

T.C.

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı

**SUÇ VE CEZA: OSMANLI TOPLUMUNDA BİREYSEL SUÇLAR
VE CEZALAR (1559-1609)**

Doktora Tezi

Ahmet ERDOĞAN

Sivas

Şubat 2019

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Ana Bilim Dalı Başkanlığı

**SUÇ VE CEZA: OSMANLI TOPLUMUNDA BİREYSEL SUÇLAR VE
CEZALAR (1559-1609)**

Doktora Tezi

Ahmet ERDOĞAN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ayhan ÖZTÜRK

Sivas
Şubat 2019

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Tarih Ana Bilim Dalı
Bilim Dalı : Yeni Çağ Tarihi Bilim Dalı
Tezin Başlığı : Suç ve Ceza: Osmanlı Toplumunda Bireysel Suçlar ve Cezalar (1559-1609)
Savunma Tarihi : 21/01/2019
Danışmanı : Prof. Dr. Ayhan ÖZTÜRK

Jüri Başkanı : Unvanı - Adı Soyadı
: Prof. Dr. Ömer DEMİREL
Üye : Prof. Dr. Ayhan ÖZTÜRK
Üye : Prof. Dr. Özen TOK
Üye : Prof. Dr. Remzi KILIÇ
Üye : Doç. Dr. Zafer KARADEMİR

İmza

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Ahmet ERDOĞAN tarafından hazırlanan "Suç ve Ceza: Osmanlı Toplumunda Bireysel Suçlar ve Cezalar (1559-1609)" başlıklı tez, kabul edilmiştir. .../.../2019

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım Doktora tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dâhil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam hâlinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

18/02/2019
Ahmet ERDOĞAN

ÖNSÖZ

Sosyal tarih araştırmaları içinde suçluların tarihi gün geçtikçe araştırmacıların ilgi alanına girmektedir. Bugüne kadar Osmanlı toplumundaki suçlar genel olarak hukuk biliminin sahasında değerlendirilmiş, sosyal tarih alanında ihmal edilmiştir. Halbuki toplumun sınırlarına itilen ve toplumun geneli tarafından ötekileştirilen insanların eylemleri sosyal hayatın daha da iyi anlaşılması için üzerinde durulması gereken bir alanı oluşturmaktadır. Bu bakımdan suç ve ceza konuları tarihin de çalışma alanına girmektedir. Osmanlılarda sosyal hayatın akışı, devletin izlediği ekonomi politikaları ve idari yapıdaki arızalar XVI. yüzyıl boyunca suçun řekillenilēinde mühim rol oynamıştır. Bu bağlamda suç etkiye karşı verilen bir tepkidir.

Bu alışma XVI. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı toplumunda ve devlet yapısında meydana gelen arızalar üzerinden Osmanlı toplumundaki marjinallerin bireysel eylemleri ile devletin buna verdiği tepki üzerinden Osmanlı sosyal, ekonomik ve idari hayatına farklı bir zaviyeden bakmayı amaçlamaktadır.

Son olarak bu tezin danışmanlığını üstlenen kıymetli hocam Prof. Dr. Ayhan ÖZTÜRK'e, tezin biçim ve içerik yönünden kontrolünü yapan değerli meslektaşlarım ve dostlarım Doç. Dr. Ahmet YÜKSEL'e ve Dr. Öğretim Üyesi Mevlüt DEDE'ye, değerli fikirleri ile ufkumu açan diğer hocalarıma teşekkür ederim. Gösterdiği sabır için sevgili eşime ve eğitim hayatımın her merhalesinde desteklerini esirgemeyen annem ve babama minnettarım.

Ahmet ERDOğAN

Temmuz 2018/Sivas

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	iii
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI	V
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR.....	xiii
TABLolar	xv
GRAFİKLER	xvii
RESİMLER	xix
HARİTALAR	xxi
BELGELER.....	xxiii
ÖZET	xxv
ABSTRACT	xxvii
GİRİŞ	1
1. KONU VE KAYNAKLAR.....	1
2. ANA HATLARIYLA OSMANLI HUKUK SİSTEMİ	11
2.1. Şer'i Hukuk ve Örfi Hukuk	11
2.2. Hukukun İşleyişi	16
3. SUÇUN OLUŞMASINDA ETKİLİ OLAN SOSYAL FAKTÖRLER.....	21
4. XVI. YÜZYILIN İKİNCİ YARISI VE XVII. YÜZYILIN BAŞLARINDA OSMANLI TOPLUMUNDA SUÇUN OLUŞUMUNDAKİ ETKENLER.....	25
4.1. Toplumsal Düzenin Bozulması	25
4.2. Ekonomik Düzenin Bozulması	31
4.3. İdari Sistemdeki Bozulmalar	36
5. GENEL HATLARIYLA OSMANLI'DA SUÇLAR VE SUÇLULAR.....	40

5.1.	<i>Suçun Yıllara Göre Dağılımı</i>	40
5.2.	<i>Suçun Coğrafyaya ve Kimliklere Göre Dağılımı</i>	47
I.	BÖLÜM: SOSYAL HAYATA ZARAR VEREN SUÇLAR	57
1.	İÇKİ ÜRETİMİ, SATIŞI VE TÜKETİMİ.....	58
1.1.	<i>Osmanlı Hukukunda İçki İçme Suçu</i>	58
1.2.	<i>Toplumsal Hayatta İçki Tüketimi</i>	60
2.	GASP	77
2.1.	<i>Osmanlı Hukukunda Gasp Suçu</i>	77
2.2.	<i>Osmanlı Toplumunda Gasp Suçu</i>	79
3.	DARP.....	89
3.1.	<i>Osmanlı Hukukunda Darp Suçu</i>	89
3.2.	<i>Osmanlı Toplumunda Darp Suçu</i>	92
4.	HİRSİZLİK.....	107
4.1.	<i>Osmanlı Hukukunda Hırsızlık Suçu</i>	107
4.2.	<i>Osmanlı Toplumunda Hırsızlık Suçu</i>	111
5.	HANEYE TECAVÜZ (EV BASMA).....	132
5.1.	<i>Osmanlı Hukukunda Haneye Tecavüz (Ev Basma) Suçu</i>	132
5.2.	<i>Osmanlı Toplumunda Haneye Tecavüz (Ev Basma) Suçu</i>	133
6.	CİNAYET.....	139
6.1.	<i>Osmanlı Hukukunda Cinayet Suçu</i>	139
6.2.	<i>Osmanlı Toplumunda Cinayet Suçu</i>	142
7.	CİNSEL İÇERİKLİ SUÇLAR: ZİNA, FUHUŞ, TECAVÜZ, TACİZ	159
7.1.	<i>Osmanlı Hukukunda Cinsel İçerikli Suçlar</i>	159
7.2.	<i>Osmanlı Toplumunda Cinsel İçerikli Suçlar</i>	162
8.	SÖZLÜ ŞİDDET: HAKARET VE İFTİRA	178
8.1.	<i>Osmanlı Hukukunda Hakaret ve İftira Suçları</i>	178
8.2.	<i>Osmanlı Toplumunda Hakaret ve İftira Suçu</i>	181
9.	DOLANDIRICILIK VE SAHTEKÂRLIK	190
9.1.	<i>Osmanlı Hukukunda Dolandırıcılık ve Sahtekârlık</i>	190

9.2.	<i>Osmanlı Toplumunda Dolandırıcılık ve Sahtekârlık Suçları</i>	191
10.	YALAN ŞEHADET	194
10.1.	<i>Osmanlı Hukukunda Yalan Şehadet Suçu</i>	194
10.2.	<i>Osmanlı Toplumunda Yalancı Şehadet</i>	195
11.	İRTİDAT	198
11.1.	<i>Osmanlı Hukukunda İrtidat Suçu</i>	198
11.2.	<i>Osmanlı Toplumunda İrtidat Suçu</i>	199
II.	BÖLÜM: EKONOMİK HAYATA ZARAR VEREN SUÇLAR	205
1.	ESNAF SUÇLARI	206
2.	KARABORSA	216
3.	KAÇAKÇILIK.....	222
4.	KALPAZANLIK	233
5.	BORCU ÖDEMEME	248
6.	TEFECİLİK	252
III.	BÖLÜM: DEVLET DÜZENİNE ZARAR VEREN SUÇLAR	257
1.	GÖREVİ İHMAL.....	259
2.	GÖREVİ KÖTÜYE KULLANMA	269
2.1.	<i>Evrakta Sahtecilik</i>	280
2.2.	<i>Rüşvet</i>	286
3.	HALKA ZULÜM (ZULM VE TE'ADDÎ).....	293
4.	SUHTE-LEVENT BİRLİKLERİNİN YASA DIŞI FAALİYETLERİ	304
IV.	BÖLÜM: CEZALANDIRMA YÖNTEMLERİ	313
1.	SUÇU ÖNLEME VE SUÇLUYU KONTROL ETME YÖNTEMİ OLARAK KEFALET SİSTEMİ.....	317
2.	HAPİS CEZASI	323
3.	SÜRGÜN CEZASI	331
4.	KÜREK CEZASI	340
5.	SİYASETEN KATL VE İNFAZ YÖNTEMLERİ	353

5.1. İnfaz Yöntemleri	357
6. KISAS CEZASI VE VÜCUT BÜTÜNLÜĞÜNE YÖNELİK CEZALAR (KAT'-I UZUV)	370
7. PARA CEZALARI	374
8. TEŞHİR VE TAHKİR CEZALARI	381
SONUÇ	387
KAYNAKLAR	393
1. ARŞİV KAYNAKLARI	393
1.1. Yayınlanmış Mühimme Defterleri.....	393
1.2. Şer'iyeye Sicilleri	394
2. ANSİKLOPEDİ MADDELERİ	395
3. BAŞVURU ESERLERİ	399
4. SEYAHATNAMELER.....	399
5. YAYINLANMIŞ KANUNNAMELER, ADALETNAMELER, SİYASETNAMELER VE FETVALAR	401
6. KRONİKLER, YAZMA ESERLER, MUASIR KAYNAKLAR	402
7. ARAŞTIRMA-İNCELEME.....	404
DİZİN	427
EKLER	453
ÖZGEÇMİŞ	465

KISALTMALAR

Bkz.	Bakınız
b.	bin/bint
s.	sayfa
Krş.	Karşılaştırınız
H.	Hicri
hüküm.	Hüküm no
M.	Miladi
MD.	Mühimme Defteri
AŞS.	Ankara Şer'iyeye Sicili
BŞS.	Bursa Şer'iyeye Sicili
KŞS.	Kayseri Şer'iyeye Sicili
KoŞS.	Konya Şer'iyeye Sicili
EŞS.	Edremit Şer'iyeye Sicili
EdŞS.	Edirne Şer'iyeye Sicili
MŞS.	Manisa Şer'iyeye Sicili

TABLolar

Tablo 1: Mühimme Defterleri ve Kullanılan Belge Sayıları	7
Tablo 2: Şer'iyeye Sicilleri ve Kullanılan Belge Sayıları	8
Tablo 3: Darp Suçunu İşleyen Saldırganların Kimlikleri (Unvana Sahip Olmayanlar % Hesabına Dahil Edilmemiştir)	94
Tablo 4: Darp Edilen Mağdurların Kimlikleri (Unvana Sahip Olmayanlar % Hesabına Dahil Edilmemiştir)	94
Tablo 5: Darp Suçunun İşlendiği Mekânlar	96
Tablo 6: Hırsızlık Suçunu İşleyen Faillerin Kimlikleri (Unvana Sahip Olmayanlar % Hesabına Dahil Edilmemiştir)	118
Tablo 7: Hırsızlık Suçunun En Çok Yaşandığı Mekânlar	123
Tablo 8: Çalınan Malların Nev'i (Nev'i Belirtilmeyenler % Hesabına Dahil Edilmemiştir)	127
Tablo 9: Katledilen Mağdurların Kimlikleri (Unvanı Olmayanlar % Hesabına Dahil Edilmemiştir)	149
Tablo 10: Cinayet Suçunu İşleyen Saldırganların Kimlikleri (Unvana Sahip Olmayanlar % Hesabına Dahil Edilmemiştir).....	155
Tablo 11: Adam Öldürme Suçlarının İşlendiği Mekânlar	158
Tablo 12: Cinsel İçerikli Suçların Kimliklere Göre Dağılımı	163
Tablo 13: Hakaret Olarak Kullanılan Kelimeler	183
Tablo 14: İhracı Yasaklanan Mallar	230
Tablo 15: Zulm ve Te'addî Suçlarını İşleyen Failler	298
Tablo 16: Hapis Cezasının Suçlara Göre Dağılımı	325
Tablo 17: Sürgün Cezasının Suçlara Göre Dağılımı	335
Tablo 18: Sürgün Yerleri.....	338
Tablo 19: Kürek Mahkumlarının Gönderildikleri Yerler	346
Tablo 20: Kürek Cezasının Suçlara Göre Dağılımı	348
Tablo 21: Siyaset Cezalarının Suçlara Göre Dağılımı.....	355
Tablo 22: Kanunnâmelerde Yer Alan Yalın Para Cezaları (Değerler Akçe Cinsindedir)	378
Tablo 23: I. Süleyman Kanunnâmesinde Dayak+ Para Cezası Verilen Suçlar	378

Tablo 24: Suçlara Karşı Verilen Cezaların Çeşitli Hukuklar ve Osmanlılardaki Uygulaması Açısından Karşılaştırılması	463
---	-----

GRAFİKLER¹

Grafik 1: Toplam Suçların Yıllara Göre Dağılımı.....	44
Grafik 2: Askerilerin İşlediği Suçların Yıllara Göre ve Toplam Suça Göre Dağılımı	45
Grafik 3: Suçluların Askerî-Reâyâ Ayrımına Göre Dağılımı.....	53
Grafik 4: Suçluların Cinsiyete Göre ve Dinî Kimliğe Göre Dağılımı	54
Grafik 5: Sosyal Hayata Zarar Veren Suçlar.....	57
Grafik 6: İçki İçme Suçunun Yıllara Göre Dağılımı	65
Grafik 7: İçki İçme Suçunun Yerleşim Yerine ve Sosyal Kimliğe Göre Oranı.....	65
Grafik 8: Gasp Suçunun Yıllara Göre Dağılımı	80
Grafik 9: Gasp Suçunun Yerleşim Yerine ve Sosyal Kimliğe Göre Oranı	81
Grafik 10: Darp Suçunun Yerleşim Yerine Göre Oranı	96
Grafik 11: Hırsızlık Suçunun Yıllara Göre Dağılımı	112
Grafik 12: Hırsızlık Suçlarının Yerleşim Yeri ve Sosyal Kimliğe Göre Dağılımı	114
Grafik 13: Ev Basma Suçunun Sosyal Kimlik ve Yerleşim Yerine Göre Oranı	134
Grafik 14: Ev Basma Suçlarının Yıllara Göre Dağılımı.....	135
Grafik 15:Cinayet Suçunun Yerleşim Yerine Göre Dağılımı.....	143
Grafik 16: Cinsel İçerikli Suçların Yerleşim Yerlerine Göre Dağılımı.....	163
Grafik 17: Cinsel İçerikli Suçlar	164
Grafik 18: Hakaret ve İftira Suçunun Sosyal Kimliğe Göre Dağılımı	182
Grafik 19: Ekonomik Hayata Zarar Veren Suçlar.....	205
Grafik 20: Karaborsacıların Sosyal kimliğe Göre Dağılımı	220
Grafik 21:Devlet Düzenine Zarar Veren Suçlar	258
Grafik 22: Halka Zulüm Suçlarının Yerleşim Yerine Göre Dağılımı	296
Grafik 23: Arşiv Vesikalarına Yansıyan Cezalar	315
Grafik 24: Sürgün Cezalarının Kimliklere ve Yerleşim Yerine Göre Dağılımı (Yüzde Olarak)	335
Grafik 25: Kürek Cezasının Yıllara Göre Dağılımı.....	342

¹ Grafiklerdeki veriler vaka sayılarını, belirtmektedir.

Grafik 26: Kürek Cezasının Kimliklere Göre Dağılımı (Yüzde Olarak).....	348
Grafik 27: Siyaset Cezasının Kimliklere Göre Dağılımı (Yüzde Olarak)	355

RESİMLER

Resim 1:Zina Yaptığı Gerekçesiyle Teşhir Cezasına Çarptırılan Erkek ve Kadın (Codex Vindobonensis 8626/ kaynak: http://warfare.meximas.com/Ottoman/Album/Codex_Vindobonensis-Punishment.htm erişim tarihi 13 Ocak 2015).....	167
Resim 2: Esnafa Uygulanan Teşhir Cezası Codex Vindobonensis 8626/ kaynak: http://warfare.meximas.com/Ottoman/Album/Codex_Vindobonensis-Punishment.htm erişim tarihi 13 Ocak 2015).....	215
Resim 3: Dibekte Dövme Cezası	361
Resim 4: Kazığa Vurma	363
Resim 5: Çengele Asma Codex Vindobonensis 8626 (http://warfare.netau.net/Ottoman/Album/Codex_Vindobonensis-Punishment.htm : erişildi: 13 Ocak 2016)	366
Resim 6: Deri Yüzme Cezası	367
Resim 7: Kadın ve Erkeğe Dayak Cezası Uygulaması (http://warfare.meximas.com/Ottoman/Album/Codex_Vindobonensis-Punishment.htm/ erişildi Ocak 2015)	379

HARİTALAR²

Harita 1: Suçların Taşra-Kente Göre Dağılımı.....	50
Harita 2: Suçların Askerî-Reâyâya Göre Dağılımı.....	52
Harita 3: İçki İçme Suçunun Coğrafyaya Göre Durumu.....	66
Harita 4: Hırsızlık Suçlarının Coğrafyaya Göre Dağılımı.....	113
Harita 5: Ev Basma Suçlarının Coğrafyaya Göre Dağılımı.....	135
Harita 6: Cinayet Suçunun Coğrafyaya Göre Dağılımı.....	144
Harita 7: İrtidat Suçlarının Görüldüğü Bölgeler.....	200
Harita 8: Karaborsacılığın Yaygın Olduğu Yerler.....	219
Harita 9: Kaçakçılığın Yoğun Olarak Görüldüğü Yerler.....	226
Harita 10: Kalpazanlığın Yoğun Olarak Görüldüğü Yerler.....	237
Harita 11: Görevi İhmal Suçlarının Coğrafyaya Göre Dağılımı.....	259
Harita 12: Görevi Kötüye Kullanma Suçlarının Coğrafyaya Göre Dağılımı.....	271
Harita 13: Halka Zulüm Suçlarının Coğrafyaya Göre Dağılımı.....	295
Harita 14: Suhte ve Levent Birliklerinin Yoğun Olarak Eylemde Bulunduğu Alanlar.....	305
Harita 15: Sürgün Cezası Verilen Yerler ve Sürgün Yerleri.....	339
Harita 16: Kürek Cezasının Verildiği Yerler ve Kürek Mahkumlarının Gönderildikleri Yerler.....	347

² Haritalardaki sayılar vaka sayılarını belirtmektedir.

BELGELER

Belge 1: Kayseri’de İçki Meclisinde Yakalanan İnehan’ın Mahkeme Kaydı (KŞS 11, 72)	453
Belge 2: Seferden Dönüşü Şarap İçerek Kutlayan Manisalıların Mahkeme Kaydı (MŞS 8, 78).	453
Belge 3: Yusuf’un Eşini Darp Ettiğini İtiraf Ettiği Mahkeme Kaydı (MŞS 8, 261)	454
Belge 4: Develi Mahkemesinde Vuku Bulan Darbın Kayseri Mahkemesine Yansıyan Kaydı (KŞS 12, 78)	454
Belge 5: Acem Seferine Giden Ali Bey’in Atının Çalınmasına Dair Mahkeme Kaydı (AŞS 9, 176)	454
Belge 6: Açlık Yüzünden Hırsızlık Yaptığını İddia Eden Halil’in Mahkeme Kaydı (AŞS 11, 20) ..	455
Belge 7: Denizli’nin Akça Köy Karyesinden Osman’ın Faili Meçhul Bir Cinayeti Üstlendiğini İtiraf Etmesi (MŞS 11, 219).	455
Belge 8: Manisa’da Tecavüze Uğradıktan Sonra Katledilen Hasan’ın Mahkeme Kaydı (MŞS 11, 258)	455
Belge 9: Misafirlğe Gittiği Evde Tecavüze Uğradığını İddia Eden Fatma’nın Mahkeme Kaydı (MŞS 11, 47)	456
Belge 10: Değirmenden Gelirken Yolları Kesilerek Tecavüze Uğrayan Erkeklerin Mahkeme Kaydı (MŞS 11, 210)	456
Belge 11: Hırsızlık İftirasının İtiraf Edildiği Mahkeme Kaydı (KoŞS 2, 50)	456
Belge 12: Yalan Şehadet İtirafı (BŞS A166, 4)	457
Belge 13: Ankara’da Kalpazanlık Yaptığı İddia Edilen Boyacı Abdi’nin Evinde Yapılan Aramalar Sonucu Kalp Para Yapımında Kullanılan Alet ve Eşyaların Bulunduğuna Dair Mahkeme Kaydı (AŞS 6, 88).	457
Belge 14: Borcu Karşılığında Nefsini Kiraya Veren Kadımlı’nun Mahkeme Kaydı (KoŞS 1, 183)	458
Belge 15: Celalilerin Kaçırıldığı Oğlunu Kurtarabilmek İçin Yüz Guruş Borç Alan Fatıma Hatun’un Mahkeme Kaydı (AŞS 11, 10).	458
Belge 16: Sefere Varmayanın İki Senelik Mahsulünün Alınacağına Dair Mahkeme Hükümü (KŞS 11, 39)	458
Belge 17: Topladığı Kürekçi Akçesini Yahudilerle İşleten Aksaray Kadısının Mahkeme Kaydı (AŞS 6, 71)	459

Belge 18: Reâyâya Zulmeden Naib ve Muhzırın Görevlerinden Azledildiğini Gösteren Hükümün Mahkeme Kaydı (MŞS 12, 158).....	460
Belge 19: Hapiste İşkence Edildiğini İddia Eden Mahkeme Kaydı (BŞS A-178, 210a).....	460
Belge 20: Manisa'da Küreğe Konulan Mücrimlerin Kadimden Sakız Adasındaki Gemilere Verildiğini Gösterir Mahkeme Kaydı (MŞS 11, 61)	461

ÖZET

Bu çalışma toplumun sınırlarında yaşayan marjinalerin yasadışı eylemlerinden hareketle Osmanlı toplumuna farklı bir açıdan bakmayı amaçlamaktadır. Suç konusu toplumsal, ekonomik ve idari yaşamı etkileyen suçlar olmak üzere üç ana başlık altında incelenmiştir. Ceza konusu ise ayrı bir bölüm olarak ele alınmıştır.

Araştırmanın ana kaynağını şer'iyeye sicilleri ve mühimme defterleri oluşturmaktadır. Bilindiği üzere şer'iyeye sicilleri taşradaki kadı mahkemesinde tutulan dava kayıtlarını ihtiva eder. Mühimme defterleri ise bir anlamda temyiz mahkemesi olarak da çalışan Divan-ı Hümayun kayıtlarını içerir. İlaveten II. Mehmed (1451-1481) devrinden itibaren klasik dönemde padişahlar tarafından yapılmış kanunnameler, şeyhülislamıara ait fetvalar, zamanın müşahitleri tarafından kaleme alınmış seyahatnameler, kronikler, eski yazmalar yararlanılan kaynaklar arasında yer almaktadır. Bütün bunların yanında modern araştırmacılar tarafından hazırlanmış gerek Türkçe gerekse İngilizce araştırma-inceleme eserlerden de istifade edilmiştir.

Bu çalışmada şer'iyeye sicilleri ve mühimme defterlerindeki asayiş bozan olaylar üzerinden Osmanlı toplumunda yaşanan suçlar, cezalar ve cezalandırma yöntemleri ele alınmıştır. Osmanlı toplumu bugüne kadar pek çok araştırmada farklı boyutlarla irdelenmiştir. Osmanlı'da esnaf kesimi, köylüler, Osmanlı ailesinin yapısı, Osmanlı insanının sosyo-ekonomik durumu, Osmanlı kadını farklı açılardan ele alınmıştır. Ancak suçluların tarihi hukukçuların bakış açısına terk edilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı bir taraftan suçluların tarihini yazarken öte taraftan Osmanlı toplumunu daha anlaşılır kılabilmektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Suç, Ceza, Marjinaler.

ABSTRACT

This study aims to look at the Ottoman society from a different point of view in the light of the illegal actions of marginal people living on the borders of the community. The subject of crime was examined under three main parts: crimes affecting social, economic and administrative life. The matter of punishment is considered as a separate part. The main sources of this research are ser'iyye registers (şer'iyye sicilleri) and muhimme registers (mühimme defterleri). As it is known, ser'iyye registers (şer'iyye sicilleri) contain the records of the cases held in the provincial kadi court (kadı mahkemesi). Muhimme registers (mühimme defterleri) also include the records of Divan-i Humayun which also worked as an appellate court. In addition, Laws made by the Sultans in the classical period from the time of Mehmed II (1451-1481), fatwas belonging to the Shaykh al-Islamis, travels written by the observers of time, chronicles, old manuscripts are among the sources used. In addition to these, both Turkish and English research and analysis works prepared by modern researchers have been used.

In this study, the crimes in the Ottoman society and the methods of punishment were discussed over that disrupt public order in the ser'iyye registers (şer'iyye sicilleri) and the muhimme registers (mühimme defterleri). Ottoman society in many studies to date have been examined with different sizes. Ottoman tradesmen, peasants, the structure of the Ottoman family, the socio-economic status of the Ottoman people, the Ottoman woman have been discussed from different perspectives. However, history of criminals have abandoned the perspective of the law historians. In this context, the main purpose of the study is to write the history of criminals while making the Ottoman society more understandable on the other hand.

Keywords: Ottoman Empire, Crime, Punishment, Marginals.

GİRİŞ

1. KONU VE KAYNAKLAR

Suç olgusu insanlık tarihi kadar eski olup, tarih boyunca tüm topluluklarda var olagelmıştır. Suç kavramını felsefî ve sosyolojik açıdan irdeleyen Durkheim suçtan arınmış bir toplumun varlığını sürdürebilmesinin olanaksız olduğu görüşündedir (Bal 2013, 38). Kanunlarla yasaklanan ve karşılığında bir ceza öngörülen eylemler bütününe suç, toplumsal normlar çerçevesinde kabul edilebilirlik sınırları dışına taşan davranışlara ise sapma denilmektedir. Suçun karşılığında cezai yaptırım uygulanır. Sapma olarak kabul edilen davranışların karşılığı ise toplumsal ayıplama ve tepkidir (Dolu 2012, 34; Boynukalın 2009, 453-457). İslam hukukunda toplumun geneli tarafından onaylanmayan sapma davranışları için *fisk* tabiri kullanılmaktadır. Kitapları Osmanlı medreselerinde okutulan El-Merginani toplum tarafından onaylanmayan eylemler arasında içki içmeyi, tefecilik yapmayı, iftira atmayı ve hakaret etmeyi saymaktadır. Mutezile âlimlerine göre ise zina etmek, kasten adam öldürmek, içki içmek ve hırsızlık yapmak hem din açısından hem de toplum tarafından onaylanmayan davranışlardandır. Gelibolulu Mustafa Âlî hırsızları, yalan söyleyenleri, sözünde durmayanları, iftira atanları birer grup olarak ele alır. Ona göre yöneticiler, esnaflar gibi düşkünler de toplumsal bir grup oluştururlar (Gelibolulu Mustafa Âlî 1997, 121-134). Osmanlı hukuk literatüründe, toplumun hoş karşılamadığı eylemleri sergileyen insanlar fasık olarak tanımlanmaktaydı. (Peirce 2005, 240; Yavuz 1995, 202-205). İnsanları fasık yapan eylemler Osmanlı terminolojisinde *fisk u fücur*, *fisk u fesad* kavramları ile birlikte anılmaktaydı. Kınalı-zade Ali Çelebi fücur ifadesi ile orta yolu terk etmiş, aşırıya kaçan, iffetsiz kimseleri nitelemektedir. O hâlde toplumun selameti orta yol üzerine olmakla olur. Bu yolun dışına çıkanlar toplum tarafından aşağılanır ve dışlanır (Kınalı-zade Ali Çelebi 2014, 102-111).

Yukarıda zikredilen toplumun hoş karşılamadığı eylemler, aynı zamanda, Osmanlı hukukuna göre suç olarak tanımlanan ve cezai yaptırım gerektiren eylemlerdir. Bu eylemlere ne tür cezaların verilebileceği kanunlarla belirtilmiştir. Kanuna uymamak “*itaati şer’ etmeyüp*” tabiri ile nitelendirilmiştir (MD 6, 144).

Toplumun hoş karşılamadığı eylemlerden birisi olan hakaret, bir daha şehadetin kabul edilmemesi gibi bir cezayı gerektirmektedir (Avcı 2004, 231). Bu bir anlamda suçluyu toplumdaki dışlamak anlamına gelmektedir. Osmanlı ceza kanunnâmelerinde fasıkları toplum önünde aşağılayıcı ve küçük düşürücü cezalara da rastlanılmaktadır. Bu tür cezaların caydırıcı olması niyeti ile verildiğini de göz ardı etmemek gerekir. Zira modern öncesi toplumlarda cezanın temel fonksiyonu, suçluların cezalandırılmasının yanı sıra toplumun ibret almasını sağlamaktır (Foucault 1992, 3-19). Yankesicilik yapanın koluna bıçak sokulup gezdirilmesi (Akgündüz 1992, 300), zina edenin sakalının kesilmesi (Akgündüz 1992, 297), yalancı şahitlik edenin alnının dağlanması ve bir eşeğin üzerine ters bindirilerek eline eşeğin kuyruğunun verilmesi (Gerlach 2010, 96-97) gibi cezalar bu duruma örnek olarak verilebilir.

Suraiya Faroqhi, Osmanlı toplumunda bilhassa, XVI. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu kentlerini saran suç ağları ve çok sayıda bulunan marjinalerin faaliyetlerini konu alan müstakil bir çalışmanın yapılmadığını, böyle bir çalışmanın Osmanlı'da *tehlikeli sınıflar* sorununu yeni bir gözle görme imkânı vereceğini belirtmektedir (S. Faroqhi 2004b, 345-346).

Bu çerçevede çalışmanın ana konusunu, XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile XVII. yüzyılın başlarında, Osmanlı toplumunda kabul görmeyen ve hukuki açıdan suç olarak adlandırılan eylemler oluşturacaktır. Bir başka ifade ile orta yolu terk eden insanların Osmanlı mahkeme kayıtlarına yansıyan yasadışı eylemleri çalışmanın merkezinde yer almaktadır.

Bilindiği üzere XIX. yüzyılda Tarih ve Hukuk farklı disiplinler olarak yollarına devam etmişlerdir. Annales Okulu gibi modern tarih okulları toplumsal tarihe yönelirken siyasal tarih, hukuk tarihi ve kurumlar tarihi konu olarak ikinci plana itilmiştir. Ancak Annales Okulunun 1971'de yayınladığı "*Fransa'da Suç ve Suçluluk 17. ve 18. yüzyıllar*" özel sayısı ile birlikte sıra dışı insanların incelenmeye değer olduğu anlaşılmış ve suç konusu popülerlik kazanmıştır (Toumarkine 2007, 33-34). Son yıllarda Türkiye'de de tarihçilerin suç olgusuna ilgisi artmış ve bunun bir neticesi olarak 2005 yılında "*Osmanlı Şehrinde Şiddet ve Asayişin Sağlanması (18.-20.*

yüzyıllar)” başlıklı kolokyum düzenlenmiş, daha sonra bildirilerden bir seçki müstakil bir eser hâlinde yayınlanmıştır³.

Suç olgusunu tarihin konusu olarak ele alan çeşitli çalışmalar da yapılmıştır. Arif Sarı’nın (2009) Yüksek Lisans Tezi olarak hazırladığı “*Mühimme Defterlerine Göre Osmanlı Devleti’nde Görülen Toplumsal Suçlar ve Alınan Tedbirler*” adlı çalışmasında suçlar, İslam hukukundaki ayrıma göre had, kısas ve ta’zir başlıkları altında gruplandırılmış olup kaynak olarak mühimme defterlerindeki belgeler kullanılmıştır. Tezde, sosyolojik çıkarımda bulunmadan sadece mühimme defterlerinde kayıtlı olan olaylar zikredilmiştir.

Muhammed Yazıcı’nın (2009) Doktora Tezi olarak hazırladığı “*XVI. yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu’da Kamu Düzeni ve Subaşılık Kurumu*” adlı çalışma ise subaşılık kurumu üzerine yoğunlaştığından daha çok kurumlar tarihi alanına girmekte ve ağırlıklı olarak şer’iye sicillerine dayanmaktadır⁴.

Sadece belirli bir suçu veya cezayı konu edinen ya da yalnızca toplumun bir kesimini ilgilendiren suçları ve cezaları ele alan çalışmalar da mevcuttur. Ahmet Mumcu’nun “*Osmanlı Devleti’nde Rüşvet*” (2005), “*Osmanlı Hukukunda Zulüm Kavramı*” (2007b), “*Osmanlı Devleti’nde Siyaseten Katl*” (2007a) adlı eserleri, Mehmet Demirtaş’ın (2010) “*Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza*” adlı eseri örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca Osmanlı toplumunda suç ve ceza konusunu irdeleyen müstakil makaleler de bulunmaktadır. Ömer Düzbakar, Bursa şer’iye sicillerinden yola çıkarak hırsızlık (2008a) ve rüşvet (2008b) suçlarını incelemiştir. Emine Dengeç, Faroqhi ve Orhan Kılıç Osmanlı toplumunda görülen kalpazanlık faaliyetlerini ele almışlardır (Dengeç 2007; S. Faroqhi 1991; Kılıç 1999). Belkıs Konan’ın kaleme aldığı (2011) “*Osmanlı Hukukunda Tecavüz Suçu*”, Sarıyannis’in (Sarıyannis 2008) İstanbul özelinde fuhuşu incelediği “*Prostitution in Ottoman Istanbul, Late Sixteenth-Early Eighteenth Century*” başlıklı makalesi sadece bir suçun ele alındığı çalışmalardandır.

³ *Osmanlı’da Asayiş, Suç ve Ceza (18.-20. yüzyıllar), Derleyenler: Noémy Lévy, Alexandre Toumarkine, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2007.*

⁴ *Bununla birlikte yalnızca belirli bir kentte görülen suçları ele alan çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin; Burcu Gelir (2006) XVII. yüzyılın son çeyreğinde Antep’te yaşanan asayiş problemlerini incelerken; Özgür Eroğlu’nun (2006) Yüksek lisans tezi yine aynı dönemde Konya’da işlenen adi suçlar üzerinedir.*

Abdülkadir Gül'ün (2013) "*Osmanlı Taşrasında Suç ve Suçlular (1919 Ocak Ayı Erzincan Sancağı Örneği)*" adlı çalışması Osmanlı'nın son dönemindeki suçları ele almaktadır.

Mustafa Akdağ'ın (1999) "*Türk Halkının Dirlik Düzenlik Kavgası Celâli İsyamları*" adlı eserinde suhte ve leventlerin işledikleri suçlara değinilmiştir. Aynı şekilde Mustafa Cezar'ın (2013) "*Osmanlı Tarihinde Leventler*" adlı çalışmasında da levent birliklerinin faili oldukları suçlar aktarılmıştır. Ancak Akdağ'ın ve Cezar'ın ufuk açan çalışmalarında suç olgusu kısmi olarak ele alınmıştır. XVI. yüzyılın ikinci yarısında suç işleyenler suhte ve levent grupları ile sınırlı değildi. Bu çalışmaların konusu itibariyle sadece Celâli gruplarının suçluluğuna değinilmiş, sıradan insanların işlediği suçlar söz konusu olmamıştır.

Celali, levent, suhte gruplarının ve kimi askerîlerin işledikleri suçları eşkıyalık başlığı altında ele almış çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmaların öncüleri arasında Çağatay Uluçay'ın (1944) "*XVII. Asırda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*" adlı çalışması başta gelmektedir. Bu alanda yapılmış bir diğer önemli çalışma Karen Barkey'in (2015) kaleme aldığı "*Eşkıyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*" adlı eseridir. Bu tür çalışmalarda Celali, levent, suhte birliklerinin ve askerî sınıfa mensup sipahi, sancak beyi gibi memurların işledikleri yol kesme, ev basma, cinayet gibi suçlar bu çalışmada müstakilen ele alınmış olup, yol kesme suçlarına gasp ve darp başlıkları içerisinde yer verilmiştir. Esasen bu çalışmanın amacı suç işleyen gruplardan ziyade bireyler tarafından veyahut 3-5 kişilik arkadaş grupları tarafından işlenmiş suçlardır. Ancak yeri geldikçe diğer araştırmacıların eşkıyalık olarak gördükleri eylemlere de değinilecektir.

Fariba Zarinebaf'ın (2010) henüz Türkçeye çevrilmemiş "*Crime and Punishment in Istanbul 1700-1800*" adlı eseri genel olarak Lale Devri İstanbul'unda işlenen suçları ele almaktadır. Söz konusu eserde, payitaht olması hasebiyle diğer kentlere göre daha fazla imkânlarla sahip olan İstanbul'un yoğun göç alması sonucunda şiddet, fuhuş ve hırsızlık gibi suçlarda önemli bir artışın olduğu vurgulanmaktadır.

Suç kavramını Osmanlı hukukunun konusu olarak ele alan çalışmalar arasında ise Ömer Menekşe'nin (1998) "*XVII. ve XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Hırsızlık*"

Suç ve Cezası”, Esra Yakut’un (2011) “*Osmanlı Hukukunda Tazir Cezaları*”, Mustafa Avcı’nın (2004) “*Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*” adındaki eseri sayılabilir.

Suç kavramı üzerinde teorileri olan Durkheim suçun doğal bir eylem olduğu görüşündedir. Suçlara karşı verilen toplumsal tepki, birliktelik duygusunun ve toplumsal bilincin gelişmesini sağlar. Bu nedenle Durkheim suçun toplumlar için salt zararlı olmadığını savunur (İçli 1993, 16). 1890’larda tarihi siyasal tarih olarak gören gelenekçi yaklaşıma karşı çıkan Amerikalı tarihçi Frederick Johnson Turner “*Toplumsal yaşamın hiçbir bölümü, ötekilerden yalıtılarak anlaşılabilir*” demiştir (Burke 2011, 14). Suç ve ceza kavramları toplum hayatının hukuk ve adalet bölümünde yer alır. İnsanların ekonomik durumlarının, sosyal statülerinin araştırmaya değer olması gibi hukuki durumları da aynı değeri haizdir. Durkheim’in vurguladığı gibi suç toplumsal yaşamın doğal bir getirisi ise toplumların daha iyi anlaşılması için suçlu insanların eylemlerine de bakılmalıdır. Yine Turner bu konuda “*insan etkinliğinin bütün alanlarına bakılmalı*” demektedir (Burke 2011, 14).

Bu amaçla Osmanlı devlet yapısında ve toplum yapısında bir hareketlenmenin görüldüğü XVI. yüzyılın ikinci yarısı ve XVII. yüzyılın hemen başı zamansal sınır olarak belirlenmiştir. Bilhassa Anadolu’da ve Balkanlar’da büyük güvenlik problemlerinin yaşandığı bu zaman aralığında, Osmanlı toplumundaki ahlak dışı davranışları irdelemek açısından önemli örnekler bulunmaktadır. Bu örnekleri, Osmanlılarda hukuki meselelerin kayıt altına alındığı başlıca iki defter serisinde bulmak mümkündür. Bunlardan birincisi taşradaki hukuki meselelerin kadı eliyle kaydedildiği şer’iyye sicili veya kadı defteri/sicili olarak bilinen defterler, ikincisi ise üst mahkeme olarak görev yapan Divan-ı Hümâyûn kararlarının yazıldığı mühimme defterleridir. Mühimme defterlerinde ve şer’iyye sicillerindeki suçla ilgili kayıtlar çalışmanın ana kaynağını oluşturmaktadır. Mezkûr defterlerdeki ve sicillerdeki suçun veya cezanın açıkça belirtilmediği kayıtlar inceleme dışı tutulmuştur.

Şer’iyye sicilleri ve mühimme defterleri hem merkezî otoritenin hem de reâyânın gözünden olaylara bakma fırsatı sağlayan defter serileridir. Mühimme defterlerindeki payitahta yansıyan suç örnekleri merkezî yönetimin neleri önemseydiğini ve nelerin devletin otoritesini sarsıcı olduğunu göstermesi bakımından

önemlidir. Bir anlamda en yüksek mahkeme yetkisine sahip olan Divan-ı Hümâyûn (Mumcu 2007c, 67-89) kararlarının kayda geçirildiği mühimme defterleri; adaletin mutlak dağıtıcısı olan padişah açısından suç ve ceza meselesini görme olanağı sunmaktadır. Şer’iyye sicillerindeki örnekler ise merkezî otoriteden uzak yerlerde, insanların hukuki problemleri hakkında fikir vermektedir. Başka bir ifade ile mühimme defterlerine yansıyan örnekler kamu düzenini ve umumu ilgilendiren meseleleri ihtiva etmekten, sicillere kaydedilmiş olanlar daha ziyade bireyler arasındaki tartışmaları, sürtüşmeleri, anlaşmazlıkları içermektedir.

Taşradaki devlet görevlilerinden olan kadıların görevlerinden biri de toplumsal meselelerin devlet eliyle halledilmesini sağlamaktır. Dolayısıyla, fasıkların eylemleri, padişahın taşradaki adalet dağıtıcısı olan kadılar tarafından devletin resmî kayıtlarına geçirilmekteydi. Belgeleri kayda geçirenler, eğer ki olay kamu düzenini ve umumu ilgilendiren bir meseleyle ilgili ise, kendi yaklaşımlarını ve devletin hassasiyetini göz önünde bulundurarak meseleleri yazılı hâle getirmektedirler. Mahkemeye getirilen isyancıların ve haydutların eylemleri sicile geçirilirken; suçlular, dine ve devlete muhalif bir şekilde gösterilirlerdi. Dolayısıyla haklı ile haksız birbirinden ayıran ana etmen suçluların devlet düzenini ve adalet anlayışını tehdit edip etmedikleriydi (S. Faroqhi 2002, 107-108). Devlet düzenini tehdit etmeyen sıradan insanlar arasındaki anlaşmazlıklar ise kadının ağzından özetlenerek sicile kaydedilirdi. Her ne kadar konuyu kadı özetlese de davada zikredilen sorun, mahkemeye gelen insanların sorunuydu ve olayı mahkemeye taşımalarına bakılırsa hayatlarında önemli yer tutmaktaydı. Bu bakımdan kadı sicillerindeki davalar “*reâyânın gözünden*” olaylara bakma fırsatı sunmaktadır.

Şer’iyye sicillerine kaydedilen davalar toplumun ana sorunlarının ne olduğu ile ilgili bilgiler vermektedir (Peirce 2005, 134). Şer’iyye sicillerindeki dava kayıtları işlenen suçlar hakkında, modern anlamda teftiş ve delil toplama süreçlerinin uzağında olmakla birlikte, son kertede subaşının veya davacının kayda geçirttiği olayları ihtiva eder. Yakın tarihe kadar şer’iyye sicilleri içerisinde yer alan ve suç içeren dava kayıtları hukukçuların çalışma sahasına terk edilmişti. Hukuk tarihçileri de dava kayıtlarını İslam Ceza Hukukunda tanımlanan suçlara ve suçlara karşılık verilen cezalara örnek teşkil etmesi noktasında ele almışlardır. Oysa dava kayıtları hukukun

konusu olmanın yanı sıra Gelibolulu Mustafa Âlî'nin deyişi ile Osmanlı toplumunun en alt kesiminin hikâyelerini de barındırır. Bu yönüyle suç olgusu özellikle sosyal tarih araştırmalarının konusu olmaktadır.

Mühimme Defteri	Kullanılan Belge Sayısı	Belgede Geçen		Mühimme Defteri	Kullanılan Belge Sayısı	Belgede Geçen	
		Suç Sayısı	Ceza Sayısı			Suç Sayısı	Ceza Sayısı
Mühimme 6 (1564-1565)	423	563	217	Mühimme 55 (1584-1585)	92	152	25
Mühimme 7 (1567-1569)	384	516	188	Mühimme 39 (1579-1580)	57	64	9
Mühimme 3 (1558-1560)	346	458	117	Mühimme 10 (1570-1572)	54	69	50
Mühimme 5 (1565-1566)	247	276	99	Mühimme 9 (1569-1570)	37	45	20
Mühimme 34 (1578)	143	175	45	Mühimme 54 (1584)	21	27	1
Mühimme 12 (1570-1572)	143	191	82	Mühimme 59 (1585)	11	12	-
Mühimme 75 (1603-1605)	122	205	9	Mühimme 50 (1583-1585)	2	2	-
Toplam Belge: 2082	Toplam Suç: 2755			Toplam Ceza: 862			

Tablo 1: Mühimme Defterleri ve Kullanılan Belge Sayıları

Çalışmanın ana kaynaklarından olan şer'iyeye sicillerindeki dava kayıtlarında esas itibariyle suça yer verilirken genellikle cezalardan bahsedilmemekte dava sonunda kadının verdiği hüküm çoğunlukla “*mucibince hükm olundu*” şeklinde geçmektedir. Şer'iyeye sicilleri suçların nitelik ve nicelikleri yönünden değerli bilgiler sunar. Cezalar konusunda kullandığımız kaynak ise mühimme defterleridir (Bkz. Tablo 1). Mühimme defterlerinde işlenen suçlara karşılık verilecek cezalar bazen açıkça zikredilmez. “*Şer'le haklarından geline (MD3, 107)*” şeklinde kanuna atıf yapılır. Ancak çoğunlukla cezalandırmaların nasıl yapılacağı hakkında sarih ifadelere yer verilir: “*...başların kesüp (MD 3, 825), şer'le kisas itdürüp (MD 6,625), Rodos'a sürülmelerin emr idüp (MD 3, 1640), küreğe konulmasın emr idüp (MD 39, 146)*” gibi.

Ayrıca Mehmet İpşirli (1982) tarafından neşredilen Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Kâmil Kepeci tasnifindeki 677 numaralı Çavuşbaşılık Defteri ile aynı tasnifte yer alan ve Neşe Erim (1984) tarafından yayınlanan 678 numaralı Kalebendlik Defteri cezalar konusunda yararlanılan kaynaklardır.

1559-1609 yıllarını kapsayan çalışmanın mekânsal sınırını Orta ve Batı Anadolu oluşturmaktadır. Kayseri, Konya, Ankara, Manisa, Bursa, Edirne ve Edremit

sicillerindeki davalara konu teşkil eden belgelerin tamamı incelenmiştir (Bkz. Tablo 2)⁵.

Şer'iyye Sicili	Kullanılan Belge Sayısı	Belgede Geçen		Şer'iyye Sicili	Kullanılan Belge Sayısı	Belgede Geçen	
		Suç Sayısı	Ceza Sayısı			Suç Sayısı	Ceza Sayısı
Ankara 1 (1583-1584)	130	141	20	Bursa A121 (1582-1585)	303	331	10
Ankara 2 (1588-1589)	159	205	12	Bursa A166 (1563)	46	44	11
Ankara 3 (1592-1593)	115	146	6	Bursa A178 (1569)	9	7	2
Ankara 4 (1593)	73	86	9	Toplam	358		
Ankara 5 (1594)	102	120	4	Edremit 1179 (1561-1586)	17	21	-
Ankara 6 (1599)	75	93	2	Edremit 1199 (1575)	16	15	3
Ankara 7 (1599-1600)	103	120	2	Edremit 1204 (1577-1583)	3	3	-
Ankara 9 (1604-1605)	107	120	1	Edremit 1203 (1578)	18	23	1
Ankara 11 (1607-1608)	14	14	2	Edremit 1213 (1591-1592)	23	25	-
Toplam	878			Toplam	77		
Kayseri 12 (1606-1609)	213	239	10	Manisa 11 (1575-1590)	106	126	7
Kayseri 8 (1593)	56	62	2	Manisa 8 (1566-1567)	54	60	1
Kayseri 11 (1605-1607)	39	49	-	Manisa 12 (1578-1597)	49	63	-
Kayseri 7 (1586-1589)	17	15	5	Manisa 9 (1576-1577)	15	19	-
Kayseri 9 (1598-1599)	5	3	2	Toplam	224		
Toplam	330			Konya 1 (1563-1610)	96	110	1
Edirne 15 (1578-1580)	12	13	2	Konya 2 (1570-1582)	91	106	4
				Toplam	187		
Toplam Belge:2066		Toplam Suç: 2379		Toplam Ceza: 119			

Tablo 2: Şer'iyye Sicilleri ve Kullanılan Belge Sayıları

Ayrıca mühimme defterlerinde bulunan suç ihtiva eden kayıtlardan yararlanılarak imparatorluğun XVI. yüzyılın ikinci yarısına ait suç haritası çıkartılmıştır. Tüm kadılıklarda tutulması zaruri olan şer'iyye sicillerinden çalışmanın dönemi itibariyle sadece birkaç şehrin şer'iyye sicilinin günümüze kadar gelebilmiş olması da manidardır. Çünkü Celâlilerin körüklediği, kimi askerî sınıf mensuplarının da geri durmadığı kaos ortamında isyan edenler ya da kadının aldığı kararı

⁵ İncelenen Ankara Sicilleri Tablo 2'de verilmiştir. Bursa sicillerinden Tablo 2'de verilenlerin dışında A116, A125, A127 numaralı siciller de taranmış olup suçlara dair belgelere rastlanılmamıştır. Edirne sicillerinden Tablo 2'de verilen 15 numaralı sicil haricinde 7, 8, 10, 13, 17, 18, 20 ve 21 numaralı defterler de taranmış ancak suçla ilgili kayıtlara rastlanılmamıştır. Kayseri sicillerinden 10 numaralı sicil de taranmış olup suçla ilgili kayıtlara rastlanılmamıştır. Manisa sicillerinden Tablo 2'de belirtilenler dışında 13 numaralı sicil de taranmış olup suçla ilgili herhangi bir kayda rastlanılmamıştır. Böylece incelenen toplam kadı sicili sayısı 42'dir. Bu defterlerden 29 tanesindeki kayıtlar araştırmaya konu olmuştur. Şer'iyye sicillerindeki belgeler tarafımızca transkript edilmiştir. Ancak bilindiği üzere her geçen yıl muhtelif şehirlere ait kadı sicillerinin günümüz Türkçesine aktarılması çalışmaları hız kazanmaktadır. Bu noktada Kayseri sicillerinin günümüz Türkçesine kazandırılmasında büyük emekleri bulunan ve bu tezin de danışmanlığını üstlenen kıymetli hocam Prof. Dr. Ayhan Öztürk'e içlerinde zatımın da bulunduğu şehir tarihi çalışan araştırmacılar teşekkür borçludur.

beğenmeyenler padişahın mutlak adaletinin halka arz edildiği mahkemeleri kolaylıkla basabiliyorlar ve sicilleri imha ediyorlardı (Akdağ 1999, 31). Bu durum XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile XVII. yüzyılın başlarında Osmanlı toplumundaki asayişsizliğin boyutlarını göstermesi bakımından ilgi çekicidir.

Suç ve ceza konusunun, mühimme defterleri ve şer'iyeye sicillerinin dışında, temel kaynaklarından birisi de kanunnâmelerdir. II. Mehmed (1451-1481) ve halefleri tarafından yapılan ceza kanunnâmelerinde suçlara karşılık Osmanlı hukukunun ön gördüğü cezalara yer verilmiştir. Kanunnâmeler hakkında yararlanılan kaynaklar arasında Ahmet Akgündüz'ün "*Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*" adlı eseri başta gelmektedir. Uriel Heyd "*Studies in Old Ottoman Criminal Law*" adlı eserinde I. Süleyman'ın Umumi Kanunnâmesini ve Dulkadir Kanunnâmesini neşretmiştir. Cezalar bahsinde yararlanılan diğer kaynaklar arasında Halil İnalçık'ın Robert Anhegger'le birlikte hazırladığı (2000) ve II. Mehmed (1451-1481) ve II. Bayezid (1481-1512) devrine ait kanunnâmelerin bulunduğu "*Kanunnâme-i Sultani Ber Muceb-i Örf-i Osmani*" adlı eseri bulunmaktadır. Ö. Lütfi Barkan'ın (2001) "*Kanunlar*" eseri de Osmanlı ceza sistemi hakkında önemli kaynaklardan birisidir.

Kanunnâmelerin yanı sıra başvurulmuş bir diğer kaynak ise fetvalardır. Fetva herhangi bir meselenin dinî açıdan hükmünü açıklayan cevaplardır. Osmanlı Devleti'nde en yetkili fetva makamı şeyhülislamlıktır (Atar 1995). Fetvalar konusunda Şeyhü'l-İslam İbn Kemal Efendi'nin (Şeyhülislamlığı 1526-1534 yılları arasındadır.) fetvalarından (İnanır 2011), Şeyhü'l-İslam Ebussuud Efendi'nin (Şeyhülislamlığı 1545-1574 yılları arasındadır.) fetvalarından (Düzdağ 2009) ve Şeyhü'l-İslam Çatalcalı Ali Efendi'nin (İki dönem şeyhülislamlık makamına getirilmiştir. İlki 1674-1686 yılları arasındadır. İkincisi ise 1692 senesindedir.) fetvalarından yararlanılmıştır (Demirtaş 2014; Çatalcalı Ali Efendi).

Dönemin müverrihleri tarafından kaleme alınan kronikler de kullanılan kaynaklar arasındadır. Bilhassa Selanikî Mustafa Efendi'nin eseri Tarih-i Selânikî'de (1999) suç algısının payitahtta ve yönetici kesim arasında nasıl görüldüğüne dair önemli bilgiler bulunmaktadır. Daha çok siyasi olaylar zikredilse de Peçevi İbrahim Efendi'nin Tarih-i Peçevi adlı (1866) eserinde ve Hasan Beyzade Ahmed Paşa'nın

Hasan Beyzade Tarihi'nde (2004) satır aralarında adalet anlayışı ve toplumsal anlayış ile alakalı bilgiler bulmak mümkündür. Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi'nin Künhü'l-Ahbar'ı da (2009) yine Osmanlı klasik çağı açısından önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Ayrıca Veziriazam Koca Sinan Paşa'nın telhisleri (Sahillioğlu 2004) ve Cengiz Orhonlu (1970) tarafından neşredilen 1597-1607 yıllarını kapsayan çeşitli veziriazamlara ait telhisler ile Feridun Ahmed Bey'in Münşeatu's-Selatin (1849) adını taşıyan eseri de adalet ve ahlak anlayışı, suç ve ceza meseleleri hakkında devleti yönetenlerin bakış açısını yansıtmaktadırlar.

Dönemin ahlaki anlayışını yansıtan eserler toplum tarafından hoş karşılanmayan davranışların neler olduğunun tespiti hakkında yarar sağlamaktadır. Bu konuda en önemli eserlerden birini yazmış bulunan Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi "*Mevâ'idü'n-Nefais Fî-Kavâ'idil-Mecâlis*" adlı eserinde toplumdaki ahlaki anlayış ve ahlak dışı tutum ve davranışlar hakkında teferruatlı bilgi vermektedir. Bu alanda önemli bir diğer eser ise Kınalızade Ali Çelebi'nin telif ettiği Ahlak-ı Alâ'î'dir. Kınalızade Ali Çelebi'nin eseri daha çok ahlak konusuna felsefî açıdan yaklaşır, ideal toplumun nasıl olması gerektiği hakkında çıkarımlarda bulunurken *Rezail (reziller)* başlığı altında toplum tarafından onaylanmayan davranışları sergileyenler eleştirilmektedir.

Kullanılan bir başka kaynak türü ise seyahatnâmelerdir. Osmanlı coğrafyasını ziyaret eden seyyahların anlatıları sübjektif olmakla birlikte eşsiz örnekler barındırmaktadır. Çoğu zaman elçilik heyetleri ile birlikte, kimi zaman da Hristiyanlığın kutsal yerlerini görüp hacı olma gibi değişik maksatlarla Osmanlı topraklarına gelen seyyahların anlatıları arasında hukuk sistemi hakkında tespite dayalı gözlemler bulunmaktadır. Mesela, gemisi battığı için Mısır'da esir düşen ve üç yıl boyunca Osmanlı kadırgalarında kürek çeken Heberer'in (2010) anlattıkları kürek cezası hakkında önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Bir elçilik heyeti ile İstanbul'a gelen ve Osmanlı-Avusturya savaşı çıktığı için maiyeti ile birlikte hapse atılan Friedrich Seidel (2010) ise hem Osmanlı hapishaneleri hem de kadırgalarda kürek çeken mahkûmlar hakkında eşsiz bilgiler aktarmaktadır. Canaye (2009) İstanbul'da asayişle ilgili genel bilgiler verirken; Polonyalı Simeon (Andreasyan 2013) gezdiği yerlerde Celâli yıkımı sonrasında boşalan köylerden, bozulan asayişten bahsetmektedir. Çeşitli

vesilelerle Osmanlı ülkesine gelen Busbecq (2002) ve Lubenau (2012) da toplumsal huzuru bozan eylemler ve adalet algısı hakkında önemli bilgiler vermektedirler.

Bütün bunlardan başka Osmanlı hukuku hakkında yapılan modern araştırmalar ve hukukun toplumdaki yansımaları hakkında yapılan (Leslie Peirce'in Antep örneğinde yaptığı çalışma gibi) çalışmalara da başvurulmuştur. Ayrıca XVI. yüzyılın ikinci yarısında asayiş bozan faktörlerin başında gelen levent ve suhtelerin hareketlerinin irdelendiği Mustafa Cezar'ın ve Mustafa Akdağ'ın çalışmalarından faydalanılmıştır.

Suç ve ceza kavramının sosyolojik açıdan irdelenmesi niyetiyle bu doğrultuda yapılmış olan çalışmalar da göz önünde bulundurulmuştur. Bu doğrultuda David Canter'in (2011) editörlüğünde hazırlanan "*Suç Psikolojisi*", Güncel Önkal ve Özgür Sarı'nın (2013) editörlüğünde hazırlanan "*Suçun Sosyolojisi Cezanın Felsefesi*", Osman Dolu'nun (2012) "*Suç Teorileri*", Hüseyin Bal'ın (2013) "*Suç Sosyolojisi*", Enver Alper Güvel'in (2004) "*Suç ve Ceza Ekonomisi*" adlı eserlerden yararlanılmıştır.

2. ANA HATLARIYLA OSMANLI HUKUK SİSTEMİ

2.1.Şer'i Hukuk ve Örfi Hukuk

Osmanlı hukuku, şer'i hukuk ve örfi hukuk olmak üzere ikili bir yapıdan müteşekkildir. Osmanlı hukukunu meydana getiren örfi hukuk ve şer'i hukukun fonksiyonları hakkında çeşitli mülahazalar mevcuttur. Bunlardan biri; örfi hukukun, Osmanlı hukukunun asli kaynağı olduğu ve şeriatın ekseriyetle medeni hukuk sahası ile sınırlandırıldığıdır⁶. Bir diğer yaklaşım ise Osmanlı ceza uygulamasında verilen kararların şeriata aykırı olduğu ve bu durumun ikili bir hukuk yapısını beraberinde

⁶ Bu görüşü savunanlar arasında Osmanlı Kanunnâmeleri üzerine ilk çalışmaları ortaya koyan tarihçilerden biri olan Ömer Lütfi Barkan gelmektedir. Barkan'ın konu hakkındaki görüşleri için Bkz. (Ö. L. Barkan 1945, 203-224; Ö. L. Barkan 1946, 713-733; Ö. L. Barkan 2001, V-LXXII).

getirdiği şeklindedir⁷. Bu iki yaklaşımdan farklı olan bir diğer görüş ise; örfi hukukun tamamıyla şer'i hukuk ile uyuştığı, kanunnâmelerin zamanın gerektirdiği ilave ve düzenlemeler olduğudur. Bu görüşe göre örfi hukuk, şer'i emirler ve padişahın irade ve fermanlarının bütününden oluşmaktadır (Aydın 2012, 66).

Osmanlı hukukunun dayandığı iki temelden birisi olan şer'i hukukun kaynağı, başta Kur'an olmak üzere, Hz. Peygamberin sünneti, icma, kıyas ve bunlara bağlı olarak alimler tarafından verilen fetva gibi bir dizi yorumun harmanlanmasından meydana gelmekteydi (Aydın 2012, 31-43; Ekinçi 2008, 106-116)⁸. İslam hukukunda suçlara ön görülen cezalar üç ana başlıkta toplanır: Had cezaları, ta'zir cezaları ve kısas cezaları⁹.

Had, “*Allah hakları*” denen kamu düzenini bozan suçları kapsamaktadır¹⁰. Hırsızlık, yol kesme-gasp ve soygun, zina, zina iftirası (kazf), şarap içme-sarhoşluk, devlete isyan, irtidat (dinden dönme) gibi suçlar bu kapsama girerler ve cezaları Kur'an'ın emirleriyle ya da Hz. Peygamberin sünneti ile belirlenmiştir. (Aydın 2012, 184-196). Had suçlarından, hırsızlık suçunun cezası elin kesilmesi, zinanın cezası yüz sopa dayak, iffetli kadına zina iftirasında bulunan kişinin cezası seksen sopa, silahlı gasp, yol kesme gibi suçların cezası ise idam, ayakların çaprazlama kesilmesi veya sürgündür. Bu cezalar Kur'an hükümlerine göre sabittir (Bardakoğlu 1996, 548). Kamu düzenini bozan suçlar olması itibariyle bu gruba giren suçların takibinde şikâyet şartı aranmaz (Aydın 2012, 159). Had suçlarında hâkim kendi bilgisine dayanarak hüküm veremez, hüküm Kur'an ve sünnet tarafından konulmuştur. Suçun usulüne uygun bir şekilde ispatı gereklidir. Gerek kanun koyucu gerekse suçun mağduru olan taraf had suçlarında, indirim, artırım veya sulh talebinde bulunamaz (Bardakoğlu 1996, 549; Aydın 2012, 160). Had suçlarının Osmanlı uygulamasında eğer suçun unsurları ve ispat şartları sabit ise had cezası verilir. Suçun unsurlarında veya ispat

⁷ Bu görüşü savunanlar arasında Coşkun Üçok başta gelmektedir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. (Üçok 1946a, 125-146; Üçok 1946b, 265-383; Üçok 1947, 48-73).

⁸ İslam hukuku ve tarihi arka plan hakkında Bkz. (H. Karaman 2008, 31-111).

⁹ Bu çalışmada suçlar sosyal, ekonomik ve devlet düzenini bozan suçlar olarak ele alınmış olup, suçlar ve suçlara öngörülen cezalar hakkında daha sonra ayrıntılı bilgi verilecektir. Burada sadece konuya giriş mahiyetinde kısa bilgi ile yetinilmiştir.

¹⁰ Had kapsamına giren suçlar ve cezaları hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. (Bardakoğlu 1996, 547-551).

şartlarında bir eksikliğin hâsıl olması durumunda ise ta'zir cezası verilmektedir. Osmanlılarda had suçlarında genellikle ta'zir cezalarının verildiği görülmektedir. Örneğin zina ya da hırsızlık suçlarında faile verilen ceza genellikle kanunnâmelerle belirlenen para cezalarıdır (Aydın 2012, 205-206).

Kıyas suçları¹¹ vücut bütünlüğüne kasıtlı olarak zarar veren suçları kapsamaktadır. Kıyas cezası failin işlediği suçun aynıyla cezalandırılmasıdır (Akbulut 2003, 170). Adam öldürme ve müessir fiiller (yaralama, zarar verme, darp) kıyas cezası gerektirir. Kıyas gerektiren suçlarda suçu işleyen ya kısasa tabi tutulur ya da suçtan zarar gören kişinin ailesine diyet ödemek zorunda kalır (Aydın 2012, 197-202; Dağcı 2002, 489; Akbulut 2003, 171). Kıyas suçlarının Osmanlı uygulamasında II. Bayezid Kanunnâmesinde adam öldürene kıyas uygulanacağına dair hüküm bulunmaktadır. Öte yandan kısası gerektiren unsurların yokluğunda ta'ziren kürek cezası, kalebendlik ve para cezaları da verilebilmektedir (Aydın 2012, 207).

Sözlükte engellemek, te'dib etmek anlamlarına gelen ta'zir, had ve kıyas cezaları dışında kalan cezaları belirtmektedir¹². Cezası Kur'an ya da Sünnet ile belirlenmemiş ve ulu'l-emrin kararına bırakılmış suçlara ta'zir suçları denir (Akbulut 2003, 168; Aydın 2012, 202-203). Dinin vacip saydığı ibadetlerin terkedilmesi, emirlere muhalefet, yalancı şahitlik, ırza tasallut, mala tasallut gibi suçlar ta'zir cezaları gerektirir. Ayrıca kalpazanlık, sahte evrak tanzimi, kız ve kadın kaçırma, meskene tecavüz, görevi kötüye kullanma, görevi ihmal suçları da kanunnâmelerle düzenlenen ta'zir cezalarını gerektirir (Aydın 2012, 208). Bu suçların işlenmesi durumunda sürgün, müsadere, siyaset, sopa atma, hapis, teşhir (Yakut 2011, 27-53) ve para cezası (Başoğlu 2011, 201) gibi cezalar uygulanır. Ta'ziren dayak cezası ve para cezası bir cezalandırma metodu olarak bir arada kullanılmaktaydı ve genellikle suçlu yediği dayak miktarına göre oranlanmış bir para cezasını ödemek zorunda kalırdı. Bu uygulamanın Doğu Roma hukuk sisteminden Osmanlılara geçtiğine dair görüşler bulunmaktadır (Metin M. Coşgel 2013 (Winter), 356-357).

Tüm İslam devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de egemen olan hukuk şer'i hukuktur. Zira İslam devletinin başında bulunan hükümdarların şeriat

¹¹Kıyas gerektiren suçlar hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. (Dağcı 2002, 488-495).

¹²Ta'zir cezaları hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. (Başoğlu 2011, 198-202)

dışında kanun koyma yetkisi yoktur. Hükümdarın hukuk alanındaki tek yetkisi şeriatı uygulamaktır. Bununla birlikte diğer Türk-İslam Devletlerinde olduğu gibi, Osmanlılar da şeriatın açık kapı bıraktığı alanlarda kendi kanunlarını koymaktaydılar (İnalcık 1958, 102; Aydın 2012, 65-66; Akman 2004, 15-16). Ancak bazı durumlarda şeriatın el verdiği ölçüde konulan kurallar, şeriatın kendisine bile aykırı olabilmekteydi. Hükümdarlar koydukları kurallar manzumesinin dine aykırı olmadığını gösterme maksadıyla fetva kurumuna sık sık başvururlar; bu yolla şeriata şeklen de olsa riayet edilmesini sağlarlardı (Aydın 2012, 76). Türklerin İslam'a girmeleriyle birlikte devletin menfaatlerini umumun menfaatlerinden üstün tutan İslamiyet öncesi Türk hukuk anlayışı İslam hukuk anlayışı içerisinde yer almaya başlamıştır. Örfi hukukun İslam coğrafyasına girmesiyle; şer'i mahkemelerin yanında, hükümdarın koyduğu örfi kanunlara dayanarak kararlar alan örfi mahkemelerin açılmasıyla ikili bir mahkeme sistemi zuhura geldi. Osmanlılar bu ikili mahkeme yapısını ortadan kaldırdılar ve tek bir mahkemede bu iki hukukun birleşimini sağladılar (İnalcık 1958, 104-107).

Kanunnâme yapma geleneğinin Orta Asya Türk Devletlerinden Osmanlı'ya geçtiğini savunanlar olduğu gibi, kanun yapmanın Doğu Roma'dan devralınan mirasın bir ögesi olduğunu savunanlar da vardır (Heyd 1983, 639; Peirce 2005, 154). Osmanlı padişahları Osman Gazi'den (1299-1326) başlayarak kendi kanunlarını yapagelmışlerdir¹³. Buna örfi hukuk¹⁴ denmektedir. Fatih devri devlet adamlarından Tursun Beğ'e göre; "*nizam-ı âlem*" için padişahın akla dayanarak koyduğu kurallara "*örf*" denir (İnalcık 1958, 103)¹⁵. Cengiz yasası da Tursun Beğ tarafından belirtilen özelliklere haizdir (Heyd 1973, 170). Osman Gazi (1299-1326) ile başlayan örfi hukuk geleneği II. Mehmed'e (1451-1481) kadar gelmiş ve 1451 öncesindeki kanunlar bu

¹³ "Osman Gazi zamanına atfolunan bir hadise umumiyetle şeriatle örf arasındaki çatışma hakkında kayda değer. Pazar bacı alınması hakkında bir teklifkarşısında Osman Gazi sorar: "Tanrı mı buyurdu, yoksa beyler kendileri mi ettiler, der. Bir kişi eydür: Türedir Hanım, ezelden kalmıştır." Osman Gazi onu şiddetle azarlar. Fakat "Pazar beylerine adettir" diye izah ederler, o zaman kabul eder ve örfi olan bac kanununu kor." (İnalcık 1958, 107). Çağatay'a göre ise ilk askerî ve siyasi kanun mecmuası I. Murad (1362-1389) devrinde Timurtaş Paşa tarafından meydana getirilmiştir (Çağatay 1987, 630).

¹⁴Örf genellikle fıkıh usulü olarak telakki edilmiştir. Hz. Peygamberin "Müslümanların güzel gördüğü şey Allah katında da güzeldir" hadisine dayanmaktadır (Çağatay 1987, 629).

¹⁵ "Şeyhülislam Pir Mehmed'in (1745-1746) bir fetvasında örfün unsurları şöyle izah edilmiştir: 1- Şeriat dışı bir durum, 2- Buna dair yaygın bir âdetin veya kıyasa esas olacak bir umumi telakkinin varlığı, 3- hükümdarın iradesi (emr-i ali), 4- umumi düzenin bunu gerektirmesi" (İnalcık 1958, 104).

dönemde bir araya getirilmiştir. Fatih Sultan Mehmed (1451-1581) hem imparatorluğun kurucusu hem de kanun koyucu¹⁶ olarak kendisinden sonrakileri derinden etkilemiştir (İnalçık 1958, 110). Padişahların koydukları kanunlar, imzaladıkları ahitler kendi saltanatı ile sınırlıdır. Kendisinden sonra tahta çıkacak olan padişah ahitnâmeleri bozma ve yeni kanun koyma hakkına sahiptir. Ancak II. Mehmed (1451-1481) yaptığı kanunnâme ile kendinden sonra tahta çıkacak tüm padişahları da bağlamıştır (İnalçık 1958, 114).

Osmanlı padişahlarının neden kanunnâme yapma ihtiyacı duyduklarını Uriel Heyd iki sebebe dayandırmaktadır. Bunlardan birincisi, 1525 Mısır Kanunnâmesinin giriş bölümünde belirtilen, zamanla suçların ve anlaşmazlıkların arttığı, mevcut kanunların suçları önlemede yetersiz kaldığıdır. İkincisi ise kanunnâmelerin, bazı askerî sınıf mensuplarının reâyâyâ zulmüne karşı padişahın bir cevabı olduğudur. Padişahlar kendi adamlarının fenalıklarına karşılık, refahını ve güvenliğini sağlamakla yükümlü oldukları insanların can ve mal güvenliklerini kanunnâmeler yoluyla garanti altına almaktaydılar (Heyd 1973, 176; Heyd 1983, 635). Kanunnâmeler halka bazen şehir meydanlarında okunarak ilan edilirken, 120 akçe karşılığında isteyenlere de kanunnâmenin bir nüshası verilebilmekteydi (Heyd 1973, 177; Aydın 2012, 100).

Osmanlı Devleti'nde tüm imparatorluğa hükmeden tek bir kanunnâme ve yanında bölgesel kanunnâmeler de vardı. Tüm imparatorluğa ait kanunnâmenin korunduğu yer İstanbul'daki saraydı. Bölgesel kanunnâmeler, ait olduğu bölgenin tahrir defterine kaydedilmekteydi (Heyd 1973, 171-173). Şer'iyye sicillerine kaydedildiği de vakidir¹⁷. Şer'iyye sicillerine kaydedilen kanunnâmeler ceza kanunnâmeleridir ve Ceza Kanunnâmesi tüm imparatorluğa şamil tek kanundur (İnalçık 1958, 121; Akgündüz 1992b, 632, 658; Heyd 1973, 177-178).

¹⁶ Fatih'ten önce Selçuklu hükümdarı Melikşah'ın ve İlhanlıların kanunnâmeler yaptıkları bilinmektedir (İnalçık 1958, 111).

¹⁷ Örneğin Manisa 11 numaralı Şer'iyye Siciline Ceza Kanunnâmesi kaydedilmiştir.

2.2. Hukukun İşleyişi

İslam'ın ilk devirlerinden itibaren ortaya çıkan ve Emevi, Abbasi, Selçuklu ve Memlûk devletlerinde uygulanan adli sistemin en gelişmiş hâli ve son halkasını Osmanlı'daki şer'iyeye mahkemeleri oluşturur (Akman 2004, 35; Demir 2010, 33). Bu mahkemelere imparatorluk dâhilindeki herkesin başvurma hakkı vardır. Bununla birlikte dava süreci bir dizi harcın mahkemeye ödenmesini gerekli kılmaktadır. Davanın sicile kaydedilmesi, kadı hüccetinin alınması gibi mahkeme sürecinin teferruatları kanunnâmelerle belirlenen harclara tabidir. I. Süleyman (1520-1566) döneminde bu harcların bazıları azaltılmış, bazıları ise kaldırılmıştır (Peirce 2005, 121 ve 373)¹⁸. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde, hukukun üstünlüğü kavramının I. Süleyman (1520-1566) devrinde en üst raddeye ulaştığı söylenebilir. Hasan Beyzade Tarihi'nde zikredilene göre padişah bir gün kazaskere “*Eğer şer'an bana kat-ı yed lazım gelürse asla tereddüd itmeyüp kat' idün*” demiştir (Hasan Beyzade Ahmed Paşa 2004, 156-157). Bu olay hukukun, padişah da dâhil olmak üzere, herkesten üstün olduğunun göstergelerinden biridir. I. Süleyman (1520-1566) bu anlayışa uygun hükümlere kanunnâmesinde de yer vererek hukukun üstünlüğü anlayışını yazılı hâle getirmiş, bir anlamda güvence altına almıştır¹⁹.

Osmanlı adli sisteminin merkezinde yer alan şer'iyeye mahkemelerinde, davalar herkese açıktır. Gizli olarak görülen davada verilen karar hükümsüzdür. Şuhudu'l-udul adı verilen gözlemciler mahkemeleri izlerler ve kadının adil karar vermesini kontrol ederler. Mahkemeye şahitlik edenlerin davanın seyrine herhangi bir dahli söz konusu değildir. Şuhudu'l-udul üyelerini davalardaki şahitlerle karıştırmamak gerekir (Akman 2004, 31; Demir 2010, 19-20). Davaların seyrine şahitlik eden şuhudu'l-udul bölgenin ileri gelenlerinden, ulemadan veya mahkeme görevlilerinden oluşabilir. İçeriği itibariyle ağır suçların görüldüğü davalarda ise ehl-i örften kimseler- her zaman böyle olmamakla birlikte- şuhudu'l-udul üyesi olabilirler (Jennings 1979, 162).

¹⁸ Krş. (Yaşar Yücel 1987, 31).

¹⁹ “...ve kâdî ma'rifeti olmadan kimesneyi ehl-i örfhabs edüb incitmeye.” (Akgündüz 1992, 305). Ancak benzeri hükümler ilk kez I. Selim Kanunnâmesinde geçmektedir. Krş. (Akgündüz 1991, 94).

İslam hukukunda sözlü yargılama esastır. Gıyapta hüküm verilemez (Akman 2004, 32)²⁰. Davacı ve davalının hüküm verilirken mahkemede hazır olmaları gereklidir. Şahsi haklarda sadece o hakla ilgili olanlar davacı olabilirken, Allah hakları denilen kamu düzenini ilgilendiren suçlarda herkes davacı olma salahiyetine sahiptir (Demir 2010, 79)²¹. Davanın görülme şekli şu şekilde vukua gelir: Şer’iyye sicillerinden anlaşıldığı kadarıyla davacı, davalı aleyhine suç isnat eder. Davacı elindeki kanıt ya da mahkemeye getirdiği şahitlerle –ki çoğu zaman davayı desteklemenin en büyük aracı şahitlerdir- iddiasını ispat etmeye çalışır (Peirce 2005, 135). Daha sonra davalıya söz hakkı tanınır. Davalı isnat edilen suçu inkâr ederse ya davalıya yemin teklif edilir ya da davacıdan isnat edilen suçu ispat etmesi beklenir. Davacı, şahit²² göstererek veyahut yazılı delil sunarak (Jennings 1979, 175) (ki bu ceza davalarında uygulanan bir yöntem değildir) davasını ispat edebilir veyahut davalıdan yemin etmesini isteyebilir. Davalı yemin ederse dava düşmüş olur, yeminden kaçınması hâlinde davalı yemin edinceye kadar hapsedilebilir (Demir 2010, 195; Gerber 1994, 33). Bazen de davalı davacının isnat ettiği suçu doğrudan kabul eder, bu duruma ikrar denir (Demir 2010, 169-179). Davacı veya davalı haklılığını ispat etmek ve mahkeme sürecini lehine çevirmek için fetva ya da emr getirebilir. Jennings’e göre fetva şer’i hukukun, emr ise örfi hukukun yerel mahkemede ifade edilmiş şeklini oluşturmaktadır (Jennings 1979, 154).

Bazı durumlarda da suçun işlendiği yerin keşfi gerekir (Demir 2010, 187-189). Özellikle adam yaralama suçlarında mahkemeye gelen davacı veya davacının vekili

²⁰ Bununla birlikte sanığın yokluğunda deliller mahkemeye sunulabilir. Allah haklarını ihlal eden suçlarda Ebussuud’un bir fetvasına göre, ehli örf delilleri mahkemeye sunabilir (Akman 2004, 32-33).

²¹ Ancak mahkemeye gitmek kanunla belirlenmiş bir bedeli ödemeyi gerektirdiğinden çoğu zaman insanlar problemlerini kendi aralarında çözerler; durumu mahkemeye aksettirmemeye gayret ederlerdi. Mahkemeye gitmek, olayı resmî sicile kaydettirmek, daha sonra çıkacak ihtilaflarda davacı ve davalının geçmişte işlenen suç konusundaki durumlarının tespiti gibi bir avantajı bünyesinde taşımaktaydı (Peirce 2005, 121-122 ve 130-131). Davalılar arasındaki sorunları çoğu zaman mahalle veya köy imamları çözmekteydi (Peirce 2005, 163).

²² Şahitlerin sayısı davanın türüne göre değişir. Mesela zina isnadında dört erkek şahidin bulunması zorunludur. Kadınların bu tür davalarda şahitliği muteber değildir. Zina dışındaki had ve kısas davalarında ise iki erkek şahit bulunmalıdır. Kadınların şahitliği bu tür davalarda geçerli değildir. Geri kalan davalarda ise iki erkek ve iki kadının şahitliği yeterli görülmüştür (Demir 2010, 141). Gayrimüslimler de şahitlik yapabilirler (MŞS 11, 87). Şahidin bulunmadığı ancak haklılığın ispatı için muhakkak şahit gereken davalarda müddeiye iddiasını ispat edecek şahitleri getirmesi için 3 ila 10 gün süre tanınabilir (Jennings 1979, 173).

keşif ister; bazen kadı veya onun bir temsilcisi ile ehli vukuf adı verilen bilirkişiler olay yerine giderek keşifte bulunurlar (Akman 2004, 91-92).

Yargılamanın sonunda kadının verdiği hüküm, sanığın suçu işleyip işlemediğini kesinleştirir. Davalı ve davacıyı dinleyen kadı, mahkemenin seyrini kısa bir özet hâlinde -usul-ü sak denilen bu yöntem Osmanlı mahkemesinde standartlaşmış bir uygulamadır-, ama çoğu zaman aynı cümleleri farklı kelimelerle yazıya geçirir (Peirce 2005, 136 ve 140; S. Faroqhi 2002, 107-108; Kaya 2008, 286-287). Çoğu zaman verilen hükümlerde cezalara rastlanmaz. Davalarla ilgili cezalara mühimme defterlerinden ulaşılabilir (Akman 2004, 131). Bu merkezî hükûmetin davalarda son karar mercii olduğunun ve Divan-ı Hümâyûn'un temyiz mahkemesi yetkisine sahip olduğunun göstergelerinden birisidir (Demir 2010, 84; Akman 2004, 36; Mumcu 2007c, 67-89).

Cezanın miktarı failin reâyâ veya askerî olmasına göre farklılık göstermekteydi. Kanun herkes için olsa bile ceza sınıfsal ayrıma göre uygulanıyordu. Askerî sınıftan olmak padişahın ayrıcalıklı kulları olarak ceza alanında da bu ayrıcalıklardan yararlanmak anlamına gelmekteydi. Bu ayrıcalığın müspet olduğu kadar, menfi olduğu yanları da vardı. Örneğin; ahlak kurallarını çiğneyen bir askerî, reâyânın alacağı cezadan daha fazlası ile cezalandırılıyordu. Bununla birlikte cezanın ağırlığı ekonomik duruma göre artıp azalmaktaydı (ala, evsat, edna). Müslüman-gayrimüslim, hür-köle ayrımlarında cezanın ağırlığı değişebilmekteydi (Peirce 2005, 217).

Tüm monarşilerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de monark olan padişah, ihtilafları halletme ve yargılama yetkisine sahiptir. Devletin kuruluşunun ilk yıllarından itibaren padişahlar zaman zaman doğrudan dava dinlemişlerdir. Örneğin Orhan Gazi (1326-1359) ve II. Murad'ın (1421-1444/1446-1451) sabahları yüksek bir taşın üzerine çıkarak halkın şikâyetlerini dinlediği vakidir (İnalcık 2005, 77)²³. Osmanlı Devleti'nde hükümdar yargı yetkisini kadılar²⁴ tayin ederek kullanır (Ekinci

²³ İnalcık bu geleneğin Sasanilerden geldiğini ve Büyük Selçuklularda da uygulandığını belirtir (İnalcık 2005, 75-76).

²⁴ Osmanlı Devleti'ndeki ilk kadı Osman Gazi tarafından görevlendirilen Karacahisar Kadısı Dursun Fakih'tir (Ekinci 2008, 369).

2008, 368; Akman 2004, 38). Kadıların tayin, azl ve nakil işlemlerini Anadolu ve Rumeli kazaskerleri yapar. Kadının tayini Ruznâme adı verilen deftere kaydedilir. Kadının tayini bu deftere kaydedilmemişse, elindeki görev beratı hükümsüzdür (Ortaylı 1975, 121). Görev yaptıkları yerin ahali ile yakınlaşmalarını önlemek için kadıların görev süreleri kaza kadılıklarında yirmi ay, mevleviyet²⁵ derecesindekilerde bir yıl ile sınırlandırılmıştır (Ortaylı 1994, 16; Arık 1997, 7). XVI. Asırdan itibaren üç yıl, XVII. Asrın sonlarına kadar iki yıl, bundan sonraki devirlerde ise bir yıl olmuştur (Akman 2004, 40; Aydın 2012, 78)²⁶. Kadılar yalnızca padişaha karşı sorumlu idiler. Görev yaptıkları yerin ümerasının kadının aldığı kararlara dahil söz konusu değildi (Akman 2004, 41). Öte yandan kadılar, görev yaptıkları yerin ümerasını padişah adına denetlerlerdi (Demir 2010, 44). Kadıların hukuki görevleri; halk arasındaki anlaşmazlıkları halletmek, vasi tayini, kayyum atama, müteveli tayini, bey' (satış) gibi sorunlarını halletmek yani noterlik yapmaktı (Ortaylı 2001, 69-73). Kadı aynı zamanda bulunduğu şehrin belediye amiri idi. Narhın korunması, yangınların engellenmesi, kalpazanların soruşturulması ve engellenmesi kadının diğer görevleri arasında sayılabilir. Kadıların görevlerini yaptıkları müstakil bir bina yoktu. Kadılar davaları kendi evlerinde dahi görürlerdi (Ekinci 2008, 373-375; Arık 1997, 14-15). Kadılar; geceleri de görev yaparlardı (Akman 2004, 35; Arık 1997, 15; Jennings 1979, 172), görev bölgeleri dâhilindeki küçük yerleşimlere naib tayin ederlerdi, naibler aynı zamanda kadıların yardımcıları idiler (Akman 2004, 42-43; Demir 2010, 46; İpşirli 2006, 312).

Naiblerin atanmasında gözetilen en önemli husus, naibin atandığı bölgenin yerlisi olmamasıydı. Yargılama yetkisine sahip naiblerin aldığı kararları, bağlı bulunduğu kadı bile değiştiremezdi (Akman 2004, 44). Naiblerin karar verdikleri mecrada, yargılama yetkisine sahip olmayan kadılar ise, soruşturmaların yürütülmesi, keşfin yapılması, şahitlerin güvenilirliğinin soruşturulması ve davacı ve davalının ifadelerinin alınması gibi görevleri yerine getirirlerdi (Demir 2010, 49-50). Ayrıca geceleri suçüstü işlerine bakmak da naiblerin görevlerindedir. Bu görevi yerine getiren naiblere “gece naibleri” adı verilirdi (Akman 2004, 44). Naibler kendilerini

²⁵ *Mevleviyet payeli merkezler şunlardır: Mahrec Mevleviyeti: Kudüs, Halep, Tırhala, Yenişehir, İzmir, Galata, Selanik, Eyüp. Bilad-ı Hamse Mevleviyeti: Bursa, Şam, Mısır, Edirne, Filibe. Haremeyn Mevleviyeti: Mekke ve Medine. (Ortaylı 2001, 71).*

²⁶ *Ayrıntılı bilgi İçin Bkz. (İnalçık 2015b, 133-155).*

atayan kadılar tarafından azledilemezlerdi. Naibleri görevlerinden azletme yetkisi İslam hukukuna göre padişaha aittir (Akman 2004, 45).

Naiblerin yanı sıra kadının mahkemedeki yardımcıları arasında muhızır, asesbaşı, subaşı, çavuş da bulunur. Muhızırlar²⁷, davalıyı mahkemeye ihzar eden görevlilerdir. Muhızırların ücretleri davacıya aittir. Bu ücrete “*ayak teri*” veya “*ücret-i kadem*” denir (Demir 2010, 50; Akman 2004, 46).

Subaşılar²⁸ şehir ve kazaların zabıta ve polis memurlarıydı (Ekinci 2008, 278). Akman’a göre (2004, 47) subaşı, savcının bulunmadığı Osmanlı Ceza Yargılaması Hukukunda tam bir savcı portresi çizer. İlk devirlerde subaşıların tayini merkezî yönetim tarafından yapılırken, XVI. yüzyıldan itibaren beylerbeyi ve sancak beyi tarafından yapılır olmuştur. Faroqhi’ye göre subaşı, kadı ile sancak beyi arasında bir “*irtibat subayı*” gibi hareket eder (S. Faroqhi 2003, 322). Suç işleyenleri yakalamak²⁹, kadının emirlerini uygulamak, hapisle cezalandırılanların infazını sağlamak subaşının görevlerindedir (Demir 2010, 52-53). Subaşılar, Zaim de denilmekteydi (Akman 2004, 49).

Ases³⁰ subaşıya bağlı olarak çalışan gece bekçilerine verilen isimdir (Akman 2004, 49). Geceleri şehrin güvenliğinden sorumlu asesler dükkânlardan ayda bir akçe oranı ile toplanan ve “*asesiye*” adı verilen bir ücret almaktaydılar. Ayrıca geceleri her türlü güvenliği teftiş eden ve subaşıların gündüz yaptıkları görevin aynısını gece tatbik eden asesler, bu hizmetleri karşılığı öşür almaktaydılar (Demir 2010, 54-55; Akgündüz 1992b, 233). Her ne kadar subaşıya bağlı olarak görev yapsalar da haklarındaki şikâyetlerden kadı sorumlu idi ve padişaha rapor sunarak aseslerin azlını isteyebilirdi (Akman 2004, 50).

²⁷ Ayrıntılı bilgi için Bkz. (Ahıskalı 2006)

²⁸ Ayrıntılı bilgi için Bkz. (İlgürel 2009).

²⁹ Suçluları soruşturmak ve onları cezalandırmak konusunda sıradan insanların da bir nevi ahlak zabıtalığı denilebilecek türden görevleri vardı. Kanun önünde herkes sorumlu olduğundan suçluların bulunamaması bazen toplumun tüm kesimlerinin cezalandırılmasına yol açmaktaydı. Devlet kanun önünde herkesi eşit oranda suçlu sayıyordu. Bunun içindir ki esas suçlunun bulunması sıradan insanın hukuki sorumluluğu durumundaydı (Peirce 2005, 119).

³⁰ Ayrıntılı bilgi için Bkz. (Özcan 1991).

Çavuşlar³¹, ilamların icrası, borçlunun borcunu ödemesinin takibi ve mahkemece verilen bedeni cezaların tatbiki gibi görevleri yerine getirmekteydiler (Akman 2004, 50; Demir 2010, 56).

3. SUÇUN OLUŞMASINDA ETKİLİ OLAN SOSYAL FAKTÖRLER

Toplumdaki bazı insanlar neden diğerlerine göre suça daha meyillidir ya da aynı toplum içerisinde yaşayan insanlardan bir kısmı suç işlerken diğerleri neden suç işlemez? Bu gibi sorular suç ve ceza olgularını inceleyen modern araştırmacıların üzerinde en çok durdukları hususlardandır³². Toplumdaki bazı insanlar neden diğerlerine göre daha fazla suç işlemektedirler? Bu soruya Merton'un verdiği cevap sosyal düzensizliğin artması ile insanların imkânlarla ulaşmasının engellenmesi sonucunda suçun ortaya çıktığı şeklindedir (Dolu 2012, 306; Bal 2013, 44-45).

Toplumda suç oranlarının artmasında veya azalmasında etkili olan iki ana sebep mevcuttur: Psikolojik³³ ve toplumsal nedenler. Mühimme defterlerinde ve şer'iyye sicillerindeki dava kayıtları üzerinden suçluların psikolojik durumları hakkında herhangi bir çıkarımda bulunabilmek pek mümkün değildir. Ancak toplumdaki değişimin izlerini gerek arşiv belgelerinden gerekse diğer kaynaklardan sürmek mümkündür. Dolayısıyla suçun oluşmasına zemin hazırlayan toplumsal sebeplerin üzerinde durulması gerekmektedir.

Ekonomik krizler, doğal afetler, savaşlar ile meydana gelen toplumsal değişim ve hareketlilik toplumsal normlar, değer ve kurallarla uyumsuzluklar gösterebilir. Bu durumda suçun meydana gelmesi kaçınılmazdır (Dolu 2012, 305). İncelenen dönemde Osmanlı Devleti açısından Avusturya ve İran'la yapılan uzun savaşlar, akçenin

³¹ Ayrıntılı bilgi için Bkz. (Köprülü 1993).

³² Modern sosyolojik yaklaşımlar üzerinden Osmanlı klasik çağını incelemek bazı çekinceleri beraberinde getirir de, bu tarz yaklaşımlar son zamanlarda Osmanlı tarihi alanında yapılan çalışmalar üzerinde de denmektedir. Örneğin Sencer Divitçioğlu (1999, 137-145) daha çok iktisat biliminin çalışma sahasına giren oyun teorisini XVI. yüzyılın ikinci yarısında düzeni bozan ve düzeni muhafaza etmek için uğraşan gruplar (sekbanlar, Celâliler-il erleri, Ordu-yı Hümayûn) üzerine uygulamıştır.

³³ Psikolojik etmenler hakkında Bkz. (Dolu 2012, 184-208; Canter 2011).

değerinde yapılan tağşişler toplumun dengesini sarsan olayların başında gelmektedir (Yücel 1988, 4). Şehzadeler arasındaki çekişme, medrese talebelerinin isyanları, levent ve sekban bölüklerinin yasa dışı faaliyetleri gibi faktörler, devlete ya da bireye karşı şiddetin artmasına, istikrarsızlığa ve kaosa yol açmıştır.

Bir toplumda nüfusun hızlı artışı suçun artışı da beraberinde getirmektedir (Bal 2013, 38). Toplumun ulaşabileceği imkânların sabit kalması, buna karşın nüfusun artması durumunda insanların çeşitli imkânlardan faydalanması güçleşmektedir. Bu da özellikle genç nüfus arasında -mevcut düzene bir tepki olarak- suçun artmasına sebep olmaktadır (Oktik 2013, 16; Maria Ioannou 2011, 100-101). Yaşanan çevrede eğer örgütlü suç yaşıyorsa, bu bölgede yaşayan gençler için bu ortam caydırıcı değil, cazip hâle gelmekte, nüfusun hızlı arttığı ortamlarda gençler meşru yolların kapalı ve imkânların kısıtlı olduğu ortamlarda yer edinme ve prestij kazanma hırsıyla suç işlemeye meyilli olmaktadır (Oktik 2013, 16). Genç nüfusun arttığı, istihdamın ise kısıtlı olduğu XVI. yüzyılın ikinci yarısındaki suhte eylemleri bu çerçevede düşünülebilir. İmkânları elinde tutan toplumsal merkez ile imkânlardan yoksun toplumsal çevre arasında yaşanan gerilim sonucunda suç meydana gelmektedir. Merkez gücünü yitirdiğinde veya herhangi bir sebeple merkezin gücü zaafa uğradığında, çevrede yeni güç noktaları ortaya çıkmakta ve bu güç noktaları toplumsal düzenin bozulmasına yol açmaktadır (Türkdoğan 2013, 406). Çoğu zaman ayaklanmalar ve sapkınlıklar olanaklardan yoksun toplumsal çevreye mensup insanlar arasında başlamakta, merkeze doğru yayılma göstermektedir (Burke 2011, 86-87)³⁴. Bilindiği üzere XVI. yüzyılın ilk yarısında tüm Akdeniz dünyasında olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin de nüfusu artmıştır. Fetihlerin yavaşlaması ile tarım alanlarında yeterince bir genişleme olmamıştır. Bu durum sınırlı imkânlara ulaşamayan insanların toplumsal düzene karşı tepki göstermelerine yol açmıştır. Antropolog James Scott suç kavramını “*zayıfların silahı*” olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla suç işlemek mevcut düzene karşı direnmenin araçlarından birisi hâline gelmiştir (Burke 2011, 93).

Suç sosyal ve mekânsal farklılıkların artmasıyla ortaya çıkmaktadır (Bal 2013, 52). Sosyal ve mekânsal farklılaşmayı yaratan hareketliliklerden birisi de göçtür.

³⁴ *Merkez-çevre ilişkileri hakkında Bkz. (Wallerstein 2012). Osmanlı Devleti'nde merkez-çevre ilişkileri hakkında Bkz. (Türkdoğan 2013, 277-300).*

Bilhassa kente yapılan göçlerde kırsal kesimden gelenler yeni bir mekânla ve onunla birlikte gelen yeni yaşam tarzının zorlukları ile mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar (Ö. Sarı 2013, 183-196). XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte Celâli isyanlarının taşradaki yıkımından kaçarak daha korunaklı yerler arayanlar etrafi surlarla çevrili büyük kentlere akın etmişlerdir (Griswold 2011, 44)³⁵. Kırsal bölgelerin nüfus açısından boşalması ve şehirlere göç sosyal düzensizliğin artmasını tetiklemiştir. Suçu artıran en büyük sorunlardan birisi sosyal düzensizliktir (Oktik 2013, 19). Osmanlı toplum yapısı düzene, herkesin yerli yerinde olması esasına dayanmaktadır. Osmanlı toplumu statik bir yapıya göre kurgulanmıştır. Sosyal hareketlilik devlet tarafından hoş karşılanmamıştır. Bu hareket köylünün, toprağını terk ederek başka yere gitmesi anlamına gelebildiği gibi, sosyal sınıflar içerisindeki hareketlilik şeklinde de olabilir. Osmanlı'da köylünün köyünde kalması, esnafın kentte üretime katılması yani sosyal sınıfların korunumu esastır (İnalçık 2014, 7). Bu anlayış toplumsal düzenin korunmasını dolayısıyla asayişin en kolay yoldan teminini beraberinde getirmektedir. Ancak Celâli İsyânları diye adlandırılan sosyal hareketler Osmanlı ictimai düzeninin bozulmasına yol açmıştır.

Ekonomik karışıklık ve düzensizlik suçu artıran bir başka sebeptir. (Bal 2013, 42). Şehirler ekonomik açıdan büyük imkânlarla sahip görünseler de XVI. yüzyılın ikinci yarısında şehir ekonomisinin belkemiğini oluşturan esnafın hammadde sıkıntısı başta olmak üzere bazı problemlerle baş etmek zorundaydılar. Ayrıca akçenin değerinde yapılan ayarlamalar ile ortaya çıkan yüksek enflasyon ekonomik düzenin bozulmasına yol açmıştır. Özellikle gelirlerini akçe cinsinden alan gruplar suç oranlarının artmasında etkili olmuştur. Askerîler içinde ekonomik düzenlerini koruma kaygısı içerisinde girenler reâyâyâya yüklü miktarda salmalar salarak, tağşişler karşısında eriyen gelirlerini telâfi yolunu tutmuşlardır (İlgürel 1993, 253; Akdağ 1999, 94-96).

Suçu artıran bir diğer faktör devlet düzenindeki yozlaşmadır. Rüşvetin ve iltimasın yaygınlaşması, liyakatin ikinci plana itilmesi toplumdaki adalet duygusunu zedeler (Güvel 2004, 20). XVI. yüzyılın ikinci yarısı için benzer bir durum Osmanlı

³⁵ Aynı dönemde Avrupa'da da benzer sosyal hareketler yaşandığından, halk kırsal alanı terk ederek korunaklı şehirlere akın etmişti (Ruff 2011, 78).

Devleti'nde de görülmektedir. Bu konuda Osmanlı müverrihlerinden Selanikî şunları nakletmektedir (1999, 356):

Ahlâk-ı halk bi'l-küllîyye azdı. ...Nâ-ehl ü nâ-revâ cehele vü nâ-kârdan geldi, sadrı hükûmete oturdu. ... Hükkâm içinde rüşvet alâniyyeten fâş olup istihlâlen alınup virilür oldu. Aslâ ve kat'â rüşvetsiz bir maslahat görülmek muhâl ü mümteni' oldu.

Suçun artmasında etkili olan sebepler özetle, sosyal, ekonomik ve idari düzendeki değişikliklerin bir sonucudur. Diğer taraftan aynı toplumun bir parçası olmalarına ve aynı zorlukları yaşamalarına rağmen bazı insanlar suç işlememektedirler. “İnsanlar neden suç işlemez?” sorusunun da cevaplandırılması bu çalışmanın seyri açısından önemlidir. Araştırmacılar genel olarak sosyal kontrolün insanları suç işlemekten alıkoyduğunu söylemektedirler. Toplumsal denetim ne kadar sıkı ise insanlar suç işlemekten o kadar imtina etmektedirler. Osmanlılarda şehrin asayişinden sorumlu kimseler sık sık mahalleleri teftiş eder, fuhuş yapan kadınları, bekâr erkekleri ve serserileri denetim altında tutarlardı. Bunun için mahalle camisinin imamı, müezzini ve mahalle ahalisi kadı huzuruna çıkarılır ve mahallelerinde ikamet eden fasıkları bildirmeleri istenirdi (Feridun Ahmed Bey 1849, 223-224). Ahlak kurallarının bağlayıcılığı, inanç sisteminin güçlü olması, sosyal dayanışma ve birliktelik duygusu insanların suç işlemesine mâni olur (Dolu 2012, 273-292). Osmanlı toplumunda da kefalet sistemi ile toplumsal denetimin sağlanması (Saydam 1997, 4-12; Ergut 2012, 86-104), vakıflar yolu ile toplumsal dayanışmanın gerçekleştirilmesi sonucu insanların büyük çoğunluğu suç işlemekten korunmuşlardır. XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte Osmanlı devlet sisteminde inanç vurgusunun artması da (Yurdaydın 2009, 224-226; Akdağ 2010, 684) suç artışını engelleyen bir başka faktördür.

İnsanları suç işlemekten uzak tutan bir başka faktör ise cezaların caydırıcı gücüdür. Cezalar ne kadar caydırıcı olursa suç oranı ve suçun görülme sıklığı o oranda düşük olacaktır (Dolu 2012, 276; Maria Ioannou 2011, 97). Osmanlı hukukunun iki ana kaynağı olan Örfi ve Şer'i hukuk'ta caydırıcı cezalar bulunması, suçların en aza indirilmesinde etkili olmuştur. Modern öncesi dönemde cezaların en önemli fonksiyonu bireyi cezalandırmak değil toplumsal düzeni temin etmektir (Oktik 2013, 33) I. Süleyman'ın (1520-1566) saltanatının birincil amacı hukukun üstünlüğünü

sağlamaktı. En az hukukun üstünlüğü kadar bir diğer önemli amaç ise devlete veya bireye karşı olan şiddeti kontrol edebilmektir (Peirce 2005, 409).

4. XVI. YÜZYILIN İKİNCİ YARISI VE XVII. YÜZYILIN BAŞLARINDA OSMANLI TOPLUMUNDA SUÇUN OLUŞUMUNDAKİ ETKENLER

4.1. Toplumsal Düzenin Bozulması

Osmanlı Klasik Çağının önemli münevverlerinden Kınalı-zade Ali Çelebi (2014, 577-578) ve Mustafa Naima Efendi (1864, Cilt I, 28) cemiyetin ulema, asakir, tüccar ve reâyâ olmak üzere dört ana sınıftan meydana geldiğini³⁶ ve sağlıklı bir toplum yaşantısı için bu dört unsurun belirli bir denge üzerinde olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu unsurlar içerisinde reâyâyâya ihtimam gösterilmeli ve toprağını terk ederek şehirli olmasına göz yumulmamalıdır. Bu sebeple reâyâyâyı zulümden korumak gerekmektedir. Zira devletin hazinesini doldurabilmesi için reâyânın hoş tutulması elzemdir (Naima 1864, Cilt I, 29; Arslantürk 1997, 70-71). Osmanlı toplum düzeni 1550’li yıllara kadar tutarlı ve dengeli bir nitelik taşımaktadır. Kurumlar arasındaki ahenk askerî ve ekonomik üstünlük Osmanlı Devleti’nin güçlü bir devlet olmasını sağlayan temel faktörlerdir. Naima’ya göre 1550’lerden sonra devlet düzenindeki denge, toplumun dört asli unsurundan birisi olan askerîler eliyle bozulmuştur. Harp meydanlarındaki üstünlüğün kaybedilmesi sonucu ganimet gelirinden olunması ve akçenin değerinde yapılan tağşişler yönetici sınıfın gelirlerinde azalmaya neden olmuştur. Gelirlerini telâfi etmek isteyen askerîler tüccarın mallarını zorla ellerinden almaya, reâyâdan ağır vergiler talep etmeye başlamışlardır. Rüşvet, iltimas ve reâyâyâya zulüm yaygınlaştığından toplum düzeni bozulmuştur (Arslantürk 1997, 112-117)³⁷.

³⁶ Naima mezkûr dört sınıfı insan vücudundaki dört madde ile ilişkilendirmiştir. Ulema sınıfı kana, asker sınıfı balgama, tüccar sınıfı safraya, reâyâ sınıfı ise sevdaya benzetilmiştir. İnsan bedeni nasıl ki bu dört sıvının dengeli olmasıyla sıhhat bulursa, sağlıklı bir toplum yapısı da bu dört grubun dengeli olması ile mümkündür (Naima 1864, Cilt I, 28; Arslantürk 1997, 68). Toplum yapısı ile insan vücudu arasında benzerlik kurma hakkında Bkz. (İbn Haldun 2009).

³⁷ Naima’daki bu yaklaşımın benzerlerini Selânikî Mustafa Efendi (1999, 356) ve Koçi Bey’de (Çakmakçioğlu 2008) de görmek mümkündür.

Anadolu coğrafyası XVI. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren bir kargaşa ve sorunlar alanı olmuştur. Önceleri Sünni İslam'ın hamiliğini üstlenen Osmanlı Devleti ile İslam'ın Şii yorumunun bayraktarlığını yapan Safevilerin çekişme sahası olan Anadolu, daha sonra Celâli İsyanları adı verilen bir dizi isyan ve medrese talebelerinin isyanları ile çalkalanmıştır. Orhan Türkdöğän Celâli Ayaklanmalarını “*yasa dışı kalabalıklar*”ın çıkardığını savunmakta, Suhte Olaylarını ise “*ahlaka aykırı kalabalıklar*”ın eylemleri olarak nitelendirmektedir (Türkdöğän 1996, 422). Bir başka deyişle Celâlilerin eylemleri hukuka aykırılık bakımından suç, suhtelerin eylemleri ise toplumsal normların dışına çıkan sapma karakteri göstermektedir. Mustafa Akdağ; Baba Zünnûn, Kalender Çelebi, Şeyh Celâl isyanları gibi Osmanlı-Safevi çekişmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve etkileri bölgesel din kaynaklı isyanlar³⁸ ile XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu’yu kasıp kavuran isyanları birbirinden ayırmakta ve ikincisine “*Büyük Celâli İsyanları*” adını vermektedir. “*Büyük Celâli İsyanları*” boyunca yalnızca halkın belirli bir zümresi değil, Anadolu halkının büyük bölümü isyanın sonuçlarından olumsuz etkilenmiştir (Akdağ 1999, 15).

Osmanlı Devleti’nin tüm Anadolu’ya egemen olması yaklaşık olarak XVI. yüzyılın başındadır. 1560 yılı baz alındığında Osmanlıların Anadolu’daki egemenliklerinin neredeyse yarım asır olduğu görülmektedir. Zamanın değişmesine ve coğrafyanın el değiştirmesine rağmen, Anadolu’da hâlâ Osmanlı öncesi yerel beylerin veya ardıllarının etkileri görülmektedir (S. Faroqhi 2004a, 567). Şii Safevileri destekleyen Anadolu’daki Türkmen boyları da Osmanlı Devleti’nin kontrol etmekte zorluk çektiği halk yığınları arasındadır³⁹.

XVI. yüzyılda Akdeniz havzasında bir nüfus patlaması yaşanmış; tüm Akdeniz Dünyası’nda olduğu gibi, Osmanlı coğrafyasında da nüfus neredeyse iki katına çıkmıştır. İmparatorluğun 1530’lardaki nüfusu 12-13 milyon kadarken, yüzyılın sonunda yaklaşık olarak 25-30 milyondur⁴⁰. Bu nüfusun 8 milyon kadarı Anadolu’da yaşamaktaydı. Nüfusun artmasıyla birlikte yeni hane kuran ailelere tarım alanları

³⁸ XVI. yüzyılın ilk yarısındaki isyanların sebepleri hakkında Bkz. (Grammont 1987, 107-112).

³⁹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. (Sümer 1999).

⁴⁰ Braudel’in 60 milyon nüfuslu bir Akdeniz tasvirine göre Osmanlı Devleti nüfus açısından Akdeniz Dünyasının üçte birine denkti. Ayrıca Braudel en çok 22 milyonluk bir nüfusu Osmanlı için makul bulur (Braudel 1989, 265).

açılmaktaydı. Ancak XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte fetihler azalmış; ekilebilir toprakların doğal sınırlarına ulaşılmıştı. Nüfus artmaya devam ederken, ekilebilir topraklar aynı oranda artış gösteremedi (Pamuk 2005, 108-111). Bu da tarımsal üretimde bir krizin ilk habercisiydi.

Neticede çoğunluğunu gençlerin oluşturduğu topraksız köylülerin önünde uzak diyarlara göçüp tarımla uğraşmaya devam etmek, göçebe hayata yönelip hayvancılıkla uğraşmak ve şehirlere göç etmek seçenekleri vardı (Pamuk 2005, 127-128; İlgürel 1993, 253). Bağlı bulunduğu tımarı terk ederek başka bir toprağa yerleşen köylü için uzun seferler bir fırsat oluşturmaktaydı. Uzun süren seferler süresince sipahiler topraklarındaki reâyânın durumunu tam anlamıyla denetleyemiyorlardı (S. Faroqhi 2004a, 566-567). Öte yandan göçebe hayata yönelmek köylü için devletin tahakkümünden sıyrılmak anlamına gelmekteydi. Toprağındaiken daha sıkı disiplin altında kalan köylü, göçebe yaşamda devletle daha az muhatap oluyor, devlet tarafından oluşturulan mali baskılardan da kurtuluyordu. Topraksız köylülerin bir kısmı da şehirlere göç ediyordu. Kitab-ı Müstetab'ın ismi bilinmeyen müellifi köylünün durumu hakkında şunları aktarmaktadır (Yücel 1988, 20):

“...Şimdiki hâl ise re'âyânın ekseri kimi Acem vilâyetlerinde ve kimi Tatar Hân vilâyetlerinde ve kim serad olan Rûm-ili vilâyetlerinde vatan ve karâr eylemişlerdir ve kimisi İstanbul ve Edirne ve Burusa ve sâ'ir bilâd-ı a'zamlada hammâl ve ehl-i sanayi' ve ekâbir çiftçileri olmuşdur ve ba'zıları hod kimi hünkâr kulu ve kimi Celâlî ve eşkıyalardan olub haramilik ederler.”

Zamanla şehirlerde köyden göç edenlerden meydana gelen bir işsizler ordusu oluşmaya başladı. Zanaatkârlar ve ticaret erbabı, artan fiyatlar ve hammadde kıtlığı nedeniyle yeni istihdam yaratmaktan uzak kaldılar (Pamuk 2005, 128; Cezar 2013, 56-59; Ö. L. Barkan 1975, 7-8)⁴¹. Kaldı ki, katı bir disipline sahip lonca sistemi içerisinde taşradan yeni gelmiş birisinin hemen kendine yer açması imkânsıza yakındı. Kente göçen insanlar için; inşaatlarda çalışma, ev içi hizmetlerde bulunma, seyyar satıcılık yapma ve tüm yasadışı faaliyetler alanı iş imkânlarını oluşturmaktaydı (S. Faroqhi 2004b, 340-346). Kentlerde işsiz nüfusun artması, sosyal dengenin sarsılmasına yol

⁴¹ *Hammadde kıtlığının başlıca sebebi, büyük şehirleri her bakımdan besleyen çevre bölgelerdeki insanların üretimi terk ederek büyük ve korunaklı şehirlere göç etmesiydi. Hammadde sorunlu ile birlikte bir başka sorun da büyük kentlerin iâşesi sorunuydu (S. Faroqhi 2006, 17-18).*

açtı. Köyden göçen işsiz kalabalıklar şehirlerde fuhuş, içki içme ve hırsızlık gibi suçların artmasına neden olmaktaydılar (Akdağ 2010, 679-680). Münşeatu's-Selatin'de yer alan bir emirde İstanbul'daki mahallelerin teftiş edilmesi ve İstanbul dışından gelen insanların tespit edilerek yerlerine gönderilmeleri istenilmektedir. Çünkü bu insanlar toplumsal huzurun bozulmasına yol açmaktaydılar (Feridun Ahmed Bey 1849, 223-224).

Artan toplumsal huzursuzluğu devlet çeşitli yollarla dizginlemeye çalışmıştır. Toplumsal sınıfın en alt tabakasında bulunanların sık sık denetlenmesi bu yolların başında gelmektedir. Ebussuud Efendi'nin Şeyhülislamlığa getirilmesi ile devlet yönetiminde ve toplum yaşantısında İslam vurgusunu artırarak, sosyal huzursuzluğun önü alınmaya çalışılmıştır (Akdağ 2010, 684). Şehirlerdeki asayiş tehdit eden, köyleri ve tarlaları boş bırakarak ekonomiye sekte vuran “*çiftbozan*” yığınlara karşı alınan bir diğer önlem ise, onları geçici olarak askere almak olmuştur. Ateşli silah teknolojisindeki gelişimle birlikte artık asker olabilmenin tek şartı ne iyi kılıç kullanabilmek ne de iyi ok atabilmektir. Asker olabilmek için asgari yeterlilik Müslüman olmaktır (Finkel 2007, 162). Ateşli silah kullanan daha fazla asker ihtiyacı işsiz yığınlar için yeni bir gelir kapısı yaratmıştı. İşsizlerin geçici de olsa ordu içerisinde eritilmesi stratejisi toplumsal dengeyi yeniden kurmak yerine, dengenin tümünden bozulmasına yol açtı. Kimi sipahilerin ve artan vergi yükünün altında ezilen daha çok insan şehirlere, yaratılan yeni gelir kapısına doğru akmaya başladı (S. Faroqhi 2004a, 565). Böylelikle harpler asayişin sağlanmasında önemli rol oynamaktaydı (Akdağ 2010, 678; Griswold 2011, 28-29). Padişahların övgü dolu bir yaklaşımla “*garip yiğitler*” adıyla andığı bu sekban ve levent yığınları savaş zamanı gösterdikleri yararlıkları, barış döneminde gösterdikleri fenalıklarla dengeliyorlardı (Akdağ 1999, 16-17; Barkey 2015, 13).

Doğuda İran'la ve batıda Avusturya ile süren savaşlar sırasında artan asker ihtiyacını karşılamak isteyen merkezî yönetim, Anadolu'daki insan kaynağından yararlanma yolunu tutmuş, eli silah tutan köylü gençleri ücreti mukabilinde sefer zamanlarında silah altına almaya başlamıştır (Finkel 2007, 162-163). Bu dönemde ümera sınıfına mensup yüksek rütbeli memurlar da kendi askerî birliklerini kurmaktaydılar. Bu birlikler harp zamanında merkezî ordu ile birlikte hareket ediyor,

savaşa ara verildiğinde veya savaşların sona ermesi ile Anadolu'ya dönerek sekban birliklerine katılıyorlardı. Ateşli silahlarla donatılan bu sekban birlikleri savaşların bitiminde silahlarını teslim etmiyorlar, Anadolu'ya dehşet salan eylemlerde bulunuyorlardı. Levent adı verilen savaş döneminin paralı askerleri, barış döneminin eşkıyaları⁴² küçük gruplar hâlinde hareket ediyor, köyleri haraca kesiyor, bilhassa Anadolu'da terör estiriyorlardı. Osmanlı toplumunda ve devlet düzenindeki bozulmalar hakkında Sultan IV. Murad (1623-1640) ve Sultan İbrahim'e (1640-1648) risaleler sunan Koçi Bey paralı askerler yani leventler hakkında şunları söylemektedir (Çakmakçioğlu 2008, 52):

Hâlbuki paralı asker, halkın en aşağı tabakasından devşirilirse hiçbir yararlığı olmaz. Tam tersine bu kişiler barış günlerinde azgınlık ve isyan için şer aleti olduklarından, bir süreden beri taşkınlığın ardı arası kesilmemektedir.

Kırsal alanda asayişin bozulmasıyla köylüler arasında il erleri adı verilen muhafız birlikleri vücuda getirilmişse de büyük kalabalıklar hâlinde hareket eden levent, sekban gibi yasadışı gruplar karışışında köylülerin dayanışma içinde kurdukları bu örgütler bir fayda vermemiştir (Akdağ 1999, 210-212; İlgürel 1993, 253). Artan güvenlik problemleri karşısında köylü toprağını terk ediyordu. Bu durum ise sipahilerin gelirlerinde azalmaya yol açıyordu. Gelirlerindeki azalmayı telâfi etmek isteyen sipahiler halkın ürettiği değerın tamamına el koyuyorlardı (Çakmakçioğlu 2008, 53). Kente göçen çiftbozanların legal yoldan hayatlarını idame ettirebilecekleri seçeneklerden birisi sekban bölüklerine katılmaktı. (Akdağ 1999, 16-17; Pamuk 2005, 128-130; İlgürel 1993, 253). Toprağını terk ederek şehre göçen yığınlar kent yaşamına ayak uyduramadıkları için toplum tarafından ötekileştirilmekteydiler. Gurbet taifesi olarak yaftalanan bu göçer gruplar şehirlerde suç oranlarının artmasına neden olmaktadır.

Şehirlere yığılan genç nüfusun önündeki bir diğer seçenek ise medreselere öğrenci yazılmaktı (Leila Erder 1979, 323). Bu tercihte şüphesiz kadı, müderris gibi medrese çıkışlı memur sınıfının yaşam şartları ve ayrıcalıkları etkili olduğu kadar (Akdağ 1946, 31), toprağından ayrılarak şehre gelen ve hayatını idame ettiremeyecek derecede iktisadi buhran içinde olan insanlar için bir mecburiyet de söz konusuydu.

⁴² Ayrıntılı bilgi için Bkz. (Cezar 2013) ve (İlgürel 2003).

Kâtip, müderris, kadı gibi kariyer alanlarını seçen ve medreseleri dolduran genç nüfus kadro yetersizliği ile karşı karşıya kaldı. Vakıf gelirleri ile finanse edilen imarethaneler öğrenci sayısındaki muazzam artışa cevap veremedi; medrese talebeleri iptidai şartlarda yaşamak zorunda kaldılar (İlgürel 1993, 253). Öğrencilerin yerleşmeyi umdukları devlet kadroları, öğrencilerin tamamının yerleşmesini imkânsız kılacak kadar yetersizdi. Medreseleri dolduran öğrenci sayısı, mevcut kadroların kat be kat üstündeydi. Üstelik ekonomik durumun tersine dönmesi ile medrese vakıflarının gelirleri neredeyse yarı yarıya azalmıştı. İaşelerini karşılamaları için suhtelere “*Cerre çıkma (Toplama)*” izni verildi. Böylece suhteler, Anadolu halkından para toplamaya başladılar (S. Faroqhi 2004a, 547). Medrese talebeleri lehine alınan iyi niyetli bu karar kısa zamanda suiistimal edildi. Önceleri imarethanelerde daha sonra da şehirlerde suhte kaynaklı sapma davranışları baş gösterdi. Şehirlerde fuhuş, içki kullanımı gibi suçların artışında suhtelerin dahli vardır. Bir kısım suhte şehirlere veya çevreye sadece ahlaksızlık yaymıyor, halkın can ve mal güvenliğini de tehdit ediyorlardı. Yankesicilik ve darp suhtelerin karıştıkları diğer suçlardandı. Suhtelerin eylem alanı Edirne’den başlıyor, Yeşilırmak havzasına kadar tüm Batı ve Orta Anadolu’yu kapsıyordu (Akdağ 1999, 156-162). Münferit olaylar kısa zamanda merkezî yönetimi hedef alan kitlesel eylemlere dönüştü. Bazı yerlerde levent ve suhte grupları birlikte hareket ederek köy basıyor, kırsal yaşamı tehdit ediyorlardı. Devlet bazen bu suhte ve levent bölükleriyle harbe tutuşuyor, bazen de onlara af çıkararak Anadolu’daki ateşi dindirmeye uğraşıyordu (S. Faroqhi 2004a, 548).

Özetle XVI. yüzyılın ikinci yarısında fetihler yoluyla toprak kazanımı azaldığı için, artan nüfusun istihdam edileceği kadar yeni tarım alanları açılmamıştır. Toplum içerisindeki dikey hareketliliğin sınırlı olması, devlet kadrolarının devşirmeler olarak nitelendirilen zümrenin tekelinde bulunması, sıradan insanların devlet içerisinde yer edinmesine mâni olmuştur (Jorga 2009, 166; Hüseyin Hüsameddin 1927, 341). XVI. yüzyılın son çeyreği ile birlikte Osmanlı ekonomik düzeni de problemleri bir döneme girmiştir. Askerîlerin taşışlar karşısında ekonomik kayıplarını telâfi etme kaygıları reâyânın aleyhine olmuştur. Reâyâ sınıfı üzerindeki vergi yükü artmış, köylü toprağını terk etmek zorunda kalmıştır. Bütün bunlar sosyal hareketliliğin artmasına ve asayişin bozulmasına zemin hazırlamıştır.

4.2. Ekonomik Düzenin Bozulması

XVI. yüzyılda Akdeniz havzasında nüfusun hızlı artışı sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu sorunlardan birisi artan nüfusun iâşesi idi. Şehirlerde artan nüfusu doyurmak, kırsal alanda yaşayan nüfusa iş imkânı sunmak XVI. yüzyılın en önemli problemlerindendi. Ekilebilir toprakların sınırlarına ulaşılması ve nüfus artışı gibi sebepler, kırsaldan şehirlere doğru akan bir işsizler ordusu yaratmıştır. Kentlere göçen bu nüfus şehirlerin iâşesini daha da müşkül hâle getirmekteydi (Pamuk 2005, 103-105). Nüfusun artması ve üretimin azalması ile birlikte, arz-talep dengesinde meydana gelen bozulmalar fiyatların yükselmesine yol açtı. Örneğin temel gıda maddesi olan buğdayın fiyatı XVI. yüzyılın ortalarına kadar 2-3 akçeye alınıp satılırken; yüzyılın sonlarına doğru 20 akçe olmuştur. Ege sahillerinde kaçakçılığın yaygın olduğu kesimlerde ise buğdayın kilesinin 40 akçeye çıktığı görülmektedir (Akdağ 1999, 44)⁴³. Aynı dönemde fiyat artışından Avrupa'nın da olumsuz yönde etkilendiği anlaşılmaktadır. Avrupa'daki yüksek hububat fiyatları ve üretim darlığı, Avrupalı tüccarları Osmanlı hububatına yöneltmiştir. Bunun üzerine Venedikli tacirler Osmanlı hububatını değerinin çok üstünde paralarla, Osmanlı piyasasından çekmeye başladılar (Pamuk 2005, 110-112; İlgürel 1993, 253). Hırzu'l-Mülûk'ün ismi bilinmeyen yazarına göre bilhassa derya kenarındaki vüzera haslarında kaçakçılık oldukça yaygındı (Yücel 1988, 177-178). Bu süreç içerisinde özellikle Batı Anadolu kıyısında yer alan Edremit hububat kaçakçılığının önemli merkezlerinden birisi hâline geldi (Akdağ 1999, 43-44). Edremit ve havalisinde kıyı şeridinin girintili çıkıntılı olması, birçok koy ve iskelenin bulunması bu bölgeyi önemli bir kaçakçılık merkezi hâline getirmiştir (Genç 2004, 52). Hububat kaçakçılığının artması Anadolu'da büyük kıtlıkların yaşanmasına neden olmuştur⁴⁴. Batı Anadolu'da Avrupalı ticaret gemilerinin sayesinde artan ekonomik imkânlar halktan topladıkları zahireyi yüksek fiyatlarla Avrupalılara satan madrabazların türemesine yol açmıştır. Stokçuluk yaparak geçimlerini sağlayan bazı kimseler devletin belirlediği narhın %20 fazlası bir

⁴³ Temel gıda ve tüketim mallarındaki fiyat artışı hakkında son zamanlarda yapılan yeni bir çalışma Yunus Koç'a aittir. Ayrıntılı bilgi için bakılabilir (Koç 2012).

⁴⁴ Osmanlı klasik çağında yaşanan kıtlıklar hakkında Bkz. (Karademir 2014).

ücretle halktan zahire topluyorlardı; dolayısıyla köylüler bu ücret karşısında kârlı bir alışverişte bulunuyor ve ürününü madrabazlara satıyordu. İstanbul'un iâşesi de hububatın büyük bir kısmının Anadolu'dan çekilmesine neden oluyordu. Sonuçta 1564'ten başlayarak Anadolu'da muazzam bir açlık baş gösterdi. Köylüler toprağını terk ederek hayvancılığa yönelmeye ya da şehre göç etmeye başladılar (İlgürel 1993, 253).

Avrupalı tüccarların Osmanlı piyasalarından topladıkları tek ürün buğday değildi. Avrupalı tacirler, barut, pamuk, at, gön gibi malları da Osmanlı piyasalarından çekmekteydiler (Arıkan 1991, 283; Akdağ 1999, 33-36). Devlet zaman zaman ehemmiyet arz eden malları "*memnu meta*" ilan ederek ihracına yasak koyuyordu. Ancak, tüm yasaklamalara rağmen çoğunlukla kaçakçılığın önüne geçilemiyordu. Osmanlı pazarlarından bu ürünlerin çıkması şehirlerde loncaları zor duruma düşürdü. Artan hammadde ihtiyacının karşılanamaması şehirlerde loncaların krize girmesine ve pek çok kişinin işsiz kalmasına yol açtı (Pamuk 2005, 110-112).

Osmanlı'da fiyat artışının nedenlerinden birisi de Amerikan altını ve gümüşünün, tüm Avrupa'yı olduğu gibi, Osmanlıları da olumsuz yönde etkilemesiydi (Pamuk 2005, 116-118; Ö. L. Barkan 1970, 557-607). Yenidünyanın keşfi ile birlikte Avrupa'ya büyük miktarlarda değerli maden taşındı. Son tahlilde altın ve gümüş bakımından zengin Avrupa ile değerli maden bakımından fakir İran ve Hindistan olmak üzere iki farklı ekonomik merkez meydana geldi. Bu durum Amerikan altını ve gümüşünün Avrupa'ya gelmesinden önce de böyleydi. Zira Avrupa'nın ihtiyacını duyduğu tüm kıymetli mallar ipek ve baharat yolu vasıtasıyla doğudan batıya taşınmaktaydı. Doğulular kurulan ticari dengede satıcı, Batılılar ise alıcı rolünde idiler. Dolayısıyla para batıdan doğuya doğru hareket etmekteydi. XVI. yüzyılda, Osmanlı Devleti bu meta akışının tam ortasındaydı. Avrupa'nın ihtiyacı olan materyaller doğudan batıya akarken; doğunun ihtiyacı olan değerli metallerin de batıdan doğuya akması kaçınılmazdı (Barkey 2015, 51-53). Bu durumdan olumsuz etkilenen Osmanlı ekonomisi Avrupa ile ticaretinde fazla vermesine rağmen, Hint ve İranlı tüccarlarla yapılan ticarete açık vermektedir. Dolayısıyla Osmanlıların Batı ticaretinden elde ettikleri altın ve gümüş, ihracatın az, ithalatın ise yüksek olduğu Doğulu tüccarların cebine giriyordu (Akdağ 1999, 32-36; Pamuk 2005, 116). Osmanlılar geleneksel para

politikaları neticesinde altın, gümüş gibi değerli madenlerin ülkeye girmesine rıza göstermelerine rağmen, korumacı bir yaklaşımla bu madenlerin özellikle İran'a çıkışına yasaklar koymaktaydılar (Akdağ 1999, 33). Doğu hududuna yakın önemli yerlerin idârecilerine gönderilen emirlerde değerli madenlerin İran'a götürülmesine mâni olunması sık sık vurgulanmaktaydı (MD 3, 1341; MD 3, 1117). Doğu sınırından yurt dışına kaçırılan ana meta altın ve gümüş olmakla birlikte; bakır (MD 5, 1303), tuz, meşin, askerî mühimmat (MD 34, 571), zahire (MD 59, 114-115) ve at (MD 5, 610) çeşitli yollarla kaçakçılığı yapılan menkuldendi. Batıda ise bilhassa Venedikli tacirler Osmanlı hububatına yüksek fiyatlar veriyorlardı. Böylelikle devlet iki cenahtan kaçakçılık sorunu ile mücadele zorunda kaldı. Tüm önlemlere rağmen Ege kıyılarında Avrupa'ya hububat satışının, İran hududuna yakın yerlerde de değerli madenlerin Doğu'ya kaçırılmasına mâni olunamadı.

Doğu ile batı arasındaki altın, gümüş ve para sirkülasyonu Osmanlı ekonomisinin kalp para ile tanışmasının temel nedenlerindedir. Batıdan ülke sınırları içerisine giren değerli metanın bir kısmını kalp metaller oluşturmaktaydı (Leila Erder 1979, 322). Batıdan doğuya doğru akan değerli madenler, doğal olarak Osmanlı Devleti'nde para hacminin ve para kullanımının artmasına neden oldu. Ticari işlemlerde para kullanımının yaygınlaşmasıyla mevcut darphanelerin sayısında büyük bir artış ortaya çıktı (Pamuk 2012, 38-41). Para talebine paralel olarak yeni darphanelerin açılması Osmanlı toplumunda kalpazanlığın ve doğuya değerli maden kaçakçılığının artmasına neden oldu. Piyasadaki gümüş içerikli akçe kalpazanlar tarafından kırılarak İran'a kaçırılmaktaydı. Bu konuda Mustafa Akdağ şunları aktarıyor: (Akdağ 2010, 638-639):

“Batıdan doğuya, Bağdat'a daha ötede Hindistan'a gidildikçe, gümüş, altın ve öteki mücevherat eşyası, İstanbul, Bursa, Edirne, Ankara gibi büyük Osmanlı “satı-pazar” çevrelerine bakarak, çok yüksek fiyata geçtiğinden birçok kişi buralardan topladıkları bu madenleri götürüp Halep, Şam, Bağdat, Basra ve öteki doğu pazarlarında satmaktan büyük karlar elde ediyorlardı. “

Ekonomiyi zora sokan etmenlerden bir başkası bütçe açıklarıydı. I. Süleyman (1520-1566) döneminin sonlarından itibaren Osmanlı ekonomisi bütçe açığı ile karşı karşıya kaldı. Bu dönemin sonlarına doğru 1562-63 tarihinde Osmanlı ekonomisinin

gelir-gider dengesi bozulmuştur. Bu dönemde gelirler akçe cinsinden 183 milyon, giderler ise 189,6 milyon olup bütçe açığı 6,6 milyon kadardır (M.Belin 1999, 230-231). Bütçe açığını bertaraf etmek gayesiyle akçenin değeri çeşitli defalar devalüe edilmiş bu yolla bütçeye yeni bir gelir kalemi eklenmeye çalışılmıştır (Eser 1982, 185). Bunun bir getirisi olarak Kanuni devrinin sonlarındaki 6,6 milyon akçelik bütçe açığı, XVI. yüzyılın son on yılında yarım milyon akçeye kadar azaltılabilmektedir (M.Belin 1999, 239)⁴⁵.

Yaşanan ekonomik darlık Osmanlıları akçenin değerini yeniden ayarlamaya itmiştir. Altın paraların değeri ise XVIII. yüzyıla dek sabit kalmayı başarmışsa da (Pamuk 2005, 115) akçenin değeri süreç içerisinde değişmiştir. Bu dönemin taşıdığı uygulamaları arasında “*mali nedenler, bütçe açıkları ve devletin ek gelir sağlama ihtiyacı; ekonominin para talebinde ortaya çıkan artış, tedavüldeki para miktarını artırma gereği; kimi toplumsal kesimlerden gelen kâr amaçlı enflasyon talepleri; darphanelerin kötü işletilmesi; tedavüldeki sikkelerin eskimesi, kullanım nedeniyle küçülmeleri, sikkelerin kenarlarının kırılması.*” gibi çeşitli sebepler sayılmaktadır (Pamuk 2012, 55).

XVI. yüzyıl Osmanlı Devleti için taşışların sıklıkla yaşandığı bir dönem olmuştur. I. Selim (1512-1520) devrinde 100 dirhem gümüşten 400 akçe kestirilirken, yüzyıldan kısa bir süre içinde, 1565'te I. Süleyman (1520-1566) devrinin sonlarına doğru 100 dirhem gümüşten 450 akçe kesilmeye başlanmıştır (Tezcan 2009, 471). II. Selim (1566-1574) devrinde 100 dirhem gümüşten önce 490 sonra 533 akçe kesilmiştir. III. Murad (1574-1595) devrinde 100 dirhem gümüşten kestirilen akçe miktarı 1590 yılında 950'ye kadar çıkmıştır (Akdağ 1999, 37-39). Asıl etkisi büyük olan devalüasyon III. Murad (1574-1595) devrinde 1585 yılında yaşanmış; İran savaşı öncesinde III. Murad (1574-1595) 100 dirhem gümüşten 800 akçe kestirmiştir (Pamuk 2005, 115; Çerçi 2000, Cilt III, 554)⁴⁶. Gümüş darlığı taşışını doğurduğu gibi, kalpazanlık olaylarının artmasına da neden olmuştur. Bilhassa Bursa, Ankara gibi para

⁴⁵ Osmanlı bütçeleri hakkında Bkz. (Şevket Pamuk 2010, Eser 1982, Ö. L. Barkan 1955).

⁴⁶ Braudel 1585 yılındaki devalüasyonunun İran'da şahinin devalüe edilmesinden sonraya rastladığını ve Osmanlı-İran savaşlarının neden olduğu harcamaların bir sonucu olduğunu belirtmektedir (Braudel 1989, 364). İncalcık'a göre 1585 senesinde İran'da yapılan devalüasyonun oranı %50 idi (İncalcık 2015c, 9). Braudel, İncalcık ve Pamuk İran'daki devalüasyonun tarihi için 1585'i verirken; Tezcan, 1576 öncesini önermektedir (Tezcan 2009, 474-476).

sirkülasyonunun had safhaya ulaştığı şehirlerde, Yahudi sarraflar ve Ermeniler piyasadan saf gümüş içeren akçeleri topluyor, onları kalp hâle getiriyor, kenarlarını kırıyor ve piyasaya sürüyorlardı. Bu durum devletin gelirlerini olumsuz etkilemekteydi (Gelibolulu Mustafa Âlî 2008, 117; Hüseyin Hüsameddin 1927, 339).

Tağşişler, ekonomik nedenlerden ötürü yapılmalarına rağmen sosyal hayatı ve devlet idâresini etkileyen sonuçlara yol açmıştır. 1585-86 yılındaki devalüasyon, akçe cinsinden sabit maaş alan askerlerin isyanına neden olmuştur (Hammer 2008, 647-49). Tağşişler sonucu piyasada çokça bulunan züyuf akçe ulufelilerin tepkisine yol açmıştır. 1588 Gence Seferinden dönen askere züyuf akçe ile ulufeleri ödenince bu isyana sebep olmuştur. Bu konu hakkında Selânikî şunları aktarmaktadır (Selânikî 1999, 210):

Bölük halkınun ekseri Gence seferinden avdet itdükte Âsitane-i sa'âdete varup, ale'l-ittifak hurda akça ki kadimden olan akçanın her birin halk kimse tınmayup, terk-i siyâset olmağla beş pâre eyleyüp, kat'â sikkeden nâm u nişân kalmayup ve yüz dirhem gümüşden beş yüz akça kesilmek kanûn-ı Pâdişâhî iken, yüz dirhem gümüş iki bin aded zuyûf akçe olup, hiçbir vechile amele yaramayup ve tedric ile gümüşün dirhemi on ikişer akçaya satılıp alınmağa başlayup ve gurus kadimden kırk akçaya iken seksen akçaya alınıp-virilür oldu. Ve altun altmış akçadan yüz yigirmi akça bahâya çıkmak ve buna göre cümle narhlar tüccâr ma-beyninde iki bahâya itibar olunmağla ve melbûsat ve me'kûlat bu üslûb üzre ziyadeye çıkmağla her kişi ulûfesini on altun alurken beş altun almağa başlamağla...

“Mağşuş akçe” ile maaşların ödenmesi demek, aynı miktarda para ile neredeyse yarısı kadar mal alabilmek anlamına geliyordu. Çünkü akçenin değeri yaklaşık olarak %100 oranında devalüe edilmişti. Buna mukabil, Tımar erbabı vergileri nakdî olarak almaktaydılar. Kanunlarla vergilerin miktarı kesinleştirildiği için, akçenin değeri düşse bile köylüler aynı miktarda vergi vermeye devam ediyorlardı. Yani reâyâ tağşişlerden olumsuz etkilenmiyordu (Pamuk 1999, 182). Bu durum reâyâdan çok sipahilerin gelirinin azalmasına neden oldu. Devletin eksilen gelirlerini yerine koyabilmek için seçtiği yöntemlerden biri “tağşiş” iken, diğeri avâruz vergilerinin yaklaşık on kat artırılmasıydı (Akdağ 1958, 56). Bu gibi vergilerin artırılması köylü açısından ve sipahi açısından ağır yükleri beraberinde getirmekteydi. Sonuçta halkın üzerindeki vergi yükü artarken, gelirlerini akçe cinsinden elde eden

sipahiler ve yeniçeriler mağdur duruma düştüler. Suça bulaşan sipahilerin devletin vergi rejimine cephe almasının nedeni, akçenin değerinin düşürölmesi ve doğrudan merkezî hazineye giren avâriz vergilerinin artırılması idi. Avâriz vergilerinin artırılması ümera ve tımarlıların gelirlerinin azalması anlamına geliyordu. Azalan gelirlerini telâfi etmek isteyen sipahiler köylüye ekonomik manada yükleniyor; bu da köylünün toprağını terk etmesine neden oluyordu. Yeniçeriler ise 1585'e değin önemli bir gelir kaybına uğramamış gözükyorlar. Ancak 1585'teki tağşiş yeniçerileri de etkilemiştir. Azalan gelirlerini yerine koyabilmek adına yeniçerilere farklı imtiyazlar tanınmıştır. Örneğin Anadolu'da sipahilerin tımarları şehzade Selim ve Bayezid çekişmesinin ardından yeniçerilere geçmeye başlamıştır (İlgürel 1993, 253).

Neticede Osmanlı Devleti'nin yaşadığı ekonomik sorunlar, kaçakçılık, karaborsa ve kalpazanlık gibi suçların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Öte yandan zikredilen ekonomik sıkıntılar kimi askerîlerin suç işlemesine zemin hazırlamıştır.

4.3. İdari Sistemdeki Bozulmalar

Koçi Bey Osmanlı idari sistemindeki bozulmaların III. Murad'ın (1574-1595) saltanatı ile yaygınlaştığını belirtmektedir⁴⁷. Ona göre devlet düzenindeki aksaklıkların ortaya çıkmasında altı bölük sipahilerinin reâyâ ve berâyâyâ zulmetmeleri, kılıç erbabının tımarlarının paşmaklık veya arpalık yolu ile ehil olmayan kimselere verilmesi, sancak beyliği ve beylerbeylik gibi mühim makamların rüşvetle alınır olması etkili olmuştur. Ayrıca liyakatin yerini iltimas aldığından tımar ve zeamet erbabı zarara uğramıştır. Yeniçeri ocağındaki bozulma ise III. Mehmed'in sünnet düğünü sonrası Yeniçeri Ocağına usulsüz olarak alınan askerler ile başlamıştır (Çakmakçioğlu 2008, 43-54, 58-61). Gelibolulu Mustafa Âli ise devlet düzeninin temelinde ilmin yer aldığını belirtir. Ona göre, "*şer'-i şerifin bekası ilm iledür ve ilmin bekası ulema iledür.*" Ulema sınıfının bozulması devlet düzeninin bozulmasına neden olacaktır. Ulema sınıfındaki bozulmalar III. Murad (1574-1595) devrinde başlamıştır (Gelibolulu Mustafa Âli 2008, 98-99). Orhan Türkdoğan'a göre (2013, 187), XVI.

⁴⁷ *Kitab-ı Müstetab'ın ismi bilinmeyen müellifi de aynı kanaattedir (Yücel 1988, 2).*

yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte başlayan karışıklık döneminden en kârlı çıkanlar askerî sınıf mensuplarıdır. Devlet kurumlarında meydana gelen bozulmalar askerîlerin lehine olmuştur. Bu bozulmada şüphesiz rüşvetin devletin tüm kademelerinde yaygınlaşması etkilidir. Hırzu'l-Mülûk'ün müellifi tabandan tepeye kadar rüşvetin tüm askerîler arasında yaygın olduğunu belirtmekte ve şunları aktarmaktadır (Yücel 1988, 187-188):

“...beğlerbeyilere: “niçün böyle idersiz?” Diseler. “Ya niçe idelüm?” Altı ayda bir vezir-i a'zama bu kadar bin filori göndemek lâzımdır. Haslarımız mahsuli ise harcımıza ancak vefa ider. Böyle rişvet almayınca ya bu kadar filoriyi biz kandan tahsîl idüp gönderelim.” Diyü cevap virüp ve bu sözi havf etmeyüp ‘alaniyyeten söyler olmuşlardır. El-hak beğlerbeğiler olduklarıçün neylesünler, görüyorlar ki mansıb istihkakla alınmayup filori ziyade viren alır, ana bina'en göz karardup helal-haram dimeyüp mal cem' idüp, muttasıl bu canibe göndermek üzerelerdir.”

XVI. yüzyılla birlikte ateşli silahlarda meydana gelen gelişmeler tımarlı sipahileri olumsuz yönde etkilemiş; Osmanlı ordusunun ateşli silah kullanan askerlere ihtiyacı artmıştır. Bu nedenle yeniçerilerin sayısı I. Süleyman'ın (1520-1566) saltanatının ilk yıllarında 8 bin iken, yarım asır sonra III. Murad (1574-1595) devrinde yaklaşık üç katına çıkmış ve 26 bin olmuştur⁴⁸. Yeniçeri sayısının artmasına paralel olarak merkezî yönetimin yeniçerilere ayırdığı bütçe de aynı oranda artmaktaydı. 1521'de bütçeden yeniçerilere ayrılan oran %32 iken 1567'de %42'ye yükselmiştir (Veinstein 2007, 227-228). Bu oran bütçenin nerdeyse yarısının yeniçerilere gitmesi anlamına gelmektedir. Merkezî bütçenin açıklarını gidermek için saray, avâız vergilerini artırma yoluna gitmiştir. Bu durum yukarıda zikredildiği gibi sipahilerin, gelirinin azalmasına ve kapıkullarına karşı cephe almalarına neden olmuştur. Bu duruma bir tepki olarak bazı tımarlı sipahiler seferlere katılmamaya başlamışlardır (Akdağ 1999, 140, 489-490). Bu sipahiler gelirlerini belli bir seviyede tutabilmek için halka baskı yapmış, devletin diliyle halka “zulm ve teaddi” de bulunmuşlardır. Azalan gelirlerini telâfi etmeyi amaçlayan sipahiler, yeni vergiler ihdas etmiş, suçsuz

⁴⁸ *Kitab-ı Müstetab'ın yazarı I. Süleyman (1520-1566) döneminde yeniçeri sayısının on iki bin, eserini kaleme aldığı dönemde ise kırk bin olduğunu yazmaktadır (Yücel 1988, 7).*

olmalarına rağmen köylülere suç isnat edip cerime akçesi toplamaya başlamışlardır⁴⁹. Ümera sınıfı da kapılarında besledikleri sekbanların giderlerini karşılayabilmek için çoğunlukla sipahilerin tuttuğu yola başvuruyorlardı (Faroqhi 2004, 564; Akdağ 1999, 90-92). Anadolu'daki kimi sipahiler gelirlerini artırmanın bir başka yolunu daha bulmuşlardı: şehzade kavgasında taraf olmak (1559).

XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren asayişin bozulmasında ehl-i örf arasındaki kavga etkili olmuştur. Kanun dışına çıkanlarla, kanuna riayet edenler arasındaki iktidar mücadelesi şehzadeler arasındaki çekişme sırasında iyiden iyiye gün yüzüne çıkmıştır (Ünal 2009, 29; Öz 2009, 35-38).

I. Süleyman (1520-1566) iktidarının sonuna yaklaşılırken Şehzade Bayezid ve Şehzade Selim arasında taht çekişmesi yaşanmaktaydı. Bayezid Konya'da kardeşi Selim'e yenildi (30 Mayıs 1559) ve İran'a kaçtı (7 Temmuz 1559). 25 Eylül 1561 yılında Bayezid ve evlatları ortadan kaldırıldı (Uzunçarşılı 1988, 406-408; Hammer 2008, 525-531). Şehzade Mustafa isyana kalkıştığında onu destekleyen Anadolu'daki tımarlı sipahiler, Bayezid-Selim çekişmesinde de Bayezid'in yanında yer aldılar. Ne var ki, Bayezid, Selim'e karşı yenilince, Bayezid'in yanında saf tutan sipahiler tasfiye edilmiş, sipahilerin yerini yasağcı ya da korucu adıyla yeniçeriler almaya başlamıştır (Yücel 1988, 9; Ö. L. Barkan 1979, 301). Sipahilerin önce Kanuni karşısında Şehzade Mustafa'yı, daha sonra ise Şehzade Selim'e karşı Şehzade Bayezid'i desteklemelerinin nedenleri arasında sipahilerin gelir kaybının yanı sıra, ateşli silah teknolojisinde meydana gelen ilerlemeler sonucunda, sipahilerin öneminin azalması yer almaktadır. Bu tutum değişikliğinin hem halk nazarında hem de sipahi ve yeniçeriler nazarında yankıları farklı olmakla birlikte; zamana yayılan bu değişim asayişin sekteye uğramasına neden olmuştur. Tımarını kaybeden sipahiler levent ve sekban bölüklerine katılmaya başlamış veyahut da buldukları bölgelerde münferit hareket ederek asayişi bozmak, halkın mallarını gasp etmek gibi suçları işlemişlerdir⁵⁰.

⁴⁹ *Cürm-i cinayet resmi de denilen ve çeşitli suçları işlemiş olanlardan alınan cerime akçesi bölgelere göre farklılık arz etmekle beraber serbest tımarlarda tımar sahibi olan sipahinin, serbest olmayan tımarlarda ise yarısı sipahinin diğer yarısı bölgelere göre subaşının veya sancak beyinin hakkıdır (Akgündüz 1992, 317; Uluçay 1944, 210).*

⁵⁰ *Erken modern Avrupa'da benzer bir durum aristokratlar için geçerliydi. Aristokratlar, konumlarını koruyabilmek amacıyla suç çetelerine katılıyor veya onları organize ediyorlardı (Ruff 2011, 63).*

Ekonomik bunalımın bir tezahürü olarak sipahi-kapıkulu çekişmesi iyiden iyiye artmıştır. Tağışlarla birlikte sipahilerin gelirlerinde büyük kayıp gözlenirken yeniçerilerin gelirlerinde önemli bir değişim olmuyordu. Sipahilerin halktan topladıkları vergiler hep aynı ücret üzerinden alındığından, akçenin değeri düşse bile miktar değişmemiş oluyordu. Söz gelimi koyun resmi II. Bayezid (1481-1512) devrinde koyun başına 2 akçe iken, II. Bayezid (1481-1512) devrinden yaklaşık 100 yıl sonra 1595'te yine 2 akçe idi. Ancak aynı zaman zarfında akçenin değeri yaklaşık %300 eksilmişti (Akdağ 1958, 55-57). Bu da sipahinin eline geçen gelirin 3 kat azalması demekti. Buna karşılık yeniçerilerin kayıpları sipahilerinkinden daha azdı. Bu sebeptendir ki sipahi sınıfı kapıkullarına karşı cephe aldılar. Ayrıca devlet avârız-ı divaniye adı verilen olağanüstü vergileri de düzenli vergi hâline getirerek toplamaya devam ediyor (Öz 2009, 38-39), sipahi ve beylerin gelirlerinde azalmaya sebebiyet veriyordu. Sipahi ve beylerin bazıları gelirlerini dengeleyebilmek amacıyla reâyâyâ yükleniyor, reâyâyâ da bu duruma bir tepki olarak toprağını terk etmek zorunda kalıyordu (Hezarfen Hüseyin Efendi 1998, 113). Son tahlilde tımarlı sınıfının gelirleri erimekteydi.

Taşra yönetimindeki bozulmalar sipahi veya ümera sınıfı ile sınırlı değildi. Osmanlı adaletinin dağıtımında bir nevi “*padişahın adaletinin bekçisi*” görevini üstlenen kadıların görev süreleri 2 ila 3 yıl ile sınırlıydı. Bu sürenin bitimi ile kadılar ya başka bir kadılığa atanırlar ya da mazul duruma düşerlerdi (Çakmakçıoğlu 2008, 133-134). Kadrolardaki doluluk nedeniyle kadılar mazul durumuna düşüyor, gelirlerinden oluyorlar veya herhangi bir kadılığa atanan bazı kadılar mazuliyetine kadar kazanabileceği maksimum kazancı elde etmeye çalışıyordu. Bunu kimi zaman usulsüz vergi toplamakla, kimi zaman para karşılığında hüccet dağıtmakla sağlıyorlardı. Gelibolulu Mustafa Âlî, adli sistemin bozulmasının bir diğer sebebinin de yetersiz kişilerin kadılıklara tayin edilmesi olduğunu belirtmektedir (Gelibolulu Mustafa Âlî 1997, 90-93)⁵¹.

Osmanlı Devleti'nde de tımarlarını kaybeden veya tımarını muhafaza etmeye çalışan sipahiler, sonuçta taşradaki konumlarını koruma gayreti içindeydiler.

⁵¹ Örneğin Erzurum'da kadrolara yapılan atamalarda usulsüzlükler yüzünden kimi ehl-i örf eşkıyaya katılmıştı (Bilgehan Pamuk 2009, 52).

Yalnızca ilmiye silkinde değil, kalemiye silkinde ve ümera içerisinde de yetkisiz kişilerin mühim mevkilere gelmesi vaka-yı adiyeden sayılmaktaydı. Örneğin Erzurum hazinesinde yetersiz kimseler istihdam edilmişti (Bilgehan Pamuk 2009, 59).

Bunların yanında bir de sahte belge hazırlayan naibler ve sıradan insanlar da idari düzenin bozulmasına neden oluyorlardı (Gelibolulu Mustafa Âlî 1997, 97-98). Zulmün arttığı ortamda, askerî sınıfa dâhil olup nakdi vergilerden muaf olma çabası Anadolu'ya yayılmıştı. Kimi zaman bir tımar beratı, kimi zaman bir davadan beraat etmek için hazırlanan sahte evraklar merkezî yönetimin tepkisine neden oluyor, ancak bir türlü önüne geçilemiyordu. Bazı naibler köyleri dolaşüyor, halka suç isnat ediyor ve karşılığında köylünün akçelerini alıyorlardı.

Nüfus artışının ve Amerikan değerli madenlerinin tetiklediği bir dizi sosyal ve ekonomik problem, toplum içi bazı faktörlerin de bir araya gelmesiyle birlikte içinden çıkılmaz bir problemler yumağı hâlini almıştır. Maksimum faydayı elde etmeye çalışan reâyâ ve askerî sınıf kendince en uygun tavrı takınmıştır. Bütün bu sosyal, ekonomik ve idari sorunlar XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı toplumunda suçun artmasına, asayişin bozulmasına sebebiyet vermektedir.

5. GENEL HATLARIYLA OSMANLI'DA SUÇLAR VE SUÇLULAR

5.1. Suçun Yıllara Göre Dağılımı

XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde suçların ortaya çıkmasına neden olan sebeplerden daha önce söz edilmişti. Burada suç ve cezalara dair incelenen belgelerdeki yer ve zaman bilgilerinden yola çıkılarak suçların zamana ve mekâna göre dağılımları, tarihi olaylar göz önünde bulundurularak, kronolojik olarak gösterilmeye çalışılacaktır.

Suç oranlarının artışında, şehzadeler arasındaki taht kavgası, suhte olayları, taşışler, kıtlıklar ve seferler gibi bir dizi sosyo-ekonomik olaylar etkili olmuştur. I.

Süleyman'ın (1520-1566) saltanatının son devrinde hayatta kalan iki oğlu, Şehzade Bayezid ve Şehzade Selim arasında vuku bulan saltanat kavgası, Anadolu'da pek çok işsiz, bu iki şehzadeden birisine asker yazılmasına sebebiyet vermiştir (İlgürel 1993, 253). Kardeşi Şehzade Selim'e karşı yürüttüğü mücadeleyi Konya ovasındaki savaşla kaybeden Şehzade Bayezid İran'a kaçarken, taraftarları Anadolu'da asayişsizliğin artmasında etkili rol oynamıştır (MD 3, 672). 1559 yılında (Kâtip Çelebi 2009, 64b) vuku bulan bu olaydan hemen sonra suçların arttığı görülmektedir (Bkz. Grafik 1). Şehzade çekişmesinin hemen sonrasındaki yıllarda suç oranının hızlı bir artış göstermesinin temelinde yatan unsurlardan biri, gerek Şehzade Bayezid'e, gerekse Şehzade Selim'e destek veren leventlerin şehzadeler arası mücadelenin son bulmasıyla işsiz kalmalarıdır. Şehzadeler arasındaki mücadele gibi, I. Süleyman'ın (1520-1566) saltanatının son döneminden itibaren vukua gelen ve 1610 yılına kadar devam eden suhte ayaklanmaları da suçların yüksek olmasının nedenleri arasındadır (İlgürel 1993, 253; Akdağ 1950, 379-380). 1558-1565 yılları arası suhte olaylarının yoğunlaştığı dönemdir (Koç 2013, 156-158). Suhte olaylarının artması ile suç oranlarının artması arasında bir bağlantının olduğu Grafik 1'den görülmektedir.

Muhtelif sebeplerle askerîler de tıpkı suhteler gibi suç oranlarının artmasında etkili olmuşlardır. İncelenen dönemde askerîler, yaklaşık olarak suçların üçte birini işlemişlerdir. Bu devirde reâyânın en çok şikâyetçi olduğu husus, ehl-i örfün kanundışı davranışlarıydı (Akdağ 1999, 110-112). Bu durum asayiş temin etmekle görevli askerîlerin⁵² bizzat iç güvenliği tehdit ettiğini göstermektedir (Bkz. Grafik 2).

Suç oranlarının yüksek oluşunun tek sebebi şehzadeler arası mücadele sonrasında ordusuz kalan levent birlikleri, askerîler ve suhte olayları değildir. Ekonomik düzenin bozulması da asayişin sekteye uğramasına yol açmıştır. Osmanlı ekonomisinin kötüye gittiğinin ilk emarelerinden birisi 1566 yılında Osmanlı akçesinin devalüe edilmesidir (Tezcan 2009, 471). Bu devalüasyon için Braudel, "İmparatorluğun ilk yorgunluk işareti" demektedir (Veinstein 2007, 265; Braudel

⁵² Askerî sınıf üyeleri hakkında bkz. *Diyanet İslam Ansiklopedisi Askerî Maddesi* (Sahillioğlu 1991, 488-489).

1989, 364)⁵³. Akçenin değerinde yapılan tağşişler sonucunda parasını akçe cinsinden alan askerî kesimlerin kazancı azalmıştır (Hammer 2008, 647-650). Buna tepki olarak bazı askerîlerin asayişsizliğin artmasına katkıda buldukları anlaşılmaktadır. Gelirleri azalan askerî sınıfa mensup bazı kimseler (yeniçeriler, sipahiler, ve sancak beyleri) kendilerine yeni gelir kapıları yaratma amacıyla halka baskı yapmaya ve usulsüz vergiler ihdas etmeye yönelmişlerdir⁵⁴.

Köyden kente göç etmek zorunda kalan veyahut çeşitli sebeplerle toprağını terke zorlanan halk yığınları, Osmanlı coğrafyasında nüfus hareketlerinin artmasına yol açmıştır. Statik bir toplum yapısına sahip Osmanlı Devleti'nde artan toplumsal hareketlilik sonucunda suç oranlarının da doğru oranla artması kaçınılmazdır. Köylünün toprağını terk etmesine yol açan sebeplerden bir diğeri de kıtlıklardır. Osmanlı toplumu 1564'ten itibaren zaman zaman kıtlıklarla baş etmek zorunda kalmıştır. Bunun bir neticesi olarak insanlar ekip biçtikleri topraklarını terk etmeye başlamışlardır. Kıtlık bazı suçların ortaya çıkmasına sebebiyet verdiği gibi, kaçakçılık, stokçuluk gibi ekonomik eksenli suçlar da kıtlığın ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Örneğin Filibe'de tefecilikle geçinenler ve "*küffara tereke bey' edenler*" çevre köylerden topladıkları hububatı "*der-anbar*" ederek fiyatları yükseltiyorlar, ahaliyi zor durumda bırakıyorlardı (Akdağ 1999, 74-85).

Osmanlı Devleti'nin doğuda ve batıda yapmış olduğu seferlerin de asayişin bozulmasında etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bilhassa taşranın güvenliğinden sorumlu sipahilerin savaş meydanlarına akması, sefer dönemlerinde, imparatorluğun iç bölgelerinde asayişin ortadan kalkmasına neden olmuştur. I. Süleyman (1520-1566)

⁵³ Bu devalüasyonun Malta kuşatması sonrasında ve Kanuni'nin son seferi olan Zigetvar Seferi öncesinde olması ilginçtir. "*Bu devalüasyonda hem Malta kuşatmasının ekonomik götürüsünü telâfi etmek, hem de Zigetvar Seferi için kaynak yaratmak amaçlanmıştır*" denirse, herhâlde pek yanlış olmaz. Tağşiş politikası hakkında Bkz. (Pamuk 2013, 28 ve muhtelif sayfalar)

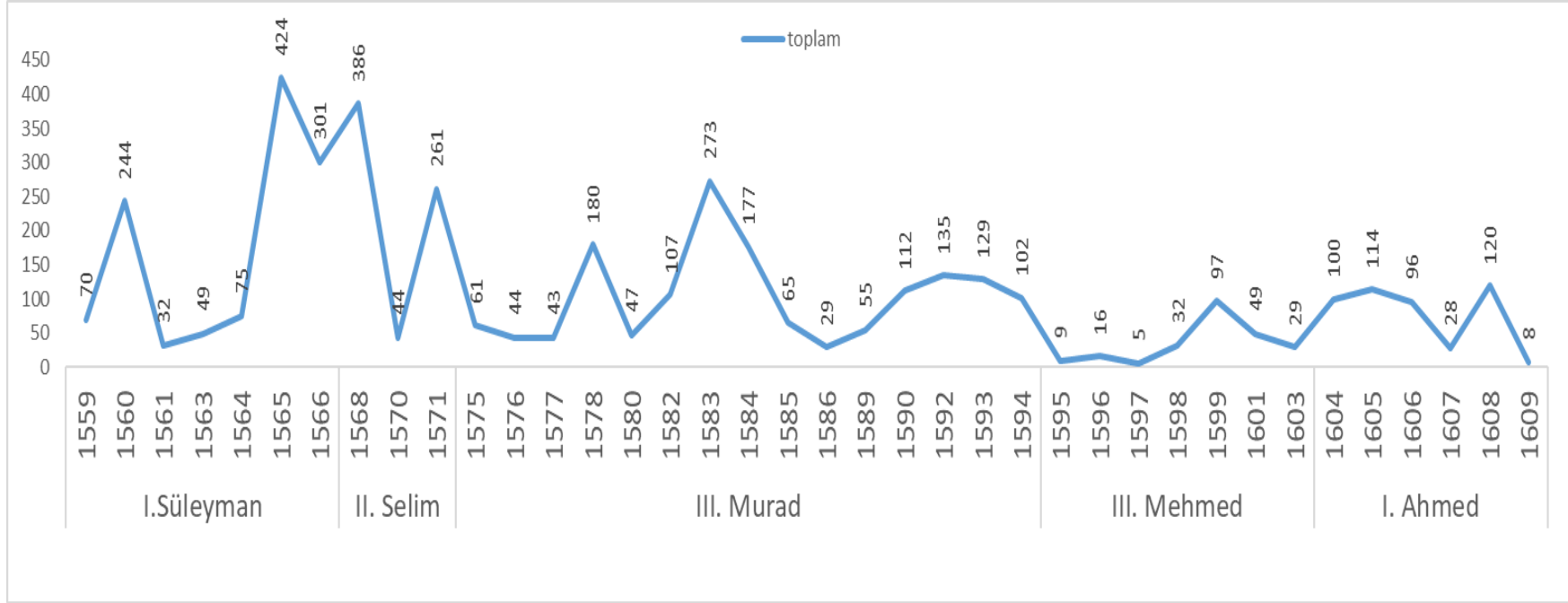
⁵⁴ Bu konuda Sultan I. Ahmed'in yayınladığı adaletnâmede;

"...beğlerbeği ve sancak beğlerisiz mücerred celb ve ahz için mübalağa atlı ile bizzat kalkub vilayet-i mezbureye çıkup devreleyüb bir kariye toprağında bir kimse soğuktan donub helak olsa veyahut ağaçtan düşüb suya garkolub fevt olsa veya mecruhen maktul bulunsa kan cürmü ve öşrü bizim hakkımızdır deyu ol kariyeye varub nice günler oturub ahali-i kariyeyi habs ve rencide edüb muhkem darb ve let etmek ile maada reâyâ ve berâyânun müft ve meccanen at ve katır ve deve ve kul ve esbab ve malların ve arpa ve saman ve odun ve otluk ve koyun ve kuzu ve tavuk ve yağ ve bal sair me'külat kısmın çeküb alub ve bunun emsali nice salgunlar salub cebren ve kahren müblağa mal cem' edüb..." Denilmektedir (Cezar 2013, 278-282).

devrinde, 1560 yılında Cerbe Adasına düzenlenen sefer sırasında, 1565 yılındaki Malta Seferi sırasında, 1566 yılında gerçekleşen Sakız Adası'nın fethi ve Zigetvar Seferi (Danişmend 2011, 480-506; İnalçık 1999, 122) sırasında suç oranlarının arttığı anlaşılmaktadır. Sefer zamanları ile suç oranlarının artışı arasında paralel bir ilişki bulunmaktadır. Seferlere paralel olarak suç oranlarının arttığı görülmektedir (Bkz. Grafik 1).

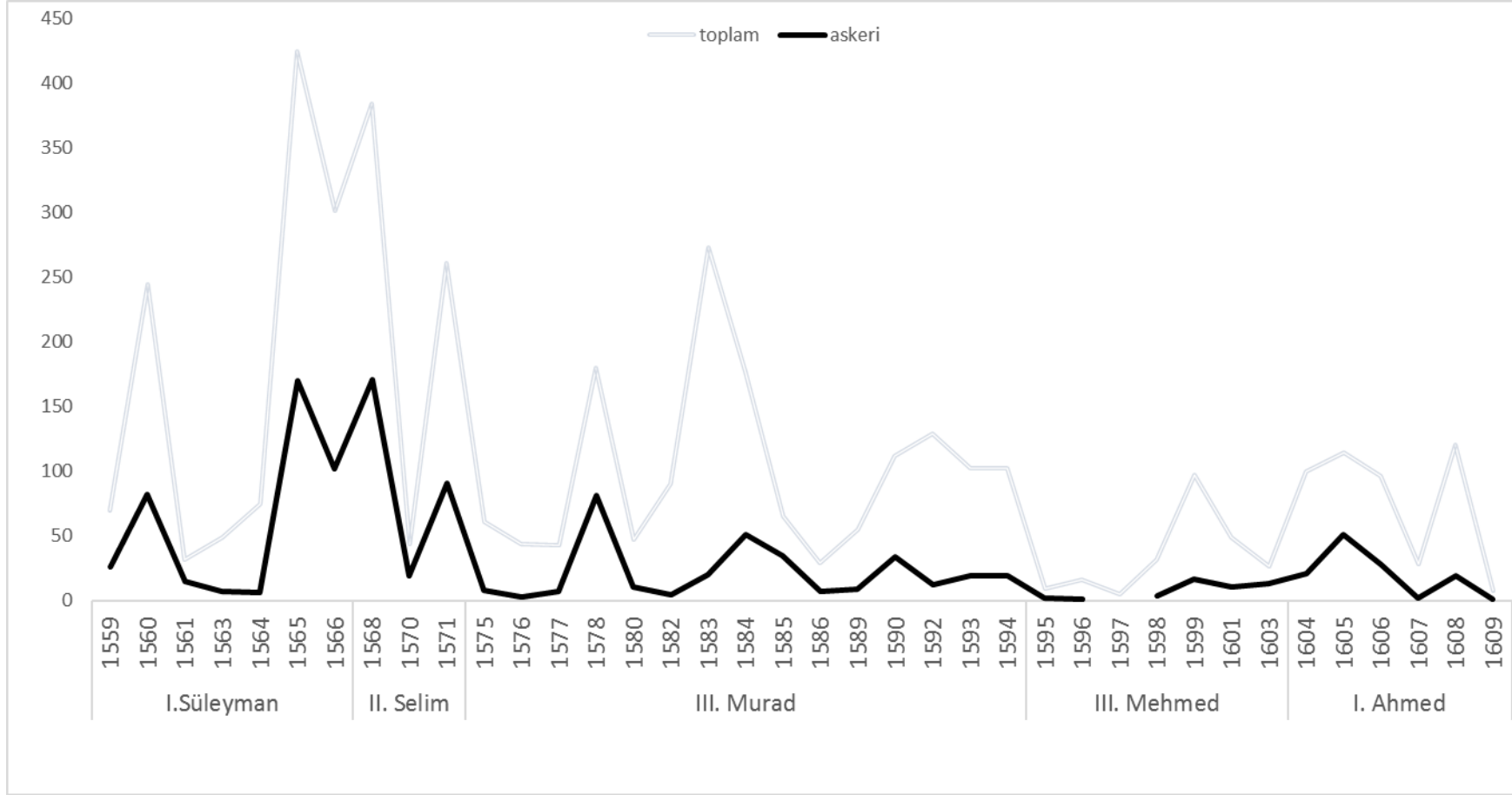
Sultan II. Selim⁵⁵ (M.1566-1574) döneminde de suç oranlarının yüksek olmasına neden olan bir takım siyasi ve sosyal gelişmeler yaşanmıştır. Dönemin en önemli sosyal problemlerinden birisi suhte isyanlarının toplumun geniş kesimlerini de etkileyecek şekilde yayılmasıdır. 1568 yılında suhte karışıklıkları geniş halk kitleleri arasında yayılmış, kaos tımarlı sipahileri ve il erlerini de kapsayacak şekilde genişlemiştir (Akdağ 1999, 181). II. Selim (1566-1574) döneminde tertiplenen seferlerin de asayişin bozulmasına sebebiyet vermiş olması muhtemeldir. 1567 yılında Yemen'de çıkan isyanları bastırmak amacıyla tertiplenen sefer sırasında asayişin bozulduğu ve suç oranlarının arttığı görülmektedir. Sefer zamanları ile suç oranlarının artması arasındaki doğru orantıya başka bir örnek Astarhan Seferidir. 1569 yılında düzenlenen Astarhan Seferi'ne ekseriyetle Kırım Hanı'nın askerleri katılmış gerek kapıkulları gerekse tımarlı sipahilerin çoğunluğu bu sefere katılmamıştır. Sonuç olarak 1569 yılında suç oranları diğer yıllara nispetle düşüş göstermiştir (Bkz. Grafik 1). 1570-1572 yılları arası yine sefer dönemidir. Kıbrıs'ın fethi, İnebahtı Savaşı gibi mühim askerî olayların yaşandığı bu dönemde suç oranlarında yine bir artış vuku bulmuştur (Hasan Beyzade Ahmed Paşa 2004, 200-213; İnalçık 1999, 122).

⁵⁵ II. Selim hakkında Bkz. (Çiçek 1999b, 125-127).

Grafik 1: Toplam Suçların Yıllara Göre Dağılımı⁵⁶

⁵⁶ Suçun yıllara göre dağılımını gösteren grafikteki veriler tamamen tesadüfi şekilde oluşmuştur. İncelenen mühimme defterleri ve kadı sicillerindeki suça dair neredeyse tüm kayıtlar grafik ve harita gibi görsel malzemelerde kullanılmıştır. Herhangi bir yılda suçların fazla gelmesini sağlama amaçlı art niyetli bir yöntem uygulanmamıştır. Örneğin 1558-1560 yılları arasında kapsayan 3 numaralı mühimme defterinde 1665 belge vardır. Bu belgelerden 346 tanesi yani % 20,7'si suça ilgilidir ve çalışmada kullanılmıştır. Yine aynı şekilde 6 numaralı mühimme defteri (1564-1565 yıllarına aittir) içerisinde 1479 belge bulunmaktadır. Bunlardan 423 tanesi başka bir ifade ile % 28,6'sı çalışmada değerlendirilmiştir. Braudel (1989, 304-306) Malaga örneğinden yola çıkarak sefillerin (serserilerin, işsizlerin) beşte bir(%20) gibi bir oranda olduklarını ve bunun tüm Akdeniz dünyası için de geçerli olabileceğini söyler. Araştırılan kaynaklarda da suça dair belgelerin ortalama %20 gibi bir oranda çıkması ilginçtir. Kaynaklardaki her 5 olaydan biri suçlularla ilgili kayıtlardır. Bu bakımdan Braudel'in çıkarımı ile araştırmada elde edilen bulgular arasında bir paralellik kurulabilir.

Grafik 2: Askerîlerin İşlediği Suçların Yıllara Göre ve Toplam Suça Göre Dağılımı

III. Murad⁵⁷ (1574-1595) devrinde İran'la yaklaşık on iki yıl süren (1578-1590) savaşların suç oranlarının artışında etkili olduğu anlaşılmaktadır. İran savaşlarının mali götürüsünü finanse edebilmek amacıyla 1585 yılında akçenin değerinde büyük bir tağşişe gidilmiş; paranın değerinde yapılan ayarlama fiyatların yükselmesine yol açmıştır. Bu durum maaşlarını akçe cinsinden nakdi olarak alan yeniçeri zümresinin isyanına neden olmuştur. 1591-1592 Yeniçeri İsyanlarını, 1593 yılında sipahi isyanı izlemiştir. (Pamuk 2012, 143-148; İnalçık 1999, 122). Ayrıca 1585 yılı idârede kargaşanın başlangıç tarihi olarak görülmektedir (İnalçık 2014, 4).

Akçenin değerinde yapılan ayarlamaların yanı sıra bu döneme damgasını vuran bir başka ekonomik sorun önemli kıtlıkların yaşanmasıdır. 1590 yılı Mekke'den Medine'ye hicretin bininci yılı olmasının yanı sıra son altı yüzyılda görülen en büyük kıtlığın da başlangıç tarihidir. Doğu Akdeniz havzasını, özellikle Güney Anadolu'yu etkileyen kıtlık ekonomik problemlere neden olduğu gibi toplumsal düzenin bozulmasına da yol açmıştır (White 2011, 140-141).

1593 yılında hem sipahilerin merkezî otoriteye karşı isyanı hem de Avusturya üzerine sefere gidilmesi (Danişmend 2011, 172-189) taşrada asayişsizliğin bozulmasına ve suçların artmasına sebep olmuştur. Aynı şekilde Avusturya seferinin sürdüğü 1599-1600 yıllarında (Danişmend 2011, 264-273) da suçların arttığı görülmektedir.

Asayiş bozan en önemli etmen suhte, levent ve Celâli gruplarının yasadışı faaliyetleridir. Celâlilerin suç oranlarının yükselmesinde oynadıkları rol “*Celâli Fetreti*” ve “*Büyük Kaçgunluk*” devirlerinde açıkça görülmektedir. Celâli Fetreti⁵⁸ olarak adlandırılan dönemle hemen hemen örtüşen 1594-1603 yılları arasında işlenen suçlarda dikkat çeken bir düşüşün olduğu; “*Büyük Kaçgunluk*”⁵⁹ olarak tanımlanan dönemle örtüşen 1603-1607 yılları arasında ise suç oranlarında tekrardan bir artışın

⁵⁷ III. Murad hakkında Bkz. (Çiçek 1999d, 128-131).

⁵⁸ *Celâli Fetreti Akdağ'ın ifadesi ile 1596-1603 yılları arasındaki dönemdir. Ayrıntılı bilgi için bkz (Akdağ 1958) ve (Akdağ 1999, 355-454).*

⁵⁹ *Büyük Kaçgunluk Akdağ'ın ifadesi ile 1603-1610 yılları arasındaki dönemdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Akdağ 1964) ve (Akdağ 1999, 455-501).*

olduğu görülmektedir (Bkz. Grafik 1). Bu durum suç oranlarının, Celâli bölüklerinin faaliyetlerinin yoğunluğu ile ilintili olduğunun göstergesidir.

Özetle sefer dönemlerinde ordunun büyük kısmının savaş meydanlarına akmasının bir sonucu olarak iç güvenliğin zaafa uğradığını söylemek mümkün gözükmemektedir (MD 55, 290). Sefer dönemlerinde asayişin sağlanmasından sorumlu birliklerin savaş meydanlarında toplanması iç düzeni bozmuştur. 1587-89 yılları arasında Osmanlı başkentinde olan Avrupalı bir seyyah da bu tezi doğrular nitelikte, sefer zamanlarının büyük güvenlik problemlerini beraberinde getirdiğini yazmıştır (Lubenau 2012, 232). Bununla birlikte Mustafa Akdağ'ın belirttiğine göre devletin fütuhat siyasetinin bir amacı da işsiz yığınların harp meydanlarında eritilmesiydi. (Akdağ 2010, 678). Osmanlılar bu genç işsiz yığınları fütuhat politikası çerçevesinde ordu içerisinde eriterek bir anlamda asayişin de yeniden teminini sağlamış oluyordular. Nitekim Griswold da İran ve Avusturya'ya harp ilan etmenin sebepleri arasında toplumsal düzeni bozan askerî yığınlarının harp meydanlarında daha yararlı bir işte kullanılmasını zikreder (Griswold 2011, 28-29). İşsiz gençleri ordu içerisinde istihdam etmek, suçu işleyen etkenleri sınır boylarına götürerek iç bölgelerin görece güvenli hâle getirilmesi anlamını taşıyordu⁶⁰.

5.2. Suçun Coğrafyaya ve Kimliklere Göre Dağılımı

Tüm Orta Çağ İmparatorluklarında olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de ekonomi toprağa dayanmaktaydı. Ekonomik katkısının yanında Osmanlı toprak düzeni tımarlı sipahi denem atlı birliklerle askerî bir katkıyı da ihtiva ediyordu. Toprağı eken biçen köylünün toprağa bağlılığı birinci derece önem arz etmekteydi. Köylünün toprağa bağlılığı çiftbozan vergisi gibi maddi sınırlamaların yanı sıra, bir yerde en az on yıl mütemekkin olma şartı gibi sosyal sınırlamalarla sağlanmaktaydı⁶¹. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan sorunlu dönemle birlikte, toprağını

⁶⁰ Ruff'a göre, erken modern Avrupa'da seferberliklerin kalkışı ile suçların artışı arasında doğru orantı bulunmaktadır (Ruff 2011, 83).

⁶¹ Halil İncalcık'ın şu eserlerine bakılabilir: *Osmanlılarda Raiyyet Rûsumu* (İncalcık 1996, 31-66); *Devlet, Toprak ve Köylü başlığı altında Çifhane sistemi* (İncalcık 2004, 187-201); *Çifhane Sistemi ve Köylünün Vergilendirilmesi* (İncalcık 2008, 96-111).

ekmek konusunda maddi sıkıntı içerisinde giren topraksız, işsiz köylüler tefeciler için kolay hedef hâline geldiler. Çoğunluğu askerî kimliğe sahip görevliler tefecilik yaparak ve köylüyü borçlandırarak topraklarına konan büyük çiftlik sahiplerine dönüştüler. Bu çiftliklerin büyük kısmı Marmara, Ege, Rumeli gibi ekonomik artalanı geniş bölgelerde kurulu idi (Akdağ 1999, 61-69)⁶². Yüksek faizle tefecilere borçlanan köylüler toprağını terk etmekle, büyük çiftlik sahiplerine hizmet etmek arasında seçim yapmak zorunda kaldılar. Her iki durumda Marmara, Ege ve Rumeli kırsalında; suçun neden fazla olduğuna bir açıklama içermektedir. Toprağını terk etmek zorunda kalan köylü için tek seçenek ekonomik getirisi yüksek ve güvenlik riski nispeten daha düşük bölgelere göç etmektir (Griswold 2011, 44).

Toprağını terk etmek zorunda kalan ve daha mümbit bölgelere akan işsiz yığınlar tımarlı sipahiler, sancak beyleri ve beylerbeyiler gibi buldukları yerin asayişinden sorumlu askerîler için güvenlik problemi oluşturmaktaydılar. Toprağını terk ederek çiftbozan olan köylüler şehirlerarası mevkilerde yol kesme, gasp ve cinayet gibi suçları işliyorlar; özellikle büyük şehirlere akan işsiz genç yığınları bekâr odalarında kalıyorlar ve cinayet, soygun gibi adi suçların artmasına neden oluyorlardı (MD 12, 85; İnalçık 2014, 8).

Toprağını terk ederek çiftbozan olan köylüler Batı Anadolu ve Rumeli'ndeki büyük şehirlere göç etmeye başladılar. Coğrafi keşifler ve kaçakçılık faaliyetleri yüzünden hammadde sıkıntısı çeken esnaf kesimi bu göçer gruplara yeni iş imkânları yaratacak olanaklara sahip değildi (Pamuk 2005, 128; Cezar 2013, 56-59; Ö. L. Barkan 1975, 7-8). Şehirlerde yeni göçenlerle yerleşikler arasında çatışmanın ortaya çıkması bu bakımdan olağan bir sonuçtur. Kırsal alanda toprağını terk eden köylü için, toprağını elinden alan insanlar nasıl hedefse, şehirde de yeni göçenleri dışlayan yerleşikler gurbet taifesinin hedefi konumunda idi.

XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile XVII. yüzyılın başlarında imparatorluğun hemen her yerinde asayiş problemleri yaşanmaktaydı. Gerek şehirlerde gerekse kırsal alanda

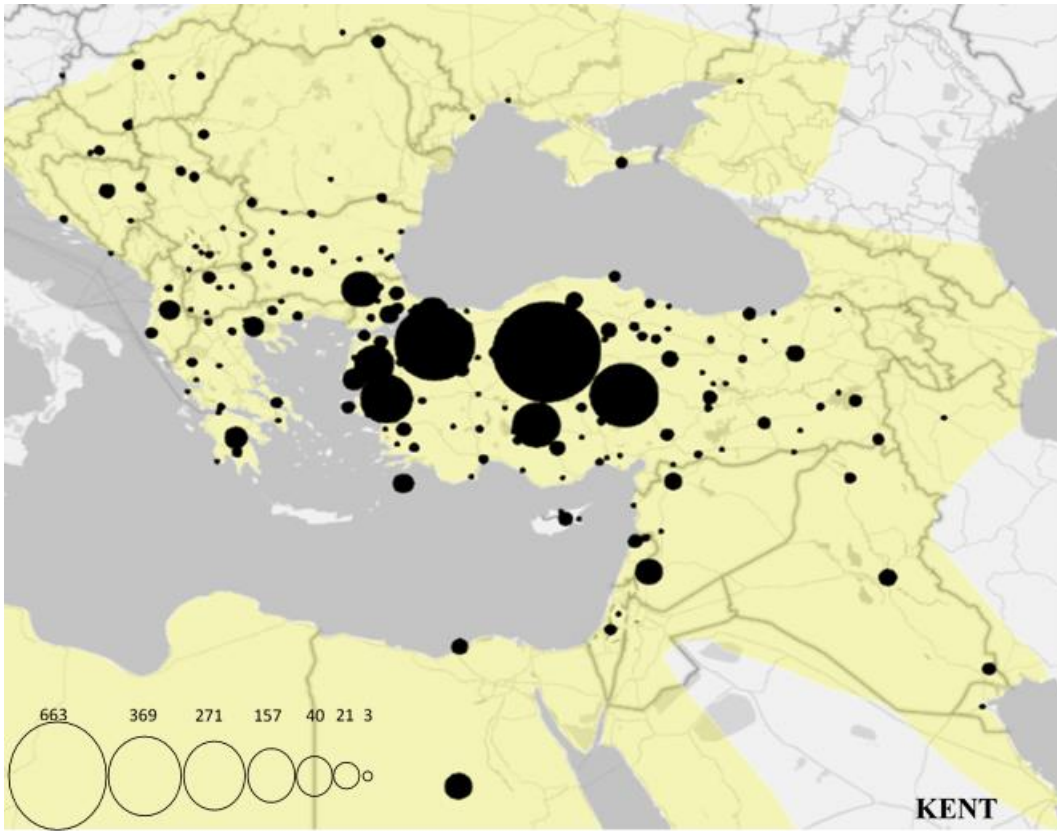
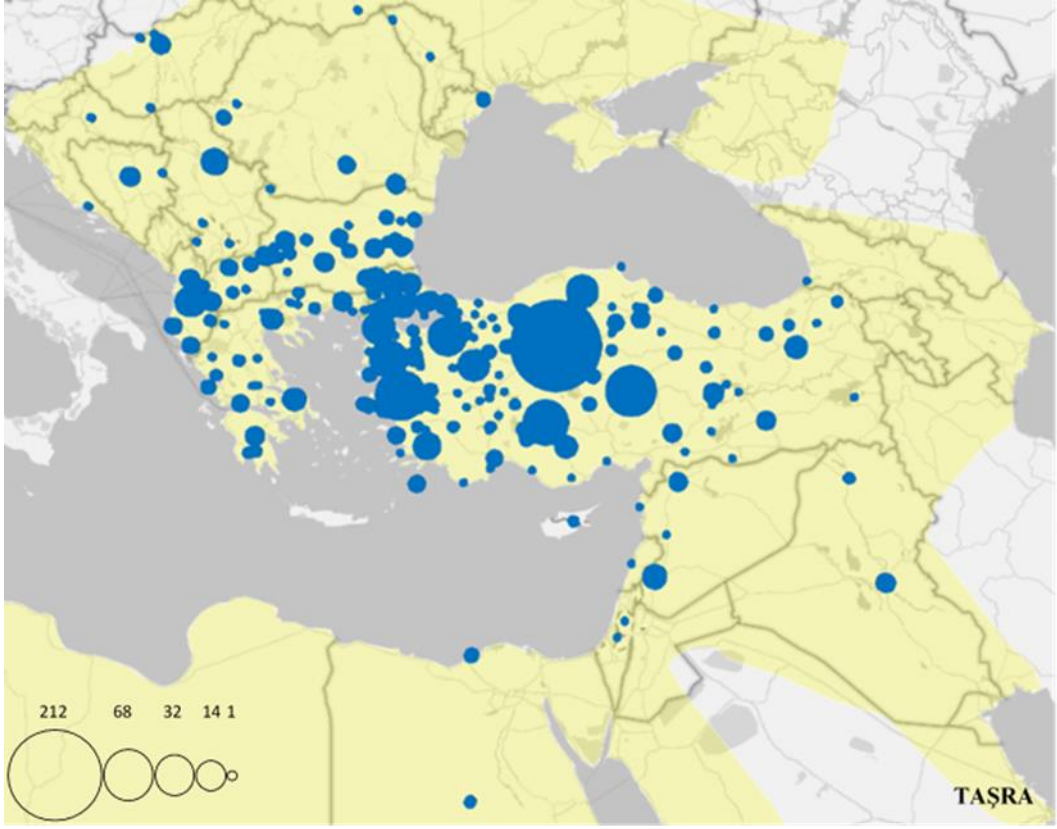
⁶² 1550'lerde Marmara Bölgesinin Anadolu ve Rumeli kısımlarında çiftliklerin ortaya çıkmaya başladığı malumdur. Bilhassa III. Murad devrinde çiftliklerin büyük bir artış gösterdiği bilinmektedir (Akdağ 1999, 64-68). Buna karşın Pamuk (2005, 125), büyük çiftliklerin XVI. yüzyılın sonlarında yaygınlık kazanmadıkları iddiasındadır. Asıl yaygınlığın XVII ve XVIII. yüzyıllarda gerçekleştiğini savunmaktadır.

asayiş büyük bir sorun teşkil ediyordu. Özellikle Marmara, Ege bölgesi ile Rumeli suçların yoğunlaştığı bölgelerdi (Bkz. Harita 1). Bu durumun ortaya çıkmasında ekonomik açıdan büyük çiftliklerin bu bölgede bulunması, daha doğrusu XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren toprakların köylünün elinden çıkıp itibarlı kimselerin eline geçmesiyle çiftliklerin oluşması etkili olmuştur. Genç köylüler için öncelikli tercihler levent bölüklerine katılmak veya medreselerin yolunu tutmaktı. Büyük çiftliklerin Marmara çevresinde yoğunlaşması gibi, büyük medreseler de aynı bölgede kümelenmişti (Akdağ 1999, 160-162). Her halükârda Marmara ve Ege çevresi, göçmen kalabalıklar için bir çekim merkezi konumunda idi.

Rumeli ve Batı Anadolu kırsalı güvenlik açısından hiç tekin yerler değildi. Batı Anadolu kırsalı asayiş sorunlarının yoğun olarak var olduğu bölgelerin başında gelmektedir. Rumeli bölgesi ve Mora yarımadası da yine kırsal alanda suçun yaygın olduğu yerlerdir. XVI. yüzyıl sonu ve XVII. yüzyılın başlarında taşrada büyük bir asayiş probleminin varlığı aşikârdır. Merkezden çevreye yayılan halkalar hâlinde suçun azalan bir seyir içerisinde bulunduğu Harita 1’de gözlemlenmektedir. Büyük çiftliklerin bu bölgede bulunması, yüksek dereceli medreselerin bulunduğu büyük şehirlerin bu bölgede kümelenmesi suç yoğunluğunun neden başkent ve civarında yüksek olduğu hakkında fikir vermektedir.

Batı Anadolu’da, kırsal alanlara göre, şehirlerde suç oranlarının daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Ankara, Bursa, İzmit, İstanbul ve Edirne kentleri⁶³ suçun yaygın olduğu yerlerdir. Devlet jargonu ile *gurbet taifesinin* büyük şehirlerin bulunduğu Batı Anadolu’ya akını ile bu şehirlerin nüfusları daha da kalabalıklaşmıştır.

⁶³ *Yavuz Sultan Selim (1512-1520) döneminde bile Balıkesir, Bursa, İzmit, Edirne, İstanbul civarında hırsızlık ve cinayet suçlarının yoğunlaştığı yerlerdi. Yavuz Sultan Selim (1512-1520) Ekim 1515’te Balıkesir sancak beyine gönderdiği fermanında cinayet ve hırsızlık suçlarından bahsetmekte ve asayişsizlik sorunundan dolayı kadıları ve sancak beyini sorumlu tutmakta idi (Akdağ 1999, 122-123).*

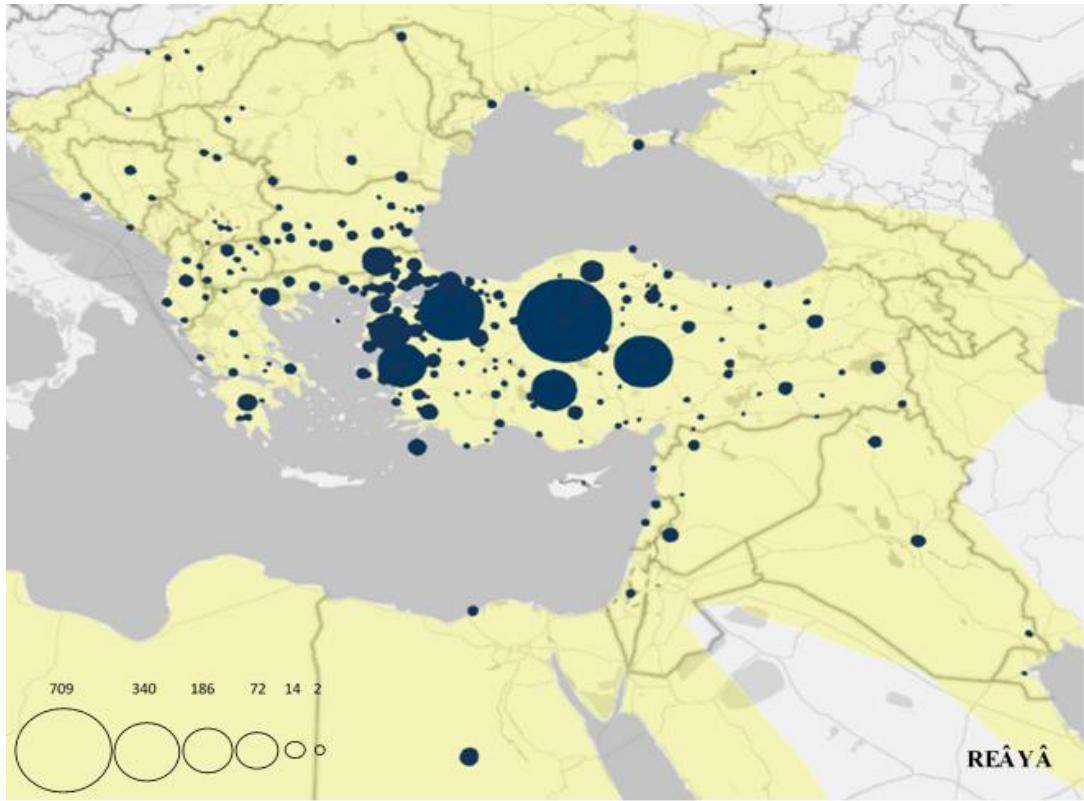
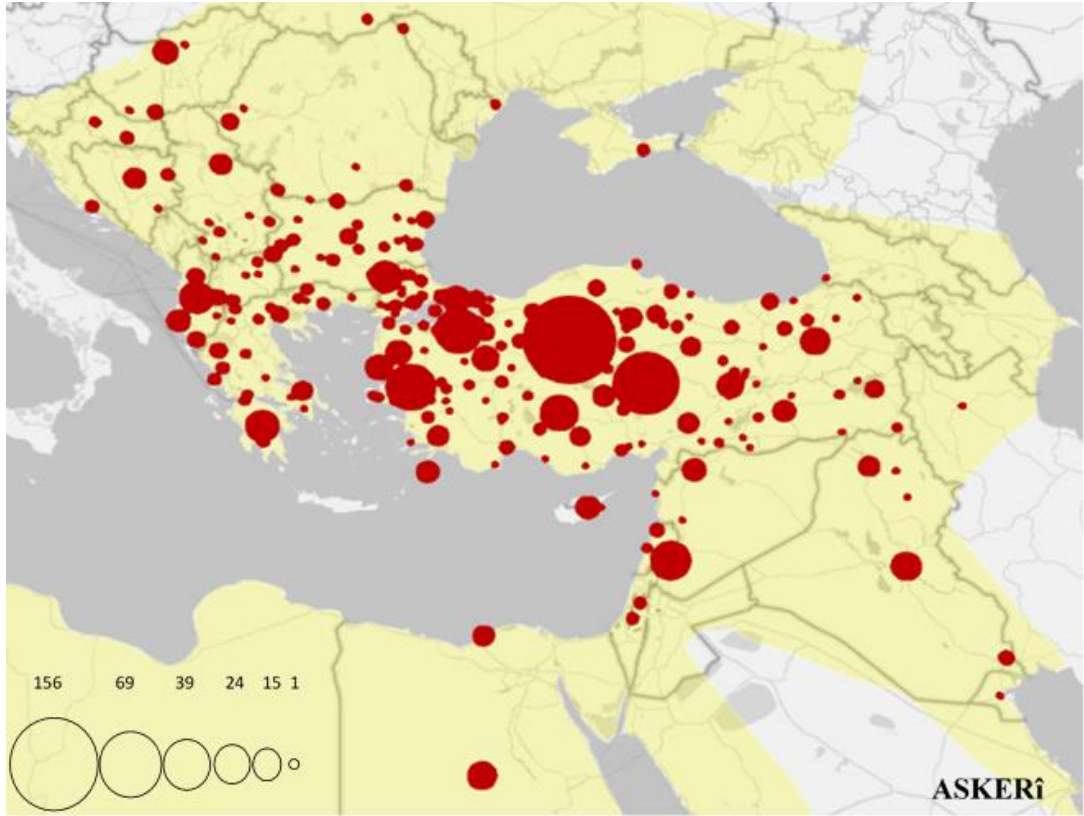

Harita 1: Suçların Taşra-Kente Göre Dağılımı

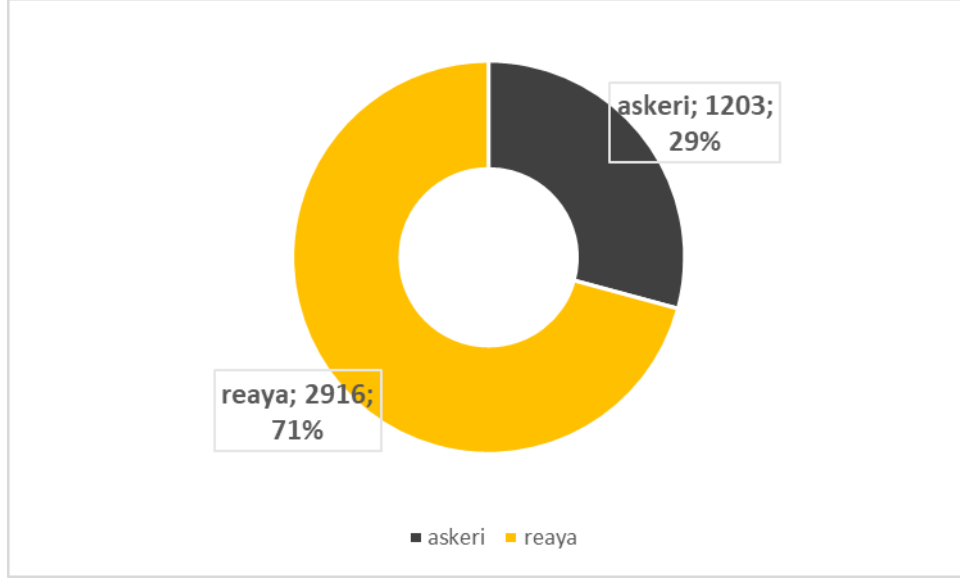
Şehir yaşantısına ayak uydurmakta zorluk çeken işsiz köylü yığınları suçların şehirlerde artmasının etkenlerindedir. Hem ekonomik potansiyelleri hem de Anadolu nüfusunun büyük kısmının bu şehirlerde bulunması⁶⁴ suçun neden fazla olduğunu açıklamaktadır. Marmara ve Ege bölgelerinde suç işleyenlerin büyük çoğunluğunu reâyâdan olanlar oluşturmaktadır. Bilhassa Batı Anadolu'daki Bursa (askerîlerin suç işlediği belge sayısı 41, reâyânın suç işlediği belge sayısı 340), Ankara (askerîlerin suç işlediği belge sayısı 156, reâyânın suç işlediği belge sayısı 709), İstanbul (askerîlerin suç işlediği belge sayısı 15, reâyânın suç işlediği belge sayısı 28), Edirne (askerîlerin suç işlediği belge sayısı 18, reâyânın suç işlediği belge sayısı 48) gibi büyük şehirlerde ve şehirlerin çevresindeki kırsal alanda daha çok reâyâdan kimselerin suç işledikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca Ege Bölgesinde yine reâyânın yoğun olarak suç işlediği anlaşılmaktadır (Bkz. Harita 2).

Askerî sınıf üyelerinin ise reayaya nispetle merkezden uzaklaştıkça suça daha çok meylettikleri anlaşılmaktadır. Merkezî otoritenin taşrada denetim ve gözetiminin sınır bölgelerine doğru gittikçe azaldığı ve askerîlerin daha başına buyruk davranışlar içerisinde hareket ettikleri, bir başka deyişle kanundışı davranışlar sergilediklerini söylemek mümkündür (Bkz. Harita 2). Merkezden uzak bölgelerde özellikle Doğu Anadolu'da İran sınırı boyunca oluşan alan ve Yunan yarımadasının Adriyatik sahillerine kıyısı olan yerler askerîlerin yoğun olarak suç işledikleri yerler durumundadır. Avusturya ve İranla yapılan savaşlar müddetince yeniçeri ve sipahilerin sınıra yakın yerlerde bulunmaları da askerîlerin neden merkezden uzak yerlerde daha fazla suç işlediklerine dair bir açıklama olabilir.

⁶⁴ XVI. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'un nüfusu 700 bin, Bursa'nın nüfusu 70 bin, Edirne nüfusu 30 bin, Ankara nüfusu 29 bin civarındadır. Araştırmaya konu olan diğer şehirlerden Konya'nın nüfusu 15 bin, Kayseri'nin nüfusu 33 bin, Manisa nüfusu 8 bin, Balıkesir (Edremit) nüfusu 9 bin civarındadır (Behar 1996, 5-8). Özer Ergenç'e göre (2012b, 59-61), Ankara'nın nüfusu XVI. yüzyıl sonu, XVII. yüzyıl başında 23 ile 25 bin arasındadır. Özer, kendi yaptığı hesaplara göre 25 bine yakın bir hesap çıkarmıştır. Konya nüfusu hakkında ise 1584 tarihli Konya mufassal tahrir defterine göre 18.491 kişilik bir nüfusun varlığından söz eder (s.67). Bursa Şehrinin nüfusu için Ergenç'in verdiği rakam (1573 yılı için) 59.380'dir (Ergenç 2006, 111). Faroqi aynı dönemde mezkûr kentlerin nüfusları için benzer sayıları vermiştir (S. Faroqi 2004b, 377, Tablo I).

Harita 2: Suçların Askerî-Reâyâya Göre Dağılımı

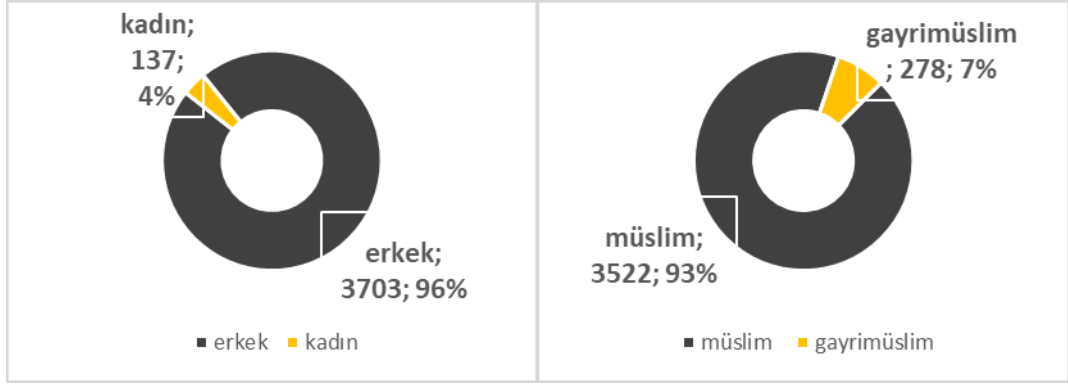

Grafik 3: Suçların Askerî-Reâyâ Ayrımına Göre Dağılımı

Askerîlerin merkezden uzak bölgelerde işledikleri suçlar ve reâyâyâ uyguladıkları baskılar, Anadolu’da halkın daha batıya göç etmesine zemin hazırlamış olabilir. Batıya gelen ve ekonomik açıdan umduğunu bulamayan insanlar, askerin seferde olmasını fırsata dönüştürmüş olabilirler. Merkezden uzak yerlerde daha yoğun şekilde suça meyleden askerî sınıf üyeleri işlenen tüm suçların yaklaşık üçte birinin faili durumundadırlar (Bkz. Grafik 3)⁶⁵.

Tüm suçların %96’sı erkekler tarafından, %4’ü ise kadınlar tarafından işlenmiştir (Bkz. Grafik 4). Erkek egemen bir toplum olan Osmanlılarda suçların ekserinin erkekler tarafından işlenmiş olması doğaldır. Kaldı ki, leventler ve suhteler gibi erkeklerden oluşan suç çeteleri, asayişin Anadolu ve Rumeli’de bir sorun olarak varlığının sürmesini sağlamaktaydılar. Suç işleyen kadınlar ise daha ziyade çingeneler ve gurbet taifesi gibi yeri yurdu belli olmayan zümreler içerisindeydi. Kadınlar daha ziyade cinsel içerikli suçlara karışmışlardır. Bilhassa çingeneler şehir şehir dolaşarak kurdukları çadırlarda cinsel içerikli suçların, içki içme, gasp gibi fiillerin işlenmesine ön ayak olmaktadır (MD 6, 206; MD 6, 563; MD 9, 107).

⁶⁵ Mühimme defterlerinden elde edilen 29 belgede suçluların sosyal kimliği, 308 belgede ise suçluların cinsiyeti belirtilmemiştir. Bu yüzden bu belgeler grafikte gösterilmemiş, hesaba katılmamıştır.

Grafik 4: Suçluların Cinsiyete Göre ve Dinî Kimliğe Göre Dağılımı

Suç işleyenlerin yüzde 93'ü Müslüman, yüzde 7'si gayrimüslimdir⁶⁶. (Bkz. Grafik 4). Bu durum gayrimüslim nüfusun Müslümanlara oranla azlığı ile açıklanabilir. İmparatorluğun Anadolu yakasından itibaren Asya'da kalan topraklarında çoğunlukla Müslümanların (%70'ten ziyade), Rumeli topraklarında ise gayrimüslimlerin çoğunlukta olduğu (yaklaşık %70) bilinmektedir (Behar 1996, 4-18). Bu noktada Anadolu'da yer alan şehirlere ait kadı sicillerinin kullanılması suç işleyen Müslümanların oranının yüksek çıkmasına neden olmuş olabilir (Kullanılan 2066 sicil kaydının 109 tanesinde [%5,27], 2082 mühimme kaydının 165 tanesinde [%7,9] gayrimüslimlerin işlediği suçlara rastlanılmıştır). Yine de gayrimüslimler için %7'lik bir oran düşük görünmektedir. Öte yandan bu oranlar Müslüman reâyâ arasında genel bir hoşnutsuzluğun bulunduğu anlamına da gelebilir. Gerçekten de Şehzade Bayezid-Selim çekişmesinin getirdiği siyasi sonuçlar, suhte hareketleri ve leventlerin Batı Anadolu ve Rumeli'deki faaliyetleri Müslümanlar arasındaki hoşnutsuzlukların su yüzüne çıktığı örneklerdir. Ceza hukuku açısından İslam hukuku kaidelerine bağlı olan gayrimüslimlere dair çok az sayıda örneğin mevcudiyeti, millet sistemi içerisinde, gayrimüslimlerin ayrı mahkemelerinin olup olmadığı tartışmasını beraberinde getirmektedir. Ancak gayrimüslimlerin hukuki statüleri bu araştırmanın kapsamı içerisine girmemektedir⁶⁷.

Gerek faillerin gerekse mağdurların ekonomik durumları hakkında, suçla ilgili arşiv malzemesinden yola çıkarak, bir yargıya varmak zor gözükmektedir. Ancak

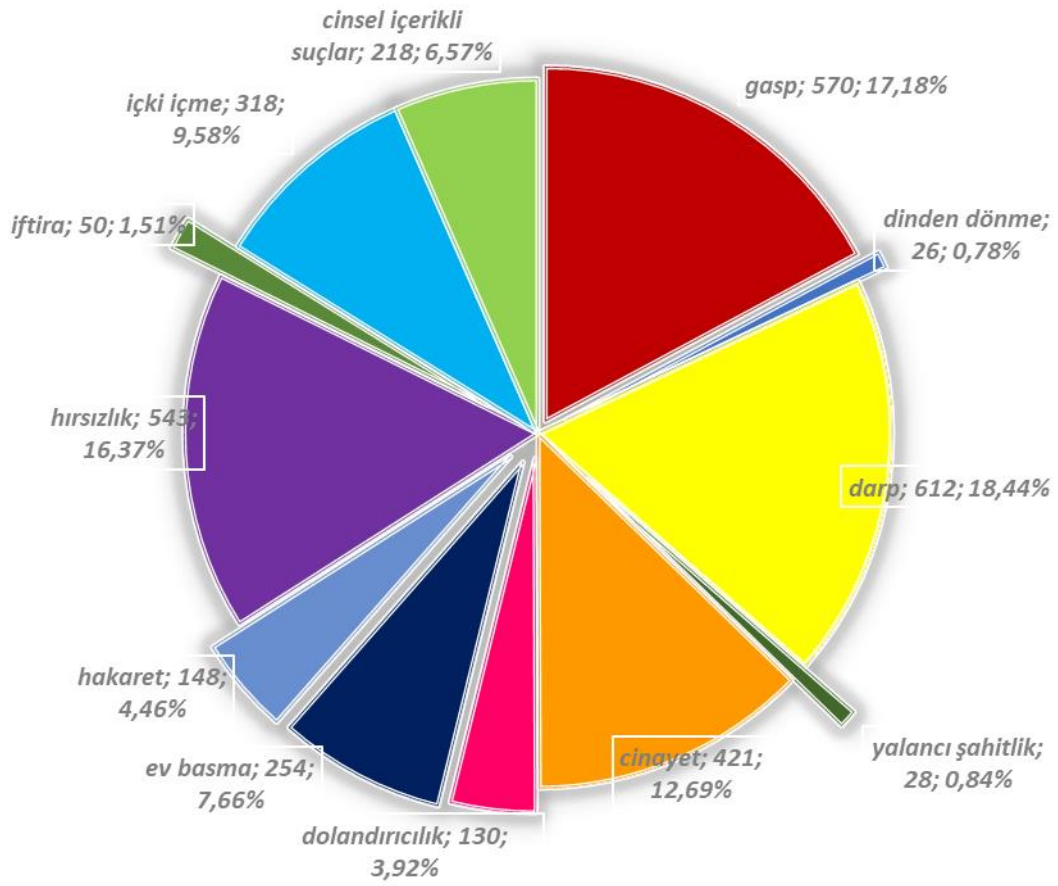
⁶⁶ 348 belgede dinî hüviyeti belirten herhangi bir emareye rastlanılmamıştır.

⁶⁷ Millet sistemi meselesi hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. (Kenanoğlu 2007; Aydın 2012, 145-154; Ercan 1999, 197-207; Küçük 1999, 208-216; Ortaylı 2007, 15-22).

Ruff'un Avrupa için iddia ettiği Şey Osmanlı toplumu için de geçerli idiyse (Ruff 2011, 239); ciddi oranda fakirleŐmiŐ insanlar mahkeme harcları yzunden davalarını mahkemeye taŐırmaktan imtina etmekteydiler. Ayrıca ekonomik dağılımın dibinde yer alan bu insanlar kendi lehlerine olacak sosyal çalkantıların olduğu dönemlerde bile tepkisiz kalmayı yeğlerler. Bu gruplar toplumun edilgen yığınlarıdır. Dolayısıyla ekonomik açıdan toplumun orta ve st sınıfına mensup olanların işledikleri suçlar resmî evraka yansımıştır denilebilir.

I. BÖLÜM: SOSYAL HAYATA ZARAR VEREN SUÇLAR

Sosyal hayata zarar veren suçlar başlığı içerisinde içki içme, gasp, darp, dinden dönme, yalancı şahitlik, cinayet, dolandırıcılık, ev basma, hakaret, hırsızlık, iftira, cinsel içerikli suç olan zina, fuhuş ve tecavüz ele alınacaktır. Bu suçlar toplumsal huzurun bozulmasına neden olan ve daha büyük asayiş problemlerinin yaşanmasına sebebiyet veren olayların ilk adımları gibidir.

Grafik 5: Sosyal Hayata Zarar Veren Suçlar

Sosyal hayata zarar veren suçlar içerisinde en yaygın olanı %18,4'lük bir orana sahip olan darp suçudur. İkinci olarak yaklaşık %17 oranında gasp suçu en yaygın suç durumundadır. Hırsızlık yaklaşık %16, cinayet %12,6 oranla diğer yaygın suçlar durumundadır. İçki içme suçunun oranı %9,5'dir (Bkz. Grafik 5).

Ferri'ye göre toplumsal olaylar suçu belirleyen en önemli etmendir (İçli 1993, 14). Suç için uygun fırsatın oluşması hâlinde (asayişin bozulması, toplumsal sorunların artması gibi) potansiyel suçlular bir anda gerçek suçlulara dönüşüverirler (Dolu 2012, 129). Osmanlılarda da toplumsal ve yapısal değişimin görüldüğü XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile başlayan periyotta suçların artmasında toplumsal huzursuzluğun etkili olduğu anlaşılmaktadır. Toplumdaki tutkunluğun saygının ve sosyal bağların sıkılaşması şiddet suçlarının azalmasında etkilidir. Karşılıklı saygının ve değer yargılarının yitirilmesi hırsızlık, hakaret gibi suçların işlenmesini kolaylaştırmaktadır. Toplumsal saygının azalması durumunda şiddet içerikli suçların artması doğaldır (Dolu 2012, 224). Gasp, darp gibi şiddet içeren suçlarda hem toplumsal saygının yitirilmesi hem de ekonomik getiri ön plandadır. Bu bakımdan yoksunluk bir anlamda suça sebebiyet veren bir etmen konumundadır. Gasp ve darp suçlarının yaklaşık %35 oranına sahip olması, bunun yanında hırsızlık suçu ile birlikte bu oranın %51'e ulaşması Osmanlı toplumunun içerisinde bulunduğu yoksunluğu kavramayı kolaylaştırmaktadır.

1. İÇKİ ÜRETİMİ, SATIŞI VE TÜKETİMİ

1.1. Osmanlı Hukukunda İçki İçme Suçu

İçki içme suçu Osmanlı belgelerinde “şürb-i hamr” şeklinde ifade edilmektedir. Hamr kelimesi Arapça kökenli olup şarap anlamına gelmektedir (Devellioğlu 2010, 371). Şürb-i hamr ise “şarap içmek” (Devellioğlu 2010, 1173) manasındadır. Şarap içmek İslam hukukunun ana kaynakları olan Kur'an ve Hz. Peygamberin sünnetinde Müslümanlara menedilmiştir. Maide Suresi'nin 90. ayeti⁶⁸, Bakara Suresi'nin 219. ayeti⁶⁹ ve Hz. Peygamberin sünnetinde⁷⁰ açık bir şekilde şarap içmenin Müslümanlara men' edildiği bildirilir. Hamr dışındaki sarhoşluk verici

⁶⁸ “Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz” (Kuran- ı Kerim Meali 2009, 122).

⁶⁹ “Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: “Onlarda hem büyük günah, hem de insanlar için (bazı zahiri) yararlar vardır. Ama günahları yararlarından daha büyüktür.” (Kuran- ı Kerim Meali 2009, 33).

⁷⁰ Bir Hadis-i Şerif'te; “ Allah şarap içmeyi haram kılmıştır. İmdi kimin elinde şarap varsa artık ne için, ne de satsın.” buyrulmuştur (Avcı 2004, 269).

maddelerin durumu da İslam fıkhına şekil veren unsurlarından birisi olan icthad yoluyla düzenlenmiştir; müçtehitlerin çoğunun görüşüne göre haramdır (Aydın 2012, 192). Ebu Hanife'ye göre hamr dışındaki içkileri sarhoş olacak kadar tüketenlere had cezası gerekir; sarhoş olacak kadar tüketilmemişse ta'zir cezaları verilebilir (Karaman 2008, 173). Hz. Peygamber döneminde ve Hz. Ebu Bekir döneminde içki içme suçunun cezası 40 sopa miktarı dayaktır. Hz. Ömer bu miktarı iki katına çıkarmıştır (Peters 2005, 64). Ceza miktarı devlet başkanı tarafından belirlendiğinden içki içme suçu ta'zir gerektiren suçlar kapsamına girmektedir (Aydın 2012, 193)⁷¹. Zorla içki içirilen bir kimse için cezaya gerek yoktur (Yakut 2011, 127).

Osmanlı'nın çağdaşı sayılabilecek Memlûklerde yönetici erkân arasında özellikle şarap tüketimi yaygın olmakla birlikte, şarap tüketen halk için idam, çarمیha germe, sürgün gibi İslam'ın ön gördüğünden daha sert cezalar verilmiştir (Kanat 2010, 247-249).

Osmanlı hukukunun dayandığı temellerden birisi olan fetvalarda ise şarap içmek, üretmek ve satmak suç sayılmıştır. Şarapla birlikte diğer keyif verici içeceklerden afyon, boza ve kahve dahi içki içmekle aynı hükmü gerektirir. Nev'i 'ne göre ta'zir veyahut hadd cezası uygulanmalıdır (Düzdağ 2009, 214-221; İnanır 2011, 135)⁷².

II. Mehmed'in Umumi Kanunnâmesinde, İslami geleneğe uygun olarak içki içmenin dayakla cezalandırılacağı vurgulanmıştır. İçki içme ile ilgili madde şöyledir: “*eğer biregü hamr içse, Türk veya şehirlü olsa, kadı ta'zir ura. İki ağaca bir akçe cürm alına*” (Akgündüz 2006, 349; Akman 2004, 141). II. Bayezid Kanunnâmesinde içki ile hükümlerin aynen korunduğu görülür (Akgündüz 1990, 42). II. Mehmed Kanunnâmesinde “*Türk veya şehirli olsa*” lafzıyla köylü-kentli ayrımının vurgulanmasına karşın, halefi döneminde bu ayrım kaldırılmıştır. Bu anlamda II.

⁷¹ İçki içme suçunun ta'zir değil, had cezası gerektirdiğini savunanlar bu görüşlerini “sarhoş edici her madde haramdır.” Hadisine dayandırırılar (Avcı 2004, 269)

⁷²Mesela; Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi'ye göre Müslümanlarla zimmilerin aynı mecliste içki içmeleri hadd gerektirirken, aynı mecliste kadın olması durumunda ta'zir gerekir (H. N. Demirtaş 2014, Cilt I, 242-243).

Bayezid (1481-1512) imparatorluğun tüm insanlarına eşit bir şekilde hitap eden ilk padişaktır (Peirce 2014, 48).

II. Mehmed (1451-1481) ve II. Bayezid (1481-1512) kanunlarında yüzeysel olarak değinilen içki içme suçu ilk defa I. Selim Kanunnâmesinde teferruatlı olarak ele alınmıştır. İçki içmenin yanı sıra Müslümanların içki üretimi de suç kapsamı içerisine dâhil edilmiş, kanunnâmede yer almıştır. İçki içme suçuna dair madde şöyledir: “*Eğer bir kişi hamr içse, kadı hakkından gelüb iki ağaca bir akçe cürm alına. Eğer Müslim hamr satsa yahud sıksa, ta'zir edüb iki ağaca bir akçe cürm alına. Eğer bir kimesne hamr sohbetinde otursa içmese, ta'zir edüb üç ağaca bir akçe cürm alına*” (Akgündüz 1991, 91). I. Selim'in Umumi Ceza Kanunnâmesindeki bu hükme rağmen, Semendire Sancağı Kanunnâmesinde Müslümanların içki üretimine izin verildiği görülmektedir⁷³.

I. Süleyman'ın Ceza Kanunnâmesinde de selefinin kanunnâmesindeki hüküm korunmuştur. Müslümanın şarap içmesi, üretmesi ve satması ta'zir cezası gerektirir (Akgündüz 1992, 301). Bozok Sancağı Kanunnâmesinde ise şarap içene 80 değnek cezası veya 80 akçe para cezası verilmesi emredilmiştir (Akgündüz 1993, 230)⁷⁴. Ayıriyeten bir Müslümanın içki meclisinde bulunması dahi suçtur, ceza gerektirir (Heyd 1973, 72).

1.2. Toplumsal Hayatta İçki Tüketimi

Osmanlı padişahları dönem dönem şarap içilmesine yönelik yasaklamalar getirmişlerdir. XVI. yüzyılın başında, II. Bayezid'in (1481-1512) şarap içilmesine ve

⁷³ “*Ve şol Müslümanlar ki, ra'iyet yerinde bağları vardır, yer ıssına öşrin verdikden sonra hamrin şehre getürseler, fuçı başına altışar akçe resm verürler.*” (Akgündüz 1991, 444).

⁷⁴ *Burada 80 değneğe 80 akçe oranı verilmiştir. O vakit değnek başına 1 akçe hesabı ortaya çıkar. Ancak Umumi Kanunnâmedeki iki ağaca bir akçe yani değnek başına yarım akçe hesabı ile Bozok Kanunnâmesinde belirtilen 1 ağaca 1 akçe hesabı birbiriyle çelişmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla Bozok Kanunnâmesindeki bu hüküm Dulkadirli Beyliği kanununda vardır. Bozok bölgesinin yeni fethedilmiş olması hasebiyle Osmanlıların yeni fethettikleri yerlerin kanunlarını korudukları gibi bu bölgenin kanunlarında da değişikliğe gidilmemiştir. Nitekim 1558 tarihli Bozok Kanunnâmesinde ise, I. Süleyman'ın Umumi Ceza Kanunnâmesinde yer alan 2 ağaca 1 akçe alına hükmü aynen yer almıştır (Akgündüz 1993, 240).*

satılmasına yönelik yasaklamalar getirdiği (Akgündüz 1990, 232-233), I. Süleyman'ın da (1520-1566) saltanatının son yıllarına doğru şarap üretimini ve tüketimini yasak ettiği bilinmektedir (Orhonlu 1970, 27; Hammer 2008, 569; Kia 2011, 242). Şarabın yasaklanması ile meyhaneler kapatılmış, hamr eminliği ise ref' edilmiştir⁷⁵. Busbecq, padişahın içki yasağı getirmesini onun artan dinî eğilimine bağlar. Kanuni'nin dinî emirlere uyma konusunda gün geçtikçe daha dikkatli olmasının içkinin İstanbul'da yasak edilmesine sebep olduğunu belirtir (Busbecq 2002, 156).

I. Süleyman'ın (1520-1566) koymuş olduğu bu yasak sadece Müslümanlara has değildi; Yahudi ve Hıristiyanları da kapsamaktaydı. İslam'a göre şarap Müslümanlara haram kılınmıştır. Kanuni, içkiyi yasaklayıp meyhaneleri kapatmakla İslam'ın halifesi olarak dinin emrine uymaktaydı. Öte yandan dinlerine göre herhangi bir sakınca bulunmayan Hıristiyanlar ve Yahudilere de içkinin yasaklanması ilgi çekicidir. Busbecq'in aktardığına göre, Sultan Süleyman Yahudi ve Hıristiyanlara ait üzüm bağlarının yanından geçerken, gayrimüslimler bağlarındaki üzüm fidanlarını sökerek padişaha tepkilerini göstermişlerdi (Busbecq 2002, 157). İçki yasağının tüm azınlıkları kapsayacak şekilde uygulanması yalnızca dinî bir vecibenin tatbiki değildir. White'ın vurguladığı üzere I. Süleyman'ın (1520-1566) saltanatının son yıllarında yaşanan kıtlık, şarap üretiminin ve satışının yasaklanmasında önemli rol oynamıştır (White 2011, 96). Yasağın başlıca sebeplerinden bir diğeri de artan asayiş problemlerini dizginlemektir. III. Mehmed (1595-1603) büyük dedesi I. Süleyman (1520-1566) gibi şarap tüketimini yasak ettiğinde “...ve onun sebebi ile vâki' olan *fisk u fücür ve fesâd ve şürûr cümleten def' olunmak aksâ-yı murâdum olmuştur* (Orhonlu 1970, 27)” diyerek içki içmenin toplumsal huzuru bozan sonuçlara yol açtığını vurgulamıştı.

İçki tüketiminin yasak edilmesinde dinî emirlerin yerine getirilmesi kaygısının yanı sıra, ticari bir meta olan üzüm ve şarabın yurt dışına çıkışının önüne geçilmek

⁷⁵ “...hatta şehir-i İstanbul meyhanelerinden birin komayup ve hamr emini def' olup derman için bir katre şarap bulmak mahall idi”. Ayrıca Solakzade şarap yasağını konu alan bir beyit de aktarmaktadır: “Humlar tahi şikeste cam yok vücud-u mey Kıldın esir-i kahve bizi hey zamane hey.” Solakzade kahvenin yaygınlaşmasını, şarabın yasaklanmasına bağlamaktadır (Solakzade 1880, 585). Gelibolulu Mustafa Âlî ve İbrahim Peçevi 1552 ile 1555 arasında İstanbul'da kahvenin yaygınlaştığını söylemektedir (Kia 2011, 234).

istenmesi de önemli rol oynamıştır. İç tüketimi dengelemeyi ve yaş üzüm, sirke kesretini sağlamayı amaçlayan bu yasak sonuçta başka suçların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Avrupalı tüccarların Doğu Akdeniz limanlarından yasal veya yasal olmayan yollarla önemli miktarda şarabı ve kuru meyveyi Avrupa'ya taşıdıkları bilinmektedir. Venedik örneğinde olduğu gibi, diğer Akdeniz devletleri de zaman zaman şarabın yurtdışına çıkışını engellemek için yasaklar koymuşlardır (Braudel 1989, 124-130, 197, 415, 422). Şarap ihracına getirilen yasaklama, üzümün gayrimeşru yollardan yurt dışına çıkarılmasına yol açmıştır (MD 39, 387).

Şarap üretimine yasaklar getirilmesinin bir diğer sebebi ise Müslümanların çokça tükettiği pekmez, sirke, şıra gibi gıda maddelerinin piyasada bulunur olmasını sağlamaktı. Zira elde edilen üzümün şarap üretmek bilhassa gayrimüslim bağcılar için oldukça kâr getiren bir yöntemdi. Gayrimüslimler üzümlerini daha az kâr getiren sirke, pekmez ve şıra yapımında kullanmak istemiyorlardı. Bu durumda piyasada üzüm kökenli mamuller az bulunur olduğundan fiyat istikrarı bozulmaktaydı (Halenko 2004, 515-520). Neticede ekonomik fiyat istikrarının devamı için çiftçileri şarap üretmekten men etmek gerekmekteydi.

II. Selim'in (1566-1574) tahta çıkar çıkmaz yaptığı ilk icraatlardan birisi babasının koymuş olduğu içki yasağını kaldırmak olmuştur⁷⁶. Ahmet Refik'in aktardığına göre (2005, 51): "*Tahta çıkış günü bütün İstanbul sarhoş olmuştu. Sultan Selim halka zevk ve sefa emrediyor "zevk ü sefa ve ayş u nuş etmeye izin ve ruhsat vermenin kanun-ı kadim (eski kanun) olduğunu" söylüyordu.*" Peçevi'ye göre (1866, 438); yeni sultan sık sık sarayda içkili meclisler düzenlemekteydi⁷⁷. İçki içmenin suç olmaktan çıkmasıyla gerek mühimme kayıtlarına gerekse kadı sicillerine bu suç daha az yansır hâle gelmiştir.

Gelibolulu Mustafa Âli'ye göre (1842, 47); III. Murad (1574-1595) şaraptan ve şarap meclisinden hazzetmezdi. 1575 yılında III. Murad'ın (1574-1595) saltanatının

⁷⁶ II. Selim Belgrad'da iken içki yasağını kaldırdığını ilan eder "...Ve Kadıasker Efendiler galibâ rikâb-ı hümayûna "Şarâbı babanız merhum kaldırmışlardı, bolayki sizün zaman-ı şerifinizde dahi memnû' olaydı" diyü söyledükleri mezkûr oldu (Selânikî 1999, 52)". Jorga II. Selim'in içki yasağını kaldırmasında Yahudi tüccar Yasef Nassi'nin etkili olduğu görüşündedir (Jorga 2009, 128).

⁷⁷ Osmanlı sarayındaki işret meclislerinin genel bir değerlendirmesi için (İnalçık 2015, 273-339; Gelibolulu Mustafa Âli 1842, 44-53).

ilk döneminde, askerî sınıf üyeleri için içki içme yasağı getirilmiştir (Jorga 2009, 186). Ancak daha sonra gelen tepkilerle başa çıkılmayınca, bu yasak kaldırılmıştır (Lubenau 2012, 321; Jorga 2009, 194-195). Padişah İstanbul'daki meyhaneleri, bozahaneleri ve kahvehaneleri kapatmaya niyetlendiğinde Sadrazam Koca Sinan Paşa, bu mekânların devlete gelir sağlayan ticarethaneler olduğunu vurgulayarak, “*kapatılsın ama halka eğlence yeri lazımdır*” diyerek çekimserliğini belirtmiştir. Bu dönemde mezkûr kaynaklardan hazineye bin yük (yaklaşık 100 milyon akçe/ 1 yük: 100 bin akçe) gelir sağlanmaktadır (Sahillioğlu 2004, 44-46)⁷⁸. Koca Sinan Paşa'nın bu telkinine rağmen, İstanbul'daki meyhaneler kapatılmıştır. Şer'an uygun olmayan mekânlar olmasının yanında, hükûmete ve padişaha muhalif kişiliklerin ve ayak takımından kimselerin uğrak yerleri olan meyhane, bozahane ve kahvehanelerin kapatılmaması için İstanbul suriçi'nde bulunan 500'den fazla meyhane sahibi Sadrazam Koca Sinan Paşa'ya 1,5 milyon akçe (on beş yük) rüşvet önermiştir. Ancak bu, meyhanelerin kapatılmasını önleyememiştir. Galata'da Avrupalılara şarap satılmasına müsaade edilmiş, geri kalan tüm meyhaneler kapatılmıştır (İnalçık 2014, 356; Sahillioğlu 2004, 44-46). Ayrıca bu dönemde mültezimlerin çeşitli zulümlerinden ötürü hamr mukataası da kaldırılmıştır (Sahillioğlu 2004, 8-11).

III. Mehmed (1595-1603) döneminde içki satmak ve içmek yasaklanmıştır. 1596 yılının Ramazan ayının ortasında İstanbul'da yaşanan bir olay sonrasında meyhanelerin kapatılmasına karar verilmiştir. Ancak bu kararın geçici ve payitaht ile sınırlı olduğu anlaşılmaktadır (Selânikî 1999, 597). Bu olaydan yaklaşık beş yıl sonra, tüm imparatorluğu kapsayacak şekilde yeni bir yasak konulmuştur. 1601 senesinde yayınlanan fermanla şarabın alınıp satılması, tüketilmesi yasaklanmış, meyhaneler kapatılmıştır. Her kim olursa olsun yasağa uymayanların siyaset olunacağı vurgulanmıştır (Orhonlu 1970, 27).

I. Ahmed (1603-1617) tütün ithaline müsaade etmiş; 1613/1614 tarihinde ülke çapında içki yasağı uygulaması getirmiştir (Çiçek 1999a, 139; Kate Fleet 2010, 196)⁷⁹.

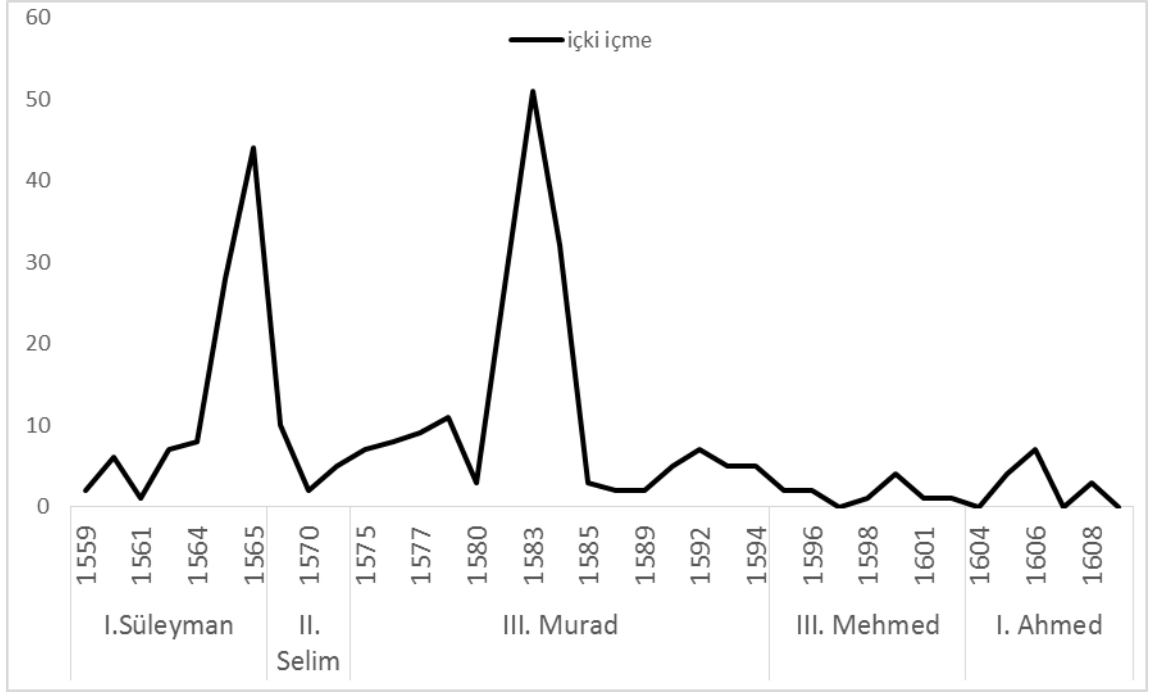
⁷⁸ 1573'te Osmanlı ülkesini gören Canaye'nin aktardığına göre ise Filibe'nin her yıl ödediği 570 yük akçe verginin 150 yükü şaraptan gelmektedir. (Fresne-Canaye 2009, 45). Bu da şarap satışının, devlet açısından, büyük bir getirisinin olduğunu göstermektedir.

⁷⁹ Veli Aydın 1609 senesinde I. Ahmed'in (1603-1617) tütün üretimini ve tüketimini yasakladığını belirtmektedir (H. V. Aydın 2013, 80).

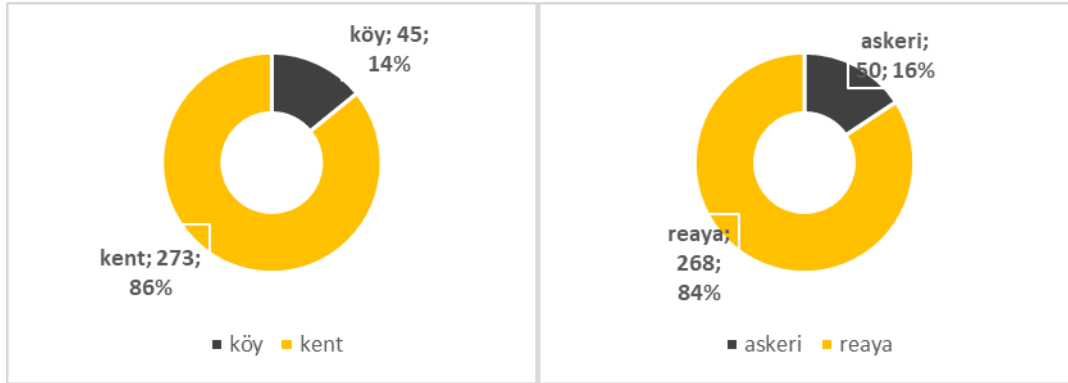
Bu dönemde gerek halk gerekse devlet idâresinin üst kademelerinde yer alan nüfuzlu kişiler arasında Osmanlı Devleti'nin çok kısa bir süre sonra yıkılacağına dair bir inanış vardı. Yıkılışın önüne geçebilmenin tek şartının yasaların ve yasakların harfi harfine uygulanmasından geçtiğine dair genel bir kanı mevcuttu. Neticede I. Süleyman (1520-1566) döneminde şarabı yasaklayan kanunlar tekrardan yürürlüğe konuldu; elçilerin evleri de dâhil olmak üzere geniş çaplı bir teftişle, evde içki saklamanın ve tüketmenin önüne geçilmeye çalışıldı (Jorga 2009, 352). Devletin ve toplumun başına gelen musibetlere toplumdaki yozlaşmanın yol açtığına inanılmaktaydı. Yozlaşmanın sebeplerinden birisi de tütün ve alkol tüketimi idi. 1633'te İstanbul'da çıkan yangında şehrin büyük bölümü yok olduğunda, Şeyh Kadızade Efendi tütün ve şarap içenler yüzünden bu felaketin başa geldiğini iddia etmekteydi (Kate Fleet 2010, 185; Matthee 2014, 112).

İçki içme suçunun kayıtlara yansımaları belirleyen etmenlerin başında padişahların dönemsel olarak koydukları içkinin üretimi ve satışına yönelik yasaklar gelmektedir. Yasakların konulduğu devirlerde içki içme suçunun mahkeme kayıtlarına daha fazla yansıdığı anlaşılmaktadır. Ayrıca asayişin bozulduğu devirlerde şarap tüketimi başta olmak üzere sarhoşluk veren maddelerin tüketiminde artışlar gözlenmektedir. III. Mehmed'in (1595-1603) meyhanelerin kapatılması ve içki satışının yasaklanmasına yönelik fermanında, içki tüketiminin sosyal düzeni ve asayiş bozduğundan bahsedilmektedir (Orhonlu 1970, 27). Yasakların konulduğu ve asayiş ortamının bozulduğu dönemlerde içki tüketiminde bir artış gözlenmektedir (Bkz. Grafik 6).

Kentler, kırsal alanlara nispeten, şarabın daha kolay bulunabildiği yerlerdir. Meyhanelerin şehirlerdeki varlığı, kırsala göre, şarabı daha kolay bulunabilir kılmaktadır. Köylerde ise şarabın daha az ulaşılabilir olması, içki içme suçunun işlenme oranının düşmesi sonucunu doğurmuştur. Bu suçu işleyenlerin büyük bir kısmı reâyâdan kimselerdir. Buna karşılık askerî sınıf mensupları da içki içtikleri veyahut da içki içerken yakalandıkları için kadı huzuruna çıkarılmışlardır. (Bkz. Grafik 7).

Grafik 6: İçki İçme Suçunun Yıllara Göre Dağılımı

Grafik 7: İçki İçme Suçunun Yerleşim Yerine ve Sosyal Kimliğe Göre Oranı

İçki içme suçu Marmara Denizi civarında ve Batı Anadolu'da daha yaygındır. Ayrıca Orta Anadolu ve Safevi hududuna yakın yerlerde içki içme suçunun yaygın olduğu görülmektedir. Ege Denizi'nin Anadolu sahilleri ile Selanik ve çevresi de nispeten suçun yoğun olduğu yerlerdir. Şarabın çokça tüketildiği yerler aynı zamanda üretiminin veyahut da ticaretinin yapıldığı yerlerdir. Mora yarımadası, Trabzon, Limni Adası önemli birer şarap üretim merkezidir (Halenko 2004, 519, 521). Ayrıca Edirne (Fresne-Canaye 2009, 46), Ankara (Andreasyan 2013, 119) ve Bandırma (Gerlach 2010, 731) önemli şarap üretim merkezleridir (Bkz. Harita 3).

şahitler⁸¹ tarafından ağzı koklanarak teşhis edilir (BŞS A-121, 38b, 39b, 40a, 43a, 24a), buna imkân yoksa zanlıya yemin⁸² ettirilirdi (KŞS 11, 49; AŞS 6, 7).

Dinî açıdan önemli olan Ramazan ayı ve bayramlar ile Cuma günlerinde şarap içmenin yasak olduğu, hoş karşılanmadığı; gerek devrin müverrihleri (Selânikî 1999, 597, 601), gerekse seyyahlar tarafından kaydedilmiştir (Gerlach 2010, 178, 272, 699; Lubenau 2012, 297). Arşiv vesikalarına yansıyan kimi örneklerde dinî günlerde içki içildiğinin altı çizilerek işlenen suçun ne kadar büyük olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır. Cuma günleri (MD 3, 409), Cuma namazı vaktinde (BŞS A-166, 198b; MŞS 12, 38), Ramazan ayında ya da bayram gününde (MD 3, 497; AŞS 1, 86) içki içildiğinin vurgulandığı örneklerde dinî hassasiyetin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Kutsal günlerde şarap içmeye ceza olarak neyin takdir edildiği şer'iyeye sicillerinde belirtilmemiştir. Ancak Selânikî'nin anlattığına göre 1596 yılının Ramazan ayında kötü şöhretli kadınlarla birlikte işret meclisinde yakalananlardan levent olanın boynu vurulmuş, mecliste bulunan iki sipahinin tımarı ellerinden alınmış ve hapsedilmişlerdir. Aynı meclisteki *beş nefer avret* ise siyaset olunarak cesetleri denize atılmıştır (Selânikî 1999, 597). Aynı sene Ramazan Bayramının ikinci gecesini İstanbul'da çıkan yangına, Ramazan ayında şarap içenlerin sebep olduğu belirtilmiş, bu yüzden meyhaneler kapatılmıştır (Selânikî 1999, 601).

Dinî günlerde şarap içilmesinin şikâyet konusu olması gibi, kutsal mekânlarda içki içilmesi de şikâyetlere konu olmuştur. Aralık 1559 tarihli İnebahtı kadısına yazılan hükümde (MD 3, 599) ve Temmuz 1560 tarihli Vidin kadısına gönderilen hükümde (MD 3, 1339) aktarıldığına göre, Hıristiyanların kilisede şarap içmesi ve bölgedeki Müslümanların bundan muzdarip olmaları şikâyetlere neden olmuştur. Kilisenin caminin yakınında olması; içki içen Hıristiyanların taşkınlıkları ile Müslümanların rahatça ibadet edememeleri şikâyetin konusunu oluşturmaktadır. 1579 tarihli hükümde ise Kudüslü Hıristiyanların Hz. Üzeyir'in kabrinde şarap içtikleri ve buna izin verilmemesi emredilmektedir (MD 34, 219).

⁸¹ Şahitler hakkında Bkz. (Demir 2010, 123-169).

⁸² Yemin hakkında Bkz. (Akman 2004, 92-94; Demir 2010, 195-201).

Şarap üretimi⁸³ meselesi devletin titizlikle üzerinde durduğu meselelerden birisidir. Bilhassa gayrimüslim üreticiler kontrol altında tutulmaya çalışılarak, Müslümanlara şarap satılmasının önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Şarabın en büyük üreticileri ve tedarikçileri gayrimüslimlerdi (Lubenau 2012, 152). Dolayısıyla gayrimüslim nüfusun fazla olduğu kentlerde şarap bulmak daha kolaydı. 1564 tarihli mühimme hükmüne göre Çatalca'da gayrimüslimler Müslümanlara şarap satmakla itham edilmektedirler. Ayrıca Müslümanların evlerinde şarap stokladıkları ve alenen içki içtikleri belirtilerek bunun önüne geçilmesi için kadıya emir verilmektedir. Bazı Müslümanların evlerinde şarap stoklamaları içki yasağına karşılık bulunan pratik bir çözümdür. Osmanlı toplumunda herkes birbirinin kabahatinden hukuki olarak sorumlu olduğundan (Peirce 2005, 119; Ergenç 2012a, 80-81); evlerinde şarap stoklayan Müslümanları belki de hukuki sorumluluklarının farkında olan komşuları ya da akrabaları şikâyet etmiştir. Payitahttan gönderilen emirde, Müslümanların evlerinin aranması, bulunan şarapların şehir dışında akıtılarak imha edilmesi; gayrimüslimlerin elindeki şarabın bir kısmını kendi tüketimleri için ayırmaları, geri kalan şarapların ise sirke yapılması emredilmektedir. Burada ilgi çekici olan, gayrimüslimlere emredildiği gibi Müslümanların elindeki şarapların da sirke yapılmamasıdır. Şarapların imha edilmemesi durumunda ise ceza olarak siyasetin uygulanacağı belirtilmiştir (MD 6, 251)⁸⁴. Gayrimüslimlerin Müslüman halka şarap satmasının yasak edilmesi beraberinde bu yasağın istismar edilmesini de getirmiştir. Manastır kadısına yazılan bir hükümde, subaşların Yahudi şarap üreticilerini Müslümanlara şarap satmakla itham ettikleri ve “*cürüm akçesi*” adı altında usulsüz olarak paralarını aldıkları belirtilmektedir (MD 5, 675). Akçenin değer kaybetmesi ile gelirlerini akçe cinsinden edinen subaşlar için ortaya çıkan ekonomik zararı, Manastır subaşlarının suç isnat ederek karşıladıkları anlaşılmaktadır. Tüm yasaklamalara rağmen gayrimüslimlerin evlerinin yakınında şarap üretmesinin ve Müslümanlara şarap satışının önüne geçilemediği anlaşılmaktadır. Bunun üzerine devletin aldığı önlemlerden birisi de Müslim/gayrimüslim farkı gözetmeksizin bağlardan toplanan üzümlerin sirke, turşu ya da pekmez yapılması, hiçbir şekilde şarap üretimine izin verilmemesidir (MD 5,

⁸³ Bu konuda kapsamlı bir çalışma için Bkz. (Halenko 2004).

⁸⁴ II. Mehmed'in yasaknâmesinde de alenen şarap satmanın cezası siyasettir. “...Kâfirler kendü mahallelerinde bir meyhaneden gayri yerde suciler (in) satmayalar ve kendüleri bağlarından gayri bağlardan şıra getürdüp evli evinde satacak olursa ki buluna, sucilerin beglik ede ve kendilerinin haklarından geline (Halil İnalçık 2000, 45-46).” Ayrıca Bkz. (Üçel-Aybet 2003, 154).

324, 326, 399, 419, 443, 484 ve 613). Yasaklamanın sınırlarının genişletilmesi şarap üretimini sekteye uğratmamıştır. Bağları olanlar narhın çok üzerinde fiyatlarla üzümlerini tacirlere satmaktaydılar. Edremitli Yahudiler halktan topladıkları üzümün bir kısmını sirke, bir kısmını da şarap yapmaktaydılar. Eskiden beri, Edremit dolaylarının üzümü İstanbul'a geldiğinden, yapılan hesapta bir eksikliğin olduğu anlaşılmış, incelemeler sonucu Yahudilerin üzümleri toplayarak bir kısmından şarap yaptıkları belirlenmiştir. (MD 34, 24).

İçki içme ve satma suçu din değiştirerek sonradan Müslüman olanlar arasında da görülmektedir⁸⁵. Ankara'da din değiştirip Müslüman olan Mehmed b. Abdullah, mahalle halkı tarafından Müslümanlara şarap satmakla itham edilmiştir (AŞS 7, 90b). Mahalle ahalisinin Mehmed hakkında şikâyetçi olması, mahalle içerisindeki ilişkilerin ve mahalle içi denetimin ne kadar sıkı olduğunun göstergesidir.

Şarap üretimi işi gayrimüslimlerle sınırlı değildi. Tüm yasaklamalara rağmen bazı Müslümanlar gizliden gizliye şarap üretiyor, üretim merkezi olarak da kendi evlerini kullanıyorlardı⁸⁶. Toplumsal sorumluluk ve sınırlamaların üst düzeyde olduğu ve toplumdaki kimselerin birbirinden mesul tutulduğu bir düzende (Ergenç 2012a, 80-81; Peirce 2005, 119) evler tek mahrem mekânlar durumundaydı. Dolayısıyla kimsenin dikkatini çekmeden, şikâyete mahal vermeden şarap içilebilecek en uygun mekânlar evlerdi. Evlerin yanı sıra dükkânlar da şarap içilen mekânlar arasındaydı (BŞS A-166, 54; Rafeq 1990, 182). Dükkânlarla ilaveten, 1532-1540 yılları arasında Osmanlı topraklarında yaşayan Bassano hamamların şarap içmek için uygun mekânlar olduğunu belirtmektedir (Bassano 2011, 21). Konya'da, Ömer b. Habib'in Fenari Mahallesi hamamında şarap içtiğini itiraf ettiği belirtilmiştir (KoŞS 1, 98). İçki içilen yerler sadece ev, dükkân veya hamam ile sınırlı değildi. Şehir dışındaki mekânlar şarap

⁸⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. (Yazıcı 2009, 99-102).

⁸⁶ ...karye-i mezbüreden bir niçe kimesneler dahi aleniyyen şürb-i hamr idüp ve evlerinde şarap sıkup (MD 6, 405). Alacahisar voyvodasının şikâyetinde belirttiği üzere şarap üretenler arasında sipahi kesimi de bulunmaktaydı. "...Zîrâ evvel hamrı kefereden satun alurlardı. Hâliyâ halkun ekseri kendü evlerinde hamr idüp kefereye hamr bey' iderler ve bunı idenler ekser sipâhî tâyifesi ve nökerleri olup kendü tevâbi'ı ve şehirlüden ehıbbâstıyla kendü haremleri içinde kapularını kapayup fiskiderler." (MD 6, 547).

içmek ideal yerlerdendi. Gözden uzak bir dere kenarında da pekâlâ içki meclisleri kurulabiliyordu (EŞS 1203, 131).

Şarap satışının yapıldığı mekânlar meyhanelerdir⁸⁷. Fikret Yılmaz'a göre meyhanelerin öncelikli işlevi gayrimüslim tebaaya şarabın ulaşmasını sağlayan "kapan/ambar" olarak kullanılmasıdır (Yılmaz 2005, 32). Ayrıca kahvehanelerin olmadığı dönemde meyhanelerin fonksiyonu şarap satım işinin yanında insanların sosyal yaşama katılmalarını sağlamaktı (Yılmaz 2005, 33-34; Mikhail 2007, 148, 163). Gelibolulu Mustafa Âli'ye göre meyhanelere gidenlerin ekseri ayak takımından gençler ve zamparalardan oluşmaktaydı⁸⁸. Ayak takımından olanların âdeti cuma günleri, Cuma Namazı'nı kıldıktan sonra meyhaneye gitmektir. Zürefadan olanlar ise çarşamba günleri öğle namazından sonra meyhaneye giderler (Gelibolulu Mustafa Âli 1997, 217-218, 365-366)⁸⁹. Evliya Çelebi'nin anlattığına göre XVII. yüzyılın ortalarında İstanbul'daki toplam meyhane sayısı 1.060 kadardır (Evliya Çelebi 2013, 1. Kitap, 420)⁹⁰. Dinin Müslümanlara içki satışına yasak getirmesinden ötürü meyhanelerin çoğu gayrimüslimler tarafından işletilmekteydi ve bu mekânlar büyük çapta vergi geliri sağlamaktaydı. 1688'de Edirne, İstanbul, İzmir ve Bursa'daki meyhanelerden toplanan vergi geliri 12 milyon akçe kadardı (Zarinebaf 2010, 100). Devlet açısından önemli bir gelir kaynağı durumunda olmasının yanı sıra meyhaneler halkın şikâyetlerine de konu olmaktaydı. Şikâyetlerin kaynağını satılan içkiden ziyade sarhoşların hoş karşılanmayan tutumları oluşturmaktaydı. Eylül 1559 tarihli Bursa subaşısına gönderilen hükümde meyhanelerin işletilmesinin yasak olduğu, ancak gayrimüslimlerin bac vergisini ödemesi kaydıyla birbirlerine şarap satabilecekleri

⁸⁷ Reşad Ekrem Koçu'nun aktardığına göre Osmanlı dünyasında üç meyhane çeşidi bulunmaktaydı. Bunlardan birincisi devletten alınan berat ile işletilen Gedikli meyhaneler, bir diğeri ruhsatı olmadığı hâlde kaçak işletilen ve koltuk adı verilen meyhaneler ve sonuncusu ise gayrimüslim seyyar satıcılar tarafından işletilen ayaklı meyhanelerdir (Koçu 2015, 14-18).

⁸⁸ Meyhaneler gibi sosyal mekânlardan olan Bozahanelere gidenlerin toplumun en düşük kesimi olduğunu belirtmekte ve Bozahane için Gelibolulu Mustafa Âli "Bozahane erazilin yeridir." demektedir (Gelibolulu Mustafa Âli 1997, 218). Rudi Matthee de benzer bir görüştedir. Matthee, şarap içenlerin zürefadan, boza içenlerin ise toplumun alt kesimlerinden olduğunu belirtmektedir (Matthee 2014, 104, 111).

⁸⁹ Meyhanelerde şarabın yanı sıra kebab, salata, fındık, fıstık, balık başta olmak üzere deniz ürünleri gibi yiyecekler ikram edilirdi (Seidel 2010, 45; Gelibolulu Mustafa Âli 1997, 210). Ayrıntılı bilgi için Bkz. (Koçu 2015, 36-43).

⁹⁰ XVII. yüzyılın hemen başında İstanbul'da bulunan Polonyalı Simeon, abartılı olmakla birlikte, 30 bin meyhane olduğunu yazmaktadır (Andreasyan 2013, 18).

belirtilmiştir (MD 3, 359). Meyhanelerin yasaklanması içki satışının başka mahallerde, örneğin evlerde yapılmasına neden olmuştur. Payitahtta yaşanan bir olayda Edirnekapı civarında Ali ve Hasan subaşılarda birlikte bazı gayrimüslimlerin evlerini meyhane olarak işlettikleri haber alınmış buna mâni olunması İstanbul kadısına emredilmiştir⁹¹. İçki içme suçunun kovuşturucusu durumundaki şehir subaşılarının meyhane işletmesi ilgi çekicidir. Meyhanecilerin, Koca Sinan Paşaya 1,5 milyon akçe rüşvet önermelerine bakılırsa, meyhane işletmek kârlı bir işti (İnalçık 2014, 356). Bu kârlılıktan nasiplenmek isteyen Ali ve Hasan subaşılarda içki içenleri ve satanları kovuşturmaları gerekirken, meyhane işletmeyi tercih etmişlerdir. Belli ki içki içenleri soruşturarak ve onları mahkeme önüne çıkararak “*cürüm akçesi*”nden kazanılacak paranın daha fazlasını şarap satarak elde etmek mümkündü. Askerilerin yasa dışı yollara meyletmelerindeki temel sebebi akçenin değerinin düşmesi ile birlikte, gelirlerdeki azalmayı (Pamuk 1999, 182-183) telâfi etmekte aramak gerekir.

İbadethanelerin çevresinde meyhanelerin açılmasına kesinlikle müsaade edilmemiştir. Eylül 1565 tarihli Rudnik kadısına gönderilen hükümde camiye yakın yerde meyhanelerin bulunduğu ve Müslümanların bu durumdan rahatsız oldukları vurgulandıktan sonra meyhanelerin kapatılması emredilmiştir (MD 5, 226). Selanik kadısına gönderilen hükümde ise ruhban sınıfından kimselerin eski cami mabeyninde meyhane ihdas ederek, Müslümanlara içki sattıkları belirtilmiştir. Meyhane eskiden beri var ise kapatılması; meyhane yasağı ilan edildikten sonra açıldıysa da meyhaneyi açanın hapsedilmesi emredilmiştir (MD 5, 130). Merkezîyetçi bir yapıya sahip Osmanlı Devleti’nde, imparatorluğun uzak diyarlarındaki meyhaneler hakkında bile İstanbul’dan emirlerin gönderildiği de vakidir. Musul Beyine ve Kadısına yazılan hükümde camilerin yakınında meyhanelerin açıldığının haber alındığı belirtildikten sonra Müslümanlara içki satılmaması hususunda emir verilmiştir (MD 10, 498).

Ankara’da da meyhaneler ve bozahaneler halkın tepkisine neden olmaktadır. Halkın tepkisiyle birlikte buraların gelirlerinin iltizama verilmiş ticarethaneler konumunda bulunması, meyhane ve bozahanelerin büyük bir soruna dönüşmesine yol açmıştır. Meyhanelerin açık tutulması şarap tüketimini artırmaktaydı. Şarap

⁹¹ ...Edirne kapusunun iç yüzünde Ali ve Hasan sübaşı bin Abdullah nam kimesnelerin ve bazı zimmilerin evleri sonradan meyhane olup (MD 9, 233).

tüketiminin artması ise toplumsal huzursuzluğun artmasına ve asayiş bozacak eylemlerin meydana gelmesine neden olmaktadır. 1585 yılında Ankara ahalişi meyhanelerden çıkanların sokaktaki ve hamamdaki kadınlara huzur vermemesinden, yollarda kavganın-dövüşün eksik olmamasından şikâyetçi idiler. İstanbul'a ya da şehir kadınlara akseden çoğu şarap içme suçunda olduğu gibi, bu örnekte de dikkat çeken husus; şarap içmenin değil, şarap içenlerin tutum ve davranışlarının şikâyete konu edilmesidir. İstanbul'dan yollanan hükümlerle, mültezimlerin mağdur edilmemesi, buna karşın halkın isteği doğrultusunda meyhanelerin kapatılması emredilmekteydi (AŞS 1, 207). 1589 senesinin Ramazan ayında Ankara halkı "*Hacı Bayram Velinin memleketi olan yerde meyhane ve bozahane olmaz.*" diyerek gerek kadıya, gerekse İstanbul'a şikâyette bulunmuşlardır. Meyhane ve bozahanelerin iltizamını ellerinde bulunduran mültezimler, içki satılan mekânların kapatılması durumunda zarar edeceklerini bildirmişler ve mezkûr mekânların kapatılmamasını talep etmişlerdir. İstanbul'dan gönderilen hükümlerde mültezimlerin zararlarının karşılanması ve meyhane, bozahane gibi ticarethanelerin kapatılması emredilmiştir (AŞS 2, 149). 1590 yılında Ankara kadısına gönderilen bir hükümlerle Ankara'daki meyhanelerin ve bozahanelerin kapatılması tekrar emredilmiştir. Bunun üzerine Ankara'daki meyhaneler ve bozahaneler kapatılmış, küpleri ve çanakları kırılarak imha edilmiştir (AŞS 2, 185). Birer yıl arayla Ankara kadısına gönderilen hükümlere bakılırsa, hükümlerin uygulanmadığı ya da uygulanmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Bunda mültezimlerin meyhanelerin kapatılmaması yönünde ayak diremesi etkili olmuş olabilir. Meyhanelerin yanı sıra bozahane ve kahvehaneler de şarap içilen iş yerlerindendi (Akgündüz 1993, 130; Ö. L. Barkan 2001, 378). 1593 yılında Ankara'da Hacı Haki'nin(?) işlettiği kahvehanede işret meclisinin kurulduğu, Subaşı Hasan Bey'in mahkemeye müracaatı sonrasında, ortaya çıkarılmıştır (AŞS 3, 109). Öte yandan Müslimlerin veya gayrimüslimlerin kurdukları içki meclislerinde genellikle yörenin kötü şöhretli kadınları da yer alıyordu. Bursa'da yaşanan bir olayda, şehirdeki bekâr odalarında⁹² kalan Veli b. Hasan ve Ali b. Yusuf, Ayşe b. Mehmed isimli kadınla işret meclisi kurmuşlardır. Adı geçen kişiler çevredekilerin şikâyetleri üzerine subaşı

⁹² *Evliya Çelebi Bursa'da 70 bekâr hanının olduğunu söyler (Çelebi 2013; 2.Kitap, 12).*

tarafından derdest edilip kadı huzuruna çıkarıldıklarında, Ayşe'nin⁹³ Mahbube adında meşhur bir kadın satıcısı tarafından Veli'nin odasına getirildiği ve odadaki diğer kişilerle birlikte şarap içtikleri anlaşılmıştır. Mahallelinin Mahbube Hatun aleyhinde konuşması üzerine; Mahbube mahalleden ihraç edilmiş olup⁹⁴, diğer suçlulara ne gibi bir cezanın verildiği kayda geçirilmemiştir. Muhtemelen kanun ve şeriatla içki içme suçu için öngörülen ceza tatbik edilmiştir (BŞS A-121, 62b). Bazen zaman ve mekânın uygun olması durumunda işret meclislerinin saatlerce sürdüğü olurdu. Bursa'da Hoca Naib Mahallesi'ndeki bekâr odalarında gece yarısı subaşı tarafından yakalanarak kadı huzuruna çıkarılan suçlular, ikinci vakti şarap içmeye başladıklarını itiraf etmişlerdi (BŞS A-121, 25b). Bu durum toplumu rahatsız edecek derecede bir eylem olmadıkça bekâr odalarının düzenli olarak gözetim altında tutulmadıklarını göstermektedir.

16 Aralık 1606 gecesi (Şaban ayının 15. Gecesi) Kayseri'de Oduncu Mahallesi'nde bir zimminin evinde, İnehan, Süleyman ve diğer Süleyman adındaki yeniçeriler, Sinan adlı acemi oğlanı, Boğraz ve Artin adındaki zimmiler ile Mihriban Hatun içki içerlerken yakalanmışlardır. Artin şarabı Nikola adlı bir zimmiden aldığını itiraf etmiştir. Boğraz ise, Yeniçeri Süleyman'dan bir kuruş alacağı olduğunu ve alacağını tahsil etmek için oraya gittiğini, daha sonra meclistekilere uyararak şarap içtiğini söylemiştir. En ilginç hikâye Mihriban Hatun'a aittir. Fatıma adındaki kadın satıcısının bu gece kendisini Yeniçeri Süleyman ve arkadaşlarına gönderdiğini, açlık korkusu yüzünden bu işi yaptığını belirtmiştir (KŞS 11, 72; Bkz. Belge 1). Hemen hemen aynı tarihlerde Kayseri'de bulunan Polonyalı seyyah Simeon da şehirdeki fakirlerin çokluğundan bahsetmektedir (Andreasyan 2013, 187). Eşinden boşanan (Bkz. Dipnot: 93), kimsesiz olduğu ve geçim sıkıntısı çektiği anlaşılan Mihriban Hatun kendi çağında yalnız değildi. Erken Yeni Çağ Avrupa'sında da, Hollanda'da kimsesiz kadınlar geçim sıkıntısı içerisinde olduklarından fahişeliğe zorlanıyorlardı (Burke 2011, 54).

⁹³ *Ayşe burada Ayşe nam avret şeklinde zikrediliyor. L. Peirce'in belirttiğine göre, mahkeme kayıtlarında kız ibaresi ile kaydedilen kadınlar, henüz evlenmemiş bekâr kızları, gelin ibaresi ile kaydedilenler yeni evlenmiş olanları, hatun ya da avret ibaresi ile kaydedilenler ise evli ya da boşanmış kadınları ifade etmektedir. Dolayısıyla Ayşe ya evliydi ya da eşinden ayrılmış bir duldu (Peirce 2005, 197).*

⁹⁴ *Mahalleden ihraç kararları hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. (Tok 2005, 155-173).*

İçki içenler kimi zaman aile içi meselelere de konu olmaktadır. Örneğin Bursa'nın Karagöz Mahallesi'nde ikamet eden Bostan b. Hamza daima şarap içmekte ve annesi Rıdvan (?) b. Abdullah'ı darp etmektedir. Mahalle ahalisi Bostan'ı kadıya şikâyette bulunmuşlar ve *'teaddi lazımdur'* diyerek mezkûr şahsın cezalandırılmasını talep etmişlerdir (BŞS A-121, 46a). Bu durum aile içi meselelerin aslında tüm mahalleliyi ilgilendiren, *"mahalle içi meseleler"* olduğunun; tüm mahallelinin ortak bir hayatı yaşadığının göstergelerindedir.

Şarap içmek belli bir yaşı veyahut cinsiyeti kapsamamaktaydı. Kimi zaman çocuk yaştakilerin de şarap içerken yakalandıkları vakidir. Bursa'da Ali Bali adındaki oğlan (BŞS A-121, 21b) ve Keyvan b. Mehmed adındaki çocuk (BŞS A-121, 20a) şarap içmişlerdir. Manisa'da 1566 yılında elinde bir desti şarap ile yakalanan Ramazan b. Mustafa adındaki genç, ustasının kendisini şarap almaya gönderdiğini, yolda dükkâna geri dönerken bir miktar tadına baktığını itiraf etmiştir (MŞS 8, 176). Çocuk yaştakilerin şarap içerken yakalanmaları kadar, dinî bir hüviyet taşıyan *"Hacı"* unvanına sahip olanların da içki içmeleri dikkat çekicidir. Bursa'da Elhac Kasım b. Abdullah (BŞS A-121, 24a) ve Elhac Hasan b. Abdullah (BŞS A-121, 4b), Konya'da Hacı Bayezid (KoŞS 1, 159) kendi rızaları ile şarap içtiklerini itiraf etmişlerdir. Suçlular açısından hacca gitmek toplum nezdinde haklarında oluşan olumsuz intibayı dağıtmak ve saygınlık kazanmanın bir yöntemiymiş (Yılmaz 2000, 97).

Osmanlı dünyasında tek tüketilen alkollü içecek şarap değildi. Rakının da aynı şekilde tüketimi yaygındı (BŞS A-121, 8a). Şarabın ve rakının yanı sıra boza da alkollü içecek olarak değerlendirilmekteydi. Boza genellikle düşük gelir grubundan kimselerin tükettiği bir içecekti (Matthee 2014, 111). Ankara'da Mehmed b. İbrahim, subaşı tarafından mahkemeye şarap içtiği iddiasıyla çıkarıldığında, şarap içmediğini ancak boza içtiğini belirtmişti (AŞS 5, 26). Ebussuud Efendi'nin fetvalarına göre boza, şarap kabilindedir (Düzdağ 2009, 216-218). Şaraba nispetle az olmakla birlikte afyon kullananlar da vardı (Bassano 2011, 131)⁹⁵. Ayrıca afyon, afyon şurubu, afyonlu kahve ve esrar tüketilen diğer sarhoşluk verici mamuller arasındadır. Gelibolulu Mustafa Âlî afyon ve esrar çiğnemenin akıl kârı olmadığından söz eder. İlaveten bazı kadıların

⁹⁵ Osmanlı toplumunda uyuşturucu kullanımı hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. (Sarıyannis 2007, 307-321).

bolca tükettiği, şer'ı müselles (üç kere tasfiye olunarak çekilmiş bir cins şarap) denilen şarap, kırmızı, Arap şerbeti de Mustafa Âlî'nin zikrettiği diğer içeceklerdir (Gelibolulu Mustafa Âlî 1997, 211-212).

Kumrular'ın Yazıcızade Ali'den naklettiğine göre fetih ya da sefer dönüşü yeniçeriler arasında fethi ya da seferin bitişini kutlamak maksadıyla büyük kutlamalar yapılmakta ve şarap tüketilmekteydi (Kumrular 2012, 186). Buna benzer bir olay şer'ıyye sicillerine yansımıştır. 1566 yılında Manisa'da Davud oğlu Hamdi seferden dönüşünü kutlarken arkadaşları ile birlikte şarap içerken yakalanmıştı (MŞS 8, 78; Bkz. Belge 2).

İçki içmek kimi zaman planlı bir suçun aşaması durumundadır. Cinayet, gasp, darp gibi bir suçu daha önceden planlayanlar için şarap içme planının bir parçasıdır. Örneğin, Bursa'da Börekçi Mehmed b. Yusuf ve Memi b. Mansur nam kimseler Kavak karyesinde birlikte şarap içmişler; daha sonra Mehmed, börekçi dükkânına dönerken akşam vakti Memi, Kızılbaş Hasan'la birlikte Mehmed'i sıkıştırıp darp etmişler. Kızılbaş Hasan'ın bıçakla Börekçi Mehmed'in kafasına vurmasına bakılırsa niyetin darp değil, cinayet olduğu anlaşılmaktadır. Olay örgüsüne bakıldığında bunun planlı olduğu açıktır (BŞS A-121, 29a). Kayseri'de Sinan, Yosep, Serkis ve Hotir isimli gayrimüslimler, Yafes adlı bir başka zimminin evinde şarap içmişler; daha sonra Sinan'ı sarhoş edip 80 kuruşunu almışlardır (KŞS 11, 49). Bu suçun da daha önceden planlanmış olma ihtimali yüksektir.

Bazı münferit örneklerde askerîlerin Celâlîler ile birlikte şarap içtikleri de vakidir. 1607 yılında Kayseri'nin Debağlar Mahallesi'ndeki Muhzır Veli'nin evinde Celâlîler ile içki âlemi yapılırken, Muhzır Veli'nin arkadaşı olan Kayseri yeniçerilerinden Ali ve Süleyman'ı da meclise çağırılmışlar. Daha sonra Celâlîlerden birisi, Yeniçeri Ali'ye kılıç çekerek "*gel seni de Celâli edeyüm, bu kılıç nice analar ağlatmıştır*" diyerek Ali'yi iğfal etmeye yeltenince, Yeniçeri Ali, Celâli olduğu belirtilen kişiyi bıçaklayıp öldürmüştür (KŞS 11, 51). Bu olayda Muhzırın Celâlîler ile aynı mecliste bulunması, Yeniçerilerin kendilerine menfi bir harekette bulunuluncaya kadar Celâlîlere herhangi olumsuz bir tepki vermemeleri, Osmanlı taşrasında Celâlî-askerî ilişkileri bakımından dikkat çekicidir. Manisa'da müsellemler olan Ferhad b. Koca evinde leventleri ağırlamış, onlarla birlikte şarap içmiştir (MŞS 9, 118). Bu örnekler

bazı Celâlilerin, bir kısım askerîler ile dirsek temasında bulunduğunun ve gayet samimi ilişkiler içerisinde olduklarının göstergesidir. Celâli ve leventlerin askerîler tarafından kollanması asayiş problemlerinin devamına neden olmaktadır. Belki de taşradaki kimi askerî sınıf mensupları Celâli, levent ve suhtelerin yardımıyla suçların artmasını teşvik ediyorlardı. Ne de olsa, mahkeme süreci her aşamasında gelir getiren bir kazanç kapısı konumundaydı⁹⁶.

Bazen de alkolün etkisi ile kurulan işret meclislerinde farklı suçlar işlenebiliyordu. Örneğin Ocak 1577 tarihinde Manisa'daki bir içki meclisinde Memi oradaki genç oğlanlardan birine tecavüze yeltenince, aynı mecliste bulunan Mustafa tarafından yaralanmıştı (MŞS 11, 252). 1576 yılında Manisa'da Subaşı Sefer Bey katıldığı bir içki meclisinde bayram adlı kişiyi başına vurarak öldürmüştür (MŞS 11, 26). Ankara'da içki içmek niyetiyle toplanan yeniçerilere Zenan(?) isimli gayrimüslim desti ile şarap getirmiş, fiyatta anlaşılamayınca kavga çıkmış ve yeniçerilerden Ebul Kasım yaralanmıştır (AŞS 3, 16).

Mühimme defterlerinde içki içme suçuna verilen cezalara rastlamak mümkündür. Zimmilerin, Müslümanlara şarap satması kürek cezası ile cezalandırılmaktaydı (MD 12, 1063). Genel olarak içki içme suçunun yanı sıra başka bir suçun da işlenmesi verilen cezaların artışında etkili olmaktadır. İçki içme suçuna bu gibi durumlarda; hapis (MD 6, 1060), kürek cezası (MD 5, 104, 984), siyaset cezası (MD 6, 630) gibi cezaların verildiği görülmektedir. Avrupalı seyyahlar seyahatnâmelerinde şarap içenlere teşhir cezasının verildiğine dair örneklerle yer vermişlerdir. Şarap içen kişi eşeğin üzerine ters bindirilir, eşeğin kuyruğu eline tutturulur ve başının üzerine içi dolu dana işkembesi konularak teşhir edilirdi (Bassano 2011, 128).

⁹⁶ Akdağ'ın ifadesi ile " Bir defa, ehl-i örf yapacağı hizmeti daima oradan kendisine gelecek kâr ile ölçmek ihtiyatındadır. Mesela asayiş sağlamak hususunda gözde tutulan, umumî düzen değil, memura fazla gelir çıkmasıdır. Eğer hiçbir hadise olmazsa, tabiidir ki cürm ve cinayet resmi alınamayacaktır (Akdağ 1950, 353)".

2. GASP

2.1. Osmanlı Hukukunda Gasp Suçu

Lügatte “*zorla alma, zaptetme, kapma, zorla alınan şey*” (Devellioğlu 2010, 320; Şemseddin Sami 1900, 967) anlamlarına gelen gasp suçu içerisinde; adam kaçırmaya (köle, erkek ve kız evlat, eşler), bir kimsenin malını zorla elinden alma (ev eşyası, para ve altın, buğday, arpa, saman, ot, hayvan gibi) suçları değerlendirilmiştir.

İslam hukukunda; silahlı gasp, soygun suçlarına verilecek cezalar idam, çaprazlama el ve ayakların kesilmesi ile sürgündür (Karaman 2008, 171; Aydın 2012, 188)⁹⁷. Hanefiler bu suçun yalnızca kırsal alanda işlenebileceğini savunurken, Maliki ve Şafi ekollerine göre şehirinde (meskûn mahâl) de işlenebilir. Bu suçun temel unsurları arasında silah veya kuvvet kullanarak bir kimsenin malını alma bulunmaktadır (Aydın 2012, 187). Hanefi ekolünün kurucusu Ebu Hanife ve talebesi Ebu Yusuf’a göre gasp, malın şiddet kullanarak hak sahibinin elinden alınıp, gasp edenin egemenlik alanına dâhil edilmesidir. Aynı ekolün bir diğer temsilcisi İmam Muhammed’e göre ise mal sahibinin malı üzerindeki tasarrufunu engellemek gasp için kâfidir (Avcı 2004, 234). Bu suçu hırsızlıktan ayıran temel nokta, hırsızlıkta gizliliğin esas olması, gaspta ise aleniyetin esas olmasıdır (Avcı 2004, 234). Gasp suçu, ta’zir cezası gerektirir (Avcı 2004, 234; Aydın, 1996, 389). Osmanlı ceza uygulamasında ta’ziren kürek cezası da verilebilmektedir (Avcı 2004, 235).

Adam kaçırmayı bir suç olarak niteleyen ilk padişah II. Bayezid’dir (1481-1512) (Peirce 2014, 46). II. Bayezid Kanunnâmesinde adam kaçırmayla ilgili hüküm şöyledir: “*Kız ve oğlan çeken kişinin ve hıyanet ile bir ecnebinin evine giren kimsenin ve avret ve kız çekmeğe varan kimesnenin emceği kesile* (Akgündüz 1990, 42-43).” Osmanlı kanunnâmelerinde genel olarak suçlara para cezası ya da falaka cezası öngörülmüştür. Ancak toplum düzenini bozan suçlarda daha ağır cezalar verilebilmektedir. Adam kaçırmaya suçu II. Bayezid (1481-1512) devrinden itibaren toplumsal düzeni bozucu ve itibarı yaralayıcı bir suç olarak telakki edildiğinden bu

⁹⁷ *Maide suresinin 33. Ayetinde: “... Yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri yahut asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut o yerden sürülmeleridir.” (Kuran- ı Kerim Meali 2009, 112).*

suça ön görülen ceza, suçlunun hadım edilmesidir (Peirce 2014, 46). I. Süleyman (1520-1566) döneminde adam kaçırma suçu daha teferruatlı olarak tanımlanmıştır. I. Süleyman Kanunnâmesinde kendi rızası ile kaçan kızın da tıpkı kaçırana gibi cezalandırılacağı belirtilmiştir. Ayrıca adam kaçırma işinde faile yardım edenler de ilk defa ceza kapsamına alınmıştır (Peirce 2014, 46). Hem kaçırana hem kendi rızası ile kaçanın hem de bu suça ortak olanların cezalandırılacağı vurgulanması, adam kaçırma suçunun yaygınlaştığı anlamına gelebilir. Ayrıca devletin insan kaçırma suçuna zinadan bile ağır bir cezayı ön görmesi de bu suçun, toplumsal düzeni bozma gücünü ve yaygınlığını ispat etmektedir. Zinada fail en kötü durumda para cezası ile kurtulabiliyorken, insan kaçırma suçunda iğdiş edilmekle cezalandırılması onu en ağır cezalardan birisi konumuna getirmektedir (Peirce 2014, 47). Adam kaçırana ya da kendi rızası ile kaçana hadım cezası öngörülürken, suça yardım edene ta'zir cezası verilmesi uygun bulunmuştur (Heyd 1973, 58-59). Ayrıca bir kimseyi kaçırarak zorla nikâh kıyanlara toplum içerisinde aşağılayıcı cezaların verilmesi de kanunnâmelerde yer almıştır. Kız ya da kadını zorla kaçırıp nikâh kıydıranlara hadım cezası verilmesi, nikâhı kıyan görevlinin de sakalının kesilerek toplum önünde falakaya yatırılması kişiliği ve itibarı yaralayıcı cezalar arasındadır⁹⁸. Bununla birlikte cebren nikâh kıyan ya da kıyılmasına göz yuman sancak beyi, sipahi gibi kamu düzeninin tesisinden sorumlu askerîlerin hapisle cezalandırılmasına dair I. Süleyman (1512-1520) devrine ait bir adaletnâme bulunmaktadır (Akgündüz 1993, 25-26). Kanunnâmelerde adam kaçırma ve zorla nikâh kıyma suçlarına genellikle hadım etme gibi ağır cezalara yer verilmesine karşılık, Osmanlı hukukunun temel kaynaklarından birisi olan fetva mecmualarında, ulemanın uygun gördüğü ceza ta'zir ve hapistir (H. N. Demirtaş 2014, cilt I, 256-258).

Mal sahibinin rızası olmadan malını tasarruf etme hakkında ise II. Mehmed Kanunnâmesinden itibaren hemen hemen tüm kanunnâmelerde çeşitli hükümlere yer verilmiştir. II. Mehmed Kanunnâmesinde (Akgündüz 2006, 350), II. Bayezid Kanunnâmesinde (Akgündüz 1990, 42), I. Selim Kanunnâmesinde (Akgündüz 1991,

⁹⁸ II. Bayezid Kanunnâmesindeki hüküm için Bkz. (Akgündüz 1990, 42-43), I. Süleyman Kanunnâmesindeki hüküm için Bkz. (Akgündüz 1992, 297). Benzer ceza I. Ahmed Kanunnâmesinde de vardır. Daha önceki kanunnâmelerin aksine, bu kanunnâmede yer alan hükümde nikâhı kıyan din görevlisinin cezalandırılması yönünde bir hüküm bulunmamaktadır. Bkz. (Akgündüz 1996, 495).

92) yoldan geçerken bir kimsenin malını rızası olmadan almanın ta'zir ve para cezası gerektirdiği belirtilmiştir⁹⁹. I. Selim (1512-1520) ekmek ve yoğurt gibi gıda maddeleriyle sınırlandırılan gasp suçunun alanını genişletmiş, bir kimsenin herhangi bir eşyasını almanın suç olduğunu kanunnâmesinde belirtmiştir¹⁰⁰. Halefleri de I. Selim'in (1512-1520) bu yaklaşımını benimsemişlerdir¹⁰¹. Malın gaspı hususunda, kanunnâmelerdeki yüzeysel tanımlamaların aksine fetva mecmualarında teferruatlı örnekler mevcuttur. Ancak gaspla ilgili fetvalarda genellikle suçlunun nasıl cezalandırılacağı değil, zarar gören malın nasıl tazmin edileceği veya edilip edilmeyeceği konularında malumat bulunmaktadır (İnanır 2011, 148-152; Çatalcalı Ali Efendi tarih yok, 198b-202a).

2.2. Osmanlı Toplumunda Gasp Suçu

XVI. yüzyılda savaş meydanlarında bir kahramanlık vesilesi olan ve meşru bir yöntem sayılan insan kaçırma (Peirce 2014, 41-43), toplum içerisinde yaşandığında büyük bir asayiş problemi olabilmekteydi. Bilhassa XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte kamu düzeninin bozulmasıyla insan kaçırma suçu sık rastlanır hâle gelmiştir. Genç yaştaki erkek ve kız çocukları bu dönemde kaçırılma olaylarının mağduru durumundaydılar. Kendilerine yandaş bulmak niyetinde olan ve gruplarının nefer sayısını artırmayı amaçlayan suhteler insan kaçırma suçunun birinci dereceden faili olmakla birlikte, gruplarının iâşelerini temin maksadıyla halkın elindeki malları zor kullanarak almaktan geri durmuyorlardı.

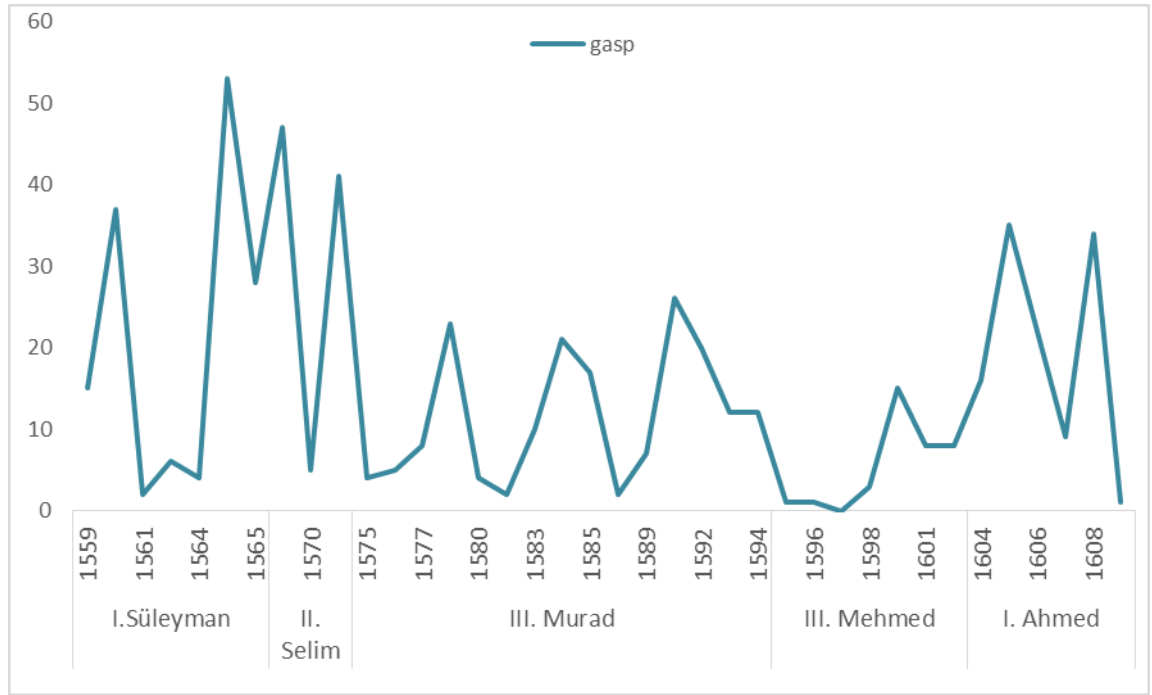
I. Süleyman (M.1520-1566) ve II. Selim (1566-1574) dönemlerinde gasp suçunun işlenme oranı oldukça yüksektir. Bu durumun oluşmasında Şehzade Bayezid'in yandaşlarının yasa dışı faaliyetleri, sefer dönemlerinin (Malta Kuşatması,

⁹⁹ Üç kanunnâmede de yer alan hüküm şöyledir: "Eğer bir kişi yoldan geçerken zulm ile yoğurt ve ekmek alsın, ta'zir edüb ağacına bir akçe cürm alına." II. Mehmed Kanunnâmesinde "zulm ile" ifadesi yer almazken, II. Bayezid Kanunnâmesinde ta'zir cezası yer almamaktadır.

¹⁰⁰ "Eğer bir kişi dülbend kapsa veya gasb ile bir kimesnenin nesnesin alsın, muhkem ta'zir edüb ağaca bir akçe cürm alına (Akgündüz 1991, 92)."

¹⁰¹ I. Süleyman Kanunnâmesindeki ilgili madde için Bkz. (Akgündüz 1992, 301), III. Murad Kanunnâmesindeki ilgili madde için Bkz. (Akgündüz 1994, 114), I. Ahmed Kanunnâmesindeki ilgili madde için Bkz. (Akgündüz 1996, 500).

Zigetvar Seferi, Kıbrıs'ın Fethi gibi) getirdiği güvenlik problemleri, suhte birliklerinin faaliyetleri önemli rol oynamıştır. Suhte, levent, Celâli birliklerinin ve çiftbozan taifesinin faaliyetleri ile gasp suçunun artış ya da azalması arasında bir paralellik bulunmaktadır. *Celâli Fetretî* olarak tanımlanan dönemle hemen hemen örtüşen 1594-1603 yılları arasında gasp suçunun nispeten azalması, *Büyük Kaçgunluk* dönemi ile örtüşen 1603-1607 yılları esnasında da gasp suçunun artış göstermesi, bu suçun Celâlilerin faaliyetleri ile alakalı olduğunu düşündürmektedir.

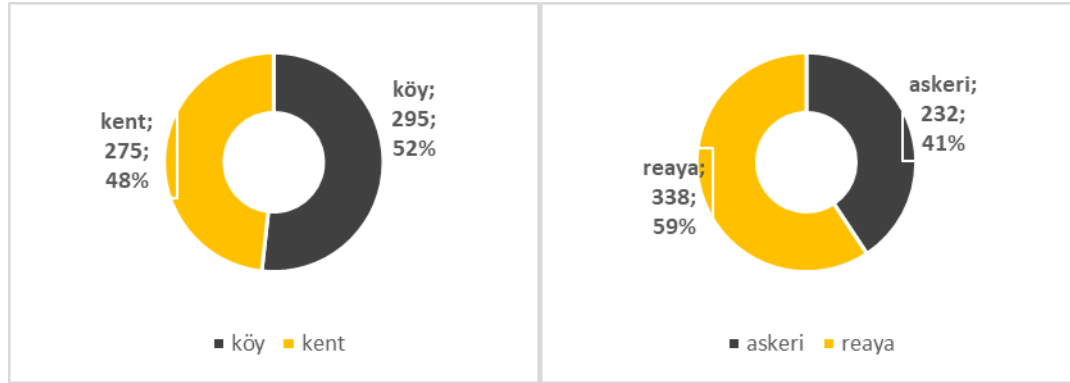

Grafik 8: Gasp Suçunun Yıllara Göre Dağılımı

Gasp suçunun artışında önemli rolü olan bir diğer zümre askerî sınıf üyeleridir. Asayişî temin etmekle ve asayişin sürekliliğini sağlamakla yükümlü bazı askerîler, halkın mallarını veyahut aile fertlerini zor kullanarak almaktaydılar. III. Murad (1574-1595) ve haleflerinin yayınladıkları adaletnâmelerde¹⁰²; askerîlerin, reâyânın mallarını zor kullanarak almamasına yönelik emirlerin defaatle yer alması bu üç padişahın hükümranlılığı süresinde reâyânın mallarını koruma hususunda askerîler karşısında çaresiz kaldıklarının göstergesidir. Merkezî idâre reâyânın mallarına tasallut olan

¹⁰² III. Murad Adaletnâmesi'nde (Akgündüz 1994, 101-102), III. Mehmed Adaletnâmesi'nde (Akgündüz 1994, 614-618) ve I. Ahmed Adaletnâmesi'nde (Akgündüz 1996, 556-558) askerîlerin reâyânın mallarını gasp etmekten men eden hükümler bulunmaktadır.

askerîleri çok sert bir şekilde cezalandırmaktaydı. Selânikî'nin aktardığına göre, III. Murad (1574-1595) döneminde İran seferi sırasında Erzurum'da bulunan bir grup yeniçeri halkın kızlarını zorla tasarruf ettikleri için siyaset olunmuşlardı (Selânikî 1999, 263). Askerîler arasında yaşanan çekişme karşılıklı aile efradının zorla alıkoyulmasına varan eylemlere neden olmaktaydı. Bazı durumlarda bir askerînin mahdumu, bir başka askerî sınıf mensubunun hedefi durumuna gelebiliyordu. III. Mehmed (1595-1603) döneminde Kayseri beyi olan Bulgur Ağa namıyla tanınan Abdurrahman, bir kadı'nın eşini zorla alıkoymuştur. Kadı efendinin İstanbul'a şikâyeti ile Kayseri Beyi Abdurrahman siyaset olunmuştur (Selânikî 1999, 569). Bu durum kimi askerî sınıf mensuplarının bile taşrada güvende olmadıklarını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Grafik 9: Gasp Suçunun Yerleşim Yerine ve Sosyal Kimliğe Göre Oranı

Askerî sınıfa mensup olan zanlılar gasp suçu içerisinde değerlendirilen adam kaçırmaya, bir kimsenin malını veya parasını zorla alma suçlarının %40'tan fazlasını işlemişlerdir. L. Peirce (2014, 51) XVII. yüzyılın başında asayiş bozan asli unsurun Celâlilerden ziyade askerîler olduğunu, insan kaçıran askerî sayısının, sivil eşkıyaların sayısını aştığını belirtmektedir. Asayiş problemlerinin arttığı, asayiş sağlamaya görevli kişilerin görevini yerine getirmediği ortamda durumu fırsat bilerek halkın malını gasp edenlerin %59'u da reâyâ sınıfındandır. Değişen dengelerle birlikte ekonomik kayba uğrayan askerî sınıf içerisindeki bazı kişiler kayıplarını reâyânın mallarını ele geçirerek telâfi etmekteydiler. Sıradan insan içinse özellikle kırsal kesimdeki insanların mallarını ele geçirmek hem kolay hem de kârlı bir iş gibi gözükmektedir. Suça bulaşan sıradan insanların çoğunlukla sipahi veya subaşılarla iş

birliği içerisinde olduklarını en azından askerîlerin koruması altında bulduklarını göz ardı etmemek gerekir. (Bkz. Grafik 9).

İnsan kaçırma suçu, bugün de olduğu gibi, mağduru ve yakınlarını toplum içerisinde küçük düşürücü bir eylemdi. Bu suçun mağdurları genellikle genç erkekler ve kızlar olmaktadır¹⁰³. Suç örgütü olarak hareket eden suhtelerin genç yaştaki çocukları kaçırmakta mahir oldukları dönemin arşiv kaynaklarından anlaşılmaktadır. Suhteler hem kendilerine yandaş sağlamak amacıyla hem fidye alabilmek amacıyla, bazen de cinsel maksatlarla bilhassa genç erkek çocukları kaçırmaktaydılar. Haziran 1559 tarihli mühimme hükmüne yansıyan bir olayda Edirne’de bir grup suhtenin genç bir erkek çocuğunu kaçırdıklarından bahsedilmektedir. İnsan kaçırma veya alıkoyma söz konusu olduğunda kimi askerî sınıf üyelerinin eşkıyalık yapan suhte-levent gruplarından geri kalır bir yanları bulunmamaktaydı. Nitekim aynı hükmün devamında, suhteler tarafından kaçırılan çocuğun Pınar Kasabası kadısının tasarrufuna geçtiğinden, kadının çocuğu ailesine teslim etmek yerine kendişlerinde kullanmayı tercih ettiğinden bahsedilmektedir (MD 3, 17; Akdağ 1999, 164). Gasıplar, kaçırdıkları insanları çok uzun süreler boyunca ellerinde tutabilmekteydiler¹⁰⁴. Pınar Kasabasının kadısının erkek çocuğunu ne kadar süre elinde tuttuğu hakkında bir malumat verilirse de; Göynük’te Şaban’ın eşini kaçıran leventlerin bir hafta kadını tasarruf ettikleri (MD 3, 455); Balıkesir’de yaşanan bir başka olayda ise Kamer adlı kadının üç yıl müddetince leventler tarafından alıkonulduğu belirtilmektedir. Hatta levent grubu içerisindeki Hızır adlı bir kişinin Kameri sipahiden bazı kişilerin yardımı ile nikâhlandığından da bahsedilmektedir (MD 3, 451). Zorla alıkoyma ve zorla nikâh kıyma¹⁰⁵ hususlarında kanunnâmelerin getirdiği yasaklamalara rağmen sipahilerin

¹⁰³ Ancak daha büyük yaştaki kadınların kaçırdıkları da görülmekteydi (AŞS 7, 152a; AŞS 6, 173; MŞS 11, 350).

¹⁰⁴ Faillerin birbirinden oldukça uzak şehirlerarasında insan kaçırdıkları da olurdu. 1571’de Sipahi Piri, Hüseyin adındaki çocuğu İstanbul’dan kaçırarak, Kütahya’ya getirmiştir. “Hüseyin nâm nâ-bâliğ oğlanı Hamîdîli sipâilerinden Tülüğöli nâm karyede mütemekkin olan Pirî nâm sipâhi üç yüz altun ve bir mikdâr esbâbî ile İstanbul’dan ayardup Kütahiyye’ye alup gidüp...” (MD 12, 1207).

¹⁰⁵ Zorla nikâh kıyma konusunda mağdurun ailesinin nikâha itiraz etmesini önlemek için, mağdurun ailesine borç isnat ederek onları zor durumda bırakmak gibi bir yöntem de uygulanmaktaydı. “Vilâyetimizün eşirrası ziyâde olup kendü kızlarımızı kimesneye vermeye kâdir değilüz. Virildüği takdirce şahid-i zür ile deyn isbât ederler; iyallerimizi elimüzden alup kendüler istedikleri kimesnelere verirler...” (MD 7, 1485). Ayrıca belirtmek gerekir ki bu dönemde reâyânın kızlarına zorla nikâh kıyma olaylarının başrolünde yalnızca sipahiler yer almamakta, yeniçeriler, sancakbeyleri gibi askerî sınıf mensupları, â’yân ve eşrâftan kimseler ve leventler bu rolü paylaşmaktadırlar (MD 5, 182; MD 3, 451, 1154, 1291; MD 6, 1099; MD 12, 888; Çiftçi 2011, 46).

herhangi bir cezayla karşılaşmadıkları da aynı hükümde yer almaktadır. Askerî sınıf üyeleri insan kaçırma suçlarında fail olduğu durumlarda genellikle hizmetkârlarını veya aile efradını kullanmaktaydılar. Ancak bu gibi durumlarda askerîler hizmetkârlarının veya akrabalarının işledikleri suçlardan mesul tutulur ve genellikle dirlikleri ellerinden alınmak yoluyla cezalandırılırlardı (MD 6, 499).

Askerî sınıf mensupları adam kaçırma ve alıkoyma suçlarının yalnızca faili değildiler; askerîlerin mağdur oldukları olaylar da yaşanmaktaydı. Özellikle sefer zamanlarında orduya katılmak zorunda kalan sipahilerin evleri ve akrabaları gasıplar için uygun birer hedef hâline gelmekteydi (MD 39, 85; MD 10, 487)¹⁰⁶. Sipahilerin seferlere gitmeme nedenlerinden birisi de sefere giderken arkalarında bıraktıkları malların ve kişilerin güvenliğinden şüphe duymalarıdır. Doğu ve batıda uzayıp giden, ganimet elde edilemeyen savaşlar sipahiler açısından mali bir külfetken, sefere giderken artlarında bıraktıkları taşınır, taşınmaz mallar ve akrabalarının her an suhtelevent gruplarının saldırısına uğraması tehlikesi de sipahiler için bir başka sorunu oluşturmaktaydı (Griswold 2011, 40).

Zorla alıkoyma veya kaçırma suçlarının yanı sıra I. Süleyman Kanunnâmesi, kendi rızası ile giden kadının da cezalandırılması gerektiğini hükme bağlamıştır (Heyd 1973, 58-59). Mart 1560'ta, İçel'de yaşanan bir olayda reâyâdan Mustafa'nın karısının kendi rızasıyla, Ahmed ve Ali adındaki sipahilerle beraber gittiğinden bahsedilmekle beraber kadına kanunnâmelerde belirtilen türden bir ceza verilmemiştir (MD 3, 850). Kütahya'da yaşanan başka bir örnekte ise Neccar İsa'nın Halime adındaki kızının Naib Hamza'ya kendi isteği ile kaçtığı anlatılmaktadır. Hamza'nın hapsedilmesi, kızın ise ailesine teslim edilmesine yönelik emirlerden çıkan sonuca göre, kanunnâmede yer alan açık hükme rağmen Halime herhangi bir şekilde cezalandırılmamıştır¹⁰⁷. Halime'nin kendi isteği ile kaçması örneğinde olduğu gibi, adam kaçırma suçlarında fail ile mağdur genellikle birbirlerini daha önceden tanımaktaydılar. Talip olunan kızın verilmemesi ya da evlilik akdinin ilk adımı sayılan nişanın bozulması kaçırılma

¹⁰⁶ *Sefer zamanları reâyâ açısından da zor zamanlardı. Zira gasp suçu diğer tüm suçlar gibi sefer zamanlarında artış göstermekteydi. Failler açısından askerînin sefere gitmesi suç işlemek için şartları olgunlaştıran etmenlerin başında gelmekteydi (MD 55, 290).*

¹⁰⁷ "...Neccar İsa kızı Halime evlerinden gaybet idiüp Na'ib Hamza evinde bulunup..." (MD 3, 1469). "...kız karındaşına verilüp mezkûrlar hapiste kalup..." (MD 3, 1470).

suçlarında fail açısından haklı sebep oluşturmaktaydı (KoŞS 1, 233). Evli kadınlar failer tarafından kaçırıldıktan sonra, eşlere karısından boşanması için baskı yapılmaktaydı. 1608 yılında Kayseri’de yaşanan olayda mağdur durumuna düşen İsmail, Kayseri mahkemesine gelerek Mustafa Nebi’den şikâyetçi olmuştur. Mustafa Nebi’nin eşini zorla alıkoyduğunu belirttiikten sonra “*benim hatunun vermeyip mâni olurlar boşatmak isterler*” demişti (KŞS 12, 174).

Zorla alıkoyma ve insan kaçırma suçlarında failin amacı bir şekilde işlediği suçtan kârlı çıkmayı başarabilmektir. İşlenen suça göre elde edilen sonucu avantajlı hâle getirmenin bir yolu da mağdurları esir pazarlarında satarak gelir elde etmektir (MD 6, 623; MD 3, 1353; MD 6, 1082)¹⁰⁸. Peçevi’nin (1866, 128) aktardığına göre İskenderiye’de Mirliya olan Bali Bey reâyânın çocuklarını esir niyeti ile satmaktaydı. 1569’da, İnegöl’de yaşanan bir olayda İsmail adındaki Acemi oğlanı, hizmet ettiği Ali kethüdanın bağında nöbet tutarken, Süleyman adındaki kişi tarafından kaçırılmış, bir gün alıkonulmuş, daha sonra İnegöl’e üç-dört günlük mesafede dört bin akçe karşılığında köle olarak satılmıştır (MD 7, 2097).

Adam kaçırma suçunu sadece toplumsal düzeni bozan bir suç olarak telakki etmemek gerekir. Adam kaçırma, Osmanlı Devleti ile sınır komşuları arasında, gerek savaş meydanlarında¹⁰⁹ gerekse barış zamanında yaşanan örnekleriyle, diplomatik krizlerin oluşmasına sebebiyet vermekteydi. İki ülke arasında sıcak çatışmanın bulunmadığı 1567 yılında yaşanan bir olayda, Ardahan’da tımar tasarruf eden Süvar adlı sipahi yandaşları ile birlikte sınırı geçerek köyleri basmış ve yüz kadar esir alarak geri dönmüştür. Süvar, savaş meydanında böyle bir eylemde bulunsa idi yüksek ihtimalle taltif edilecekti¹¹⁰. Şimdi ise mezkûr sipahi *ehl-i fesad* olarak nitelenmiş bu gibi suçlara mahal verilmemesi için idâreciler uyarılmış ve Süvar’ın hapisle cezalandırılması emredilmiştir (MD 7, 1242)¹¹¹. Osmanlı Devleti ile Safeviler arasında

¹⁰⁸“... Oğulların ve kızların alıp bey’ idiüp...” (MD 55, 57), “...reâyânın evladını kapup Belgrad ve Semendire Bazerganlarına bey’ eylemekten hâli olmayup...” (MD 10, 84).

¹⁰⁹En bilinen örnek Çaldıran Savaşı’nda Şah İsmail’in eşinin Vidin Sancak beyi Mesih Bey’in adamları tarafından kaçırılarak esir alınmasıdır (Peirce 2014, 43; Uzunçarşılı 2011, 268).

¹¹⁰Hürrem Sultan’ın, 1554 yılında İranlılara karşı üçüncü seferine çıkan eşi I. Süleyman’a (1520-1566) yazdığı mektupta “Kâfirin ne oğlu ne de karısı yakalanmış” dediğine bakılırsa, savaş meydanındaki başarının ölçütlerinden birisi de adam kaçırmadır (Peirce 2014, 43).

¹¹¹Düşmanın Osmanlı topraklarına girip adam kaçırdığı da vakiydi (MD 3, 148).

daha büyük bir problemin oluşmasına yol açan olay ise 1568 yılında Safevi elçilik heyetinde¹¹² yer alan Şah-verdi'nin askerî sınıfa mensup kişiler tarafından kaçırılarak tüm mallarının gasp edilmesi ve kendisinin köle niyetiyle satılmak istenmesidir (MD 7, 1805, 1806, 1820). İranlı Şah-verdi örneğinin ve Acemi oğlanı İsmail'in köle niyetiyle satılmasının gösterdiği durum, köle ticaretinin devlet tarafından yeterince denetlenmediğidir.

Kaçırılan insanların köle olarak satılmasının yanı sıra bir başka gelir elde etme yöntemi de fidye istemektir. Karaman'da yaşanan bir olayda Muradiye Köyünü basan Hayaloğlu, yandaşları ile birlikte yirmi beş kadar genci alıp gitmiş; gençler için en az yüzer akçe olmak üzere gençlerin ailelerinden fidye talep etmişti (MD 75, 229).

Adam kaçırmaya ve alıkoymaya suçlarını işleyenler, bu suçun işlenmesine yardım edenler gibi faillerin kefilleri de aynı oranda suçtan sorumlu tutulmaktaydılar. I. Süleyman'ın Umumi Ceza Kanunnâmesi'nde kefil olanların suç işleyenler kadar mesul tutuldukları belirtilmektedir. Kefillerin suçlu yerine hapsedilmeleri ve ancak yedi kadılık bölgesinden alacakları temessük karşılığında serbest bırakılmaları kanundu (Akgündüz 1992, 304; EŞS 1199, 3a). Adam kaçırmaya olaylarının önüne geçmek için devletin aldığı suçu önleyici önlemler, bu olayların sıklıkla yaşandığı vakitlerde yani gece vaktinde sokağa çıkma yasağının uygulanması ve kefalet sistemi ile herkesin tanıdığı kişilere kefil yapılarak, sorumlu tutulması idi (Altınay 2000, 247-249)¹¹³.

Suç işlendikten sonra verilen cezaların da bir anlamda önleyici, başka bir ifade ile caydırıcı nitelik taşıdığını söylemek mümkündür. Kanunnâmelerde zikredilen hadım etme cezasına karşılık mühimme ve şer'iyye sicillerine yansıyan örneklerde daha başka cezaların takdir edildiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda adam kaçırmaya ve alıkoymaya suçlarını işleyenler askerî sınıftan ise tımarının alınması (MD 6, 499), sürgün

¹¹² Elçilik heyeti Şah-kulu Han başkanlığında Edirne'ye gelen heyet olmalıdır (Selânikî 1999, 71-72; Uzunçarşılı 1988, 12).

¹¹³ "... Gece ile bi-vakt kimesne gezmeyüp... ehl-i fesad olanları kefile veresiz..." (MD 7, 2179). I. Ahmed (1603-1617) tahta çıkar çıkmaz geceleri sokağa çıkmayı yasaklamış, gece sokağa çıkanların fener taşımalarını zorunlu kılmış, buna uymayanların hapisle cezalandırılmasını emretmiştir (Kate Fleet 2010, 106). Öte yandan geceleri sokağa çıkma kadimden beridir yasaktı. Bu duruma dair II. Bayezid (1481-1512) döneminde hazırlanmış Üsküp Kanunnâmesinde hüküm bulunmaktadır: "...gece ile gezmeyi yasak olmak... (Akgündüz 1990, 524)"

(MD 7, 2504), siyaset (MD 10, 487), kürek cezası (MD 55, 378) ve hapis (MD 3, 446, 850; MD 7, 1242) gibi cezalara çarptırılıyorlardı. Reâyâdan kimselere ise siyaset (MD 3, 588), hapis (MD 3, 1353; MD 6, 405), kürek cezası (MD 6, 989) gibi cezalar verilmekteydi. Anlaşıldığı kadarıyla, suçun tekrarı veya suçlunun suç işlemekte ısrarlı olması; suçun, işlenmesinde haneye tecavüz gibi yan unsurların bulunması ve işleniş biçimi verilecek cezanın ağırlığını etkilemekteydi.

XVI. yüzyılın ikinci yarısında şahsi güvenliğin tehlike altında olması gibi mülkiyet hakları da tehlike altındaydı. Bilhassa suhte ve leventler, gruplarının iâşesini temin etmek maksadıyla halkın yükte hafif pahada ağır mallarını gasp etmekteydiler. Suhte ve leventler mağdurların mefruşatı gibi taşımada kolay eşyalarını gasp edebildikleri gibi (MD 3, 419), koyun sürülerini (MD 3, 262) ya da büyük baş hayvanlarını alıp gitmek (AŞS 4, 219) gibi daha kapsamlı eylemlerde de buluyorlardı¹¹⁴. Polonyalı Simeon leventlerin mütemadiyen sıradan insanların mallarını gasp ettiklerini yazmakta ve şöyle demektedir: *“geçtiğim her yerde büyük zararlara duçar oluyor, beygirim için para cezası ödüyor, hayvanı gizli yerlerde veya siphahilerin yanında saklıyor ve gasp edilmemesi için daima para veriyordum.”* (Andreasyan 2013, 110).

Suhte ve leventlerin hedefinde genellikle askerî sınıf mensupları ve eşrâftan kimseler yer almaktaydı. Zira askerîler ve ticaretle uğraşan kişiler hem nakit para açısından hem de mefruşat açısından sıradan insanlara göre daha varlıklıydılar. Haziran 1565’te bu duruma örnek oluşturabilecek bir olay Ankara’da yaşandı. On dört kişilik bir suhte grubu Voyvoda Bayram’ın odasını basarak on sekiz bin akçe tutarındaki nakit parasını ve tüm eşyalarını zorla almışlardı (MD 6, 1306). Tacirler, askerî sınıf mensuplarına izafeten kâr marjı yüksek hedef konumundaydılar. Askerî sınıf mensuplarına nazaran tacirlerin ellerinde daha fazla nakit para ve mefruşat bulunması onları gasp suçunun potansiyel mağdurları yapmaktaydı (MD 7, 1296-1297; MD 6, 416). Saldırganların hedefinde yalnızca Osmanlı vatandaşı olan tacirler değil, Osmanlı ülkesine ticaret yapmak maksadıyla başka ülkelerden gelenler de yer

¹¹⁴ Suhte ve levent grupları, reâyânın taşınır mallarını ve hayvanlarını ellerinden almakla kalmıyor, kimi zaman ellerindeki akçeyi de türlü bahanelerle alıyorlardı. Bu gruplar Müslümanlardan zekât ve sadaka (MD 3, 452, 1304), Yahudi ve Hıristiyan halktan ise hamr akçesi adı altında para topluyorlardı (MD 3, 904).

almaktaydı. İran'dan Manisa'ya ticaret yapmak niyetiyle gelen Mehmed ve Gazanfer kardeşler Adala subaşı ve adamları tarafından gasp edilmişlerdi (MŞS 11, 238).

Saldırganlar gasp ettikleri malları iş birliği içerisinde buldukları esnafın dükkânlarında satmak suretiyle ellerinden çıkarıyorlardı. Ele geçirilen mallar genellikle suçun işlendiği mahalden uzakta bulunan pazarlarda satılmaktaydı. Bursa'da işlenen bir gasp suçunda saldırganlar ele geçirdikleri malları İstanbul'da satmışlardı (BŞS A-166, 31b). Çalınan ya da gasp edilen malları elden çıkarmak kolaydı. Ancak suçun işlendiği yerde gasp mallarını satmak faillerin yakalanma oranlarını artırmaktaydı. Zira çalınan bir mal için ilk önce çarşı ve pazarlar teftiş edilmekteydi (KŞS 11, 38).

Şehir dışındaki mekânlar gibi iskeleler ve hanlar gasp suçunun yaşandığı yerler arasındaydı¹¹⁵. İnebolu'da mültezim olan Abdülgaffar'ın hizmetkârları ticaret tariki ile İnebolu iskelesine gelen Ali Bali'nin beş yüz sikke altınını ve akçelerini alarak diğer eşyalarını gümrük hane önüne bırakıp kaçmışlardı. Yapılan soruşturma sonucunda kadı huzuruna çıkarılan hizmetkârlar, Ali Bali'yi gasp ettiklerini, sonra öldürüp bir çuvalın içine koyarak denize attıklarını itiraf etmişlerdi (MD 6, 229).

Bu dönemde bazı hanlar, müşterileri açısından asgari güvenliğin olmadığı tekinsiz yerlerdi. Hanlarda konaklayan tacir sınıfı sık sık saldırganların hedefi olmaktaydı. Anlaşıldığı kadarıyla gasıplar han odalarından kolay elden çıkarabilecekleri değeri yüksek malları almaktaydılar (AŞS 2, 126). Aynı hükümde, *"Bu fesadı eyleyenler sipahi taifesinden ise..."* denilerek; askerî sınıf üyeleri içerisinde özellikle sipahilerin vurgulanmasına bakılırsa, taşrada en çok suç işleyenler arasında sipahi güruhu gelmekteydi ya da devlet düzeninde değişen dengeler gereği tımarlı sipahilerin önemi azaldığından devlet onları bu yolla rencide etmekteydi.

Askerî sınıf üyelerinden bazılarının reâyânın parasını zorla gasp ettiklerine dair Ankara çavuşlarından Abdulkadir'in eylemleri örnek olarak gösterilebilir. Çavuş Abdulkadir, reâyâdan Mehmed'in otuz altı bin akçesini zorla almış ve Mehmed'i öldürmüştür (AŞS 2, 211). Abdülkadir Çavuş'un insanların parasını türlü bahanelerle

¹¹⁵ Tamdoğan'ın Üsküdar merkezli çalışmasında da suçun en çok işlendiği mekânlar sıralamasında Üsküdar iskelesi üçüncü sırada gelmektedir (Tamdoğan 2007, 82-87).

ellerinden alması birden fazla olayın konusunu oluşturmaktadır. Mezkûr çavuş, Mahmud b. Pir Mehmed'in "*babanun mirîye deyni vardur*" diyerek dört bin akçesini (AŞS 2, 211), İsmail b. İsa'ya "*sen kürekçi Mehmed'e kefilmişsün*" diyerek iki bin akçesini (AŞS 2, 211, 212), Mehmed Bey'in altı bin akçesini ve babası Şeyhi Bey'in altı bin akçesini (toplam 12 bin akçe) (AŞS 2, 212, 260) almıştır. Bunlar Abdülkadir Çavuş'un ikrar ettiği olaylardır. Bir de inkâr ettiği olaylar vardır ki, Hasan b. Ali'nin yetmiş kuruşunu (AŞS 2, 242), İlhan b. İsmail'in atmış koyununu (AŞS 2, 244), İbrahim b. Sarının otuz koyununu aldığını inkâr etmiştir. (AŞS 2, 244).

Şehzadeler arasında baş gösteren siyasi krizi kendi çıkarları için kullanmaktan çekinmeyen askerîler insanları *yevmlü*¹¹⁶ olmakla suçlayarak zorla paralarını almaktaydılar. İstanbul'dan gönderilen emirde *yevmlü teftiş ederüz* bahanesi ile insanlardan akçe toplayanların hapsedilmesi istenmiştir (MD 3, 197). Bu türden olaylar kazancını artırmak isteyen bazı askerîler için sadece birer araçtı.

Gasp yolu ile çok büyük paraları ele geçirenler de mevcuttu. Bu yolla elde edilmiş malikâneler bulunmaktaydı. Bu örneklerden birisi 1588 yılında, Ankara'da yaşayan Müslim adındaki kimsedir. "*Nikabete temessükü yoğken seyyid namına medrese tasarruf*" ettiği belirtilen Müslim'in halktan zorla topladığı mallarla kızın ve oğlunun malikâne tasarruf ettiği ve otuz bin altından ziyade parasının olduğu kadıların, şerrinden korktukları için bir şey yapamadıkları belirtilmektedir (AŞS 2, 157).

Seferde olan sipahinin mallarının gasp edilmesi, aile efradının kaçırılması gibi tarlalarının başkaları tarafından tasarruf edilmesi de yaşanan olaylardandı. Kayserili Yakop adındaki zimmi, Musa ve Mustafa sipahilerin tarlasını dört yıl boyunca tasarruf etmiştir (KŞS 8, hüküm. 44). Sipahilerin Haçova Seferi (Griswold 2011, 36-40) gibi seferlere iştirak etmemelerinin sebepleri arasında toprağını terk ederek çiftbozan olan reâyâ ve sipahilerin topraklarını usulsüz işleyenler yatmaktadır. Reâyânın seferleri fırsat bilerek sipahinin toprağını usulsüz işlemesi gibi, sipahilerin reâyâyâ ait tarlaları

¹¹⁶ Şehzade Selim ve Bayezid arasındaki çekişmede onlara taraf olan gündelikli askerlere verilen ad. Bu askerler tarafında oldukları şehzadenin mücadeleyi kazanması durumunda yeniçeri ocağına alınmak gibi ödüle de taliptiler (Unan 1990; Akdağ 1947, 295). Bu örnekte yevmlü olmakla suçlananlar Şehzade Bayezid taraftarları olmalıdır.

zorla tasarruf ettikleri de görülmekteydi (MD 55, 136; KŞS 12, 182). Tarlanın mahsulünün gasp edildiği de olurdu (KŞS 12, 139, 142, 145).

Gurbet taifesi olarak nitelendirilen, çiftbozan durumuna düşerek toprağını terk eden ve şehirlere göç edenler şehirlerde umdukları olanakları bir türlü bulamıyorlar ve suça bulaşıyorlardı. Edirne’de gurbet taifesinden oldukları belirtilen Şahi ve akrabaları Mehmed Bey’in evini basarak mallarını gasp etmişlerdir. Mehmed Bey, bey unvanına haiz olmasına bakılırsa Edirne’de tanınan, varlıklı kimselerdendi. Tıpkı ticaret ehlinin fasıkların hedefi olması gibi, diğer varlıklı kimseler de aynı tehditle başa çıkmak zorundaydılar. Yaşanan asayişsiz ortam bilhassa geceleri suça meyilli insanlar için büyük imkânlar sağlamaktaydı (MD 34, 277).

İnsanların rızası olmadan malını elinden alma suçunu askerî sınıf üyelerinin işlemesi durumunda hapis (MD 3, 197; MD 6, 721), kürek cezası (MD 6, 185), siyaset (MD 10, 487), sürgün (MD 7, 62) cezaları verilmekteydi. Bu suçu işleyen reâyâyaya ise hapis (MD 3, 927; MD 6, 1089), kürek cezası (MD 6, 920; MD 5, 48), siyaset (MD 7, 1905) gibi cezalar verilmiştir.

3. DARP

3.1. Osmanlı Hukukunda Darp Suçu

Fiziksel şiddet kullanarak veya herhangi bir kesici/delici aletle bir kimseye fiziksel zarar verme fiillerini içeren suçlar darp kategorisi içerisinde değerlendirilmiştir. Hukuk literatüründe vücut bütünlüğüne zarar veren suçlar müessir fiiller olarak nitelendirilir. Müessir fiil “*Kişinin ölümüne yol açmayan ancak dövmek, yaralamak, itmek, çekmek, sıkmak, saç yolmak ve kesmek gibi ona fiziki acı veren*” eylemlerdir (Avcı 2004, 122). İslam hukukunda, kasıtlı olarak işlenen darp suçlarında faile verilecek ceza kısastır. Hz. Peygamberin sahabeden birinin işlediği bir müessir fiile kısas cezası verdiği ve bunu da Kur’an’ın hükmüne dayandırdığı bilinmektedir (Avcı 2004, 124). Kısas cezalarında failin yaralama şeklinin aynısı kendisine

uygulanır, hangi organa zarar verilmişse failin de o organına kısas uygulanır. Bilerek ve isteyerek yaralama suçlarında mağdur isterse, kısası kendisi uygulayabilir (Akbulut 2003, 171). El, ayak, burun, kulak, göz, diş ve baş yaralanmaları için kısas yapılabilir. Bunun dışındaki organların yaralanması durumunda kısas uygulanmaz; diyet ödenir (Ekinci 2008, 358). Kısas cezasının verilebilmesi için fail ile mağdur arasında hür olma ve cinsiyet bakımından denk olma gibi kriterler göz önünde bulundurulur. Yaralama suçlarında kısas cezasının verilebilmesi için suçun kasıtlı olarak işlenmiş olması gerekmektedir. Kastın olmaması kısas cezasını kaldıran bir etkidir (Akbulut 2003, 171). Hataen işlenen darp suçlarında ceza olarak diyet cezası öngörülmektedir (Aydın 2012, 200-201). Kısasın gerekli olmadığı hâllerde ve mağdurun kısas istemediği durumlarda uygulanan diyet cezasındaki miktar devlet tarafından belirlenmektedir. Bu yönüyle diyet mağdura ödenen para cezası hüviyetindedir (Akbulut 2003, 171-173). Diyet miktarı mağdurun erkek-kadın olmasına veya hür-köle olmasına göre değişiklik göstermekte olup, diyet olarak takdir edilen meblağ Osmanlı Devleti'nde gümüş para ile ödenmekteydi (Ekinci 2008, 362)¹¹⁷.

İslam hukukunda, kısas gerektiren suçlarda, mağdurun faili affetme hakkı bulunmaktadır. Bu bakımdan birinci dereceden yakınlığı bulunan akrabalar (asabe) arasında yaşanan darp olaylarında mağdurun kan bağı bulunan faili affetmesi umulur. Akrabalar arasında yaşanan müessir fillerde failin mağdura diyet ödemesi söz konusu olamaz. Zira faille kan bağı bulunan kişilerin de diyetin ödenmesinde faile yardımcı olmaları beklenir. Bu nedenle akrabalar arasında yaşanan müessir fillerde kısas veya diyet uygulanamaz. Suçlu cezasız bırakılmayacağı için ta'zir ve hapis cezası verilebilir¹¹⁸. Osmanlılarda, İslam fihhının uygun gördüğü kısas ve diyet cezalarının uygulanması gerektiğini vaz eden fetva mecmualarının yanında, aksini iddia eden fetva mecmuaları da bulunmaktadır. XVI ve XVII. yüzyılın önde gelen şeyhülislamlarından İbn Kemal'in fetvalarında ve Çatalcalı Ali Efendi'nin

¹¹⁷ Mağdurun erkek olması durumunda diyet miktarı 10 bin dirhem gümüş, kadın olması hâlinde bunun yarısı kadardır. Mağdur eğer köle ise diyet miktarı kölenin piyasadaki ederi kadardır. Eğer ki bu miktar 10 bin dirhem gümüşü buluyorsa 10 dirhem eksiği ile ödenir. Zira hür ile köle arasında ayırım olmak zorundadır. İnsan vücudunda ikişer tane olan (el, ayak, kol, dudak gibi) organların her ikisini işlevsiz hâle getirenler tam diyet ödemek zorundadır (erkek için 10 bin, kadın için 5 bin dirhem gümüş). Bu uzuvlardan yalnız birini işlevsiz hâle getiren diyetin yarısını öder. Diğer organlarda da organın ehemmiyetine göre diyet miktarı değişmektedir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. (Üçok 1946b, 376-379)

¹¹⁸ Ayrıntılı bilgi için Bkz. (Dağcı 2002, 488-495).

fetvalarında müessir fiil suçlarına kısas ve diyet cezalarının takdir edildiği görülmektedir (İnanır 2011, 146-147; H. N. Demirtaş 2014, Cilt II, 462-468). Ayrıca Çatalcalı Ali Efendi'ye göre; müessir fiilin baba oğul gibi birinci dereceden yakınlığı bulunan akrabalar arasında vukua gelmesi durumunda faile ta'zir ve hapis cezaları verilmelidir (H. N. Demirtaş 2014, 255).

II. Mehmed'in Umumi Ceza Kanunnâmesinden itibaren darp suçu, kanunnâmelerde teferruatlı olarak ele alınmıştır. İslam hukukunda kısas ve diyetle cezalandırması gereken darp suçlarına, kanunnâmelerde ta'zir cezası ve on akçe ile iki yüz elli akçe arasında değişen para cezalarının verildiği görülmektedir. II. Mehmed Kanunnâmesinden itibaren yapılan tüm kanunnâmelerde iki kişinin birbiriyle kavga etmesi ta'zir cezası gerektirmektedir¹¹⁹. Suçun işlenmesinde kesici, delici alet kullanılması, kavga sırasında kan akması ya da öldürmek kasdıyla yaralama durumlarında para cezalarının miktarı failin maddi durumuna göre değişmektedir. Darp suçuna takdir edilen para cezalarının miktarı her kanunnâmede aynı değildir. Söz gelimi II. Mehmed Kanunnâmesinde kavga sırasında sakalın ya da saçın yolunmasına zenginden yirmi akçe, fakirden on akçe alınması takdir edilmişken (Akgündüz 2006, 348-349); halefi II. Bayezid'in Kanunnâmesinde fakirlerden alınan miktar yüzde otuz artırılarak, on üç akçe alınması emredilmiştir (Akgündüz 1990, 41)¹²⁰. Kanunnâmelerde yer alan cezalar dinî kimliğe ve failin hür ya da köle olmasına göre değişebilmekteydi. Darp suçlarını gayrimüslimler işlerlerse, Müslümanların ödedikleri cezanın yarısı ile cezalandırılmaktaydılar (Akgündüz 2006, 356). I. Selim Kanunnâmesinde kölelerin, kanunda zikredilen cezanın yarısını ödemekle mükellef olduğu belirtilmektedir. Bu yönüyle darp suçunda hür-köle ayrımını yapan ilk padişah I. Selimdi (1512-1520)¹²¹.

¹¹⁹ Krş. (Akgündüz 2006, 348-349; Akgündüz 1990, 41; Akgündüz 1991, 90-91; Akgündüz 1994, 113-114; Heyd 1973, 65-70).

¹²⁰ Ayrıca II. Mehmed (1451-1481) döneminde bin akçesi olan zengin, iki yüz akçesi olan orta halli, daha aşağıda gelire sahip olanlar ise fakir olarak nitelendirilirken, II. Bayezid (1481-1512) döneminde bin akçeye gücü yeten zengin, altı yüz akçeye gücü yeten orta halli, daha aşağısında parası olanlar ise fakir addedilmiştir. Fakirlerden alınacak cezaya %30 artış getirilmesinin ardında toplumun ekonomik düzeyinde bir iyileşmenin olduğu varsayımı geliştirilebilir. Krş. (Akgündüz 2006, 348-349; Akgündüz 1990, 41).

¹²¹ "... mezkurat... Abd'den sadır olursa nısf-ı cürm alına." (Akgündüz 1991, 91).

Darp suçunu işleyenlerin topluma ibret olacak şekilde cezalandırılmalarına yönelik hükümler ilk kez II. Bayezid'in Kanunnâmesinde yer almaktadır. II. Bayezid Kanunnâmesinde, adam bıçaklamayı âdet hâline getiren faillerin ellerinin kesilmesi, âdet hâline getirmemişse de koluna bıçak sokulup gezdirilmesi gibi topluma ibret olacak teşhir cezalarına yer verilmiştir¹²².

II. Mehmed (1451-1481) ve II. Bayezid (1481-1512) Kanunnâmelerinde iki kişinin kavga etmesi, başın yarılması, kemiklerin kırılması, gözün çıkarılması, dişin kırılması, bıçak veya okla yaralamalara dair hükümler yer almaktadır (Akgündüz 2006, 349; Akgündüz 1990, 41-44). I. Selim Kanunnâmesi darp suçunu daha teferruatlı hâle getirmiş, seleflerinin tanımladığı suçlara taş ya da ağaçla vurarak darp etme suçlarını da eklemiştir (Akgündüz 1991, 91). I. Süleyman Kanunnâmesinde ise seleflerinden farklı olarak nacakla yaralama suçu da tanımlanmıştır (Heyd 1973, 65; Akgündüz 1992, 298). III. Murad Kanunnâmesinde (Akgündüz 1994, 113-114) ve I. Ahmed Kanunnâmesinde selefleri tarafından tanımlanan suçlar aynen korunmuştur (Akgündüz 1996, 496-498).

3.2. Osmanlı Toplumunda Darp Suçu

İster savaş zamanında, ister barış zamanında olsun asayişin ortadan kalktığı durumlarda toplum içerisinde görülen fiziksel şiddete dayalı eylemler toplumsal huzurun yara almasına yol açar. Toplumdaki fiziksel şiddetin yazılı kanıtları bazı durumlarda mahkeme kayıtlarını aşarak devrin müverrihlerinin ve görgü tanıklarının anlatılarında da kendisine yer edinmiştir. Kroniklerde ve seyahatnâmelerde anlatılan fiziksel suçların failleri genellikle elinde silah bulunduran ve hünerlerini savaş alanında göstermesi beklenen yeniçeriler ve sipahilerdir. Osmanlı yasalarına göre yalnızca sipahi ve yeniçerilerin silah bulundurmasına ve taşımaya izin verilmesi (MD 7, 1945) fiziksel şiddet içeren suçlar söz konusu olduğunda bu iki grup üyelerinin ön plana çıkmalarına yol açmıştır. Sipahi ve yeniçeriler menfaatleri sekteye uğradığı

¹²² “*Yan kesenün ve adam bıçaklayanın eğer bıçaklamak âdeti ise, elin keseler ve eğer âdeti değil ise kollarına bıçak sancub gezdüreler (Akgündüz 1990, 44).*”

vakit, devleti idâre eden kesime karşı şiddeti bir araç olarak kullanmaktan geri durmamışlardır. Zigetvar Seferi dönüşünde, Belgrad'a gelerek ordunun biatını alan II. Selim'in (1566-1574) tahta çıkışında cülus bahşişi alamayan, İstanbul'a dönüş yolunda sus payı olarak birkaç akçe verilen yeniçeriler payitahta varır varmaz şiddet kullanarak istedikleri cülus bahşişini almışlardır. İstanbul'a gelince, yeniçeriler, Sultan Bayezid Han Hamamı önünde Pertev Paşa'yı harbe¹²³ ile Ferhad Paşa'yı tüfek kundağı ile darp etmişler, Piyale Paşa'yı attan düşürmüşler, diğer vezirlerin üstüne yürümüşlerdir (Selânikî 1999, 50-55). Yeniçeriler gibi İstanbul'da bulunan altı bölük sipahileri de menfaatleri kesintiye uğradığında devlet erkânının önde gelenlerini darp etmekten geri kalmamaktaydı. III. Murad (1574-1595) döneminde yapılan tağşişte ulufelerini züyuf akçe ile alan sipahilerin çıkardığı isyanda vüzera kesimi taşlanarak darp edilmişlerdi. 1595 yılında yine ulufelerini alamayan sipahilerin başlattıkları isyanda ise Damat Halil Paşa ve Lala Mehmed Paşa, sipahilerin darbı ile yaralanmışlardı (Hasan Beyzade Ahmed Paşa 2004, 348, 442-453).

Yeniçeri ve sipahilerin şiddete başvurmaları yalnızca isyan dönemlerinde idârecilere karşı takındıkları bir tutum değildi. Fiziksel şiddet iki hizip arasında güç gösterme ve üstünlük kurma aracıydı. Dolayısıyla sipahiler ve yeniçeriler arasında sık sık kavgalar vuku buluyordu. Bu çekişme yalnızca yeniçeriler ile altı bölük sipahileri arasında değildi. Tımarlı sipahiler de bu çekişmenin taraflarından biriydi. 1573'te İstanbul'da bulunan Fransız seyyah Canaye seyahati süresinde kendilerine muhafızlık eden yeniçerinin bir sipahi tarafından darp edildiğini yazmıştır (Fresne-Canaye 2009, 40). Stephan Gerlach'ın seyahatnâmesinde yeniçerilerin elçilik heyetinden bir grubu av partisinde iken darp ettikleri aktarılır (Gerlach 2010, 257, 511). Ne Canaye ne de Gerlach yaşadıkları darp olaylarının sebebi hakkında malumat vermezler. Prusyalı Lubenau ise kendisinden önce İstanbul'u ziyaret eden seyyahların aksine, yaşadığı darp olayının sebebini de belirtir. Ona göre, bazı yeniçeri ve acemi oğlanları bayram günleri sokakları dolaşarak bayramlık istemekte ve vermeyenleri de darp etmekteydiler (Lubenau 2012, 297).

Kroniklerin ve seyahatnâmelerin, sipahiler ve yeniçeriler aleyhine aktardığı verilerin muadilleri, mühimme ve şer'iyye kayıtlarında yer almaktadır. XVI. yüzyılın

¹²³ *Kısa mızrak (Devellioğlu 2010, 377).*

ikinci yarısı ve XVII. yüzyılın hemen başını kapsayan çalışmanın zaman diliminde incelenen arşiv kayıtlarına göre, sipahi ve yeniçeriler darp suçunu işleyen ve niteleyici bir sıfat sahibi olanlar arasında üst sıralarda yer almaktadır. Saldırmanın kimliğinin açıkça zikredildiği otuz dört vakada sipahiler; yirmi dört vakada ise yeniçeriler faildir. Sipahilerden sonra en çok darp suçunu işleyenler kölelerdir (Bkz. Tablo 3).

Otuz dört vakanın faili durumundaki köleler genellikle askerî sınıf mensuplarının veya eşrâftan itibarlı kimselerin adamlarıydılar (AŞS 7, 118a; AŞS 9; 68; MŞS 11, 238). Daha önce de belirtildiği gibi bir köle darp suçunu işlerse, hür insanlara takdir edilen cezanın yarısı ile cezalandırılmaktaydı. Bu bakımdan kanunnâmeler köleleri suçtan alıkoymada yetersiz kalmaktadır. Kölelerin sahiplerine karşı şiddete başvurdukları da olurdu. Aile içi problemler ya da köle-sahip ilişkisinde olduğu gibi tanıdıklar arasındaki sorunlar sık sık şiddetle halledilmeye çalışılıyordu.

Saldırğanlar	%	Saldırğanlar	%
Sipahi	34 (%13,6)	Esnaf	7 (%2,8)
Köle	34 (%13,6)	Bey	7 (%2,8)
Zimmi	33 (%13,2)	Çavuş	6 (%2,4)
Tanıdıklar/Akrabalar	25 (%10)	Voyvoda	5 (%2)
Yeniçeri	24 (%9,6)	Çingene/ Gurbet Taifesi	4 (%1,6)
Suhte/ Levent	17 (%6,8)	Seyyid	4 (%1,6)
Hacı	14 (%5,6)	Kadı/ Naib	3 (%1,2)
Subaşı	12 (%4,8)	İmam/ Müezzin	2 (%0,8)
Kadın	10 (%4)	Sancak beyi	1 (%0,4)
Dizdar	7 (%2,8)	Kethüda	1 (%0,4)
		Niteleyici bir unvanı olmayan	362

Tablo 3: Darp Suçunu İşleyen Saldırğanların Kimlikleri (Unvana Sahip Olmayanlar % Hesabına Dahil Edilmemiştir)

Mağdurlar	%	Mağdurlar	%
Kadın	48 (%22,6)	Hoca/ Halife/ Müderris	6 (%2,8)
Yeniçeri	35 (%16,5)	Subaşı	6 (%2,8)
Zimmi	29 (%13,6)	Kadı/Naib	6 (%2,8)
Hacı	17 (%8)	Çavuş	5 (%2,3)
Sipahi	16 (%7,5)	Seyyid	4 (%2)
Köle	9 (%4,2)	Çocuk	4 (%2)
Bey	8 (%3,7)	Voyvoda	3 (%1,4)
Esnaf	7 (%3,5)	Konsolos	1 (%0,4)
Tacir	7 (%3,5)	Dizdar	1 (%0,4)
		Niteleyici bir unvanı olmayan	400

Tablo 4: Darp Edilen Mağdurların Kimlikleri (Unvana Sahip Olmayanlar % Hesabına Dahil Edilmemiştir)

Akrabalar arasında bilhassa da eşler arasında mahkeme kayıtlarına yansıyacak boyutta büyük problemler yaşanabilmekteydi. Mahkeme harclarının pahalı olmasından ötürü halkın problemlerini genellikle kendi arasında çözmeyi yeğlediği hesaba katılırsa (Peirce 2005, 121-122), mahkeme kayıtlarına yansıyan olayların aile içi şiddetin en aşırı örneklerini barındırdığını söylemek yanlış olmaz. Mahkeme kayıtlarına yansıdığı kadarıyla, aile içi şiddetin yanı sıra toplum içerisinde yaşanan şiddetten en çok mağdur olanlar kadınlardı (Bkz. Tablo 4).

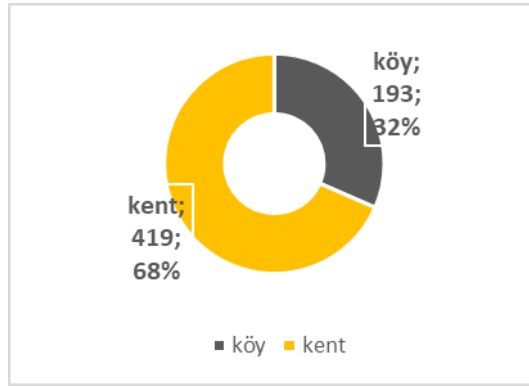
Gerek Tablo 3 gerekse Tablo 4'teki veriler birlikte değerlendirildiğinde bir unvana sahip olmayanların darp suçlarında en fazla fail ve mağdur durumunda buldukları görülmektedir. Bu veriler ışığında darp suçlarının sıradan insanlar arasında daha yaygın olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda sıradan insanların öncelikle mahkemeye gitmek yerine sorunlarını şiddet kullanarak çözülmeye çalıştıkları söylenebilir.

Jonathan Ogan, Kurban adlı çalışmasında on üç farklı mağdur türünden bahsetmekte ve en tepeye gençleri ve kadınları koymaktadır. Bunun yanı sıra yaşlılar ve azınlıkta kalan kimselerin de en fazla mağdur edilenler arasında olduğunu belirtmektedir (Ogan 2011, 450-452). Günümüz Türkiye'sinde mevcut bulunan bir varsayım Osmanlı toplumu için de doğru kabul edilecek olursa, Hacı unvanına sahip olanların genellikle yaşlı insanlar olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Hacı unvanına sahip olanlar mağdur edilenler arasında üst sıralarda yer almaktadır.

Mağdur insanların genel özellikleri arasında onların direnç gösterebilme yetenekleri ve ekonomik açıdan toplumun diğer kesiminden ayrılmalari yer alır. İnsanları mağdur yapan etmenlerin başında saldırıya karşı koyabilme yeteneği gelmektedir. Kadınlar, çocuklar ve yaşlılar saldırıya karşı koyabilme açısından gerekli direnci gösteremediklerinden kolay hedef durumundadırlar. İnsanları mağdur yapan bir diğer etmen ise saldırganın işine yarayabilecek değerli metalara sahip olunup olunmadığıdır (Ogan 2011, 450-452). Yeniçeri ve sipahilerin en fazla mağdur edilenler arasında üst sıralarda yer almasının bir nedeni de toplumun diğer kesimlerine

nazaran askerîlerin ekonomik açıdan belirli bir refah seviyesinin üzerinde yer almalarıdır. Aynı durum zimmiler ve hacı unvanına sahip olanlar için de geçerlidir.

Mühimme ve şer'iyye kayıtlarına yansıdığı kadarıyla darp suçları en fazla şehirlerde işlenmekteydi (Bkz. Grafik 10). Grafikte görülen durum, kırsal alanda darp suçunun şehirlere oranla daha az işlendiği anlamına gelmez. Mahkemelerin kentlerde bulunması ve davanın sicile kaydedilmesinde belirli bir harcın ödenmesinden dolayı, kırsal alanda yaşayan insanların sorunlarını kentlerdeki mahkemelere taşımak yerine kendi aralarında çözmüş olabilecekleri ihtimalini göz önünde bulundurmak gerekir.

Grafik 10: Darp Suçunun Yerleşim Yerine Göre Oranı

Mekânlar	%	Mekânlar	%
Sokak	%31,1	Han	%5,9
Ev	%25,1	İçki Meclisi	%5,9
Bağ/ Tarla/ Şehir dışı	%16,7	Mahkeme	%2,3
Dükkân/ Çarşı/Pazar	%11,3	Hamam	%1,7

Tablo 5: Darp Suçunun İşlendiği Mekânlar

Suçların işlendiği mekânlara bakıldığında insanların günlük hayatta bir araya geldikleri sosyal yaşam alanlarında genellikle darp suçunun işlendiği görülmektedir. İnsanların yoğun bir şekilde ilişki içerisinde bulunduğu ve güvenliğin tam anlamıyla sağlanamadığı mekânlar suç için elverişli yerlerdir (Ogan 2011, 452). Şehir içinde subaşılının kolluk görevi görmelerine rağmen (İlgürel 2009, 447-448) her sokağın, her dükkânın veya hanların tam anlamıyla kontrol altında tutulması mümkün değildir. Bunun bir sonucu olarak suçların en fazla işlendiği mekânlar toplumsal yaşam alanlarıydı. Darp suçları en çok sokaklarda ve evlerde işlenmekteydi (Bkz. Tablo 5). Sokaklar özellikle gece vakitlerinde darp suçu için elverişli mekânlar hâline geliyordu. Saldırganlar özellikle akşam namazı, yatsı namazı ve sabah namazı vakitlerinde

faaldiler (AŞS 3, 136; EŞS 1199, 40b). Evlerde yaşanan darp olayları aile içi meselelerden kaynaklandığı gibi (MD 6, 1193; AŞS 2, 282), sipahi veya suhtelerin evleri basarak hane halkını darp etmelerinden de kaynaklanmaktaydı (MD 3, 454; MD 12, 831). Evlerin yanı sıra bağ, bahçe, tarla gibi mülkler de saldırı alanları arasındaydı (AŞS 4, 191; AŞS 6, 37; MŞS 9, 72; KŞS 12, 92).

Mühimme defterlerinde darp suçunu ihtiva eden kayıtlar, genel olarak askerîlerin faili ya da mağduru olduğu örnekleri ve suhte-leventlerin eylemleri gibi büyük toplumsal problemlere yol açan suçları barındırır. Gerek mühimme kayıtlarında gerekse şer'iyeye kayıtlarında genellikle suçun oluş nedenleri ve oluş seyri hakkındaki detaylar belirtilmez. Saldırganın ve mağdurun kimliği vurgulanır, suçun işlendiği yer ve zaman belirtilir; suçun ne şekilde, hangi aletle işlendiğine değinilir.

Şer'iyeye sicillerinde hem mahkeme tutanakları hem de keşif tutanakları yer alır. Kimi zaman mağdur mahkemeye giderek saldırganın huzura getirilmesini talep eder. Bunlar genellikle küçük yaralanmalar için geçerli bir durumdur. Mağdurun ağır yaralandığı durumlarda ise keşif yapılır¹²⁴. Bunun için bir heyet oluşturulur ve mağdurun yaraları yerinde gözlenir, kayda geçirilir. Ancak her iki durumda da kavganın çıkış sebebi hakkında genellikle malumat verilmez; olayın oluş şekli aktarılır. “... *Başıma taş ile urup mecruh eyledi (MŞS 8, 105), beni mülk bağım içine gelip bel ile başımdan darp (edip) başım yarıp mecruh eylemiştir (MŞS 9, 71), beni bıçak ile sol böğrümünden bıçak ile urup mecruh etti (KŞS 12, 35)*” gibi. Keşif tutanaklarında ise mecruhun yaraları teftiş edilir ve kimden şikâyetçi olduğu sorulur (BŞS A-121, 56b).

Osmanlı dünyasında saldırganlar umumiyetle kesici, delici silahlarla insanları darp etmekteydiler. Darp olaylarında saldırı yöntemleri betimlenirken failerin *alat-ı harble* saldırdıkları belirtilmektedir (BŞS A-121, 42a; KŞS 7; hüküm. 149). Genellikle kılıç, bıçak, ok, değnek, kırbaç, tüfek, satır gibi silahlar saldırı aracı olarak kullanılmaktaydı¹²⁵. Osmanlılarda yalnızca sipahi, yeniçeri gibi unsurların silah

¹²⁴ *Keşif hakkında Bkz. (Demir 2010, 187-189).*

¹²⁵ “...ok ile mecruh edip (MD 3, 211)””; “...yoluma gelip kılıçla mecruh eyledi (MD 7, 1817)””; “...arkamdan değnek ile urup mecruh eyledi (AŞS 6, 62)””; “...bıçak ile urup mecruh eylemiştir (BŞS

taşımalarına ruhsat verildiğinden silahlı darp suçlarının çoğunlukla sipahi ve yeniçeriler tarafından gerçekleştirildiği daha önce ifade edilmişti. Sipahi ve yeniçeriler arasındaki çekişmenin tezahürlerinden birisi de bu iki grup arasında vuku bulan darp vakalarıydı. Eylül 1564'te Budun muhafazasında olan sipahiler ve yeniçeriler arasında çıkan kavgada, Sipahi Veli'nin adamlarından biri, bir yeniçeriyi bıçakla yaralamıştı. Bıçaklama olayının ardında sipahiler ve yeniçeriler arasındaki çekişmenin olduğuna dair bir varsayım Sipahi Veli'nin sözlerinden anlaşılmaktadır. Mezkûr sipahinin yeniçerilere “*ya siz bunda turmak gereksiz veyahut biz turmak gereğiz.*” demesi, sipahi ve yeniçeriler arasındaki çekişmenin açıkça beyan edilmesidir (MD 6, 127). Şiddet olayları yalnızca karşıt gruplar arasında değil aynı grubun üyeleri arasında da görülmekteydi. Karen Barkey'e göre (2015, 57-78) Osmanlı yönetim erki, merkezi yönetimi güçlü tutabilmek adına, taşrada idâreciler arasında bölünmüşlük yaratarak onların devlete karşı cephe almalarını önlemiş oluyordu. Sipahilerle sipahiler, sancak beyleri ile sancak beyleri kendi meslektaşları ile mücadele ederek taşra idâre sisteminin dönüşmeye başladığı süreçte kendi konumlarını koruma gayreti içerisindeydiler. Ortak çıkarın ortadan kalktığı durumlarda grup üyelerinin birbirine cephe alması kolaydı. Ekim 1564 tarihinde Peçuy sipahileri arasında buna benzer bir olay yaşanmış, fikir ayrılığına düşen sipahiler birbirlerini darp etmişlerdi (MD 6, 217). Aynı yıl Sofya'da sipahiler arasında bir darp olayı daha yaşandı. Sebebi belirtilmese de Divane Ali, Darende Mehmed adındaki başka bir sipahinin sağ el başparmağı ve şahadet parmağını kılıç ile yaraladı (MD 6, 719). Darende Mehmed'in almış olduğu yara silahlı darp suçlarında yaygın görülen bir yaralama şekliydi. Saldırganlar, mağdurların en çok el ve kollarını yaralamaktaydılar (MD 3, 415, 660; MD 6, 60, 660, 719, MD 7, 1469, 1470, 2182). El ve kollara yapılan saldırılarda öldürmek kastının olmadığı anlaşılmaktadır. Öldürmek kastıyla yapılan darplar daha ziyade hayati organları hedef almaktaydı. Baş yaralanmalarında (MD 6, 366) göz, burun ve kulak gibi organlar önemli yaralar almaktaydı (AŞS 7, 97b; KoŞS 2, 91). Daha tehlikeli saldırılar kurbanın boğazına (KŞS 12, 185) veya şah damarına yapılmaktaydı (AŞS 7, 78a).

A-121, 56b”); “...evimi basup Alemşah nâm hatunumu kırbaç ile muhkem darp idüp...(MD 39, 416)”; “... mezbur Haydar merkum Harir'i sol koluna satır ile urdu...(AŞS 1, 96).”

Silahlı saldırıda bulunmanın yanı sıra, fiziksel güç kullanmak darp etmenin etkili yöntemlerinden biriydi. Bursa'nın Manastır Mahallesi'nde ikamet eden İmam Mevlâna Ali sokakta giderken, komşusu olan Abdi b. Hamza'nın kendisini yumrukla darp ettiğini iddia ederek şikâyetçi olmuştu (BŞS A-121, 3a). İmam Mevlâna Ali'nin komşusu tarafından darp edilmesi örneğinde de görüldüğü gibi aynı mahallenin sakinleri arasında sıklıkla darp olayları yaşanmaktaydı (AŞS 4, 32; AŞS 6, 51; MŞS 11, 270; MŞS 12, 224; KŞS 7, hüküm. 48; BŞS A-121, 56b). Bilhassa aynı mahallede oturan kadınlar arasında darp vakaları sık görülmekteydi (AŞS 4, 220; AŞS 6, 51)¹²⁶. Mahkeme kayıtlarına yansıyan darp suçlarında, fail ve mağdur arasında komşuluk veya akrabalık gibi sosyal bir ilişkinin varlığı çok rastlanır bir durumdu. Tanıdıklar arasında yaşanan darp olaylarının genellikle kamuya açık alanda yaşandığı, davalının veya davacının birden fazla kişiyi şahit olarak mahkemeye getirmesinden anlaşılmaktadır. Mahkeme kayıtlarına yansıyan akrabalar arasındaki darp olaylarının genellikle birinci dereceden akrabalık bağı olan kişiler arasında yaşandığı anlaşılmaktadır. Şer'iyye sicillerinde mukayyed akrabalar arasındaki dava kayıtları içerisinde baba oğulun birbirini darp etmesi¹²⁷, anaların evlatları tarafından darp edilmesi¹²⁸, karı kocanın birbirini darp etmesi veya kardeşler arasında (AŞS 1, 139; AŞS 4, 5; MŞS 11, 190, 276) darp vakalarının yaşanması gibi örnekler mevcuttur. I. Süleyman Kanunnâmesi evladın anasını veya atasını darp etmesine karşılık olarak hapis ve yüz akçe para cezası vermesini uygun görmüştür (Heyd 1973, 72). Sicillere yansıyan karı koca arasında vuku bulan darp olaylarında herhangi bir sebebin olmadığı örnekler bulunduğu gibi¹²⁹, çok çeşitli sebeplerin öne sürüldüğü örnekler de

¹²⁶ I. Süleyman'ın Kanunnâmesi iki kadının kavga etmesi durumunda verilecek cezanın kadının namuslu olup olmamasına göre değişebileceğini söylemektedir. Kanunnâme; eğer kadın namuslu ise (muħadderat) cezasının kocası tarafından verilmesi ve ilaveten yirmi akçe ceza vermesi, eğer muħadderattan değil ise iki ağaca bir akçe ceza alınmasını vazedir (Heyd 1973, 70). Muħadderat konusunda ayrıntılı bilgi için Bkz. (Peirce 2005, 210-212).

¹²⁷ “Budur ki Mehmed b. Abdullah oğlu Mustafa'yi ihzar edip mezbur oğlum beni dövüp sakalım yoldu deyip mikdar sakal yoluk getirip mezbur Mustafa inkâr eyledikde Hacı Hüsâm ve Kazancıoğlu Mustafa nam kimesneler li-ecil şehadete hazırın olup ikisi biri biri ile yoluşurken gördük dedikleri kayd olundu (AŞS 1, 68).”

¹²⁸ “Budur ki karye-i Zengi'den Aslan b. İnebeyi nam kimesneyi Halil subaşı meclis-i şer'e ihzar edip iş bu Aslan anasını urup başın yarmış mucibin talep ederim deyicek mezbur Aslan'dan sual olundukda yemin billah eyleyip talebiyle sicil olundu (KoŞS 2, 282).” “Mustafa anası Ayşe'yi dövüp gece ile bana şikâyete varıp sonra inkâr ettiği... (KŞS 12, 147).”

¹²⁹ “...kendi hâlimde oturur idim sabıka zevcim olan iş bu Mustafa b. Yusuf nam kimesne gelip bilasebep beni üç yerden bıçak ile urup mecruh eyledi... (BŞS A-121, 7a).” Karı koca arasındaki sebepsiz darp suçlarında Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi kocaya ta'zir cezası verilmesi gerektiğini belirtmektedir (H. N. Demirtaş 2014, 259).

bulunmaktadır. Ankara'nın çiftlik köyünde ikamet eden Akbaba b. Minnet, eşi Firdevs'i dövdüğünde *“benim haşa ağzıma ve burnuma şetm-i galiz ile şetm eyleyip benim dahi ihtiyarım kalmayıp kalkıp bıçakla bir dalından ve bir dahi arkasından kuşağının üstünden ve bir dahi dizinden urup mecruh eyledim.”* diyerek kendince haklı olduğunu ispat etmeye çalışmıştı (AŞS 4, 93). Nisan 1566'da Manisa'da yaşanan bir başka olayda Şehban adındaki kadın mahkemeye gelerek zevci Yusuf'tan, kendisini darp ettiği için şikâyetçi oldu. İslam hukuku fiziksel müdahalelere karşı kadınların güvenliğini erkeklere veriyordu. Bununla birlikte kadınlar, eşi veya bir başka erkek tarafından fiziksel müdahaleye maruz kaldığında haklarını mahkemede özgürce arama hakkına da sahipti (Sancar 1999, 30-33, 35-44). Yusuf b. Abdullah zevcesi Şehban'ı dövdüğünde gerekçe olarak *“sözüm tutmaz ve aşım vaktiyle bişirmez.”* demişti (MŞS 8, 261; Bkz. Belge 3)¹³⁰. Kadınların boşandıkları eşleri tarafından darp edildikleri de görülmekteydi. Gül hatun boşandığı eşi Mehmed ve Halife tarafından darp edildiğinde beş yüz akçe karşılığında sulh olmuşlardı (MŞS 11, 253). Sulh belirli bir bedel karşılığında davadan vazgeçmektir¹³¹. Davadan vazgeçmek belirli bir ödenek karşılığında olabildiği gibi herhangi bir karşılık olmadan da olabilir. Buna feragat denilmektedir. Had suçlarında feragat kabul edilmemekle birlikte, kısas ve diyet gerektiren suçlarda davacının davasından feragat etme hakkı vardır (Demir 2010, 215). Ankara'da ikamet eden Yusuf b. Şah Veli, Hacı Mustafa'nın kölesi Rıdvan tarafından darp edildiğinde davacı olmuştu. Yusuf, yaraları iyileştikten sonra davasından feragat etmişti (AŞS 2, 24).

Osmanlı ülkesinde fiziksel saldırıya uğrayanlar arasında ticaret tarikiyle seyahat eden kimseler de bulunmaktaydı. Kasım 1568'de ticaret yapma niyetiyle Kütahya'ya gelen Mehmed gece vaktinde darp edilmiştir. Saldırganlar Mehmed'in, üç bin nakit akçesini ve otuz bin akçe tutarındaki malını da gasp etmiştir (MD 7, 1999). Ticaret ehlerinden olanların darp edilmelerinin temel sebeplerinden biri mallarını ele geçirme isteğidir. Bu istek, yalnızca tacirlerin darp edilme sebebini açıklamakla kalmaz, sıradan insanların neden darp edildiklerine dair de bir fikir verebilir. Tüccar

¹³⁰ *İslam Hukukunda kadın dinî kurallara aykırı olmamak kaydıyla eşinin isteklerini yerine getirmekle yükümlüdür (H. Karaman 2006, 91).*

¹³¹ *Sulh hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. (Atar 2009, 481-485; Yıldırım 2014, 251-270; Tamdoğan 2008, 63-83).*

sınıfından olanlar kadar menkule ve nakde sahip olan herkes saldırganlar için potansiyel hedef durumunda idi (AŞS 5, 231; AŞS 6, 79 ve 163; AŞS 7, 73a; AŞS 7, 118a). Gasıplar kurbanın mallarını ele geçiremeyince şiddet kullanmak yoluna başvuruyorlardı¹³².

Osmanlı ülkesinde seyahat eden Osmanlı uyuğundan insanların yanı sıra, Osmanlı topraklarına çeşitli nedenlerle gelen harbîlerin darp edildiklerine dair örnekler hem arşiv kaynaklarında hem de Avrupalı seyyahların anlatıları içerisinde mukayyettir. Bunlar arasında Kudüs'e gidip hacı olma niyetiyle Osmanlı ülkesine gelenler bulunduğu gibi (Lubenau 2012, 270), diplomatik nedenlerle Osmanlı topraklarına ayak basanlar da bulunmaktaydı. Örneğin 1585'te İngiltere'nin Mora'da bulunan konsolosu ve bir İngiliz tacir Müslümanlar tarafından darp edilmişlerdi¹³³.

Hanlar, ticaret ehlinden olanların sıklıkla kullandıkları ticari mekânlardandı ve tacirlerin en çok saldırıya uğradıkları yerler arasındaydı. Ankara'da yaşanan olayda Ovan v. İhsenad(?) adındaki Avrupalı tüccar han odasında bir yeniçeri tarafından darp edilmişti¹³⁴.

Osmanlı toplumunda darp suçunun en fazla işlendiği mekânlar sokaklardı. Özellikle birçok sokağın kesiştiği kavşak konumundaki yerler saldırılar için ideal yerlerdi. Bu gibi mekânlar, saldırganların saldırı sonrası olay mahallini terk etmelerini kolaylaştırmaktaydı (Ogan 2011, 456-457). İncelenen dönemde sokaklarda yaşanan darp olaylarının tamamı tarik-i amm olarak bilinen caddelerde gerçekleşmiştir. Osmanlılarda da sokaklarda işlenen darp suçlarının birbiri ile bağlantısı olan ve tarik-

¹³² "Karaman beglerbegisine, Kayseriyye kâdîsına hüküm ki: Nefs-i Kaysariyye'den Mahsud nâm zimmi gelüp; "Hamâ kurbinde Kırkıllı nâm cemâ'atden Abdurrahmân bin Ömer ve İsâ bin Mehmed ile yolına inüp kılıç ile kolında vebasında ve sâyir yirinde mecrûh idüp otuz beş sikke filori on beş altunluk pâre ile kaftanın alup gitdiklerinde sonra ikisi dahi ele gelüp zikrolunan fesâdı vech-i meşrûh üzre eyledüklerine meclis-i şer' de ikrârları müseccel olup...(MD 6, 1305)."

¹³³ "Mora Beğine ve Balyabadra Kadîsına hüküm ki; İngiltere Kraliçesinin elçisi arzuhâl sunub Mora'da olan konsoloslarını mukaddemâ Bayram nâm kimesne muhkem döğüb enva'i hakâret idüb hakından gelinmeğe Emr-i Şerif virülüb hakkından gelinmeyüb ve ol cânibde hâzır olan Durmuş nâm kimesne dahi bir bazargânların döğüb ölmek mertebesine varub âdemlerine memâlik-i mahrûsede hakâret olunmaktan hâli değildir...(MD 55, 341)."

¹³⁴ "Budur ki tüccarlardan nefsi Ankara'da ticaret eden Ovan veledi İhsenad(?) nam efrenc mahfli kazada iki dalının ortasında bıçak yaresi ile mecruh mahkemeyi şerife gelip dibak(?) taifesinden olup kamer oğlu demekle maruf yeniçeri namına İbrahim odam basıp beni bıçak ile urup mecruh eyledi. Eser cerahatine nazar olundukda filhakika iki dalının arasında bıçak ile mecruh görüldüğü kayd olundu (AŞS 7, 68b)."

i amm olarak nitelendirilen yollarda işlenmesinin, bir başka deyişle çıkmaz sokakların (tarik-i has) saldırganlar tarafından tercih edilmemesinin sebebi, saldırı sonrası kaçışın hesaba katılmasıdır. 1577 yılında Manisa’da Sipahi Ali tarik-i amm’da giderken bir başka sipahi tarafından darp edilmişti (MŞS 11, 324). Sokakta işlenen darp suçları genellikle gasp suçu ile iç içeydi. Saldırganlar darp ettikleri insanların mallarını alabilmek amacıyla darp girişiminde bulunmaktaydılar (KoŞS 1, 206). Sokakların yanı sıra insanların toplanma alanları arasında yer alan diğer mekânlarda da darp suçunun işlendiği görülmektedir. Bu mekânların başında hamamlar gelmektedir. Ocak 1565’te Ürgüp kadısı Mevlâna Bali hamamda, Sancak beyinin adamları tarafından darp edilmişti (MD 6, 527). Kimi zaman şiddet olayları hamam sahibi ile müşteriler arasında yaşanmaktaydı. Bursa’da yaşanan bir başka olayda İbrahim adındaki kişi hamamda tellalları ve hamamın sahibini darp etmişti (BŞS A-121, 32a). Sokak çeşmeleri de darp suçlarının yaşandığı mekânlar arasında yer alıyordu (AŞS 7, 37b).

Darp suçunun işlendiği yerler arasında dinî açıdan büyük önem arz eden mekânlar da bulunmaktaydı. Bu tarz mekânlar arasında Mekke ve Medine şehirleri önemli yere sahiptir. İslam hukuku, Mekke ve Medine şehirlerinin içinde bulunduğu, Hicaz Bölgesinde kavga edilmesini ve kan dökülmesini yasaklamıştır. Buna rağmen 1606 yılında Hac emiri Hüseyin Bey’in adamları Harem-i Şerif’te kavga etmişlerdi. İstanbul’dan gönderilen hükümde Mekke ve Medine’de kavga etmenin haram olduğu ve Hac emirinin ref’ olunduğu bildirilmiştir¹³⁵.

Adaletin tevzi merkezleri olan mahkemeler de darp suçunun işlendiği mekânlar arasında yer almaktadır. Siroz mahkemesine gelen Zeyni adlı kişi voyvodayı yumruk ve değnek ile darp etmişti (MD 12, 339). Mahkemelerde yaşanan darp olaylarına yalnızca payitahta yansıyan asayiş olaylarının kaydedildiği mühimme defterlerinde rastlanılmamaktadır. Asayiş olaylarının ilk olarak kayıt altına alındığı şer’iyye sicillerinde de mahkemede yaşanan darp örnekleri bulunmaktadır. Örneğin 1609’da

¹³⁵ “Hâlâ Mekke-i Mükerrime şerifi olan cenâb-ı sa’âdet meâb Seyyid Üveys dâme sa’duhû mektup gönderüb sene-i sâbıkada Mısır emir-i hâccı olan Mısır ümerasından Hüseyin Bey ile bile koşulan Mısır kulları Harem-i Şerif’te müşârunileyin ba’zı âdemleri ile vech-i gavga idüb müşârunileyh şerifim tarafından olan Mekke súbâşıları ve nice âdemi katl olunub müşârunileyh bi’z-zât varub men’ eylemekle Beledullahu’l-harem’de kutâl ve cidâl cem’i üzere (olmak) nass-ı Kur’ân ile haram olmağla min ba’d ol makule fesâda mü’eddi olmamak için merkur Hüseyin Bey, emir-i hâclıktan ref’ olup... (MD 75, 135).”

Kayseri’de yaşanan olayda Pir Ahmed adındaki şahıs, Abdüsselam Çelebi’yi Develi mahkemesinde bıçakla yaralamıştı (KŞS 12, 78; Bkz. Belge 4).

Dükkân, çarşı ve pazar gibi günlük hayatın yoğun olarak yaşandığı mekânlarda da darp suçunun işlendiğini gösteren örnekler bulunmaktadır. Dükkânlarda işlenen darp suçlarında genellikle dükkân sahibinin mağdur olduğu görülmektedir. Bununla birlikte dükkânda o sırada bulunan müşterilerin de darp edildikleri vaki idi. Ankara’da yaşanan olaylarda; Mustafa b. Veli, Mustafa b. Bali’nin kasap dükkânında (AŞS 4, 24), Seyfi b. Hacı Mehmed kendi dükkânında (AŞS 6, 38) darp edilmişti. Esnafın neden darp edildiğine dair gerekçeler şer’iyye sicillerinde genellikle yer almaz. Ancak bu duruma istisna oluşturabilecek bir örnek 1562 yılında Konya’da yaşanmıştı. Ali kasabın dükkânına kuyruk yağı almaya gelen İbrahim Emin’in bir hizmetkârı, kendisine kuyruk yağı vermeyen dükkân sahibini darp etmişti (KoŞS 1, 212). Dükkânlarda işlenen darp suçlarının sebepleri arasında dükkânda bulunan malları ya da dükkân sahibinin üzerinde bulunan parayı ele geçirmek yer almaktadır (KoŞS 2, 285). Darp suçları dükkânların yanı sıra çarşı ve pazar gibi mekânlarda da işlenmekteydi. Örneğin; Konyalı Pervane bitpazarında (KoŞS 1, 221), Es-seyyid Ali Çelebi ise Bursa’daki kazzazlar çarşısında darp edilmişti (BŞS A-121, 28b). Çarşı ve pazarlar gündüz vaktinde olduğu kadar gece vakitlerine de darp suçunun işlendiği mekânlardı. Gündüzleri sıradan insanların kavgalarına sahne olan mezkûr mahaller, geceleri çarşı bekçileri ve hırsızlar arasında darp olaylarının yaşanmasına şahitlik etmekteydiler. Bursa’da pasban (gece bekçisi) olan Cafer b. Abdullah gece nöbette iken iki kişi tarafından darp edilmişti¹³⁶.

Darp suçunun işlendiği mekânlar kadar işlendiği zamanlar da önemlidir. Darp içerikli suçlar genellikle gece vaktinde, hassaten akşam, yatsı ve sabah namazı vakitlerinde işlenmektedir (AŞS 9, 29; BŞS A-121, 29a, 52a, 58a). Namaza gitmek niyetiyle sokaklarda olanlar, saldırganlar açısından uygun hedef konumundaydılar. Ankaralı Veli b. Hasan (AŞS 6, 84) ve Edremitli Hasan Reis ezan vaktinde camiye

¹³⁶ “Oldur ki kazzazhane altında bezzazlar içinde pasban olan Ca’fer b. Abdullah gece ile mecruh olup üzerine varılıp sol kolunda üç yerde bıçak ile vurulmuş yaresi olup ve sağ budunda ve sağ omuzunda ve sol gözünün üzerinde sağ pazusunda yaresi olup sual olundukda beni mecruh eden biri genç âdem sakalın(?) ve bir kara sakallı ikisi dahi dolama kaftan giyer idi gayri kimesneden davam ve talebim yokdur dediği muharrem 992 (BŞS A-121, 36b).”

giderken saldırıya uğramışlardı (EŞS 1199, 40b). Osmanlılarda zaman zaman yatsı namazından sabah namazına kadar olan vakitte sokağa çıkma yasağı uygulanmaktaydı (Bardakçı 2014; MD 7, 2179). Yasağın bilhassa hırsızlık gibi adi suçların önlenmesine yönelik olduğu aşikârdır. Gece işlenen darp suçlarında hırsızlık kasdıyla sokaklarda dolaşan, ev veya dükkânlara girenlerin subaşılar ya da gece bekçileri tarafından darp edildikleri görülmektedir. Örneğin Bursa Uzun Çarşı'da pasbanlık yapan Şaban gece yarısı boyacı dükkânını açan divaneyi darp etmiştir¹³⁷. Yatsı namazından sonra sokağa çıkma yasağının başlamasıyla birlikte yasağa uymayanlar hırsız olarak nitelenmekte ve subaşılar tarafından darp edilmekteydiler (AŞS 7, 91b). Gece nöbeti tutan subaşılardan sokakları teftiş ederken rast geldikleri yaralanma olayları da bulunmaktaydı. Böyle durumlarda yaralı, subaşı tarafından mahkemeye getiriliyor ve olay sicile kaydediliyordu¹³⁸. Gece vaktinde sokaklar ve ticari mekânların yanı sıra meskenler de güvenli yerler değildi. Gerek hırsızlık niyetiyle gerekse başka niyetlerle gece vaktinde evlere girmek oldukça kolaydı. Ankara'da yaşanan olayda Hacı Bayram, Pir Ahmed'in evine "*nısf-ı leyl'de*" girmiş ve eşini darp etmişti (AŞS 2, 277).

Daha öncede belirtildiği gibi darp suçlarının şer'iyye siciline kaydedilmesi esnasında darp suçunun işlenmesine neyin neden olduğuna dair bir bilgi aktarılmaz. Asayiş ile ilgili davalarda şer'iyye kayıtlarının mantığı olay örgüsünün açığa çıkarılmasından ziyade davacının istekleri doğrultusunda olayın devletin resmî kayıtlarına yansımalarını sağlamaktı. Devletin resmî kayıtlarına sorunları kaydettirmek ileride yaşanabilecek daha büyük sorunlarda avantajlı durum elde etmeyi sağlıyordu (Peirce 2005, 116-118). Saldırganlar da mahkeme kaydında haklılıklarını ispatlamak niyetiyle, neden saldırıda bulduklarına dair gerekçeler öne sürmekteydiler. Saldırganlar genellikle hakarete uğradıkları için davacıyı darp ettiklerini belirtiyorlardı. Genellikle kişilik haklarına, organlara veya aile efradına yönelik

¹³⁷ "*Mahruseyi Bursa'da Uzun Çarşıda pasban olan Şaban b. Seydi Bayram nam (...) meclis-i şer'e ihzar ve mahzarında takriri meram edip mezbur divaneyi Uzun Çarşıda Memi nam boyacı dükkânının nısf-ı leylde açılıp bazı esbabı karışdırır iken tuttuğumda bana şetm eyleyip ben dahi değnek ile başına urdum. Hala divane (-) gece ile çarşıya bakmak caizdir bimarhaneye kolunmasın talep ederim dedikte fi'l-vaki komşuları olan Müslümanlardan matuh olduğuna şehadet eylediklerinden sonra tumarhaneye irsal olundu (BŞS A-121, 34a).*"

¹³⁸ "*Budur ki hâlâ şehir subaşısı Mirza Subaşı bu gece kol gezerken öyle hamamı kurbunde kâfir mahallesinde Ali b. Yusuf nam âdemi mecruh eylediler deyi mezbur Ali ('yi) mahkeme-i şerife'ye getirip eser cerahatine nazar olundukda sol omzunda ve sol kolunda iki yerde bıçak yaresi ile mecruh görülüp kayd olundu (AŞS 7, 111b).*"

ifadeler hakaret olarak algılanıyordu. Mehmed b. Hüseyin, Ankara mahkemesine Mehmed b. Himmet adlı emredi dövdüğü iddiasıyla çıkarıldığında “*ağzıma ve avretime şetm (sövme) eyledi ben dahi urdum.*” diyerek kendini savunmuştu (AŞS 6, 70). Darp suçunun işlenmesine neden olarak gösterilen ifadeler arasında hırsız (MŞS 9,66), gidi (KoŞS 1, 208; EŞS 1199, 16b) yaramaz ve harami (MŞS 11, 200) yaftaları ile saldırganın eşine veya çocuklarına hakaret (MŞS 11, 200) yer almaktadır. İnsanlar arasındaki yaşam tarzı farklılıklarının hakaret olarak algılanması da darp suçunun işlenmesine neden olarak gösterilebilmekteydi. 1583 yılında Ankara’da yaşanan olayda Gazanfer b. Hamza, Dergâh-ı Ali Çavuşlarından Mustafa Çavuş’un kölesini darp etmişti. Kendisine neden darp ettiği sorulduğunda “...*mezbur arap bana meyhaneye gidelim dedi ben dahi tahammül edemeyip urdum...*” diyerek cevap vermişti (AŞS 1, 139). Karşılıklı güven duygusu temelinde işlerlik kazanan ekonomik ilişkiler darp suçlarının işlenmesinde sebep olarak gösterilen bir diğer unsurdu. Verilen borcun talep edilmesi veya bir hizmetin karşılığı olarak ücretinin istenmesi durumunda borçlu durumundakilerin saldırgan bir tutum sergiledikleri görülebilmekteydi. Musa b. İsmail verdiği borcun ödenmesini talep ettiğinde borç verdiği kişinin saldırısına uğramıştı¹³⁹. Bursa’nın Emir Efendi Odalarında ikamet eden Salih b. Mehmed kendisinden oda kirasını talep eden odabaşını darp etmişti¹⁴⁰. Alacak-borç ilişkilerinin probleme dönüşmesi hâlinde mahkemeye başvurmak tek çözüm yolu değildi. Bölgenin nüfuzlu kimselerini ya da bazı askerîleri tahsildâr gibi kullanarak borçludan parayı almak gibi gayrimeşru bir yöntem de uygulanabilmekteydi. Ankara’da yaşanan bir olayda Nasuh Ağa, El-Hac Sinan’a verdiği borcu tahsîl edemeyince Yusuf b. Abdullah’ı bu iş için görevlendirmiş ve “*Benim Hacı Sinan’da bin akçem vardır. Varın alın.*” demiştir. Bunun üzerine Yusuf b. Abdullah parayı tahsîl etmek için El-Hac Sinan’ı darp etmişti¹⁴¹. Kimi askerîlerin de aynı şekilde tahsildâr gibi

¹³⁹ “*Musa b. İsmail, Ramazan b. Recep mahzarında dava edip mezkûr Ramazan’da birkaç akçe hakkım olup dava talep eylediğimde beni dutup bağlayıp dövdü şer’le talep ederim dedikde gibbe’s- sual mezbur Ramazan bağlayıp dövdüm dedikde ikrarı bi’t-talep kayd olundu (BŞS A-121, 38b).*”

¹⁴⁰ “*Sunduk odabaşı, Salih (b.) Mehmed nam kimesneyi meclis-i şer’e ihzar ve mahzarında dava edip mezkûr Salih Emir Efendi Odaları’nda sakin olup, oda kirası talep ettiğim ecilden iki suhte ile beni taşra çıkarıp hem kendi urup ve hem suhtelere dövdürdü deyi şer’le hakkım talep ederim dedikde gibbe’t-inkâr Kutlu şah b. Turgud ve Yusuf b. Hamza nam kimesneler davasına muvafik şahadet edip bi’t-talep kayd olundu (BŞS A-121, 41a).*”

¹⁴¹ “*Budur ki El-Hac Sinan b. Taşçı meclis-i şer’de Yusuf b. Abdullah nam kimesne mahzarında takrir-i dava edip mezbur Yusuf bundan akdem beni dutup, darb u let benim bin akçem alıp bana hayf eyledi deyicek. Mezbur Yusuf’tan sual olundukda Nasuh Ağa benim Hacı Sinan’da bin akçem vardır varın alın*

davrandıkları ve darp suçunu işledikleri örnekler mevcuttur¹⁴². Payitahta yansıyan bir örnekte Yusuf ve Mustafa adındaki iki kardeş, bir yeniçeriye Hüseyin'in üzerine göndertmiş ve darp ettirmiştir¹⁴³.

Darp suçunun işlenmesine neden olan fiillerden bir diğeri ise meşru müdafadır. İslam hukukunda cana, mala ve ırza karşı saldırıları def etmek amacıyla işlenen savunma mahiyetindeki fiiller meşru müdafaa olarak adlandırılmıştır. Musa b. Âdem gece evine giren Satılmış'ı bıçakla yaraladığında “*evim içinde buldum ol sebebden bıçağla urdum* (AŞS 3, 91)” diyerek meşru müdafaa hakkını kullanıyordu. Zira İslam hukukuna göre meşru müdafaa cana veya ırza yönelik olduğu vakit bir görev mahiyetindedir, ceza gerektirmez. Mağdurun saldırganın uyguladığı şiddete paralel olarak şiddet uygulaması durumunda da herhangi bir cezanın verilmesine gerek yoktur (Avcı 2004, 45-46). Ankara'da yaşanan bir başka olayda kendisine bıçak çıkarılan Ahmed b. Veli, saldırganı bıçak ile yaraladığını itiraf etmişti¹⁴⁴.

Osmanlı hukukunda zaman aşımı ceza davalarında on beş yıl ile sınırlı idi (Demir 2010, 106). Üzerinden on beş yıl geçmediği hâlde davacılar mahkemede haklarını arayabilmekteydiler. Dört yıl önce aldığı yaradan ötürü felç olan Hamza b. Sefer Şah dört yıl sonra kendisini darp eden Nebi Halife'yi dava etmişti¹⁴⁵. Dava sonucunda Nebi Halife on bin akçe diyet ödemek zorunda kalmıştı (AŞS 5, 159).

dedi. Ben dahi gelip bundan talep eyledikde sekiz yüz akçe vardı. Sekiz yüz akçesin aldım. Ziyade almadım deyi cevap verip kayd olundu (AŞS 2, 216). ”

¹⁴² *Zinkeisen bilhassa kimi yeniçerilerin düşük bir ücret karşılığında başkalarının intikamını almada yardımcı olduklarını yazmaktadır (Zinkeisen 2011, 162). Kıta Avrupası'nda da ücreti mukabilinde askerler, benzer işleri yapmaktaydılar (Ruff 2011, 80).*

¹⁴³ *“...Yusuf ve Mustafa nam karındaşlar sende öküz akçesinden sekiz yüz akçe hakkımız vardır deyi babam Hüseyin'in üzerine yeniçeri gönderip babamı muhkem darp edip ve Osman nam karındaşımı at ayağı altında helak edip ziyade zulm ve teaddi eylemişlerdir... (AŞS 6, 165). ”*

¹⁴⁴ *“Oldur ki Yaya Ahmed tarafından Bali b. Abdullah ve Mustafa b. Ahmed şehadetleriyle vekâleti sabit olan El-Hac Mustafa b. El-Hac Kaya Bali mahfili kazada karye-i Mahyadan(?) Ahmed b. Veli ve Hüseyin b. Veli mahzarında dava edip müvekkilemin başının sol tarafında ve kolundan urup mecruh eyledi sual olunsun dedikde gibbe's-sual mezbur Ahmed cevap verip müddei-yi mezbûrun müvekkili bana bıçak çıkardı ben dahi (...) çaldım deyi ikrar edip ... (AŞS 6, 85). ”*

¹⁴⁵ *“Budur ki Hamza b. Sefer şah karye-i Boğazlıyan'dan Nebi Halife b. Receb nam kimesne mahzarında takriri dava edip bundan akdem mezbur Nebi Halife karye-i mezbûre kurbinde (...) yerinde benim sol omzumun başından kılıç ile urup mecruh edip dört yıl mikdarı vardır kolumu yukarı kaldıramaz oldum. Andan hâlâ görülüp lazım olan hakkım talep ederim deyicek gibbe's-sual fi'l-vaki mezbur Hamza'nın sol kolunun başında kılıç ile çaldım mecruh eyledim benim darbımdandır deyi cevap verdikten sonra üstadlardan(?) Elhac Ali b. İshak ve Mustafa nam cerrahlar meclisi şer'de... (AŞS 5, 130). ”*

Konya’da yaşanan bir başka olayda ise felç olan mağdura, saldırganın beş bin akçe diyet ödemesi kararlaştırılmıştı (KoŞS 2, 105).

Kanunnâmelerin ve fıkıh mecmularının vurguladığının aksine darp suçlarına hapis (MD 7, 156, MD 55, 284), siyaset (MD 7, 1470), kürek cezası (MD 3, 660; MD 5, 22), sürgün (MD 7, 857) gibi cezalar verilmiştir. Darp suçlarında kürek cezasının ne kadar süreyle verildiğine dair bir ipucu Seidel’in anlatısında mevcuttur. Bir elçilik heyeti ile birlikte Osmanlı ülkesine gelen ancak bir şekilde esir düşen ve kadırgalarda kürek çekmek zorunda kalan Friedrich Seidel, bir kişiye bıçak çektiği için üç ay müddetince kadırgalarda kürek çeken bir suçlunun cezası bittikten sonra azat edildiğini belirtmektedir (Seidel 2010, 51). Sürgün cezalarında ise ortalama süre bir yıldır (Daşcıoğlu 2007, 39). Hapis cezalarının süresi ise suçun ağırlığına göre değişmekle birlikte kesin bir sürenin varlığından söz edilememektedir (Yakut 2011, 35-38). Bununla birlikte hapis cezası tedbiren uygulanan bir cezadır. Aldığı yaralar sonucunda mağdurun ölmesi durumunda, faile kısas ve siyasete varan ağır cezalar verilebilmektedir (MD 7, 12, 1240).

4. HIRSIZLIK

4.1. Osmanlı Hukukunda Hırsızlık Suçu

İslam hukukunda hırsızlık suçunun tanımı; “*koruma altında bulunan başkasına ait bir malı mülk edinme niyetiyle gizlice alma*” şeklinde yapılmıştır (Aydın 2012, 184; Avcı 2004, 232). Hırsızlık suçunu gasptan ayıran temel nokta hırsızlıkta gizliliğin, gaspta ise aleniyetin esas olmasıdır (Avcı 2004, 234).

Hırsızlık suçunun ekseriyetle idam gibi ağır bir ceza ile cezalandırılması uygulaması Eski Türk hukukunda da yer almaktaydı. İslamiyet öncesi Türk Devletleri’nde hırsıza dayak cezası ile idam cezası arasında ağırlığı değişen cezalar verilebilmekteydi (Arık 1995, 16). Türklerin İslam inancını benimsemelerinden sonra kurulan Türk Devletleri’nde ise bu suçun, örfi hukuka bağlı olarak, idam cezası ile

cezalandırıldığı görülmektedir. Hırsızlara verilen idam cezaları genellikle kılıçla ikiye bölme şeklinde uygulanmaktaydı (Kanat 2010, 209-216; İbrahim 2010, 24).

Müslüman Türk Devletleri'nde uygulanan bu cezalandırma yönteminin aksine; İslam hukukunun hırsızlık suçunun işlenmesi durumunda uygun gördüğü ceza Kur'an-ı Kerim'de Maide Suresi'nin 38. ayetinde¹⁴⁶ belirtildiği üzere, elin bilekten kesilmesidir (H. Karaman 2008, 171)¹⁴⁷. İslam fıkında hırsızlık suçu *büyük hırsızlık (es-sarikatü'l-kübrâ)* ve *küçük hırsızlık (es-sarikatü's-suğrâ)* olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Büyük hırsızlık terimi ile silahlı soygun, eşkıyalık olayları kastedilmekte, küçük hırsızlık terimi ise adi, basit hırsızlığı karşılamaktadır. Büyük hırsızlık suçları ta'zir cezası gerektirirken, basit hırsızlık suçları (*sirkat*) had cezası gerektirir (Akbulut 2003, 176; Bardakoğlu 1998, 385). Basit hırsızlık (*sirkat*) suçunun oluşması için; çalınan malın bir kimsenin mülkiyetinde ve koruma altında olması, gizlice alınmış olması, çalınan şeyin durmakla bozulmayan ve kırılmayan bir şey olması ve belirli bir değer (*nisap miktarı*) üzerinde bulunması gibi belli şartların gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Had cezası gerektiren bu unsurlardan bir ya da birkaçının eksikliği durumunda faile ta'zir cezası verilir (Aydın 2012, 184-186; Ekinci 2008, 350-351)¹⁴⁸. Çalınan malın değeri yani nisap miktarı Hanefilere göre 10 dirhem üzerinde ise had cezası gerektiren basit hırsızlığın işlendiğine kanaat getirilir. Maliki ve Şafi fakihlere göre ise, faile had cezasının verilebilmesi için çalınan malın 3 dirhem üzerinde bir değere sahip olması şarttır (Peters 2005, 56). Birden fazla kimsenin işledikleri hırsızlık suçlarında çalınan mal suça iştirak edenlere eşit şekilde pay edildiğinde nisap miktarını geçiyorsa failerin her birine had cezası uygulanır (Bardakoğlu 1998, 388). Basit hırsızlık (*sirkat*) suçunun sabit olması için mağdurun dava açmış olması şartı aranır. Sirkat haddi şikâyete bağlı bir suç olduğundan mağdurun talebi yoksa hırsızlık suçunu işleyene had cezası verilemez. Dava mahkemeye intikal etmeden fail malı sahibine verirse sirkat suçu düşer. Mahkemeye intikalden sonra mağdurun faili affetmesi neticeyi değiştirmez, had cezası amme hukukunu ilgilendiren suçlara verildiğinden dolayı, had cezası uygulanır (Ekinci

¹⁴⁶ "Yaptıklarına bir karşılık ve Allah'tan caydırıcı bir müeyyide olmak üzere hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin... (Kuran-ı Kerim Meali 2009, 113)."

¹⁴⁷ İslam öncesi Arap toplumunda da hırsızlık suçuna el kesme cezası verilmekteydi (Bardakoğlu 1998, 385).

¹⁴⁸ Ayrıntılı bilgi için Bkz. (Avcı 2004, 233-242; Menekşe 1998, 24-35).

2008, 351). Bir kimse açlık gibi zaruri bir nedenden ötürü hırsızlık suçu işlerse had cezası verilemez. Nitekim Hz. Ömer döneminde vuku bulan kıtlık yılında hırsızlık suçlarına had cezası verilmesi uygulaması kaldırılmıştır (H. Karaman 2008, 171).

Basit hırsızlık ya da *sirkat* terimi ile nitelenen suçlar, Kur'an hükümleri ile tarif edildiğinden had suçları kategorisine girmekte ve suça verilecek ceza da Kur'an'ın hükmü ve Hz. Peygamberin sünneti ile belirlenmektedir. Buna göre, ilk defa hırsızlık eden bir kimsenin sağ eli kesilir¹⁴⁹. Hırsızlığın ikinci defa vuku bulması hâlinde ise sol bacak kesilir¹⁵⁰. Yine hırsızlıktan geri durulmaz ise kat-ı uzuv cezası verilmez, fail tövbe edinceye kadar hapsedilir (Akbulut 2003, 176)¹⁵¹. Nitekim Hz. Osman döneminde mükerrer hırsızlık suçu işleyenlere müebbet hapis cezası verildiği görülmektedir (Avcı 2004, 264).

Osmanlı arşiv kaynaklarında Arapça kökenli *sirkat* ve Türkçe *oğurlama* kelimeleri hırsızlık suçunu tanımlamak için kullanılmaktaydı. Hırsızlık suçu bilinen ilk kanunnâme olan II. Mehmed Kanunnâmesinden itibaren padişahların yapmış oldukları kanunnâmelerde etraflıca yer almıştır. II. Mehmed'in Umumi Kanunnâmesinde kaz, ördek, sığır, kovan, at gibi çiftlik hayvanlarının yanı sıra hububat nev'inden gıdaların ve muhtelif eşyanın çalınması durumunda verilecek cezaların miktarı düzenlenmiştir. II. Mehmed'in Umumi Kanunnâmesinde hırsızlık suçunun unsurlarının tamam olması hâlinde İslam hukukunun ön gördüğü el kesme cezasının verilmesi, aksi durumda ise ta'zir cezasının uygulanması emredilmiştir. Had, ta'zir cezalarının yanı sıra; kanunnâmede hırsızlık suçuna takdir edilen cezalardan bir diğeri de para cezalarıdır. Para cezalarında miktar on beş akçe ile iki yüz akçe arasında değişmektedir. Ayrıca kanunnâmede belirtilen bir başka husus da akraba arasında vuku bulan hırsızlık suçları ile ilgilidir. Böyle durumlarda ta'zir cezasının verilmesi uygun görülmüştür (Akgündüz 2006, 349-350).

¹⁴⁹ Hanefî, Şafî, Maliki ve Hanbeli ekolleri sağ elin kesilmesi hususunda ittifak etmekte, Hariciler sağ kolun omuzdan kesilmesi gerektiğini savunmakta (Avcı 2004, 263); Şiiler sağ elin dört parmağının kesilmesini yeterli görmektedir (Peters 2005, 56).

¹⁵⁰ Birkaç defa hırsızlık yapıp yakalanmayan kişi yakalandığı vakit işlediği suçların sayısınca değil, tek bir hırsızlık suçu işlemiş gibi cezalandırılır (Baba 2013, 84).

¹⁵¹ Ancak hırsızlığı âdet hâline getirenin ta'ziren idam edilebileceğini savunan görüşler de bulunmaktadır (Ekinci 2008, 351).

II. Bayezid'in Kanunnâmesi selefinden farklı olarak dükkân hırsızlıklarına ve hırsızlığı adet edinen kimselere idam cezası uygulaması getirilmiştir. Ticaret hayatının yaşam merkezleri olan dükkânların yanı sıra kervansaraylarda yaşanan hırsızlık suçlarına dair ilk düzenleme de II. Bayezid'in Kanunnâmesinde yer almaktadır. Buna göre kervansaraylarda vuku bulan hırsızlık suçlarında hırsız bulma ve zayi olan malı tazmin etme yükümlülüğü kervansaraycı'ya aittir. Ayrıca hırsızlık edenlere ve şeriklerine işkence ile suçlarının itiraf ettirilmesi hususunda kadılara cevaz verilmiştir. İşkence sonucunda failin suçlu bulunması hâlinde siyasete müstahak ise suçu işlediği yerde infaz edilmesi emredilmiştir. Hırsızlık suçlarında; II. Bayezid Kanunnâmesini selefının yapmış olduğu kanunnâmeden farklı kılan bir başka husus da köylerin yakınında işlenen hırsızlık suçlarında hırsız bulup çıkarma yükümlülüğünün köylüye bırakılmasıdır. İlaveten II. Bayezid Kanunnâmesi hırsızların kadı huzuruna çıkarılmadan cezalandırılmayacaklarına dair yeni bir düzenleme daha getirmiştir (Akgündüz 1990, 42-45, 75-76).

Seleflerinin yapmış oldukları kanunnâmelerde reâyânın işlediği hırsızlık suçlarının cezalandırılmasına ilaveten I. Selim Kanunnâmesinde sipahilerin faili oldukları hırsızlık suçlarının hapis cezasıyla cezalandırılacağına dair hüküm bulunmaktadır. I. Selim Kanunnâmesinde hırsızlık suçuna dair yapılan özgün tanımlardan bir diğeri ise bağ ve bahçelerden meyve, sebze aşırılara yöneliktir. Sahibinin izni ya da haberi olmaksızın bağ ve bahçelerden yemiş almanın cezası ta'zir olarak belirlenmiştir (Akgündüz 1991, 91-93). Bir silsile hâlinde kanunnâme metinlerinde gelişen hırsızlık suçuna getirilen tanımlar, I. Selim Kanunnâmesinde en olgun hâline ulaşmış daha sonra halefleri tarafından yapılan kanunnâmelerde aynen korunmuştur¹⁵². Hırsızlık suçunun cezalandırılması hususunda kısas cezası, para cezası, idam cezası gibi daha önceden tanımlanan cezaların yanına I. Süleyman'ın Kanunnâmesinde teşhir cezası da eklenmiştir. Tavuk ve ördek çalana iki ağaca bir akçe nisabıyla ta'zir cezasının yanı sıra çalınan hayvanların failin boynuna asılması suretiyle teşhir edilmesi emredilmiştir. Ayrıca at, sığır, katır ve eşek çalana gerekmesi

¹⁵² I. Süleyman Kanunnâmesindeki ilgili hükümler için Bkz. (Heyd 1973, 73-80). III. Murad Kanunnâmesindeki ilgili hükümler için Bkz. (Akgündüz 1994, 114-115). I. Ahmed Kanunnâmesindeki hükümler için Bkz. (Akgündüz 1996, 499-501).

hâlinde siyaset cezasının verileceği hükmüne yer verilerek hırsızlık suçu için ilk kez siyaset cezası takdir edilmiştir (Heyd 1973, 73).

1525-1526 (H.932) tarihli Bozok Kanunnâmesinde at, katır, deve çalınması durumunda el kesme cezasının uygulanabileceği, el kesmenin gerekmediği durumlarda ise para cezalarının verilebileceği görülmektedir. Failin yapmış olduğu hırsızlık tavuk, yemiş, kaz ve odun hırsızlığı ise el kesme yerine 30 ila 15 akçe arasında değişen para cezaları verilmektedir (Akgündüz 1993, 226-229)¹⁵³.

4.2. Osmanlı Toplumunda Hırsızlık Suçu

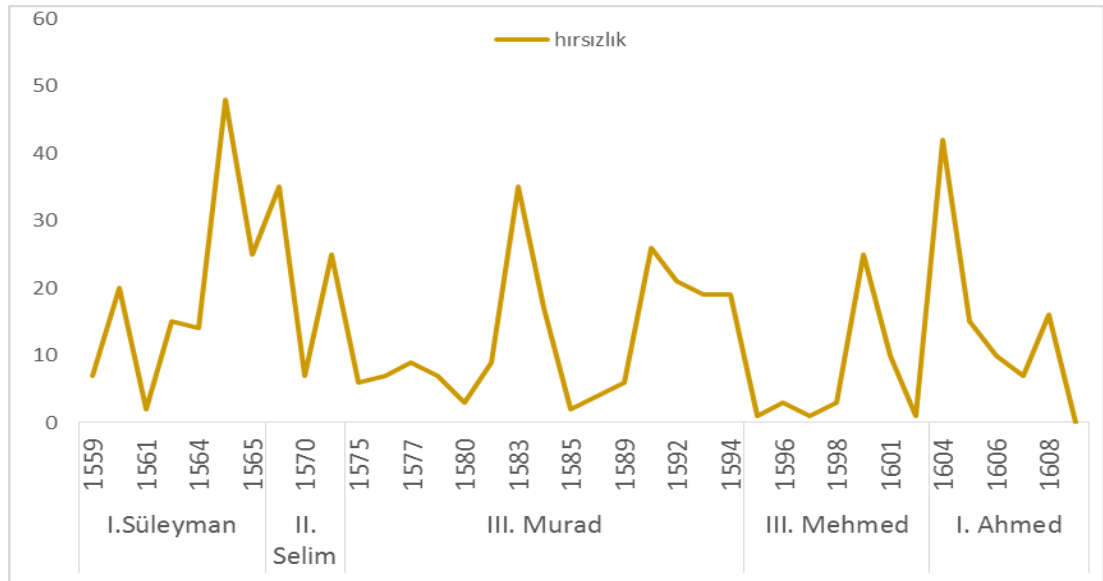
Osmanlı klasik çağında toplumsal yaşamı olumsuz etkileyen suçlar arasında -gasp, darp suçlarından sonra- en yaygın suçlardan bir diğeri de hırsızlık olmasına rağmen; Osmanlı'daki hırsızlık oranı, Avrupa'daki hırsızlık olaylarına kıyasla oldukça düşük kalmaktadır (Danişmend 1982, 14). Osmanlı dünyasında bir köle olarak kadırgalarda kürek çekmek zorunda kalan Heberer'e göre (2010, 213), Osmanlı toplumunda hırsızlık suçunun Avrupa'ya oranla az işlenmesinin nedeni cezaların caydırıcı olmasıdır. Evliya Çelebi, meşhur seyahatnâmesinde İstanbul esnafı hakkında malumat verirken, esnafın elli yedi bölüm ve yüz alaydan oluştuğunu belirtmekte; hırsızları ve yankesicileri de müstakil birer esnaf grubu olarak zikretmektedir. Ona göre XVII. yüzyılın ilk yarısında İstanbul'da üç yüz yankesici ve iki yüz nefer kara hırsız bulunmaktaydı (Evliya Çelebi 2013, 1. Kitap, 307). Bu bölümde irdelenecek olan yankesiciler ve Evliya Çelebi'nin "*kara hırsızlar*" olarak nitelediği grubun işlediği ev hırsızlıkları -ki buna kapı hırsızlığı denilmektedir (Toprak 2008, 277)- dükkân hırsızlıkları gibi küçük hırsızlık grubuna giren suçlardır.

Asayişin ortadan kalktığı zamanlarda meydana gelen hırsızlık suçlarının görülmesinde; savaş dönemleri, ekonomik krizler, sosyal dengenin bozulmasıyla köylü nüfusun şehirlere göç etmesi, istihdam azlığı, salgın hastalıklar gibi bir dizi

¹⁵³ Osmanlı hâkimiyetinin iyice pekiştiği dönemde yapılan 1558-1559 tarihli Bozok Kanunnâmesinde Osmanlı Umumi Ceza Kanunnâmesinde yer alan hükümlerin benzerleri bulunmaktadır. Krş. (Akgündüz 1993, 240-241). Ayrıca Bkz. Dipnot 74.

neden etkilidir (Bkz. Grafik 11). Braudel salgın hastalık dönemlerinde hırsızlık suçlarında bir artışın olduğunu belirtmiştir (Braudel 1989, 222). Osmanlı Devleti'nde de 1573, 1576, 1578, 1591 ve 1596 yılları veba salgınlarının görüldüğü yıllardır (Hür 2009, 8 Kasım tarihli köşe yazısı). Ancak hırsızlık suçları 1573 ve 1591 yıllarında kayda değer bir artış göstermiştir (Bkz. Grafik 11). Bu bakımdan Osmanlılardaki hırsızlık suçlarının artışında salgın hastalıkların etkili olma ihtimalini de hesaba katmak gerekmektedir.

Robert Jütte (Jütte 2011, 178-180), erken modern dönem Avrupası üzerinde yaptığı yoksulluk araştırmasında, kıtlıklar ile hırsızlık suçlarının artışı arasında zayıf da olsa bir bağlantının olduğunu belirtir. Daha önce ifade edildiği gibi 1590 yılı Doğu Akdeniz'de büyük kıtlıkların baş gösterdiği tarihtir (White 2011, 140-141). Grafik 11'den görüleceği üzere kıtlıkların ortaya çıkış tarihi olan 1590'lı yılların ilk yarısında, hırsızlık suçlarının artışı ile kıtlık arasında Jütte'nin belirttiğini onaylayan tarzda bir bağlantının olduğu çıkarımı yapılabilir.

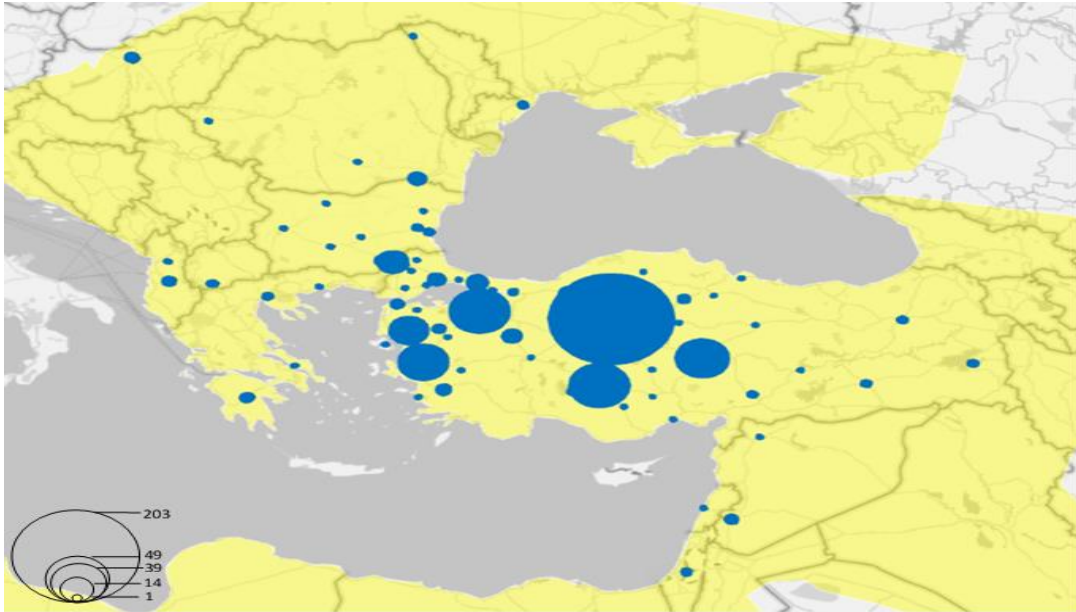

Grafik 11: Hırsızlık Suçunun Yıllara Göre Dağılımı

Celâlielerin zulmünden kaçan ya da başka sebeplerle şehirlere göç etmek zorunda kalanlar hırsızlık olaylarının yaşanmasında önemli rol oynamaktaydılar (Akdağ 2010, 679-680). Örneğin 1604 yılını da içerisine alan “Büyük Kaçgunluk” döneminde hırsızlık suçlarının arttığı görülmektedir (Bkz. Grafik 11). Şehirlere göç

etmek zorunda kalan kalabalıklar imkânların sınırlı olmasından dolayı kendilerine yaşam alanı açma gayreti ile illegal yollara sapmakta ve hırsızlık gibi suçları işlemekteydiler (Zarinebaf 2010, 41-49). Şehirlere doğru yaşanan sosyal hareketliliğe paralel olarak hırsızlık gibi adi suçların artması beklenen bir olgudur.

Klasik dönemin önemli münevverlerinden Gelibolulu Mustafa Âlî hırsızlık suçlarının artmasını göçe ve istihdamın azlığına bağlamaktadır. Gelibolulu Mustafa Âlî (1997, 286-287) köylerde yaşanan hırsızlıkları işsiz güçsüz bekârların işlediğini; şehirlerdeki hırsızlıkların ise ekseriyetle medrese eğitimi için köylerden şehirlere gelen bazı suhteler ile şehir oğlanı denilen işsiz güçsüz takımından kimseler tarafından işlendiğini belirtmektedir. Osmanlı Devleti'nin *gurbet taifesi* olarak nitelendirdiği toprağını terk ederek şehirlere göçmek zorunda kalan insanlar da hırsızlık suçlarının önemli aktörlerindendi (MD 6, 117; MD 7, 2135, MD 5, 271). İstanbul'a yansıyan örneklerde, gurbet taifesinin yanı sıra, halkın çingenelerden ve iş bulmak gayesiyle göçen ırgat taifesinden de şikâyetçi olduğu anlaşılmaktadır (MD 6, 1282; MD 9, 107; MD 39, 227; MD 6, 253).

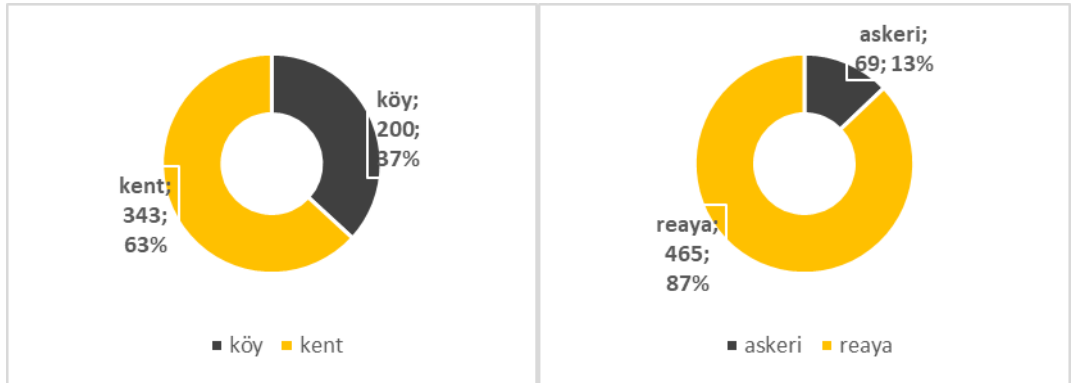

Harita 4: Hırsızlık Suçlarının Coğrafyaya Göre Dağılımı

Suçlular, işsizliğin ve suç oranlarının yüksek olduğu bölgeler arasında yaşamak eğilimine sahiptirler (Goodwin 2011, 155). Osmanlı dünyasında hem birer ticaret

merkezi hem de Celâli, levent birliklerinin faaliyetlerine karşılık korunaklı alanlar oluşturan Ankara, Bursa, Kayseri gibi büyük şehirlere doğru yaşanan göç, şehirlerin nüfusunu artırmıştır. Bu artışın ekonomik alandaki yansıması işçi ücretlerinin düşmesi olmuştur (Pamuk 2013, 168-171). Bu durumun bir sonucu olarak; ticari hayatın canlı olduğu, fakat artan nüfusla birlikte istihdamın sıkıntıya girdiği Anadolu'nun önemli şehirlerinde suç oranları artmıştır (Bkz. Harita 4). Goodwin'in belirttiği üzere potansiyel olarak suçun yüksek olduğu yerler suçlular açısından çekim merkezi hâline gelmektedir.

Göç ve işsizlik gibi sorunlar yüzünden şehirlerde hırsızlık suçları köylere nazaran oldukça fazladır. Ayrıca hırsızlık suçları genel olarak reâyâ sınıfına mensup kişilerce işlenmektedir. Bununla birlikte askerî sınıfa mensup bazı kişilerin de-reâyâyâ nispeten daha az olmakla birlikte-hırsızlık suçunun faili durumunda olduğu aşikârdır (Bkz. Grafik 12).

Grafik 12: Hırsızlık Suçlarının Yerleşim Yeri ve Sosyal Kimliğe Göre Dağılımı

Hatırlanacağı üzere askerî sınıf mensupları gasp suçunun %41'inde fail durumundaydılar. Hırsızlık suçlarının ise yalnızca %13'ü askerîler tarafından işlenmiştir. Askerîler sahip oldukları silahlı gücün etkisi ile reâyâ üzerinde kurdukları fiili baskının neticesi olarak ahalinin mallarını gizli olarak değil, zor kullanarak ve açıktan almaktaydılar. Askerî sınıf üyeleri içerisinde hırsızlık suçunun faili konumunda bulunanlar ekseriyetle sipahi, subaşı ve yeniçeri gibi seyfiye sınıfına mensup kimselerdi (AŞS 9, 113; KoŞS 1, 134; MD 5, 201; MD 5, 1442)¹⁵⁴. 1573-1578

¹⁵⁴ 1532-1540 yılları arasında Osmanlı ülkesinde bulunan Bassano bu gruplar içerisinde subaşılardan açıkça hırsızlık yapmaktan çekinmediklerini ifade etmektedir (Bassano 2011, 80). Bassano'nun ne

yılları arasında İstanbul'da bulunan Stephan Gerlach (2010, 171, 571) ileride yeniçeri olacak bazı acemi oğlanlarını hırsızlık suçunun baş aktörü olarak anmaktadır. Ayrıca kimi askerîler hırsızlık suçu için daha çok çevrelerindeki adamları kullanmakta ya da teşvik etmekteydiler (MD 6, 585; MD 5, 1645; AŞS 2, 19). Evliya Çelebi'ye göre (2013, 1. Kitap, 307) subaşı, yeniçeri ve geceleri şehrin güvenliğinden sorumlu asesler içerisinde rüşvet karşılığında hırsızlara göz yumanlar bulunmaktaydı. Evliya Çelebi'nin belirttiği bu durum devletin resmî kayıtlarından da teyit edilebilmektedir (MD 6, 1056; MD 7, 2535). Bilhassa dükkân soygunlarında mağdur olan dükkân sahipleri aseslerin ihmalinden yakınıyorlardı (AŞS 2, 264 ve 267; AŞS 7, 72a). Ankara Uzun Çarşı'da dükkânı bulunan El-Hac Mehmed mağdur sıfatıyla mahkemeye geldiğinde, gece vakti dükkânının soyulduğunu belirterek o gece çarşıda görevli olan asesi ihzar ederek suçlamalarda bulunmuştu. Zira Osmanlı hukuk sistemi hırsızın bulunamadığı durumlarda aseslerin sorumlu tutulacağını belirtiyordu (AŞS 7, 98a).

Hırsızlık suçları suçun meydana gelmesinin akabinde mahkemeye yansıtılabildiği gibi, Osmanlı hukukunun ceza davalarında zaman aşımı için ön gördüğü on beş yıllık süre zarfında da mahkemeye taşınabiliyordu (Demir 2010, 106). Manisa'nın Yalın-abad karyesinden Bali b. İmirza atları çalındığı için mağdur olmasına rağmen bir yıl sonra, Müezzîn Muhiddin Halife ise iki yıl sonra olayı mahkemeye intikal ettirmişti (MŞS 9, 37; MŞS 12, 298). Hırsızlık suçlarının mahkemeye geç intikal ettirilmesinde failin bulunamaması, mağdurun iddiasını ispat edecek delillerden yoksun olması gibi nedenler etkiliydi. Bursa'da yaşanan faili meçhul bir hırsızlık olayında atı çalınan Abdullatif, bir yıl sonra atını bulmuş, iddiasını ispat edecek kanıtı sağlamış ve mahkemeye gelerek atın kendisine ait olduğunu şahitlerle ispat etmişti (BŞS A-166, 43). Hırsızlık suçlarının mahkemeye geç intikal ettirilmesinde etkili olan bir diğer sebep de failerin devamlı sancak değiştirerek yakalanmaktan kurtulmaları olmalıdır. Çünkü asayişin temininden sorumlu amirler, hırsızların sancak değiştirerek halas olmalarından yakınmaktaydılar (MD 6, 1278; MD 7, 1732, 1867).

maksatla Osmanlı topraklarında bulunduğu net değildir. Bassano'nun seyahatnamesini neşreden Babinger, onun Osmanlı-Venedik Savaşı'nda esir düşmüş olabileceğini ve bu vesile ile İstanbul'da yaşadığını iddia etmektedir (Bassano 2011, 3-4).

Hırsızlık suçlarının mahkemeye intikal sürecinde mağdurların önemli rolü bulunmaktaydı. Mağdur olan kimse dava sürecinde şüphelendiği kimselerin isimlerini mahkemede belirtmekle yükümlüydü. Suçu ispat etme yollarından birisi failin aleyhinde şahitlere sahip olmaktı. Şahitler davanın görüldüğü esnada mahkemeye getirilebileceği gibi mağdura, daha sonra şahit getirmesi için belirli bir gün sayısınınca izin verilebiliyordu¹⁵⁵. Şahitlerin mahkemeye intikal edeceği güne kadar failer kefile veriliyordu (AŞS 6, 55). Hırsızlık suçları failin yakınları tarafından da mahkemeye intikal ettirilebiliyordu. Kayseri’de yaşanan olaylarda Güllü Hatun ve Raziye Hatun mahkemeye gelerek eşlerinin hırsızlık yaptığını belirtmişlerdi (KŞS 8, hüküm.131 ve hüküm. 147; KŞS 11, 59). Evliya Çelebi’nin belirttiği üzere hırsızlığı meslek edinen kimselerin izlerine arşiv vesikalarından ulaşmak mümkündür. Örneğin pek çok kişinin evine ve dükkânına giren Ankaralı Nesimi hırsızlığı meslek edinmiş sayılabilir (AŞS 5, 97, 106, 116, 137, 138). Hırsızlar çaldıkları malları Ankaralı Nesimi’nin yaptığı gibi kendi evlerinde saklıyorlardı. Bazen de başka bir mahaldeki tanıdıklarına emanet koyuyorlardı (KoŞS 1, 104; MŞS 11, 277).

Suçlunun ortaya çıkarılamaması durumunda mahalle ya da köydeki herkes mesul tutulur ve evleri teftiş edilirdi¹⁵⁶. Suç isnat ettiği kimsenin tasarrufunda bulunan malların kendisine ait olduğunu ispatlama yükümlülüğü mağdura verilmekteydi (AŞS 1, 103, 152). Hırsızın ortaya çıkarılamaması hâlinde çalıntı mal kimin elinde bulunmuşsa o kişi birinci dereceden şüpheli hâline gelmekteydi¹⁵⁷. Böyle bir durumda şüpheli, çalıntı malı kimden ve nasıl aldığını ispat etmek zorundaydı (AŞS 1, 97)¹⁵⁸. Mağdur, malın kendisine ait olduğunu ispatlayamazsa failden yemin etmesini isteyebilirdi. Suç isnat edilen kişi, hırsızlığı edenin kendisi olmadığına dair yemin ettiği takdirde dava düşerdi (AŞS 2, 15 ve 307). Hırsızlar genellikle suçlarını inkâr

¹⁵⁵ “Budur ki karye-i Akkuşdan(?) Mehmed b. Elhac Pir Ahmed Meclis-i Şer’de Ahmed b. Mustafa nam kimesne mahzarında takrir-i dava edip bundan akdem mezbur Ahmed benim ve karındaşım Himmetin evlerimize girip hayli esbabımız sirka eyleyip bize gayet hayf eyledi deyicek mezbur Ahmed inkâr edip müddeiden beyine talep olundukda üç güne dek beyine getireyim deyicek... (AŞS 4, 151).”

¹⁵⁶ “Budur ki karye-i Kızılcaşehirden Receb ve Müstehab b. Mehmed nam kimesneler Meclis-i Şer’de Yusuf b. Abdullah nam kimesne mahzarında takrir-i dava edip bundan akdem benim kıyım açılıp buğdayım gitmiş idi sonra cümlemiz cemaatimiz ile her kimesnenin evleri aranıp mezbur Yusuf’un evinde mahfuz on beş kile buğday bulundu benimdir talep ederim... (AŞS 2, 277).”

¹⁵⁷ Çalınan malın bulunamaması durumunda mahalle ya da köy halkı malı tazmin etmek zorundaydı (KoŞS 1, 144).

¹⁵⁸ Bu durumla alakalı I. Süleyman Kanunnâmesinde benzer bir hüküm bulunmaktadır. Bkz. (Akgündüz 1992, 302).

etme yolunu seçmekteydiler. Mağdura ait malın kendi zimmetlerinde bulunması durumunda hırsızlar, ya yabanda bulduklarını¹⁵⁹ ya da bir başkasından aldıklarını iddia etmekteydiler¹⁶⁰. Hırsızların suçlarını itiraf ettikleri de görülürdü (AŞS 2 50 ve 277; AŞS 3, 28; MŞS 11, 49; KoŞS 1, 223). Bir kimsenin hırsızlığı açığa çıkarıldığında evindeki eşyalar araştırılır, mağdur olanlar mahkemeye gelerek kendi mallarını teşhis eder ve alırlardı (AŞS 9, 16; BŞS A-121, 49a, 49b). Hırsızın evinde bulunan malların satılarak mağdurun zararı karşılanabilirdi¹⁶¹.

Suçun ispatında şahit göstermenin mühim bir yeri olduğundan; özellikle gece yaşanan hırsızlıklarda, hırsızın suçüstü yakalanması durumunda, mağdur mahkemeye gelerek suçlunun olay yerinde müşahede edilmesini talep edebilirdi (AŞS 1 128). Gece yaşanan hırsızlıklarda mahkemeye çıkarılan suçlular genellikle suçlarını inkâr etme yolunu seçiyorlardı. Zira mağdurun, suçluyu açığa çıkarabilmesi için şahit göstermesi gerekmektedir. Herkesin uykuda olduğu bir vakitte şahit göstermek davacı açısından oldukça zordu. O yüzden gece evine hırsız girenler, hırsızı etkisiz hâle getirmek yerine feryat ederek komşularının olaya şahit olmasını sağlamaktaydılar (KoŞS 1, 120)¹⁶².

Hırsızlık suçlarında mağdurların, görevlilerin (AŞS 3, 8; AŞS 7, 91b; KoŞS 2, 290) yanı sıra mahalle halkı da hırsızlıkları aşikâr olan mahalle sakinlerinden şikâyetçi olabilmekteydiler. Bu tür durumlarda mahalle imamı ve müezzini halka önderlik etmekteydiler (AŞS 4, 67). Faili meçhul hırsızlık olaylarında, mahalle halkının suçluyu bulamaması durumunda kötü şöhreti ile tanınan kimseler teftiş edilmekteydi. Genellikle mahalle ileri gelenlerinin olumsuz görüş bildirdiği ve kefil olmadığı

¹⁵⁹ "...bundan akdem iki defa evim açılıp külli esbab ve erzakım sirka olunmuş idi. Hâlâ mezbûrenin yedinde bir zar ve bir yasdık ve bir çuval mezbûrenin yedinde buldum talep ederim deyicek mezbûreden sual olundukda yabanda buldum bunun idiğın bilmezim deyicek... (AŞS 9, 38)."

¹⁶⁰ "...Halil b. Sadır meclis-i şer'de Ali b sadık mahzarında takrir-i kelâm edip mukaddema iki siyah öküzüm mülkümden zayi oldu idi mezbur Ali'nin yedinde buldum talep ederim dedikte gibbe's-sual zikr olunan öküzleri müteveffa Abdullah Bey'in tumarından satın aldım... (KŞS 11, 49)."

¹⁶¹ "Ergene kâdisına hüküm ki: Taht-ı kazânuzda Kastamonu nâm karyede Eynehân nâm kimesne Ergene Kazâsı'nda nice Müslümanların su sığırı ve öküzlerin sürüp, âhar yerde satup, te'addî itmekle ele getirilüp, küreğe konulmuşdı. Hâlen ol davarları alınanlardan Ferruh nâm kimesne südde-i sa'âdetüme gelüp sâbit olan hakların alvirilmesin recâ imeğın buyurdum ki: Evren Çavuş vardukda mezkûr Eynehân'ın mülk evin ve esbâbın ve davarların var ise satup, mezkûr kimesnenün şer'le sâbit ve zâhir olan hakkın alviresin (MD 9, 181)."

¹⁶² "Budur ki nefis-i Ankara'dan Mehmed b. Ahmed Çelebi nam kimesne meclis-i şer'de Bekir b. Mustafa nam kimesne mahzarında takrir-i dava edip mezbur Bekir gece ile esbab sirka etmek kasdına evimize girip bir kilimimiz alıp dahi gayrisin almak kasdında iken muttali olup meded Müslümanlar deyi feryad etdiğimde bazı kimesneler gelip mezbûru tuttuk... (AŞS 3, 28)."

kimseler “*yaramaz*” olarak yaftalamakta ve faili meçhul suçlarda hedef tahtasına konmaktaydı¹⁶³. Evliya Çelebi’nin kara hırsızlar ve yankesiciler, Mustafa Âlî’nin ise şehir oğlanları adıyla yaftaladığı hırsızlar; Osmanlı arşiv kayıtlarında umumiyetle kendi adları ve baba adları ile birlikte standart bir metot ile kayda geçirilmekteydi. Bununla birlikte bazı hırsızların daha ayrıntılı bir şekilde, onları toplum içerisinde tanınır kılacak unvan, lakap, meslek adı gibi sosyal kimlikleri ile kaydedildikleri görülmekteydi. Buna göre Osmanlı toplumunda hırsızlık yaptığı gerekçesi ile kadı huzuruna çıkartılan ve toplum içerisinde ayırt edici bir sıfatı bulunanların %22’si köle veya hizmetkâr, %20,2’si kadın, %17,4’ü ise zimmilerdi.

Failler	%	Failler	%
Köle/ hizmetkâr	24 (%22)	Subaşı	4 (%3,7)
Kadın	22 (%20,2)	Yeniçeri	4 (%3,7)
Gayrimüslim	19 (%17,4)	Çavuş	2 (%1,8)
Çingene/Yörük/Gurbet	9 (%8,3)	Naib	1 (%0,9)
Faili meçhul	9 (%8,3)	Voyvoda	1 (%0,9)
Sipahi	7 (%6,4)	Şeyh	1 (%0,9)
Hacı/hoca	5 (%4,6)	Bey	1 (%0,9)
	Niteleyici bir unvanı olmayan		434

Tablo 6: Hırsızlık Suçunu İşleyen Faillerin Kimlikleri (Unvana Sahip Olmayanlar % Hesabına Dahil Edilmemiştir)

Köleler ve hizmetkârlar genellikle sahiplerinin yönlendirmesi olmaksızın kendi başlarına buyruk hareket ediyorlardı. Bu gibi bir durumda köle sahipleri, mahkemeye gelerek kölelerinin hırsızlıklarını ifşa ederek kendilerini temize çıkarmaya çalışıyorlardı¹⁶⁴. Ancak kölelerin, sahiplerinin bilgisi dâhilinde, sahipleri için hırsızlık yaptığı münferit olaylar da yaşanmaktaydı (MD 6, 869). Örneğin Balat’ta mütemekkin Balım adındaki kişinin kölesi olan Seydî, hırsızlık suçlarından ötürü mahkemeye çıkarıldığında “*her ne fesad edersem mezbur Balım ma ‘rifetiyle iderin*” diyerek sahibi için hırsızlık yaptığını itiraf etmişti (MD 7, 1746). Köleler açısından en kolay işlenebilecek hırsızlık, sahiplerine ait malları çalarak kayıplara karışmaktı. Sahibini soyduğu iddiası ile mahkemeye ihzar edilen köleler hırsızlık suçuna tevessül etme nedeni olarak kötü muameleye maruz kalmalarını göstermekteydiler. 1576

¹⁶³ “*Vech-i tahrir-i huruf budur ki mahalle-i İp bazarından(?) Mustafa Çelebi b. Piyale Bey mahfil-i şer’e gelip takrir-i meram kılıp benim evim açılıp bazı esbabım sirka olundu. Ehl-i mahalleden yaramaz ehl-i fesad olanlar sual olunup hakkım alınmak dedik... (MSŞ 11, 213).*”

¹⁶⁴ “*...Râbi’a nâm hâtûn Dergâh-ı Mu ‘allâm’a gelüp; “Hasan nâm mu ‘takı yaramazlık ile meşhûr olup hırsızluk idüp anda habsolunduğunu” i ‘lâm itmeğin... (MD 6, 186).*”

yılında sahibinin mallarını soyduğu iddiası ile Manisa Mahkemesi'ne ihzar olunan Hasan kendisini savunurken, sahibinin kendisini dövdüğünü, kendisinin de intikam alma niyetiyle sahibinin mallarını çaldığını belirtmişti¹⁶⁵. Bilhassa ticaret ehlinde olanlar ve askerî sınıf mensupları, hizmetkârları tarafından soyulmaktaydılar (AŞS 4, 49; EŞS 1199, 20b). Bu iki sınıfın mağdur olmasında varlıklı kimseler olmalarının yanında; askerîler açısından uzun süren sefer dönemleri, arkalarında bıraktıkları köleler için uygun zamanı yaratıyordu. Coşkun Üçok'a göre (1946a, 142); İslam hukukunda kölenin, sahibine ait malları çalması ceza gerektiren hırsızlık sınıfına girmemekteydi. Kölelerin lehine olan bu durum, özellikle sefer zamanlarında mülkünü terk etmek zorunda kalan askerîler açısından büyük bir sorun oluşturuyordu. Sahiplerinin mallarını alarak kayıplara karışan kölelerin büyük çoğunluğu erkek olmasına rağmen, kadın kölelerin de sahiplerini soymaktan geri durmadıkları görülmektedir. Konya'da vuku bulan olaylarda Pervane Subaşı ve Ali Çavuş, Ankara'da ise Yeniçeri taifesinden Mustafa Bey cariyeleri tarafından soyulmuşlardı (KoŞS 2, 189 ve 190; AŞS 2, 48).

Hırsız suçlaması ile mahkemeye çıkarılanların %20,2'sini kadınlar oluşturmaktadır. Kadınların işledikleri hırsızlık suçları ekseriyetle hemcinslerinin mallarına yönelikti. Bilhassa kadın hamamları hırsızlık olaylarının sıkça yaşandığı yerlerdi (AŞS 6, 47; AŞS 7, 108b; AŞS 9, 230). Hamamların yanı sıra kadın hırsızların rağbet ettikleri bir başka hırsızlık çeşidi ise ev hırsızlıklarıydı (MD 5, 1030; MŞS 11, 319). Hırsızlık yapan kadınlar bu suçu tek başlarına işledikleri gibi kimi zaman ortaklaşa işlemekteydiler. Kadınların ortakları ise genellikle eşleri oluyordu (BŞS A-121, 49a-50b). Kadınlarla ortak hareket edenler arasında eşrâfin ve idârenin önde gelenleri de yer almaktaydı. Bunu örneklendirebilecek bir olay Burdur'da yaşanmıştı. Burdur'dan Paşabey, Hacı Lütfi, Şah Ali ve Mahmud Kethüda ile Burdur kadısı, Burdur'da ikamet eden Buharalı Şeyh Mehmed adındaki acemin elinde bulunan değerli taşı almak için Gülbeşe hatunu kullanmışlardı. Gülbeşe hatunu rızası yokken

¹⁶⁵ “Budur ki çingeneler zümresinden Hasan b. Canıkalmaz mahfil-i şer'-i şerife hazır olup ikrar ve itiraf edip dedi ki Haydar nam çingeneye (-) hizmet ederdim beni dövdü ben dahi eybesinde(?) bir kırmızı tuz kise içinde dört yüz seksen akçesi ve bir gümüş mühri var idi aldım kaçdım dediği Zaim Lütfi Bey talebiyle kaydı sicil olundu (MŞS 11, 206).”

Buharalı Şeyh Mehmed ile nikâhlanmışlar; Gülbeşe Hatun, ilk fırsatta taşı çalmış, Burdur kadısına getirmişti¹⁶⁶.

Hırsız suçlamasına maruz kalan bir diğer grup gayrimüslimlerdi. Gayrimüslim failler, zimmilerin¹⁶⁷ yanı sıra askerîlerin (MD 6, 177), tüccarın (MD 3, 801) ve Müslümanların (AŞS 3, 103; AŞS 5, 18, MD 7, 1694) mallarını çalmakla suçlanmaktaydılar. Osmanlı mahkeme kayıtlarında kendilerine suç isnat edilen gayrimüslimlere ait kayıtlar bulunduğu gibi, mağdur sıfatıyla kadı mahkemesine gelen gayrimüslimler de bir hayli fazlaydı. Hırsızlık suçundan mağdur olan gayrimüslimlerin daha çok dükkânları soyulmaktaydı¹⁶⁸. Zimmilerin mağdur olduğu hırsızlık suçlarında, failer genellikle Müslümandı (AŞS 9, 58, 233).

Hırsızlık suçuna şeriatın ve kanunnâmelerin öngördüğü ağır cezalar suçluları, suçu işlemeye degecek varlıklı kimselerin mallarını ele geçirme gayesine yönlendirmekteydi. Bu sebeple Osmanlı toplumunda, ev soygunları başta olmak üzere, yaşanan hırsızlıklarda genellikle varlıklı kimseler ve korumaya muhtaç kimseler mağdur olmaktadır. XVI. yüzyılın sonlarında Osmanlı dünyasında yaşanan hırsızlık olaylarında genel olarak yeniçeri, sipahi, kadı gibi askerî sınıf mensupları, hacı unvanına sahip olanlar, ticaret tariki ile yaşamlarını idame ettirenler gibi ekonomik

¹⁶⁶ "Hâliyâ Kütâhiyye kâdîsî nâyibi sûret-i sicil gönderüp; "Kütâhiyye Sübaşısı olan Mûsâ kasaba-i Burdur'dan Gülbeşe nâm hâtûnı meclis-i şer'â getirüp takrîr-i kelâm idüp; "Mezkûrenün ikrârı sicill olunmak fermân olundu." diyücek mezbûreden sü'âl olundukda ikrâr idüp; "Ben sâkine olduğum kasaba-i mezbûreden Paşabeğ ve Hâce Lütfî ve Şâh Alî Kassâb ve Mahmûd Kethudâ nâm kimesneler bana; "Gel seni bunda olan Şeyh Mehmed Buhârî nâm Acem'e nikâh eyleyüvirelüm. Anda bir cevherî taş var imiş, bize alıvir, hemân görelüm, yine virelüm." diyü üç yıl mikdârı vardır ki söylerler idi ve kasaba-i mezbûre kâdîsî dahî söyler idi. Ben kâdînun evine girür çıkar idüm. Bana; "Gel, ol Acem'e var, ol taşı andan al, görelüm nicedür." diyü niçe def'a söyleyüp benüm ere varmak murâdum degil iken hâh u nâ-hâh beni mezkûr Acem'e alıvirdiler. Bir kaç gün olduk[da], bir gün mezkûr Acem sabâh namâzı için âbdest almağa taşra gidüp taşı dikeduğu zıbunun çıkarup komış. Ben dahî mezkûrların sözine uyup bilmezlikle ol zıbundan taşı çıkarup alup başuma sokdum. Acem âbdest alup sabâh namâzın kılmağa gitdi. Ben dahî, kâdîya girdüm. Gördüm ki, ol dört nefer kimesneler kapu öninde taşrada tururlar imiş. İçerü kâdîya girdüm. "İşte, taşı aldum; görün de yine virün!" diyü kâdînun eline taşı virdüm. Alup bakup salevât getürdi. "Hele yörü, var git!" diyüp ben dahî evüme geldüm. Gördüm ki, Acem eve gelüp taşun girdüğü tuyp benî döğmege kalkup; "Neyledün taşı? Tiz çıkar!" diyü gazab idicek korkumdan kaçup kâdîya geldüm. "Acem taşun girdüğü tuymıs; kerem idün, virün, iletivireyin; beni döğör ve söğör." didüğüme bana; "Korkma, biz seni kurtaruruz!" diyüp benî üç gün saltırmeyüp sakladı. Sonra mezkûr Acem benî; "Yabanda yatdı." diyü boşadı. Taş kâdî-i mezbûrda kaldı. Kimesneye bühtânım ve garazım yokdur." didükde; "Taş ne mikdâr var idü?" dinildükde; "Nısf-ı cevz-i Rûmî kadar idü." didüğü" sicill olunmağın kasaba-i mezbûre kâdîsî ve mezbûre Gülbeşe Hâtûn ve mezbûrün Paşabeğ ve Hâce Lütfî ve Şâh Alî Kassâb ve Mahmûd Kethudâ nâm kimesneler kayd ü bend ile Südde-i Sa'âdetüm'e gelmelerin emridüp... (MD 6, 5)."

¹⁶⁷ Bkz. (BŞS A-166, 52, 54; MD 5, 1522; MD 12, 830).

¹⁶⁸ Bkz. (KŞS 12, 152, 114; AŞS 9, 16, 58, 233; AŞS 3, 3; AŞS 2, 305; MD 6, 576).

durumu toplumun geri kalanına nispetle iyi olanlar, gayrimüslimler ve kadınlar gibi korumaya muhtaç olanlar hedef olarak seçiliyordu. Bilhassa eşlerinden boşanan ya da eşleri hayatta olmayan kadınların evleri hırsızlar tarafından uğrak yer hâline getiriliyordu (MD 3, 114). Failler genellikle kendilerine yakın yerlerdeki hedefleri tercih etmekteydiler (Goodwin 2011, 157). Bu da suçlular ile mağdurların daha önceden birbirlerini tanıdıkları anlamına gelmektedir. Evlerde yaşanan hırsızlıklarda genellikle fail ile mağdur arasında komşuluk ilişkisi bulunmaktaydı (AŞS 7, 88b; MD 3, 1483). Hacı unvanına sahip olanlar toplumun varlıklı kesiminde yer alan kimselerdi ve bu kimselerin meskenleri de hırsızlar açısından bir çekim merkezi oluşturuyordu (MD 6, 121). Hırsızlık suçları genellikle birden fazla kişinin ortaklığında işleniyordu. İştiraken yapılan hırsızlık, mekânlara girişte kolaylık sağladığı gibi hukuki açıdan faillerin lehine neticeler doğurmaktaydı. Hanefi ve Şafi ekollerine göre, ortaklı hırsızlık suçlarında çalınan mal suça iştirak edenlere pay edildiğinde malın değeri nisap miktarının altında kalıyorsa faillere had cezası verilemez (Bardakoğlu 1998, 388). Belki de bu yüzden hırsızlar genelde ortak hareket etmeyi tercih ediyorlardı.

Hırsızlar tarafından mağdur edilen kesim arasında askerî sınıf üyeleri geniş yer tutmaktadır. Bunlar arasında, kadı, müderris (MD 75, 267) gibi ilmiye sınıfı mensupları; sipahi, yeniçeri gibi seyfiye sınıfı mensupları da yer almaktadır. Nisan 1565'te, Yenipazar kadısının evi acemi oğlanları tarafından soyulmuştu. Hırsızlar genellikle gece vaktini ya da namaz vakitlerini tercih etmekteydiler¹⁶⁹. Yenipazar kadısının evi Ramazan ayının ortasında teravih namazına gittiğinde soyulmuştu (MD 6, 1250)¹⁷⁰. Gece yaşanan hırsızlık olaylarında, eşyaları ele geçirmenin en kolay yolu ev duvarını delerek eşyaları dışarı çıkartmaktı. Böyle bir örnekte Çorlu'da malları çalınan Mütevelli Mehmed, Çorlu subaşısına müracaat ettiğinde hırsızların soruşturulması yerine subaşının “*Bunda katar ile develer zâyi'olur; kande kaldı ki sepet ile esbâb sirka oluna.*” cevabı ile karşı karşıya kalmıştı (MD 6, 296). Bu örnek

¹⁶⁹ Selânikî Mustafa Efendi Cuma namazı vaktinde yaşanan bir hırsızlık olayını kaydetmişti (Selânikî 1999, 231-232). Benzer bir durum gayrimüslim mağdurlar için de geçerli idi. Gayrimüslimlerin ibadet vakitleri hırsızlar açısından tercih edilen zaman dilimleriydi. Örneğin İstanbul'da yaşanan olayda Havraya Cumartesi ibadetine giden Şamuel adlı Yahudi'nin evi, kendi dindaşları tarafından soyulmuştu (MD 5, 1522).

¹⁷⁰ Ramazan ayı hırsızlar açısından elverişli bir zaman dilimiydi. Ankara'dan Eyyaş(?) b. Bekir'in ramazanın ikinci günü bir tayı çalınmıştı (AŞS 5, 154).

Çorlu ve havalisinde hırsızlık olaylarının sık yaşandığının, subaşlarının ise görevlerini ihmal ettiklerinin göstergesidir.

Kimi görevliler bir yandan hırsızların faaliyetlerine göz yumarken, diğer yandan hırsızlar tarafından mağdur ediliyorlardı. Yukarıda zikredildiği gibi sipahi ve yeniçerilerin malları köle ya da hizmetkârları tarafından çalınmaktaydı. Seyfiye sınıfı mensupları daha çok sefer dönemlerinde veya bir görev için yerlerini terk ettiklerinde soyulmaktaydılar (EŞS 1199, 20b; AŞS 1, 124; MŞS 12, 115, 302). Bununla birlikte askerinin, vazifenin ifa edileceği yere giderken yolda konaklaması durumunda soyulduğu örnekler de bulunmaktaydı. Örneğin Ali Bey b. Hasan Çelebi'nin Acem Seferine giderken atı çalınmıştı (AŞS 9, 176; Bkz. Belge 5). Sefer dışındaki zamanlarda ise tımarlı sipahilerin daha çok hububat cinsinden malları çalınmakta idi (KoŞS 1, 166). Yeniçeri ve sipahilerin ev eşyaları ve sahip oldukları hayvanlar – özellikle atlar- da başta komşuları olmak üzere hırsızların ilgisini çekiyordu (AŞS 7, 88b; EŞS 1213, 80). Osmanlı toplumunda yaşamlarını idame ettiren hemen hemen her kesimden insan hırsızlık suçunun mağduru olabilmekteydi. Sadece taşrada devleti temsil eden görevliler değil, vezirlerin bile mağdur olduğu olaylar bulunmaktaydı. Mart 1560 tarihli mühimme hükmüne göre; I. Süleyman'ın (1520-1566) damadı ve sadrazamı olan Rüstem Paşa'ya ait olan atlardan on tanesi çalınmıştı¹⁷¹. Yüksek rütbeli vüzeranın mallarının çalınmasının yanında devlete ait malların çalınması olayları da sık yaşanmaktaydı. Bunlar arasında mirîye ait doğanların çalınması (MD 34, 218), Hazine-i Amire'den çıkma bir kılıcı satarken yakalanan hırsız (MD 55, 197), Istabl-ı Amire'den at ve esbap çalınması gibi örnekler yer almaktadır (MD 7, 2187).

Osmanlı ülkesini ziyaret eden yabancıların hırsızlardan nasibini aldığı örnekler hem seyahatnâmelerde hem de arşiv vesikalarında mahfuzdur. Mühimme kayıtlarına göre; Osmanlı ülkesine gelen İran elçisi Erzurum havalisinde soyulmuştu¹⁷². 1587-89 yılları arasında Osmanlı ülkesinde bulunan Lubenau ve arkadaşları Tekirdağ

¹⁷¹ “Seferî-hisâr kâdîsma hüküm ki: Mektûb gönderüp dustûr-ı ekrem ilâ-âhîrihî Vezîr-i a'zamum Rüstem Paşa edâma 'llâhü te'âlâ iclâlehü'nun kazâ'-i mezbûrda vâkı' olan yundlarından sâbika on re's yund zâyî' olup fesâd ü şenâ'at ile meşhûr olan ba'zı kimesnelerde altı re's bulunup alınduktan sonra bâkîsinün teftîşi için gönderilen emr-i şerîf mücebince mazınna olan eşhâs dutulup habs olunup üç re's yund dahı bulunup Süleymân Voyvoda'ya teslim olunduğın... (MD 3, 840).”

¹⁷² “Şark cânibi[n]den ilçilik ile Südde-i Sa'âdetüm'e gelen Şâhkulı Sultân âdemlerinden Sadreddîn nâm âdemi; "Çobânköprüsi'nde kondukda haylî esbâbî sirka olunduğın" bildürüp... (MD 7, 938).”

yakınlarında iken hırsızların gazabına uğramış, bir hayli eşyalarını çaldırmışlardı (Lubenau 2012, 165). Keza Osmanlı ülkesini ziyaret eden bir diğer Avrupalı Gerlach ile birlikte İstanbul'da bulunan heyetten bazı kimselerin malları çalınmıştı (Gerlach 2010, 119).

Mahalle ahalisinin karşılıklı güven duygusu ile hareket ederek birbirine kefil olması kanuni bir zorunluluk olduğu kadar sık yaşanan ev soygunlarına karşı komşular arasında mülkiyetin korunmasına da yarıyordu. Kefalet müessesinin yanı sıra devlet mahalleleri surlarla birbirinden ayırıp, mahalle kapıları kurarak mahallelere giriş çıkışı denetim altına alarak bilhassa ev soygunlarını önlemeye çalışıyordu (Altınay 2000, 246-247). Buna rağmen ev soygunları Osmanlı toplumunda vuku bulan hırsızlık olaylarında en fazla örneği barındırmaktadır. Klasik dönem Osmanlı toplumunda yaşanan her üç hırsızlığın neredeyse ikisi (%61,4) ev soygunu hüviyetindedir. Ev soygunları haricinde yaşanan hırsızlıklar kamuya açık mahallerde yaşanmıştır. Bilhassa dükkânlar ve ticaret ehlinin konakladığı han odası gibi ticari mekânlar hırsızlar açısından cazibe merkezi idi. Ayrıca güvenlik kavramının görece zayıf olduğu hamam, cami ve türbe gibi mekânlarda da hırsızlık olayları yaşanmaktaydı (Bkz. Tablo 7)¹⁷³.

Yerler	%	Yerler	%
Ev	%61,4	Hamam	%3,2
Dükkân/Çarşı	%19,7	Cami	%2,4
Yankesicilik	%6,8	Ambar	%1,6
Kervansaray/Han	%4	Türbe	%0,9

Tablo 7: Hırsızlık Suçunun En Çok Yaşandığı Mekânlar

Osmanlı şehirlerinde genellikle ticari mekânlar ile dinî yapılar şehrin merkezinde yer alır. Şehir nüfusu ise genellikle bu gibi ticari ve dinî yapıların etrafında kümelenir (Ergenç 2012a, 132); şehrin merkezinden uzaklaştıkça nüfus yoğunluğu azalır. Bu yargıdan hareketle Osmanlı dünyasında hırsızlık suçlarının genellikle nüfusun fazla olduğu şehir merkezinde işlendiğini söylemek mümkündür.

¹⁷³ Zarinebaf Lale Devri İstanbul'u üzerine yaptığı çalışmada; hırsızlık suçlarının üçte birinin evlere girme, dörtte birinin dükkâna girme, yüzde 5'inin ise hanlara girme şeklinde olduğunu belirtmektedir (Zarinebaf 2010, 73).

Hırsızlar meskenlere girerken çok farklı yöntemlere başvuruyordu. Yukarıda bahsedilen Çorlu kadısının evinin duvarı delinerek gerçekleştirilen hırsızlık, türünün tek örneği değildi. Osmanlı dünyasında duvar delinmek suretiyle işlenen hırsızlıklar yaygın olmalıdır. Zira Osmanlı kanunnâmeleri bu durum hakkında özel hükümler barındırmaktadır¹⁷⁴. Çorlu kadısının evinin soyulmasına benzer olarak, Manisa'nın Turgutlu karyesinde ikamet eden Ali Bey'in evi de duvarı delinerek soyulmuştu (MŞS 11, 222). Hırsızların evlere girerken en sık kullandıkları yollardan birisi pencerelerden (AŞS 7, 116a; AŞS 9, 139), bir diğeri ise merdivenle içeri girmektir (AŞS 3, 74). Ancak meskenlere girişte kullanılan en yaygın yöntem kapı kilidinin bozulmasıydı. Özellikle dükkân hırsızlıklarında kapı kilidi bozularak hırsızlık gerçekleştiriliyordu (AŞS 4, 32; AŞS 7, 72a; AŞS 9, 199).

Ev hırsızlıklarından sonra en fazla görülen hırsızlık çeşidi dükkân hırsızlığı idi (%19, 7). Ev hırsızlıklarında olduğu gibi dükkân hırsızlıklarında da en uygun zaman gece vakti veya namaz vakitleri idi (MŞS 11, 303). Ankara sicillerine akseden bir hırsızlık olayında fail olarak mahkemeye getirilen Bağadlu(?) Hatun'un halk Cuma namazında iken hırsızlık yaptığı belirtilmiştir¹⁷⁵. Ayrıca namaz vakitleri suçun işlendiği zamanı kesinleştirmeye yarıyordu. Gece yarısı için nisf-ı leyl (BŞS A-121, 45b; KoŞS 2, 154), sabaha karşı işlenen hırsızlıklar için sabaha karib (BŞS A-166, 80a) ifadelerinin yanı sıra namaz vakitleri de suç zamanını tanımlamada kullanılıyordu (AŞS 7, 53, 139b). Bilhassa yatsı namazı ile sabah namazı arasındaki vakitte hırsızlık suçlarının işlenme oranı artıyordu. Gece yaşanan hırsızlıkların önünü alabilmek amacıyla devletin aldığı tedbir yatsı namazından, sabah namazına kadar olan sürede sokağa çıkma yasağı uygulamaktı (Altınay 2000, 247-249)¹⁷⁶. Önlemlere rağmen kayıtlara yansıyan hırsızlık olaylarının büyük kısmı gece vaktinde yaşanmaktaydı (MŞS 12, 302; EŞS 1203, 5b; KoŞS 1, 110; KŞS 12, 75; BŞS A-166, 4a).

¹⁷⁴ Bu konuda II. Bayezid Kanunnâmesi (Akgündüz 1990, 43-44), I. Selim Kanunnâmesi (Akgündüz 1991, 92-93), I. Süleyman Kanunnâmesi (Akgündüz 1992, 302) ve I. Ahmed Kanunnâmelerinde (Akgündüz 1996, 500) özel hükümlere yer verilmiştir.

¹⁷⁵ “Budur ki Hamdi b. Atlıhan nam kimesne Bağadlu(?) b. Abdullah nam hatunu mahfil-i kazaya ihzar ve takrir-i dava edip dediki halk cumada iken mezbûre hatun pencereyi açıp evime girip ... (AŞS 9, 139).”

¹⁷⁶ “... Gece ile bi-vakt kimesne gezmeyüp (MD 7, 2179)”. Ayrıca aynı dönem Avrupası'nda da gece yaşanan suçları önlemek için kullanılan en etkili yöntem sokağa çıkma yasağıydı (Ruff 2011, 112).

Dükkân hırsızlıklarında bilhassa şehirlerdeki büyük çarşılar içerisinde yer alan dükkânlar hedef seçilmekteydi. Örneğin, Bursa'daki Uzun Çarşı'da (BŞS A-166, 80a; BŞS A-121, 34a) ve Gelincik Çarşısı'nda (BŞS A-121, 45b) yer alan dükkânlar hırsızlar için uygun hedefleri barındırmaktaydı. Büyük çarşılarda yaşanan hırsızlıklar her zaman çarşı dışından birilerinin mahareti ile işlenmemekteydi. Bazen çarşı esnafından olan kimselerin de hırsızlık yaparak kayıplara karıştığı olurdu (MD 75, 271). Benzer bir olay Koca Sinan Paşa'nın sadareti sırasında İstanbul'da cereyan etmişti. Bedesten'de yaşanan hırsızlık olayının üzerine, Koca Sinan Paşa padişaha yazdığı telhiste hırsızlığın içeriden birileri tarafından yapıldığından şüphelenmiş ve şöyle eklemişti (Sahillioğlu 2004, 157):

Ancak haramzâde yine içlerindedür. Kapu açılmadı, bir yeri delinmedi, taşradan bir hâlet oldu diyecek hâl yoktur. Bir alay zâlimler, yine kendüleri etmişlerdir. Ev hırsuzı mâlûm-ı sa'âdetdir bilinmez. Bir alay kimesne, kimi haccü'l-Haremeyn, kimi ak sakallu ihtiyâr kangı biri 'örf olunsun...

Osmanlı dünyasında en fazla boyacı, nalbant, kılıççı, bakkal, eskici, haffaf, hallaç ve bezzaz dükkânları soyulmaktaydı¹⁷⁷. Hırsızlar dükkânlardan paraya çevirebilecekleri ve kolay taşıyabilecekleri her şeyi alma niyetindeydiler. Kayseri'de eskici Nebi'nin dükkânı açıldığında, pabuç, çarık, gön ve bez gibi hem taşınması kolay hem de değeri yüksek metaller çalınmıştı (KŞS 12, 102). Ankara'nın Ganem Pazarı'nda Bekir Çelebi'nin bakkal dükkânından ise, gece yarısı dükkânın duvarı delinerek, sadeyağ, incir ve üzüm çalınmıştı (AŞS 9, 225). Bekir Çelebi'nin bakkalından üzüm ve incir çalınması istisnai bir durum oluşturmaktadır. Hırsızlar yaş meyveyi daha çok bağ ve bahçe gibi mekânlardan aşırırmaktaydılar (MŞS 8, 6; EŞS 1213, 28; BŞS A-166, 24b; AŞS 3, 65). Yaş meyvenin yanı sıra hububat nev'inden mallar hırsızların çaldıkları arasında yer almaktadır. Bilhassa, buğday, arpa (MŞS 8, 159), çavdar (KŞS 12, 78) ve pirinç (AŞS 9, 140) türü kuru gıdalar sahiplerinin depolamak için kullandıkları kuyulardan veya ambarlardan çalınmaktaydı (AŞS 4, 99; MŞS 12, 37). Hububatın henüz ekinen tarladan biçilerek çalındığı da görülmektedir (KŞS 12,

¹⁷⁷ Soyulan boyacı dükkânları için Bkz (BŞS A-121, 34a; MŞS 11, 49; MD 12, 965), nalbant dükkânları için (BŞS A-166, 55a; AŞS 9, 17), kılıççı dükkânları için (KoŞS 1, 221; MD 7, 2539), Bakkal dükkânları için (AŞS 9, 225; AŞS 1, 152), haffaf dükkânı için (AŞS 7, 72a), hallaç dükkânı için (AŞS 7, 7b), bezzaz dükkânı için (AŞS 4, 32), Penbeci dükkânı için (KŞS 12, 1), eskici dükkânı için (KŞS 12, 102).

14)¹⁷⁸. Hırsızlar çaldıkları buğdayı kolaylıkla bir başkasına satabiliyorlardı. Ankara'nın Kızılcaşehir karyesinde ikamet eden Recep ve Müstehab adındaki kardeşlerin on beş kile buğdayı çalındığında aynı köyden Yusuf'un evinde bulunmuş, Yusuf buğdayı iki kişiden iki kuruş karşılığında satın aldığını itiraf etmişti (AŞS 2, 277). On beş kile buğdayın yaklaşık olarak 375 kilogram ettiği düşünüldüğünde (İnalçık 2003, 251), olayın hububat kaçakçılığı veya karaborsa ile ilgili olabileceği varsayımında bulunmak mümkündür.

Hububat ve yaş meyvenin haricinde hırsızların ilgisini çeken diğer gıda maddeleri arasında un (AŞS 5, 18; AŞS 9, 125), bal (AŞS 1, 127), pestil (AŞS 9, 66), yağ (AŞS 9, 253) ve pastırma (AŞS 9, 265) yer almaktadır. Osmanlı dünyasında meydana gelen hububat hırsızlıklarını buğday kıtlığı ile ilişkilendirmek yanlış olmaz. Zira Braudel'in de belirttiği gibi XV. ve XVI. yüzyıllar, bilhassa XVI. yüzyılın son çeyreği, buğday kıtlığının had safhaya ulaştığı dönemlerdir (Braudel 1989, 397-409). Kıtlıkların hırsızlıklar üzerindeki etkisini şer'iyeye sicillerinde mahfuz mahkeme kayıtlarından okumak mümkündür. Örneğin 1608 senesinde, Ankara'da yaşanan olayda Halil b. İbrahim açlık yüzünden buğday çaldığını itiraf etmişti (AŞS 11, 20; Bkz. Belge 6). Keza bu olaydan yaklaşık bir yıl sonra, Kayseri'de vuku bulan bir diğer olayda Hasan b. Abdülkadir açlık sebebiyle bir zimminin dükkânını soyduğunu itiraf etmişti¹⁷⁹. Aynı dönemde yaşanan bu hırsızlık olaylarına bakarak XVII. yüzyılın başlarında Anadolu'da büyük bir açlık sorunun yaşandığı iddia edilebilir. Nitekim çağın gözlemcilerinin aktardıkları bilgiler de bu yöndedir. Polonyalı Simeon XVII. yüzyılın başlarında Anadolu insanının fakir düştüğünden bahseder (Andreasyan 2013, 110). 1585-88 yılları arasında, esir düşen ve kadırgalarda kürek çeken Brettenli Heberer İstanbul'da büyük bir kıtlığın yaşandığından bahsetmektedir (Heberer 2010, 160).

¹⁷⁸ Osmanlı hukuku ister ambar ve kuyudan, isterse tarladan hububat çalma suçu için para cezasından, el kesme cezasına varıncaya değin bir dizi yaptırım öngörmüştür (Akgündüz 1992, 301). Ancak daha önce belirtildiği üzere şer'iyeye sicillerinde mukayyet suçlara ne gibi cezaların verildiğine çoğu zaman rastlamak imkânsızdır.

¹⁷⁹ "Tosis(?) v. Uğurlu iş bu Hasan b. Abdülkadir dükkânımdan iki kazan almış yedinde buldum talep ederim dedikte gibbe's-sual aç idim aldım dedikte... (KŞS 12, 114)." Benzer sebeplere dayanan hırsızlık suçları Erken modern dönem Avrupası'nda da görülmekteydi. Bkz. (Jütte 2011, 178-180).

Çalınan malların nev'i	%	Çalınan malların nev'i	%
Elbise	174 (%33,3)	Yiyecek	35 (%6,7)
Eşya	85 (%16,3)	Hububat	25 (%4,4)
At	67 (%12,8)	Köle	5 (%1)
Ziynet/Para	67 (%12,8)	Saman	1 (%0,2)
Davar/ İnek	65 (%12,5)	Nev'i belirtilmeyen	19

Tablo 8: Çalınan Malların Nev'i (Nev'i Belirtilmeyenler % Hesabına Dahil Edilmemiştir)

Hırsızların çaldığı mallar üzerinden Osmanlı dünyasında nelerin değerli olduğunu anlamak mümkündür. Hırsızlar genellikle yükte hafif pahada ağır ve ellerinden kolay çıkarabilecekleri malları çalmayı tercih etmekteydiler. Bu bakımdan kaftan, ferace, pabuç gibi giyim eşyasının yanı sıra, halı, kilim, yorgan, döşek gibi ev eşyaları en çok çalınan mallar arasındaydı (AŞS 2, 183; AŞS 7, 53, 116a, 139b; MŞS 9, 118; AŞS 5, 204)¹⁸⁰. Kolay taşınır bir diğer önemli meta ise ziynet eşyalarıydı. Tıpkı giyim ve ev eşyaları gibi ziynet eşyalarını da elden çıkarmak oldukça kolaydı. Osmanlı dünyasında yaşanan hırsızlıklarda en fazla çalınan mallardan bir diğeri ise at ve büyükbaş/küçükbaş hayvanlardır. At başta olmak üzere çiftlik hayvanları tarım toplumunda önemli bir yere sahipti. İncelenen dönemde at hırsızlıklarının yalnızca Osmanlı Devleti'nde görülen bir suç olmadığı, tüm Avrupa'da en yaygın hırsızlıklardan birini oluşturduğu görülmektedir (Woodward 2009, 71). At bir binek hayvanı olmasının yanında bir savaş aracı olduğu için hem toplum hem de devlet açısından büyük öneme haizdi. Bu yüzden, yukarıda değinildiği üzere, II. Mehmed (1451-1481) döneminden itibaren yapılan Osmanlı kanunnâmelerinde at hırsızlığı ve koyun hırsızlığı hakkında hususi maddelere yer verilmiştir.

At hırsızlığı suçlarının genellikle askerî sınıfa mensup kişiler tarafından işlendiği görülmektedir (AŞS 2, 19; MŞS 9, 51). Çorum'da görevli Elvend b. Rüstem adındaki sipahi at çalmış ve küreğe mahkûm edilmişti (MD 6, 98). Bazı askerîlerin reâyâyaya ait atları çaldıkları gibi, tersinin de yaşandığı durumlara rastlanmaktaydı (EŞS 1213, 80). At hırsızlıklarına ilaveten merkep ve katır gibi binitler de en çok çalınan mallardandı (MD 12, 830; AŞS 3, 10, 74; AŞS 5, 164; MŞS 8, 75). Yaşanan büyük ve küçükbaş hayvan hırsızlıklarında ise failer çaldıkları hayvanları bir başkasına satmaktaydılar. Böylesi bir alışverişte çalıntı hayvanların alıcısı genellikle kasaplar

¹⁸⁰ Aynı dönem Avrupa'da da hırsızların gözdesi durumunda bulunan eşyalar giysi ve ev eşyalarıydı. Essex kentinde yaşanan hırsızlıkların %14'ünde bu türden eşyalar çalınmıştı (Jütte 2011, 179).

olmaktaydı (BŞS A-166, 52, 54; AŞS 1, 67). Bununla birlikte çalınan hayvanlar boğazlanarak delilin yok edildiği örneklere de rastlamak mümkündür (MD 7, 1694; AŞS 9, 66). Ayrıca Osmanlı kanunnâmelerinde tanımlanmış hırsızlık suçlarından, tavuk hırsızlığı (AŞS 6, 50) ve kovan hırsızlığına (AŞS 7, 19b) dair örnekler de şer'iyeye sicillerinde yer almaktadır.

Ziynet eşyaları ve nakit para en fazla çalınan metaller arasındadır (AŞS 5, 233; AŞS 9, 14). Çalınan ziynet eşyaları kolaylıkla elden çıkarılmaktaydı. Böylesi malların en büyük alıcıları kuyumculardı. İznik'te Haydar subaşı ve adamları Nebi'nin evini soydukları vakit evden çıkan gümüş, altın ve ziynet eşyalarını Kuyumcu Hüseyin'e satmışlardı (MD 6, 647). Ankara'nın Salaçlı(?) karyesinden Mehmed Çelebi'nin evinden gümüş nev'inden değerli eşyaları çalınmış, Mehmed Çelebi eşyalarını Muslu b. Arslan adındaki kuyumcunun elinde bulmuştu (AŞS 7, 78b).

Osmanlı sosyal yaşamında bitpazarı olarak adlandırılan ikinci el eşyaların alım-satımının yapıldığı yerler, hırsızlar açısından çalıntı malı kolaylıkla elden çıkarma imkânı sağlayan eşsiz mekânlardı (BŞS A-121, 52a)¹⁸¹. Bitpazarlarının yanı sıra diğer dükkânlarda da çalıntı mallar alınıp satılabiliyordu. Ankara Ayaş'ta evi soyulan Mehmed b. Hüsam kendisine ait bir sofun bezzazistan'da satıldığına şahit olmuştu (AŞS 1, 51-52). Çarşı pazarlar, çalıntı malların el değiştirdiği mekânlardı; aynı zamanda, yankesicilik gibi suçların vuku bulunduğu yerlerdi (BŞS A-121, 27a).

Yankesiciler genellikle çarşı, işlek sokaklar, cami önü gibi kalabalık mekânlarda insanları soymaktaydılar (Toprak 2008, 277). Osmanlı toplumunda hemen hemen herkesin paralarını kese içerisinde muhafaza etmesi yankesicilerin işini kolaylaştırmaktaydı (KŞS 12, 87; AŞS 3, 91). Bazı durumlarda aynı mekânda bulunan birden fazla kişi yankesicilerin kurbanı olmaktaydı. İşinin ehli bir yankesici kalabalık içerisinde birden fazla kişiyi soyup izini kaybettirebilirdi. Ankara'nın iplik pazarında yaşanan faili meçhul bir yankesicilik olayında, Yakup, Mehmed ve Hasan'ın akçeleri çalınmıştı (AŞS 5, 17).

¹⁸¹ Bitpazarları yalnızca Osmanlı dünyasında değil, Avrupa'nın belli başlı büyük şehirlerinde hırsızlara aynı imkânı tanımaktaydı (Zarinebaf 2010, 76-85; Lemire 1990 (winter), 255-258).

Hırsızlıkların işlendiği mekânlara yeniden dönülecek olursa; çarşı ve pazarların yanında hırsızlık olayları han, kervansaray gibi tacirlerin konakladığı mekânlarda da oldukça yaygındı. Kurbanlar bazen hizmetkâr veya köleleri tarafından, bazen de beraber yoldaş oldukları kimseler tarafından soyuluyorlardı (AŞS 7, 21a; MD 55, 92; AŞS 1, 174). Kervansaray veya han gibi ticari konaklama merkezlerinde yaşanan hırsızlıklarda fail, suç mahalline götürülmekte ve elindeki malları nasıl ve nereden aldığını göstermesi istenmekteydi (AŞS 1, 103).

Osmanlı toplumunun kamuya açık mekânlarından hamamlarda yaşanan hırsızlıklarda hamam çalışanlarının dahil bulunmaktaydı. İstanbul kadısına gönderilen bir hükümde natırların hırsızlık yaptıkları ve hamam sahiplerinin bu duruma göz yumması, gerekli önlemleri alması tembihlenmekteydi (MD 9, 180)¹⁸². Gerekli önlemin alınmaması durumunda hamam sahibi mesul tutulmaktaydı ve mağdurun zararını ödemek zorundaydı (Thévenot 2009, 66)¹⁸³.

Kamuya açık mekânlar arasında camiler ve türbeler gibi kutsal mekânlarda da hırsızlık suçları görülmekteydi. Bilhassa cami ve mescitlerdeki halı, kilim gibi mefruşat hırsızlar açısından hem çalınması hem de elden çıkarması kolay mallardandı. Örneğin çingene taifesinden Mestan ve oğulları Cuma Mescidinden kalıçe çalıp Bin karyesinin imamı Mevlâna Musluhiddin'e satmışlardı¹⁸⁴. Cami ve mescitlere ibadet için gelenler hırsızlık olaylarının mağduru olabilmekteydiler. Gerlach'ın aktardığına göre; camiye gidenlerin ayakkabılarını çalmak hırsızların adetlerindendi (Gerlach 2010, 467). Ankara'da yaşanan bir olayda hırsızlık suçlaması ile mahkemeye ihzar edilen Minnet adındaki kişi bayram gecesini cami halılarını çalmıştı¹⁸⁵. Cami ve

¹⁸² 1532-1540 yılları arasında Osmanlı topraklarında yaşayan Bassano hamamlarının hırsızlık için uygun mekânlar olduğunu, bilhassa hamam görevlilerinin hırsızlık yaptıklarını aktarmaktadır. Bunun için alınan basit bir tedbirin ise kıyafetlerin başına beki dikmek olduğunu belirtmektedir (Bassano 2011, 15).

¹⁸³ Zararı karşılamak istemeyen esnaf başka çarelere başvuruyordu. Kayseri'deki hamamlarda hırsızlık yapıldığına dair şikâyetlerden usanan hamamcı esnafı hamamları çalıştırmama kararı almıştı (KŞS 12, 46). Sonraki dönemlerde hamamlarda yaşanan hırsızlıkları en aza indirmek adına özel görevlilerin tahsil edildiği ve bu konuda kanuni düzenlemelerin yapıldığı bilinmektedir (Düzbakar 2008a, 89).

¹⁸⁴ "İpsala kadısına hüküm ki Südde-i sa'âdetüme suret-i sicil gönderip çinganelerden Mestan'in... Karagöl'e tabi' Bin nam karye imamı Mevlana Musluhiddin'e iki yüz akçeyi ve iki kalıçeyi Cuma mescidinden sirka idüp mezbur imama bey' eyledikleri ikrar eylemeğün... (MD 10, 234)"

¹⁸⁵ "Budur ki mahalle-i mezkûr cemaatinden Seyfi b. Mehmed nam kimesne meclis-i şer'de merhum Minnet mahzarında takrir-i dava edip bundan akdem bizim mahallemiz mescidinden olan seccadelerin

mescidlerin yanı sıra türbeler de hırsızlık suçlarının yaşandığı mekânlardandı. Örneğin 1572 senesinde Hz. İshak'ın sandukası üzerinde örtülü olan sırma kuşağın bir miktarı faili meçhul kişilerce çalınmıştı¹⁸⁶. Aynı dönemde Hz. İbrahim vakfının naibi olan Ali Bölükbaşı vakıf ambarından buğday çalarak Araplara satmaktaydı¹⁸⁷. Vakıf mallarının çalınması ender de olsa görülen hırsızlık olaylarındandı. Vakfa ait malların çalınması gibi vakıfların nakit paraları da hırsızların hedefi oluyordu. Budin defterdarı iken vefat eden Mustafa Bey'in vakfettiği on dört bin filori, Belgrad kalesinde muhafaza edilirken içerisinden bir miktar para çalınmıştı (MD 6, 1052, 1129).

Hırsızlara suçlarını itiraf ettirme noktasında Osmanlı Ceza Kanunnâmesi işkence yapılmasına cevaz vermiştir¹⁸⁸. İstanbul'dan gönderilen emirlerin mahfuz bulunduğu mühimme defterlerinde bu hükme uygun olarak yazılmış hükümler yer almaktadır. Taşradaki idâreciler; her ne kadar Ceza Kanunnâmesinde hırsızlık edene işkence yapılabileceğine dair hüküm bulunmaktaysa da, merkezî yönetimin onayı olmadan suçlulara işkence yapamazlardı. Temmuz 1568'de, İpsala'da hırsızlık suçları artınca, İpsala â'yânı Boyacı Mehmed'in yandaşlarının hırsızlıkları işlemeden şüphelenmiş ve Boyacı Mehmed'e örf-i ma'rûf uygulanması için İstanbul'dan müsaade istemişlerdi (MD 7, 1693). Gerek işkence gerekse ikrar yolu ile suçlu bulunanlara el kesme cezasından, siyaset cezasına varıncaya değin bir dizi ceza verilebiliyordu. Mezkûr cezalardan hangisinin tatbik edileceğini ise suçun şiddeti belirliyordu¹⁸⁹. Sanayi öncesi toplumlarda var olan bireyi cezalandırırken topluma

bayramın üçüncü günü gece iki kaliçe ve iki kilim sirka olundu anda hâlâ mezkûr Minnet'in elinde olup zikr olunan merkebin üzerine örtüp yedinde götürdüğü... (AŞS 3, 11)."

¹⁸⁶ " ...Halilü'r-Rahmân hâdimlerinden dârende Muhibbüddîn ve Abdülkâdir ve Ebü's-sa'âdât nâm kimesneler gelüp; "Hazret-i İshâk [aleyhi] 's-salâtü ve 's-selâmun örtüsü üzerinde olan sırma kuşağından iki-üç mikdârı sirka olunup... (MD 12, 1163)."

¹⁸⁷ "...Südde-i Sa'âdetime arz-ı hâl sunulup Hz. Halilü'r-Rahmân Aleyhissalâti'l-meliki'l-mennân evkâfının nâzırı cânibinden nâ'ib olan Ali Bölükbaşı nâm kimesne vakfın ambarın açup buğdayın sirka idüp asi Araplara bey' idüp ve kendü zamânında vakfın matbahı açılıp ba'zı sahanlar ile ba'zı matbah esbâbı sirka olunup ve anda medfün olan Ya'kûb Nebî Hazretlerinin türbesi açılıp hayli esbâb sirka olunup ve Hz. İshak Nebî'nin üzerindeki altun örtüden bir arşun mikdârı kesilüp sirka olmuşdur... (MD 5, 253)."

¹⁸⁸ "Ve eğer bir kişinin evinde uğurluk esbâb bulunsa, satın aldı ise, satanı bulduralar; bulunmaz ise, müttehem ise, işkence vereler (Akgündüz 1992, 302)."

¹⁸⁹ "eğer şer'an siyâset lâzım gelürse siyâset idüp ve kat'-ı yed lâzım gelürse elin kat' idüp eğer ikisi de lâzım gelmezse habs idüp eylesin. Min-ba'd itlak eylemeyesin (MD 5, 1628)."

Öte yandan el kesme cezaları nadiren de olsa Osmanlı Devleti'nde tatbik edilen bir cezalandırma çeşididir. Menekşe, hırsızlık yaptığı için eli kesilen beş kişinin kaydına ulaşmıştır (Menekşe 1998, 110-113). Fariba Zarinebaf ise Lale Devri İstanbul'unda hırsızlık yaptığı için eli kesilen bir kadın kölenin varlığından bahsetmektedir (Zarinebaf 2010, 74). El kesme cezaları gayrimüslimlere de verilebilmekteydi. 62 no'lu

ibret olacak bir ders verme amacı (Foucault 1992, 3-19), Osmanlı toplumunda işlenen hırsızlık suçlarının cezalandırılmasında ön plana çıkmaktadır¹⁹⁰. Hırsızlık suçunu işleyen eğer sipahi taifesinden ise tımarı elinden alınmaktaydı (MD 5, 201, 1645). Ayrıca askerilere genellikle hapis cezası verilmekteydi (MD 3, 1418; MD 6, 296, 1129; MD 7, 2539). Bununla birlikte askeriler kürek cezasına ve siyaset cezasına da çarptırılabilirdi (MD 6, 98, 1056; MD 5, 1645; MD 6, 301, 1241). Siyaset ve kürek cezaları (MD 7, 58; MD 5, 271; MD 3, 708, 840; MD 6, 121) reâyâ sınıfından olanlara da yaygın olarak tatbik edilen cezalandırma şekilleriydi. Hırsızlık suçunu işleyenlere müebbet kürek cezası verilebilmekteydi¹⁹¹. Yankesicilere genellikle kürek cezası verilmekteydi (Heberer 2010, 124; İpşirli 1982, 219-220). Kürek cezası yalnızca suçlulara değil, onlara yardım ve yataklık edenlere de verilebilmekteydi (Gerlach 2010, 121). El kesme cezası (kat-ı yed) siyasetin lazım gelmediği durumlarda uygulanırdı¹⁹². Şayet failin suçu el kesme cezasını gerektirmeyecek bir mahiyette ise fail serbest bırakılmaz, hapisle cezalandırılırdı¹⁹³. Genel olarak hapis cezaları mağdur davasından vazgeçene kadar tatbik ediliyordu. Mağdurun davasından vazgeçmesi veya tarafların sulh olması davanın düşmesi ile sonuçlanıyordu (BŞS A-166, 55a). Tarafların sulh olması yaygın görülen bir uygulamaydı. Fail çaldığı malları mağdura geri verdiği takdirde ya da mahkeme tarafından belirlenen sulh bedelinin ödenmesi durumunda, mağdur davasından vazgeçiyordu (MŞS 11, 191; AŞS 2, 48; AŞS 3, 38; BŞS A-166, 22b). Hırsızlık davaları failin kefile verilmesi ile de nihayet bulmaktaydı. Faile kefil olanlar umumiyetle failin baba veya kardeş gibi birinci dereceden akrabalarıydı (AŞS 3, 103; AŞS 4, 65; AŞS 5, 216). Hırsızlar çoğu zaman tanıdıklarının kefaleti ile serbest kalsalar da, kendilerine kefil bulamadıklarında ya da tanıdıklarının kendilerine kefil olmayı kabul etmemesi durumunda hapis cezası

Mühimme Defterindeki 228 numaralı hükme göre hırsızlık yapan bir gayrimüslimin -sairlerine ibret olması için- elinin kesilmesi emredilmektedir (Yazıcı 2009, 88).

¹⁹⁰ "...sâyir ehl-i fesâda mücib-i ibret ü nasîhat olmaların, ... ehl-i fesâdlar ise sâyir eşkıyâya mücib-i ibret ü nasîhat olmak için mezbûrları mahallinde siyâset idüp... (MD 7, 2089)."

¹⁹¹ "...mezkûrlar müebbed küreğe konulmasın emr idüp buyurdum ki: Varacak, mezkûrları anda olan mücrim defterine kayd idürüp küreğe kodurasun... (MD 5, 1533)."

¹⁹² Avrupa'da el kesme cezası bilinmedik değildir. Örneğin İngiltere'de koyun çalanlara el kesme cezası verilirdi. On iki peniyi geçmeyen hırsızlıklarda ise suçun ağırlığına bağlı olarak failin bir veya iki kulağı kesilirdi. Benzer uygulama Fransa'da da bulunmaktaydı (Scott 1959, 210-211). Rusya'da ise ilk kez işlenen hırsızlıkta dayak cezası, failin uslanmayıp ikinci kez hırsızlık yapması durumunda ise idam cezası verilirdi (Kollmann 2012, 213)

¹⁹³ "...eğer şer'an siyâset lâzım gelürse siyâset idüp ve kat'-ı yed lâzım gelürse elin kat' idüp eğer ikisi de lâzım gelmezse habs idüp arz eylesin. Min-ba'd itlak eylemeyesin (MD 5, 1628)."

alıyorlardı¹⁹⁴. Ankara’da yaşanan olayda Pinti (?) oğlu Hüseyin b. Kemal hırsızlık yaptığında kefile verilmek istenmiş ama mezkûrun babası oğluna kefil olmamış, “*ben kefil olmazım aklı başına gelsin deyi bir mikdar habs olunsun*” demişti¹⁹⁵. Buradan hareketle hapis cezasının asli bir ceza olmadığı, suçtan alıkoymayı ve caydırmayı amaçlayan bir ceza olduğu söylenebilir.

5. HANEYE TECAVÜZ (EV BASMA)

5.1. Osmanlı Hukukunda Haneye Tecavüz (Ev Basma)

Suç

Osmanlı sosyal yaşantısında en sık karşılaşılan suçlardan biri olan ve modern hukukta haneye tecavüz olarak tanımlanan suç, Osmanlı hukukunda ev basma suçu olarak nitelendirilmiştir. Ev basma suçu ile kastedilen; failin şiddet kullanarak mağdurun izni olmaksızın, mağdura ait taşınmaz mallara girmesi veya işgal etmesidir. Bu bakımdan ev basma suçu ile gasp suçu arasında benzerlikler bulunmaktadır. Gasp suçunda mağdurun taşınır malları mevzubahis iken, ev basma suçunda taşınmaz mallar söz konusudur. Ayrıca ev basma suçları gasp, darp, cinayet gibi suçların ilk basamağını oluşturmaktadır. Toplum içerisinde var olan sıra dışı gruplar kendilerini ispatlama yöntemi olarak; askerî zümreden olanlar ise kötüye giden ekonomik durumlarını düzlüğe çıkartmak niyetiyle ev basmakta, gasp suçunu işlemekteydiler.

Osmanlı hukuk dilinde bir kısım hırsızlık suçlarını niteleme amacıyla ev basma tabirinin kullanıldığı görülmektedir (MD 7, 2135; MD 9, 183). Ancak hırsızlık suçları müstakil bir başlık altında ele alındığından burada ele alınacak olan, zorla eve girerek kurbanın malını gasp etme, hane halkını darp etmeyi veya katletme gibi suçları da barındıran haneye tecavüz suçudur.

¹⁹⁴ “... mezbûrun nefsine kefil bulunmayıp habse teslim olundu (BŞS A-121, 31a).”

¹⁹⁵ “Budur ki nefs-i Ankara’dan Pinti(?) oğlu Hüseyin b. Kemal nam benim evime girdi deyi dava edip şaki olmağla kefile verilsin (deyu) kefil talep olundukda babası olan merkum Kemal ben kefil olmazım aklı başına gelsin deyi bir mikdar habs olunsun dediği merkum Hüseyin zindana gönderilip bit talep kayd olundu (AŞS 4, 66).”

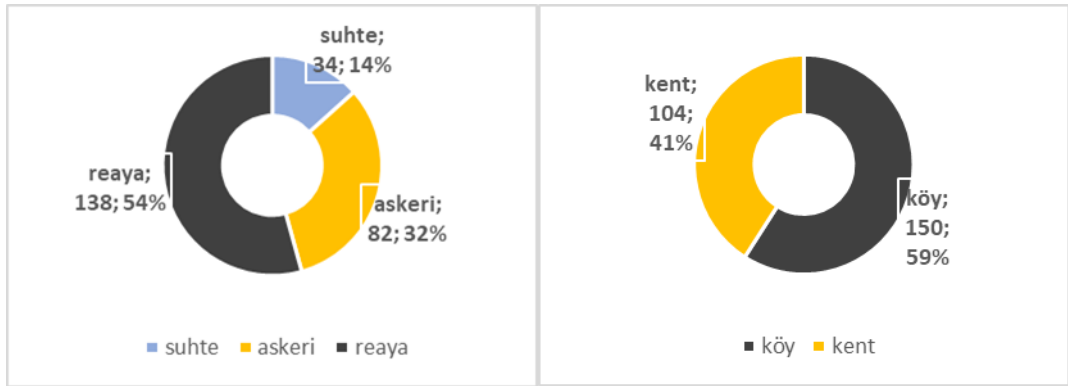
İslam hukukuna göre ev basma suçu ta'zir cezası gerektirir (Aydın 2012, 208; Başoğlu 2011, 199). Ev basma suçuna dair Osmanlı Ceza Kanunnâmelerinde suç tanımlayan hükümlere yer verilmemiştir. Buna karşın bir kimsenin hıyanet ile bir başkasına ait eve girmesi hâlinde uygulanacak cezanın miktarı ilk kez, II. Bayezid Kanunnâmesinde zikredilmiştir. II. Bayezid Kanunnâmesinde yalnızca gayrimüslimlerin evine girilmesi cezaya bağlanmış; bir gayrimüslimin evine hıyanetle girenin hadım edilmesi emredilmiştir (Akgündüz 1990, 42-43). I. Selim'in Umumi Kanunnâmesinde yer alan benzer hükümde gayrimüslim-Müslim farkı olmaksızın hıyanetle eve girmenin hadım cezası gerektiren bir suç olduğu belirtilmiştir (Akgündüz 1991, 89). Alaüddeve Kanunnâmesinde ise ev basıp kız çekenlerin her birine on beş altın, para cezasının verilmesi uygun görülmüştür. Öte yandan nefs-i müdafaa niyetiyle ev basanların katledilmesi hâlinde, nefsinin koruyana herhangi bir cezanın gerekmeyeceği vurgusu vardır (Ö. L. Barkan 2001, 121, 123). Osmanlı hukukunun ana kaynaklarından fetva mecmualarında ev basma suçunun ta'zir-i şedit ve hapis cezası gerektirdiği belirtilmiştir (H. N. Demirtaş 2014, 255-256).

5.2. Osmanlı Toplumunda Haneye Tecavüz (Ev Basma) Suçu

Osmanlı toplumunda XVI. yüzyılın ikinci yarısında görülen sosyal problemlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan ev basma suçu, toplumsal bağları sarsan ve mülkiyet güvenliğini yok sayan bir niteliğe sahiptir. Gasp suçu ile iç içe olan ev basma suçlarının faileri genel olarak suhte, levent grupları, çingeneler, yerini yurdunu terk edip göç etmek zorunda kalan *gurbet taifesi* ve iş bulmak niyetiyle büyük şehirlere göç eden ırgatlardır (MD 34, 277; MD 7, 2135). I. Süleyman'ın (1520-1566) saltanatının ilk yıllarında, 1528 senesinde, İstanbul'da vuku bulan ev basma suçunda, İstanbul'a çalışmaya gelen ırgatlar ve gurbet taifesinden olan bekârlar içinden suçlu

ilan edilenler şehrin muhtelif sokaklarında ibret-i âlem için siyaset edilmişti (Peçevi 1866, 127; Gelibolulu Mustafa Âlî 2009, 289a)¹⁹⁶.

Osmanlı klasik çağında gasp, darp veya cinayet niyetiyle Müslüman ya da gayrimüslimlerin evlerine giren faillerin %32'si askerî sınıf mensubu, %54'ü reâyâdan, %14'ü ise suhte/levant gruplarındandır. Başka bir ifade ile ev basma suçlarının yaklaşık yarısı düzenden memnun olmayan askerî sınıf üyeleri ve suhte, levant birlikleri tarafından işlenmiştir. Haneye tecavüz suçları genellikle kırsal kesimde işlenmekteydi. XVI. yüzyılın son çeyreğinde gittikçe artan kırdan kente göçün sebeplerinden birisi de köylülerin mülklerinin güvenliğini temin edememeleri olmalıdır. Bir yandan askerîler tarafından, diğer yandan suhte ve levantler gibi başıbozuk gruplar tarafından canları ve malları tehdit edilen halk, toprağını terk ederek başka yerlere göçmek zorunda kalmaktaydı¹⁹⁷. Kırsal alanın yanı sıra şehirlerde de ev basma suçları görülmekteydi. Bu durum gerek kırsal alanda gerekse şehirlerde, XVI. yüzyılın ikinci yarısında, asayişi sağlamanın büyük bir sorun olduğunu göstermektedir.

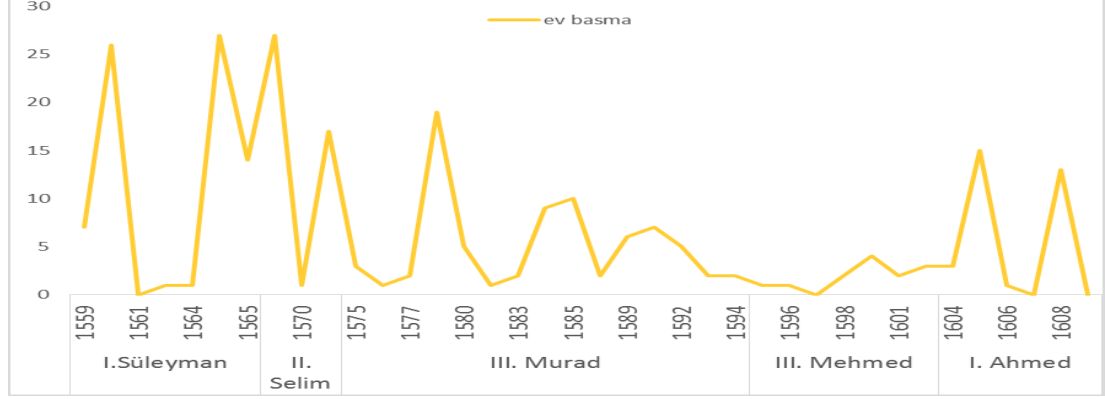
Grafik 13: Ev Basma Suçunun Sosyal Kimlik ve Yerleşim Yerine Göre Oranı

Ev basma suçlarının zaman içerisindeki dağılımı ile suhte/levant ve Celâli gruplarının faaliyetlerinin yoğunlaştığı dönemler arasında bir paralellik bulunmaktadır. *Celâli Fetreti* olarak adlandırılan dönemde (1596-1603) ev basma suçlarının azaldığı, *Büyük Kaçgunluk* (1603-1610) döneminde tekrardan artış

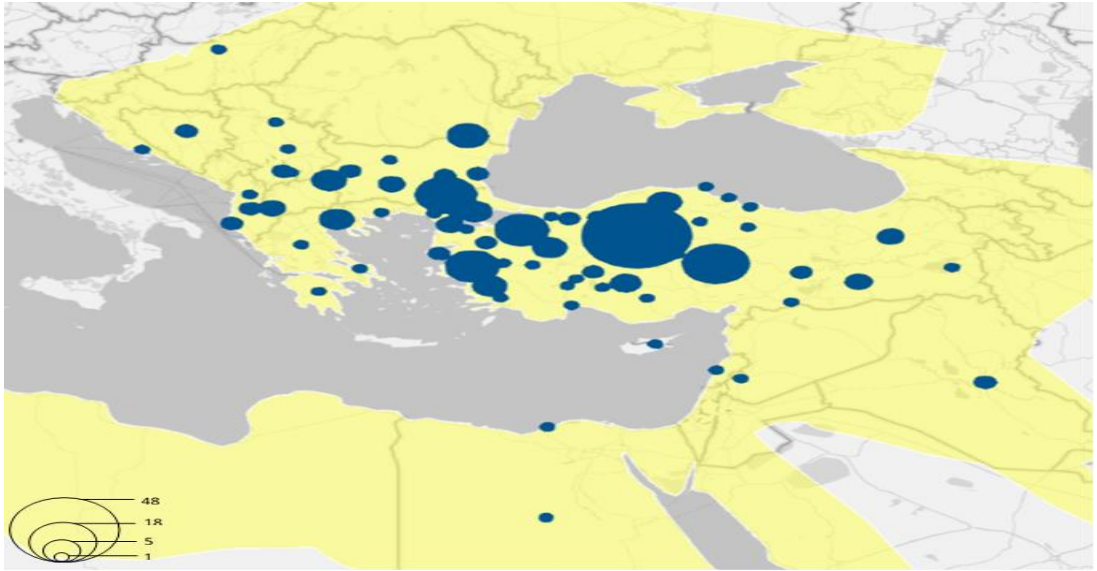
¹⁹⁶ Ev basma suçlarına dair örneklere Osmanlı tarihinin her döneminde rastlamak mümkündür. Sözelimi II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde en yaygın suçlardan biri de ev basma suçlarıydı (Deal 2006, 155).

¹⁹⁷ "...evlerimiz basub emvâl ve erzâkımız gâret ü hasâret itmekle re'âyâ ve berâyânın cilâ-yı vatan ve terk-i mesken itmelerine sebeb olub... (MD 75, 311)."

kaydettiği anlaşılmaktadır (Bkz. Grafik 14). Haneye tecavüz suçlarının mekânsal dağılımına bakıldığında ise; suçun en yaygın görüldüğü bölgeler Ankara, Bursa, Kayseri, Ege Bölgesi ve Edirne havalisidir.

Grafik 14: Ev Basma Suçlarının Yıllara Göre Dağılımı

Harita 5: Ev Basma Suçlarının Coğrafyaya Göre Dağılımı

Haneye tecavüz suçlarından mağdur olanlar genellikle yörenin nüfuzlu ve varlıklı kimseleriydi (Akdağ 1999, 165). Evleri basılanlar arasında gayrimüslimler (MD 7, 673; KŞS 8, hüküm. 26; MD 55, 178; MD 34, 537) özellikle de ilmiye (AŞS 5, 291) ve seyfiye sınıfına mensup askeriler bulunmaktaydı (MD 75, 108; MD 34, 494). Sefer dönemleri, toplumun diğer kesimlerine nispetle varlıklı sayılabilecek

askerî sınıf üyelerinin meskenlerini basmak ve mallarını almak için uygun fırsatları yaratmaktaydı (MD 75, 509; MD 55, 290, MD 10, 487)¹⁹⁸.

Haneye tecavüz olaylarının sıklıkla yaşandığı zaman dilimi gece yarısıdır (MŞS 12, 6). Ancak gündüz vakti bilhassa namaz vakitlerinde, erkeklerin camiye gittiği hesaba katılarak ev basma suçu gerçekleştirilebiliyordu (KŞS 12, 148, 180).

Adam kaçırmaya suçu, haneye tecavüz suçunun yaygın sebeplerinden birisidir. Suhte ve levent birlikleri kendilerine taraftar toplamak amacıyla ev basıp genç çocukları kaçırmaktaydılar (MD 3, 193). Genç oğlanları kaçırmak suretiyle yandaş sayılarını artıran suhte ve leventlerin baş etmek zorunda kaldıkları bir sorunları vardı: iâşe. Birliklerinin yiyecek ihtiyacını karşılamak zorunda olan suhte ve leventler bu maksatla ev basmakta, zekât ve sadaka kisvesi altında haraç toplamaktaydılar (MD 3, 294, 444, 452, 454). Ayrıca levent ve suhteler, ücreti mukabilinde başka kişiler adına ev basma ve adam kaçırmaya suçlarını işlemekteydiler (MD 75, 355).

Kimi suhteler ile ilmiye sınıfının taşradaki temsilcilerinden bazı kadılar arasında menfaat ilişkisi mevcuttu. Suhteler bastıkları evlerdeki değerli eşyaları, kadılara getiriyordu¹⁹⁹. Kadıların ev basma suçuyla itham edildikleri örnekler kadar ev basma suçundan mağdur oldukları örnekler de mevcuttur. Klasik çağda askerî sınıf arasında vuku bulan çekişme ve çatışma ortamından kadıların etkilenmemesi söz konusu değildir. İzmir’de vukua gelen olayda Yeniçeri Osman, oğulları ile birlikte kadının evini basmıştı (MD 75, 293).

XVI. yüzyılın ikinci yarısında, sipahi ve yeniçeri çekişmesi başta olmak üzere askerî zümre üyeleri arasında patlak veren anlaşmazlıkların yansımalarını arşiv vesikalarında görmek mümkündür. Bu bakımdan ev basma suçuna dair örnekler mücadelenin boyutlarını ortaya seren ilginç detaylar barındırmaktadır. Bazen yeniçeriler sipahilerin evini basmakta bazen de sipahiler fail, yeniçeriler mağdur

¹⁹⁸ *Sefer zamanında askerîlerin evlerinin saldırıya uygun olması gibi, hapiste bulunan bir kişinin evi de saldırganlar açısından uygun bir başka mekânı oluşturmaktaydı (AŞS 4, 7-8).*

¹⁹⁹“ *Oldur ki El-Hac Nizameddin b. Hayreddin mahfil-i kazada Mevlana Alaeddin b. Piri muvacehesinde takrir-i meram edip bundan akdem kaza-ı Gönbazarı tevabiinden Gebele(?) nam karyede El-Hac Bekir nam kaynatamın evin basıp nice malın ve esbabın almışlar idi ve benim dahi mezbur kaynatam esbabı ile nice esbabım gidip hâlâ merkum Alaeddin hücresinde iş bu kara kınlu Dımışki (-) kılıcı buldum sual olunsun dedikde gibbe’s-sual mezkûr Alaeddin bu kılıcı benim hücreme İslam b. Maksud nam suhte getirdi deyi cevap verip... (BŞS A-166, 58).”*

olmaktaydı. Kayseri’de ebna-i sipahiyandan Mehmed Bey’in evi Yeniçeri taifesinden Murad Beşe tarafından basılmış malları gasp edilmişti (KŞS 11, 12). 1592 yılında yaşanan başka bir olayda, Ankara mahkemesine gelen Yeniçeri Mehmed, Sipahi Ali ve Sipahi Mehmed “*evimi basıp beni darp ettiler*” dediğinde, Sipahi Mehmed mezbur yeniçerinin reâyâdan bir kimsenin evini basarak adam kaçırdığını, kendisinin yeniçeriye mâni olmaya çalıştığını iddia etmişti. Sipahi Mehmed yeniçerilerin reâyâyâ zulmettiklerini ima ederken, sipahilerin reâyânın yanında olduğunu ve onları korumaya çalıştıklarını vurguluyordu²⁰⁰.

Bazı askerî sınıf mensupları, ayrıca, reâyâdan olanların evlerini basıp çeşitli suçlar işlemekteydiler. Genel olarak şehirdeki asayişî sağlamakla görevli subaşların, köylerde sipahilerin, adaleti dağıtmakla görevli kadıların ve voyvoda, yeniçeri, acemi oğlanı gibi diğer devlet görevlilerinin ev basma suçlarının faili konumunda bulduklarını belirtmek gerekir (BŞS 12, 98; AŞS 6, 56; AŞS 1, 203; AŞS 1, 196; MD 55, 60).

Ev basma suçları reâyâ arasında sıklıkla yaşanan toplumsal düzeni bozan suçlar arasındaydı. Reayâ sınıfından mağdur edilenler arasında, kendilerini korumakta erkeklere nazaran zorlanan kadınlar önemli yer tutmaktadır (EdŞS 15, 24b; EŞS 1203, 33b). Ev basma suçlarında gasp edilen malları elden çıkarmak isteyen failerin birlikte çalıştıkları esnaftan kimseler bulunmaktaydı. Bitpazarları gasp edilen ve çalıntı malların kolaylıkla elden çıkarılabildiği yerlerdi (BŞS A-121, 52a).

Ev basma suçları adam kaırma ve malları gasp etme niyetiyle yapılabildiği gibi yalnızca cinayet kastıyla da işlenebiliyordu. Gelibolu’da kadı mahkemesinde suçunu ikrar eden Muharrem yandaşları ile birlikte bir zimminin evini basıp babasını

²⁰⁰ “*Budur ki mahmiye-i Ankara’dan Mehmed b. Ahmed nam yeniçeri meclis-i şer’de hâlâ dergâh-ı ali yayabaşlarından kıdvetü’l-emasil ve’l-akran Mehmed subaşı, sabıka Ankara subaşı olan Ali Bey mahzarlarında takrir-i meram edip bundan akdem mezbur Ali subaşı mahmiye-i mezbûre subaşı iken gece ile evim basıp başımı urup mecruh edip külli teaddi eyledi. Sual olunsun deyicek husus-ı kaza mezbur Ali Bey’den sual olundukda inkâr ile cevap vericek müşârunileyh yayabaşından sual olundukda mezbur Mehmed gece ile kör Hüsam’ın evin basıp yanında olan eşkiya ile dahi mezbur Hüsam’ın evinde izn-i şer’le emanet vaz’ olunan hatunu alıp gitmek isterler iken niçün böyle kabahat edersin neden böyle kabahat edersin dedik. Hasan Beşe nam yeniçeri yoldaşımızı çalup mecruh eyledi (-) olmağla mezbur Mehmed kaçır iken ben varıp getirdim meclis-i şer’e ihzar eyledim min ba’d mezbur Ali subaşı mezkûr Mehmed’in evine varmadı haberi yokdur deyi cevap verip ma’ hüve’l-va’ki bi’t-talep kaydı sicil olundu (AŞS 3, 33).” Ayrıca olayın seyri bakımından şu belgelere bakılabilir: AŞS 3, 11, 14, 17.*

öldürdüklerini, eşini ise yaraladıklarını belirttikten sonra “*ammâ; esbâbdan nesne almaduk*” diyerek gasp niyetiyle değil adam öldürme niyetiyle eve girdiklerini itiraf etmişti (MD 7, 150). Cinayetin yanı sıra evde bulunan kimselere tecavüz etme amacıyla da evlere girilmekteydi (AŞS 2, 349; AŞS 6, 173; AŞS 7, 152a; AŞS 9, 294; MD 6, 764; EŞS 1179, 6a; AŞS 5, 348; AŞS 4, 7-8).

Gasp niyetiyle haneye tecavüz suçunu işleyenler evdekileri darp etmekte, bazen katletmekte bazen de onlara işkence etmekteydiler²⁰¹. Kimi zaman ölümle sonuçlanan (MD 39, 416) işkence yöntemleri arasında elleri bağlamak (KŞS 12, 83, 119), kollardan asmak (MŞS 12, 84) veya hapsedmek bulunmaktaydı (KŞS 12, 46).

Ev basma suçuna benzeyen bir diğer suç Osmanlı mahkemesinde alınan kararları beğenmeyenlerin kolaylıkla mahkemeleri basabilmesiydi (MD 55, 127; MD 34, 501; AŞS 3, 106, 107). Priştine’de kadırgalara kürekçi vermek istemeyen halk, Priştine ve köylerinden tayin edilen kürekçi miktarını fazla bulduğundan mahkemeyi basmıştı (MD 5, 1689). Failler işledikleri suçlardan ötürü şer’-i şerife hesap vermek için mahkemeye çağrıldıklarında; davacıları cezalandırma niyetiyle mahkemedekileri darp etmekteydiler (MD 6, 1304). Failin hesap vermesi için mahkemeye çıkarılması durumunda ise failin yandaşları mahkemeyi basarak suçluyu kaçırabilmekteydiler (MD 6, 431). Aslında failer kadının ikamet ettiği haneyi basmaktaydılar. Çünkü bu dönemde müstakil mahkeme binaları bulunmadığından kadının evi mahkeme olarak hizmet vermekteydi²⁰². Dolayısıyla mahkeme basma bir anlamda haneye tecavüz sayılır.

Haneye tecavüz suçunu işleyenler sancak değiştirerek kadı önünde hesap vermekten kaçıyorlardı. Sancaklarda işlenen suçlardan sorumlu tutulan kişi en nihayetinde sancak beyi idi. Avlonya’da vuku bulan ev basma suçlarından dolayı, İstanbul’dan gönderilen hükümde Avlonya Sancak beyi suçlanmıştı (MD 7, 2137). Ev basma suçunu askerilerin işlemesi durumunda görevden ihraç ediliyorlardı (MD 5,

²⁰¹ “...bundan akdem Hüseyin ve Velî ve Yusuf nâm kimesneler evin(?) basup elin bağlayup mak’adına ağaç sokup te’addi eyledüğün bildürdi... (MD 12, 736).”

²⁰² Örneğin XVI. yüzyılın ikinci yarısında Ankara, Konya ve Bursa’da müstakil bir mahkeme bulunmuyor, kadının ikamet ettiği ev mahkeme olarak kullanılıyordu (Ergenç 2012b, 17; Ergenç 2006, 28).

1651). Ev basma suçlarında hapis cezası (MD 12, 831; MD 10, 488), siyaset (MD 3, 107; MD 7, 430), kürek cezası (MD 55, 378; MD 12, 1125) verilmekteydi.

6. CİNAYET

6.1. Osmanlı Hukukunda Cinayet Suçu

Adam öldürme İslam hukukuna göre hem ahirette hem de dünyada cezası olan eylemler arasındadır (Üçok 1946a, 127). İslam hukukçuları, adam öldürmeyi, darp başlığı altında irdelenen müessir fiil ve anne karnında ölen çocuğun durumunu cinayet başlığı altında gruplandırmaktadırlar (Eş-şâzelî 1993, 14). Bu bölümde ele alınacak olan haksız yere bir kimsenin canına kastetmek veya hata ve hata benzeri fiillerle işlenen cinayet suçlarıdır. İslam hukukunda adam öldürme suçları, kasten, kasıt benzeri, hatâen, hata benzeri ve sebep olma yoluyla olmak üzere beşe ayrılmaktadır. Bir kimseyi kesici, delici aletle bilerek öldürmek kasten adam öldürme sınıfına girmektedir. Zor kullanarak, dayak yoluyla ölüme sebebiyet vermek ise kasıt benzeri cinayettir. Bir kimsenin yanlışlıkla ölümüne sebep olmak hatâen adam öldürmedir. Hata benzeri adam öldürmede ise bir kimsenin istemeden ölümüne sebep olmak esastır. Bir kimsenin sırtındaki yükün düşerek bir başkasının ölümüne yol açması hata benzeri ölüm kategorisine girmektedir. Herkesin gelip geçtiği bir yerde kuyu kazma sonucunda bir kimsenin ölümüne neden olmak sebep olma yoluyla adam öldürme suçudur (Üçok 1946b, 365-368; Ekinci 2008, 356-358). Bunlar içerisinde kasten adam öldürmek kısas cezası gerektirirken, diğerleri diyet cezası gerektirmektedir. Diyetin miktarı on bin dirhem gümüştür (Gerber 1994, 33)²⁰³. Eğer öldürülen kadın ise bu miktar beş bin dirhem gümüştür (İnanır 2011, 140). Kastensiz adam öldürme suçu

²⁰³ Adam öldürme suçunda ödenecek diyet miktarı Hz. Peygamber tarafından 100 dişi deve olarak kabul edilmiştir. Bazı hadislerde diyet miktarı 100 dinar altın, 12 bin dirhem gümüş veya 200 sığır, 2 bin koyun ya da 200 elbise olarak da geçer. Hz. Peygamber döneminde 12 bin dirhem üzerinden hesaplanan diyet miktarı Hz. Ömer devrinden itibaren 1 dinarın 10 dirhem gümüşe eşit olması hasebiyle 10 bin dirhem gümüş üzerinden hesaplanmıştır. Diyet hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. (Bardakoğlu 1994, 473-479).

Kur'an²⁰⁴ ve Hz. Peygamberin sünneti²⁰⁵ mucibince kısasa tabidir. Kısas cezasının uygulanabilmesi maktulün yakınlarının talebine tabidir. Kısas uygulanması yönünde maktulün yakınlarından herhangi bir istek bulunmazsa fail kısas edilemez. Maktul yakınlarının kısas yerine diyet istemeleri durumunda, cinayet suçunu işleyen failin diyet vermeye razı olması şartı aranır. Cinayeti işleyenler birden fazla kişi ise öldürücü yarayı açan kısas edilir. Hangisinin öldürücü yarayı açtığı bilinmiyorsa o vakit zanlılara diyet cezası verilir. Zanlıların art arda öldürücü yaralar açmaları hâlinde ise ilk yarayı açan kısas edilir diğerine ta'zir verilir. İslam hukukuna göre, kasten adam öldürme dışında kalan cinayet suçlarına ta'zir cezası da verilebilmektedir. Kasıtlı adam öldürme suçlarında kovuşturma hakkı maktulün yakınlarına aittir. Mirasçısı bulunmayan kimselerin davaları devlet tarafından soruşturulur (Aydın 2012, 197-200; Akbulut 2003, 168; Üçok 1946b, 371-374).

Osmanlıların ilk Umumi Ceza Kanunnâmesi olan II. Mehmed Kanunnâmesinde adam öldürme suçunda kısas cezasının uygulanmaması hâlinde dört yüz akçe ile elli akçe arasında değişen ta'ziren para cezalarının verilmesi kararlaştırılmıştır (Akgündüz 2006, 349). Aynı hüküm II. Bayezid Kanunnâmesinde de bulunmakla birlikte, para cezalarının miktarında bir azalma söz konusudur. II. Bayezid Kanunnâmesinde adam öldürenin maddi durumuna göre iki yüz akçe ile elli akçe arasında değişen meblağda para cezası alınması kararlaştırılmıştır (Akgündüz 1990, 41). I. Selim (1512-1520) babasının kanunnâmesinde kısası gerektirmeyecek adam öldürme suçlarına verilecek para cezalarında yapılan tenzilatı kaldırmış, II. Mehmed'in (1451-1481) yapmış olduğu düzenlemeyi yeniden yürürlüğe koymuş; para cezalarının üst sınırını dört yüz akçe olarak belirlemiştir (Akgündüz 1991, 90). İlâveten, I. Selim Kanunnâmesinde ilk kez faili meçhul cinayetler hakkında düzenleme yapılmıştır. Buna göre mahalle veya köy arasında maktul bulursa katilin araştırılması, katilin bulunamaması durumunda ise mahalle veya köy halkının diyet ödemesi gerektiği belirtilmiştir. Aynı dönemde yayınlanan Manisa Siyasetnâmesinde de faili meçhul cinayetlerde mahalle veya köy halkının hapsedilmesi ve İstanbul'dan gelecek emir gereğince hareket edilmesi emredilmiştir (Akgündüz 1991, 192; Karal 1942, 41-

²⁰⁴ Bakara suresinin 178. Ayeti kasten adam öldürme suçunu düzenlemektedir: "Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kıldı (Kuran- ı Kerim Meali 2009, 26)."

²⁰⁵ "Kasten adam öldürme suçunun cezası kısastır (Avcı 2004, 32)."

42). İslam hukuku faili meçhul cinayetlerde maktulün bulunduğu yerdeki halkın kadı huzurunda suçun kendi içlerinden birisi tarafından işlenmediğine dair yemin etmelerini zorunlu tutmuştur. Buna kasâme denilmektedir²⁰⁶. I. Süleyman'ın Umumi Kanunnâmesi iki veya daha fazla kişi tarafından işlenen cinayet suçlarına dair bir düzenleme getirmiştir. Buna göre cinayeti iki kişi işlerse, failer ayrı ayrı para cezası ödemeyecekler, kanunla belirlenen ceza miktarını ortaklaşa ödeyeceklerdi (Heyd 1973, 67). I. Süleyman Kanunnâmesinde bir kimsenin eşini bir başka erkekle uygunsuz vaziyette yakalaması durumunda; kocaya, eşini ve aynı ortamda yakalanan adamı öldürme hakkı tanınmıştır. Bu hak kocaya ait olduğu gibi, kızın babası da aynı haktan istifade edebilir²⁰⁷. Zina üzerinde yakalanan kadını ve erkeği öldüren eş veya babaya herhangi bir ceza verilmeyeceği de taahhüt edilmiştir²⁰⁸. Benzer hüküm Alaüddevle Kanunnâmesinde de mevcuttur. Ayrıca suçüstü yakalanan hırsızın öldürülmesi hâlinde herhangi bir cezanın verilmeyeceğine dair hüküm vardır (Ö. L. Barkan 2001, 121). Alaüddevle Kanunnâmesindeki hükme benzer olarak; 1525-1526 (H.932) tarihli Bozok Kanunnâmesinde suçüstü yakalanan hırsızın mal sahibi tarafından katledilmesi hâlinde, katledene herhangi bir cezanın verilmeyeceği belirtilmiştir²⁰⁹.

Adam öldürme suçuna para cezası verilmesi uygulaması III. Murad'a (1574-1595) ait olan kanunnâmede yer almamaktadır. III. Murad Kanunnâmesinde adam öldürenin kısas edilmesi ve faili meçhul cinayetlerde maktulün bulunduğu mahalden diyet alınması hükümleri bulunmaktadır (Akgündüz 1994, 113-114). I. Ahmed Kanunnâmesinde ise hem para cezaları hem de I. Süleyman Kanunnâmesinde

²⁰⁶ Kasâme cinayeti işlemediğine dair yemin etmedir. Hz. Peygamberin hadislerine göre maktul bir kişinin evinde bulunursa ev sahibi katil olmadığına 50 kere yemin etmelidir. Şayet maktul bir köy veya mahallede bulunmuş ise o vakit, ahaliden seçilen 50 kişi katilin içlerinden birisi olmadığına dair yemin etmek zorundadır (Gerber 1994, 34). Kasâme hakkında detaylı malumat için Bkz. (Bardakoğlu 2001, 528-530).

²⁰⁷ Eski Yunan Hukuku'nda da yer alan bu uygulama, Yeni Çağ Avrupa toplumlarında da görülmektedir. Buna göre kadının onuru eş, baba veya erkek kardeşler tarafından korunmayı gerektiriyordu (Ruff 2011, 95; Roth 2010, 12).

²⁰⁸ “ve bir kimesne kendi avretin bir kimesne ile zina ederken bir yerde bulsa, ikisin bile katl etse, heman evi içine cema'at getirüb işhad etse ol maktullerin vârislerinin da'vaları istima' olunmaya (Heyd 1973, 59).”

²⁰⁹ H.932 tarihli Bozok Kanunnâmesinde mevcut olan bu hüküm 1558-1559 (H.966) tarihli Bozok Kanunnâmesinde yer almamaktadır. Krş. (Akgündüz 1993, 226-227 ve 240). Ayrıca Bkz. Dipnot 74.

zikredilen eşi zina edene öldürme hakkı tanınması hükümleri aynıyla yer almaktadır (Akgündüz 1996, 497).

Osmanlı hukukunun temel kaynaklarından fetva mecmualarında ise cinayetlere verilecek cezalar örnekler üzerinden tarif edilmekle birlikte, ceza olarak İslam hukukunun vaz ettiği kısas ve diyet cezalarına ağırlıklı olarak yer verilmiştir²¹⁰.

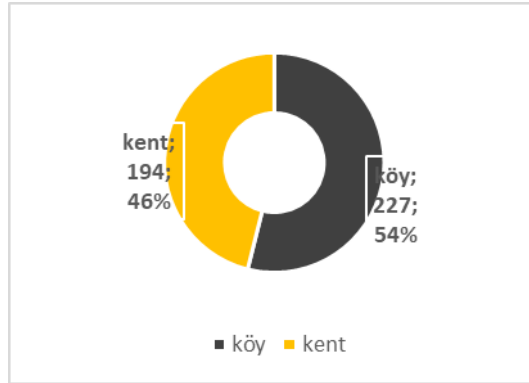
6.2. Osmanlı Toplumunda Cinayet Suçu

Adam öldürme, muhtelif sebepleri olan, insanlık tarihi ile neredeyse yaşıt bir suçtur. Adam öldürme ile sonuçlanan şiddetin ortaya çıkmasında etkili olan sebepler arasında şiddetin sıradanlaşması, nüfus artışı ile kaynakların sınırlı hâle gelmesi, sosyal hareketliliğin artması zikredilebilir. Toplumsal nedenlerin yanı sıra fail ile mağdur arasında meydana gelebilecek bir anlaşmazlık veya suç işlemeyi meslek edinmiş kişiler açısından mağdurun elverişli bir hedef olması adam öldürme suçlarının bireysel sebepleri arasında yer almaktadır. XVI. yüzyılın ikinci yarısında, Celâlîler ve bazı suhteler eliyle şiddetin sıradanlaştırılması, seyfiye sınıfı içerisinde çıkar çatışmalarının hat safhaya ulaşması, ganimet elde edilen seferlerin yerini sonuçsuz seferlerin almaya başlaması cinayet suçlarının meydana gelmesi için uygun zemini yaratmış olsa da zamanın tanıkları olan Avrupalı gözlemciler Osmanlı toplumunda cinayet suçlarının az işlendiği vurgusunu yapmışlardır. III. Murad (1574-1595) devrinde Osmanlı yurdunda bulunan Heberer, Avrupa'daki cinayet vakaları ile bir kıyasta bulunarak, Osmanlı toplumunda adam öldürme suçunun az görülür olmasının altını çizirken²¹¹; cinayet suçlarının azlığını cezaların caydırıcılığına bağlamaktadır (Heberer 2010, 213). XVII. Yüzyılın ilk yarısında Osmanlı ülkesinde bulunan Du Loir, Heberer'in aktardıklarıyla benzer şekilde, Osmanlı toplumunda cinayet suçunun az

²¹⁰ Ayrıntılı bilgi için Bkz. (Düzdağ 2009, 226-234; İnanır 2011, 139-146; Çatalcalı Ali Efendi tarihsiz, 220b-229a).

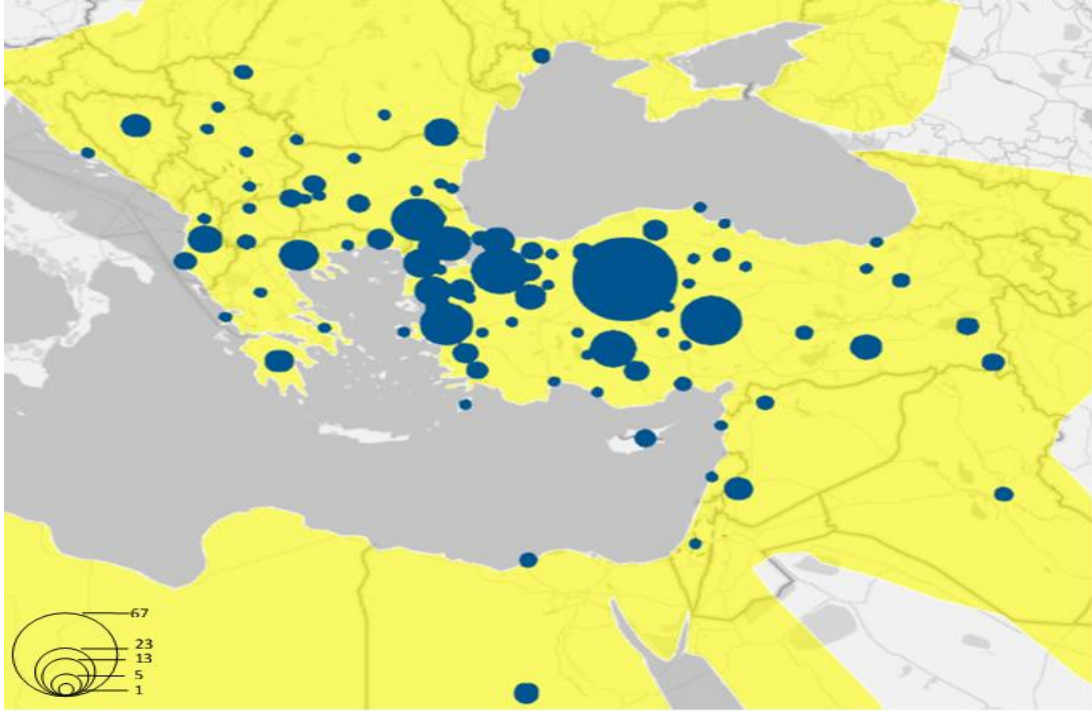
²¹¹ Braudel hemen hemen aynı dönemde Madrid kentinde her gün birden fazla cinayetin işlendiğini belirtir (Braudel 1990, 43). Madrid'deki olağanüstü cinayet oranlarının aksine aynı dönem İngiltere'sinde ise yılda ortalama 3 ila 7 cinayet işlenmekteydi (Gaskill 2003, 205). Araştırma sonucunda ulaşılan bulgulara göre, incelenen dönemde Osmanlılarda yılda ortalama 9,1 cinayet işlenmekteydi.

görülen bir suç olduğunu belirtir (Danişmend 1982, 13, 56). Osmanlı arşiv kayıtları Batılı gözlemcilerin iddialarını ispat edecek şekilde cinayet suçlarının az vukua gelen suçlardan olduğunu göstermektedir. Buna göre, cinayet suçunun toplumsal suçlar içerisindeki oranı %12,6'dır²¹². Ancak, Suraiya Faroqhi Osmanlı toplumunda yaşanan her cinayet vakasının devletin resmî kayıtlarına intikal etmediği iddiasındadır. Ona göre arşiv kayıtlarında cinayet suçlarının az görülmesine neden olan iki ana sebep bulunmaktadır. Birincisi, İslam hukuku yol kesme suçlarının bir uzantısı olarak işlenen cinayet suçlarını araştırma yetkisini doğrudan padişaha, geri kalan adam öldürme suçlarının takibini ise maktulün yakınlarına verdiğiinden genellikle yol kesme suçları ile ilintili olan cinayet olayları mahkeme kayıtlarına yansımıştır. Padişahın soruşturma yetkisi dışında kalan cinayet suçlarında ise maktulün yakınları diyet talebinde bulunmak için davayı mahkemeye taşıyorlardı. İkincisi ise, toplumun en alt tabakasını oluşturan insanların mağdur olduğu cinayet olaylarının mahkemeye neredeyse hiç aksetmemiş olma ihtimalinin olmasıdır. Zira toplumsal saygınlığı bulunmayan kimselerin Osmanlı mahkemesinde iddialarını ispat etmeleri oldukça zordu. İddiayı ispat edebilecek şahitler bulmak ve kadıyı doğru sözlü olduğuna ikna etmek toplum tarafından dışlanmış insanlar açısından aşılması gereken bürokratik engellerdi (S. Faroqhi 2007, 69-70).

Grafik 15: Cinayet Suçunun Yerleşim Yerine Göre Dağılımı

²¹² Osmanlı toplumunda şiddeti irdeleyen daha başka çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Örneğin Lale Devri İstanbul'unda suç ve ceza konusunu ele alan Zarinebaf cinayet suçlarının oranını yüzde 10,4 olarak belirlemektedir (Zarinebaf 2010, 113).

Harita 6: Cinayet Suçunun Coğrafyaya Göre Dağılımı

XVI. yüzyılın ikinci yarısında ve XVII. yüzyılın ilk on yılında Osmanlı toplumunda yaşanan sosyo-ekonomik sorunlar neticesinde görülen problemlerden ötürü halk korunaklı şehirlere akın etmek zorunda kalmıştı (Griswold 2011, 44). Hırsızlık bahsinde vurgulandığı gibi göç eden toplumsal gruplar arasında daha önce suça bulaşmış ya da suça meyilli insanların da bulunması şehirlerde suçların artışına neden olmuştur (BŞS A-121, 45b; BŞS A-178, 180a). Ayrıca ekonomik sorunların meydana çıkmasıyla bu sorunlara paralel olarak şiddet içerikli suçlar artış gösterir (Zarinebaf 2010, 113). Ekonomik yoksunluğun arttığı dönemlerde önemli ticari merkezlerde şiddet içerikli suçların artması beklenir. Osmanlı dünyasında XVI. yüzyılın en kalabalık kentleri olan İstanbul, Edirne, Bursa, Ankara, Kayseri ve Konya gibi²¹³ önemli ticari merkezlerde cinayet suçlarının diğer bölgelere nispetle daha fazla işlendiği Harita 6'dan görülebilmektedir.

Aynı dönemde sosyo-ekonomik sorunlardan dolayı daha da kalabalıklaşan önemli kentlerin yanı sıra kırsal alanda da cinayet suçlarının yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Asayişin ortadan kalktığı devirde kırsal alanda kişisel güvenlik büyük

²¹³ Bkz. *Dipnot 64*.

bir problem hâline gelmişti²¹⁴. Cinayet suçu ile ilintili olan darp suçlarında kırsal alanda işlenen suç oranının yüzde 32 olması; buna karşılık, cinayet oranının yüzde 54 olması dikkat çekicidir. Belli ki yüksek mahkeme harclarından kaçmak isteyen köylüler darp suçu mevzu bahis olduğunda davalarını mahkemeye taşıyorlar; sorunu kendi aralarında çözüyorlardı. Cinayet suçunda ise suçun örtbas edilmesi veya taraflar arasında çözümlenmesi kolay değildi. Zira kendi eceli ile ölenleri mezardan çıkarıp cerime akçesi talep edecek kadar ileri giden idarecilerin bulunduğu ortamda cesedi yok etmek ya da maktulün akrabaları ile anlaşmak mümkün değildi (MD 6, 571). Dolayısıyla taşrada işlenen cinayet suçları darp suçlarına nazaran daha fazla resmî kayıtlara intikal etmekteydi.

Resmî kayıtlara intikal eden cinayet suçlarını mahkemeye taşıyanlar umumiyetle maktulün yakınlarıydı (AŞS 1, 11, 89). Cinayet davaları kayda geçirilirken genellikle davacıların kimden şikâyetçi oldukları (AŞS 2, 152; AŞS 3, 186), varsa olay anına şahit olanların kısaca ifadelerine yer verilmekteydi (AŞS 2, 205; AŞS 9, 104). Yakınlar tarafından mahkemede faile yöneltilen suçlamalar, fail tarafından kabul gördüğünde mahkeme tarafından belirlenen sulh bedelinin maktul yakınlarına ödenmesi ile dava sonuçlanıyordu (AŞS 2, 12, 40; AŞS 5, 66, 125 ve 126; KoŞS 2, 132). Ancak failer suçlamaları kabul etmekten ziyade inkâr yolunu seçmekteydiler (KŞS 11, 63). Böyle bir durumda müddei iddiasını ispat için şahit göstererek haklılığını ispat etmeye çalışırdı (EŞS 1213, 98; EŞS 1179, 17). Şahit gösterme gibi İslam hukukunda yeri olan uygulamaların yanı sıra, soruşturma sırasında suçluyu ortaya çıkarabilmek için şüphelilerin hanelerinde arama yapılabilir²¹⁵ veya şüpheliye ait kesici, delici aletlerde suça ait izlerin olup olmadığına bakılırdı (MD 7, 2542). Mahkemeye çıkarılan şüpheliler, haklarında yeterli kanaat oluşmuşsa hapsedilirlerdi. Ancak bazı durumlarda olayın gerçek faili bir şekilde izini kaybettirirken, olayla uzaktan yakından alakası olmayan kimseler suçlu olarak yaftalanıyordu. İşte bunun içindir ki, tüm şüpheler ortadan kalkıncaya kadar faile ağır

²¹⁴Mardin'de cinayet vakalarını ele alan bir çalışmaya göre, cinayet vakaları genellikle kırsal alanda meydana gelmekteydi (Erkek 2013, 640).

²¹⁵ "...Ahmed'ün katline bâ'is olan Dergâh-ı Mu'allâm yeniçerilerinden Fenerlü İbrâhîm'ün kayın atası evinde ve kendü evinde maktûl-i mezbûrun ba'zı esbâbı zannolunmagın ale'l-gaflle yoklanmasın emridüp... (MD 6, 272)."

ceza uygulanmaz, yalnızca hapis cezası verilirdi. Suçsuz olduğu hâlde haklılığını ispat edemeyip hapsedilenler, gerçek suçlular ortaya çıkarılana kadar hapiste tutulurlardı²¹⁶. Faillerin yakalanması için maktul yakınlarının ödül nispetinde bir parayı görevlilere teklif ettiği de olurdu. Konya’da yaşanan olayda bir yakınları öldürülen kişiler cinayetin aydınlatılması, suçluların yakalanması hâlinde görevlilere on iki bin akçe vereceklerini vaat etmişlerdi²¹⁷.

Cinayet suçlarını adalet merciine intikal ettirenler arasında asayişin temininden sorumlu kimseler de bulunmaktaydı (EŞS 1213, 92; MŞS 11, 210). Cinayet gibi önemli davalarda şehir subaşları mahkemede bulunur, dava sürecini yakından takip ederlerdi (EŞS 1179, 17; MŞS 11, 26). Darp suçunda olduğu gibi, cinayet suçunda da mahkemeye gelen mağdur yakınları ve görevliler mahkemeden keşif heyeti oluşturulmasını talep edebilmekteydiler (AŞS 1, 39; AŞS 2, 57; AŞS 3, 186). Bilhassa faili meçhul cinayetlerde geçerli olmak üzere maktulün cesedini bulan kimseler ile (AŞS 4, 280; AŞS 5, 192; AŞS 9, 217) asayişin temininden sorumlu mir liva, subaşı gibi yetkililer mahkemeye gelerek keşif talebinde bulunmaktaydılar (AŞS 3, 31; AŞS 6, 190; BŞS A-121, 1a)²¹⁸. Kadı keşif yapılmasını gerekli görürse, naib ya da subaşı gibi görevlilerin öncülüğünde ehli vukuf denilen toplum tarafından saygınlığı onaylanan kimselerden keşif heyeti oluşturulurdu (AŞS 2, 111; AŞS 3, 31; AŞS 5, 192)²¹⁹. Keşif heyeti olay yerine giderek maktulün nasıl öldürüldüğünü, yaraları teşhis ve tespit²²⁰ ederek anlamaya çalışırdı. Yaraların müşahede edilmesinin yanı sıra keşif heyeti olaya şahit olanları sorgulama yetkisine de sahipti²²¹. Yaraların

²¹⁶ “...Karındaşım Mehmed mahrûse-i İstanbul’da katlolunup Velî ve Mehmed ve Hüseyin ve Ramazan ve Kulaksuz nâm kimesneler ile Kerîme nâm hâtûn ehl-i meclis olmağla habsolunmuşlar idi. Hâliyâ Sühancı-oglu dimekle ma ‘rûf Muslî nâm kimesne katl itdüği mâ ‘lûmum olup gaybet idüp Mısır’a gidüp habsolunan mezbûrlardan da ‘vâ vü nizâ’um yokdur; mezkûr ele gelüp gönderilmesin taleb iderim... (MD 6, 850).”

²¹⁷ “...katilleri ele getirip şer’le ber taraf ediverip mesalihimiz tekml eylesine on iki bin akçe ücret kadim tayin eyledik hizmeti mezbûru eda eyledikden sonra on iki bin akçe deynimizdir verelim dedikleri... (KoŞS 2, 311).”

²¹⁸ Cinayet vakalarında keşif hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. (Tok 2007, 327-347).

²¹⁹ Keşif hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. (Akman 2004, 91-92; Demir 2010, 187-189).

²²⁰ Maktulün teşhis ve tespiti yalnızca olay yerinde yapılmazdı. Mahkemede de maktulün kimliği tespit edilebilirdi. Bunun için maktulün kimlik tespiti için mahkemeye getirildiği örnekler de bulunmaktadır. Bkz. KŞS 12, 68.

²²¹ “...üzere varılıp azası keşif olunduk da karye-i mezbûreden karındaşının kışlak evin kurbinde kendi yatdığı evin içinde ve kendi yatağı döşeğinin içinde bıçak ile boğazlanıp ve göbeğinin iki canibinde bıçak ile urulup bağırsakları taşra çıkmış bulunup kim urdu deyi sual olunduk da maktul-u mezbûrun

teşhis edilmesi ölüm nedeninin²²² ve cinayet aletinin tespitine yaramaktaydı. Modern öncesi dönemde hemen herkesin silah sınıfına konulabilecek bıçak gibi kesici aletleri yanlarında taşıdığı dikkate alınırsa (Ruff 2011, 65), cinayetle suçlanan failin sahip olduğu bıçağın incelenmesi cinayet vakalarının aydınlatılmasında önemli bir yere sahipti. Edirne’de Bezirgân Hamza’nın kölesi, bir grup zimmi tarafından katledildiğinde bu yönetime başvurulmuştu. Zimmiler önce suçlarını inkâr etseler de bıçaklarında kan izlerinin bulunması suçun ispatı için yeterliydi²²³.

Erken modern dönemde cinayet işlemenin en kolay yolu kesici bir aletle hasmını darp etmekten geçiyordu. Ölümünün çoğu darp esnasında değil, daha sonra yaşanan enfeksiyonlardan olmaktadır (Ruff 2011, 148; MD 39, 277; MD 3, 1160). Örneğin Bursa’da bir kavgayı ayırmaya çalışırken yaralanan Yeniçeri Bekir, olaydan iki ay sonra vefat etmişti²²⁴. Cinayetlerde kullanılan aletler arasında bıçak, tabanca, tüfek, nacak, kılıç, mızrak, ok, şiş, tırpan ve taş yer almaktadır. Bir başka cinayet yöntemi ise ipe veya elle boğarak öldürme²²⁵. Kurbanı asarak öldürme de arşiv vesikalarında zikredilen cinayet yöntemlerindedir (MD 6, 4). Kurbanı, darp ederek ölümüne sebebiyet vermek kadar yaygın olmasa da zehirlemek etkili bir cinayet yöntemi idi. 1565 senesinde Balat’ta yaşanan olayda Abdüsselam bir kişinin kulağına civa koyarak ve afyon içirerek ölümüne sebep olmuştu²²⁶. Kayseri’de yaşanan olayda ise Hasan adındaki fail, bir yeniçeriyi ve bir zimmiyi yemeklerine zehir katarak

zevcesi Hazne nam hatun mezbur Ömer’in hizmetkârı olan Budak b. İlyas nam kimesne ile kölesi katl eylediler deyi cevap verip... (AŞS 1, 39)."

²²² *Örneğin Ankara’da yaşanan olayda, mecruhen maktul bulunan Fatıma adındaki kadının yaraları teşhis edildiğinde yaralanmadan değil taundan öldüğü anlaşılmıştı (AŞS 3,4).*

²²³ *"...nâm zimmiler Hamza nâm bâzergânun Rıdvan nâm kulin ayardup alup gitdüklerine ikrâr itdüklerin ve mezkûr bâzergân; "Mezbûr Rıdvan'ı katl etdiler." Didükde mezkûrun zimmiler inkâr idüp lâkin bıçaklarında kan bulunup ba'zı alâmet zâhir olmağın... (MD 7, 2542)."*

²²⁴ *"...Bursa’da yasakçı olan yeniçerilerden Bekir nâm yeniçeri, iki atlu kimesne bir harîfi döğerken râstgelüp def'i için üzerlerine vardukda mezbûrlar yeniçeriye karşı gelüp yeniçeriyi bıçağla urup kaçduklarında ardlarınca âdem varup bir neferin elegetürüp yeniçeriyi urduklarında ikrâr itmekle habsolunup mezbûr yeniçeri dahı ol darbdan iki ay sâhib-i firâş olup vefât itdüğün... (MD 7, 1240)."*

²²⁵ *Bıçak ile işlenen cinayet örnekleri için Bkz. (MD 75, 573; BŞS A-166, 78). Tabanca ile işlenen cinayet örnekleri için Bkz. (AŞS 3, 209; MD 7, 1703). Nacak ile işlenen cinayet örnekleri için Bkz. (MD 6, 370; MD 7, 928; KŞS 7, hüküm.105). Kılıç ile işlenen cinayetler için Bkz. (KŞS 11, 63; MD 34, 572). Mızrak ile (KŞS 12, 53), tüfek ile (MD 6, 19), ok ile (EŞS 1213, 98), şiş ile (MD 3, 937; MD 3, 1578), tırpan ile (MŞS 8, 145) ve taş ile işlenen cinayet örnekleri için Bkz. (KoŞS 1, 161; AŞS 3, 212). Bir başka cinayet yöntemi ise ip ile (MD 3, 141) veya elle boğarak öldürmedir (MD 7, 2121; MD 12, 620; AŞS 6, 18).*

²²⁶ *"...Abdülazîz'ün Abdülkâdir oğlu Abdüsselâm nâm kimesne kulağına jiva koyup ve afyon ezüp içürüp andan fevtolmuşdur." diyü da 'vâ itmeğın mezbûr Abdüsselâm'un ikrârı sâbit olup müseccel olmuşdur... (MD 7, 178)."*

öldürmüştü²²⁷. Kayserili Hasan'ın olayı ile ilgili tutulan kayıta cinayetin niye işlendiğine dair herhangi bir bilgi bulunmuyor. Aslına bakılırsa, şiddet içeren tüm diğer suçlarda olduğu gibi, adam öldürme suçlarına dair arşiv kayıtlarına yansıyan örneklerde suçun işlenme nedeni genellikle zikredilmez²²⁸. Suçun nedeninin zikredildiği örnekler ise toplumda az görülen sıra dışı olaylara aittir. Örneğin talip olunan kızın verilmemesi (MD 3, 1376) veya nefsi müdafaa cinayet sebebi olabiliyordu. Muhtelif sebeplerden dolayı darp edilen veya başka bir şekilde şiddete uğrayanlar, kendilerini korumak niyetiyle şiddete başvurdıklarında bu durum cinayete sonuçlanabiliyordu (MD 5, 1309; MD 6, 370; MŞS 11, 143). Alacak-borç meseleleri cinayete kadar varan sonuçlar doğurabilmekteydi (Şimşek 2013, 15). Ayrıca, kişinin hakarete maruz kalması muhatabını öldürmek için geçerli sebebi oluşturabiliyordu²²⁹.

Arşiv kayıtlarında kazaen yaşanan cinayet örneklerine de rastlamak mümkündür. Evreşe'de yaşanan olayda bir yeniçeri meslektaşını kazayla öldürdüğünü mahkemede itiraf etmiş; maktulün yakınlarına sulh bedeli olarak üç bin akçe ödemişti (MD 55, 386). Konya'da yaşanan olayda ise Hacı Ali arkadaşı İlyas'ı hatâen öldürmüştü²³⁰. Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin fetvalarına göre hatâen işlenen cinayet suçlarında cezaya gerek yoktu (Düzdağ 2009, 226-227).

Osmanlı dünyasında saldırganları cinayet işlemeye yönelten en önemli motivasyonlardan biri mağdura ait parayı veya malı ele geçirebilmektir (MD 7, 1987; MD 3, 1160; KŞS 12, 43)²³¹. Bu türden vakalar genellikle şehir dışındaki ıssız

²²⁷ “... Nefs-i Kayseriye'de Hasan nâm kimesne İlyas nâm yeniçeri ile Uğurşah nâm zimmînin ta'âmılarına ak sulmet (?) didikeri zehri katup ol hâlde zimmî-i mezbûr mürd olup ba'dehû yeniçeri (...) fevt olup... (MD 5, 188).”

²²⁸ Osmanlılar suçun sebebinden ziyade suçlunun cezalandırılması ile ilgilidirler. Örneğin Neretva Kadısı İsa'nın öldürülme olayı ile ilgili 6 numaralı mühimme defterinde beş adet hüküm bulunmasına rağmen, hükümler cinayetin sebebi hakkında hiçbir bilgi içermemektedir. Kayıtlar kadıyı öldüren Voyvoda Hızır'ın yakalanması ve cezalandırılmasına yönelik bilgilerle doludur. Adı geçen hükümler için Bkz. MD 6, 772, 774, 776, 778, 1162.

²²⁹ “...Mezbûr Dâvûd'dan elinde olan sunakdan su taleb eylediğümde bana itâle-i lisân eyleyip ve bıçak ile urdukda ben dahî mezbûr Dâvûd'ı tabanca ile urdum.” diyü i'tirâf itdiği[ne]... (MD 7, 1703).”

²³⁰ “...mezkûr Hacı Ali bi't-tav' ve'r-rıza ikrar ve itiraf kulup maktul-u mezkûr ile oturup hıyar yerdik elimden bir hata çıkıp engürüs bıçağıyla mezkûr İlyas'ı sağ uyluğundan balak(?) altında soğladım (?) ol cerahatten öldü dediği... (KoŞS 1, 110).”

²³¹ “...bundan akdem İslâmboldan Samakov'a gelürken kazâ-i mezbûre tâbi' Udhal' nâm karyeye karîb mahalde nâ-bedîd olan Ahmed tacirin vârisleri Mehmed yedinden hükm- vârid olup bundan akdem papası mezkûr Ahmed Samakov'a giderken nefs-i Samakov'dan Bakkal Mustafa ve Hamamcı Hasan ve

alanlarda gerçekleşmekteydi. Şehir dışı mekânlarda veya köylerin yakınında küçük gruplar hâlinde dolaşan saldırganlar özellikle uzak diyarlardan gelenleri hedef alarak mallarını gasp etmeye çalışmaktaydılar. Mağdurun direnmesi ya da saldırganların arkalarında delil bırakmak istememeleri sıradan bir gasp suçunun cinayete dönüşmesi için uygun zemini hazırlamaktaydı²³². Aynı durum tecavüz vakaları için de geçerliydi. Saldırganlar suçlarını örtbas etmek için mağduru öldürmekten çekinmiyorlardı²³³.

Mağdurlar	%	Mağdurlar	%
Zimmi	37 (%26,06)	Sancak beyi	4 (%2,82)
Yeniçeri	28 (%19,71)	Dizdar	4 (%2,82)
Sipahi	13 (%9,15)	Hacı	2 (%1,41)
Kadın	11 (%7,75)	Müderris	2 (%1,41)
Köle	10 (%7,04)	Subaşı	2 (%1,41)
Kadı	9 (%6,34)	İmam	2 (%1,41)
Tacir	7 (%4,93)	Müteferrika	1 (%0,70)
Baba/anne	4 (%2,82)	Kethüda	1 (%0,70)
Voyvoda	4 (%2,82)	Çavuş	1 (%0,70)
	Niteleyici bir unvanı olmayan		279

Tablo 9: Katledilen Mağdurların Kimlikleri (Unvanı Olmayanlar % Hesabına Dahil Edilmemiştir)

Saldırganlar açısından varlıklı gayrimüslimler ve ticaret ehlerinden olanlar uygun birer hedefiler (AŞS 9, 104). Ekonomik ve sosyal düzenin bozulduğu, yoksulluğun tırmanışa geçtiği dönemde tezahür eden yoksunluk hissi, varlıklı kimselerin neden saldırıya uğradıkları hakkında fikir verebilir. Toplumun diğer kesimlerine nazaran varlıklı sayılabilecek askeriler, aynı sebepten ötürü saldırılara maruz kalmaktaydılar. Ticaret ehlerinden olanlar genellikle han, iskele gibi ticari

Kateşoğlu Ahmed Samakov'a karîb Udhal nâm karyenin papası ve iki oğlu ve beş nefer derbend kâfirleri karye-i mezbûre kurbunde mezkûrları katil idüp yanında bulunan altmış bin akça ile beş yüz filorisin ve sâ'ir cümle esbâbin ve davarların alup hayf eylediler...(MD 5, 659)."

²³² "...bi't-tav ikrar ve itiraf edip dediler ki mezbur Selmon Yahudi, İsmail Yahudi nam refikiyle karye-i mezbûreye gelip karye-i mezkûre kurbinde virandere(?) nam mevziya giderken Emir Şah ve Seydi arap nam refikalarımız ile mezbûrandan bir mikdar esbab alalım deyi varıp öldürmek niyetine varmamış iken varıp bir mikdar esbab istedikde vermeyince mezbur Seydi arap mezbur İsmail Yahudiyi ensesinden turpan ile urup öldürdükde mezbur Selmon kaçarak karye-i mezbureye gelip (--) kimesne vakıf olmasın setr edek deyi, Hüseyin nam kimesne mezbur Selmon'u dahi öldürün deyi sevk etdikde ... (MŞS 8, 145)."

²³³ "...karye-i merkûmeden Turgut b. Hüseyin nam kimesnenin Ahmed b. Abdullah nam arabı muvacehesinde takrir-i dava edip dediki mezbur Ahmed arap karye-i merkûmeden Nasuh b. Yunus nam kimesne ile alat-ı harple benim Hasan nam oğlumu tutup bıçak ile boğazlayıp katil etdiler. Mucibin talep ederim dedikde mezbur Ahmed arap dahi bi't-tav ve'r-rıza ikrar ve itiraf edip dedi ki göz kayası nam mevzıda ben surna çaldım. Karye-i merkûmeden Ali b Mehmed ve mevlam merkum Turgud'un Abdussamed nam oğlu ve mezbur Nasuh cem olup geldiler. Maktul-ü merkum Hasan'a fi'l-i şeni etdiler. Mezbur Hasan feryad edip kaçtı. Sonra mezbûran Ali ve Abdussamed bu oğlan bizi işşa edip bir bele getirir. Heman deli (?) keselim deyip mezbur Hasan'ı tuttuk ben ayağın tuttum mezbur Nasuh başını tuttu mezbûran Ali ve Abdussamed bıçak ile boğazladılar dediği bi't-talep kaydı sicil olundu (MŞS 11, 258)."

mekânlarda ya da ticaret maksadıyla seyahat ederken şehirlerarası yollarda saldırıya uğramaktaydılar (MD 6, 229; 832; 984). Askerîler ve gayrimüslimler (MD 10, 488; MD 55, 178; MD 75 108; AŞS 6, 74) gibi ekonomik durumu toplumun geneline nispetle iyi olanların ise evleri basılmakta, eşyaları gasp edilmekte kendileri ve yakınları katledilmekteydi (MD 6, 391, 740; MD 10, 73). XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte artan suhte, levent ve Celâli bölüklerinin faaliyetleri cinayet suçlarının artışında etkili rol oynamıştır. Bu dönemde Celâli-levent gruplarının işledikleri suçlar arasında ev basmanın (MD 3, 294) yanı sıra yol kesme de bulunmaktaydı. Bu gruplar genellikle varlıklı kimselerin veya askerîlerin yollarını kesmekte onları gasp etmekte veya katletmekteydiler. Örneğin Gördös ve Kayacık kadıları mezkûr gruplar tarafından katledilmiş ve malları gasp edilmişti (MD 3, 1087 ve 1098). Suhte-levent grupları profesyonel ve organize suç grupları olarak tanımlanabilir. Bu gibi gruplar cinayet, gasp gibi suçları işlemeyi meslek edinmişlerdi (MD 3, 931). Suhte-levent gruplarının hedefinde askerî sınıf mensuplarının yanı sıra gayrimüslimler de bulunmaktaydı (MD 3, 904, 933, 1520).

Askerî sınıf üyelerinin cinayet suçlarında mağdur olmalarının bir diğer sebebi, XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte özellikle seyfiye sınıfı üyeleri arasında vuku bulan çekişmedir. Bilhassa yeniçeriler ve sipahilerin devlet içerisindeki nüfuzlarını koruma ve artırma çabaları sırasında ortaya çıkan çekişme, cinayet suçlarının işlenme nedenleri arasında yer almaktadır. Bu dönemde sipahiler ve yeniçeriler arasında ortaya çıkan taşrada etkin olma mücadelesinin bir benzeri her iki güruhun mensupları arasında da yaşanmaktaydı. Söz gelimi tımarını korumak veya büyütme isteyen sipahinin en büyük rakibi yine kendi gibi sipahi zümresinden olanlardı. Karen Barkey bu durumu Osmanlı merkezileşmesinin bir gereği olarak ele almaktadır. Ona göre taşrada yerel elitleri etkisizleştirip, merkezî otoritenin güçlendirilmesinin bir sonucu olarak sipahi, sancak beyi gibi askerî sınıfın her grubu arasında kazananlar ve kaybedenler oluşmuştu. Mazul durumda bulunan bir sipahi için tekrardan toprak sahibi olmak XVI. yüzyılın rekabetçi ortamında oldukça zordu. Tımarlara merkezden atanan üst düzey görevliler mazul sipahilerin işini bir kat daha zorlaştırmaktaydı. Mazul sipahilerin sık sık başvurdukları yöntem, elinde tımar bulunan faal sipahilere iftira atarak veya çeşitli suçlar isnat ederek toprağını elinden alabilmektir. Zira boş bir tımar bulup onu talep etme işi sipahinin görevidir. (Barkey 2015, 57-73). Suç isnat etmenin

yanı sıra bazı mazul sipahilerin kullandıkları bir başka yöntem ise görevde olan sipahileri ortadan kaldırmak olmalıdır. 16 Mart 1578 tarihli mühimme kaydında Temeşvar'da tımardan mazul Behram'ın, Zaim Hasan'ı öldürdüğü belirtilmektedir. Behram, mahkemedeki ifadesinde eskiden beri düşmanlığı olduğu için Zaim Hasan'ı öldürdüğünü ifade etmişse de mazul sipahi Behram'ın, Zaim Hasan'ı tımarına konmak için öldürmüş olma ihtimalini de göz ardı etmemek gerekir²³⁴.

Askerî sınıf mensupları arasındaki cinayetler genellikle husumetten kaynaklanmaktaydı (MD 3, 1307)²³⁵. Daha önce belirtildiği gibi arşiv kayıtlarında cinayetin sebebine dair çoğunlukla bilgi bulunmaz. Sebebi açıkça belirtilmese de cinayet suçlarından mağdur olanlar arasında sipahi ve yeniçeri gibi seyfiye sınıfı mensuplarının yanı sıra, kadılar ve sancak beyleri gibi taşrada idârenin sorumluluğunu üstlenen üst düzey yöneticiler gelmekteydi²³⁶.

Osmanlı toplumunda saldırıya uğrayan gruplar arasında kadınlar üst sıralarda yer almaktaydı. Kadınlar genellikle evlerindeyken (MŞS 9, 87) veya şehirlerarası seyahat ederken saldırıya uğramaktaydılar. Şehirlerarası yollar cinayet suçlarının sık işlendiği mekânlar arasında geliyordu (MD 3, 441, 505). Kadınların öldürülmeden önce cinsel saldırıya uğradıkları örnekler mühimme kayıtlarında mahfuzdur. Ailesi ile birlikte Kayseri'den, İstanbul'a giderken Hacı Bektaş zaviyesinde konaklayan Gülbeşe ve Selçuk adındaki kadınlar önce cinsel saldırıya uğramış sonrasında ise Gülbeşe adındaki kadın katledilmişti²³⁷. Kadınlar tecavüze uğradıklarında kesici bir aletle

²³⁴ "...Mezbûr Behram, karındaşım Hasan nâm zaîmi bıçağla urup katl eyledi. Şer'le görölmesin taleb iderin" didikde bi'l-muvâcehe mezbûr Be[h]ramdan suâl olundukda, matbû ve'r-rızâ ikrâr idüp "Mezbûr Hasan'a kadîmden adâvetim olup, mütemekkin iken ardından gelüp iki kerre arkasından bıçağla urup katl eyledim" deyü ikrâr eyledüğü sicil olunduğın... (MD 34, 2)."

²³⁵ Aynı olayla ilgili diğer belgeler için Bkz. MD 3, 835, 1033, 1173, 1564.

²³⁶ Kadıların öldürüldüğü cinayet olayları hakkında Bkz. MD 3, 1334, MD 6, 772, 774, 778, 1162. Sancak beyi ve Beylerbeyinin öldürüldüğü kayıtlar için Bkz. MD 3, 757-758; MD 34, 224, 326; MD 75, 39.

²³⁷ "Bundan akdem nefis-i Kaysariyye'den Mîrzâ ve İbrahim nâm kimesneler Selçuk ve Gülbeşe nâm hâtûnları Hamza ve Alî nâm ma'sûm oğlancıklarıyla İstanbul'a giderken merhûm Hacı Bektaş nevvera'llâhü te'âlâ merkadehü zâviyesinde gice ile yatup irtesi zâviye-i mezbûreye karib Beştaş nâm mevzi'da mezkûrlardan İbrâhîm ve Mîrzâ ve Gülbeşe ve Alî nâm ma'sûm mecrûhan maktûl bulunup havâlisinde Çivril ve Hisârcık ve Kurdbaş nâm karyeler ahâlisinden ve âhar yirden hâzır olan müslimânlardan hâlleri teftiş olundukda Hâce Alî nâm kimesne takrîr-i kelâm idüp; "Mezkûr İbrâhîm ve Mîrzâ zikrolunan hâtûnları ve oğlancıklarıyla gelüp zâviye-i merkûmenün sokakdan cânibe olan odasına konup yatduktan sonra Bilgi bin Öğrünç ve Şâhvirdi bin Semâ'il ve Ramazân bin Sarıkız nâm kimesneler bile varup mezkûr İbrâhîm'ün elin bendidüp Emîrze'nün başına Bilgi çöküp, Şâhvirdi Selçük'e fi'l-i şenî' idüp ba'dehü Mîrzâ çöküp Bilgi fi'l-i şenî' idüp mezkûr Mîrzâ fevtolmağın meyyitini

saldırmanın vücudunda birden fazla yara açarak namuslarını korumaktaydılar (MŞS 9, 87)²³⁸. Namus kavramı, kişinin toplum içerisindeki konumunu belirleyen, toplumda saygın bir yer edinmesini sağlayan temel etkenlerden biriydi. Toplumsal saygınlığın zedelenmesi için kişinin veya bir yakınının tecavüzden mağdur olması gerekmiyordu. Bir kadının hiç tanımadığı bir erkekle ayaküstü konuşması bile toplumsal saygınlığın yitirilmesi için yeterli görülüyordu (MD 3, 120). Osmanlılar namusun ve toplumsal saygınlığın korunmasını önemsiyorlardı. I. Süleyman (1520-1566) yaptığı kanunnâmede bu meseleye yer vererek, namusun korunmasını bir anlamda devlet garantisi altına alan ilk hükümdardı. I. Süleyman Kanunnâmesi bir kimseye eşini, kızını veya kız kardeşini zina hâlinde yakalaması durumunda kadını ve adamı öldürme hakkı tanıdı. Üstelik böyle bir durumda işlenecek cinayetin cezadan muaf olacağına dair kesin hüküm bulunmaktaydı²³⁹. Cinayet suçlarında kendilerini koruyamayacak durumda bulunan kadınların yanı sıra, aile içi şiddet sonucunda katledilen birinci dereceden akrabaları da zikretmek gerekmektedir. Akrabalar arasındaki cinayet olayları genellikle baba ile oğul arasında geçmekte idi. Arşiv kayıtlarına yansıyan bu türden örnekler genellikle askerî sınıf mensuplarına aittir. Örneğin bir sipahinin evlatları tarafından katledildiği örneğe göre, Derviş ve kardeşi Ejderhan Seferindeyken sipahi olan babalarının tımarını almak için onu öldürmüşlerdi²⁴⁰. Osmanlı tımar tevcih kurallarına göre, sipahi oğullarına daha küçük tımarlar verilmekteydi. Nadiren uygulanan bir yöntem ise oğulun babasına ait tımarı aynen devralmasıydı. Tımar sisteminin dönüşmeye başladığı, sipahilerin nüfuzlarını yitirdiği dönemde tımar sahibi olmak veya daha büyük bir tımar elde etmek oldukça zorlaşmıştı. Daha önce belirtildiği üzere sipahiler arasında cereyan eden rekabet, bazı sipahilerin rakiplerine iftira atmalarına veya suç isnat etmelerine kadar varan bir dizi gayriahlaki yöntemin ortaya çıkmasına yol açtı (Barkey 2015, 67-68). Tımar sahibi olmanın güçleştiği

çuvala koyup mezkûr İbrâhîm ve hâtûnlar ve oğlancıkları cümlesin Beştaş'a getirüp Gülbeşe ile oğlancığı Alî ve İbrâhîm nâm yoldaşlarum mezkûrun Bilgi ve Şâhvirdi ve Ramazân katl idüp Hamza nâm masumla Selçuk nâm hâtûnı öldürmeyip niçe oldukların bilmezem." diyü ikrâr idicek...(MD 6, 264)."

²³⁸ Ebussuud Efendi bir fetvasında, böyle bir durumla karşılaşan kadına herhangi bir cezanın verilemeyeceğini kadının gaza etmiş olduğunu belirtmiştir (Düzdağ 2009, 235).

²³⁹ Bkz. Dipnot 207, 208 ve 209.

²⁴⁰ "... Köstendil sancağında 5999 tîmârı olan Seferî-oğulları'ndan Dervîş ve bir karındaşı dahî Ejderhân Seferi'nde babaları tîmârın almağışün babaların katleyledükleri" i 'lâm olunmağın...(MD 12, 350)."

dönemde Derviş ve kardeşinin babalarını öldürerek babalarına ait tımarı ele geçirmeyi planladıklarını söylemek yanlış olmaz. Zira Rumeli Beylerbeyinin onayı ile babalarının tımarı kendilerine tevcih edilmişti. Cinayetin ortaya çıkarılması ile birlikte tımarları ellerinden alınmış ve mezburlar hapsedilmişti²⁴¹. Baba oğul arasında yaşanan ve arşiv vesikalarına yansıyan bir başka cinayet olayında ise Şam çavuşları kethüdası olan Hacıoğlu Mehmed, adamlarına emir vererek babasını abdest alırken öldürtmüştü²⁴². Evlatların babalarını öldürmesi gibi, babaların evlatlarını öldürdüğü örneklere de rastlamak mümkündür (MD 7, 2496, 2643). Cinayet olayları babalarla evlatlar arasında yaşanabileceği gibi, kardeşler arasında da yaşanmaktaydı (AŞS 9, 175; MD 12, 940).

Klasik dönemde Osmanlı toplumunda faili meçhul cinayetler oldukça yaygındı. I. Selim'in Kanunnâmesinde faili meçhul cinayetlere dair özel düzenlemelerin getirilmiş olması, toplumsal hayatta faili meçhul cinayetlerin büyük bir sorun oluşturmaya başladığı anlamına gelebilir. Devletin faili meçhul cinayetlere karşı aldığı tedbirler kanunnâmelerde müstakil maddelere yer vermekle sınırlı değildi. Bilhassa gece yaşanan cinayetleri önlemek için sokağa çıkma yasağı uygulanmaktaydı. Bir diğer tedbir ise "*ehl-i fesad olanların*" kefile verilmesiydi (MD 7, 2179). Bir mahalde faili meçhul cinayet işlenmesi hâlinde genellikle kefil olmayanlar veya o mahale yeni taşınanlar suçlanmaktaydı. İncecik kazasına tabi Divane Ahmed karyesinde faili meçhul cinayetlerin artması üzerine karye halkı, karyeye yeni taşınan Nasuh adındaki kişiyi suçlayarak onun gelmesinden itibaren faili meçhul

²⁴¹ "*Rûmili beğlerbegisine hüküm ki: Köstendil sancağında İstib nâhiyesinde 5.999 tîmârî olan Seferî-oğulları'ndan Dervîş ve bir karındaşı dahi Ejderhân Seferi'nde babaları tîmârîn almağîçün babaların katl eyleyüp hâlâ mezkûrlara babaları tîmârîleri tevcih olunup senün cânibünden tezkire virilmeğîn tezkireleri girift olunup mezkûrları elegetürüp habseylemek emridüp buyurdum ki: Vardukda, mezbûrları elegetürüp habseyleyüp dahi defterden kaydların ref' itdüresin ki, min-ba'd ol kayddan kimesneye tîmâr virilmelü olmaya (MD 12, 604).*"

²⁴² "...bundan akdem Şam çavuşları kethudâlığı virilen Çadırcı Hacı-oğlu Mehmed nâm kimesne Şam'a gelüp hidmetkârlarına: "Babamı katl idün, sizi âzâd ideyin" diyü tahrîk idüp, kendü cem'iyete gelüp mezkûr Çadırcı Hacı'yı şehir içinde bağçesinde ahşâma karîb zamânda âbdest alurken dört-beş nefer kimesne iki hidmetkârları ve ba'zı mezkûr Mehmed'ün re'âyâsı, üzerine girüp urup yıkup sonra bir ip ile boğup taşra çıkarken şehir kadîsî ile sübaşısı muhâfaza için gezerken bir eli kanlu kimesneye râst gelüp sü'âl itdiklerinde bilâ-cebr: "Çadırcı Hacı'yı oğlunun tahrîki ile katl eyledük." [diyü] ikrâr ü i'tirâf idüp mahkemede sicillâta kayd idüp ve firâr iden yoldaşları dahi ele getirilüp anlar dahi ikrâr idüp mezkûr Mehmed, Şam kal'ası'nda habes olındukda niçe Müslümanlar gelüp, babasıyla adaveti var itdüğîn şehadet eylediler diyü arz eylemişsin. İmdi, mezbûra örf olmasın emr idüp buyurdum ki: Mezkûra örf-i ma'rûf idüp, kazıyye neye müncer olursa arz idesin. Ammâ katl olunup telef-i nefsdan ziyâde hazer idesin, örf-i ma'rûf ile örf idesin (MD 3, 141)."

cinayetlerin arttığını iddia etmişti²⁴³. Bu türden cinayetleri mahkemeye taşıyanlar maktulün yakınlarıydı. Asayişi sağlamakla görevliler ve halktan kimseler de olayı mahkemeye intikal ettirme yetkisine sahiptiler (AŞS 4, 280). Faili meçhul cinayetler sokaklarda veya şehir dışındaki bağ, bahçe, köprü yanı gibi mekânlarda, تنها zamanlarda işlendiği gibi (AŞS 2, 184; AŞS 4, 280; AŞS 5, 250), mağdurun kendi meskeninde istirahat hâlindeyken de işlenebilmekteydi (AŞS 3, 31)²⁴⁴. Maktulün cesedinin bulunduğu mülkün sahibi birinci dereceden suçlu kabul edilir, soruşturmanın ilk halkasında yer alır ve mahkemeye ihzar olunurdu (MD 6, 1207)²⁴⁵. İlk kez I. Selim Kanunnâmesinde zikredilen hükme göre; faili meçhul cinayetlerde failin bulunamaması durumunda maktulün cesedinin bulunduğu köy ya da mahalle halkı suçlu bulunur, gerekirse diyet ödemek zorunda kalırdı (Akgündüz 1991, 192; Karal 1942, 41-42). Ancak maktulün bulunduğu yerin ahali genellikle diyet ödemeye yanaşmaz farklı yöntemlerle diyet cezasından kurtulmanın çarelerini arardı. Bu yöntemlerden biri de cinayeti bir kişinin üstlenmesiydi. Eğer köy halkından bir kimse cinayeti üstlenirse köylü hem töhmetten hem de ödemesi gereken diyetten kurtulmuş oluyordu. Denizli'nin Akça köy karyesinde işlenen faili meçhul cinayette karye ahali Osman b. Süleyman'dan akçe karşılığında suçu üstlenmesini, suçu üstlenmesi hâlinde ehl-i örfe vermeyeceklerini kendisini halas edeceklerini söylemişlerdir. Osman b. Süleyman ise mahkemede kendisine vaat edilen para verilmediği için tüm olayı itiraf etmiştir²⁴⁶. Belki de bu olay, zamanında yaşanan tek örnek değildi. Suçu üstlenen kimselere vaat edilen paralar ödendiği için suçun arka planı su yüzüne çıkmıyordu.

²⁴³ "...Divane Ahmed nâm karye[ye]Nasû[h] nâm kimesne gelip sakın olalıdan beri karyesi kurbinde vâkı' olan derede maktul bulunur olup... (MD 12, 1097)."

²⁴⁴ "... Takrir-i meram edip benim zevcem olan merkum Mehmed'i kendi mülk evi içinde gece ile üç kimesne gelip kulağından bir yere bıçak ile urup katl eyledi iş bu mahalle-i mezbûre halkından mine'l-vücuuh dava ve nizam yokdur... (AŞS 3, 34)."

²⁴⁵ Kendi mülkü içerisinde ceset bulunan askerilerin bir şekilde olayı örtbas ettikleri örnekler de mevcuttur. Malta seferindeyken evinde cinayet işlenen Halil Çavuş, naible anlaşılı ilgili cinayet hükmünü mahkeme sicilinden sildirmişti. "...Halil Çavuş ki Malta seferinde iken kullarının envâ'-ı fesâd u şenâ'ati olduğundan gayrı nice husûsları müseccel olup kendü geldikten sonra (...) hânesinde başı yok bir meyyit bulunup sicil olunmuş iken Hacı Aydın (?) nâm bir kimesnesi olup nâ'ibleri ile ittifâk idüp (...) ile sicil olan mezâyâyı mahv itirmekle... (MD 5, 1007)."

²⁴⁶ "Budur ki kaza-i Denizli'den karye-i Akçaköyden İsa b. Ahmed mahfi-li şer'-i şerife hazır olup kaza-i merkûmeden Osman b. Süleyman muvacehesinde takrir-i dava edip dedi ki mezbur Osman benim Mustafa nam karındaşımı katl eyledi ve katl eylediğini ikrar ve itiraf dahi eyledi. Mucibin talep ederin dedik de mezbur Osman dahi cevap verip dedi ki ben mezbur İsa'nın karındaşı Mustafa'yı katl etmedim ve haberim dahi yokdur. Lakin kaza-ı merkûmeden karye-i Akçadan İsa b. (-) ve Ali b. Musa ve Mani b. Osman ve Hasan b. Mustafa ve Mehmed b. Veli nam kimesneler bana gelip sana on (?) bin akçe verelim

Saldırganlar	%	Saldırganlar	%
Sipahi	25 (%18,25)	Çingene/yörük/gurbet t.	6 (%4,38)
Zimmi	21 (%15,33)	Çavuş	3 (%2,19)
Faili meçhul	23 (%16,79)	Mültezim	3 (%2,19)
Levent/suhte	17 (%12,41)	Kethüda	2 (%1,46)
Yeniçeri	14 (%10,22)	Voyvoda	2 (%1,46)
Köle	11 (%8,02)	Dizdar	2 (%1,46)
Subaşı	6 (%4,38)	Hacı/hoca	2 (%1,46)
		Niteleyici bir unvanı olmayan	284

Tablo 10: Cinayet Suçunu İşleyen Saldırganların Kimlikleri (Unvana Sahip Olmayanlar % Hesabına Dahil Edilmemiştir)

Fiziksel şiddete dayalı suçların failleri arasında elinde silah bulunduran ve hünelerini savaş alanında göstermesi beklenen yeniçeriler ve sipahiler de yer almaktadır. Osmanlı yasalarına göre yalnızca sipahi ve yeniçerilerin silah bulundurmasına ve taşınmasına izin verilmesi (MD 7, 1945) fiziksel şiddet içeren suçlar söz konusu olduğunda bu iki grup üyelerinin ön plana çıkmalarına yol açmıştır.

Devletin yerlerine yeniçerileri getirerek tasfiye etmeye çalıştığı sipahiler (Yücel 1988, 9; Ö. L. Barkan 1979, 301) adam öldürme suçunun işlendiği yirmi beş vakada fail durumundaydılar. Taşradaki devlet düzeninin dönüşmeye başladığı ve ekonominin bozulmaya başladığı dönemde sipahiler gelirlerini korumak ve artırmak için şiddete başvuruyordular (MD 6, 498, 836, 1119). Yalnızca muvazzaf sipahiler değil, tımarını kaybetmiş mazul durumdaki sipahiler de şiddete başvurmakta, cinayet işlemekteydiler (MD 3, 937). Sadece sipahinin kendisi değil, akrabaları ve köleleri de cinayet suçlarında fail konumundaydılar (MD 6, 200; MD 7, 1737). Sipahilerin tasfiye edilme sürecinde, devlete karşı olan bağlılıklarının sorgulanır olmasının yanı sıra asayiş tehdit eder eylemlerde bulunmaları da etkili olmuşa benzemektedir. Daha dikkat çekici olan ise devletin sipahilere tercih ettiği yeniçerilerin de cinayet suçlarını işleyen saldırganlar arasında yer almasıdır (MD 6, 19; MD 34, 672; KŞS 12, 129).

Cinayet zanlısı olarak mahkemeye ihzar olunan toplumsal grupların arasında gayrimüslimler gelmektedir. Gayrimüslimler hem Müslümanlara (MD 3, 1181, 1582; MD 6, 249) karşı hem de dindaşlarına karşı cinayet işlemekten geri durmuyorlardı

ve seni yine halas edip ehli örf eline vermeyelim ikrar eyle deyip muvazaa edip ben dahi mezbûrun kimesnelerin sözlerine (-) olup ikrar eyledim. Sonra bana bir akçe dahi vermediler. Ben ikrar(--)
muvazaa ile ikrar etdim dedikde (MŞS 11, 219; Bkz. Belge 7).”

(AŞS 5, 66, 125-126; MD 6, 352; MD 55, 219; MD 12, 941). Gayrimüslimler arasında vuku bulan cinayet vakaları, cinayetlerin aynı toplumsal statüye sahip olanlar arasında yaygın olduğunu göstermektedir²⁴⁷. Failin ve mağdurun aynı sosyal gruba mensup olduğu cinayet olayları askerî sınıf mensupları arasında da görülmektedir. Daha önce belirtildiği gibi bazı sipahiler şahsi menfaatleri uğruna meslektaşlarına suç isnat etmekten ve onları katletmekten geri durmuyorlardı (MD 3, 1578; MD 6, 721; MD 34, 2). Benzer durum yeniçeriler arasında da yaşanmaktaydı (MD 55, 386; MD 75, 290; MD 5, 1309).

Bir başka husus ise cinayet suçunu işleyen kölelerin oranıdır. Darp suçunu işleyen gruplar arasında ikinci sırada gelen kölelerin (Bkz. Tablo 3) cinayet suçunu daha az işlemeleri dikkat çekicidir. Zira İslam hukuku; darp suçu mevzubahis olduğunda köleler için hür kimseye verilecek cezanın yarısını takdir ederken, cinayet suçlarında köle ile hür ayrımı yapmaz, cinayet suçunu işleyenlere kısas cezasının verilmesini emreder (Schacht 1986, 137). Cinayet suçuna daha caydırıcı cezaların öngörülmesi kölelerin bu suçu işleme oranını etkilemiş benzemektedir. Cinayet suçları söz konusu olduğunda köleler genellikle sahiplerine karşı tavr almaktaydılar. Cinayet zanlısı olarak mahkemeye çıkarılan köleler sahiplerini katletmekle suçlanıyordu (MŞS 11, 192; AŞS 1, 39, 62; AŞS 2, 91; AŞS 7, 66a). Öte yandan sahipleri tarafından katledilen kölelerin varlığından da söz etmek gerekmektedir. Bir kölenin öldürülmesi durumunda verilecek ceza hür bir kişinin öldürülmesinde verilen ceza ile eşitti ve genellikle siyaset cezası verilirdi²⁴⁸. Yerleşik bir düzene sahip olmayan çingene, yörük gibi hareketli gruplar ile gurbet taifesi gibi zorunlu nedenlerle toprağını terk ederek mezkûr hareketli gruplar arasında yerini alan sosyal gruplar arasında da cinayet suçunun yaygınlığı inkâr edilemez (Bkz. Tablo 10).

²⁴⁷ Modern araştırmaların teyit ettiği üzere cinayet olayları, tanıdıklar ve eşit statüye sahip olanlar arasında daha yaygındır (Martin 2011, 234-235). Ayrıca, Osmanlılarla benzer şekilde, aynı dönem Avrupa'sında cinayet suçları eşit statüye sahip olanlar arasında yaygındı (Ruff 2011, 149).

²⁴⁸ "Bundan akdem mahmiyye-i Burusa'da Dâvûd nâm kimesne iki nefer kulun katlitdüğüne mukırr u mu 'terif olup sûret-i sicilli ile i 'lâm olunan husûs kâdî-askerüm tarafından Pâye-i Serîr-i A 'lâm'a arz olundukda siyâset emr olunup hükm-i şerîf virilmiş idi. Ol hükm-i şerîfüm mücebince mezkûr siyâset olmasın emridüp... (MD 7, 1548)."

Arşiv kayıtlarına yansıyan cinayet örneklerinde cinayetin işleniş şekli ayrıntılı olarak ele alınmıştır²⁴⁹. Kimi zaman planlı bir şekilde hareket eden saldırganlar, öldürecekleri kişiyi ve mahalli daha önceden teftiş etmekteydiler²⁵⁰. Cesedin ortadan kaldırılmasında faillerin farklı yöntemler kullandıkları arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Çirmen’de yaşanan olayda failler Divane Ali’yi öldürdükten sonra cesedini yakmışlardı²⁵¹. İstanbullu tacir Ahmed, Samako yakınlarından geçerken, Divane Ali ile aynı akıbeti yaşamış; öldürüldükten sonra cesedi demir fırınında yakılmıştı²⁵². Yakarak öldürmenin dışında diğer bir cesedi ortadan kaldırma çeşidi ise maktulü parçalara ayırmaktı. Konya’da yaşanan olayda maktulün uzuvları kesilmişti²⁵³. Bir başka örnek ise, yakalanmamak için, katillerin öldürdükleri kimselerin cesetlerini yanlarında taşımalarıdır. Ankara’da yaşanan olayda saldırganlar, öldürdükleri Hasan Bali ve beraberindeki yedi kişinin cesetlerini defalarca nakletmişlerdi. Cesetler bulunduğu derilerinin çürüdüğü, uzuvlarının koptuğu müşahede edilmişti²⁵⁴.

Şehir dışındaki tarla, bağ, bahçe gibi alanlar cinayet işlemek için uygun mekânlar (MD 3, 441, 505; MD 6, 264) olsa da cinayet suçlarının en fazla gözlemlendiği mekânlar evlerdi. İnsanların kendilerini en güvende hissedebilecekleri mekânların başında gelen evlerin ve şehir dışındaki mahallerin devamlı tehdit altında

²⁴⁹ Örneğin Ankara’da yaşanan olayda failler olay anı hakkında ayrıntılı bilgi vermektedirler. “... merkûman Ömer ve Osman dahi cevap verip Ahmed b. (-) nam kimesne ile üçümüz ittifak eyledik. Varıp mevziyi mezbûrda ardınca varıp babamız (-) mezbur Ahmed bıçak ile urdu. Andan sonra kaldırıp yere urdu. Andan sonra biz dahi ikimiz bıçak ile bir nice yerlerinden mezbur İsa’ya urup mecruh eyledik ve sonra gelip evimize saklandık deyi bi’t-tav ve r-rıza ikrar ve itiraf eylediklerinde... (AŞS 6, 137).”

²⁵⁰ “Budur ki Komili-yi kebirden(-) maktul olunan Hacı Hamza nam kimesnenin değirmanında Bekçi olan Yusuf b. Ali nam kimesne meclis-i şer’de maktul-u mezkûru katl eyledi deyi zann olunan kırk Dudak(?) nam kimesne gece ile nisf-ı leylde gelip benden un isteyip ben dahi buçuk kile un verdim. Ba’de bir gündün sonra mezkûr Hacı Hamza’yı katl eyledi deyi istima’ olundu deyi cevap verdiği... (BŞS A-166, 42).”

²⁵¹ “... Malkoçoğullarından Divane ‘Ali nâm kimesne karye-i mezbûrede katl olunup evde yanmış bulunup... (MD 39, 210).”

²⁵² “...Samakov tacirlerinden İstanbullu Ahmed’in yetimleri tarafından Rikâb-ı Hümâyûnuma ruk’a sunulup mezbûr ataları Samako kurbünden bir kuli ve iki atı alınmış bin kırk akçası ve beş yüz sekiz filorisi zâyi’ olup mazinnaları Bitik Mustafa ve Gosonlu (?) nâm karyesinin papası ve iki oğlu ve Hammâncı Hasan ve Hasbî oğlu Ahmed ve bunlara tâbî’ kimesneler katl idüp (...) mezbûrun papasın demür fırınunuda yakup... (MD 5, 179).”

²⁵³ “... yevm Dedeyi Bayburd kazasından keşlioğlu Mirza nam kimesne katl edip dahi maktulün bir kolunu ve iki ayağını kesip İsmail nam kimesne ile veli nam kimesneye gönderip... (KoŞS 2, 229).”

²⁵⁴ “...yedi nefer kimesnelerin başlarının derileri çürüyüp yedi aded (-) azaları sökülüp çürüyüp gömlekleri ve ayaklarında donları azalarına basıp mezbur ahi dedenin tarlasında meytleri vech-i meşruh üzere bulunup... (AŞS 3, 68).”

bulunması XVI. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan asayiş probleminin boyutlarını ortaya sermesi bakımından dikkat çekicidir. Daha az görülmekle birlikte cinayet suçlarının vukua geldiği yerler arasında iskele, sokak gibi kamuya açık alanlar ile han, dükkân ve hamam gibi²⁵⁵ toplumun kaynaştığı ticari mekânlar da yer almaktadır (Bkz. Tablo 11)²⁵⁶.

Mekân	%	Mekân	Sayı %
Ev	%48,2	Sokak	%6
Bağ/tarla/ Şehir dışı	%24,7	Han/kervansaray	%4,7
İçki meclisi	%7	Dükkân/çarşı	%2,3
iskele	%6	Hamam	%1,1

Tablo 11: Adam Öldürme Suçlarının İşlendiği Mekânlar

İçki meclisleri ve meyhaneler (Şişman 2000, 389-393) cinayet vakalarının sıklıkla görüldüğü mekânlar arasında gelmekteydi. Bu gibi mekânlarda alkolün etkisi ile çıkan tartışmalar çoğu zaman cinayete sonuçlanmaktaydı (MŞS 12, 270; MD 34, 572; MŞS 11, 26; MŞS 12, 286).

Osmanlı hukuku failerin konuşturulması için işkence yapılmasına cevaz vermiştir (Akgündüz 1992, 302). Ancak işkence uygulanırken çok dikkatli olunması, failin işkence sırasında ölmemesi için gerekli ihtimamın gösterilmesi konusunda payitahttan mükerrer hükümler gönderilmekteydi (MD 3, 141; 1172). Buna rağmen subaşların uyguladığı işkence sırasında aldığı darbelerden ötürü ölenler olmaktadır (MD 55, 133). Failin suçunu ikrar etmesi veya işkencede konuşmasından sonra ise faile şeriatın ve kanunnâmelerin takdir ettiği cezalar verilmekteydi. Arşiv vesikalarına göre katilin sipahi olması durumunda tımarı alınırdı (MD 10, 149). Yeniçerilerin ise ulufesi kesilirdi (MD 75, 290). Askerî sınıf üyelerine ayrıca siyaset cezasının (MD 7, 1045, 2259; Selânikî 1999, 257 ve 272) ve kürek cezasının verildiği de vaki idi (MD 5, 1309). Cinayet suçunu işleyen reâyâyâ mensup ise siyaset (MD 3, 1280), kürek cezası (MD 5, 267, 1018) ve kısas (MD 6, 793) cezası verilmekteydi. Ancak kısas

²⁵⁵ İskelede işlenen cinayet örnekleri için MD 3, 313, 1346; MD 5, 1018; MD 6, 229; hanlarda işlenen cinayet örnekleri için MD 3, 820; 1245; MD 12, 590; MD 55, 403; dükkânda işlenen cinayet için MD 7, 1879; hamamda işlenen cinayet için MD 5, 729; sokakta işlenen cinayet için Bkz. MD 75, 425. Ayrıca mescidde ceset bulunan hüküm için Bkz. MD 6, 1451.

²⁵⁶ Tamdoğan'ın Üsküdar üzerine yaptığı çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Buna göre sokaklar ve evler asayiş sorunlarının sıklıkla görüldüğü mekânlardır (Tamdoğan 2007, 81).

cezaları²⁵⁷ genellikle diyet cezasına dönüşmekteydi. Maktul yakınlarının suçluyu affetmesi cezanın diyete dönüşmesinde etkiliydi (MD 6, 1450). Katilin küçük çocukları varsa kısas cezası diyet cezasına çevrilmekteydi²⁵⁸. Cinayet suçlarına müebbet hapis cezasının verildiği de vakidir (MD 5, 1714).

7. CİNSEL İÇERİKLİ SUÇLAR: ZİNA, FUHUŞ, TECAVÜZ, TACİZ

7.1. Osmanlı Hukukunda Cinsel İçerikli Suçlar

Had suçları sınıfına giren zina suçu, evlilik veya köle ile efendi arasındaki ilişkiyi tanımlayan mülkiyet bağının bulunmadığı Müslim ya da zimmilerin kendi rızaları ile cinsi münasebette bulunmalarıdır (Ekinci 2008, 347; Osmanağaoğlu 2008, 114)²⁵⁹. Zina suçunun sabit olması için faillerin ikrarda bulunması veyahut dört erkek tanığın zina anına şahit olduklarına dair dörder kez farklı duruşmalarda tanıklıkta bulunmaları gerekir. Şahitlerden biri ya da birkaçı şehadetten vazgeçerse dava düşmekle kalmaz; tanıklar zina iftirası (kazf) suçunu işlemiş olurlar (Üçok 1946a, 134-135; Peters 2005, 60-62; Esen 2013, 441-442; Tucker 1998, 164-165). Ayrıca bekâr bir kadının hamile olması da zina suçunun işlendiğine delalet kabul edilir ve had cezası uygulanır (Ekinci 2008, 348)²⁶⁰. İslam hukukunda faillere verilecek ceza miktarını belirleyen temel husus *muhsan* kavramı ile açıklanmıştır. Muhsanlık; başından bir evlilik geçen hür, akli başında Müslüman kimseler şeklinde tanımlanır (H. Karaman

²⁵⁷ Askerilere yönelik işlenen cinayet suçlarında fail en ağır şekilde cezalandırılırdı. Sokullu Mehmed Paşa'yı öldüren kişi dört parçaya ayrılarak kısas edilmişti (Hasan Beyzade Ahmed Paşa 2004, 279; Solakzade 1880, 601-602). Yeniçerilerden kısasa müstahak olanlar ise akşam namazından sonra cellat tarafından boğulduktan sonra boğazına taş bağlanıp denize atılırdı (Hezarfen Hüseyin Efendi 1998, 153).

²⁵⁸ "...maktulün sulbî oğlu Cemâleddîn Dîvân'da bulunup; "Evlâdından sağîre vardır." diyü bildürmeğin kısâsdan avfolunup diyet fermân olundukda diyeti, inkârdan üç yüz altuna sulh olunup hüccet verildiğin... (MD 7, 2279)."

²⁵⁹ Bu münasebetin mutlak manada kadın ile erkek arasında geçmesi gereklidir. Erkekle erkek veya kadınla kadın arasında kurulan münasebet zina kapsamına girmez (Aydın 2012, 189).

²⁶⁰ Bu görüşün tam aksini savunanlar da bulunmaktadır. Mesela hamile olduğu için zina zannı altında olan kadın zina yapmadığını tecavüze uğradığını söylese zina suçu sabit olmaz (Aydın 2012, 190).

2008, 172; Üçok 1946a, 133)²⁶¹. Zina suçunu işleyenler muhsan ise recm cezası²⁶², muhsan değilse de yüz sopa dayak ve sürgün cezasıyla cezalandırılırlar (Canan 1993, Cilt II, 282; Aydın 2012, 191; Avcı 2004, 197; Esen 2013, 443)²⁶³.

Tecavüz suçu, İslam hukukunda ayrıca ele alınmış bir suç olmayıp, zina suçu içerisinde telakki edilmiştir. Dolayısıyla zina suçuna takdir edilen cezalar, tecavüz suçları için de geçerlidir (Konan 2011, 152; Osmanağaoğlu 2008, 158-160). İslam hukukuna göre; cebirle zinaya maruz kalana yani tecavüze uğrayan kimseye, zina suçunu sabit kılacak unsurlardan olan rızaen münasebette bulunma şartı gerçekleşmediğinden ceza verilmez (Akbulut 2003, 174; Peters 2005, 62). Lakin mağdurun cebirle zinaya zorlandığını ispat etmesi şarttır (Üçok 1946a, 134). Saldırgan ise muhsan olup olmama durumuna göre (bekârsa dövme ve sürgün, muhsan ise recm ile) cezalandırılır (Konan 2011, 155). Hanefilere göre mağdurun evlenmeyi kabul etmesi durumunda saldırgan cezadan kurtulur. Diğer fıkıh ekolleri nikâh gerçekleşse bile saldırganın had cezası ile cezalandırılması gerektiğini savunurlar (Yağcı 2005, 54; Konan 2011, 155).

Ücreti mukabili cinsi münasebette bulunma şeklinde tarif edilebilecek fuhuş, İslamiyette şirke yakın görülmüştür (Bozkurt 1996, 212)²⁶⁴. Ebu Hanife'ye göre fuhuş suçunu işleyene had cezaları olan recm veya dayak cezası verilemez. Bunun yerine ta'ziren hapis cezası verilebilir (Ekinci 2008, 348). İmam Muhammed, Ebu Yusuf ve

²⁶¹ Hanefî ve Malikilere göre Müslüman olmak muhsan olmanın şartları arasında yer alırken; Şafiler gayrimüslimlerin ve gayrimüslimlerle evli olanların da muhsan olduklarını kabul etmektedirler (Peters 2005, 61; Aydın 2012, 190).

²⁶² Recm cezası, failin yarı beline kadar toprağa gömüldükten sonra taşlanarak infaz edilmesidir (Akbulut 2003, 175). Failin zinada bulunduğu tanıklık edenler ilk taşı atmak zorundadır, daha sonra kararı veren hâkim taş atar. Suçunu ikrar ettiği için hüküm giymiş zanlıya ilk taşı hâkim atar. Daha sonra da halktan kimseler taş atarlar. Halktan kimseler taşlamak istemezse Beytü'l-Mâl'den ücreti mukabili bu iş için adam tutulur. Tanıklardan birinin taş atmaktan imtina etmesi durumunda ceza düşer. Taşlanarak öldürülen kimse diğer Müslümanlar gibi defnedilir (Üçok 1946a, 134-135).

²⁶³ Zina suçlarına verilen iki temel cezadan dayak cezası 24. Surenin ikinci ayetindeki "Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzzer değnek vurun (Kuran- ı Kerim Meali 2009, 349)" ifadesi ile sabitken; Yahudi hukukunun bir uygulaması olan recm cezası Hz. Peygamberin sünneti ile İslam Hukuku'na girmiştir (Esen 2013, 443). Bununla birlikte recm cezasının Hz. Ömer zamanında kabul edilen bir cezalandırma şekli olduğunu savunan görüşler de bulunmaktadır (Akbulut 2003, 175; Üçok 1946a, 133; Schacht 1986, 26).

²⁶⁴ Yahudi ve Hıristiyan inancında fuhuş yasaklanmıştır. Orta Çağ Avrupa'sında fuhşun kesin olarak önlenmesinde alınan tedbirler yetersiz kalınca Hıristiyanlık fuhuşu gerekli kötülük olarak tanımlanmış ve fuhşun yapılabileceği mekânların açılmasına izin verilmiş, bu mekânların gelirleri çeşitli devlet kurumları arasında pay edilmiştir (Tümer 1996, 210-211).

Hanbeli alimleri ise böylesi bir durumda faillere had cezalarının verilmesi gerektiğini belirtirler (Avcı 2004, 172).

Klasik dönemde yapılan kanunnâmeler istisnasız bir şekilde zina başta olmak üzere cinsel içerikli suçlara dair düzenlemelerle başlar. Leslie Peirce Alaüddevle Kanunnâmesinde suçların toplumda görülme sıklığına göre sıralandığını iddia etmektedir (Peirce 2005, 97). Şayet Peirce’in tezinin doğru olduğu ve benzer varsayımın Osmanlıların yaptıkları kanunnâmeler için de geçerli olduğu kabul edilecek olursa iki farklı çıkarımla karşılaşılacaktır: Osmanlıların toplum ahlakını önemsedikleri için cinsel içerikli suçlara Ceza Kanunnâmelerinin hemen başında yer verdikleri veyahut cinsel içerikli suçların Osmanlı toplumunda en sık görülen suçlar olduğu... Ancak gerek mühimme gerekse şer’iyye sicillerindeki kayıtlar ikinci varsayımın doğruluğunu tartışılır kılmaktadır. Zira Osmanlı toplumunda cinsel içerikli suçların görülme sıklığı %7 olarak tespit edilmiştir (Bkz. Grafik 5). I. Süleyman Kanunnâmesinde yer alan “*eğer bir kimesne zinayı bilüb kâdiye varub demese, cürm yokdur, eğer uğurluğu bilüb demese on akçe cürm alına*” maddesi Osmanlıların toplum ahlakını korumayı önemsediklerini göstermektedir (Akgündüz 1992, 298).

Padişahlar yapmış oldukları kanunnâmelerde zina suçuyla birlikte fuhuş, tecavüz, taciz, zoofili, homoseksüel münasebet gibi ahlaka mugayir suçları da tanımlamışlardır²⁶⁵. II. Mehmed’den (1461-1481) itibaren yapılan kanunnâmelerde bu türden suçlara para cezalarının verilmesi uygun görülmüştür. Para cezalarında gözetilen oran, İslam hukukunun zina suçunda aradığı muhsan olma şartına göre tespit edilmiştir. Buna göre evli olan failler, bekârlara nispetle dört kata varan oranlarda fazla para cezası ödemek zorundadırlar²⁶⁶. Köleler ise hürlere takdir edilenin yarısı kadar ceza ödemekle yükümlüdür (Akgündüz 2006, 347-348). II. Mehmed Kanunnâmesi’nde zina nev’inden suçlar için yalnızca para cezaları uygun görülürken;

²⁶⁵ II. Mehmed Kanunnâmesi’nde zina, fuhuş, taciz ve tecavüz suçları tanımlanmış ve karşılığında ta’zir cezası uygun görülmüştür (Akgündüz 2006, 347-348). I. Selim Kanunnâmesi zoofili ve homoseksüel münasebeti cezalandırmıştır (Akgündüz 1991, 89). İlaveten belirtmek gerekir ki İslam hukuku homoseksüellik ve türevlerini zina suçu kapsamında değerlendirmemektedir. Bu türden suçların vukua gelmesi hâlinde ta’zir cezaları uygulanır. Fail bu türden suçları adet edinen bir kimse ise siyasetle cezalandırılabilir (M. A. Aydın, 2012, 189; Ekinci 2008, 347). XVI. yüzyıla ait bir kürek defterine göre homoseksüel münasebetlere kürek cezası da verilebilmekteydi (İpşirli 1982, 218-219).

²⁶⁶ I. Süleyman Kanunnâmesine göre evli kadının cürmünü kocası öder. Buna köftehorluk cürmü denilir (Heyd 1973, 57).

II. Bayezid Kanunnâmesi tecavüz suçu için failin tenasül uzvunun kesilmesi, fuhuşa aracılık edenin alınının dağlanması gibi faili toplum nezdinde damgalayacak cezaların verilmesini emreder (Akgündüz 1990, 42-43)²⁶⁷. Zina suçu ilk kez I. Selim Kanunnâmesi ile siyaset cezasıyla cezalandırılabilir bir suç olarak ifade edilmiştir²⁶⁸. I. Süleyman Kanunnâmesinin farklı nüshalarında siyasetin recm ile uygulanabileceği belirtilmiştir (Heyd 1973, 56).

7.2. Osmanlı Toplumunda Cinsel İçerikli Suçlar

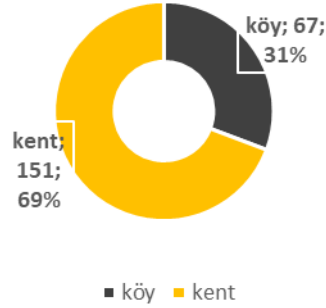
Zina, fuhuş ve tecavüz gibi ahlaka mugayir suçlar toplumsal düzeni bozup özel hayatın gizliliğine, kişinin mahremiyetine zarar verirken; devlet aldığı önlemlerle mahremiyeti korumayı ve toplumsal düzeni kontrol altında tutmayı amaçlar (Tucker 1998, 150)²⁶⁹. Toplumsal düzenin bozulduğu, merkezî idârenin zayıfladığı, enflasyonun artış kaydettiği, uzun savaşların yaşandığı kargaşa dönemlerinde diğer suçlarla birlikte cinsel içerikli suçlarda da artış gözlenir (Rafeq 1990, 180-181 ve 184; Köse 2007 Kış, 105). Daha önce belirtildiği üzere, XVI. yüzyılın ikinci yarısında devletin içinde bulunduğu bunalım, taşradan kente doğru bir hareketlenmeye yol açmış; şehirlere akın eden suhte, levent, çingene ve gurbet taifesinden olan işsiz güçsüz

²⁶⁷ I. Selim Kanunnâmesi'nde (Özdeğer 1987, 144) ve I. Süleyman Kanunnâmesi'nde "teşhir edeler" şeklinde geçmektedir. I. Süleyman Kanunnâmesinde teşhirin eşeğe bindirilerek yapılması hususiyetle vurgulanmıştır (Heyd 1973, 71, 76). Alaüddeve Kanunnâmesinde fuhuşa aracılık edenin burun ve kulağının kesilmesi, yüzüne kara çalınması gibi cezalar takdir edilmiştir (Ö. L. Barkan 2001, 121).

²⁶⁸ Zina suçuna verilecek para cezaları zikredilirken "siyaset olunmadığı takdirce" şerhi düşülmüştür (Özdeğer 1987, 141). Alaüddeve Kanunnâmesi ise I. Selim Kanunnâmesi ile benzerlik arz eder. Zina suçunda recme mahal yoksa para cezası alınmasını buyurur (Ö. L. Barkan 2001, 121). 1525-1526 (H.932) tarihli Bozok Kanunnâmesinde evlilere gerekirse recm cezasının verilmesi hükmü bulunmaktayken, 1558-1559 (H. 966) tarihli Kanunnâmede "recm olmazsa" ifadesi kaldırılmıştır (Akgündüz 1993, 227 ve 241).

²⁶⁹ Osmanlı dünyasında mahrem alanın sınırları avlu kapısından itibaren başlamakta, ev mutlak olarak bu alan içerisinde yer almaktaydı. Fetvalar ve kanunnâmeler mahkeme kararı olmaksızın mahrem hayatın merkezi olan evlerin aranmasını, gözlenmesini men etmekteydi (Ö. L. Barkan 2001, 122). Öte taraftan. Osmanlılar yaptıkları kanunlarla mahrem hayatın sınırlarını, kamusal alanın lehine daraltmışlardır. Kamusal alanın sınırları o kadar genişti ki insanlar birbirlerinin mahreminden ayrıntılarıyla haberdardı. Osmanlı toplumunda mahremiyet algısına dair ayrıntılı bilgi için Bkz. (Yılmaz 2000, 92-110).

kalabalıklar başta fuhuş olmak üzere cinsel içerikli suçların artışında etkili olmuşlardı (White 2011, 253, 262; Bkz. Grafik 16; Tablo 12)²⁷⁰.

Fail	%	Fail	%
Levent/suhte	18	Naib	2
Çingene/yörük/gurbet t.	18	Kethüda	2
Zimmi	18	Emred	2
Sipahi	12	Yasakçı	2
Yeniçeri	10	Alaybeyi	2
Bey/sancakbeyi	6	İmam	2
Köle	4	Hacı/hoca	2

Grafik 16: Cinsel İçerikli Suçların Yerleşim Yerlerine Göre Dağılımı

Tablo 12: Cinsel İçerikli Suçların Kimliklere Göre Dağılımı

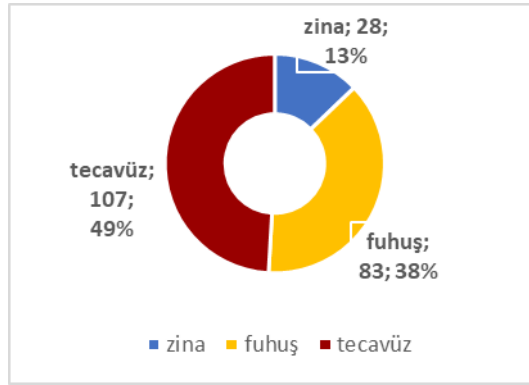
Yerel yöneticiler İstanbul'a yazdıkları mektuplarda asayişin bozulduğunu vurgularken bilhassa şarap tüketiminin ve cinsel suçların artmasından şikâyetçiydiler (MD 6, 547).

Cinsel içerikli suçlar Osmanlı toplumunda nadir görülen suçlardandı (%6,5; Bkz. Grafik 5)²⁷¹. Zina, ispatında aranan özel şartlardan ötürü mahkeme kayıtlarında en az yer alan gayriahlaki suçtur. İslam hukuku cezalandırma konusunda zina ve fuhuş suçları arasında herhangi bir ayırım yapmamakta suçun ispatında aynı zorlukları şart koşmaktadır (Düzdağ 2009, 236; Zarinebaf 2010, 105). Zina ve fuhuşun ispatında benzer zorlukların olmasına rağmen belgelere yansıyan fuhuş kayıtlarının zina kayıtlarına nispetle çokluğu; zinanın fuhuşa nispetle daha gizli kapaklı yapılması, fuhuşun ise toplum nazarında adı çıkmış belirli kimseler tarafından yapılıyor olmasıyla açıklanabilir. Arşiv vesikalarına yansıyan örneklerde tecavüz suçlarının çokluğu, tecavüz suçunda en az bir mağdurun bulunması, mağdur veya mağdur yakınlarının - şahitleri olmasa bile- mahkemeye gelerek olayı kaydettirmesiyle açıklanabilir. Unutmamak gerekir ki, toplumsal saygınlık, namus ve onur gibi kavramların önemli olduğu bir toplumda cinsel istismara maruz kalan tüm mağdurlar ve mağdur yakınları

²⁷⁰ Benzer sorunlar Avrupa'da da gözlemlenmektedir. Hemen hemen aynı dönemde Madrid'de hayatta kalmaya çalışan kadınlar fahişelik yapmak zorunda kalıyorlardı; Avrupa'nın her yerindeki şehirlerde kaos ve kargaşa hâkimdi (Braudel 1990, 19, 62-64).

²⁷¹ Polonyalı Simeon aynı dönemde Venedik'te kırk bin fahişenin varlığından bahsettiğine göre, Avrupa'da cinsel içerikli suçlar, Osmanlılara nazaran, daha yaygın olmalıdır (Andreasyan 2013, 47).

olayı mahkemeye aksettirmekten ziyade suçun üzerini örtmeyi tercih ediyorlardı. Mağdur yakınları tarafından suçu örtbas etmede kullanılan yöntem namus cinayeti bağlamında kadının katledilmesi idi (Ze'evi 2006, 66). Aşağıda değinileceği üzere tecavüz suçlarının mahkemeye intikal sürecinde mağdurların, toplumsal çekincelerden dolayı yaşadıklarını örtbas etmeyi tercih ettikleri, ancak hamilelik gibi suçu zahiri kılabacak etkenlerin devreye girmesiyle olayın mahkemeye taşındığı görülmektedir. Arşiv belgelerine yansıyan, muhteviyatında cinsellik olan suçların yaklaşık yarısı tecavüz suçu ile alakalıdır. İşsizlik, iç göç, ekonomik sebepler gibi nedenlerin ortaya çıkmasında önemli rol oynadığı fuhuş ise tecavüzden sonra en fazla şikâyete konu olan suçtur (Bkz. Grafik 17).

Grafik 17: Cinsel İçerikli Suçlar

Cinsel içerikli suçları mahkemeye taşıyanların %26'sı asayişten sorumlu subaşılardı. Tecavüz suçlarında mağdur olanlar (%20) veya onların birinci dereceden akrabaları (%26) mahkemeye gelerek olayı kayıt altına aldırın bir diğer gruptu. Osmanlı toplumunda sosyal kontrolün merkezinde yer alan mahalle ahali özellikle fuhuşun mahkemeye aksettirilmesinde önemli rol oynuyordu (%28). Osmanlı mahallesinde mahalle üyeleri hem güvenliğin sağlanmasından sorumluydular hem de komşuluk onurunun korunmasıyla vazifelidiler (Kate Fleet 2010, 121-122). Mahalle camisinin imamı ve şehir kadısı öncülüğünde ifa edilen onuru korunma görevi, gayriahlaki davranışlarda bulunanları ifşa etmeyi ya da zaniye, fahişe töhmeti altında kalan salih kadınları temize çıkarmayı kapsıyordu (KoŞS 2, 88; MŞS 8, 201; MŞS 9, 43). Aynı mahallede yaşayan ahali birbirlerinin davranışlarını kontrol eder, denetler ve gözetirdi (Yılmaz 2000, 92-110; Ergenç 2012a, 79). Zina ve fuhuş nev'inden suçları mahkemeye taşımak bazı çekinceleri de beraberinde getiriyordu. Suçun ispat

edilememesi durumunda iddia sahibi zina iftirası suçunu işlemiş oluyor; suçlu konumuna düşüyordu (Heyd 1973, 62). Bu nedenle mahalleli, genellikle birlik hâlinde hareket eder ve mahkeme tarafından görevlendirilmiş yetkili kişilerin denetiminde baskınlar düzenleyerek (BŞS A-121, 6b; Kate Fleet 2010, 122)²⁷² ya da suçlu olduğuna inandıkları kişinin kapısına katran sürerek suçu ifşa etmeyi yeğlerdi (MD 55, 255; Sarıyannis 2008, 40)²⁷³. Yaşantılarıyla umumun dikkatini ve tepkisini çekecek davranışlarda buldukları için mahkemeye çıkartılan failer suçlarını kabul etsin veya etmesin, mahalle ahali tarafından mahalleden ihraç istemiyle kadı huzurunda itham edilirdi (AŞS 1, 53; AŞS 2, 78; AŞS 3, 91; AŞS 6, 120; BŞS A-121, 62b). Zina suçları mahalle halkı tarafından mahkemeye aksettirilebildiği gibi, zaniyenin akrabaları tarafından mahkemeye intikal ettirilebilirdi. I. Süleyman Kanunnâmesi eşini veya kızını zina hâlindeyken bulan kimseye zanileri öldürme hakkını tanımaktaydı (Heyd 1973, 59)²⁷⁴. Osmanlı arşiv kayıtlarında yakınlarını zina hâlindeyken yakalayıp kanunnâmenin verdiği hakka dayanarak öldürenlerin veya öldürmeye yeltenenlerin kayıtlarına (AŞS 2, 151; MD 5, 868) veya tam aksi şekilde olayın mahkemeye taşıyanların kayıtlarına rastlamak mümkündür (EŞS 1213, 36)²⁷⁵. Erkekler eşleri, kardeşleri ve annelerinin toplum içerisindeki tutum ve davranışlarını kontrol etmekle yükümlüydüler. Bu bir anlamda namusun korunmasından erkeklerin sorumlu olduğu anlamına geliyordu (MD 5, 309). Sefer zamanları gibi olağanüstü zamanlarda erkeklerin uzak diyarlara gitmesi kadınların gözetim ve denetimden hâli kaldıkları anlamına gelmez. Kadınların davranışlarından ve namusundan sorumlu tutulacak erkeklerin bulunmaması durumunda mahalle halkı sorumluluğu üzerine alarak evine namahrem alan veya dükkânlarda, sokaklarda namahremle görüşen kadınları zina yaptıkları gerekçesiyle mahkemeye ihzar etmekteydi (MŞS 12, 288; MŞS 11, 186; BŞS A-121, 35b; BŞS A-178, 83a). Öte taraftan zina yapan kadınlar, yasak aşk

²⁷² Baskın sırasında suç ispatı gerçekleşmezse, mahalle ahali evi gece gündüz gözleyerek suçun ispat edilmesine çalışırdı (MŞS 11, 291).

²⁷³ Kapıya katran sürerek zina ve fuhuş yapılan mekânları ifşa etme hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. (Çetin 2014, 133-156). Kapısına katran sürülen kişiler mahalleye ihzar olunur, mahalle halkından kapısına katran sürülenin ahvali soruşturulurdu (KoŞS 2, 192; Ergenç 2012b, 204).

²⁷⁴ Benzer hüküm Ebussuud Efendi'nin fetvalarında da bulunmaktadır. Ebussuud Efendi kardeşini zina hâlindeyken bulan kimsenin de zanileri öldürme hakkının bulunduğunu belirtmektedir (Düzdağ 2009, 234-235). Aynı hüküm I. Ahmed Kanunnâmesinde ve Alaüddevle Kanunnâmesinde de zikredilmektedir (Akgündüz 1996, 495; Ö. L. Barkan 2001, 121). Öte yandan benzer cezalandırma yöntemi Roma İmparatorluğu'nda da uygulanmaktaydı (A. Bauman 2004, 32-33).

²⁷⁵ Kanunnâme kardeşlere de öldürme hakkı tanınmasına rağmen, zaniyeler yakalandıkları vakit kardeşlerine teslim edilebilirdi (MD 6, 497).

yaşadıkları erkeklerle birlikteyken bilerek yakalanmayı göze alıyorlardı. Peirce'e ve Baldwin'e göre, kocasını aldatan kadının asıl niyeti kocasından kurtulabilmeyi başarmak, ondan boşanmaktı. Ancak I. Süleyman Kanunnâmesi zina yapan kadını adı çıkan erkekle evlendirmeyi yasaklayarak, kadınların bu niyetle zinaya yaklaşmasının önünü kesiyordu (Peirce 2005, 145; Baldwin 2012, 130; Heyd 1973, 60).

İslam hukukunda zina yapanlara verilecek ceza faillerin muhsan olup olmamasına göre değişir. Failler muhsan ise recm ile cezalandırılırlar. Aksi durumda ise sopa ve sürgün cezaları verilir²⁷⁶. Zina eden erkeğe müebbet kürek, kadına müebbeden hapis cezaları da verilebilirdi (Ortaylı 2006, 68). Recm, Osmanlı Devleti'nde ender görülen bir ceza uygulamasıdır. Osmanlı tarihinde en bilindik recm hadisesi 1680 tarihinde Yahudi bir gençle zina hâlindeyken bulunan kadının Rumeli Kazaskeri Beyazi-zade Ahmed Efendi'nin fetvasıyla recm edilmesidir (Silahdar Mehmed Ağa 1928, 731-732)²⁷⁷. Recm cezasına ilişkin kroniklerde yer alan kayıtlara ilaveten Balıkesir ve Bursa kadı sicillerinde recm cezasının verildiğine dair örnekler bulunmaktadır (Yağcı 2005, 55; Menekşe 2003, 7-18). Ancak kadı sicillerinde bulunan recm örneklerinin uygulanıp uygulanmadığına dair kesin bir yargıda bulunmak güçtür.

Osmanlıların zanileri genellikle sürgün cezası ile cezalandırdığı görülmektedir. Recm, sürgün gibi İslam hukukunun cevaz verdiği cezalandırma şekillerinin yanında Osmanlılar, suçluların aşağılayıcı biçimde teşhir edilmesi usulünü de zaniler için kullanmaktaydılar. Bu cezalandırma usulünde eşeğe ters bindirilerek kafalarına hayvan işkembesi geçirilen failler, hayvanın kuyruğunu tutmuş şekilde gezdirilirdi (Spandounes 1997, 130-131; Heberer 2010, 212-213; Bkz. Resim 1).

Daha önce belirtildiği gibi İslam hukukunda zina ve fuhuş suçları arasında herhangi bir ayrım bulunmamaktadır (Zarinebaf 2010, 105). Şeyhülislam Ebussuud Efendi fuhuşun hükmü üzerine verdiği bir fetvada fuhuş yapanlarla zina yapanlar arasında herhangi bir ayrımın bulunmadığını ifade etmiştir (Düzdağ 2009, 236). Arşiv belgelerinde fahişelerin sarih ifadelerle itham edilmesi, zina ve fuhuş arasında ayrım yapma imkânı sunmaktadır (MD 75, 532; BŞS A-121, 42a). Zina ve fuhuş tarafların

²⁷⁶ Erken dönem Avrupa'sında ise zina eden kadın boğularak öldürülürdü (Ruff 2011, 121).

²⁷⁷ Ömer Menekşe Beyazi-zade Ahmed Efendi'nin vermiş olduğu bu kararın metnini yayınlamıştır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. (Menekşe 2003, 7-18).

rızası ile işlenen bir suç olduğundan, bu suçlardan dolayı mahkemeye gelip şikâyetçi olacak mağdur bulunmamaktaydı.

Resim 1: Zina Yaptığı Gerekçesiyle Teşhir Cezasına Çarptırılan Erkek ve Kadın (Codex Vindobonensis 8626/ kaynak: http://warfare.meximas.com/Ottoman/Album/Codex_Vindobonensis-Punishment.htm erişim tarihi 13 Ocak 2015)

Asayişten sorumlu subaşılar dışında zina ve fuhuş suçlarını mahkemeye intikal ettiren, dolayısıyla davacı hüviyetine sahip olanlar genellikle mahalle ahalisiydi. Asayişin temininden sorumlu askerîler fuhuş gibi gayriahlaki suçlarda devletin tavrını ortaya koyarken, mahalle ahalisi toplumsal tavrı ortaya koymaktaydı. Devlet, zaman zaman aldığı önlemlerle toplumun hoş karşılamadığı gayrimeşru ilişkilerin önünü almaya çalışırdı. Bu amaçla sık sık mahalleler teftiş edilerek dul kadınlar, adı çıkmış kimseler ve fahişeler teftiş edilir; tespit edilenler uzak diyarlara sürgüne gönderilerek toplumsal ahlakın korunması sağlanırdı (Altınay 2000, 68-69; Feridun Ahmed Bey 1849, Cilt II, 223-224; Gerlach 2010, 600)²⁷⁸. Öte yandan, XVII. yüzyılın önemli isimlerinden Evliya Çelebi, hem İstanbul'da hem de Mısır'da fahişelerin ve onlara aracılık eden pezevenklerin kaydının tutulduğunu ve subaşıya vergi verdiklerini belirtmekte; üstelik bu zumreleri esnaf sınıfları içerisinde zikretmektedir (Evliya Çelebi 2013, Cilt I, 1. Kitap 307; Cilt II, 10. Kitap 227)²⁷⁹. Devletin fuhuşa karşı gösterdiği tepki ile içki tüketimine olan tepkisi benzerlik göstermektedir. Devlet; olağanüstü durumlarda fuhuş ve içki tüketimine karşı yasaklar koyup, engellemelerde bulunurken bilhassa sukunet devirlerinde; bu işler kimi askerîler tarafından gelir kapısı olarak görülmekteydi²⁸⁰. Devlet ve bürokratların değişken tutumlarının aksine, ortak bir hayatın yaşandığı ve ortak bir onurun korunduğu Osmanlı mahallesinde alenen yapılan ahlaksızlıklar karşısında mahalle ahalisi “*bir gün kan çıkar, kan olur*” diyerek fuhuşa karşı rahatsızlığını kesin bir dille ifade etmekteydi (MŞS 11, 291; AŞS 1, 53, 112). Osmanlı hukuk uygulaması aynı mahallede ikamet edenleri silsile hâlinde birbirine kefil kıldığından, mahallede ikamet eden bir kişinin gayriahlaki tutum ve davranışlarda bulunması tüm mahalle halkını ilgilendiriyordu (Ergenç 2012a, 79-81). Mahkemeye gelerek fuhuş yapanları ifşa edenler; hem mahallenin ortak onurunu

²⁷⁸ Gerlach 1577'de İstanbul'da yapılan teftişte 250 kadının fahişelik yaptığı gerekçesiyle suçladıklarını belirtir (Gerlach 2010, 640). Asayişin temini için şehirlerde umumi teftiş yapılması Londra'da da uygulanmaktaydı (Zarinebaf 2010, 109).

²⁷⁹ Fuhuştan vergi alma işi Abbasilerin zayıflaması ile ortaya çıkan Müslüman devletlerle başlamıştır. Büveyhoğulları ve Fatımilerin yanı sıra İlhanlılar ve Memlükler fuhuşu vergilendirmişlerdi (Bozkurt 1996, 213; Zarinebaf 2010, 100-102). Öte yandan Wells, Orta Çağ Avrupası'nda fahişelerin loncalar kurarak örgütlendiklerini belirtmektedir (Wells 1997, 36).

²⁸⁰ Örneğin; III. Selim, döneminde (1789-1807) yaşanan Rus ve Avusturya Savaşları sırasında içki ve fuhuş yasağı koyarak yenilgiler karşısında toplumsal tepkiyi en aza indirmeyi hedeflemiştir. Ne var ki, padişahın yasakları gereken neticeyi vermekten uzaktı. Meyhanelerden gelen gelirler kimi askerîlerin kazancını oluşturduğundan ve yetkililer fuhuş yapanlardan rüşvet alarak onlara müsamaha gösterdiğinden yasaklar mutlak manada başarılı olamamıştı (Köse 2007 Kış, 105-123). İncelenen dönemde Edremit'te subaşılar yakalanan fahişeleri para karşılığında serbest bırakmaktaydılar (Yılmaz 2010, 25).

korumuş, hem de -devletin zorunlu tuttuğu kefaletle alakalı olarak- gayriahlaki davranışlar sergileyenlerin sorumluluğunu üstlenmemiş oluyordular. Bu itibarla evine namahrem alan kadınlar ve erkekler mahalle halkının tepkisi ile karşılaşmaktaydı (MŞS 8, 71; MŞS 11, 180; AŞS 7, 104b).

Mahalle halkının tepkisiyle aleyhlerine şahitlik yapan pek çok erkeğin huzurunda mahkemeye çıkarılan failler suçlamaları kabul etmek zorunda kalıyorlardı. Manisa mahkemesine Zaim Yahya Bey tarafından ihzar olunan Mihriban Hatun önce suçlamaları reddetmiş, ancak mahalle ahalisinden bazı kimselerin aleyhine şahitlik yapması üzerine “*benden yaramazları var, onu söylemezsiniz*” diyerek mahkemeye tepkisini dile getirirken bir taraftan da suçunu ikrar etmiş oluyordu (MŞS 8, 80)²⁸¹.

Fahişeler, günlük kira usulü ile çalışıyorlar (KŞS 12, 199); genellikle kendilerine müşteri bulmakta aracılık eden kadın tacirleriyle ortaklık kuruyorlardı²⁸². Bu ortaklık her zaman gönüllülük esasına dayanmıyor; kandırılan cariyeler, kaçırılan genç kızlar kadın tacirleri tarafından fuhuş yapmaya zorlanıyordu (MD 6, 195; MD 75, 300). Şehir şehir gezerek fuhuş başta olmak üzere türlü fenalıklar işleyen çingeneler, kaçırdıkları kızları fuhuşa zorlayanlar arasında ön safta yer alıyordu (MD 12, 344; MD 9, 107; MD 6, 206; MD 5, 186). XVI. yüzyılda bilinen en yaygın fuhuş yöntemi, köle tacirlerinin ellerindeki kızları günlük olarak farklı kişilere satmasıydı (Ze'evi 2006, 147; Kate Fleet 2010, 202; Altınay 2000, 73-74). Köle veya cariye ile zinada bulunmak hür Müslümanları recm cezasından kurtarmaktaydı (Mutaf 2008, 587). Belki de bu nedenle köle kızlar fuhuşa zorlanıyordu. Fuhuşa aracılık edenler yalnızca para alışverişini sağlamıyorlar, müşteriler ile fahişelerin bir araya geldiği mekânları da temin ediyorlardı. Bu mekânlar sıklıkla aracının evi oluyordu (MD 7, 1847).

Fahişeler, müşterilerini kendi evlerinde ağırlamakta (BŞS A-178, 126a, 182b); bazen de müşterilerinin evine gitmekteydiler (AŞS 2, 78; KŞS 12, 199; MŞS 8, 105).

²⁸¹ *Hemen hemen aynı dönemde Edremit sicillerine yansıyan bir örnekte, fuhuş yaptığı iddiası ile mahkemeye çıkarılan ve suçunu kabul eden Sultan, Manisalı Mihriban Hatuna kıyasla daha ileri giderek hazıruna hakaret etmişti (Yılmaz 2010, 22-31).*

²⁸² *Fuhuşa aracılık edenler arasında kadınlar ve (AŞS 6, 65; BŞS A-178, 182b) erkekler bulunmaktaydı (AŞS 9, 263; BŞS A-121, 41b; AŞS 6, 120).*

Fahişelerin önde gelen müşterileri arasında yer alan suhte ve levent gibi kimseler ile şehirlere göçen işsiz güçsüz gençler bekâr odalarında fahişelerle münasebette bulunuyorlardı (EŞS 1203, 29a; KŞS 8, hüküm.127; BŞS A-178, 182b; MŞS 12, 280)²⁸³. Müşterilerinin tahsis ettiği mekânlara giden fahişeler erkek kıyafetleri giyerek dikkat çekmemeye çalışırdı (Erdoğan 2013, 34; Sarıyannis 2008, 52). Fuhuş gizli kapaklı yapılan bir eylem olmakla birlikte, olayın mahkemeye intikal etmesinde çoğu zaman toplanılan mecliste alkol tüketilmesi ve alkolün etkisi ile yaşanan taşkınlıkların ve çıkan tartışmaların sokağa taşmasının payı büyüktür (BŞS A-121, 10a; BŞS A-121, 6a, 10a, 47b, 62b; KŞS 8, hüküm.127; EŞS 1203, 29a)²⁸⁴.

Fahişelerin çalışma zamanlarını belirleyen herhangi bir engel bulunmamaktaydı. Başka bir deyişle İslamiyet açısından kutsal sayılan günler ve aylar, fahişelerin çalışmasına engel teşkil etmiyordu (MŞS 11, 237). Osmanlı mülkünü ziyaret eden Avrupalı seyyahların sık sık vurguda buldukları şeylerden birisi, müslüman fahişelerin Ramazan ayında da çalışıyor olmalarıydı (Bassano 2011, 128-129).

XVI. yüzyıl Osmanlı dünyasında fahişelik yapanlar arasında eşi vefat etmiş veya eşinden boşanmış olan dul kadınlar çoğunlukta olmakla birlikte, evli olduğu hâlde fuhuş yaptığı gerekçesiyle mahkemeye ihzar olunan kadınlar azımsanmayacak sayıdaydılar²⁸⁵. Dul kadınları fuhuşa iten temel sebeplerden birisi geçim sıkıntısıydı (KŞS 11, 72). Geçim sıkıntısı ve açlık, askerîlerin baskılarından, Celâlilerin zulümlerinden kaçarak şehirlere akın eden halk yığınlarının baş etmek zorunda kaldıkları temel sorundu. Devletin gurbet taifesi olarak tanımladığı bu yığınlar şehirlerde iş bulamıyorlar; fuhuş yaparak hayatlarını kazanmak zorunda kalıyorlardı (MD 75, 532; MD 5, 309; Kate Fleet 2010, 202; Zarinebaf 2010, 86-87, 91).

²⁸³ Ayrıca Manisa Şer'iyye Sicillerinde tespit edilen bir örneğe göre Çoban Medresesi boş bir zamanda zina için kullanılmıştı (MŞS 12, 216). Sipahi ve yeniçerilerin kendi karargâhlarına fahişe götürdükleri (Peçevi 1866, Cilt 2, 72-73; Hasan Beyzade Ahmed Paşa 2004, 294-295), suhtelerin ise yurtlarına fahişe götürdükleri bilinmektedir (Zarinebaf 2010, 98).

²⁸⁴ İçki meclislerinin yanı sıra, şarap satışının yapıldığı meyhaneler fuhuş yuvasıydı (Kate Fleet 2010, 201).

²⁸⁵ Osmanlı belgelerinde hatun ve avret unvanlarıyla zikredilen kadınlar umumiyetle dul veya evli kadınları tarif etmek için kullanılmaktaydı (Peirce 2005, 197).

Mahalle ahalisinin ağız birliği ederek fahişelik yaptığını iddia ettikleri evli kadınlar, toplum nazarında saygınlığını korumak isteyen eşleri tarafından boşanmaktaydı (AŞS 7, 81a; MD 7, 2176). Toplumsal baskıyı ve toplumsal saygınlığı umursamayanlar fahişelere nikah kıyıyor veya evliliklerini sürdürüyorlardı²⁸⁶. Özellikle toplumdaki saygınlığını devletin vermiş olduğu unvanlar sayesinde kazanan askerî sınıfa mensup bazı kişiler fahişelere nikah kıymaktan çekinmemektedirler. Böyle bir durumun vukua gelmesi durumunda ise devletin tepkisi oldukça sert olmakta, askerîler kürek cezası gibi ağır bir cezaya çarptırılmaktaydılar (MD 6, 1236). Klasik dönemde yapılan umumi ceza kanunnâmeleri ise eşinin zina yaptığını bilen ve bu duruma rıza gösterenleri köftehor olarak nitelemekte ve onlardan imkânları ölçüsünde para cezası alınmasını emretmekteydi (Özdeğer 1987, 141; Heyd 1973, 57). Kadı sicillerinde eşi fuhuş yaptığı gerekçesi ile mahkemeye ihzar edilenlere para cezasının uygulandığına dair yeterli bilgi yoktur. Kadı sicillerine yansıyan örneklerde, genellikle mahalle ahalisinin eşinin yaramazlıklarından ötürü kocalardan şikâyetçi olduğu görülmektedir. Mahkemeye gelerek fahişeler aleyhinde iddialarda bulunan ve aleyhte tanıklık eden mahalle ahalisinin mahkemeden yegane isteği ise, fuhuş yapan kadının ve buna rıza gösteren kocanın mahalleden ihracıydı (AŞS 1, 94, 104, 112; AŞS 3, 7, 76; AŞS 5, 288; BŞS A-178, 126a; MŞS 8, 79)²⁸⁷. Mahalleden ihraç yalnızca failerin mahalleyi terk etmeleri anlamına gelmiyordu. Failden mahallede bulunan gayrimenkullerini satarak mahalle ile tüm ilişkisini kesmesi istenirdi (MD 7, 1847). Suçu işleyen imam gibi mahallenin idâresinde önemli bir role sahip kişilerden birisi ise, mahalleli imamın görevden ihraç edilmesini talep edebilirdi (AŞS 5, 266)²⁸⁸.

²⁸⁶ Şeriatla zina yapan kadını boşamak esastır. Dolayısıyla zaniyeden boşanmak toplumsal saygınlığı korumak kadar, dinî bir gerekliliği de içeriyordu. Kanunnâmeler bu hususta evlilik akdine dokunmamakla birlikte zina yapan eşle evliliğini sürdüren erkeğe para cezası öngörmüştür (Ze'evi 2001, 232). Kısacası, devlet genel olarak fahişelere nikâh kıyılmasına veya fahişeye evliliğin devam ettirilmesine sıcak bakmıyordu. Ocak 1568 tarihli mühimme kaydına göre, İstanbul'da bir grup hapsedilen fahişelere nikâh kıyma talebinde bulununca; devlet, nikâh kıymaları durumunda İstanbul'da barınamayacakları uyarısında bulunmuştu (MD 7, 623).

²⁸⁷ Mahalleden ihraç meselesi hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. (Tok 2005, 155-173).

²⁸⁸ Mahalle ahalisinin talep ettiği ihracın geçerli olabilmesi için, mahallede ikamet eden çoğunluğun suçlamaların arkasında durması gerekiyordu. Eğer ki iddialarda bulunanlar mahalle ahalisinin çoğunluğu değilse, o vakit iddia mahallede ikamet edenlerden araştırılırdı (MŞS 8, 201). Osmanlı hukuk literatüründe mahkemeye gelerek iddialarda bulunan çoğunluğu ifade etmek için cemm-i gâfir veya cemm-i kesir terimleri kullanılmaktaydı (EŞS 1213, 9). Ayrıntılı bilgi için Bkz. (Ergenç 2012a, 442-453).

Na-mahrem ile birlikte olduğu suçlamasıyla mahkemeye ihzar edilen fahişeler öncelikle uyarılır (MŞS 11, 330), daha sonra ikamet ettiği mahallenin ahali kendisine kefil olmadığından bir yakınlarının kefalet ve denetimine verilirdi (MD 6, 497; BŞS A-178, 83a). Erkekler eşlerini, kızlarını, kız kardeşlerini ve annelerini kapsayan birinci dereceden kadın akrabalarının onur ve namusunu korumakla vazifelidiler²⁸⁹.

Müslüman fahişelerin müşterileri arasında kimi suhtelerin yanısıra askerî sınıfa mensup kişiler (MŞS 11, 291; MD 5, 868; MD 5, 309; Sarıyannis 2008, 51)²⁹⁰ ve gayrimüslimler de bulunmaktaydı (BŞS A-121, 44a, 42a)²⁹¹. İslam hukukuna göre Müslüman bir kadının gayrimüslim erkekle evlenmesi ve münasebette bulunması yasaktır (H. Karaman 2008, 315-316; Aydın 2012, 277). Osmanlılar, Müslüman kadın ile gayrimüslim erkek arasında kurulan ilişkileri sert bir şekilde cezalandırmışlardır. Selânikî Mustafa Efendi'nin kaydettiğine göre, bir Yahudi ile münasebet hâlinde tutulan nâ-pak kadın, Yahudi ile birlikte asılarak siyaset olunmuştu (Selânikî 1999, 715)²⁹². Selânikî'nin aktardığı örneklerde fuhuş yapanların siyaset olunduğu anlaşılıyor. Buna göre kadınlar siyaset edilip denize atılırken; reâyâdan olan erkeklere çengele asmak suretiyle siyaset uygulanır (Heberer 2010, 212-213; Lubenau 2012, 333; Kate Fleet 2010, 112), askerilere ise hapis cezası verilirdi (Selânikî 1999, 597)²⁹³. Arşiv kayıtları fahişelere de hapis cezasının verilebildiğini göstermektedir (BŞS A-121, 16b, 29b; MD 12, 812). İslah-ı nefis olmayıp fuhuş yapmaya devam eden, hapisteyken bile fuhuştan geri durmayanlar vardı. Bursa'da yaşanan olayda avratlar zindanında muhafız olan Ahmet, Kerime adındaki fahişeyi zindandan çıkararak zindan

²⁸⁹ Ekim 1565 tarihli mühimme hükmüne göre, annesi fahişelik yapan Sipahi Mustafa, annesine mukayyet olmamakla suçlanmaktaydı (MD 5, 309).

²⁹⁰ Sipahilerin faili olduğu bir fuhuş olayı III. Murad'ın (1574-1595) oğlu Şehzade Mehmed'in sünnet düğünü sırasında vuku bulmuş, bu olay dönemin müverrihlerinin eserlerine yansımıştı (Peçevi 1866, Cilt 2, 72-73; Hasan Beyzade Ahmed Paşa 2004, 294-295). Düğün esnasında İstanbul'da bulunan Lubenau da aynı olayı eserinde aktarmıştır (Lubenau 2012, 446-454).

²⁹¹ Arşiv kayıtlarına yansıyan örneklerde yalnızca Müslüman kadınlara ait fuhuş suçlamaları yer almaz. Şer'iyye sicillerinde, gayrimüslim kadınların da fuhuş yaptıkları ve fahişe ithamıyla mahkemeye çıkarıldıkları dava örneklerine rastlamak mümkündür (AŞS 9, 245).

²⁹² Benzer şekilde 1570 tarihinde Edirne'de vukua gelen olayda, bir Müslüman kadın ile bir Yahudi zina hâlindeyken suçüstü yakalanmışlardı (MD 9, 157). Müslüman kadınlarla zimmi müşterileri arasındaki ilişkiler klasik dönemdeki örneklerini aşarak Lale Devri'ne taşmıştır. Lale Devri'nde Müslüman kadınların gayrimüslim erkeklerle fuhuş yaptıklarına dair kayıtlar bulunmaktadır. (Zarinebaf 2010, 92).

²⁹³ Gerlach 1578'de tanık olduğu benzer bir olayı aktarırken, Yahudi ile münasebet kuran sipahinin karısının ve bu durumdan haberdar olan sipahinin ve Yahudi'nin idam edildiğini belirtmektedir (Gerlach 2010, 782-783).

yakınında onunla münasebette bulunduğu hâlde mahkemece oluşturulan heyet tarafından suçüstü yapılarak yakalanmıştı (BŞS A-121, 29b)²⁹⁴.

Fuhuşa aracılık edenler ta'zir cezası ile cezalandırılır, alınları dağlanarak, yüzüne kara çalınarak, burun ve kulakları kesilmek suretiyle teşhir edilebilir, küreğe konulabilir, asılmak suretiyle siyaset edilebilirlerdi (Akgündüz 1992, 300, 369; İpşirli 1982, 226-227; Ö. L. Barkan 2001, 121; Baldwin 2012, 142). Fuhuşla mücadelede en etkili yöntemlerden birisi yapılan teftişler esnasında fuhuş yaptığı sabit olan kadınların sürgün edilmesiydi. Kıbrıs, Limni, Sakız gibi geri dönmenin zor olduğu yerlerle beraber, İstanbul çevresindeki Bursa, Tekirdağ, İzmit gibi şehirler sürgün yerleri arasındaydı²⁹⁵. Ayrıca ıslah-ı nefis için fuhuş yapanlara kalebendlik cezası, toplum nezdinde caydırıcı olması niyetiyle de siyaset cezası verilebilmiştir (Yakut 2011b, 265-268).

Zina ve fuhuşun aksine tecavüz vakalarında en az bir mağdur bulunmakta, genellikle de kadınlar mağdur olmaktadır. Bununla birlikte erkeklerin, bilhassa erkek çocukların, mağdur sıfatıyla mahkemeye geldiği örnekler mevcuttur. Kadın mağdurlar toplumsal saygınlığın yitirilmesi kaygısı ile olayı mahkemeye taşımaktan çekinseler de (Ruff 2011, 167) tecavüzün neticesinde vukua gelen hamilelik olayı mahkemeye taşımayı zorunlu kılıyordu (KŞS 8, hüküm.52; KoŞS 2, 207; MŞS 8, 166; AŞS 7, 61b). Zaten Osmanlı hukuk uygulaması tecavüz gibi cinsel içerikli saldırıya maruz kalınması durumunda mağdurun bizzat mahkemeye başvurmasını buyurmaktaydı (Peirce 2005, 174-175). Tecavüz zanlısı olarak mahkemeye çıkarılan failler genellikle suçlarını inkâr yolunu tercih etmekteydiler (KoŞS 1, 143, 235; MŞS 11, 397). Zira tecavüz suçları ispatı zor bir suç olmakla birlikte, bazı durumlarda mağdurun şikâyeti hiçbir anlam ifade etmiyordu. Ankara'da yaşanan olayda Zağfirancı Hanı'nda konaklayan Hasan, tecavüze uğradığı iddiası ile mahkemeye geldiğinde faillerin inkârı ile karşılaşmış, iddiasını ispat edememişti (AŞS 6, 45).

²⁹⁴ Benzer bir örnek İstanbul'da yaşanmış, İstanbul zindanında hapis olan Ayni adındaki kadın zindandan çıkartılmış, erkeklerle birlikteyken yakalanmıştı (Yılmaz 2010, 25).

²⁹⁵ Ancak kimi zaman sürgün cezası beklenen etkiyi göstermekten uzaktı. 1749 senesinde Şam Valisi olan Esad Paşa Şam'daki fahişelerin sürgün edilmesini emrettiğinde fahişeler kısa süre sonra şehre geri dönmüşlerdi. Daha sonra Paşa fahişelerin aylık muayyen bir ücret ödemeleri koşuluyla Şam'da ikamet edebilmelerine imkân tanımıştı. Bu bir anlamda fahişelerin varlıklarının resmî otorite tarafından kabul edilmesi anlamına geliyordu (Rafeq 1990, 183).

Mütecaviz suçlamasıyla mahkemeye ihzar olunan failer arasında suhte-levantler çoğunluğu oluşturmaktadır. Bazı suhte ve leventler ev basarak ya da şehir dışındaki ıssız yerlerden geçenlere saldırıda bulunarak tecavüz suçunu işleyenler arasında öne çıkmaktaydı (MD 3, 1274; MD 3, 1291). Erkek çocuklar, bu tür suç ağlarının saldırıda bulunduğu insanlar arasında ön sıralarda yer almakta (MD 3, 1291; MD 6, 579); sık sık taciz ve istismara uğramaktaydılar (AŞS 9, 289; EŞS 1213, 54; EŞS 1203, 49a; AŞS 1, 43)²⁹⁶. Osmanlı kanunnâmelerinde kız veya erkek çekene siyaset cezasının verileceğinin açıkça belirtilmesine rağmen; cezanın ağırlığı suçun işlenmesini engellemekte yetersiz kalıyordu (Akgündüz 1992, 297). Dahası saldırganlar suçun üzerini örtmek için başka bir suçu işlemekten çekinmiyordu. Manisa’da vukua gelen olayda dört kişi önce Hasan adındaki küçük çocuğa tecavüz etmişler, daha sonra suçun ortaya çıkacağı korkusuyla onu öldürmüşlerdi²⁹⁷. Suçluların yakayı ele vermesi durumunda, Şeyhülislam Ebussuud Efendi faillerin yakılarak veya yüksek bir yerden atılarak katledilmesine fetva vermiştir (H. N. Demirtaş 2016, 601-602). Yaşları ve beden yapıları itibarıyla kendilerini savunamayacak durumda olan çocuklar saldırganlar açısından kolay hedef olmakla birlikte, daha büyük yaştaki erkeklerin de tecavüze maruz kaldıklarını belirtmek gerekir (MŞS 11, 210; AŞS 9, 29).

Fail sıfatıyla mahkemeye çıkarılanlar arasında bir kısım askerî sınıf mensupları da bulunmaktaydı (AŞS 4,7; AŞS 5, 208, 348-349; MD 7, 1386; MD 34, 527, 648). Taşrada görevli bazı askerîler asayişini sağlayıp halkın güvenliğini temin etmek yerine eşkiyayı korumakta, köylünün ehl-i iyaline tasallut olmalarına göz yummaktaydılar (MD 75, 475). Salırganlar arasında yer alan bir diğerk kalabalık grup ise zimmilerdi.

²⁹⁶ Ayrıca erkek çocukları askerî sınıf mensupları tarafından saldırıya maruz kalmaktaydılar (MD 7, 209, 1304; MD 34, 564; M. Ç. Uluçay 1944, 371).

²⁹⁷ “Budur ki karye-i Uhudlardan(?) Bali b. Abdurrahman mahfil-i şer’-i şerife hazır olup karye-i merkumeden Turgut b. Hüseyin nam kimesnenin Ahmed b. Abdullah nam arabı muvacehesinde takrir-i da’va edip dedi ki mezbur Ahmed arap karye-i merkumeden Nasuh b. Yunus nam kimesne ile alat-ı harple benim Hasan nam oğlumu tutup bıçak ile boğazlayıp katl etdiler mucibin talep ederim dedikde mezbur Ahmed arap bi’t-tav’ ve ’r-rıza ikrar ve itiraf edip dedi ki Gözkayası nam mevzıda ben surna çaldım. Karye-i merkumeden Ali b Mehmed ve mevlam merkum Turgud’un Abdussamed nam oğlu ve mezbur Nasuh cem’ olup geldiler. Maktul-ü merkum Hasan’a fil-i şen’i etdiler. Mezbur Hasan feryad edip kaçdı. Sonra mezburan Ali ve Abdussamed bu oğlan bizi ifşa edip birin(?) getirir heman deli(?) keselim deyip mezbur Hasan’ı tuttuk ben ayağın tuttum mezbur Nasuh başını tuttu mezburan Ali ve Abdussamed bıçak ile boğazladılar dediği bi’t-talep kayd-ı sicil olundu. Hurrirre fi tarihi’l-mezbur (evasıt-ı şehr-i Şevval 984) (MŞS 11, 258; Bkz. Belge 8).”

Zimmiler Müslümanların kadın ve kızlarına tecavüz etmekte, ev basmakta ve halka zulmekteydiler (MD 6, 1170; MD 7, 1212).

Askerîlerin eşleri, kızları, cariyeleri gibi birinci dereceden yakınları tecavüz suçlarından mağdur olanlar arasında yer almaktadır (MD 75, 568; MD 7, 2359). Bilhassa sefere giden seyfiye sınıfı mensuplarının aralarında bıraktığı yakınları cinsel saldırıya maruz kalmaktaydı. Haziran 1560'ta Eğirdir'de naiblik yapan Hayreddin sefere giden birinin eşini alıkoymuş ve tecavüz etmişti (MD 3, 1256). Tecavüz suçlarında, aile efradının evden uzakta olduğu zamanlar saldırganlar için uygun anı oluşturuyordu. Malkara'da yaşanan olayda annesi tarlaya çalışmaya giden Elif (MD 3, 207) ve Ankara'da yaşanan olaylarda eşleri aher yerde olan Selim Şah (AŞS 5, 32) ve Asya böyle bir zamanda tecavüze uğramıştı (AŞS 7, 101b). Başka bir örnekte ise eşi hapiste olan Halime Yeniçeri Hüseyin'in tecavüzüne uğramıştı (AŞS 4, 7).

Şer'iyeye sicillerinde kayıtlı tecavüz olaylarından bazılarının daha önceden tasarlanarak işlendiğine dair delillere rastlamak mümkündür. Manisa 11 numaralı şer'iyeye sicilinde yer alan olayda; Hatice b. Ali, Fatma b. Mehmed'i akşam vakti evine davet etmiş ve geceyi orada geçirmesini istemiş, Hatice'nin kardeşi Hasan ise o gece misafir olan Fatma'ya tecavüz etmişti (MŞS 11, 47; Bkz. Belge 9). Yine Manisa'da yaşanan başka bir olayda ise, Mihti hatun "*bana nakış öğret*" diyerek Kamer b. Hasan'ı evine davet ettiğinde; Kamer o sırada evde bulunan dört erkeğin saldırısına uğramıştı (MŞS 8, 61). Belirtmek gerekir ki, cinsel saldırıların komşular veya tanıdıklar arasında yaşanması ender yaşanan bir olay olmaktan ziyade, tecavüz suçlarında sık rastlanan bir durumdur (Newman 2011, 207-209).

Osmanlılar kadınları taciz ve tecavüzdten korumanın yolunu onları sosyal hayattan soyutlamakta, erkeklerle bir arada bulunacakları mekânlara girmelerini yasaklamakta bulmuşlardı. Örneğin 1573-1583 yılları arasında çıkarılan muhtelif hükümlerle kadınların kaymakçı dükkânlarına gitmeleri ve erkeklerle bir arada peremelere (kayıklara) binmeleri yasaklanmıştır (Altınay 2000, 71-73). III. Osman (1754-1757) döneminde ve daha sonraki dönemlerde kadınlarla erkeklerin bir arada bulunmalarına mani olmak niyetiyle uygulanan yasaklar genişletilerek haftanın belirli günleri kadınların sokağa çıkması yasaklanmıştır (Ergut 2012, 236). Ne var ki, kadınların kamusal alanda bulunmalarına getirilen kısıtlamalar tecavüz ve taciz gibi

suçların işlenmesine mani olamıyordu. Osmanlı dünyasında mahrem hayatın merkezinde yer alan ev²⁹⁸, cinsel içerikli suçların en çok işlendiği mekânlardı. Zina ve fuhuş suçlarında failer için gözden uzak alanlar anlamına gelen evler, tecavüz suçlarında mağdurun güvenliğini sağlamaktan uzak mekânlardı. Tecavüz suçları sıklıkla evlerde işleniyor, mağdurlar bilhassa gece yarısı yapılan ev baskınlarında kendilerini müdafaa edemiyorlardı (MD 12, 428; MD 6, 764; EŞS 1179, 61b). Saldırganlar bazı durumlarda hane içerisindeki savunmasız kadınların ırzına geçiyorlar; bazı durumlarda ise kadınları kaçıarak Osmanlı hukuk dilinin nitelemesiyle “*fîl-i kabih*” te bulunuyorlardı (MD 6, 966). Gece yarısı baskınlarında mağdurların yardımına koşan mahallenin onurunu korumakla görevli mahalle ahalisiydi (MD 3, 1532). Onurun ve namusun toplumsal saygınlığı tanımladığı dönemde tecavüze uğrayan kadınların kendi canlarına kıydıkları örneklere de rastlamak mümkündür (MD 75, 293).

Evlerin yanısıra tecavüz vakalarının sıklıkla vuku bulduğu şehir dışındaki mekânlar (MŞS 11, 32); havanın kararmasıyla birlikte suç için uygun mahaller hâlini alıyordu. Manisa’da yaşanan olayda Süleyman ve Mehmed’in değirmenden gelirken gece karanlığında yolları kesilmiş ve Süleyman’a defalarca tecavüz edilmişti (MŞS 11, 210; Bkz. Belge 10).

Nitelik olarak tecavüze benzeyen cinsel taciz ve sarkıntılık Osmanlı ceza kanunnâmelerinde müeyyidesi hapis ve para cezası olan birer suç olarak tanımlanmıştır (Akgündüz 2006, 348; Özdeğer 1987, 141; Heyd 1973, 61). Kadı sicillerine yansıyan taciz örneklerinde kadınların genellikle sokaklarda saldırıya maruz kaldıkları ve davalarını ispat edemedikleri görülmektedir. Bu noktada dikkat çekici olan sokakların, kadınların saldırıya uğradığını ispat edemeyecek kadar insandan yoksun ıssız mekânlar olmasıdır (KoŞS 1, 188; AŞS 4, 226; AŞS 5, 32, KŞS 7, 50). Tacizin ispat edilmesi durumunda ise siyasete varan cezalar verilebilmekteydi (MD 7, 1132)²⁹⁹. Devlet, özellikle küçük yaşta çocukların cinsel istismara maruz kalmalarını sert bir şekilde cezalandırmaktaydı. Mevzubahis çocuklar olunca, suçun ispatında

²⁹⁸ Osmanlı’da mahrem hayat hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. (Tekgül 2013, 411-432).

²⁹⁹ Orta Çağ’da tecavüz zanlılarına canlı bir şekilde derisinin yüzülmesi gibi ağır cezalara çarptırılıyordu (Kanat 2010, 225). Yeni Çağ Avrupa’sında ise taciz suçlarına teşhir, sürgün, damgalama gibi bir dizi ceza verilebilmekteydi (Ruff 2011, 119).

aranan dört şahit şartı uygulanmıyordu (Sert 2008, 354). Bu da çocuklara yönelik tecavüzün cezasız kalmadığı, mutlaka cezalandırıldığı anlamına gelmektedir. Cinsel istismar ve taciz sonucunda verilen siyaset cezasının tatbikinde çok farklı yöntemlerin uygulandığı, 1596'da bir imamın kızını taciz ettiği için topun ağzına konularak havaya uçurulan yeniçerinin hikayesinden anlaşılmaktadır (Selânikî 1999, 622). 1587-1589 yılları arasında İstanbul'da bulunan Lubenau ise erkek çocuklarına yönelik tecavüzün yaygınlığından bahsetmekte, kendisi İstanbul'da bulunduğu sırada meydana gelen tecavüz vakasında saldırganın hadım edildiğini belirtmektedir (Lubenau 2012, 148, 332). Gerlach ise, homoseksüel ilişki içerisinde olan gayrimüslimlerin kazığa oturtulmak suretiyle cezalandırıldığını, Müslüman olmaları hâlinde ise ölüm cezası mutlak olmak şartıyla kafası kesilerek cezanın uygulandığını belirtmektedir. Ayrıca Gerlach'ın aktardığına göre bir çocuğa tecavüz eden ve organlarını kesen kimse asılarak cezalandırıldığı gibi, failin ailesi de cezalandırılmış, Rodos'a sürgüne gönderilmişti (Gerlach 2010, 236-237).

Cinsel içerikli suçlar evler gibi gözden uzak mekânlarda işlenebildiği gibi kamusal alanlarda da işlenebilmekteydi. Örneğin hanlar (AŞS 5, 208; AŞS 6, 45; KŞS 8, hüküm.24), hamamlar (MD 6, 1400; MD 3, 1291; MD 75, 298; MD 3, 1291; Sarıyannis 2008, 58), bekâr odaları (BŞS A-121, 10a, 62b; MŞS 12, 280), dükkânlar ve sandallar (Altınay 2000, 71-73; Rafeq 1990, 182-183) gibi şehir içi mekânlar ile otluk (BŞS A-121 40b), tarla (AŞS 6, 81), bağ (KoŞS 2, 48) zaviye (MD 6, 264) gibi mekânlar bu türden suçların işlendiği yerler arasında yer almaktaydı. Kamusal alanın ötesinde gayriahlaki münasebette bulunulan suçların işlendiği mekânlar arasında ibadethaneler de bulunmaktaydı. Ocak 1584'te Bursa mahkemesine gelen Hacı Mustafa ve Süleyman, Emine Hatun ile Nurullah'ı Şeker Hoca Mescidinde uygunsuz vaziyette gördüklerini beyan etmişlerdi (BŞS A-121, 36a).

Osmanlı ceza uygulamasında tecavüz suçunu işleyen failere genellikle siyaset cezası (MD 7, 225, 447, 1956), siyasetten daha hafif olmakla birlikte yine de ağır bir ceza sayılan kürek cezası³⁰⁰ ile (MD 7, 514; MD 5, 1720; MD 9, 94) nadiren hapis

³⁰⁰ Bu türden suçlarda kürek cezasının mühleti 3 aydan 8 aya kadar değişebilmekteydi (Yakut 2011b, 266-267).

cezası verilebilirdi (MD 7, 2359)³⁰¹. 1578-81 yılları arasında Osmanlı ülkesinde bulunan Schweigger emred oğlanlara tecavüz edenlerin cami minaresinden atılmak suretiyle cezalandırıldıklarını belirtmektedir (Schweiggeer 2014, 204). Lubenau ise tecavüz suçunu işleyenlerin hadım edildiğini yazmıştır (Lubenau 2012, 148, 332). Ayrıca tecavüz davaları sulhla neticelenebilirdi (MŞS 12, 10). Askerîler cinsel içerikli suçların herhangi birini işlemeleri durumunda öncelikle görevlerinden azl olunurlar, daha sonra ise suçun şiddeti ile doğru orantılı bir şekilde cezalandırılırlardı (BŞS A-166, 32a).

8. SÖZLÜ ŞİDDET: HAKARET VE İFTİRA

8.1. Osmanlı Hukukunda Hakaret ve İftira Suçları

Hakaret psikolojik bir saldırı çeşididir. Sözcüklerle saldırı olarak da nitelenebilecek hakaret eylemi, karşıdaki insanda kendini küçük görme, yılgınlık, eşitsizlik ve ötekileşme gibi sonuçlara yol açar (Erkek 2009, 52). Lügatte “*onur kırma, küçültücü söz veya davranış*” (Akalin 2011, 1027) manalarına gelen; Osmanlı arşiv metinlerinde “*nâ-seza kelimât*” (MD 3, 1134), “*sebb*”, (MD 3, 1468), “*şetm*” (MD 3, 1554), “*şetm-i galiz*” (AŞS 4, 134), “*nâ-meşru kelimât*” (BŞS A-166, 40), “*nâ-şayeste kelimât*” (MD 9, 163), “*sövmek*” (MD 6, 127) vb. gibi ifadelerle belirtilen hakaret suçları toplum içerisinde bireyi ötekileştirmenin bir yöntemidir³⁰².

İslam hukukunda bir kimseye hakaret etmek ta’zir cezası gerektirir. Osmanlı Devleti’nde hakareti Ceza Kanunnâmesinde ta’zir cezası gerektiren bir suç olarak tanımlayan II. Mehmed’dir (1451-1481)³⁰³. I. Selim Kanunnâmesinde hakaret suçlarına had veya ta’zir cezalarının verilmesi uygun görülmüştür³⁰⁴. Esra Yakut’a göre (Yakut 2011, 160) hakaret suçlarının hükmü ta’zir cezası iken, I. Selim

³⁰¹ Avrupa’da ise tecavüz faillerine sürgün ve hapis cezaları verilmekteydi (Ruff 2011, 174). Memlûklularda ise faillere burun kesme veya hadım etme cezaları verilmekteydi (İbrahim 2010, 31).

³⁰² Ötekileştirme hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. (Nahya 2011, 27-30; Özçalık 2008, 1-7).

³⁰³ *Ve bir kişi bir kişiye fuhş ile söğse, şer’le ta’zir olunup kırk akçe cerime alına...* (Akgündüz 2006, 328).

³⁰⁴ *Eğer bir kimesne âhere ta’zir lazım olacak ya had lâzım olacak şetm eylese eğer had ise üç ağaca bir akçe cürm alına; eğer ta’zir ise iki ağaca bir akçe cürm alına* (Akgündüz 1991, 91).

Kanunnâmesinde had ve ta'zir cezalarının birlikte öngörülmesinin nedeni; hakaretin içeriğinde fahişe, kahpe gibi zina iftirası (kazf) suçu kapsamına giren ifadelerin bulunması durumunda had cezasının verilmesi, aksi durumlarda ise ta'zir cezasının verilebilmesidir. I. Süleyman Kanunnâmesinde ise zina iftirası suçu³⁰⁵ ve hakaret suçu ayrı ayrı tanzim edilmiştir. Buna göre “*nâ-meşru kelimât*” içeren sözlü saldırılar hakaret suçu kapsamına girmektedir ve ta'zir cezası gerektirmektedir³⁰⁶. I. Süleyman'dan (1520-1566) sonra halefleri tarafından yapılan kanunnâmelerde de kendisi tarafından getirilen sınıflandırma korunarak, kazf (zina iftirası) ve nâ-meşru kelimât olarak nitelenen hakaret suçları ayrı ayrı tanzim edilmiştir (Akgündüz 1996, 498).

Devrin şeyhülislamına ait fetva mecmualarında ise hakaret konusu, kanunnâmelere nazaran daha detaylı olarak ele alınmıştır. Şeyhülislam İbn Kemal'in fetvalarında dinî değerlere hakaret ve kişiliğe dair hakaretlerin ne gibi müeyyidelerle karşılaşacağına dair ayrıntılı yer verilmiştir. İbn Kemal'in fetvalarına göre; Hz. Peygambere ve onun ehl-i beytine hakaret etmenin cezası siyasettir. Şeyhülislam Ebussuud Efendi de aynı kanıdadır (Düzdağ 2009, 169). Bu hakareti eden eğer Müslim ise siyasetten hiçbir şekilde halas olmaz. Hakareti eden gayrimüslim ise, İslam dinini kabul ettiği takdirde siyasetten kurtulur. Sahabe-i Kirama edilen küfürler ise ta'zir cezası ile cezalandırılır (İnanır 2011, 155).

Bir kişinin başka birinin kişiliğine karşı ettiği hakaretlerde ise hem İbn Kemal'e göre (İnanır 2011, 156-161), hem de Çatalcalı Ali Efendi'ye göre ta'zir cezası verilmelidir (H. N. Demirtaş 2014, 245-249). Çatalcalı Ali Efendi'ye göre, iki kişinin karşılıklı olarak birbirine hakaret etmesi durumunda iki tarafa da ceza verilmez. İki kişinin karşılıklı olarak birbirlerine hakaret etmeleri, iki mağdur ortaya çıkarmaktadır. Hakaretin suç olarak kabul edilmesi için bir fail (hakaret eden) bir de mağdurun (hakarete uğrayan) olması gereklidir. Ancak bu durum zina iftirası dışındaki iftira suçları için geçerlidir. Bir kimse diğerine “*zâni*” dese, o da “*sensin*” diye cevap verse her ikisine de ceza gerekir (Ekinci 2008, 349). Ayrıca gıyaben hakaret etmek herhangi

³⁰⁵ Eğer bir kişi bir kimesneye hadd veya ta'zir (lazım) olıcak kazf itse hadd ise üç ağaca bir akçe cürm alına, ta'zir ise iki ağaca bir akçe cürm alına (Heyd 1973, 70).

³⁰⁶ Bir kimesne âhere nâ-meşru' kelimât söylese kadı ta'zir edüb iki ağaca bir akçe alına (Heyd 1973, 71).

bir hukuki yaptırım gerektirmez. Hukuki yaptırımın olabilmesi için hakaretin yüze karşı edilmesi gerekir. Osmanlı hukuk literatürü bir kimseye sinkaflı küfür etmeyi “*cima lafzı ile hakaret etme*” olarak nitelendirmiştir. Cima lafzı ile bir kimsenin anasına, kız kardeşine veyahut da eşine edilen hakaretler taz’irle cezalandırılır (H. N. Demirtaş 2014, 249-251).

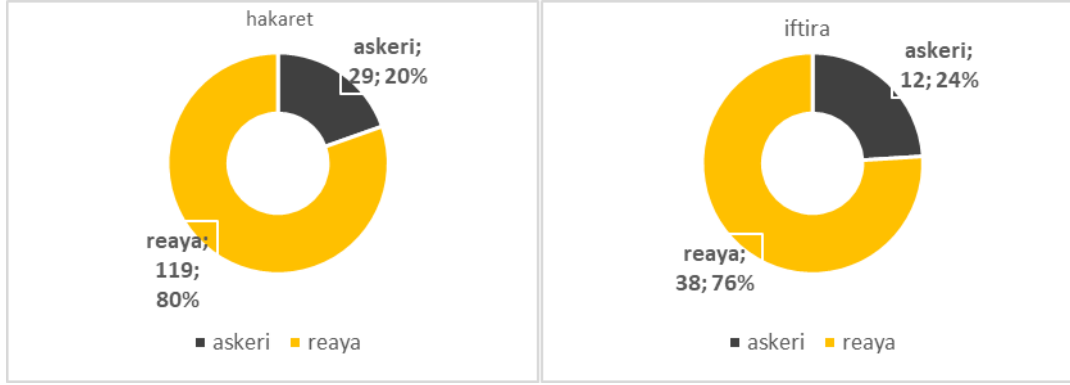
Sözlü şiddetin bir diğer çeşidi ise iftiradır. Firye sözcüğünden türetilen iftira kelimesi, uydurma, kara çalma, yalan ithamda bulunma anlamlarına gelmektedir (Doğan 2008, 10). İslam hukuku iftira suçunu genel olarak iki kısma ayırmaktadır. Bunlardan birincisi zina iftirasıdır (kazf); diğeri ise zina iftirası dışında kalan suçları ihtiva eden hilekârlık, ahlaksızlık, hırsızlık gibi ispatlanamayan ithamlarla yapılan iftiraldır. Zina iftirası dışındaki iftira suçlarında İslam hukuku ceza yetkisini devleti idâre edene bırakmış, ta’zir cezasının verilmesini uygun görmüştür (Doğan 2008, 125-137). I. Süleyman’ın Kanunnâmesinde zina iftirası dışındaki iftira suçlarının taz’irle cezalandırıldığı görülmektedir (Heyd 1973, 71). Bozok Kanunnâmesinde ise kadına ve oğlana iftirada bulunan kimsenin dili kesilir veya 5 altını cerime olarak alınır. Zina iftirasında bulunan kimseye seksen ağaç veya seksen akçe para cezası verilir (Ö. L. Barkan 2001, 127). Zina iftirası ise İslam hukukunun üzerinde hassasiyetle durduğu bir konudur. Zina iftirası diğeri bir ifade ile kazf, İslam hukukunda had suçları kapsamına girmektedir. Namuslu bir Müslümana zina iftirasında bulunan faile ceza olarak seksen sopa dayak takdir edilmiştir (H. Karaman 2008, 172). Müslüman olmayanlara karşı işlenmiş kazf suçlarında ise ta’zir cezası verilir (Üçök 1946a, 136). Hatırlanacağı üzere had cezaları Kur’an’ın hükümleri ve Hz. Peygamberin sünneti ile sabit olduğundan idârecilerin bu konuda takdir hakkı kullanması söz konusu değildir (Aydın 2012, 184-196). Osmanlı uygulamasında ise yukarıda bahsedildiği üzere kanunnâmelerin yanı sıra fetva mecmualarında da zina iftirasına had cezası verilmekteydi (İnanır 2011, 134-135; H. N. Demirtaş 2014, 243-244).

8.2. Osmanlı Toplumunda Hakaret ve İftira Suçu

Hatırlanacağı üzere giriş bölümünde toplumun hoş karşılamadığı davranışların sosyolojik açıdan sapma olarak nitelendirildiği, suçun ise karşılığında yaptırım öngörülen eylemler bütünü olduğundan bahsedilmişti. Hakaret ve iftira suçları toplumsal bağlara hasar veren eylemlerdir. Bu yönüyle mezkûr suçlar sosyal sapma kategorisine girmektedir. İnsanoğlu var olduğundan beri her toplumda ve toplumun her kesiminde görülen hakaret, kişinin kendisini güçsüz hissettiği ve fiziksel bir tepki ile kendisini savunmasının mümkün olmadığı durumlarda ortaya çıkan sözel yolla şiddet uygulama biçimidir (Erkek 2009, 52). Nitekim Leslie Peirce (2005, 87, 140) sövgünün görece güçsüz olanın sesini duyurmak için kullandığı bir araç olduğunu belirtmektedir. Osmanlı dünyasında sözlü kültürün önemli bir yeri vardı. Karşılıklı güven duygusunun inşasında üslup önemli bir rol oynamaktaydı. İnsanlar toplum içerisindeki saygınlıklarını üslupları ile elde etmekteydiler (Grehan 2004, 992). Kınalı-zade Ali Çelebi'nin (2014, 271) dediği gibi insanlar lisanlarının ürünleriydi. Üslup sayesinde elde edilen saygınlığı yitirmenin en kolay yollarından biri hakaret unsuru barındıran söz söylemektir. Birgivî Mehmed Efendi'ye göre hakaret etmek ve iftira atmak altmış civarındaki dil felaketinden biriydi (Peirce 2005, 236)³⁰⁷. Hakaret eden toplum nezdinde saygınlığını yitirmekle kalmıyor; hukuki açıdan da itibarını kaybediyordu. Bilhassa cima lafzı ile sinkafı hakaret edenin şهادeti kabul edilmiyordu (İnanır 2011, 126-127).

XVI. yüzyılın Osmanlı dünyasında hakaret suçunu en fazla reâyâ sınıfına mensup olanlar işlemekteydi. Aynı dönem İngiltere'sinde ise hakaretin soylular arasında sıradan halk yığınlarındaki kadar yaygın olduğu görülmektedir (Whipple 1885, 543). Osmanlı Devleti'nin sosyal dokusunda askerîler olarak nitelenen grup tam olarak Avrupalı burjuva sınıfı gibi ayrıcalıklara sahip olmasa da; Osmanlı toplumu içerisinde ayrıcalıklı bir konuma sahipti (Sahillioğlu 1991, 488-489). Mahkeme kayıtlarına akseden hakaret suçlarının beşte biri askerî sınıf mensupları tarafından işlenmişti (Bkz. Grafik 18).

³⁰⁷ Kınalı-zade Ali Çelebi dilin felaketlerinin nasıl giderileceği hakkında *Ahlâk-ı Alâ'î adlı eserinde çözüm yolları sunmuştur* (Kınalı-zade Ali Çelebi 2014, 271-333).

Grafik 18: Hakaret ve İftira Suçunun Sosyal Kimliğe Göre Dağılımı

Sözlü şiddet olarak hakaret, kişinin manevi değerlerini aşağılama yolu ile yapılabildiği gibi; direkt olarak kişinin şahsına, fiziki yapısına, aile üyelerine veya yaşam tarzına yönelik bir aşağılama şeklinde de yapılabilmekteydi. XVI. yüzyılın ikinci yarısında zamanın müşahitlerinin ortaya koyduğu eserlere bakıldığında, Osmanlı dünyasında çok farklı sözcüklerin hakaret olarak algılandığı görülür. Bu açıdan en zengin kaynaklardan birisi fetva mecmualarıdır. Fetva mecmualarında “kefen soyucu, bre pezevenk, gidi, hınzır, mel’ûn, ırgat, hımar (eşek), taharetsiz, kâfir, Yahudi oğlu, köpek, necaset, haramzade (H. N. Demirtaş 2014, 245-248), yezid, bre boynuzlu, cahil, kelb, domuz, şeytan, kara yüzlü, fasık, (İnanır 2011, 156-160)” gibi ifadelerin hakaret niyetiyle kullanıldığı görülmektedir. Hukuki birer metin olan fetvalardaki hakaret ifadelerinin yanı sıra, çeşitli sebeplerle Osmanlı ülkesinde bulunan Batılı gözlemcilerin anlatılarında da hakaret unsuruna rastlamak mümkündür. Gâvur sözcüğü Müslümanlar tarafından gayrimüslimleri ötekileştirmeye yönelik kullanılan bir tabirdi (Gerlach 2010, 468, 788; Bassano 2011, 38). Gâvur sözcüğünün aksine genellikle Müslümanlar için kullanılan kâfir lafzı, mahkeme kayıtlarına göre hem Müslümanlar arasında hakaret amaçlı hem de bürokrasi diline gayrimüslimleri nitelemek için kullanılan kelimeler arasında yer almaktaydı (MD 3, 2; MD 39, 121; EdŞS 15, 3a). Arşiv belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla kâfir sözcüğü ile hakarete maruz kalanlar genellikle sonradan Müslüman olanlardı. Sonradan Müslüman olanların arşiv belgelerinden tespiti hakkında araştırmacılar tarafından geliştirilen teoriler mevcuttur. Ménage (1965, 112-118) ve Lowry’nin çalışmalarının ortaya koyduğu üzere baba adı Abdullah olanların, kesin olmamakla birlikte, sonradan

Müslüman olmaları ihtimali vardır³⁰⁸. Mühimme ve şer'iyye kayıtlarındaki suç ihtiva eden metinlerde bu ihtimali güçlendirecek sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırmaya konu olan 4148 belgenin, 470'inde (fail, mağdur, mağdur yakını veya şahit olarak) Abdullah ismi bulunmakta olup; Abdullah ismi şahıs adı olarak 33 kere (%6,2), baba adı olarak 498 (%93,8) kere geçmektedir. Bu açıdan baba adları Abdullah olan ve askerî sınıfa mensup oldukları anlaşılan ve kâfir kelimesi ile hakarete uğrayan iki kişinin sonradan Müslüman olduklarına dair bir iddia öne sürülebilir. Konya'da subaşı olan Yusuf b. Abdullah (KoŞS 2, 287) ve Kayseri'de Yeniçerilere serdar olduğu belirtilen Süleyman Bey b. Abdullah (KŞS 11, 55) kâfir lafzı ile hakarete maruz kalmıştır. XVII. yüzyıl Şeyhülislamlarından Çatalcalı Ali Efendi'ye göre bir Müslümana kâfir diyerek hakarete bulunmak ta'zir cezası gerektiren bir eylemdir (H. N. Demirtaş 2014, 246). Kâfir lafzı ile hakaret suçlarında fail ve mağdur genellikle Müslümandır. Bazı aşırı örneklerde ise gayrimüslimlerin Müslümanlar için kâfir lafzını kullandığı görülmektedir³⁰⁹.

Hakaret	%	Hakaret	%
Eş/çocuğu kullanarak sövme	31 (%20,9)	Kanuna/Şer'e	5 (%3,4)
Ağız ve diğer organlara sövme	23 (%15,5)	Köftehor	1 (%0,7)
Gidi/pezevenk	19 (%12,8)	Fasık	1 (%0,7)
Dine	17 (%11,4)	Köpek	1 (%0,7)
Hırsız	15 (%10,1)	Yalancı	1 (%0,7)
Cima lafzı	7 (%4,7)	Gammaz	1 (%0,7)
Peygambere	7 (%4,7)	Yezid	1 (%0,7)
Ashaba	5 (%3,4)	Yahudi	1 (%0,7)
Kâfir	5 (%3,4)	Ribahor	1 (%0,7)
Hinzir/ yaramaz	5 (%3,4)	Kahpe	1 (%0,7)

Tablo 13: Hakaret Olarak Kullanılan Kelimeler

Gâvur, kâfir gibi dinî açıdan ötekileştirme içeren hakaret unsurlarının yanı sıra, Osmanlı toplumunun parçası olan azınlıkların cemaat isimleri de (Yahudi gibi) birer hakaret unsuru olarak kullanılabilirdi. Bursa'da ikamet eden Mahmud b. Mehmed, Mehmed b. Ali'ye Yahudi diyerek hakaret etmişti³¹⁰. Fetva mecmularının da ortaya

³⁰⁸ Lowry Trabzon üzerine yaptığı çalışmada XVI. yüzyılda, Trabzon şehrinde, en çok kullanılan erkek isimlerinin listesini vermekte; Abdullah isminin şahıs adı olarak 3 kere, baba adı olarak da 419 kere geçtiğini ortaya koymaktadır. Abdullah isminin şahıs adı olarak çok az kullanılması, baba adı olarak çok fazla kullanılmasından yola çıkan Lowry, baba adı Abdullah olanların sonradan Müslüman olan kişiler olabileceğini öne sürmektedir (Lowry 2010, 157-180).

³⁰⁹ "...bana bire kâfir deyi hayf ve te'addi eyledi... (AŞS 5, 98)."

³¹⁰ "Oldur ki Mehmed b. Ali, Mahmud b. Mehmed mahzarında takrir-i dava edip mezkûr Mahmud bana hınzır ve Yahudi ve yezid deyi şetm eyledi şer'le mucibin talep ederim... (BŞS A-121, 48a)."

koyduğu üzere Yahudi kelimesi Osmanlı dünyasında hakaret olarak kullanılmakla birlikte, bir Müslümanın bir Müslümana Yahudi diyerek şetm etmesi ta'zir cezası gerektirmekteydi (H. N. Demirtaş 2014, 247).

Osmanlı toplumunda edilen hakaretlerin çoğunda mağdurun eşine ve çocuklarına yönelik ifadeler bulunmaktaydı. Şer'iyye sicillerinde, diğer davalarda olduğu gibi, vakanın oluşu hakkında yani hakaretin neden edildiği veya hangi kelimelerle edildiğine dair genellikle malumat verilmemekteydi. Kadı tarafından özetlenerek kayda geçirilen hakaret davalarında, ağır sinkaflı ifadeler genellikle sicile kaydedilmemekte onun yerine “avretime şetm etti (MD 3, 1554; AŞS 2, 98; AŞS 3, 52; KŞS 12, 211)”, “ağzıma şetm etti (MŞS 8, 106)” gibi ifadeler kullanılmaktaydı³¹¹. Osmanlı hukuk literatüründe sinkaflı ifadeler için kullanılan cima lafzı ile hakaretin hedefinde genellikle mağdurun eşi bulunmaktaydı. Ancak mağdurun kendisinin³¹² ve çocuklarının³¹³ da cima lafzı ile hakarete uğradığı vaki idi (EŞS 1204, 36b). Hakaret suçlarında yaygın bir durum da failin ve mağdurun aynı aileden olması idi. Osmanlı hukuk kaynaklarında yer alan örneklere göre aile içinde yaşanan hakaret vakalarında babanın evladına³¹⁴ veyahut evladın babaya galiz ifadeler sarf ettikleri görülmektedir. Örneğin Edremit mahkemesine yansıyan olayda Ahmed b. Turbali babasına ve anasına hakaret etmişti³¹⁵. Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi'ye göre bir kimsenin babasına şetm etmesi ta'zir gerektirir (H. N. Demirtaş 2014, 249).

Gerek akrabalar arasında yaşanan hakaret davalarında gerekse toplum içerisindeki gündelik sosyal ilişkiler sırasında vuku bulan hakaret olaylarının mahkemeye yansımada darp suçu önemli bir yer tutuyordu. Hakarete uğrayan kişi çoğu zaman hakaret edeni darp ettiği için olay mahkemeye taşınmaktaydı³¹⁶. Ankara'nın Çiftlik Köyünde ikamet eden Akbaba b. Minnet, karısı Firdevs'i bıçakla

³¹¹ Genellikle böyle olmakla birlikte, şer'iyye sicillerinde, sinkaflı ifadelerin dava kaydına geçirildiği örneklere de rastlanılmaktadır. “Budur ki Bekir b. Ahmed, Mahmud b. Budak nam kimesneyi ihzar edip mezbur bana “bire ağzını avradını s.diğimin ribh-horu(?) ve kahbesi dedi...(AŞS 1, 123).”

³¹² “Mehmed b. Elham(?) nam kimesne Kıryazı(?) veledi Balyoz mahzarında bana seni s.ke s.ke alıp giderim deyi şetm eyledi ...(BŞS A-121, 15a).”

³¹³ “...bana haşa bre avretini oğlanını s.diğim gidisi deyi şetm etdikden sonra beni muhkem tabanca ile darp etdi hakkım şer'le talep ederim...(MŞS 11, 200).”

³¹⁴ “Mes'ele: Zeyd, oğluna “Yüzünü s.ktiğim” dese ve kızına “Fercini s.ktiğim” dese şer'an ne lazım olur? El cevap: Ta'zir-i belîğ ve tecdid-i i'man lazım olur (İnanır 2011, 159).”

³¹⁵ “vech-i tahrir-i huruf oldur ki Turbali b. Ali meclis-i şer'e gelip oğlum Ahmed benim ağzıma ve avretime şetm edip bana te'addiden hâli değildir deyip şekva etdikde ...(EŞS 1203, 50a).”

³¹⁶ “...mezbur Veli bana ağzına burnuna s.çarım dediği için let eyledim ...(MŞS 8, 2).”

yaralayıp kadı huzuruna çıkarıldığında, “*benim haşa ağzıma ve burnuma şetm-i galiz ile şetm eyleyip benim dahi ihtiyarım kalmadı*” diyerek kendisini savunmuştu (AŞS 4, 93). Osmanlı toplumunda cima lafzı ile hakaretin yanı sıra vücut azalarını (KŞS 7, hüküm. 74; KŞS 12, 66; EŞS 1203, 50a) ve şahsın karakterini ve namusunu hedef alan kelimelerle hakaret etmek yaygın bir sözlü saldırı çeşidiydi (KoŞS 1, 208; MŞS 9, 66). Öte yandan hakaret ve darp suçlarının iç içe geçtiği dava örneklerinde hakaret etmek, darp suçunun işlenmesine zemin hazırladığı gibi; darp suçunun işlenmesi sırasında failin mağdura yönelik hakaretamiz ifadeler kullanması da oldukça yaygındı (AŞS 6, 99; MŞS 11, 190). 1591 yılında Ankara mahkemesine ihzar edilen Mehmed b. Şakir, Yakup Halifeyi darp etmekle ve ona hakaret etmekle suçlanmıştı³¹⁷.

Galiz ifadelerle edilen hakaretlerin içeriğinde dinî değerler (MD 10, 280), ashab-ı kiram (MD 7, 2131), mezhep kurucuları (AŞS 2, 32) ve Hz. Peygamber (MD 12, 612) gibi manevi değerler de yer almaktaydı. Osmanlı hukuku manevi değerlere hakaret konusunda ağır yaptırımlar ön görüyordu. Şeyhülislam İbn Kemal, Hz. Peygambere hakaret etmenin siyaset gerektirdiğini, Hulefâ-ı Râşidîn’den ilk üçüne hakaret etmenin ise ta’zir gerektirdiğini belirtir (İnanır 2011, 155). Peygambere hakaret eden kimse dinden çıkmış sayılır. 1560 yılında İstanbul’a yansıyan bir davada, peygambere hakaret eden sipahi Hüseyin’in mülhid olduğu belirtilmiştir. Hz. Peygambere hakaret eden sipahi Hüseyin hapis cezası ile cezalandırılmıştır. İlgili hükümde yer alan “*teftiş ve tefahhus edip göresin. Mezkûrun, hâşâ sebb-i Nebî idüp elfâz-ı küfr söylediği vâkı’ ise habs idüp...*” ifadesi hapis cezasının soruşturma süresince verilen bir ceza olduğunu göstermektedir³¹⁸. Zira Peygambere veya halifelere hakaret içeren diğer dava örneklerinde görüldüğü gibi hapis cezası din büyüklerine hakaret yoluyla işlenen suçlarda cezanın bir aşaması konumundadır. Hapis cezasından sonra siyaset cezasının verilmesi mutlaktır. Çorum’da sipahi olan Haydar sebb-i nebi ettiği için (MD 7, 2263), Tebriz reâyâsından Şükrullah ashab-ı

³¹⁷ “... Mehmed dün gece akşam namazından çıktıktan sonra yoluma gelip bire gidi bre baldızın filan edici deyi darb-ı şedid ile darp eyledi dedikde...(AŞS 3, 90).”

³¹⁸ “İlbasan Beğine ve kâdisına ve Manastır kâdisına hüküm ki: Sen ki sancak-beğisin, İlbasan kadısı ile mektûb gönderüp isban ? () kazasında Sales? () nâm karyede mütemekkin olan sipâhî oğlanlarından Hüseyin nâm kimesne hâşâ sebb-i Nebî idüp ve elfâz-ı küfre mukarr olmağın meclis-i şer’ a ihzar olunup tefahhus olundukda hâşâ sebb-i Nebî ve elfâz-ı küfr söylediği şühûd-i udul ile sâbit olup mülhid olduğun bildirmişsin. Buyurdum ki: Vusul buldukda, husûs-ı mezbûrî onat vechile hakk üzere teftiş ü tefahhus idüp göresin; mezkûrun, hâşâ sebb-i Nebî idüp elfâz-ı küfr söylediği vâkı’ ise habs idüp yazup arz eylesin (MD 3, 1468).”

kibara hakaret ettiği için (MD 7 1409) önce hapsedilmişler, sonra siyaset cezasına çarptırılmışlardır. Arşiv belgelerinde yer alan peygambere hakaret etme suçu örneklerinde, kastedilen Hz. Muhammed olduğu hâlde, Osmanlı ceza uygulamasında diğer peygamberlere de hakaret etmek cezasız kalmayan bir eylemdi. XVI. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı ülkesinde bulunan seyyahların aktardığına göre; Hz. Meryem'e ve Hz. İsa'ya hakaret ettiği için siyaset cezasına çarptırılan bir Yahudi, 30 bin duka karşılığında siyaset cezasından kurtulmuş ama iki yüz kırbaçlık sopa cezasına çarptırılmıştır (Lubenau 2012, 288; Gerlach 2010, 622-623). Ancak bir zimminin Hz. Muhammed'e hakaret etmesi durumunda siyaset cezası mukarrerdir (MD 12, 365; MD 12, 523). Siyaset cezası, peygambere ve ashabına edilen hakaretlere verilen bir ceza olmasının yanı sıra, dinî ve şer'i hükümlere karşı işlenen hakaret suçlarında da uygulanmaktadır. Şeyhülislam Ebussuud Efendi şer'e ve dine hakaret edenin kâfir olduğunu ve siyasete müstahak olduğunu belirtir (Düzdağ 2009, 166). 10 numaralı mühimme defterindeki 280 numaralı hükme göre Şeyhülislam Ebussuud Efendi bu fetvayı Ece oğlu İlyas için vermiş olabilir. Bir kimse ile kavga ettiği için mahkemeye davet edilen Ece oğlu İlyas “...*hâşâ şerî'at ve şerî'atı ihdâs idenin ağzına ve avradına ve dinine...*” şetm ettiği için “...*müfti inâm mezbûrun hakkında ale'l-fevzül katli lâzımdır deyi fetvâ verdiği bildürüb...*” ifadesiyle, şeyhülislamın fetvasıyla siyaset cezasına çarptırılmıştı (MD 10, 280). Yine Şeyhülislam Ebussuud'un fetvalarına göre bir kimsenin dinine hakaret etmenin cezası siyasettir (Düzdağ 2009, 169). Ancak hakareti eden zimmi ise Şeyhülislam İbn Kemal ta'zir cezasının gerektiği görüşündedir (İnanır 2011, 156). Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi ise ta'zir cezasının yanı sıra hapis cezasının verilmesini uygun bulmaktadır (H. N. Demirtaş 2014, 250). Ankara'nın Ahi Mesud karyesinde, Sefer v. İlkanos(?) adındaki zimmi Eyvan b. Ali'nin dinine ve imanına hakaret etmişti. Eyvan, şahitlerle haklılığını ispat etmesine rağmen dava kaydının sonunda hakareti eden zimmiye ne gibi bir cezanın verildiği belirtilmemiştir³¹⁹. Dine karşı hakaret davalarında zimmilerin fail, Müslümanların ise

³¹⁹“... *Haşa benim haşa dinime ve imanıma şetm eyledi. Andan hâlâ gibbe'ş-şer' görülmesin talep ederim deyicek. Gibbe'ş-şehadet Bali b. Yusuf ve Recep b. Bekir nam kimesneler meclis-i şer'de hazırın olup fi'l-va'ki mezbur Sefer (nam) zimmi elinde bıçak başında beyaz üç kızıl dülbend ile yeniçeri şeklinde evi üzerine gelip Perihan binti alıp kendisi muhkem dövüp niçün beyle edersin dedikde haşa mezbûrun dinine ve imanına şetm etdi deyi şehadet eyledikde kayd olundu (AŞS 5, 99).”*

mağdur olduğu örnekler bulunabildiği gibi, Müslümanların hem fail hem de mağdur olduğu dava kayıtları da mevcuttur (MŞS 11, 190; KŞS 12, 140; AŞS 6, 35).

Hakaret suçlarına, Osmanlı hukuk uygulamasında, hapis (MD 3, 1468), siyaset (MD 7, 1409, 2263; MD 9, 84; MD 10, 76) ve sürgün (MD 34, 205; MD 9, 52, 163) cezaları verilebilmekteydi. Siyaset cezası dinî değerlere yönelik hakaret suçlarında verilirken³²⁰, sürgün cezası ulemadan olanlara karşı edilen hakaret suçlarında verilmekteydi. Mahkeme basıp kadıya hakaret eden sipahi Ali (MD 9, 52), ulemaya hakaret eden reâyâdan Veli (MD 9, 163), bir müderrise hakaret eden Alaaddin (MD 34, 205) Rodos'a sürgün edilmişlerdi. Hakaret suçlarında sürgün cezasının verilmesinde aranan şart, hakaret suçunu işleyen kişinin düzenli bir hayatı, eşleri ve çocuklarının olmamasıdır (Yakut 2011, 162). Hapis cezası ise hakaret suçları açısından siyaset cezasının bir aşaması durumundaydı. Öte yandan tecdid-i iman gerektirecek sözler sarf eden küfürbazlar imanlarını tazeledikten sonra küreğe konulurlardı (İpşirli 1982, 226, 228).

Hakaret suçlarının yanı sıra sözlü şiddetin bir diğer unsuru ise iftiradır. İslam hukuku iftira suçunu iffete karşı olanlar ve ahlaksızlık, hilekârlık gibi onur kırıcı ithamlarla yapılanlar olmak üzere iki kısma ayırmaktadır. Osmanlı toplumunda zina ithamı ile iftirada bulunmak yaygın bir suç değildi. İncelenen dava kayıtlarının yalnızca birkaç tanesinde zina iftirası suçunun olduğu görülmektedir (MD 3, 1554; MŞS 12, 5; BŞS A-121, 15b, 30a; MD 6, 537; KoŞS 2, 88; MŞS 9, 43). Zina iftirasında bulunanlardan biri askerî sınıf üyesidir (MD 3, 1554). Bursa şer'iyeye sicillerinde yer alan zina iftirası ile ilgili bir dava kaydında fail ile mağdurun gayrimüslim olduğu görülmektedir (BŞS A-121, 15b). Bu örnek Osmanlı'da, Müslüm-gayrimüslim ayrımı yapmaksızın toplumun her kesimini bağlayan tek bir ceza kanunu olduğunun göstergelerinden biridir. Hem şer'i hukukta hem de kanunnâmelerde yer alan zina iftirasında bulunmanın suç olduğuna dair kesin hükümler yalnızca Müslümanlar arasındaki münasebetleri şekillendirmemekte, gayrimüslimler arasındaki ilişkileri de düzenlemektedir (İnalçık 1958, 121).

³²⁰ Aynı dönemde İngiltere'de Tanrı'ya hakaret eden, dili kızgın demirle delinmek suretiyle cezalandırılırdı (Scott 1959, 163-164).

Osmanlı ceza uygulamasında zina iftirası suçuna had, ta'zir cezalarının yanı sıra (Avcı 2004, 230-232), kürek cezası verilmekteydi (MD 6, 537).

Osmanlı arşiv kayıtlarında; zina iftirası (kazf) dışında kalan iftira suçlarının daha çok askerîlere yönelik bir suç olduğu görülmektedir. Özellikle asayişin temininden sorumlu sipahi, sancak beyi gibi görevliler iftira suçlarından ötürü mağdur olmaktaydılar (KŞS 12, 181). Örneğin Kerek sancak beyi Said hakkında "...yayalarımız katl idüp evimiz basup ve mâlımız garet kılup bize hayf itmişdür..." şeklinde reâyâ tarafından yapılan şikâyetin asılsız olduğu yapılan soruşturma sonucunda ortaya çıkarılmıştı (MD 3, 1438).

İftira, reâyâ tarafından askerîlere yönelik bir suç olabildiği gibi askerî sınıf üyeleri arasında da görülebilmekteydi. Borlu'da 2400 akçelik tımara mutasarrıf olan Sipahi Hasan, Bolu sancak beyi tarafından ehl-i fesad olduğu, Borlu nahiyesini ateşe verdiği ve bir sipahiyi kılıçla mecruh ettiği ithamlarına maruz kaldığı için tımarından olmuştu. Ancak yapılan soruşturma neticesinde sipahinin suçsuz olduğu anlaşılmış ve tımarı kendisine geri verilmişti (MD 3, 1569). Nitekim Osmanlı devlet sistemindeki yozlaşmaların sebeplerini risalelerle ortaya koyan Koçi Bey, bir sipahinin tımarına konmanın en kolay yolunun ona işlemediği suçlar isnat ederek iftira etmek olduğunu yazar (Çakmakçioğlu 2008, 52-53). Askerîlerin görev yaptıkları bölge ahalişi ile aralarında yaşanan anlaşmazlıklardan dolayı ma'zul ettirilmeleri zor değildi. Kadılar ve subaşılar bölge halkı arasında sivrilen kimselerin isteklerini yerine getirmediikleri müddetçe iftiraya maruz kalıyorlardı³²¹. Halkın elindeki malları türlü bahanelerle almaya niyetlenen bazı askerî sınıf üyeleri de kendilerine kadıların mâni olması durumunda kadılara iftira atarak onların azl edilmelerine neden olmaktaydılar (MD 12, 265).

İftira suçlarında fail ile mağdurun mahkemede yüzleşmesi ve failin isnat ettiği suçu ispat etmesi gerekmektedir. Askerîler hakkında isnat edilen suçlarda bölge ahalişi mahkemeye çağrılıyor ve hepsinden isnat edilen suçun doğruluğu teftiş ediliyordu (MD 6, 495). Kasım 1564'te Küre kadısı, İran'a bakır gönderilmemesi

³²¹ "...Muradlarınca olmayan kuzâtun ve subaşıların evleri üstüne gelüp birbirine i'ânet itmekle envâ'ı te'addî vü dil-âzârlık idüp ve nicelerin hilaf-ı vâkı' iftira ile ma'zul itdürüp dâyimâ fesâd ü şekavetten hâlî değillerdür... (MD 6, 1268)"

yönündeki kesin fermana rağmen kaçakçılık yaptığına dair bir ithama maruz kalmıştı. Yapılan soruşturma neticesinde kadının masum olduğu ortaya çıkmış, iftirayı atan şahıs kürek cezasına mahkûm edilmişti (MD 6, 346).

Osmanlı toplumunda görevliler görevi kötüye kullanma, reâyâyâya zulmetme töhmetlerine maruz kalmaktayken; arşiv kaynaklarına yansıyan iftiralar mülhidlik, yaramazlık (AŞS 4, 10; AŞS 7, 136a), katil olma (AŞS 2, 151) gibi çeşitli iddialar içermektedir. Örneğin; Sivas'ta Ahmed Çavuş sipahi Sıddık için "*mülhiddir*" diye iftirada bulunmuş ve onun siyaset edilmesine neden olmuştu³²². Ankara'nın İbn Gökçe Mahallesi'nde ikamet eden Zahide b. Hacı "*yaramazdır*" iftirasına maruz kaldığında mahallelinin şahadeti ile töhmetten kurtulmuştu (AŞS 1, 193). Manisa'da pezevenklik töhmeti ile iftiraya maruz kalan Koca Hüsne Hatun yine komşularının şahadeti ile iftiradan aklanmıştı (MŞS 11, 283). Bütün bunların dışında tecavüz ithamı ile iftiraya uğrayanlara dair dava kayıtları da bulunmaktadır (KŞS 12, 212).

İftira suçunu mahkemeye taşıyanlar genellikle suçtan mağdur olanlardı. Bununla birlikte nadiren yaşansa da iftirayı atanın mahkemeye gelerek suçunu itiraf ettiği örnekler de bulunmaktaydı. Konya'da ikrar ile hırsızlığı sabit olan İsa mahkemeye çıkarıldığında Dal Mehmed için önce ortağıdır demiş, sonra mahkemeye gelerek "*iftira ettim, mezbûrun haberi yoktur*" diyerek suçunu itiraf etmişti (KoŞS 2, 50; Bkz. Belge 11). Dal Mehmed'in hırsızlıktan dolayı ceza alıp almadığıyla ilgili herhangi bir emare bulunmamakla birlikte hırsızlık suçlarında genellikle kürek cezası verilmekteydi. Kıbrıs seferine katılan Amidli Ahmed hırsızlık suçundan dolayı küreğe mahkûm edilmişti. Ancak dokuz yıl sonra Ahmed'in iftiraya uğradığı anlaşılmış ve kürekten azat edilmesi için emir verilmişti (MD 39, 204).

İftira suçlarında hapis cezası (MD 6, 471, 712; MD 5, 1017), sürgün (MD 7, 308) ve kürek cezası (MD 6, 183, 649, 933; MD 7, 1880) verilmekteydi. Aynı dönem İngiltere'de iftira suçunu işleyenler bir veya iki kulağı kesilmek suretiyle cezalandırılırdı (Scott 1959, 210).

³²² "...Dergâh-ı Mu'allâm çavuşlarından Sivaslı Ahmed Çavuş her bâr bu vilâyetde yanına eşirradan ba'zı kimesneler [alup] hîle vü hud'aya şürû' idüp ehl-i ırz olan Müslümanlara töhmet isnâd idüp ve tîmârı kurbinde sâkin olan Sıddîk nâm sahihu'l-mezheb kimesneye adâvet idüp mülhid nâmı ile katline sebeb olup... (MD 7, 1881)."

9. DOLANDIRICILIK VE SAHTEKÂRLIK

9.1. Osmanlı Hukukunda Dolandırıcılık ve Sahtekârlık

Toplumda karşılıklı güven duygusunu zedeleyen eylemlerden olan dolandırıcılık, bir kimseyi hile ile yanıltıp o kimseyi zarara sokarak haksız menfaat sağlamak şeklinde tanımlanmıştır (N. Özcan 2012, 1-2). Dolandırıcılık, hırsızlık suçu ve gasp suçları ile her ne kadar benzerlik arz etse de aralarındaki temel fark; hırsızlıkta kişiye ait olan malın gizlice alınması, gasp suçlarında malın cebr ve şiddet kullanmak suretiyle alınması, dolandırıcılıkta ise malın hileyle alınmasının esas olmasıdır (Taş 2006, 51, 62; Ahmet Gökçen 2008, 9-10; Üçok 1946a, 140).

İslam hukukunda müstakilen tanımlanmamış olan dolandırıcılık suçlarının hırsızlık suçundan bağımsız olduğunu ve ta'zir cezası gerektirdiğini savunan görüşlerin aksine (N. Özcan 2012, 8; Üçok 1946a, 140); özellikle Hanbeli fikhının önemli fakihlerinden İbn Kayyım, dolandırıcılığın hırsızlık haddi gerektirdiğini savunur. İbn Kayyım iddiasını Hz. Ali'nin bir içtihadına dayandırır. Buna göre Hz. Ali, hür arkadaşını köle diye satan kişilere el kesme cezası vermiştir (Taş 2006, 2-3).

Dolandırıcılık suçlarının cezalandırılmasına yönelik Osmanlıların benimsedikleri görüş, dolandırıcılığın hırsızlıktan farklı bir suç olduğu yönündedir. Kanunnâmelerle tanzim edilmemiş olan dolandırıcılık suçları, fetva mecmualarında ta'zir ile cezalandırılan suçlar kategorisinde zikredilmiştir (H. N. Demirtaş 2014, 258).

Dolandırıcılığın farklı bir türü olan sahte belge düzenleme işinin Osmanlı toplumunda ne zaman yaygınlaştığı ve ne zaman devlet düzenini tehdit eder hâle geldiği hakkında kanunnâmelerden yola çıkılarak bir hükme varmak mümkündür. I. Selim'in (1512-1520) saltanatı sırasında yapılan Umumi Ceza Kanunnâmesinde sahte evrak düzenleme suçunun ilk kez yer alması, bu suçun I. Selim (1512-1520) döneminde devlet açısından önemli bir sorun hâline geldiğini göstermektedir. I. Selim (1512-1520) ve I. Süleyman (1520-1566) tarafından yapılan kanunnâmelerde sahte

evrak düzenleyenlere ve dolandırıcılara alnın damgalanarak teşhir edilmesi ve el kesmeye varan cezalar öngörülmüştür (Özdeğer 1987, 146; Heyd 1973, 83).

9.2. Osmanlı Toplumunda Dolandırıcılık ve Sahtekârlık Suçları

Hile ile aldatma yoluyla bir kimsenin menkul ve gayrimenkullerine sahip olma veya haksız çıkar sağlama Yeni çağ'da Osmanlı toplumunda azda olsa görülen toplumsal düzeni bozan suçlar arasında yer almaktaydı (yaklaşık %4; Bkz. Grafik 5). Suçun oluşumunda etkili olan faktörlerden, çevresel etkenler dolandırıcılık suçlarının meydana gelmesinde etkilidir. Ekonomik krizler, muhtelif toplumsal problemler ve toplumsal güvenin sarsılması şeklinde özetlenebilecek çevresel faktörler şahısları yöntemi ne olursa olsun gelir elde etmeye yönlendirir (Gülcan 2014, 1). Toplumsal düzenin bozulmasıyla devletin gurbet taifesi olarak nitelendirdiği yığınların korunaklı şehirlere akın etmesi ile istihdam darlığının baş göstermesi insanları gayrimeşru yollardan gelir elde etme yoluna itmiştir. Hem vergi yükünden kurtulmak hem de askerîlerin sahip oldukları gelir kapılarından nemalanmak isteyenler askerî sınıfa terfi etmenin yollarını aramışlar, bunun için sahte tımar beratı, sahte emirler ile bu yolu zorlamışlardı (MD 55, 189; MD 5, 223). Bu yolda muvaffak olup sahte evrakla tımar sahibi olanlar yıllarca tımar tasarruf edebiliyordu. Belgenin sahteliği sipahinin vefatıyla tımar oğullarına kaldığında, beratın yenilenmesi gerektiğinden babanın tımar beratına bakılması iktiza ettiğinde anlaşılıyordu (MD 5, 530; MD 7, 1353; MD 55, 45). Askerîler arasındaki çekişmeden ve kadro kıtlığından kaynaklanan sorunlar sahte evrak işlerinin artmasında önemli bir role sahipti. Kimi askerîler birbirlerini ölü olarak gösterip mevkileri ele geçirme derdindeydiler (Yücel 1988, 10-11). Mizistre'de yaşanan olayda Dizdar olan Cafer, meslektaşısı Hüseyin'i ölü gösterip onun mevkiini elde etmişti (MD 55, 128). Adana'da ise bir sipahi ölü gösterilerek tımarı başkasına verilmişti (MD 54, 259).

Osmanlı Devleti'nin reâyâ üzerinden savaş dönemlerinde aldığı geçici bir vergi çeşidi olan avâız vergisi, XVI. yüzyılın ikinci yarısında ardı ardına çıkan savaşlar

neticesinde kalıcı bir vergi hâline dönüşmüş (Sahillioğlu 1991b, 109), reâyânın üzerindeki vergi yükünün bir kat daha artmasına sebebiyet vermişti. Reâyânın üzerindeki vergi yükü günden güne artarken; reâyâ, toplumunun vergiden bağışık kesimini oluşturan askerî zümre içerisine dâhil olmanın yollarını aramaktaydı³²³. Bu yollardan birisi yukarıda bahsedildiği üzere sahte tımar beratı elde ederek askerî olabilmektir. Askerî sınıfa dâhil olmanın bir diğer yolu ise yine düzenlenen sahte evraklarla seyyidlik temessükü elde edebilmektir (MD 75, 123). Herhangi bir şekilde berat ya da emir almayı beceremeyen daha alt tabakadan insanlar ve leventler ise sipahi, yeniçeri gibi giyinip halktan zorla para topluyorlar, hırsızlık gibi suçları işlemekten de çekinmiyorlardı (MD 10, 38; MD 12, 80; MD 6, 350; MD 75, 276, 283; AŞS 2, 272; AŞS 5, 98).

XVI. yüzyılda meydana gelen ekonomik krizler sonrası yapılan tağşişler gelirlerini nakdi yoldan elde eden askerîlerin kazançlarında daralmaya sebep olmuştu. Nakdi gelir sahipleri arasında, kayıplarını en aza indirme gayesiyle, asılsız iddialarla suç isnat etmek veya sahte belgelerle mallarını almak suretiyle reâyâyâ yüklenenler bulunmaktaydı (Yücel 1988, 23-24). Reâyânın mallarını ele geçirmek için gereken sahte belgeler mazul ya da görevde olan kadı, naib gibi adli ve idari yetkileri bulunan bazı taşra idârecileri tarafından hazırlanmaktaydı (MD 75, 263; MD 3, 1640; AŞS 1, 21). Düzmece belgelerle reâyânın mallarını ele geçirme hususunda gerekli hukuki altyapı hazırlandıktan sonra taşrada bulunan zorba kimseler ve bazı askerîler iş birliği içerisinde reâyânın mallarına konmaktaydılar. Nitekim Hırzû'l-Mülûk'ün anonim yazarı; kadı, subaşı gibi taşrada görev yapan bazı askerîlerin görev yerlerindeki zalim kimselerle birlik olarak halkı soyduğundan bahseder (Yücel 1988, 197). Asayişin temininden sorumlu askerîler ile iş birliği içerisinde bulunan zorbalar masum kişilere suç isnâd ederek cerime akçesi alma³²⁴, borç isnat ederek mallarını zorla ellerinden alma gibi suçları işlemekteydiler (MŞS 12, 79; AŞS 2, 211, 212, 214). Sahte belgelerle malları ellerinden alınan veya suç isnâd edilerek cerime akçesi ödeme mecburiyetinde

³²³ *Kitab-ı Müstetab'ın yazarı reâyânın akçe kuvveti ile sipahi veya yeniçeri olduğundan, parasını veren herkesin dirlik sahibi olabildiğini kaydetmiştir (Yücel 1988, 8).*

³²⁴ *Sahte davalar ve suç isnat etme işi askerîlerin yanı sıra davalarda vekillik edenler açısından da kârlı bir iş konumundaydı (MD 34, 29). Askerîler de asılsız ithamlara maruz kalıyor, adlarını temize çıkarmak için dolandırıcılara paralar ödüyorlardı. "...vilâyetimize kâdî olanların ma'zûl olduklarında ardlarınca varup bir tarîk ile iftirâ idüp bir niçe akçasın alagelmış... (MD 6, 991)."*

bırakılan masum kimseler taşra idârecilerinin kendilerine kestigi cezayı ödeyip adlarını temize çıkarabilmek amacıyla yüksek faizle borçlanmak zorunda kalıyordu. Bu durumda zorba kişiler bir kez daha sahne almakta ve mallarını zorla ellerinden aldıkları kişileri bu kez de yüksek faizle borçlandırmaktaydı (MD 6, 76; MD 7, 2058; MD 39, 263; MD 55, 284, 280). Reâyâdan cerime akçesi almak için asılsız suç isnâd etmekten başka, reâyânın paralarını almanın, mallarına konmanın bir başka yolu “*hakkında hüküm vardır*” veya “*hakkında Emr-i Şerif getirdim*” şeklinde töhmette bulunmaktan geçiyordu. Temmuz 1568 tarihli mühimme hükmüne göre, Vilayeti Rum’da halkı dolandırmayı adet edinenler, hakkında Emr-i Şerif getirdim diyerek insanları korkutarak yirmi, otuz altın karşılığında düzmece belgeyi satıyorlardı (MD 7, 1810). Sınır boylarında yaşayanlar düşman saldırısı ile korkutularak göçe zorlandıktan sonra arkalarında bıraktıkları mallar ele geçiriliyordu (MD 7, 2261). Reâyânın taşınır, taşınmaz mallarını ele geçirmek niyetiyle hareket eden bazı askeriler Kıbrıs gibi yeni fethedilen yerlerin şenlendirilmesi amacıyla zorunlu sürgüne tabi tutulacaklar arasına reâyânın kızlarını da katıyorlar, daha sonra kızları para karşılığında diledikleri kişilerle nikâhlıyorlardı (MD 10, 254).

XVI. yüzyıl Osmanlı dünyasında halk arasında en yaygın dolandırıcılık şekli hür kimseleri köle olarak başkasına satmaktı (MD 3, 881; MD 12, 823). Hür kişilerin köle olarak satılması olayları genellikle bir başka yere seyahat edenlerin başına gelmekteydi. Sonradan Müslüman olarak Hüseyin adını alan Dimitri, Boğdan voyvodası tarafından bir tercümanla birlikte İstanbul’a gönderildiğinde tercüman yolda vefat etmiş Dimitri ise Edirne’ye vardıklarında köle olarak satılmıştı (MD 5, 166). Hür olduğu hâlde köle olarak satıldığı iddiasıyla mahkemeye gelenlerden iddialarını ispat etmeleri beklenmekteydi. Ankara’da vukua gelen olayda köle olarak satılan Ruşen, hür olduğunu ispat edememiş, hürriyetini tekrardan kazanmak için sahibine dört yıl hizmet etmek zorunda kalmıştı (AŞS 9, 81).

Son olarak, falcılık, büyücülük ve din istismarı gibi münferit olaylar devlet tarafından suç olarak tanımlanmıştır (MD 3, 879, 1301, 1463). Osmanlı toplumunda karşılıklı güven duygusunu sarsan ve nadir yaşanan dolandırıcılık olayları arasında para alışverişine dayananları da zikretmek gerekmektedir. 1583 yılında Ankara’da yaşanan olayda bir zimmi hile ile bir Müslümanın sekiz kuruşunu almıştı (AŞS 1, 42).

Edirne’de yaşanan bir başka olayda ise padişaha Ürgüp kadısını şikâyete giden bir grup, ellerindeki paranın kalp akçe olduğu ve bu nedenle hapsedilecekleri gerekçesiyle dolandırılmış, dört bin iki yüz akçe paraları alınmıştı (MD 6, 553).

Sahte belge düzenleyenlere ve dolandırıcılık suçlarını işleyenlere verilen cezalara bakıldığında; sahte belge düzenleyenlere hapis cezası (MD 3, 326, 1421; MD 6, 380; MD 7, 1353), sürgün (MD 3, 1640), kürek cezası (MD 10, 517) ve siyaset cezaları verilebilmekteydi (MD 7, 2261). Dolandırıcılık suçlarını işleyenlere ise genellikle kürek cezası (MD 6, 991; MD 10, 517), hapis cezası (MD 3, 1301; MD 10, 38) verilmekteydi.

10. YALAN ŞEHADET

10.1. Osmanlı Hukukunda Yalan Şehadet Suçu

Osmanlı hukukunda yalancı şahitlik yapmanın ya da yalan yere yemin etmenin cezası ta’zirdir. Ebu Hanife’ye göre ta’zir cezası teşhir şeklinde uygulanır. Hanefi ekolünün öncülerinden İmam Muhammed ve İmam Yusuf’a göre ise teşhirden sonra darp ve hapis cezaları ile ta’zir sürdürülmelidir (Yakut 2011, 162). Bozok Kanunnâmesinde yalan yere şehadet edenin ne şekilde teşhir edileceğine dair bir hüküm bulunmaktadır. Buna göre yalancı şahidin yüzüne kara çalınarak teşhir edilmesi veya beş altın cerime ödemesi gerekmektedir (Akgündüz 1993, 230)³²⁵. Yalan şehadet edenin nasıl teşhir edileceğine dair Batılı gözlemciler, seyahatnâmelerinde çeşitli anekdotlara yer vermiştir. Buna göre yalancı şahitler, genellikle eşeğe ters bindirilerek kafalarına boynuzlu bir külah geçirilir. Yalancı şahitlik ettiği herkese ilan edilir (Lubenau 2012, 334). Alman seyyah Stephan Gerlach, İstanbul’da bulunduğu süre içerisinde şahit olduğu yalancı şahitlik edenlerin cezalandırılmasını şöyle aktarmaktadır (2010, 372):

³²⁵ 1525-1526 (H. 932) tarihli Bozok Kanunnâmesinde yer alan bu hüküm 1558-1559 (H. 966) tarihli Bozok Kanunnâmesinde yer almamaktadır. Krş. (Akgündüz 1993, 230 ve 237-243). Ayrıca Bkz. Dipnot 74.

“Bugün yalancı şahitlik eden dört kişiyi cezalandırmak amacıyla eşeğe ters bindirip ellerine dizgin yerine eşeğin kuyruğunu verdiler ve bu şekilde kentin sokaklarında dolaştırdılar. Ayrıca yanaklarını ve alnını dağlayarak birer işaret kondurdular ve yüzlerini de boyadılar”³²⁶.

Yalan şahadet suçu, Osmanlı kanunnâmeleri arasında ilk kez I. Selim’e (1512-1520) ait kanunnâmede tanzim edilmiştir. I. Selim Kanunnâmesinde yalancının alnının damgalanarak teşhir edilmesi hükmü bulunmaktadır³²⁷. Benzer hüküm I. Süleyman Kanunnâmesinde de yer almaktadır (Heyd 1973, 83).

Yalan şahadet konusunda şeyhülislam tarafından verilen fetvalar, kanunnâmelerde yer alan hükümlerle uyumaktadır. Şeyhülislam İbn Kemal ve Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi’ye göre, yalan yere şahadet edene ta’zir ve teşhir cezaları verilmelidir (H. N. Demirtaş 2014, 253; İnanır 2011, 159). Yalan şahadette bulunduğu ikrar edene ise, Şeyhülislam Ebusuud Efendi’ye göre, hüküm verilmeden ikrar ettiyse şahadeti kabul olunmaz, hüküm verildikten sonra ikrar ederse cezanın yarısı ödettirilir (Düzdağ 2009, 201). Osmanlı hukuk uygulamasında yalancı şahitlerin suçlarını itiraf ettikleri örneklere rastlamak mümkündür. Bursa’da Said b. Abdullah (BŞS A-166, 4; Bkz. Belge 12) ve Kaş kazasından Pir Ahmed yalan şahadette bulduklarını itiraf etmişlerdi. Pir Ahmed ikrarına rağmen kürek cezasına çarptırılmıştı. (MD 3, 915).

10.2. Osmanlı Toplumunda Yalancı Şahadet

Yalan şahadet suçları Osmanlı belgelerinde “*şahadet-i zûr*, *şühûd-ı zûr*, *yalan şahadet*” gibi ifadelerle kaydedilmekteydi. Toplumsal huzurun temini için, İstanbul’dan gönderilen emirlerde sıkıca tembihlenen hususlardan biri de yalan şahadete asla müsaade edilmemesiydi (MD 5, 632, 1442; MD 75, 664)³²⁸.

³²⁶ Aynı dönemde Avrupa’da yalancı şahitlik edenin dişleri sökülmekteydi (Carım 1964, 97). İngiltere’de ise yalancı şahitlerin alnı yalancı şahitlik anlamına gelen *Perjury* kelimesinin baş harfi olan *P* ile dağlanır veya kulakları kesilirdi (Scott 1959, 163-164, 210).

³²⁷ *Ve yalan yere şahadet edenin ve tezvîr hüccet yazanın ve anun ile amel edenin muhkem hakkından geleler. Telbisi ve tezviri zahir olanın muhkem hakkından gelüb alnına tamga edeler* (Akgündüz 1991, 93).

³²⁸ “... Tezvîr ü telbîsden ve şühûd-ı zûrden ve hilâf-ı şer’-i şerîf kimesnenin kaziyyesi arz olunup zulm u hayf olmakdan ihtirâz eylesiz (MD 5, 201).”

Yalancı şahitlik ettikleri için dört kişinin cezalandırılmasına tanık olan Gerlach parasını veren herkesin davası için yalancı şahit bulabileceğinden bahsetmektedir (Gerlach 2010, 373)³²⁹. Ancak ne var ki, Osmanlı arşiv kayıtları Gerlach'ın bu iddiasının aksine Osmanlı toplumunda yalan yere şahadet etmenin ender görülen suçlardan olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte yalancı şahitliği meslek hâline getiren insanların varlığını da göz ardı etmemek gerekir. Örneğin; Kastamonu'da herkesin davasına karışıp yalancı şahitlik eden kimseler payitahta şikâyet edilmişlerdi³³⁰. Ankara ahalisinin İstanbul'a şikâyet ettiği, yalancı şahitliği meslek edinen Sarı Fakih ise "*nerde bir dava olsa yalan şahadet etmekte*" ve bu yolla reâyâyâ zulmetmekteydi³³¹. İstanbul'a akseden yalan şahadet örneklerinde, yalancı şahitlerin başka vilayetlerdeki davalara müdâhil oldukları ve reâyâyâ suç isnadında kullanıldıkları örneklere de rastlamak mümkündür³³².

Yalancı şahitlerle fukaranın mallarını almak arşiv vesikalarına göre en fazla işlenen yalan şahadet suçuydu (MD 5, 317; MD 6, 1165; MD 12, 1210; MD 34, 110, 280, 305). Örneğin Mart 1565'te Meğri kazasında, Memioğlu yalancı şahitler göstererek fukaranın mallarını ellerinden almıştı³³³. Kayseri ve civarında ise Ramazan, yalan şahitler vasıtasıyla ahalinin paralarını ellerinden almaktaydı (MD 6, 979, 1294). Reâyânın en fazla şikâyette bulunduğu hususlardan biri de yalancı şahitler yoluyla kendilerine borç isnat edilmesiydi. Şehirde sözü geçen kimselerin, taleplerini yerine getirmeyen reâyâyâ yalancı şahitlerle borç isnat ettikleri vaki idi. Çankırı ve

³²⁹ I. Süleyman (1520-1566) devrinde Osmanlı ülkesinde bulunan Luigi Bassano da benzer bir iddiada bulunmaktadır. Ona göre, az bir ücret karşılığında yalan yere şahadet edecek kimseleri bulmak hiç de zor değildi (Bassano 2011, 80). Busbecq ise Müslümanlar arasında, gayrimüslimlerin aleyhinde yalancı şahitlik yapmanın sevap olduğuna dair bir algının yaygın olduğunu belirtir (Busbecq 2002, 182). Schweigger ise şahitlerin ifadelerine itibar kazandıranın sakallarının uzunluğu ile doğru orantılı olduğunu söyler. Ona göre şahidin doğru söyleyip söylemediği sakalının uzunluğu ile ölçülmekteydi (Schweigger 2014, 205). XVIII. yüzyılın başlarında İstanbul'da bulunan Lady Montagu ise yalancı tanıklığın, Avrupa'ya nazaran, gayet ucuza yapıldığından bahsetmiştir (Montagu 2004, 121).

³³⁰ "Hâliyâ Dergâh-ı Mu'allâm'a mektûbunuz gönderüp; "Kazâ-i mezbûre ahâlisi ile Hükm-i hümayûnum gönderilüp; "Kazâ-i mezbûrdan Sıyâmî ve diğer Sıyâmî bin Hüsâm Fakih ve Mehmed bin Mihmâd ve Coztay oğlu Pîri nâm kimesneler ehl-i tezvîr ü şâhid-i zûr olup her kimesnenün da'vâsına karışıp zulmeden hâlî olmazlarımıs... (MD 7, 2259)."

³³¹ "...Ankara kazası ahâlisi tarafından ruk'a sunulup kazâ-ı mezbûra tâbi' Haymana nâhiyesinde sâkin Sarı Fakih dimekle ma'rûf kimesne dâ'imâ şirret üzere olup otuz kırk nefer âdem ile karye neferiyle gezüp kande bir da'vâ olsa mezbûra berât virüp yalan şahâdet itmekle fukaraya küllî zulm ü te'addî olup mezkûrun te'addîsinden re'âyâ pâymâl olmuşlardır deyu i'lâm olunmağın... (MD 34, 552)."

³³² "...âhar vilâyetden zûr şâhidler getirüp üzerimize altun ve fesâdlar isbât iderler... (MD 7, 2421)"

³³³ "Meğri kâdisına hüküm ki: Mektûb ve sûret-i sicil gönderüp, "Memioğlu dimekle ma'rûf olan Memi nâm kimesne gammadan ve şuhûd-ı zûrden bir niçe müfsidler cem' idüp bu diyâr fukarasının emlâkından murâd edindiği edna bahane ile şuhûd-ı zûr ikamet itmekle alup... (MD 6, 893)."

Kastamonu’da reâyânın kızlarına zorla nikâh kıyan kimseler, bu duruma karşı çıkarak kızlarını vermeyenlere yalancı şahitlerle borç isnat etmişlerdi (MD 7, 1485; MD 5, 182).

Mağdurların mallarını alma, onlara borç isnat etmenin yanı sıra yalancı şahitlik darp olaylarında suç isnat etmek için kullanılabilirdi. Kayseri’de tekye-nişin olan Abdulaziz’in zimmi Murad’ı zincirle darp ettiğine Gadri adlı kişi şahitlik etmiş, mezkûr zimmi meclis-i şer’e getirilmiş ve herhangi bir yarasının olmadığı müşahede edilmiş, Gadri’nin yalan söylediği ortaya çıkarılmıştı (KŞS 12, 7). Mahkemede gerçekleşen duruşma sırasında yalancı şahitliğin ifşa olmasının dışında, Osmanlı hukuk uygulamasında yalan şehadet ettiği iddia edilen kişi ikamet ettiği mahalle ahalisinden soruşturulmaktaydı (MŞS 11, 209).

Yalan şehadet suçunu işleyenlerin önce alınlarına damga vurulmakta ve kürek cezası için gemilere gönderilmekteydiler³³⁴. Damgalanmanın yanı sıra yalancı şahitlerin sakalları kırmızıya boyanırdı. Yalancı şahitlik yapmış olanlar eşeğe ters bindirilerek başlarına işkembe geçirilerek veyahut da ağızlarına işkembe sarılarak sokaklarda gezdirilmek suretiyle teşhir edilirdi (Dernschwam 1992, 104, 109). Yalancı şahitlik suçlarında genellikle kürek cezasının verildiği mühimme defterlerinden anlaşılmaktadır (MD 6, 938, 989; MD 7, 2259). Askerîler yalan şehadet etmeleri durumunda ma’zul durumuna düşmekteydiler. Bir ecnebi için tımarı vardır, sipahidir diye şehadet eden ve şahitliklerinin yalan olduğu ortaya çıkan Rumeli Beylerbeyliği sipahilerinden yirmi kadar sipahinin tımarları ellerinden alınmış ve üç yıl müddetince başka bir tımara sahip olmalarına da yasak getirilmiştir³³⁵. Yalancılığı huy edinmiş kimseler sürgün edilebilirlerdi (Peirce 2005, 119).

³³⁴ “Bundan akdem şehâdet-i zûr itdükleri sebebden tamgalanup bil-fi’l anda Hamza Re’is gemisinde ve gayrıda küreğe virilen... (MD 5, 1454).”

³³⁵ “...mezkûrlar bir ecnebi için; "Sipâhî-zadedir." diyü şehâdet idüp şehadetleri gayr-i vâkı' olmağın tîmârları üzerlerinde olanların tîmârı alınup ve feragat idüp ma'zul bulunanlara üç yıla dek tîmâr verilmemek emridüp... (MD 6, 1174, 1185).”

11. İRTİDAT

11.1. Osmanlı Hukukunda İrtidat Suçu

İrtidat bir kimsenin İslam dinini açıkça terk etmesi veya dinin prensiplerinden birini açıkça inkâr, tahkir veya istihza etmesidir (Ekinci 2008, 354). İrtidat dinin emirlerine karşı bir şüpheden dolayı oluşmuşsa, mürtedin şüphesinin giderilmesine çalışılır; yeniden Müslüman olması istenir (Aydın 2012, 195). Teklife rağmen İslam'a dönmeyen mürted erkek ise öldürülür. Kadın ise hapsedilir, İslam'a dönünceye kadar her üç günde bir dövülür (Akbulut 2003, 177). Erkeğin muharip kuvvet olmasından ötürü İslam'a zarar verebilecekleri ihtimali düşünüldüğünden erkeklere idam cezası verilmektedir. Hanefî mezhebinin bu görüşüne rağmen, diğer mezhepler kadın-erkek ayırt etmeksizin dinden dönenin öldürülmesi gerektiğini savunurlar (Yakut 2011, 172-173). Bunu da Hz. Peygamberin “*Kim dinini değiştirirse öldürün*” hadisi ile desteklemektedirler (Aydın 2012, 195). Riddenin yani irtidat'ın had cezası gerektirdiğini savunanlar olduğu gibi; bu suçun had cezası değil, devlet başkanının takdiriyle ta'zir cezası gerektirdiğini savunanlarda bulunmaktadır (Aydın, 2012, 195-196; Avcı 2004, 368-369). Bununla birlikte irtidat suçunun, din kaynaklı bir hukuki yapıya sahip devlette, vatana ihanet ile eş anlama geldiğini savunan görüşler de bulunmaktadır (Avcı 2004, 363; Özçelik 2000, 350).

İrtidat suçunun Osmanlı uygulamasında İslam hukukunun gereği olarak, Hanefî fihhının öngördüğü şekilde, siyaset cezaları verilmektedir (Yakut 2011, 173). Şeyhülislam Ebussuud Efendi'ye göre İslam dinini terk etmek siyaset cezası gerektirmektedir (Düzdağ 2009, 163-174). Osmanlı hukuku, İslam dinini terk etmenin dışında, İslam dininin vaz ettiği bir ibadeti terk etmeyi yaptırıma bağlamıştır. İbadetlerin terkine dair yaptırımlar ilk kez I. Selim Kanunnâmesinde geçer. Seleflerine ait kanunnâmelerde ibadetlerin terkinde verilecek cezalar hakkında herhangi bir bahis bulunmamaktadır. I. Selim Kanunnâmesinde namaz kılmayanların veya namazı kasten terk edenlerin ve Cuma namazını terk edenlerin ta'zir edilmeleri, iki ağaca bir akçe hesabıyla para cezası ödemeleri emredilmiştir (Akgündüz 1991, 93). I. Süleyman Kanunnâmesinde namazın terk edilmesinin yanında oruç ibadetini terk etmenin ta'zir

cezası gerektirdiği hükme bağlanmıştır³³⁶. Namazın terkedilmesi hakkındaki düzenleme, III. Murad (1574-1595) ve I. Ahmed (1603-1617) Kanunnâmelerinde de yer almaktadır (Akgündüz 1994, 115; Akgündüz 1996, 502).

11.2. Osmanlı Toplumunda İrtidat Suçu

İrtidat hareketleri dinî olmaktan çok politik sebeplere dayanmakta olup; siyasi otoritenin farklı düşünce ve eğilimlere müsamaha göstermediği zamanlarda yaygınlık kazanmaktadır. Osmanlı Devleti'nde ilhad hareketlerinin başlaması ile Safevi İran'ın Anadolu halkı üzerindeki etkinliğini artırması arasında bir paralellik mevzubahistir. Evvela Osmanlılar, Safevilerin temsil ettiği İslam'ın farklı yorumlanış şekline müsamaha göstermişlerse de daha sonra dinin farklı şekilde yorumlanması toprak bütünlüğünün bozulması riskini doğurunca, askerî tedbirin yanı sıra Sünni İslam'ın yeniden tanımlanması yoluna gitmişlerdi. Sünni İslam'ın ve Hanefi fikhinin egemen olmaya başlamasıyla buna tepki olarak ihtida hareketlerinin arttığı görülmektedir (Erünsal 2004, 128-132).

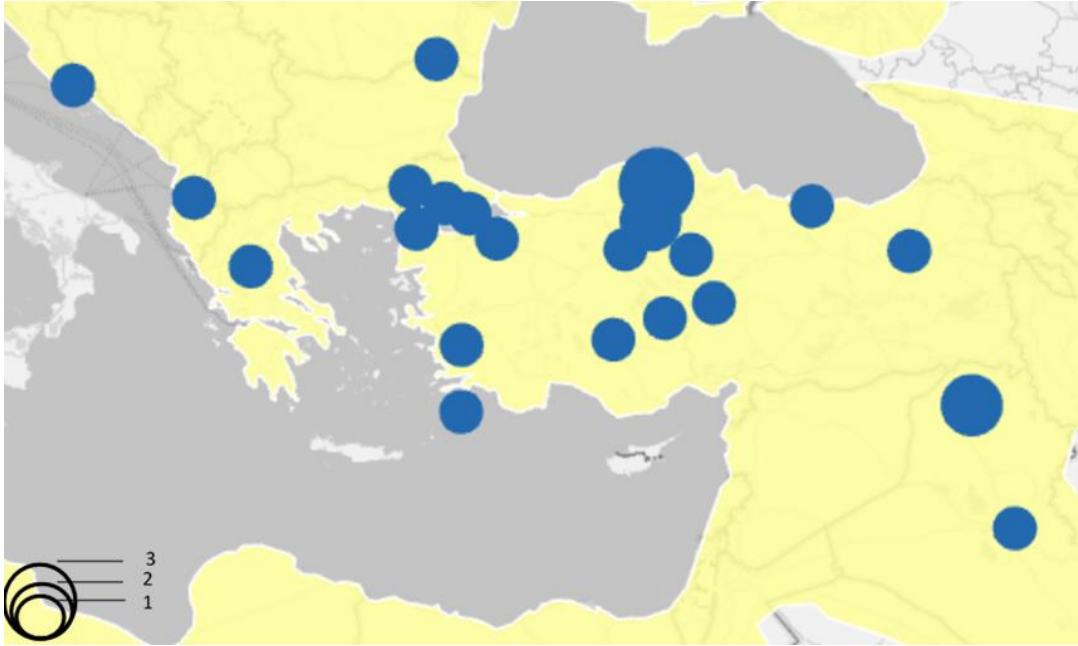
Payitahtta vuku bulan ya da yüksek bürokrasi arasında kendine yer edinen kimselerin öznesi oldukları ridde olayları, kronikler başta olmak üzere farklı eserlerde kendilerine yer edinmiştir. Klasik kaynakların adından en çok bahsettiği mürted belki de Molla Kâbızdır³³⁷. Molla Kabız, Hz. İsa'nın, Hz. Muhammed'den üstün olduğunu iddia etmiş, bu fikir İstanbul'da taraftar bulmaya başlayınca durumun vahametini kavrayan ulema tarafından derdest edilerek Divan-ı Hümâyûna sevk edilmiştir. Anadolu ve Rumeli Kazaskerini, Kur'an'dan gösterdiği delillerle alt etmeyi başaran Molla Kabız, Şeyhülislam İbn Kemal Efendi tarafından sorgulandığı davada fikren mağlup olmuş ve katline fetva verilmiştir (Ocak 2003, 230-238)³³⁸.

³³⁶ ...orucun yiyenin muhkem hakkından gelüb ba'de't-ta'zir iki ağaca bir akçe cürm alına (Heyd 1973, 84).

³³⁷ Luigi Bassano İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde Molla Kabız'ı şahsen tanıdığını iddia etmektedir. Ona göre Molla Kabız kırk destekçisi ile birlikte yakılarak idam edilmişti (Bassano 2011, 85-86).

³³⁸ Ayrıca bu konuda kronikler de çeşitli malumat içermektedir. Bkz. (Gelibolulu Mustafa Âlî 2009, 287b-288; Hasan Beyzade Ahmed Paşa 2004, 87-92).

XVI. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul’da bulunan Alman seyyah Gerlach, Hz. İsa’nın ebedi Tanrı olduğunu savunan, öğretisini Budin’den yaymaya başlayan ve kendine birçok taraftar toplamayı başaran birinin kafası kesilerek idam edildiğinden bahsetmektedir (Gerlach 2010, 79-80). Müslümanlar arasında Hz. İsa’nın diğer peygamberlerden üstün olduğunu, hatta ebedi Tanrı olduğunu iddia edenlere ilaveten bu gibi aşırı örnekler gayrimüslimler arasında da yaşanmaktaydı. Tırhala’da bir keşiş Hz. İsa’nın zuhur eden bedeni olduğunu iddia ederek iki bin civarı yandaş toplamayı başarmıştı. Mezkûr keşiş, gayrimüslimlere şıra satmayı yasak etmiş, bölge ahalisi haftalarca pazara gelmemiş bu da bac-ı Pazar vergilerinin düşmesine yol açmıştı. Hz. İsa olduğunu iddia eden keşiş, ilk önce devlet tarafından muhatap alınmamış, ancak ahalinin keşişin sözünü dinleyerek pazara gitmemekte diretmesi üzerine, yakalanarak İstanbul’a gönderilmesi emredilmiştir (MD 5, 487).

Harita 7: İrtidat Suçlarının Görüldüğü Bölgeler

Osmanlı arşiv belgelerinde yer alan ridde olaylarının Orta Anadolu, Payitahta yakın yerler, Balkanlar ve İran hududuna yakın bölgelerde yaşandığı görülmektedir. Ahmet Yaşar Ocak’a göre, eski İran dininin kalıntıları, Hıristiyanlık ve mistik Yahudilik içeren Hurufilik inancı Anadolu’da gizliden gizliye kendine taraftar bulmaktaydı. Hurufiliğin yaygın olduğu çevreler, Orta Anadolu, Eskişehir havalisi ve Balkanlardaki kimi merkezlerdi. Bunlar sufi tarikatlara nüfuz ederek hem kendilerini

gizlemişler hem de öğretilerini yaymayı başarmışlardır. (Ocak 2003, 131-132). Bu bakımdan Harita 7’de görülen veriler, ridde olayları hakkında en kapsamlı araştırmayı yapan Ocak’ın verileri ile örtüşmektedir.

Ridde olayları farklı dinler ve kültürler arasındaki etkileşimin hat safhaya ulaştığı sınır boylarında daha sık yaşanmaktaydı. Klis sancağında (Bosna Eyaletinde), gayrimüslimken İslam’ı seçen, daha sonra tekrar din değiştirerek diyar-ı harb’e geçen ahalinin mallarının hazine için zapt olunması, çocuklarına ise dokunulmaması hakkında emri şerif gönderilmişti (MD 12, 585).

Yeniçeri ocağı için devşirilerek Anadolu’daki köylülerin yanına verilen henüz Müslüman olmuş acemi oğlanları, intisap ettikleri bu yeni din ile ailelerinden gördükleri Hristiyanlık arasında gelgitler yaşamaktaydılar. İslam dinini terk etmek acemi oğlanları arasında görülen bir olaydı (MD 12, 982). Kayseri’de Keşiş oğlu Nikola ve Sarımsaklı karyesinin keşişi olan Pavlos adındaki kişiler, Yunus adındaki acemi oğlanının dinden çıkmasına sebep olmuşlardı. İslam hukukunun mürted olanın öldürülmesi yönündeki yaptırımına rağmen acemi oğlanı Sinan’a herhangi bir ceza verilmemekle beraber, onun dinden çıkmasına neden olan gayrimüslimlerin kürek cezası ile cezalandırıldıkları görülmektedir (MD 6, 1070). Acemi oğlanları arasındaki ihtida hareketleri devletin üzerinde ehemmiyetle durduğu konulardan biri idi. Aksaray’ın gayrimüslim köylerinden devşirilen acemi oğlanları, hizmete verildikleri Türk ailelerin yanından firâr etmişler, köylerine dönmüş mürted olmuşlardır. Bu konuda çocukların köylerinin isimlerinin, baba isimlerinin ve onları cem’ eden subaşının ismi ile birlikte araştırılarak İstanbul’a iletilmesi istenmektedir (MD 7, 2632). Hangi yaşta olursa olsun irtidat edenler cezasız bırakılmamaktaydı³³⁹.

Erzurum’da yaşanan bir başka örnekte; sonradan Müslüman olan ve kendisine zeamet verilen Torunoğlu Ahmed’in kiliseye giderek eski dinine geri döndüğü haberinin İstanbul’a ulaşması üzerine olayın gerçek olup olmadığına dair olayın etraflıca soruşturulması emredilmiştir (MD 6, 1345).

Sonradan Müslüman olanların, İslam dinini terk etmelerinin yanı sıra menfaati için Müslüman olan ama İslam’ın hiçbir ritüelini yerine getirmeyen gizli

³³⁹ “...fetvâ-yı şerîfe mücebince habsolunan bir mürted Yehûdî oğlanın... (MD 6, 1411).”

gayrimüslimlerin varlığından da söz etmek gerekir. Gerlach'a göre; Kıbrıs'ta esir düşen ve esaretten kurtulmak için İslamiyet'i seçen İtalyan bir terzi yeni doğmuş çocuğunu vaftiz ettirmiştir (Gerlach 2010, 464). Haziran 1568 tarihli mühimme hükmünde, Stefan Voyvoda'nın oğlu Boğdan için "*İslam'a gelmezse başı kesilmek ferman olundukda*", mezkûr Boğdan Müslüman olmuştu (MD 7, 1552). Bazı durumlarda İslam dinine girenler, eski cemaatinin tepkilerini toplamaktaydılar. Marmara Nahiyesinde bir zimmi mahkemeye gelerek Müslüman olmak istediğini belirterek, Ali adını almış; bu durum bölgedeki gayrimüslimlerin tepkisine neden olmuş, gayrimüslimler mahkemeyi basarak, sicili parçalamışlar ve yeni Müslüman Ali'ye hakaretler yağdırarak darp etmişlerdi (MD 12, 323). Gayrimüslimler, çoğu zaman zor kullanarak İslam'ı seçenleri eski dinlerine döndürmekteydiler³⁴⁰.

İslamî doktrinlere farklı yorumlar getiren kimseler dinden çıkmış sayılmaktaydı. Hz. Peygamberin hadislerine farklı yorumlar getiren ve Şeyh Bedreddin'in Varidat adlı eserini okuyan Mülhid Mustafa, İslam'ın temel kaidelerine getirdiği yorumlarla Kefe'de kendisine taraftar bulmuştu. Mülhid Mustafa "*âlem kadîmdür, fenâ ihtimâli yokdur, kıyâmet-i kübrâ didükleri pâ-bend-i ahmakandur, kıyâmet kıyâmet-i suğrâdur.*" gibi düşüncelere sahipti. Koca Sinan Paşa, Mülhid Mustafa'nın ref' edilmesinin bin mülhid kadar sevabı olacağını belirtiyordu (Sahillioğlu 2004, 137-139).

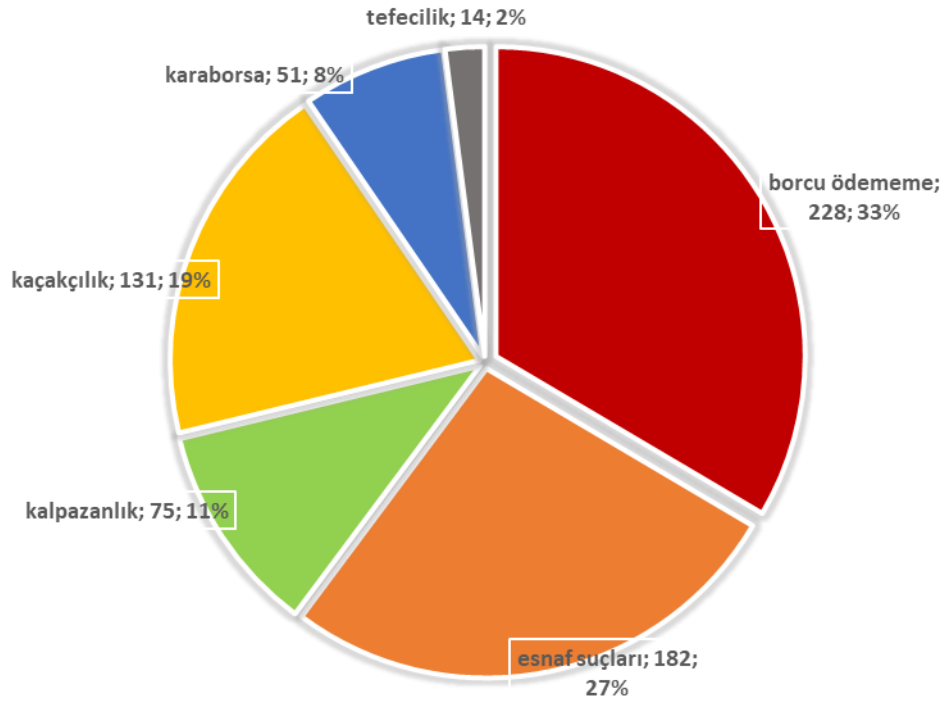
Şeyhülislam İbn Kemal'e göre Raşit Halifelere hakaret etmek dinden çıkmaya sebep olur (İnanır 2011, 137). Kastamonu'da Mehmed Hatip, Hulefâ-i Raşidin'e ve Kur'an'a hakaret ettiği için hapsedilmiştir. İstanbul'dan gönderilen hükümde "...sonra emrüm ne vechile olursa mücebi ile amel eyleyesiz" denilmektedir (MD 7, 2205). Anlaşıldığı kadarıyla hapis suçu, irtidat suçlarının aşaması durumunda olup, İstanbul'un izni ile asli ceza sonradan verilmekteydi. Kastamonu'da dinden döndüğü şer'le sabit olan İsmail adlı şahıs, idam edilmek yerine, hapsedilmiş, yirmi beş gün hapiste kalmış ve bu süre zarfında hasta olduğu için kefile verilmiş, daha sonra kefilleri ile birlikte ortadan kaybolmuştu (MD 6, 1312). İsmail'in ortadan kaybolmasının sebebi belki de muhtemel bir siyaset cezasından kurtulabilmektir. Zira dinden dönme

³⁴⁰ "*Hâliyâ taht-ı eyaletinizde bir müfsid zuhur idüp nasârâdan Müslüman olmuş avreti alup cebr ile mürtedde eyleyüp...* (MD 6, 612)."

suçlarının bir sonraki aşamasında siyaset cezası verilebilmekteydi. Çankırı'nın Hisarcık köyünden Küçük Ali adındaki şahıs "*Kızılbaşlıktan dönmezem*" dediği için siyaset olunması emredilmiştir (MD 7, 2454). Siyaset cezasının dışında, dinden dönme suçunu işleyenlere kürek cezası da verilebilmekteydi (MD 9, 129). Müslümanları dininden döndürmeye gayret edenlere ise ta'ziren dayak cezası verilmekteydi (Gerlach 2010, 646).

II. BÖLÜM: EKONOMİK HAYATA ZARAR VEREN SUÇLAR

Ekonomik hayata zarar veren suçlar arasında esnaf suçları, karaborsa, kaçakçılık, kalpazanlık, borcu ödememe ve tefecilik ele alınacaktır. Mezkûr suçlar ekonomik düzendeki bozuklukların birer sonucudur.

Grafik 19: Ekonomik Hayata Zarar Veren Suçlar

XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte Osmanlı ekonomisini olumsuz etkileyen taşışlar, Amerikan altını ve gümüşünün Osmanlı pazarını istila etmesi ve yüksek enflasyon iktisadi temelli suçların ortaya çıkmasına zemin hazırlamış; bu dönemde, artan nüfus ile birlikte arz-talep dengesinin bozulması fiyatların yükselmesinde önemli rol oynamıştır. Kârını belirli bir seviyede tutmak isteyen esnaf fiyat artış hızına ayak uydurmuş; bu durum halkın aleyhine neticeler doğurduğundan devlet fiyatları narh usulü ile baskılamak yoluna gitmiştir. Kârını korumakla devletin koyduğu kurallara uyma arasında sıkışan ve kârlılığını artırma yolunu seçen esnaflar devletin resmî kayıtlarına göre suç işlemektedir. Aşağıda ayrıntılı olarak değinileceği üzere

merkezdeki mühimme defterlerine ve taşrada kadılar tarafından tutulan kadı sicillerine yansıyan esnaf suçlarına bakıldığında çoğunluğunun narha uymama temelli olduğu görülmektedir.

Eşya ve yiyecek fiyatlarındaki orantısız artış, gelirini belirli bir seviyede tutmak isteyen esnafın karaborsaya yönelmesine neden oluyordu (Ö. L. Barkan 1970, 573). Öte yandan Avrupalı tacirlerin Osmanlı pazarında %10-15 kâr edebilecek esnafa, bu değerlerin çok üzerinde fiyatlar teklif etmeleri karaborsanın yaygınlaşmasına neden olurken; madrabazları kaçakçılık yapmaya sevk ediyordu (Kütükoğlu 2006, 390; İlgürel 1993, 253).

Ticari işlemlerde para kullanımının yaygınlaşmasıyla mevcut darphanelerin sayısında büyük bir artış ortaya çıktı (Pamuk 2012, 38-41). Para talebinin artışı kalpazanlık olaylarının artışı için uygun zemini hazırlarken, paranın devalüe edildiği tağşişler neticesinde piyasada dolaşımı artan bozuk ve kırılmış akçeler, kalpazanların ürettikleri sahte akçelerin piyasaya sürülmesini kolaylaştırmaktaydı.

Alacak borç meseleleri ise toplumun içerisinde bulunduğu ortamın güvenilir olup olmamasıyla ilintilidir. Asayişin bozulduğu, güven ve refah ortamından söz edilemeyecek bir dönemde, karşılıklı güven ve hoşgörüyeye dayanan hem ekonomik hem de sosyal boyutu olan alacak-borç ilişkisinin sağlıklı bir şekilde var olması düşünülemez. Alacak borç ilişkisi ile ilintili olarak, XVI. yüzyılla birlikte ekonomik yapının değişime uğraması ve devlet düzenindeki bozulmalar tefeciliğin kârlı bir iş kolu hâline gelmesine ön ayak olmuştur demek herhâlde yanlış olmayacaktır.

1. ESNAF SUÇLARI

XV. yüzyılda, esnaf suçları padişahların Umumi Ceza Kanunnâmeleriyle tanzim ettiği suçlar kategorisine girmemekle beraber; esnafın uyması gereken kurallar ihtisab kanunnâmeleri ve yasaknâmelerle belirlenmekteydi. Başlangıçta her şehir için ayrı ayrı hazırlanan ihtisab kanunnâmeleri, I. Selim (1508-1520) döneminden itibaren umumi ceza kanunnâmelerinde zikredilir olmuştu (Akgündüz

2006, 378-379; Akgündüz 1990, 286-296; Özdeğer 1987, 160-172). I. Süleyman (1520-1566) babası I. Selim (1508-1520) gibi tüm imparatorluğa şamil, hemen hemen her esnaf kolunun uyması gereken kurallar ve fiyatları ihtiva eden bir İhtisab Kanunnâmesi hazırlatmış, Umumi Ceza Kanunnâmesinin içerisinde neşretmişti (Akgündüz 1992, 322-330). Buna mukabil şehirlerde esnafın uyması gereken fiyatların kadı huzurunda muhtesibin ve ilgili esnaf loncasının hazır bulunduğu toplantıda belirlenmesi usulünün devam ettiği anlaşılmaktadır (AŞS 1, 30; AŞS 7, 183b).

Osmanlı Devleti'nde esnafın kurallara uyup uymadığını bizzat padişah tebdil-i kıyafetle çarşı-pazar gezerek teftiş edebildiği gibi sadrazamlar esnafın teftişinden birinci derecede sorumluydu (M. Demirtaş 2010, 283-284; Defterdar Sarı Mehmed Paşa 1969, 25). Taşradaki esnafın teftiş edilmesi kadıların beledi görevleri arasındaydı (Ortaylı 2001, 73). Kadıların esnafın kontrolünde başlıca yardımcısı muhtesib adı verilen görevlilerdi (Ortaylı 1994, 38-41).

Osmanlılarda ihtisab usulü olarak adlandırılan ve muhtesib tarafından temsil edilen Hisbe Kurumu'nun ne zaman ve kim tarafından kurulduğu kesin bir şekilde tespit edilemese de kökenlerinin Hz. Peygambere kadar uzandığı, Hz. Peygamberin çarşı-pazar gezerek esnafı teftiş ettiği bilinmektedir (Kallek 1998, 135). Çarşı-pazar teftişine ihtimam gösteren Hz. Peygamberin narh uygulamasını tasvip etmeyen hadisleri bulunmaktadır³⁴¹. Piyasada satışı yapılan malların resmî makamlarca ücretlendirilmesi olarak tabir edilen narh³⁴² İslam ekonomi anlayışı ile tezatlık arz eder. İslam'a göre alışveriş meselelerinin karşılıklı rızaya dayanması gerektiğinden fiyatlandırmanın resmî makamlar tarafından belirlenmesi hoş karşılanmamaktadır³⁴³.

³⁴¹ Hz. Peygamber kıymetin Allah tarafından belirlenebileceğini vurgular. Ayrıca "Kim Müslümanlara karşı fiyat artırmak için onların fiyatlarından bir şeye müdahale ederse kıyamet günü Allah'ın onu ateşten bir kemik üzerine oturtması hak olur (Kütükoğlu 1983, 3)."

³⁴² Koçi Bey narhın tarifini şu şekilde yapmıştır: "...narh dedikleri: Vezir kulun emreder ki, kasaplar koyun etinin okkasını on akçeye satsınlar; buğdayın kilesini altmış akçeye, pirincin kilesini elli akçeye satsınlar. Şehir içinde her ne kadar alınır satılır şey varsa pahasını tayin ederler ve 'narh verildi' derler (Çakmakçoğlu 2008, 141)."

³⁴³ İslam âlimleri; narh meselesinde İmam Malik'in de içerisinde bulunduğu narhın zaruri hâllerde devletin fayda görmesi hâlinde uygulanabileceğini savunanlar; İbn Teymiye gibi satıcının bireysel olarak zarar etmesi durumunda narh haramdır, lakin diğer esnafın sattığından fazla kâr etmesini engellemek için narh uygulanabilir diyenler ve İbn Kudâme gibi narhın karaborsa gibi gayrimeşru

XVII. yüzyılın önemli müelliflerinden Hezarfen Hüseyin Efendi, narhın idâreciler tarafından korunmasının seyfiye sınıfının çıkarına olduğuna ve dolayısıyla Osmanlıların harp meydanlarındaki üstünlüğüne varıncaya değin bir dizi sonucun meydana gelmesinde önemli rolü olduğuna vurgu yapar. Hezarfen Hüseyin Efendi'ye göre, narhın olmaması bir kısım zevatın istedikleri malı istedikleri fiyata satması sonucunu doğuracak, karaborsa ile yüksek fiyatlarla mal alan askerler fakir düşecek ve en nihayetinde bu durum harp meydanında düşmanın işine yarayacaktır (Hezarfen Hüseyin Efendi 1998, 248). Öte yandan fiyatlarda meydana gelen abartılı artışlar yalnızca askerî sınıf mensuplarını değil, reâyâ içerisindeki esnafı ve müşterilerini de olumsuz etkileyecektir. Bilhassa tağşiş³⁴⁴ ve sefer dönemlerinde orantısız bir şekilde artan fiyatları baskılamak için narh cetvelleri hazırlayan devlet, çarşı-pazarda fiyat denetimini sıklaştırır; bu yolla büyük esnaf karşısında ezilen küçük esnafın menfaatini korumayı amaçlardı (Ö. L. Barkan 1970, 559, 572-575; Kütükoğlu 2006, 390; MD 75, 309). Narhın yeniden belirlenmesi ile fiyatlara getirilen ayarlamalar esnaf karşısında reâyânın hakkının korunması ve hoş tutulması anlamına geliyordu. XVI. yüzyılın sonlarına doğru İstanbul'da 1 akçe karşılığında satılan ekmeğin dirhemi 250'ye çıkarıldığında "*âmmе-i fukarâ ve aғniyânın hayr du'âsı alınup, sagıyr ve kebîr el kaldırub sa'âdetlu pâdişâha hayr du'â eylemişlerdi*" (Sahillioğlu 2004, 249). Klasik dönemde fiyat artışlarında etkili olan tağşişler ve sefer dönemlerine ilaveten müstakil bir bölüm olarak ele alınacak olan karaborsacılıkla birlikte kışların sert geçmesi veya kuraklık, kıtlık, zamansız ve fazla yağmur yağması gibi iklimsel koşulları zikretmek gerekmektedir (Altınay 2000, 153-154; Kütükoğlu 1983, 10).

İncelenen dönemde vukua gelen tağşişler (1565, 1584, 1586, 1596, 1600, 1611-1618 yıllarında)³⁴⁵ ve Zigetvar Seferi ile başlayan batıda Avusturya, doğuda İran'la süre giden uzun savaşlar fiyatların artışı için uygun zamanı ve zemini oluşturmaktaydı. Fiyatların yükselişinde rolü olan bir başka etken esnaf loncasına dâhil değilken hariçten esnaflık yapanların türemesiydi. Yetkisiz kişilerin esnaflık yapmaya

kazanç yollarını teşvik edici olduğunu savunanlar olmak üzere üç görüş etrafında toplanmışlardır (Kütükoğlu 1983, 3-4).

³⁴⁴ *Sadrızam Koca Sinan Paşa telhislerinde tağşişin fiyatlardaki artışa etkisi hakkında "Ve şimdiye değin halkın elinde olan akçe hurda olmağla bey' olan esbab ve sâir me'kulât ve gayr havâyic (her) ne ise ziyâde bahâ ile satılır imiş..." demektedir* (Sahillioğlu 2004, 228).

³⁴⁵ *Ayrıntılı bilgi için Bkz. (Ö. L. Barkan 1970, 571-576; Tezcan 2009, 471; Akdağ 1999, 37-39; Pamuk 2005, 115-116; Pamuk 2012, 150).*

başlaması, esnaf içerisinde hiyerarşinin bozulmasına ve zorunlu rekabete yol açıyordu. Bilhassa tağışlar neticesinde gelirleri azalan kimi yeniçeri ve sipahiler esnaflık yaparak kazançlarındaki erimeyi en aza indirmeye çalışmaktaydılar. Haziran 1578 tarihli mühimme hükmüne göre; Bursa’da yeniçeri ve sipahi taifesinden bazı kimseler ekmekçilik yapmaya başlamış şehre gelen zahireyi ekmekçi esnafından önce alarak esnafın zor durumda kalmasına neden olmuşlardı (MD 34, 459). 23 Kasım 1584 tarihli mühimme hükmünde Edirne’de bazı sipahilerin narhtan ziyade bahaya arpa ticareti yaptıkları, narha uymadıkları yönünde kendilerini uyaran arpacı esnafını ise tehdit ve darb ettikleri kayıtlıdır (MD 55, 87). 24 Kasım 1584 tarihli mühimme kaydında ise yeniçeri, cebeci ve topçu taifesinden bazı kişilerin kasaplık etmekte olduğu ve buna mahal verilmemesi emredilmekteydi (MD 55, 71)³⁴⁶. Merkezî idârenin müteaddit defa yeniçerilerin ve sipahilerin ticaret yapmalarına mâni olunması yönündeki emirlerine rağmen esnaflık yapan ve ticaretle uğraşan yeniçeri, sipahi sayısı yıllar içerisinde artış göstermiştir³⁴⁷. Selânikî’nin aktardığına göre esnaflık yapan ve ticaretle işigal eden yeniçeri, sipahi, cebeci ve topçu o kadar çoktu ki, 1596 yılında sefere çıkıldığında esnaf azlığından fiyatlarda artış yaşanmıştı (Selânikî 1999, 615-616).

Esnaflık yapan yetkisiz kişiler yeniçeri ve sipahi gibi askerî sınıf üyeleri ile sınırlı olmayıp, reâyâ sınıfından bazı kimselerin loncaya kaydı yokken esnaflık yaptığı gerekçesiyle mahkemeye ihzar olunduğu veya payitahta şikâyet edildiği vakidir. 1584 yılında Bursa’da kasaplar kethüdası tarafından mahkemeye ihzar olunan Hasan b. Sunduk kasap veya çaryekçi değil iken kasaplık yapmakla ve mahalle arasında hayvan boğazlamakla suçlanıyordu (BŞS A-121, 45b)³⁴⁸. Bilindiği üzere Osmanlı dünyasında kurban ve pastırma yapmak niyetiyle kesilen hayvanlar hariç olmak üzere şehir içinde kesim yapmak yasaktı. Bu iş için şehir dışında tanzim edilmiş ve salhane adı verilen mekânlar bulunmaktaydı (M. Demirtaş 2010, 131; Altınay 2000, 157-158; MD 39,

³⁴⁶ Benzer bir duruma Sadrazam Koca Sinan Paşa’nın padişaha sunduğu telhislerde de işaret edilmiştir. Yeniçeri taifesinin madrabazlık yaptığı, İstanbul’da koyun kuzu satma işine girmesinden ötürü fiyatların yükseldiği belirtilmekteydi (Sahillioğlu 2004, 188).

³⁴⁷ XVII. yüzyılın başına tarihlenen Kavanin-i Yeniçeriyan’da, yeniçeri taifesinin esnaflık yapması yasaklanmış gözükmektedir. II. Bayezid (1481-1512) devrinden itibaren yeniçeri zümresinin esnaflık ve ticaretle işigal ettiği bilinmektedir (Akgündüz 1996, 264; Kafadar 2009, 33). Öte yandan, merkezî idâre yeniçerilerin esnaflık kurallarına uyulması şartıyla esnaflık yapmasına izin vermekte, ticaret yapmasına engel olmaya çalışmaktaydı (Altınay 2000, 221-222, 227-228).

³⁴⁸ 1588 tarihinde ise Ankara’da bir yeniçerinin kasaplık yaptığı ve mahalle arasında hayvan boğazladığı için uyarıldığı görülmektedir (Ergenç 2012b, 181).

77). Kasapların satması gereken etin yalnızca salhanelerde kesilmesine müsaade edilmesi gibi diğer esnaf sınıflarının mallarını belirlenmiş özel mekânlarda veya pazarlarda satması zorunluluğu bulunmaktaydı. Bir malın bu mekânlar ve pazarlar dışında satılması mekân ihlali bağlamında esnaf suçu kapsamına girmektedir. Söz gelimi un satışı yalnızca un kapanlarında yapılmakta başka yerlerde satılmasına müsaade edilmemektedir (Halil İnalçık 2000, 36, 59; AŞS 4, 289; AŞS 3, 115).

Kadının veya muhtesibin tetkikleri dışında halktan kimseler ve ilgili esnaf loncasının üyeleri münferiden ya da toplu olarak mahkemeye gelerek esnaftan şikâyetçi olabilmekteydi (BŞS A-121, 11b, 12a, 12b, KŞS 7, hüküm.42). Ürünün hazırlanmasında ve ürünün satıldığı mahalde gerekli hijyen koşullarına uyulmaması, ürünün hazırlanış aşamasında kullanılan maddelerin kalitesiz olması, narhta belirtilen oranlarda satış yapılmaması gibi hususlar genel olarak şikâyetlerin konusunu oluşturmuyordu.

Hakkında şikâyet bulunan esnaf, kadı veya muhtesib tarafından mahallinde teftiş edilebildiği gibi, mahkemeye ihzar olunarak halkın şikâyet ettiği hususların aslının olup olmadığı araştırılırdı (AŞS 9, 131). Türü şikâyetler üzerine ihtisab kanunlarına ve narha uymadıkları için mahkemeye çıkarılan esnafın kadının kararını beğenmeyip kadıya hakaret etmesi, mahkeme veya muhtesib tarafından verilen cezalara uymamakta diretmesi yaşanan olaylardandı (EŞS 1213, 80; MŞS 8, 288).

Çarşı-pazarın teftişinden sorumlu muhtesibler ekmek fırınlarını denetlerken ekmeğin iyi pişip pişmediğine (BŞS A-121, 12a, 36b), kullanılan malın kalitesine ve üretim yapılan mahallin temizliğine dikkat ederlerdi (BŞS A-121, 2a, 2b, 12b, 13b). Çörekçi ve ekmekçi esnafının kullandığı yağın kaliteli ve temiz olması, üretimde kullanılan bakır eşyaların kalaylanmış olması mühimdi (BŞS A-121, 16a, 4b). Ayrıca esnafın satış yaparken kullandığı binekler muhtesibler tarafından kontrol edilirdi. Bilhassa seyyar satış yapan esnafın kullandığı eşeklerin semerinin köhne olması ve hayvana ağır yük yüklenmesi ceza gerektiren fiiller arasında değerlendirilmekteydi (BŞS A-121, 42b; Altınay 2000, 113-114). Esnafın kontrol edilmesinden sorumlu görevlilerin üzerinde titizlikle durdukları bir başka husus ölçü ve tartı aletlerinin doğruluğuydu. Ölçü ve tartıda yapılan usulsüzlüklere karşılık mahkeme, tartı aletlerini

denetlemek ve sicildeki asıl ağırlık oranları ile karşılaştırma yapmakla mükellefi (AŞS 3, 131; BŞS A-121, 2a, 2b, 33b, 36a).

Gerek mühimme kayıtları gerekse şer'iyye sicillerinde yer alan kayıtlara istinaden; merkezî idârenin, halkın iâşesi ile ilgili olan meslek kollarının denetlenmesine bilhassa ihtimam gösterdiği; ekmek, et gibi temel gıda maddelerinde türlü yollarla fiyatların artışlarına müsaade etmediği anlaşılmaktadır. Buna karşın yine mühimme defterleri ve şer'iyye sicillerinde yer alan kayıtlara dayanarak, fiyatlardaki artışı önlemeye yönelik olarak devletin aldığı tedbirlerin müspet sonuçlar doğurmadığını iddia etmek yanlış olmaz. XVI. yüzyılın ikinci yarısı ve XVII. yüzyılın ilk on yılında esnaf arasında görülen en yaygın suçlar narhtan ziyade pahaya ve eksik vezinle satış yapmaktı. Nisan 1568 tarihli mühimme kaydına göre, Selanik haffafları narhta belirtilenin üzerinde fiyatlarla ayakkabı satmaktaydılar. Gönderilen emirde kanunnâmede ayakkabının birim fiyatının kalitesine göre (ala, evsat, edna) belirlendiği ve birim fiyatın üzerinde satış yapılmasına müsaade edilmemesi buyrulmaktaydı (MD 7, 1270). 3 Şubat 1601 senesinde Ankara mahkemesinde görülen bir davada â'yân ve eşrâfın, narhı 70-80 akçe olmasına rağmen pabucu 130-140 akçeye satarak %50'ye yakın kâr elde eden haffaf esnafından fukaraya zulmettikleri gerekçesiyle şikâyetçi oldukları anlaşılmaktadır (AŞS 7, 183b).

Narhta belirtilen fiyatın üzerinde fiyatlandırma ile satış yapan meslek kolları arasında kasaplar ve sabuncuları da zikretmek gerekir. Bursa'da kasaplık yapan Mustafa 2 okkası 3 akçe (okkası 1,5 akçe) olarak fiyatlandırılan eti okkası 2 akçe olacak şekilde %33 kârla satmaktaydı (BŞS A-121, 6a). Sabuncu esnafından Keyvan ise okkası 6 akçe olan sabunu 8 akçeye (%33 kârla), 300 dirhemi 9 akçe olan Urla sabununu ise 100 dirhem eksiği ile (%33 kârla) satmaktaydı (BŞS A-121, 17a, 36b). Sabuncu esnafı arasında uygulanan bir diğer yöntem eksik vezinle satış yapmaktı. Bursa'nın sabuncu esnaflarından Mahmut 4 akçe karşılığında 267 dirhem sabun satması gerekirken, 30 dirhem eksiği ile 237 dirhem satmakta, haksız bir şekilde %12 kâr elde etmekteydi (BŞS A-121, 18b). Sabuncu esnafının satış yaparken kullandığı hilelerin izini II. Mehmed (1451-1481) devrine kadar sürmek mümkündür. Sabuncular Avrupa'dan büyük kalıplar hâlinde gelen ithal sabunları küçük parçalara bölerek satmaktaydılar (Halil İnalçık 2000, 69).

Ekonomik sorunların yaşandığı ve akçenin değerinin düştüğü ortamda esnafın yüksek kâr yöntemlerinden bir diğeri malı narhta belirtilen miktarın aşağısında satmak, başka bir deyişle tartıda usulsüzlük yapmaktı. Narh cetvelleri hazırlanırken birim fiyat üzerinden ne kadar mal satılacağı belirlenirdi. Söz gelimi ekmeğin için söylemek gerekirse 1 akçe karşılığında 150 dirhem ekmeğin satışı zorunluymuştu (MD 75, 197)³⁴⁹. Ancak fırıncı esnafı satması gereken ekmeğin daha düşük vezinde satarak resmî kâr oranı olan %10'un (İnalçık 2009, 266-267) çok üzerinde bir kârlılık sağlıyordu³⁵⁰. Bursa'da fırıncılık yapan esnafın dükkânları denetlendiğinde sattıkları ekmeğin 25 dirhemle, 40 dirhem arasında değişen oranlarda eksik olduğu ve fırıncı esnafının kârlılığını %16 ile %26 arasında değişen oranlarda artırdığı anlaşılmıştı (BŞS A-121, 11a, 14a, 20b, 24b, 31a). Aslına bakılırsa tüm imparatorluk genelinde bazı fırıncıların eksik vezinle satış yaparak kârlılığını artırmaya çalıştığı görülmektedir. Ankara'da fırın işleten Yeniçeri Hızır Beşe eksik vezin ile sattığı ekmeğin %41,6 kâr etmekteydi (AŞS 9, 132). Eksik vezinle ekmeğin satışı yapmak bir şehirdeki fırıncı esnafı arasında birkaç kişinin işi olabileceği gibi tüm şehrin fırıncılarının noksan ekmeğin satışı yapmaları nadiren de olsa yaşanmaktaydı. 1608 yılında Kayseri'deki cümle ekmeğin yaptıkları ekmeğin tartıldığında hepsinin ekmeğin olması gerekenden on dirhem daha az yaptıkları anlaşılmıştı (KŞS 12, 190). Kayseri'nin ekmeğin esnafı 1 batman unu 80 akçeye aldıklarını belirterek zarar ettikleri gerekçesiyle ekmeğin akçesinin kırk dirhem olması isteği ile kadıya başvurmuştu (KŞS 12, 81). Payitahtta bulunan fırıncı esnafı ise üretim maliyetlerinin artmasından şikâyet ederek, narhtan ziyade pahaya ekmeğin satmanın gerekçesini “*Biz bu buğdayı ve unu ziyadece bahâ ile aldık. Şimdi ucuz satarsak kati zulm olur.*” şeklinde açıklıyordu (Sahillioğlu 2004, 130).

³⁴⁹ Akdağ'ın belirttiğine göre I. Süleyman'ın (1520-1566) saltanatının sonuna kadar 1 akçe karşılığında alınan ekmeğin miktarı -dönem dönem değişiklik göstermekle birlikte- 800 dirhemi bulabilmekteydi (Akdağ 1964, 3-4). Sonraki dönemlerde ekmeğin ağırlığı zamanına göre 150 ile 200 dirhem arasında değişmekteydi (M. Demirtaş 2010, 230; Kütükoğlu 1983, 91). Bununla birlikte araştırma sonucunda elde edilen verilere göre 1590 senesinde Ankara'da 200 dirhem ekmeğin 1 akçe, 1604 yılı dolaylarında Ankara'da 1 akçe karşılığında satılan ekmeğin miktarı 120 dirhem, 1607'de ise 100 dirhemdi (AŞS 9, 132; Akdağ 1947, 297-298). Öte yandan Sadrazam Koca Sinan Paşa'nın telhislerinde işaret ettiği üzere XVI. yüzyılın sonuna doğru İstanbul'da 250 dirhem ekmeğin 1 akçe karşılığında satılması buyrulmuştu (Sahillioğlu 2004, 249).

³⁵⁰ I. Selim Kanunnâmesinde ekmeğin narhla belirlenen resmî kâr oranı %40 idi: “*Etmeğin çâşni tuta onun on dört üzere narh vire (Özdeğer 1987, 165)*”.

Halkın temel gıda maddelerinden olan etin üretiminden ve satışından sorumlu kasaplar ve çaryekçiler fırıncı esnafı gibi zararına satış yapmaktan şikâyetçi idiler. Hatta Ocak 1565'te Edirne'deki kasaplar toplu hâlde kadının huzuruna çıkarak, 250 dirhem üzerinden satılan koyun etinde zarar ettiklerini belirterek, koyun etinin cari narhının 200 dirhem üzerinden fiyatlandırılmasını talep etmişlerdi (MD 6, 525)³⁵¹. Edirne'deki kasaplar yönetime isteklerini kabul ettirmiş olsa da benzer şekilde zararına satış yapan imparatorluğun diğer şehirlerindeki kasap esnafının kadiya çıkıp etin narhında ayarlama talep edip etmediği bilinmemekle beraber, kasaplar gayrimeşru yollardan eksik vezinle satış yapmaya devam etmekteydiler. Bursa'daki kasapların sattıkları et vezn olunduğunda 1 okka veya 400 dirhem gelmesi gereken etin 25 ila 50 dirhem noksanı olduğu tespit edilmişti (BŞS A-121, 15b, 16a, 22a). Kasaplar gibi balıkçı esnafı arasında da eksik tartı ile mal satmak revaçta olan bir kâr etme yöntemi idi (BŞS A-121, 15b, 30b, 31a, 33b, 34b).

Manavların üzüm gibi çöpü bulunan meyve ve sebzeleri çöpü ile birlikte satmaları, henüz olgunlaşmamış meyveleri satmaları yasaktı (BŞS A-121, 14a, 17b). Manavların yaptığı usulsüzlüklerden bir diğeri ise eksik tartı ile mal satmaktı (BŞS A-121, 25a). Bu usulsüzlüklerden esnafın sağladığı kâr oranı %25 ila %50 arasında değişmekteydi (BŞS A-121, 4a, 2a, 2b). Zikredilen esnaf grupları dışında un, yoğurt, yağ, tuz, sakatat, mum, kahve, kestane ve otluk satan esnaf eksik dirhemle mal satmaktaydı (MŞS 11, 125; BŞS A-121, 2a, 2b, 4a, 4b, 11b, 15b, 17a, 17b, 18a, 18b, 25a, 30a, 30b, 36a). I. Süleyman'ın İhtisab Kanununa göre eksik dirhemle mal satandan, eksik sattığı her dirhem için 1 akçe cürüm alınırdı (Akgündüz 1992, 329).

Esnaf arasında rekabetin oluşması ürün kalitesini olumsuz etkilemekteydi. Kârını artırmak isteyen ya da en azından kaybını aza indirmek isteyen esnaf malın kalitesinden ödün vermek zorunda kalıyordu. Ekmekçiler hakkında sık sık şikâyete konu olan kalite ile ilgili meseleler ekmeğe darı, arpa, burçak karıştırılması, ekmeğin veya çöreğin iyi pişmemesi, çöreğin yağsız olması, içeriğinde bulunan yağın kalitesiz

³⁵¹ Aynı yıllarda koyun eti, Edremit'te 1 akçeye 150-125 dirhem, Bursa'da 150-175 dirhem, Konya'da 200 dirhem hesabıyla satılıyordu. Yüzyılın sonlarına doğru 1590 senesinde Ankara'da 1 akçe karşılığında 100 dirhem, 1599 senesinde İstanbul ve Bursa'da 1 akçeye 50 dirhem et alınabiliyordu (Akdağ 1964, 2-4).

olması, tezgâh ve tabla gibi satış yapılan yerlerin temiz olmamasıydı (AŞS 9, 131; KŞS 7, hüküm. 75; BŞS A-121, 2a, 2b, 4a, 5b, 11b, 12a, 12b, 13b, 16a)³⁵². Kitabı Mesâlih'in yazarı fırıncı esnafının ekmeği pişirirken temizliğe dikkat etmediğinden yakınırken, esnafın düşünce yapısını “*tizce bişüreyim satayım, akçe elüme geçsün*” ifadesi ile özetlemişti. Kaliteyi bozma hususunda kasaplar hakkındaki şikâyetlerin merkezinde koyun etinin içerisine keçi eti katmaları yer alıyordu (Yücel 1988, 119 ve 103).

İstanbul'daki kumaşçı esnafı arasındaki en önemli sorun kumaş üreten tezgâhların çoğalması idi. Resmîyette üç yüz on sekiz tezgâh bulunması gerekirken yüz kadar kanunsuz tezgâhın açılması kalitenin düşmesine sebep oluyordu (MD 6, 162, 172; Altınay 2000, 183-184). Kalitesiz ürünler payitahta uzak diyarlarda üretilse bile merkezî yönetimin dikkatini çekiyor ve önlemler alınması isteniyordu (MD 6, 333). Selanik'te yeniçerilerin giydiği çukaların kalitesiz işlenmesi (MD 75, 146), Bursa'da kumaşın olması gerekenden seyrek dokunması merkezî idârenin önlem alınmasını talep ettiği esnaf sorunları arasındaydı (BŞS A-121, 43b). Kumaşın hammaddesi sayılabilecek ibrişimi üreten esnaf arasında dirhemi bir akçelik ipliğin arasına, on dirhemi bir akçe olan daha düşük kalitedeki ipliği karıştırarak satmak yaygın bir yöntemdi (MD 5, 304). Kumaş üreticilerinin kâr etme yöntemlerinden bir diğeri de aynı paraya daha az kumaş satmaktı. Gülnar kadısına gönderilen emirde eskiden bir kaftana yeter derecede üretilen astarın, artık yetmediğinden şikâyet ediliyordu (MD 6, 696). Benzer durum kiremitçi esnafı için de geçerliydi. Tekirdağ'da üretilen ve İstanbul'da satılan kiremitlerin eskiye oranla küçük yapıldığından şikâyet ediliyordu (MD 6, 1466; Altınay 2000, 184-185). Eksik mal satanlar ve kaliteyi bozanlar arasında gıda ürünleri pazarlayanlar da bulunmaktaydı. Lâpseki ve civar kadılıklara gönderilen hükme göre, pekmezci esnafı pekmez küplerini yarısına kadar

³⁵² 1553 tarihli Trabzon Sancağı Kanunnâmesine göre ekmeğin iyi pişmemesi veya ekmeğe sair hububatın karıştırılması durumunda fırıncı esnafından 5 akçe ile 30 akçe arasında cerime alınması emredilmektedir (Akgündüz 1993, 300).

toprakla doldurarak ve pekmezi sulandırarak hem kaliteyi bozuyor hem de eksik vezinle mal satıyordu (MD 7, 1976).

Resim 2: Esnafa Uygulanan Teşhir Cezası Codex Vindobonensis 8626/ kaynak: http://warfare.meximas.com/Ottoman/Album/Codex_Vindobonensis-Punishment.htm erişim tarihi 13 Ocak 2015)

Esnaf suçlarının İslam hukukundaki yeri ta'zir gerektiren suçlar arasındadır (Akbulut 2003, 179). Dirhemde usulsüzlük yapan veya kaliteyi bozan esnafa verilen ta'zir, teşhir etme şeklinde uygulanıyordu. I. Süleyman (1520-1566) dönemi Vulçitrin Kanunnâmesinde narhtan belirtilen miktardan eksik satan esnaftan cerime alınması ve boynuna tahta gülle geçirilerek sokaklarda gezdirilerek teşhir edilmesi emredilmişti (Akgündüz 1993, 675)³⁵³. Seyyahların aktardıklarına göre dirhemden çalanların boynuna dört köşesinde birer çingirak bulunan tahta parçası geçirilir, suçlu şehirde dolaştırılırken suçunu da haykırmak durumunda kalırdı (Fresne-Canaye 2009, 68; Bkz. Resim 2). 1587-1589 yılları arasında Osmanlı ülkesinde bulunan Lubenau ise Osmanlı'da korunan müşteri haklarını överken, hileli, eksik ve pahalı mal satan esnafın suçu küçükse boynuna köşelerinde ürettiği hileli malın asılı olduğu bir tahta

³⁵³ Aynı hüküm III. Murad (1574-1595) devri Vulçitrin Kanunnâmesinde de yer almaktadır (Akgündüz 1994, 586).

parçasının geçirildiğini, suçu büyük ise eşeğe ters bindirilerek boynuna koyun bağırsakları asıldığını anlatır (Lubenau 2012, 332-333). Narhta belirtilen ücretlerin fazlasına satış yapan esnaf burnundan ip geçirilmiş hâlde sokaklarda teşhir edilirdi. Gerlach, Yahudi bir kumaş satıcısının mallarını pahalıya sattığı için burnuna ip geçirilerek ve eline pahalı sattığı kumaş parçaları verilerek sokaklarda gezdirildiğini aktarmaktadır (Gerlach 2010, 373). Aynı dönemde İngiltere’de tartıda hile yapan esnafın kulakları kesilirdi (Scott 1959, 210).

Kitabu Mesâlih’in anonim yazarı esnaf suçlarının önüne geçilebilmesi için hapis cezasına varan daha katı cezalar verilmesi gerektiğini belirtir (Yücel 1988, 102). Buna karşılık incelenen mühimme kayıtlarında esnafa ne gibi cezaların verildiğine dair yeterli bilgiye ulaşılamamıştır. XVII. ve XVIII. yüzyılda esnafa uygulanan yaygın cezalandırma şekilleri kulaklarından dükkânının kapısına çivilemek ve asmak, hapis, sürgün, idam ve kürek cezasıydı (Heyd 1973, 300; Kate Fleet 2010, 112; M. Demirtaş 2010, 319-351; Zarinebaf 2010, 159). Buna göre, XVI. yüzyılda kurallara uymayan esnafa da benzer cezaların verilmiş olabileceğini iddia etmek yanlış olmayacaktır.

2. KARABORSA

Osmanlıca metinlerde karaborsa, stokçuluk, vurgunculuk anlamlarını karşılamak için kullanılan ihtikâr tabiri, halkın yiyecek ve içecek gibi zaruri ihtiyaçlarını ucuzken toplayıp, fırsat bulunca pahalıya satma şeklinde açıklanmıştır (Devellioğlu 2010, 482). Resmî evrakta tüccar için kullanılan madrabaz ve bezirgân terimleri de zaman zaman karaborsacıları nitelemek için kullanılabilmekteydi (İnalçık 2009, 266).

İhtikâr; Kur’an’da yasaklanan bir eylem olmayıp, Hz. Peygamberin hadisleri gereğince ta’zir cezası gerektiren eylem olarak nitelendirilmiştir (Akbulut 2003, 179; Ekinci 2008, 330)³⁵⁴. Ne türden maddelerin ihtikâr kapsamına girdiği ise yine Hz. Peygamberin hadislerine göre belirlenmiştir. Ancak Hz. Peygamberin hadislerinden

³⁵⁴ “Muhtekirler ve cana kıyanlar aynı derecede haşrolacaklar (Canan 1993, Cilt II, 29).”

bazılarının ihtikârı mutlak manada yasaklaması, bazılarının da temel gıda maddelerini kapsayan bir yasaklama getirmesi çeşitli görüşlerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Hanefilere göre temel gıda maddelerinde yapılacak vurgunculuk kamu yararına zarar verdiği için yasaklanmalıdır. Şafi ve Hanbeliler de benzer görüşleri savunmaktadır. Buna karşılık Maliki âlimleri kıtlığı sıkıntı yaratacak her türlü ihtiyaç maddesinin karaborsadan arı tutulması gerektiği kanaatindedirler. Stoklanan malın karaborsa hükmüne girebilmesi için geçmesi gereken süre ise 30-40 gün arasında değişmektedir. Ehl-i Sünnet fıkıhçıları arasında fikir ayrılığına neden olan bir diğer husus ihtikârın mekruh mu, haram mı olduğu konusudur. Maliki, Hanbeli ve Şafililerin çoğunluğu ihtikârın haram olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Osmanlılarda hâkim fıkıh ekolu olan Hanefilere göre ise ihtikâr mekruhtur (Kallek 2000, 561-562).

Osmanlı Devleti'nde halka iâşe temininden sorumlu olan muhtesibler ve muhtesiblerin amiri konumundaki kadılar karaborsayı önlemekle mükellefti (Schacht 1986, 193; Kazıcı 1998, 144). Karaborsa yapanlar ellerindeki malı satmaya zorlanır, mülklerinin bir kısmı veya tamamı müsadere edilmek suretiyle cezalandırılırlardı (Ekinci 2008, 340; Schacht 1986, 193; Halil İnalçık 2000, 75).

XVI. yüzyılın ikinci yarısında karaborsacılığın yaygınlaşmasında rolü olan etkenler arasında kuraklıkları en başta zikretmek gerekir. Mustafa Selânikî'nin aktardığına göre 1596 yılında payitahtta yaşanan bir kuraklık neticesinde bilhassa zahire kıtlığı baş göstermişti. Savaş zamanları karaborsanın meydana çıkmasında etkisi olan bir diğer nedendi. Sefer hazırlıkları esnasında ordunun ihtiyacı olan maddelerin yüklü miktarda piyasadan toplanması hem fiyatları hem de muhtekirlerin kazancını artırmaktaydı. Ordunun sefere gitmesi kadar kış öncesi seferden dönüşü de benzer sonuçları doğurmaktaydı (Selânikî 1999, 624).

Celâli hareketleri sonucunda yerini yurdunu terk ederek çiftbozan durumuna düşen halk yalnızca asayiş probleminin daha da büyümesini sağlamıyor, tarlaları boş bırakarak, ticareti sekteye uğratarak ekonomik düzenin bozulmasına da katkıda bulunuyordu (Griswold 2011, 70-71). Zincirleme bir tepkime ile tarlaların sürülmemesi zahire fiyatlarının artmasına, zahire fiyatlarının artması da karaborsacıların ortaya çıkmasına yol açıyordu. Celâli bölüklerinin kışladıkları veya

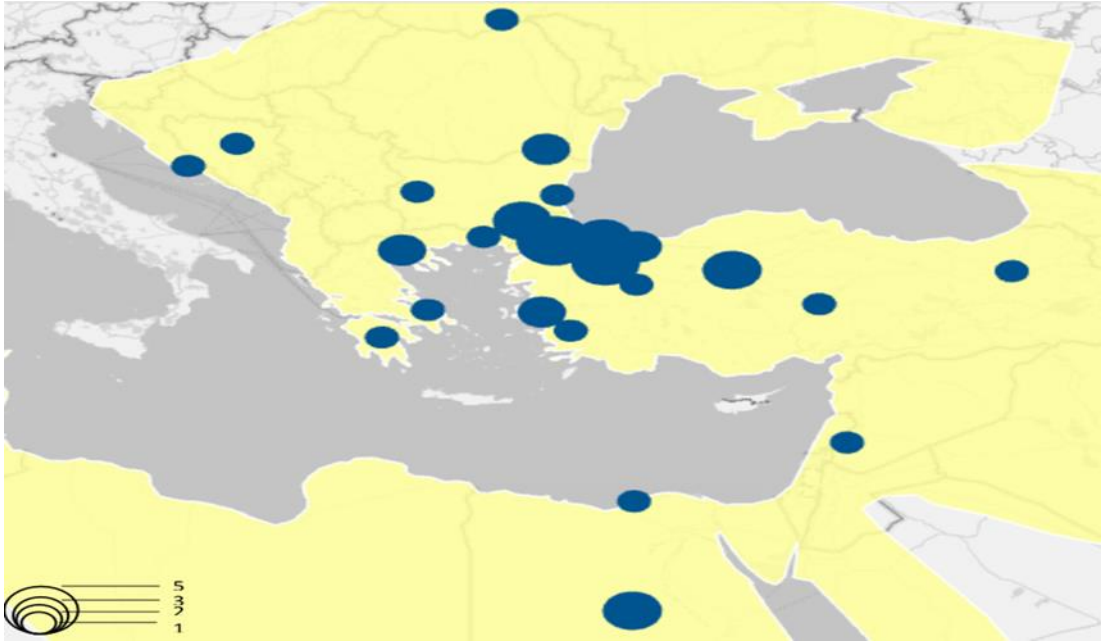
konakladıkları yerlerde reâyânın mahsulünü gasp etmesinden ötürü iaşe sıkıntısı yaşandığından fiyatlarda artış gözleniyordu (MD 75, 310).

Öte yandan devletin uyguladığı ekonomi politikalarının karaborsacılığı teşvik ettiğini söylemek yanlış olmaz. Hanbeli mezhebinin önemli müçtehitlerinden İbn Kudâme narh sistemi ile birlikte uygulanan sabit fiyat politikasının karaborsanın ortaya çıkması için uygun fırsatı yarattığını belirtir (Kütükoğlu 1983, 4). İbn Kudâme'nin görüşlerinin aksine; Osmanlıların narh uygulamasındaki gerekçeleri, narhın kaldırılması hâlinde piyasanın erbab-ı ihtikâr eline geçeceğinden korkulmasıydı (Özgel 2012, 400). Ancak narhın getirdiği sabit fiyat uygulaması bazı tacirlerin ellerindeki malı piyasaya sürmemesine neden oluyordu. Çünkü elinde mal bulunduran tüccar fiyat düşüklüğünden dolayı malı satmıyor, fiyatların yükselmesini bekliyor yahut da elindeki malı yüksek fiyatlı pazarlara götürmeyi tercih ediyordu³⁵⁵. XVI. yüzyılın ikinci yarısı için konuşmak gerekirse; Avrupalı gemicilerin Ege ve Akdeniz'de yarattıkları yüksek fiyatlı pazar, pek çok tüccar ve madrabazın malını iç pazarda satmak yerine Ege ve Akdeniz'de oluşan bu yeni pazarda değerlendirmesine imkân sağlamaktaydı (MD 6, 1353; MD 39, 340, 473; MD 75, 435).

Klasik dönemde, devletin üzerinde durduğu problemlerden birisi başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlerin iaşesi sorunu³⁵⁶. Payitahtın iaşesi öncelikle civar şehirlerden sağlanmakla birlikte, imparatorluğun her yerinden İstanbul için mal gönderildiği olurdu (Bkz. Harita 8). Örneğin İstanbul'un iaşesi için gerekli zahire Trakya ve Bursa havalisinden, pirinç Mısır'dan, yağ Kefe'den, soğan İznik ve Samsun'dan, yaş ve kuru meyve İzmir'den temin ediliyordu. İstanbul gibi büyük ekonomik merkezlerin iaşesi söz konusu olduğunda piyasaya çıkan madrabazlar; payitahtın iaşesi için gönderilmesi gereken zahireyi ve temel gıda maddelerini daha önceden stoklayarak satmak için fiyatların yükselmesini bekliyorlar bir yandan da İstanbul'da darlıkların yaşanmasına neden oluyorlardı (MD 3, 916; MD 6, 384, 531; MD 3, 1364; MD 6, 190; MD 5, 129, MD 6, 568; MD 5, 173).

³⁵⁵ Örneğin İstanbul'da yağ sıkıntısı çekilirken madrabazlar Kefe'den getirdikleri yağı Varna ve Ahyolu gibi daha yüksek fiyat verilen pazarlarda iskeleye çıkarıp satmaktaydılar (MD 75, 127).

³⁵⁶ Kitâbu Mesâlih'in yazarı "İstanbul köktür, etrafı budaktır" diyerek (Yücel 1988, 115), İstanbul'un her anlamda Osmanlı Devleti'nin merkezinde yer aldığını belirtir.

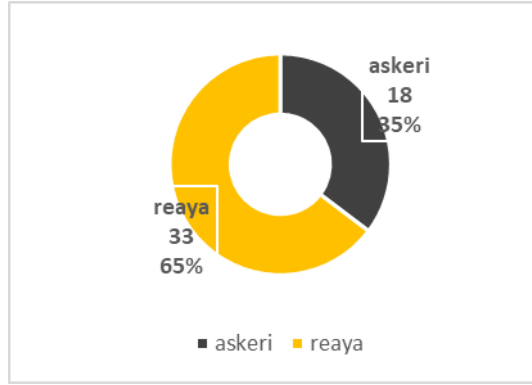
Harita 8: Karaborsacılığın Yaygın Olduğu Yerler

Payitahtta yaşanacak her türlü darlığı ve piyasadaki temel gıda maddelerinde ihtikârî önlemek amacıyla sur içi ve sur dışındaki dükkânlarda farklı fiyatlarla satış yapılmaktaydı (Tabakoğlu 2003, 246). Aslında İstanbul'a gelen mallar öncelikle kapan adı verilen dağıtım noktalarına getirilir, oradan ilgili esnafa dağıtılırdı (Altınay 2000, 154-155). Ancak ihtikârî yaygınlaşması ile birlikte türeyen madrabazlar ve sur dışındaki dükkân sahipleri kapandaki malları toplayıp stoklayarak fiyatları yükseltmek amacıyla bilinçli darlık oluşturuyorlardı³⁵⁷. Madrabazlar ve sur dışındaki dükkân sahipleri iâşe için getirilen yağ, bal, peynir, nohut, pastırma, badem, kayısı gibi temel gıda maddelerini stoklayarak sur içindeki dükkânlara vermiyorlar, üstelik İstanbul dışındaki yerlere satıyorlar; bu yolla kârlılıklarını artırıyorlardı (MD 3, 1270).

Mdrabazların yaptıkları ticarete yüksek kâr elde etmeleri, ekonomik sorunlardan ötürü gelirlerini kaybeden ya da yeni gelir kapıları elde etmek isteyen yeniçeri ve sipahiler başta olmak üzere, bazı askerî sınıf üyelerinin dikkatini çekmiş ve kimi askerîler madrabazlık yapmaya başlamıştır (Bkz. Grafik 20). Nitekim Gelibolulu Mustafa Âlî Beylerbeyinden, sipahilere kadar askerîlerin karaborsacılık

³⁵⁷ *Karaborsacılar fiyatları yükseltmek amacıyla stokladıkları malları, fiyatlar istedikleri seviyeye geldiğinde peyderpey piyasa sürmekteydiler ki, fiyatlar belirli bir seviyede kalsın, piyasada ürün bolluğundan malın değeri düşmesin (Altınay 2000, 154-155).*

yaptıklarını, istifledikleri malları ziyade bahaya reâyâyâ zorla sattıklarını belirtir (Gelibolulu Mustafa Âlî 2008, 154). Yenice Vardar kadısı tam da Mustafa Âlî'nin tarif ettiği askerî tipine uygun hareket ediyor, elindeki malı cebren ve ziyade bahaya reâyâyâ satıyordu (MD 7, 2613).

Grafik 20: Karaborsacıların Sosyal kimliğe Göre Dağılımı

Askerî sınıfa mensup bazı kişilerin üreticiden tüketiciye varıncaya değin ticaretin her noktasında madrabazlık yaptıkları arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır. Söz gelimi İskenderiye’de görevli yeniçeriler köyleri gezerek köylünün malını parasını sonradan ödemek şartıyla (selem tarikiyle) bal, yağ ve zahire toplayıp ahar yerde satarken (MD 5, 730); İstanbul’da vazifeli Yeniçeri, acemi oğlanı, cebeci ve topçular esnafa dağıtılmak üzere iskelelere yanaşan gemilerdeki malları toplayarak halka pahalı satmaktaydılar (MD 55, 150)³⁵⁸. Askerîler arasında halkın zahiresini harmanından cebren alarak ve ordunun sefere gitmesi için gereken hububata el koyarak madrabazlık yapanlar bulunmaktaydı (MD 5, 1984).

Toplum içerisinde yükselen şayialar bazı gıda maddelerinin kolay bulunurluğunu olumsuz etkilerken, başta yeniçeri ve sipahiler olmak üzere karaborsacıların kazancının artmasına vesile oluyordu. Hicretin bininci yılında Maveraünnehir’den Osmanlı topraklarına kadar yayılan bir söylentiye göre bir inek insan suretinde bir buzağı doğurunca; Müslümanlar, bu olayı hicretin bininci yılında olmasını Allah’ın gazabının habercisi olarak yorumlamışlar ve bu gazaptan azade

³⁵⁸ Evliya Çelebi karaborsacıların gemici esnafını zora soktuğundan bahseder. Çelebiye göre gemicilerin elinden getirdikleri malı alıp depolayıp, kıtlık olunca pahalıya satan karaborsacılar çoğunlukla un kapanında veya mısır iskelesinde yoğunlaşmışlardır (Evliya Çelebi 2013, Cilt 1, 1.Kitap, 324).

olmak için sığır kurban etmeye başlamışlardı. Gelibolulu Mustafa Âli'nin deyişiyle kısa zamanda “sığır kırgını” hâlini alan bu inanış Osmanlı memleketinde sığır etinden, yağ, süt, peynire varıncaya değin birçok temel gıda maddesinin karaborsaya düşmesine sebebiyet vermişti. Bu durumu fırsat bilen yeniçeri ve sipahiler bu tür hayvansal ürünleri temin ederek fahiş fiyatlarla satmaya başlamışlardı (Çerçi 2000, Cilt III, 676-677).

Klasik dönemde gıda maddelerinin taşımacılığı ekseriyetle deniz yoluyla yapılmaktaydı. Bu dönemde Mudanya limanı, Batı Anadolu zahiresinin imparatorluk içerisinde dolaşıma sokulduğu ana merkezlerden birisi olmasının yanı sıra karaborsacıların yoğun olarak kullandığı yerdı. Mudanya limanını kendisine merkez edinen karaborsacılar arasında reâyâdan olanlara ilaveten Mudanya Naibi gibi askerî sınıf mensuplarının varlığını da zikretmek gerekmektedir (MD 6, 297, 384, 385). Aynı dönemde, Trakya bölgesinde Tekirdağ'ın önemli bir zahire merkezi olduğu anlaşılmaktadır. Tekirdağ'da görevli bazı sipahiler hem bölgede üretilen zahireyi stokluyorlar hem de İstanbul'un iaşesi için Tekirdağ'da toplanan zahireyi İstanbul'a göndermeyerek kendileri satıyorlardı (MD 6, 531).

Madrabazlara karşı devletin almış olduğu bir diğer önlem ise İstanbul'un iaşesi için varan gemilere birer hisar eri yerleştirmektı. Hisar erleri İstanbul'a vardıklarında gemi içindeki malın tastamam teslim edildiğine dair belge almak zorundaydılar (MD 5, 362). Madrabazlara karşı alınan önlemler arasında stoklanan malların sahiplerine verilmemesi, malların mühürlenerek İstanbul'a gönderilmesi de bulunmaktaydı (MD 6, 297, 384, 568).

Arşiv belgeleri karaborsacıların yaptıkları işten ne kadar kâr ettiklerini anlamak açısından da bilgiler sunmaktadır. XVII. yüzyılın başlarında, Varna'da karaborsacılık yapan Naib Süleyman kilesi 40-80 akçe arasında değişen buğdayı, 170-190 akçe fiyat teklif edenlere bile satmamaktaydı (MD 75, 201). Genel olarak Rumeli'nde madrabazların faaliyetleri sonucu 4 akçe olan buğdayın kilesi kırk-elli akçeye kadar çıkmıştı (MD 75, 310). Zahire başta gelmek üzere pirinç, yağ, soğan, bal, peynir, kuru ve yaş meyve gibi gıda maddelerinin yanı sıra kereste gibi imar işlerinde kullanılan maddeler karaborsacıların çokça rağbet ettiği ürünlerdi (MD 3, 1364; MD 6, 190; MD 7, 1234; MD 6, 568; MD 7, 1589). Bir şehirde büyük bir inşaatın başlaması kereste

fiyatlarının artmasına ön ayak oluyordu. Edirne’de cami inşaatı için gerekli olan keresteyi madrabazlar piyasadan toplayarak fiyatları yükseltmişlerdi (MD 7, 1589).

Karaborsacılık suçu klasik dönemde Umumi Ceza Kanunnâmeleriyle tanzim edilmiş bir suç değildir. Anlaşıldığı kadarıyla Umumi Ceza Kanunnâmelerinde toplumun genelini ilgilendiren suçlara yer verildiğinden, karaborsacılık gibi toplum içerisinde küçük bir zümrenin işlediği münferit suçlar Umumi Ceza Kanunnâmelerinin dışında bırakılmıştır. Bu gibi suçların II. Mehmed (1451-1481) devrinden itibaren hususi kanunlarla ve yasaknâmelerle cezalandırıldığı bilinmektedir. Sözgelimi II. Mehmed’in tanzim ettiği hususi kanunlarda karaborsacılık yapanlara burnuna kıl geçirilerek şehirde gezdirmek suretiyle teşhir cezası verilmekteydi (Halil İnalçık 2000, 45, 75). Karaborsacılık yapan askerîlerin görevlerine son verilirdi (AŞS 1, 15; MD 6, 385, 531; MD 7, 480, 2613; MD 55, 150; MD 75, 99; MD 5, 730, 1684). Reâyâdan olan karaborsacılara ise İstanbul’da kasaplık yaptırmak bir ceza türüydü (MD 39, 473). Karaborsacılara verilen en ağır ceza türü müebbet kürek cezasıydı (Uluçay 1944, 213; Akgündüz 1996, 567). Ayrıca muhtekirlere hapis ve -sonraki devirlerde olmak üzere- sürgün ve kalebendlik cezalarının verildiği anlaşılmaktadır (MD 6, 568; Öztel 2012, 406-414). 1525 tarihli Mısır Kanunnâmesine göre muhtekirlere siyaset cezası verilebilir, malları müsadere edilebilirdi. Mezkur kanunnâmede sarrafların halkın elindeki altınları toplayarak kıtlığa neden oldukları, mirî için altın gerektiğinde ise diledikleri fiyattan satmak suretiyle fiyatları artırdıkları bilindiğinden bu uygulamanın yasaklandığı, yasağa uymayana siyaset cezası verileceği ve malının müsadere edileceği belirtilmiştir (Akgündüz 1993, 140).

3. KAÇAKÇILIK

Karaborsa ile birlikte yasa dışı ticaretin önemli ayaklarından birini oluşturan kaçakçılık, XVI. yüzyılın ikinci yarısında devletin bir türlü önünü alamadığı ekonomik sorunlar arasında geliyordu. Erken modern dönemde kaçakçılık yalnızca Osmanlı Devleti’nin değil, Akdeniz ve Batı Dünyasının üstesinden gelmekte zorlandığı bir sorundu. Avrupa’da yaşanan kaçakçılık, uygulanan yüksek vergi rejiminden dolayı

kaçak yollarla iç pazara sokulan ve daha düşük fiyata satılan ithal malların rağbet görmesinden kaynaklanıyordu (Ruff 2011, 276-284). Osmanlı Devleti'nde görülen kaçakçılık meselesi ise ülkeye yasa dışı sokulan ithal mallar üzerinden değil, devletin yasaklar koymasına rağmen ülkede üretilen malların yurt dışına çıkarılması üzerinden tanımlanıyordu. Memnu meta tabiri ile ifade edilen yurt dışına çıkışına müsaade edilmeyen malların nev'i zamana göre değişiklik göstermekle birlikte, hububat, at ve silah imparatorluğun kuruluş yıllarından itibaren ihracı yasak mallar arasındaydı³⁵⁹. Bir malın veya ürünün ihracının yasaklanmasına merkezî idâre karar verir ve bu karar kadırlara gönderilen emirlerle taşraya bildirilirdi. Kadılar kendilerine gönderilen emir gereğince ihracı yasaklanan malları halka ilan ettirmek zorundaydı (MD 6, 346). Hububat için konuşmak gerekirse imparatorluğun ilk devirlerinde hububatın Avrupa'ya satışının yasaklanmasının arka planında yatan sebep savaş meydanlarında karşılaşılan düşmana hiçbir şekilde yardım etmemektir (Akdağ 1949, 511). Daha ilk devirlerden itibaren hububat ihtiyacını Doğu Akdeniz'den karşılayan Avrupa'ya hububat satışının yasaklanması Osmanlı Devleti'ni politik olarak güçlü kılmaktaydı (Arıkan 1991, 284-285). XVI. yüzyılın ikinci yarısına değin zaman zaman uygulanan hububat yasağı bu dönemde, neredeyse sürekli hâle gelmiştir³⁶⁰. Ancak bu kez sebep siyasi olmaktan öte, İstanbul, Edirne, Bursa gibi büyük şehirlerin ve tüm imparatorluğun iâşe sıkıntısı içerisine girmesinden korkulmasıydı (Akdağ 1950, 391). Zira XVI. yüzyılda Akdeniz dünyasında meydana gelen nüfus artışına paralel olarak; kuraklık, kıtlık gibi iklimsel sorunlar yüzünden hububat üretiminin düşmesi halkın beslenmesini önemli bir problem hâline getirmişti (Arıkan 1991, 283-285; Braudel 1989, 398). Buna mukabil bilhassa savaş dönemlerinde ihracata yönelik yasaklamaların yaşanması, Osmanlıların ihracatı siyasi bir enstrüman olarak kullanmaya devam ettiği anlamına gelir. Söz gelimi 1570-1572 yılları arasında yaşanan Osmanlı-Venedik Savaşı nedeniyle Batı Avrupa'ya ihraç yasağı getirilmişti

³⁵⁹ Örneğin I. Bayezid (1389-1402) atın ve hububatın Avrupa'ya satışına yasak getirmişti. Yıldırım Bayezid hububat yasağı ile politik ve ekonomik kazançlar sağlamayı amaçlamış ve bu amacına ulaşmıştı. Venedik, yasakla birlikte hububattaki fiyat artışını ve ihraç vergisinin ikiye katlanmasını kabul etmek zorunda kalmıştı. Avrupalı tüccarların yasağı delmesini sağlayan yöntemlerden birini memurlara rüşvet vermek oluşturuyordu. İtalyan tacirler rüşvet sayesinde, Osmanlı limanlarından hububat çekmeye devam etmişlerdi (Fleet 1997, 288, 290).

³⁶⁰ Yine de Avrupalı sefirler merkezî yönetime başvurarak yasakların kaldırılması için ricada bulunabiliyorlar ve çoğu zaman muvaffak oluyorlardı. Koca Sinan Paşa'nın sadareti sırasında Venedik'te vuku bulan kıtlık üzerine, Balio sadrazama gelerek tereke ihracına izin verilmesi hususunda ricada bulunmuştu (Sahillioğlu 2004, 212).

(İnalçık 2004b, 232). Savaş öncesinde ve savaş sırasında hububatın ihracına getirilen yasaklamanın hem düşmanla ekonomik anlamda mücadele etmek hem de ordunun ihtiyaçlarını karşılamayı amaçladığı açıktır (MD 59, 114, 115).

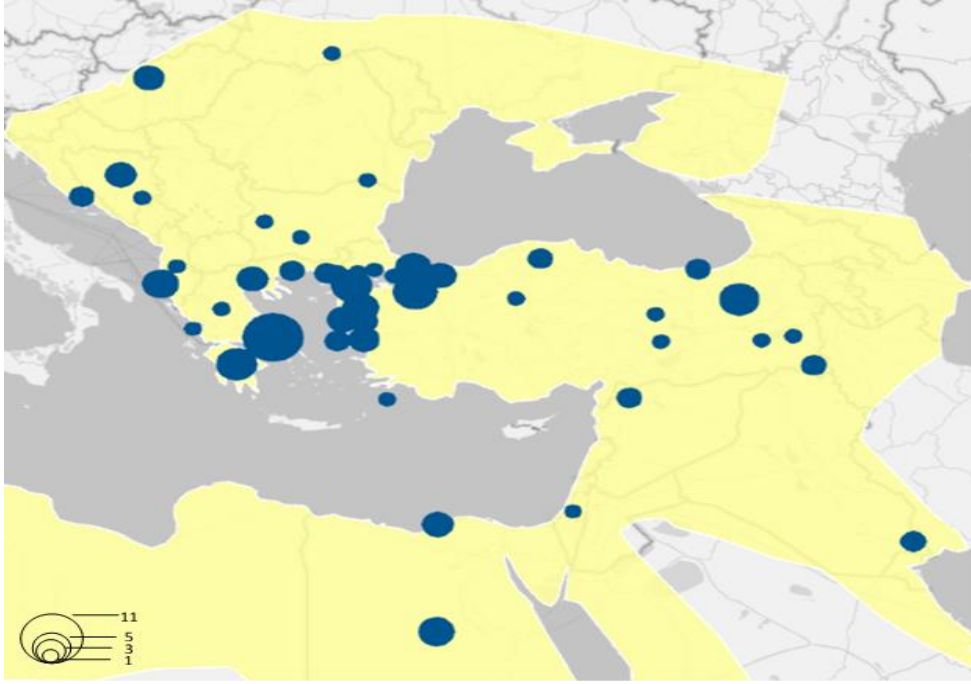
XVI. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Batı Avrupa’da önemli kuraklık ve kıtlıkların yaşanmasına rağmen Osmanlılarda artış gösteren hububat üretimi (İnalçık 2004b, 232), Batılı tüccarın Osmanlı limanlarına hücum edip, Türk buğdayını Avrupa’ya taşımaya sebebiyet verdi. Bu dönemde Osmanlı limanlarından Avrupa’ya resmî ya da gayri resmî yollarla ihraç edilen hububat miktarı o derece yüksektir ki, 1548-1564 yıllarını kapsayan bu dönem Braudel tarafından “*Türk buğday boom’u*” olarak adlandırılmıştır (Braudel 1989, 398-401). Türk buğdayının Avrupa’yı kıtlıktan kurtardığı 1548-1564 yılları Osmanlıların hububat ihracına yasak getirdiği yıllarla çakışıyor olmasına rağmen (İnalçık 2004b, 232); Osmanlı karasularından Batı Akdeniz’e doğru hububat akışının öne bir türlü alınamamıştı. Osmanlıların uyguladığı narh adı verilen sabit fiyat politikası karşısında piyasanın çok üzerinde fiyatlar öneren Avrupalı tüccar, Ege Denizini çevreleyen sahiller başta olmak üzere Doğu Akdeniz’den önemli miktarda hububatı alıp götürüyordu. Bu kârlı alışverişten pay kapmak isteyen bazı vezirler kendi haslarında yetişen ürünü Venedikli tacirlere satmaktan geri durmamaktaydı. Rüstem Paşa’nın sadareti esnasında (1544-1553/1555-1561) Yeniçeri Ağası ve Kubbealtı vezirleri Avrupa’ya yapılan yüksek kârlı yasa dışı ticaretten pay kapma yarışına girmişlerdi. Hatta vüzeradan Haydar Paşa kendi elindeki hububatı yabancılara satmakla yetinmiyor, reâyâdan ucuz yollu topladığı zahireyi yüksek meblağlar karşılığında Avrupalı tüccara satıyordu. Vüzeranın yasa dışı ticaretten elde ettiği yüksek kârlar Sadrazam Rüstem Paşa’nın tepkisini çekmiş gözüke de Rüstem Paşa’nın kendisi bile Venedikli tüccar sınıfı ile hububat ticareti yapmakta idi (Gökbilgin 1956, 12-14; Braudel 1989, 399; Arıkan 1991, 286).

Rüstem Paşanın ikinci veziriazamlığı sırasında (1555-1561) Avrupalı tüccar, Osmanlı piyasasında kilesi 12 akçeye alıcı bulan zahireye iki katı fiyat verebilmekteydi (MD 3, 1442). Avrupalı gemicilerin Doğu Akdeniz’de üretilen hububat için verdikleri yüksek fiyatların I. Süleyman’ın (1520-1566) saltanatının sonlarına doğru (1565’te) Osmanlı iç piyasasında takdir edilen fiyatın üç katı kadar olduğu görülür (MD 6, 621). Kâr marjının böylesine yüksek olması; vüzeranın yanı

sıra taşrada görev yapan sipahi, subaşı, voyvoda, kadı gibi bazı askerî sınıf üyelerinin ve hatta reâyâ sınıfına mensup madrabazların ellerinde olan veya reâyâdan zorla topladıkları zahireyi Avrupalı tüccara satmalarına neden olmaktaydı (MD 3, 561, 857; MD 6, 125).

1550’li yıllardan itibaren Osmanlı toprak düzenindeki dönüşümün bir tezahürü olarak ortaya çıkan büyük çiftlikler, çiftlik sahiplerinin elinde önemli miktarda hububat veya canlı hayvanın bulunması sonucunu doğurdu. Büyük çiftliklerin sahipleri arasında bulunan sipahi, zaim gibi gelirlerinin bir kısmını reâyâyâ takdir edilen ayni vergilerle elde eden zümrelerin elinde çok miktarda vergi niyetiyle toplanmış hububat bulunmaktaydı (Akdağ 1950, 375-376; Arıkan 1991, 288)³⁶¹. İşte bu sebeplerle ellerinde yüklü miktarda zahire veya canlı hayvan bulunan büyük çiftlik sahipleri fazla malı ellerinden çıkarmak için iç pazarı değil, Doğu Akdeniz’de Avrupalı gemicilerin oluşturduğu kâr marjı daha yüksek dış pazarı tercih ediyorlardı (Pamuk 2005, 124). Bilhassa denize yakın yerlerde bulunan çiftliklerin sahipleri Avrupalılarla sıkı ticari ilişkiler içerisine girmekte ve devletin ihracını yasakladığı malları el altından satmaktan çekinmemektedirler (MD 6, 8). Sultan III. Murad’a (1574-1595) sunulan Hırzû’l-Mülûk’ün anonim yazarı, eserinde vüzera haslarının Venedik’e yakın yerlerde ve deniz kenarında olmasının kaçakçılık için uygun fırsat yarattığını, vüzera haslarının imparatorluğun denizden uzak Sivas, Halep, Diyarbakır, Erzurum gibi eyaletlerde olmasının kaçakçılığın önüne geçmeyi mümkün kılacağını belirtmektedir (Yücel 1988, 178-179). Öte yandan daha III. Murad’ın (1574-1595) devr-i saltanatı başlamadan -1571 senesinde- beylerin ve zu’amâ’dan kuvvetli kimselerin derya kenarındaki çiftliklere sahip olması yasaklanmıştı. Bu gibi çiftliklerin hisar erlerine veya küçük tımarları bulunan sipahilere verilmesi sıkı sıkıya tembihlenmekteydi. Deniz kenarında önemli miktarda toprağı çiftlik hâline dönüştüren sancak beyleri ve zaimler devlet tarafından ihracı yasaklanan malları Avrupa’ya satan gruplar içerisinde ön safta yer almaktaydı (MD 12, 272, 273).

³⁶¹ XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte yeniçeri sayısının artması ve aralıksız savaşlar devletin sıcak para ihtiyacını artırdığı için daha önce sipahiye ödenen ayni vergiler yerini, merkezî idârenin nakit akçe olarak doğrudan halktan topladığı ve sipahileri bertaraf ettiği yeni vergi düzenine bıraktı (Pamuk 2005, 119-120). Bunun böyle olmasında merkezî idârenin nakit paraya olan ihtiyacının artması kadar, sipahilerin ayni vergi olarak topladıkları zahireyi dışarıya satmaları neticesinde ekonomide darlıkların oluşmasının da etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Harita 9: Kaçakçılığın Yoğun Olarak Görüldüğü Yerler

XVI. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'e sınırı bulunan neredeyse tüm sahillerde Avrupalılarla kaçakçılığın yapıldığına dair güçlü emareler, payitahttan kadılara veya sancak beylerine gönderilen emirlerden çıkarılabilir. Harita 9'da görüleceği üzere Ege Denizi'ni her iki taraftan çevreleyen Batı Anadolu kıyıları ve Yunan Yarımadası Avrupalılarla yapılan kaçakçılığın sıklıkla görüldüğü yerlerdi. Batı Anadolu'da Edremit, Ege'nin karşı kıyısında ise Mora Yarımadası, özellikle Eğriboz önemli birer kaçakçılık merkeziydi (MD 3, 20, 517, 526, 1031). Ayrıca Ege Denizi'nde yer alan adaların da kaçakçılık açısından mühim yerler olduğunun altını çizmek gerekir (MD 3, 967)³⁶². Avrupalı denizcilerin ihtiyaç duydukları malları resmî veya gayri resmî yollarla temin etmek için uğradığı limanlar arasında İskenderiye ve Kudüs havalisi gibi Avrupa'ya nispeten uzak yerler de bulunmaktaydı (MD 7, 1927, 1982, MD 5, 1106). Fakat Mısır ve Batı Anadolu'dan gelen zahire belli başlı limanlarda toplandığından, Avrupalı gemiciler çoğunlukla İskenderiye'ye kadar gitmek zorunda kalmıyorlardı. Sözgelimi Rodoscuk iskelesi Mısır ve Batı Anadolu

³⁶² Bu adalarda ikamet eden gayrimüslimler, özellikle de Avrupa kökenliler (Frenkler), Avrupa'ya tereke satışında önemli bir role sahiptiler (MD 6, 348, 269). I. Süleyman (1520-1566) zamanından beri Midilli ve Sakız adaları, İzmir ile birlikte Venedikli gemicilerin buğday kaçakçılığı yaptığı yerler arasında yer almaktaydı (Carım 1964, 66 ve 71). Braudel Mısır ve Ege'deki adaları üzerinden yapılan buğday kaçakçılığının o zamanlar Venedik Cumhuriyeti'nin elinde bulunan Girit'in iaşesi için kullanıldığını belirtmektedir (Braudel 1989, 382, 393).

hububatının toplandığı merkezlerden birisiydi ve Avrupalı gemicilerin uğramadan geçmediği iskeleler arasındaydı (MD 75, 278).

Aslında Osmanlı coğrafyasında limanı bulunan tüm kıyı kentleri irili ufaklı birer kaçakçılık merkeziydi. Kaçakçılar limanların civar bölgelerinden yüksek fiyatlarla topladıkları zahireyi gemilere yüklüyor, sahile yakın yerlerde bekleyen küffarın gemilerine sandallarla devrediyorlardı (MD 3, 128, 349; MD 12, 400; MD 10, 415). Doğu Akdeniz'deki Osmanlı karasularında vuku bulan kaçakçılık faaliyetleri yalnızca Venedikli gemicilerin Osmanlı limanlarına yanaşıp ihtiyaç duydukları malları yasak dinlemeden alıp gitmeleri üzerinden gerçekleşmiyordu. Avrupa'ya zahire satışının yasak olduğu 1559 yılında Müslüman gemiciler Bergama, Güzelhisar ve Tırhala'dan topladıkları hububatı Darü'l-harb'e kendileri götürmekteydiler (MD 3, 128).

Kaçakçıların kıyı bölgelerinden zahire toplamasına mâni olunması birinci dereceden kadıların ve sancak beylerinin sorumluluğu altındaydı (MD 3, 426; MD 7, 2115; MD 55, 377). Ayrıca ihracatın yasaklandığı dönemlerde Avrupalı gemilerin Osmanlı sularından yasaklı malları alıp götürmesini engellemek karasuları korumakla yükümlü donanma kaptanlarının vazifeleri arasında yer alıyordu (MD 3, 162). Bu yüzden donanmanın seferde olduğu dönemler Venedikli tüccar için uygun zamanı yaratıyordu. 1559 sonbaharında donanmanın Avlonya Seferi'ne (Danişmend 2011, 444) gitmesini fırsat bilen Venedikli gemiciler Osmanlı kıyılarına yanaşarak 20 müd (yaklaşık 10 ton) zahireyi alıp gitmişlerdi (MD 3, 750). Osmanlılar kendi karasularında seyrüsefer hâlinde bulunan Avrupa gemilerini diledikleri vakit teftiş etme hakkına sahiptiler ve bu hakkı bazı ürünlerin ihracatının yasak olduğu zamanlarda sık sık kullanıyorlardı (MD 75, 621; Altınay 2000, 181).

Deniz yoluyla yapılan kaçakçılığın önüne geçebilmek için alınan tedbirlerin başında gemicilerin kefile bağlanması ve payitahttan alacakları beratla zahire yüklemelerine müsaade edilmesi gelmekteydi. Küffara tereke bey edilmesi ihtimaline karşılık her gemiye birer memur yerleştirilir ve gemiye ne kadar mal yüklendiği kaydedilerek İstanbul'a bildirilirdi (MD 3, 482, 1031). Zahirenin gemilere emir kâğıtları karşılığında yüklenmesi kaçakçılık üzerinden yüksek kârlar elde edenleri dizginlemekte yetersiz kalmış, aralarında kimi askerî sınıf üyelerinin de bulunduğu

kaçakçılar düzenledikleri sahte emirlerle sahil şeridinden tereke almaya devam etmişlerdi (MD 55, 319). İstanbul iaşesi için kefaletle mal getiren gemiciler yine de Doğu Akdeniz’de Venedikli tüccarın verdiği yüksek kâr karşısında direnmiyor, paytahtın iaşesi için yüklediği malın tamamını veya bir kısmını Avrupalılara satıyordu (MD 3, 1442). Avrupa’yla yapılan kaçak hububat ticaretini engellemek için devletin aldığı en sert tedbir kaçakçıların siyaseten katl edilmesi olmuştur (Heyd 1973, 261). Ancak ne var ki bir taraftan mevcut suçluları cezalandırma, diğer taraftan Avrupa ile olan yasadışı hububat ticaretinden pay kapmak isteyen potansiyel suçlulara göz dağı verme amacını taşıyan siyaset cezasının yasadışı ticarete mâni olduğu söylenemez.

Avrupa’ya yapılan kaçakçılık sadece Osmanlı denizlerinde görülen bir sorun değildi. Balkanlarda sınıra yakın bölgelerde bilhassa askerî sınıfa mensup bazı kişiler hububat ve küçükbaş hayvan kaçakçılığı yapmaktaydı (MD 39, 153; MD 3, 1479). Örneğin 1567’de Dukakin Beyi Kasım Bey, Ankona’ya 10 bin altınlık tereke verdiği iddiası ile paytahta şikâyet edilmişti (MD 7, 441). Doğu Akdeniz’de Venedikli tacirlerle Osmanlı vatandaşı arasında cereyan eden kaçak ticaret yalnızca hububat üzerinden işlememekte; Osmanlı Devleti’nin kuruluş yıllarından itibaren yurt dışına satışı yasak olan at, bu ticaretin bir diğer ayağını oluşturmaktaydı (MD 34, 300; MD 5, 181). Daha önce belirtildiği üzere devletin kuruluştan itibaren ihracı kesinlikle yasak olan bir diğer meta savaş aletleri yani silahtı (Akdağ 1949, 511)³⁶³. XVI. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti’nin Doğu Avrupa’da yer alan ve sınıra yakın yerleşim yerleri sayılan Temeşvar, Budin, Belgrad, Segedin ve Peçuy Avrupa’ya silah kaçakçılığının yapıldığı yerlerdi (MD 5, 1130). Budin, ayrıca, pabuç, çizme gibi günlük yaşam eşyalarının kaçak yollarla Avrupa’ya ihraç edildiği önemli bir merkezdi (MD 5, 688).

XVI. yüzyılın ikinci yarısında uygulanan ihraç yasakları yalnızca halkın iaşesi veya ordunun ihtiyacı olan malların satışı ile sınırlı değildi. Esnafın hammadde sıkıntısı çekmemesi niyetiyle sanayide kullanılan hammaddelerin ihracına dönem dönem ihraç yasakları konulmaktaydı (Akdağ 1949, 511). Örneğin 1566 yılında Rumeli’de yeniçeri çukası dokuyan Yahudiler çukanın dokunması için gereken

³⁶³ 1539 tarihli *Bosna Sancağı Kanunnâmesinde kılıç ve at ile birlikte savaş aleti yapımını önlemek maksadıyla demirin de darü’l-harbe ihracının yasak olduğu belirtilmişti* (Akgündüz 1993, 435).

yapağının Avrupa'ya bey' edilmesinden şikâyet ettiklerinde yapağının küffara satılmasına yasak getirilmişti (MD 5, 1480). 1567 yılında devletin balmumu, yelken bezi ve çadır bezine ihtiyaç duyması üzerine mezkûr maddeler İzmir esnafından tedarik edilmeye çalışıldığında; reâyâdan bir grubun sahte belge düzenleyerek yelken bezinin ve çadır bezinin dokunmasında kullanılan ipliği ve balmumunu Avrupalı tüccara sattığı ortaya çıkmıştı (MD 7, 72; Altınay 2000, 191-192). Bilhassa Venedik dokuma sanayinin ihtiyaç duyduğu pamuk ve ipliğin ihracına 1571 senesinden itibaren yasak getirilmişti (MD 12, 333; Arıkan 1991, 290).

İhracata getirilen yasaklamalar Osmanlıların içte büyük problemlerle karşı karşıya kalmaları ile sonuçlanabilmekteydi. Sözelimi, üzümün ihracına yasaklamaların getirilmesi Mora gibi önemli şarap üretim merkezlerinde ürettiği üzümü Venedik'e satarak geçimini sağlayan halkın fakir düşmesi ve merkezî idâreye karşı ayaklanmaların ortaya çıkması ile neticelenmişti (Jorga 2009, 238; Arıkan 1991, 295). Üzüm ihracına yasak getirilmesi Avrupa'ya doğru yapılan ticaretin gayrimeşru zemine kaymasına neden olmuştu. Yasa dışı üzüm ihracatı Osmanlıların şarap üretimi ve satışını yasakladıkları yıllarda artış göstermekteydi. I. Süleyman'ın (1520-1566) saltanatının son döneminde şarap üretiminin ve satışının yasaklandığı ilgili bölümde aktarılmıştı. Yasağın sürdüğü yıllarda (1564-1565) üretici elindeki üzümü yasa dışı yollarla Avrupalı tüccara satmaya devam etmişti (MD 6, 41, MD 5, 249). Ayrıca üzüm gibi hem yaş tüketilebilen hem de tatlandırıcı niyetiyle kullanılan metalar arasında yer alan bal 1564'ten itibaren, kuru meyve 1567, incir ise 1568 yılından itibaren ihracı yasaklı mallar arasında olmasına rağmen, kaçakçılar vasıtasıyla Avrupa'ya ulaşmayı sürdürmüştü (MD 6, 71; MD 7, 352, 364, 1898).

XVI. yüzyılın ikinci yarısında ihracı yasaklanan mallar arasında koyun, sığır gibi canlı hayvanlar bulunmaktadır. Koyunun yurt dışına satışı II. Selim'in (1566-1574) saltanatının ilk devirlerinde, 1568 senesinde yasaklanmıştı (MD 7, 1354). Öte yandan koyundan elde edilen ve dokuma sanayinde kullanılan yünün ihracının 1571 senesinde yasaklandığı görülmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla koyun ihracının yasaklanması halkın iaşesini temin etmekle ilgiliyken, yün ihracının yasaklanması dokuma sanayinin hammadde sıkıntısı çekmemesi ile ilgilidir. Zira aynı yıl pamuk

ihracına da yasaklamalar getirilmişti (MD 12, 333). Dokuma sanayinde kullanılan bir diğer meta olan yapağının ihracı ise 1566 yılından itibaren yasaktı (MD 5, 1480)³⁶⁴.

I. Süleyman (1520-1566) devrinin sonlarına doğru balmumu, gön, yağ ve keçi derisinin Avrupa'ya ihracına yasaklamalar getirilmiştir (MD 6, 71). Daha sonraki devirlerde ise sahtiyan ve meşin gibi deri sanayinde kullanılan hammaddeler ihracı yasaklı mallar arasına girmişti (MD 7, 861; MD 39, 402). Daha önce belirtildiği üzere savaş malzemelerinin yurt dışına satışı devletin kuruluş yıllarından itibaren yasak olmasına rağmen, barut gibi harp meydanlarında varlığı ile savaşın yönünü tayin edebilecek ehemmiyete sahip bir maddenin 1603 senesinde kaçakçılığı yapılıyordu (MD 75, 14)³⁶⁵.

Avrupa'ya Satışı Yasaklanan Mallar			Doğu'ya Satışı Yasaklanan Mallar	
Kuru meyve	Kereste	At	Bakır	Meşin
Üzüm	Kurşun	Siğir	Gümüş	Mih
Pirinç	Penbe (pamuk)	Küçükbaş hayvan	Altın	Bal
Bal	Balmumu	Barut	Demir	Yağ
Yağ	Yapağı	Zift	Bakır, altın ve gümüş eşyalar	Zahire
Sadeyağ	Sahtiyan	Çadır bezi	Savaş aletleri	Tuz
Zeytinyağı	Keçi derisi	Yelken bezi	Nakit akçe	Küçükbaş hayvan
Donyağı	Gön	Pabuç	Katır	Güherçile
Tuz	Meşin	Çizme	At	Nal
Tereke	Bakır	Savaş aletleri		

Tablo 14: İhracı Yasaklanan Mallar

Osmanlı karasularından Avrupa'ya kaçakçılığı yapılan metalar büyük oranda hammadde ve gıda maddelerinden oluşurken; devletin kaçakçılık sorunu ile karşı karşıya kaldığı doğu hududunda ise genellikle değerli madenlerin yasa dışı ticareti yapılıyordu (Bkz. Tablo 14). Osmanlılar yasal veya yasa dışı yollarla Avrupa ile olan ticareti sürdürmek zorundaydılar. Çünkü Osmanlı ekonomisinin Avrupa'dan gelen değerli madenlere ve paraya ihtiyacı vardı. Para ve değerli maden darlıklarının ekonomiyi zora soktuğunun bilincinde olan Osmanlılar, kuruluş yıllarından itibaren mümkün olduğu kadar sikke ve madeni Osmanlı topraklarına çekmeye çalışmışlardı (Pamuk 2013, 27, 50). Avrupalı tüccarlar getirdikleri mal karşılığında Osmanlı

³⁶⁴ Yapağı XVIII. yüzyıl gibi geç bir devirde bile memnu meta arasında zikrediliyordu (Arıkan 1991, 292).

³⁶⁵ Akdağ 1590 yılı itibariyle ihracı yasak mallar arasında şunları zikretmektedir: Hububat, barut, silah, at, pamuk, kurşun, balmumu, sahtiyan, donyağı, gön, meşin, pamuk ipliği, koyun derisi, zift. XVII. yüzyılın başlarından itibaren Ankaralı işletmecilerin isteği üzerine tiftik ve sof ipliği de memnu meta kapsamına alınmıştı (Akdağ 1949, 512, 514).

piyasasından hububat veya hammadde çekmekteydiler. Doğu ile olan ticarete ise Osmanlılar alıcı konumunda bulunduğundan, İranlı ve Hintli tüccarlar getirdikleri lüks tüketim ürünlerini satıyor, karşılığında değerli madenleri ve parayı alıp gidiyorlardı (Akdağ 1949, 508; Pamuk 2005, 116; İnalçık 2015c, 10). Bu durumu önlemek açısından, gümüş ve altın gibi değerli madenlerin İmparatorluk içerisinde seyahat edenler ve tacirler tarafından şehirlerarasında dolaştırılması II. Mehmed (1451-1481) döneminden itibaren yasaktı (Halil İnalçık 2000, 14).

Değerli madenlerin doğu sınırından akıp gitmesine seyirci kalmak istemeyen merkezî yönetim, Asyalı tüccara getirdiği mal kadar, mal alarak gitme hakkı tanıdı (Tabakoğlu 2003, 250; MD 3, 664). Ancak İran tarafından gelen tacirler Bursa gibi önemli bir ticaret kentinde yanlarında getirdikleri ipeği sattıktan sonra yanlarında bakır, gümüş, demir, savaş aletleri ve at götürüyorlardı. Bu gibi meta yalnızca İranlı tüccar tarafından değil, Hindistan'dan gelen tacirler tarafından da piyasadan toplanıyordu (MD 7, 1341, 1396). Değerli madenlerin yurt dışına çıkışına yasak getirilmesi Asyalı tüccarı yeni bir yöntemi devreye sokmaya itti. Getirdiği malları Osmanlı pazarında satan İranlı tacirler altın, gümüş ve bakırdan yapılmış ev eşyalarını yanlarında götürüyorlardı. Bunun üzerine devlet, 1560 yılının ortalarından itibaren değerli madenlerden yapılmış eşyaların da yurt dışına çıkarılmasını yasakladı. İlâveten, Osmanlı hududundan İranlı tüccarın doğuya götürdüğü mallar arasında nakit akçeyi zikretmek gerekmektedir³⁶⁶. İran'a yapılan kaçakçılıkta önemli bir merkez olan Erzurum beylerbeyliğine yazılan hükümde, İranlı tüccarın ellerindeki malları sattıktan sonra nakit para ile gitmesine izin verilmemesi sattığı malın değerinde mal alıp gitmesine müsaade edilmesi isteniyordu (MD 3, 1341)³⁶⁷. Doğu sınırında yapılan kaçakçılıkta bir diğer önemli merkez Basra kentiydi. Basra'dan Darü'l-harbe at, yağ ve zahire kaçırılıyordu (MD 5, 1361).

İran'dan tacir kılığında Osmanlı topraklarına gelen Safevi halifeleri ihtiyacını duydukları malları piyasadan toplayarak götürüyorlardı. İranlı halifelerin Osmanlı

³⁶⁶ *Osmanlı Devleti'nin temel para birimi olan akçe yalnızca doğu hududundan İran'a kaçırılmıyordu. Keefe'de bir grup tüccar piyasadan topladıkları akçeyi eriterek saf maden hâline getiriyor ve yurt dışına çıkarıyordu (MD 5, 1246).*

³⁶⁷ *Mustafa Akdağ, 1559 yılından itibaren değerli madenlerden yapılmış eşyaların ihracının yasak olduğunu belirtmesine rağmen (Akdağ 1949, 510), Aralık 1559 ve Mayıs 1560 tarihli mühimme kayıtlarına göre bu tür eşyaların ihraç edilmesine müsaade ediliyordu (MD 3, 664, 1117).*

piyasasından yüklü miktarda nal ve mih götürmeleri, bu maddelerin memnu meta kapsamına alınmasında etkili olmuştur. Halifelerin Osmanlı piyasasından çektikleri bir diğer meta ise bakırdı. Eylül 1566 tarihli mühimme hükmüne göre İran'dan gelen beş yüz civarı halife piyasadaki bakırı ziyade baha ile alıp gitmişti (MD 7, 2021). Bakır, gümüş gibi madenlerin yurt dışına çıkarılması Osmanlı esnafını zor durumda bırakıyor, piyasada bu türden ürünlerin bulunamaması fiyatları yükseltiyordu (MD 7, 2086). Osmanlılar yasaklara uymayan halifeleri yakaladıklarında siyasetle cezalandırıyorlardı (MD 7, 1988; MD 7, 2548).

İran'a satışı yasak olan mallar arasında yağ, bal, hububat ve koyun gibi temel gıda maddeleri ile silah³⁶⁸, at ve barutun hammaddesi sayılan güherçile (1560 yılından itibaren) yer almaktaydı (MD 59, 114, 115; MD 5, 217, 610; MD 3, 1459).

Osmanlı Devleti'nde ihracı yasak olan malları alıp giderken yakalanan tüccarın ellerindeki mallar mahkeme kararıyla bezzazistanlarda alıkonuluyor ve kendileri kadı marifetiyle hapsediliyorlardı (MD 3, 1459).

XVI. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı dünyasında üçüncü bir kaçakçılık merkezi Doğu Karadeniz sahillerinde yer alan limanlardı. Örneğin Trabzon limanından silah, tuz ve meşin yükleyen tacirler, yükledikleri malı Kafkasya'daki kabilelere satıyorlardı (MD 34, 83). Bir diğer merkez İskenderiye şehri idi. İskenderiye'deki bazı kale muhafızları beşer bin akçe değerindeki atları Venedikli tacirlere 40, 50 filori karşılığında satıyorlardı. Bu muhafızların Rodos'a sürülmesi emredilmişti (MD 5, 1106, 1419).

Kaçakçılık faaliyetleri yalnızca dış pazara yönelik yapılmıyor, bazen Osmanlı memleketleri arasında da gemilerle kaçakçılık yapılıyordu (MD 6, 658; MD 5, 948, 1402). İç piyasada kaçakçılığı yapılan metalar arasında üzüm, incir gibi yaş meyve, arpa, buğday ve pirinç gibi zahire cinsinden ürünler yer almaktaydı (MD 5, 1280). 1560 senesinde, Mustafa Reis emre mugayir olarak Karamürsel iskelesine pirinç, şeker ve esbab getirerek satmıştı (MD 3, 1597, 1609). Kaçakçılık faaliyetlerini yürütenler arasında gemicilik yapan Rumlar ve Yahudiler de bulunmaktaydı (MD 75, 14; MD 5,

³⁶⁸ Bu dönemde Halep hem Avrupa'ya hem de İran'a silah kaçakçılığında önemli bir merkezdi (MD 5, 198, 217).

198, 1075; MD 75, 456). Gelibolu’da yaşayan zimmiler Anadolu ve Rumeli yakası arasında zahire kaçakçılığı yapmaktaydılar (MD 6, 441). Bununla birlikte, zimmi kaçakçılar tarafından ülke içerisinde kaçakçılığı yapılan en önemli meta şaraptı. Şarabın satışının yasaklandığı dönemde kaçakçılar şehirlere gizlice şarap sokmanın yollarını arıyorlardı. Bunun için en uygun vakit gece yarısıydı. Bursa’da bir grup Yahudi gece yarısı şehre şarap sokarken subaşı tarafından suçüstü yapılarak yakalanmıştı (BŞS A-166, 54). Ayrıca Edremit gibi liman kentlerinden İstanbul’a sevk edilen üzüm şarap yapma amacıyla yüksek fiyat veren tüccara satılıyor, bu yolla üretilen şarap iç pazara sunuluyordu. Örneğin, Edremit körfezi açıklarına demirleyen şarap kaçakçıları ile yerel halk arasında şarap ticareti yapılıyordu (Yılmaz 2005, 30).

Kaçakçılık, tıpkı karaborsacılık gibi, umumi ceza kanunnâmeleri ile tanzim edilmiş bir suç olmayıp; yasaknâme ve emirlerle cezalandırılan ta’zir suçları sınıfına giren bir suç hüviyetindedir (Halil İncalcık 2000, 8, 49, 61). Kaçakçılık yapan askerî sınıf mensuplarının dirlikleri ellerinden alınmakta ve bu kişiler genellikle Kıbrıs’a sürgün edilmekteydi (MD 7, 2109; MD 12, 275). Düşmana tereke satanların mallarına el konulmaktaydı (MD 5, 1075, MD 39, 67). Öte yandan II. Mehmed devrinde (1451-1481) deryaya tereke verenlerin sakalları kesilir, malları müsadere edilirdi (Halil İncalcık 2000, 61). Kaçakçılık yapanlara hapis ve kürek cezasının verildiği de vakidir (MD 5, 198; MD 6, 8, 125, 572; MD 12, 1161; MD 3, 967; 1228).

4. KALPAZANLIK

Osmanlı arşiv belgelerinde sahte para basma işini yapanlar kallab, kalb-zen gibi ifadelerle nitelendirilmiştir. Şemseddin Sami ünlü Kamus’unda kalpazan terimini “*değiştirip bozma, yalandan taklit akçe yapan*” şeklinde tanımlamıştır (Şemseddin Sami 1900, 1078). Sahte para basma işi neredeyse paranın icadı kadar eski olup, piyasada dolaşan gümüş paranın eritilerek içeriğindeki gümüşün ayrıştırılması

usulüyle yapılan kalpazanlığa Doğu Akdeniz havzası, en azından, iki bin yıldır yabancı değildir (Pamuk 2012, 163)³⁶⁹.

Türk-İslam devlet geleneğinde hutbe okutmakla beraber para bastırmak hâkimiyet sembolleri arasında yer alıyordu³⁷⁰. Tahta çıkan kişinin kendi adına para bastırması, para basma işini ticari bir eylem olmaktan çıkarıp siyasi bir eyleme dönüştürmekteydi. Tüm diğer devletlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de para basma hakkı devlete aitti ve devlet bu hakkı suiistimal ederek hariçten para basanlara ya da piyasada dolaşan paraları işleyerek içeriğindeki değerli madenleri eksiltme yoluyla paranın değerini düşürenlere farklı bir ifade ile kalpazanlık yapanlara müsaade etmemekteydi. Söz gelimi, II. Mehmed (1451-1481) saltanatı müddetince çıkardığı yasaknâmelerle para basma işinin yalnızca devletin denetimi dâhilinde bulunan darphanelerde yapılmasını emretmekte, bu yasağa uymayıp kalp akçe kesenlerin asılmak suretiyle idam edilmesini ve mallarına el konulmasını (müsadere) emretmekteydi (Halil İnalçık 2000, 4-5, 9, 14, 16).

II. Bayezid (1481-1512) devrinde kalpazanlık faaliyetlerinin, II. Mehmed (1451-1481) devrinde olduğu gibi, Umumi Ceza Kanunnâmesinde zikredilmediği altın, gümüş madenlerinin ve darphanelerin bulunduğu yerlere özel olarak düzenlenen yasaknâmelerle menedildiği görülmektedir (Akgündüz 1990, 238, 338-340, 368-369). II. Bayezid'in yasaknâmelerinde yine selefinin koyduğu kurallara riayet edilerek kalpazanların asılarak siyaset edilmesi ve malının müsadere edilmesi emredilmektedir (Akgündüz 1990, 369). XV. yüzyılda kalpazanlık suçlarının Umumi Ceza Kanunnâmelerinde tanımlanmamış olması, yalnızca maden veya darphane bulunan yerlere has yasaknâmelerde zikredilmesi, bu suçun tüm imparatorluk sathına yayılmadığını maden ve darphanelerin bulunduğu bölgelerle sınırlı kaldığını göstermektedir. Belirtmek gerekir ki, Umumi Ceza Kanunnâmelerinde toplumun

³⁶⁹ Roma İmparatorluğu'nda kalpazanlık bilinen ve vatana ihanet sayılan bir suçtu (Scott 1959, 47; A.Bauman 2004, 24). Benzer bir anlayış XV ve XVI yüzyıl İngiltere'sinde de hâkimdi. O devirdeki anlayışa göre para insan vücudundaki kan dolaşımına benzetilerek toplumun hayatta kalabilmesi için insanlar arasında devamlı surette dolaşımında olmalıydı. Bu dönemde kullanılan kalpazanlık yöntemi özel alışimlarla para dökmenin yanı sıra ağırlıklı olarak piyasada dolanan paraların kenarlarını kırılmak suretiyle yapıyordu (Gaskill 2003, 125-150).

³⁷⁰ Derviş Mehmed Paşa (1606), I. Ahmed'e (1603-1617) yazdığı bir telhiste bu durumu "devlet-i alîyyenin rif'atı ve pâdishahlığın dahi alâmeti âlemde biri hutbe ve biri dahi sikke ile iken..." ifadesiyle beyan etmiştir (Orhonlu 1970, 125).

tamamında görülmeven, yalnızca sınırlı bölgelerde ve belirli gruplar tarafından işlenen suçlar tanımlanmamıştır. Benzer şekilde kalpazanlık suçlarının XV. yüzyılda yapılan Umumi Ceza Kanunnâmelerinde yer almaması bu suçun para basma işinin yapıldığı yerlerle sınırlı olduğunu tüm imparatorluğu etkileyecek kadar yaygın olmadığını göstermektedir. Ancak XVI. yüzyıla gelindiğinde sahte para basmanın Umumi Ceza Kanunnâmelerinde suç olarak yer almaya başladığı görülür. Kalpazanlık suçlarının ilk kez bir Umumi Ceza Kanunnâmesinde yer alması XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde tahtta bulunan I. Selim (1512-1520) devrindedir³⁷¹. Diğer taraftan XVI. yüzyılla birlikte Osmanlı ekonomik hayatında paranın kullanılma oranında ciddi bir artışın olduğu gözlemlenmektedir (Pamuk 2012, 81; S. Faroqhi 1991, 284)³⁷². Kalp para basma işinin Ceza Kanunnâmelerinde tanımlanan bir suç hâline dönüşmesi Osmanlı ekonomisinde paranın giderek artan miktarda kullanılmaya başladığı dönemle paralellik arz eder. Nitekim Mustafa Akdağ, XVI. yüzyılın ilk yarısında kalpazanlık olaylarının daha önceki dönemlere kıyasla çok arttığını vurgulamaktadır (Akdağ 2010, 639).

XVI. yüzyılda yaşayan Gelibolulu Mustafa Âlî ve XVII. yüzyılda yaşayan Koçi Bey'e göre para hükümdarın gücünü somut bir şekilde yansıtmakta ve bu gücün imparatorluğun en uzak köşelerine kadar taşınmasında önemli rol oynamaktaydı (Gelibolulu Mustafa Âlî 2008, 115-116; Pamuk 2013, 26; Çakmakçioğlu 2008, 122, 147). Bu yüzden devlet para kullanımının yaygınlaşmasını teşvik etmiştir. Öte yandan vergi toplama, tüccarlara ve askerî sınıf mensuplarına ödeme yapmak için paraya ihtiyaç vardı. Amerikan altın ve gümüşünün Osmanlı piyasasına girişi ile birlikte değerli maden miktarındaki artış ve kırsal ekonominin gittikçe artan bir şekilde pazara yönelmesi para kullanımının artışına neden oldu (Pamuk 2013, 26-27; Pamuk 2012, 81; S. Faroqhi 1991, 285). Bununla birlikte, şehir ve kasabalarda küçük ölçekli

³⁷¹ "...ve elinde kullâb esbabı bulunanun muhkem hakkından gelüb rızgını beglik edeler (Özdeğer 1987, 146)." Selami Pulaha ve Yaşar Yücel'in neşrettiği I. Selim Kanunnâmesindeki madde farklılık arz eder: "...bir kimesnenün elinde kalp esbâb bulunsa muhkem hakkından gelüb ve eğer kallaplık üstüne sabit olursa dergâh-ı mu'allaya arz ideler (Yaşar Yücel 1987, 20)." Öte yandan II. Mehmed (1451-1481) devrinde kalpazanların kadılar tarafından soruşturulup cezalandırıldığı görülmektedir (Halil İnalçık 2000, 9). I. Selim'in Umumi Ceza Kanunnâmesinde ise cezalandırma işinin kadı tarafından yapılması usulü kaldırılarak kalpazanların payitahta gönderilerek bizzat merkezî hükümet tarafından cezalandırılması usulü getirilmiştir. Benzer hüküm I. Süleyman'a (1520-1566) ve III. Murad'a (1574-1595) ait kanunnâmelerde de yer almaktadır (Heyd 1973, 83; Akgündüz 1994, 115).

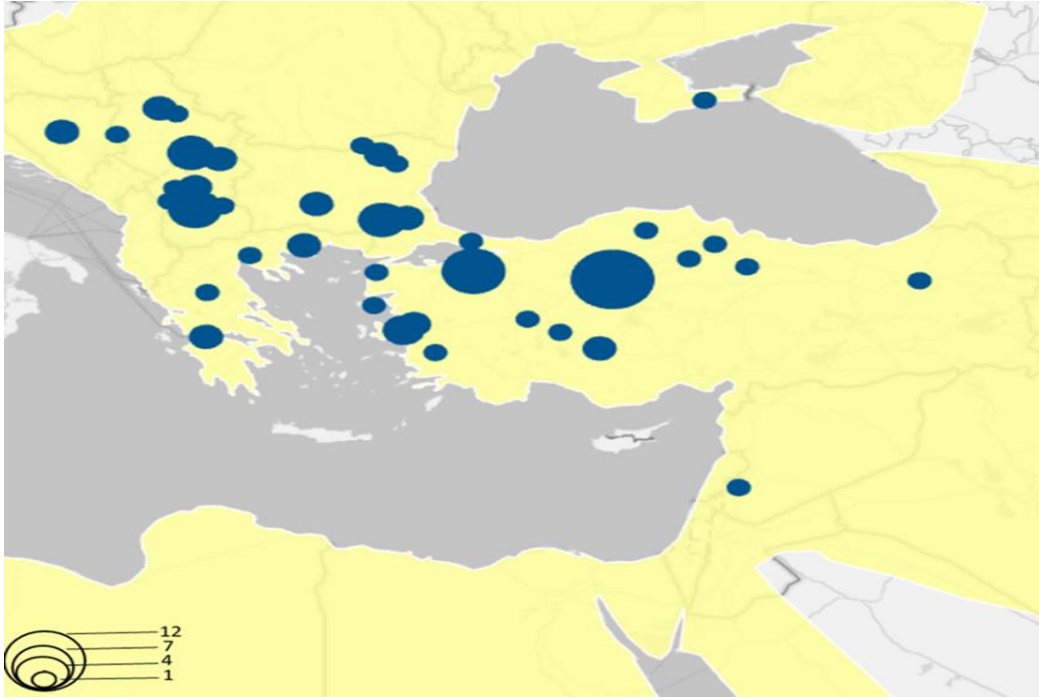
³⁷² XVI. yüzyıl Akdeniz havzasında para kullanımının astronomik düzeyde arttığı çağdır. Braudel Akdeniz dünyasında XVI. yüzyılda meydana gelen para arzının XV. yüzyıldakine oranla on beş kat daha fazla olduğunu belirtmektedir (Braudel 1989, 303).

olmasına rağmen yoğun bir kredi ilişkileri ağının oluşması da para kullanımının artışı ile alakalıdır (Pamuk 2012, 81; Akdağ 1950, 363-369). Para kullanımındaki artış diğer bir deyişle paraya olan talep ise kalpazanlığın önemli bir sorun hâline dönüşmesinde mühim rol oynamıştır. Aynı dönemde kalpazanlık Akdeniz dünyasında o kadar etkili olmuştur ki; Braudel kalp paranın Akdeniz para tarihinin bir dönemine adını verecek kadar yaygın olduğunu vurgulamaktadır. Braudel Akdeniz para tarihini üç ana döneme ayırmakta; birincisine Sudan altınının damga vurduğunu, ikincisinin Amerikan altın ve gümüşünün eseri olduğunu, üçüncü ve sonuncusunun ise XVI. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan ve XVII. yüzyılın başlarında tüm Avrupa piyasalarını istila eden kalp para dönemi olduğunu vurgulamaktadır (Braudel 1989, 365). Osmanlılarda ise I. Süleyman (1520-1566) devrinin ortalarından itibaren (1540'larda) varlığını hissettiren kalp paranın (Bassano 2011, 17), yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte para piyasasında yaygınlaşmaya başladığını söylemek yanlış olmaz. Zira XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte paranın değerinde sık sık ayarlamaların yapılması, ülke sathında sayıları iyice artan darphanelerin yeterince denetlenememesi ve gümüş darlığı gibi ekonomik sorunlar kalp paranın yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Gümüş darlıklarına karşılık Osmanlıların değerli madenlere narh koymaları, gümüşün piyasa fiyatı ile resmî fiyatı arasında belirgin farkların oluşması ve devletin gümüş satın alırken narhta belirlediği fiyatı şart koşması kalpazanlık suçlarının artmasına neden oldu (Pamuk 2012, 146-147, 214).

Geniş bir coğrafyada hüküm süren Osmanlı Devleti'nde temel para ve ekonomik hesap birimi akçe olmasına karşılık imparatorluğun farklı diyarlarında farklı para birimleri kullanılmaktaydı (Pamuk 2012, 73-74; Mustafa Nuri Paşa 2014, 150)³⁷³. Söz gelimi Anadolu ve Balkanlarda gümüş içerikli akçe, Mısır'da gümüş para, Doğu Anadolu, Kafkasya, Irak bölgesinde şahî, Kırım'da Kırım akçesi, Kuzeybatı Afrika'da nasri adı verilen paralar tedavüldeydi (Pamuk 2012, 96-121; Sahillioğlu 1993, 502). Osmanlı arşiv kayıtlarına yansıyan kalpazanlık örnekleri akçe bölgesi denilebilecek

³⁷³ *Osmanlılar yeni fethettikleri yerlerde kullanılan para birimlerini değiştirmediler, kullanılan para aynı kalmakla birlikte paranın üzerine Osmanlı padişahının adı eklendi, sikkelerde herhangi bir değişiklik yapılmadı. Bu da farklı bölgelerde farklı para birimlerinin kullanılmasına neden oldu (Pamuk 2013, 12).*

Orta ve Batı Anadolu ile Rumeli coğrafyasındadır (Bkz. Harita 10)³⁷⁴. Bu coğrafya Osmanlı para düzeninin merkezi ve paranın en fazla kullanıldığı bölge konumunda olduğundan (Pamuk 2013, 58)-ki nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu yer olmasını da hesaba katarak- kalpazanlığın bu bölgede yaygın olması doğaldır. Sıradan bir suç olmayan belli bir bilgi birikiminin yanı sıra maharet ve hammadde isteyen kalp para üretimi gümüş madenlerinin veya darphanelerin bulunduğu yerlerde ve büyük miktarda paranın el değiştirdiği önemli ticaret merkezlerinde yoğun olarak görülmekteydi. Kalpazanlığın yaygın olarak görüldüğü yerler arasında bulunan Üsküp, Novaberde, Sidrekapısı (Selanik), Kratova, Srebrinica, İsfelik (Svrljig), Vulçitrin ve Gümüşhane (Canca) önemli gümüş madenlerinin bulunduğu yerlerdi. Ayrıca İstanbul, Konya, Kastamonu, Bursa, Yenişehir, Manisa, Ankara, Tokat, Erzurum, Selanik, Novaberde, Üsküp, Filibe, Edirne, Kefe, Kratova ve Belgrad'da birer darphane bulunmaktaydı (Bkz. Harita 10)³⁷⁵.

Harita 10: Kalpazanlığın Yoğun Olarak Görüldüğü Yerler

³⁷⁴ Kalpazanlık hakkında ilk müstakil araştırmayı yapan Orhan Kılıç da kalpazanlığın zikredilen bölgelerde yoğunlaştığını daha evvelden zikretmiştir (Kılıç 1999, 180-181). Benzer bir sonuca Emine Dengeç de çalışmasında işaret etmiştir (Dengeç 2007, 76).

³⁷⁵ Osmanlı'da gümüş madenleri ve darphanelerin bulunduğu yerler hakkında Bkz. Pamuk 2013, 66-69; Pamuk 2012, 38, 99; Sahillioğlu 1993, 501-502; Tekin 1999, 173; İnalçık 2004b, 100).

Para kullanımının yaygınlaşması ile birlikte paraya olan talebi karşılayabilmek için darphane sayısı artırılmış; II. Mehmed (1451-1481) devrinde imparatorluk genelinde 15 olan darphane mevcudu, XVI. yüzyılın ortalarında 70'in üzerine çıkmıştır (Pamuk 2013, 71; Sahillioğlu 1993, 502)³⁷⁶. Darphaneler genellikle iltizam usulü ile işletilir, denetim ve gözetimi kadılar tarafından yapılırdı (Baykal 1988, 91). Mültezim sorumluluğunu üstlendiği darphaneyi bir amil atayarak yönetirdi. Amil günlük işlerden sorumlu iken, teknik işlerden ve darp edilecek sikkelerin ayar ve ağırlıklarını denetleme işinden sahib-i ayar adı verilen görevli sorumluydu. Dolayısıyla darphaneden kalp sikke çıkması durumunda birinci dereceden sorumluluk yine sâhib-i ayara aitti (MD 6, 1225). Darphanede üretilecek sikkenin standartları ve uyulacak kurallar merkezî idâre tarafından belirlenirdi. Ancak XVI. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan denetim zaafiyeti darphanelerin payitahtın belirlediği standartların dışında para basılan yerler hâline dönüşmesiyle sonuçlandı (Pamuk 2012, 39-40). Denetimin sağlanamaması sonucunda farklı darphanelerde, hatta aynı darphanede bile belli standardı olmayan akçelerin üretilmesi piyasada farklı şekil ve ağırlıkta paraların dolaşmasına yol açtı. Farklı paraların tedavülde olduğu karışık ortam kalpazanların ürettikleri alaşım bakımından basit paraların ve kenarları kırılmış paraların kolaylıkla piyasada tutunmasına neden olmuştu (Akdağ 2010, 534-535).

Denetimin zayıflamasına ilaveten Amerikan altın ve gümüşünün Osmanlı pazarına akması üretim maliyeti yüksek madenlerin birbir kapanmasına ve darphanelerin hammadde sıkıntısı çekmelerine yol açtı. Hammadde yetersizliği, merkezden uzak denetimin yetersiz olduğu taşra darphanelerinde düşük ayarlı ve kalp paraların basılmasını tetikleyen etkenlerden biri oldu (Sahillioğlu 1993, 502; Pamuk 2012, 157)³⁷⁷. Söz gelimi 1565 yılı mühimme hükmüne göre Belgrad darphanesinde kesilen akçelerin ekseri kalp olup, içeriğinde bakır ve kurşun kullanıldığından akçeler

³⁷⁶ Oğuz Tekin I. Süleyman (1520-1566) devrinde ellinin üzerinde darphanede para basıldığını belirtmektedir. Sahillioğlu ise I. Süleyman (1520-1566) ve II. Selim (1566-1574) devirlerinde 70'in üzerinde darphanenin faaliyet gösterdiği iddiasındadır (Tekin 1999, 173; Sahillioğlu 1993, 502).

³⁷⁷ Koçi Bey Erzurum ve Tokat gibi payitahta uzak şehirlerde bulunan darphanelerin kalp para kestiğini ve bu darphanelerin kapatılması gerektiğini belirtir (Çakmakçioğlu 2008, 147). Hüseyin Hüsameddin'in Amasya Tarihi'nde ise, H.1001(M. 1592-1593) senesinde Amasya darphanesinde kalp para kesildiği mukayyedir. Hatta 1519 yılından beridir faal olan Amasya darphanesinde kalp para basma işi o kadar artmıştır ki devlet çareyi darphaneyi 1595 senesinde kapatmakta bulmuştur (Hüseyin Hüsameddin 1927, 339-340).

zaman içerisinde kızılımsı bir renk almaktaydı (MD 5, 406)³⁷⁸. Olay payitahta intikal ettikten sonra darphanede basılan paranın ayarından sorumlu sahib-i ayar kayıplara karışmıştı (MD 6, 1225). Yüksek ihtimalle, sahib-i ayar darphanede kalp para kesenlere karşı sert uygulamalar içeren kanunnâmelerden haberdardı³⁷⁹.

Tağış, tecdid ve tashihi gibi paranın görünümünde ve içeriğinde ayarlamaların yapıldığı dönemlerde halk elindeki eski akçeyi ve gümüşü darphanelere getirerek yeni akçelerle değiştirmek zorundaydı. Darphaneye getirilen gümüş ve eski akçe üzerinden devlet %20'lere varan bir ek gelir elde ederdi. Öte yandan eski akçeyi darphaneye getirmeyenler, üzerlerinde eski akçe ile yakalandıkları vakit devletin elde ettiği gelir %50'den fazla olabilmekteydi (Pamuk 2012, 55; Akdağ 2010, 529; Sahillioğlu 1989, 226). Kendi rızası ile elindeki akçeyi veya gümüşü darphaneye getirenler darphane görevlileri ile anlaşarak %20'lere varan kesintiden kurtulmaya çalışırlardı. Bu anlaşmanın neticesinde darphanede basılan akçeler resmîyette olması gerekenden daha hafif ve farklı alaşımlarda olabilmekteydi (Akdağ 2010, 615). Darphanelerin önemli birer kalpazanlık merkezi olmasında darphane çalışanları ile vergiden kurtulmaya çalışan halk arasındaki anlaşmaları göz ardı etmemek gerekmektedir.

Kalpazanların faaliyetleriyle birlikte kalp paranın piyasayı istila etmesi durumunda devlet acil bir önlem olarak-sikke tashihi adı verilen uygulama ile-piyasadaki tüm parayı toplar, yeniden ayarlanmış cedit akçe çıkarırdı (Ergenç 2012a, 194; Sahillioğlu 1989, 227). Esasen Osmanlıların piyasadaki paraların ayarını yapmak için kullandığı üç yol bulunmaktaydı. Bunlardan birincisi padişahların tahta çıkışları ile birlikte adlarına para bastırma hakkından doğan tecdid, ikincisi çeşitli ekonomik ve siyasi sebeplerden dolayı paranın değerinin düşürülmesi anlamında taşış ve sonuncusu ise tashihtir. Yeni paraların darphaneden çıkarılıp piyasaya sürülmesi ve piyasanın yeni basılan paralarla dolması işlemi uzun zaman alan bir süreçti. Örneğin 1585 taşışından sonra piyasadaki tüm paraların yenileri ile değiştirilmesi yaklaşık 5

³⁷⁸ *Belgrad'daki darphanenin yanı sıra Balkanlarda yer alan Üsküp, Novaberde ve Anadolu'da yer alan Canca darphanesinde kalp akçe kesilmekteydi (MD 12, 953; MD 39, 258, 318). Ayrıca, kanunnâmelerde madenden çıkan gümüşün yalnızca darphanede ayrıştırılabileceği vurgulanırken (Halil İnalçık 2000, 14), Süleyman ve Recep adlı kişiler kendi evlerinde madenden çıkan gümüşü işleyerek kalp akçe basmaktaydılar (MD 39, 318).*

³⁷⁹ *"Ve sâhib-i 'ayâr terâzûyî gerek(k)im eylükile duta ki kalb nesne katılmaya, gayet ihtiyat üzre ola kim 'azlile komazın 'itab-i 'azime mustahik olur (Halil İnalçık 2000, 22)."*

yıl gibi bir zaman almıştı (Ergenç 2012a, 195-196). Aynı anda eski ve yeni sikkelerin tedavülde olması bir karışıklık yaratıyor, bu karışıklıktan yararlanan kalpazanlar bastıkları sahte paraları kolayca piyasaya sürebiliyorlardı. Dolayısıyla tecdid, tashih ve bilhassa tağşiş devirleri kalpazanlığın yaygınlaştığı zamanlardı (Pamuk 2012, 146-147)³⁸⁰. II. Selim (1566-1574) devrinden itibaren yapılan tağşişlerde akçenin gümüş içeriğinin azaltılmasından kaynaklı sikkenin boyutunun yok denecek kadar küçülmesi ve alışımına gümüşten ziyade bakır karıştırılması kalpazanların yaptıkları basit alışımlı paranın piyasada tutunmasına imkân tanımıştır (Akdağ 2010, 533-534).

Osmanlıların hazineye ek gelir sağlamak amacıyla II. Mehmed (1451-1481) devrinden beri uyguladıkları tağşişler XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren daha sık yapılır olmuştur. Tağşişlerin sebepleri arasında artan askerî harcamaları karşılamak ve merkezî idârenin konumunu sağlamlaştırmak geliyordu. Ayrıca tedavüldeki paraların eskimesi ve kalpazanların piyasadaki paraların kenarlarını kırpması diğer sebeplerdi. Tağşiş uygulamalarının mutlak kazananı devlet olmakla birlikte, askerî sınıf mensupları başta olmak üzere içerisinde sarrafların da bulunduğu çeşitli zümreler tağşişlerden olumsuz etkilenmekteydi (Pamuk 2012, 45 ve 55-60). Sarrafların büyük bölümü banker gibi çalıştığından ve alacaklı konumda bulduklarından tağşişlerle birlikte akçenin değerinin düşmesinden olumsuz etkileniyorlardı (Pamuk 2012, 61). Belki de tağşişler karşısında yaşadıkları kayıpları telâfi etmek için kalp para işinde olan kimi sarraflar; kalp paranın hem üretilmesinde hem de piyasaya sürülmesinde önemli bir role sahiptiler. Zira tecdid, tağşiş ve tashih dönemlerinde basılan yeni sikkeleri piyasaya sürme işini sarraflar yerine getiriyordu (Sahillioğlu 1993, 504). Bu vesile ile kendi bastıkları sahte sikkeleri yeni sikkeler ile karıştırarak piyasaya sürmek sarraflar için oldukça kolaydı. Özellikle Yahudi sarraflar neredeyse tüm ülke sathındaki para düzenini kontrol edebilecek vaziyetteydiler. Payitahttaki Yahudi sarraflar piyasadaki topladıkları kalp paraları Ankara gibi payitahttan uzak diyarlarda piyasaya sürebilecek kadar geniş bir piyasa ağına sahiptiler (MD 6, 996).

Çalıntı malların tekrardan piyasaya sürülmesi işleminde hırsızlarla esnaf arasındaki menfaat ilişkisi veya suç ortaklığı olarak nitelendirilebilecek münasebetin

³⁸⁰ *İncelenen dönem aralığında yapılan tağşişler: 1565, 1584, 1586, 1596, 1600, 1611-1618 yıllarındadır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. (Ö. L. Barkan 1970, 571-576; Tezcan 2009, 471; Akdağ 1999, 37-39; Pamuk 2005, 115-116; Pamuk 2012, 150).*

bir benzeri kalpazanlık suçları için de geçerliydi. Bu dönemde sarraflar gerek kendileri tarafından gerekse başkaları tarafından üretilmiş sikkelerin piyasaya sürülmesinde önemli paya sahiptiler (MD 6, 1135). Kalp paranın piyasaya sürülmesinde halis ayarlı akçelerin arasına sahtelerinin karıştırılması esnaflar tarafından benimsenen yöntemdi (AŞS 5, 78) ve ekmekçi dükkânları gibi ekonomik hayatın tüm canlılığı ile yaşandığı, paranın hızlı bir şekilde el değiştirdiği mahaller kalp paranın piyasaya sürülmesini kolaylaştırıyordu (MD 34, 277; AŞS 7, 95b).

Kalpazanlık suçlarının hukuki sürecine gelinecek olunursa; II. Mehmed'in yasaknâmelerinde kalpazanlık suçunun subaşı ve kadı tarafından teftiş edilmesi ve cezalandırılması emredilmişken (Halil İnalçık 2000, 9), kimi araştırmacılar kalpazanların, I. Süleyman (1520-1566) devrinden itibaren Divan-ı Hümâyûnda yargılandıklarını belirtmektedir (Akman 2004, 122-123). Ancak şer'iyye sicillerinde yer alan kalpazanlık örneklerine istinaden, kallapların önce yerel mahkeme tarafından soruşturulduğu suçun sabit olması durumunda ise olayın payitahta intikal ettiği anlaşılmaktadır. Kalpazanlık suçları genellikle subaşılar tarafından mahkemeye intikal ettirilmekteydi³⁸¹. Kalpazanlara yöneltilen temel suçlama "*altun ve akçe emrine küllî ihtilâl ve te'âmül-i nassa inhilal vermektî* (MD 6, 546, 993)." Mayıs 1560'ta Edirne Mahkemesine gelen Zaim Mustafa, Kürd Hoca Mahallesi'nde ikamet eden Sinan'ın evinde Mustafa adındaki ortağıyla beraber kalp akçe yaptığını belirttikten sonra mahkeme tarafından baskın yapılarak olayın açığa çıkarılmasını talep etmişti (MD 3, 1150)³⁸². Suçun ispatında ve failin suç ortaklarının ortaya çıkarılmasında Osmanlı hukuku faile işkence yapılmasına izin vermektedir. Ayrıca failin ikamet ettiği mahalle ahalisinin failin lehinde veya aleyhinde vereceği ifade suçun aydınlatılmasında önemli rol oynamaktaydı. Öte yandan suçüstü yapılarak kalpazanlık aletlerinin ve kalp sikkelerin ortaya çıkarılması faile beraat etme şansı tanımıyordu (MD 3, 1150; MD 6, 993; AŞS 6, 88; Bkz. Belge 13).

Kalp para basımında kullanılan aletler gayet iptidai olup aralarında kuyumcu körüğü, kuyumcu maşası, gümüş tası, örs, çekiç, tava, pota, pergel ve sikkelerin

³⁸¹ Ayrıca gümüş arayıcıları kalpazanların ortaya çıkarılmasında ve suçluların İstanbul'a gönderilmesinde önemli rol oynamaktaydılar (MD 6, 940).

³⁸² Kalpazanlık suçlarını mahkemeye taşıyanlar arasında failin birinci dereceden akrabalarını da zikretmek gerekmektedir (MD 34, 277).

yapılacağı metallerin karışımından oluşan çasnı (çeşni) bulunmaktaydı (MD 3, 1150; AŞS 6, 88). Kalpazanların kullandıkları malzemeler her ne kadar iptidai görünse de o dönem Osmanlı darphanelerinde de benzer aletler kullanılmakta olup, para üretimi son derece basitti. Altın, gümüş ve bakır paralar için önceden belirlenmiş miktarlarda alaşım hazırlanır, bu alaşımlar sikke kalınlığında uzun çubuklar hâline getirildikten sonra sikke çapı uzunluğunda kareler hâlinde kesilirdi. Daha sonra kesilen karelerin kenarları yuvarlatılarak sikke şekli verilir, payitahttan gönderilen üst ve alt kalıplar arasına konan metale çekiçe vurulmak suretiyle kalıptaki yazılar metale işlenirdi (Sahillioğlu 1993, 504; Pamuk 2013, 72). Edirne'nin Kürd Hoca Mahallesi'ndeki vakaya geri dönülecek olursa Sinan'ın evinde 16 parça ve 145 dirhem ağırlığında pergelle işaretlenmiş kalp çubuğun bulunmasına bakırsa kalpazanlar tıpkı darphanelerde uygulanan para basma yöntemini taklit ediyorlardı (MD 3, 1150).

Temel olarak kalpazanların kalp sikke üretmede kullandıkları belli başlı dört yöntem bulunmaktaydı. Bunlardan birincisi Edirneli Sinan ve Mustafa'nın da yaptığı gibi daha az gümüş içeren veya hiç gümüş içermeyen bakır ve kurşundan mürekkep paralar üretmekti (MD 6, 167; MD 34, 301; MD 5, 208). Bu yöntemle 1 dirhem gümüşten darphanede 8 akçe kesilirken, kalpazanlar içeriğine bakır ve kalay kattıkları alaşımın 1 dirheminden 12 ila 17 akçe kesmekteydiler (Selânikî 1999, 716 ve 821). Bu nedenle içeriğinde eser miktarda gümüş bulunan bakır alaşımlı sikkeler kısa bir zaman sonra kırmızımsı bir renk almaktaydı (AŞS 5, 78).

Kalpazanların kullandıkları en yaygın yöntem piyasadaki halis akçenin kenarlarını kırpmaktı. 1550'den sonra devletin takip ettiği tağşiş politikalarının bir neticesi olarak piyasayı kalp paralar istila ettiğinde bu paraların çoğunluğunu kenarları kırılmış sikkeler oluşturuyordu (MD 39, 211). Özellikle Edirne ve İstanbul'daki Yahudi taifesinden bazı kimseler mültezim ve mübaşirlerle anlaşarak vergi olarak toplanan akçelerin kenarlarını kırarak, kırkık akçeleri yeniden piyasaya sürüyorlar; bu iş için payitahttan uzak ve paranın birden fazla kez el değiştirip anonim bir şekilde piyasaya karışması için belirli bir nüfus yoğunluğunun bulunduğu şehirleri tercih ediyorlardı (Akdağ 1949, 525; MD 6, 996, 1133). Bilhassa bazı Yahudi sarraflar kırkık akçenin piyasaya sürülmesinde önemli rol oynamaktaydılar. Sözelimi, Mart 1572

tarihli mühimme hükmüne göre Bursa'da sarraflık yapan Avraham nam Yahudi reâyânın altın ve gurusunu kırkık akçe ile bozmaktaydı (MD 12, 1167).

Kalp para üretiminde kullanılan bir diğer yöntem piyasadaki halis akçeyi toplayarak içeriğindeki gümüşü ayrıştırmaktı. Bursa'da simkeş taifesinden olan bazı kimseler kendi evlerinde has akçeyi işleme tabi tutarak içeriğindeki gümüşü ayırıyorlardı (MD 3, 1460). Bu uğraş kaçakçılık suçları ile yakından ilintilidir. Zira kalpazanlar piyasadan topladıkları akçenin içerisindeki gümüşü ayrıştırıp elde ettikleri gümüş cevherini gerek saf hâliyle gerekse çeşitli eşyalar yaparak hariçten gelen tüccara satıyorlardı (Akdağ 1949, 525; MD 5, 1246).

Kalp para üretim yöntemlerinden sonuncusu yine kaçakçılıkla ilgilidir. Kalp para denilince akla yalnızca resmî ayarından düşük akçeler gelmemelidir. Bazı kalpazanlar hususi olarak piyasada dolanan akçelerden daha fazla gümüş içeren sikkeler kesiyorlardı. Musakkal akçe olarak adlandırılan fazla gümüş içeren akçeler özellikle darphanelerde üretilmekteydi. Tağşişlerle akçenin değerinin azalmasına karşılık kalpazanlar tarafından piyasaya sürülen musakkal akçeler büyük rağbet görmekteydi. Öte yandan ağırlaştırılmış (musakkal) akçeler İran'a yapılan değerli maden kaçakçılığında mühim bir role sahipti. (Akdağ 2010, 638-639).

Kalpazanların faaliyetleri sonucunda Osmanlı piyasasında dolaşan kalp akçelerin miktarı o derece artmıştı ki, reâyâ sınıfından bazı kişiler ödemesi gereken vergileri kalp akçe ile ödüyordu. Vergilerin kalp akçelerle ödenmesi, hiç şüphesiz Osmanlı hazinesinin zarar etmesine neden olurken, kalp akçenin bolluğunda halis akçe bulamayan reâyâyı vergi memurları karşısında zor durumda bırakıyordu (MD 6, 545, 1341; MD 10, 456; Kılıç 1999, 184; Dinceç 2007, 84). Kalp sikkelerin piyasayı istila etmesi 1585'ten sonra bütçe açıklarının hızla artmasına neden oldu (İnalçık 2014, 3-4).

Kalp akçelerin piyasada bollaşması ticareti de derinden etkilemekteydi. 1565'te Belgrad darphanesinde basılan ve Belgrad havalisinde kullanılan akçelerin ekserinin kalp olmasından ötürü halk ticareti altın ve guruşla yapmak zorundaydı. Zira civar kasabalarda, Belgrad'da kalp akçenin bolluğu bilindiğinden kimse akçe ile iş yapmak istemiyordu. Dahası halk Belgrad'da darphane kurulduğundan beri kalp

akçenin artmasından şikâyetçi idi (MD 5, 406). Ayrıca kalp akçelerin bollaşması yüksek enflasyona, eşya ve yiyecek fiyatlarının orantısız şekilde artmasına, narhın tespitinde çeşitli sıkıntılara ve karaborsacılık faaliyetlerinin artmasına yol açmaktaydı. (Dingeç 2007, 84; Ö. L. Barkan 1970, 572).

İmparatorluk içerisinde farklı para bölgeleri bulunduğu için, kalpazanlar buldukları bölgelerde tedavülde olan paraların sahtesini yapmaktaydılar. Örneğin Osmanlı Devleti'nin temel para birimi olan akçe Rumeli ve Anadolu'da kullanıldığından bu bölgelerdeki kalpazanlar genellikle akçeyi taklit etmekteydiler. Öte yandan, Safevi hududuna yakın bölgelerde kullanılan şahî adındaki sikkelerin taklitleri Doğu Anadolu'da üretiliyordu (MD 12, 953). Aslında Doğu Anadolu üç farklı para bölgesinin kesiştiği noktada yer alıyordu; Orta Anadolu'da akçe, Doğu Anadolu'da şahî ve Suriye ve Arap vilayetlerinde pare tedavüldeydi (Pamuk 2013, 53). Dolayısıyla bu bölgede hem akçe ve pare, hem de şahî adı verilen sikkelerin taklidi yapılmaktaydı (MD 12, 953). Buna mukabil tağşişlerden dolayı akçenin değerinin zaman içerisinde düşmesiyle birlikte günlük işlemlerde ve devlete olan ödemelerde akçenin yerini şahî almış, halkın şahî kullanımına olan talebi artmıştı (Pamuk 2012, 112; Tezcan 2009, 486-487). Şahî'nin tüm imparatorluk sathında rağbet edilen para birimi hâline gelmesiyle birlikte akçe bölgesi denilebilecek Orta ve Batı Anadolu'da kalp şahîler tedavülde dolaşır olmuştu (BŞS A-121, 45a; AŞS 1, 172; MD 55, 107). Benzer şekilde Osmanlı para piyasasında geçerliliği olan Avrupa menşeli sikkelerin kullanım oranı artınca bu sikkelerin sahtesi yapılmaya başlanmıştı (KoŞS 2, 121; BŞS A-121, 45a; AŞS 5, 78; AŞS 9, 113; MD 3, 351)³⁸³. Bu cümleden hareketle kalpazanların piyasaya sürdükleri sikkelerin nev'ini piyasanın gidişatı belirliyordu demek yanlış olmayacaktır. İlâveten Osmanlı para sisteminde 60 akçe değerinde olan sultani altın ve akçenin 1/8'i değerinde olan mangırlar da kalpazanlar tarafından sahtesi yapılan para çeşitleri arasında bulunmaktaydı (Pamuk 2012, 72-77; MD 12, 953; MŞS 8, 37; KoŞS 2, 121; AŞS 9, 113).

³⁸³ Osmanlılar en erken dönemlerden itibaren yabancı sikkelerin kullanımını teşvik etmişlerdi (Pamuk 2013, 27). Ayrıca Gelibolulu Mustafa Âlî bu dönemde ayarı tam filori bulmanın neredeyse imkânsız hâle geldiğini belirtirken, ayarı düşük paraların, tam ayarda olan paralardan daha çok olduğunu vurgulamaktadır (Gelibolulu Mustafa Âlî 2008, 117).

Daha önce zikredildiği gibi darphanelere ilaveten madenler kalpazanlık faaliyetlerinin sık sık görüldüğü mekânlar arasındaydı (MD 34, 300). Kalpazanların faaliyetlerini bilhassa serbest tımar bölgelerinde sürdürmesi yakalanmalarını güçleştiriyordu (MD 34, 301). Ayrıca mağaralar, sarp yerler, ormanlar, çiftlik evleri gibi gizlenmenin kolay, yakalanmanın zor olduğu mekânlar kalpazanlık faaliyetlerinin görüldüğü yerlerdi (Dingeç 2007, 81; Kılıç 1999, 182; MD 6, 508; MD 3, 851). Kalpazanlık suçlarında kullanılan mekânlar arasında önemli yere sahip olan evler mesken dokunulmazlığı çerçevesinde mahkeme kararı olmadan aranması ve basılması yasak olan mekânlardı (F. Yılmaz 2000, 102-103). Kalpazanlar mesken dokunulmazlığının farkındaydılar ve kalp para üretimi için çoğunlukla evleri kullanmaktaydılar (MD 3, 1150, 1460; MD 5, 208; MD 39, 318). Evler yalnızca şikâyet söz konusu olduğunda mahkeme tarafından belirlenen heyet tarafından basılabilmekteydi (MD 5, 208; AŞS 6, 88). Bir yerde kalp akçenin haddinden fazla artarak piyasaya hâkim olması durumunda mahkeme kararı ile ıssız yerler ve hatta kalpazanlık yapıldığı şüphelenilen mahallelerdeki tüm evler aranabiliyordu (MD 6, 508, 1133)³⁸⁴. Kalp para üretmek kadar bulundurmamak ve taşımak da suç kapsamında değerlendirilir (MD 6, 940); elinde kalp akçe bulunanlar akçeyi nereden ve kimden aldıkları hususunda soruşturmaya tabi tutulurdu (AŞS 1, 172; AŞS 5, 78). Piyasada dolaşan akçelerin arasına karıştırılan kalp sikkeler kısa zamanda çok kişi arasında el değiştirdiğinden, kalp sikkeyi kimin kestiğini tespit etmek çoğu zaman imkânsızdı (AŞS 1, 172). 1572 tarihli II. Selim'e (1566-1574) ait olan bir fermanda ellerinde kalp akçe bulunanlar uyarılmış, ellerinde kızıl akçe olanların deryaya dökerek akçeden kurtulmaları, kırk akçe olanların ise darphaneye gelerek ellerindeki sikkeleri yenileri ile değiştirmeleri emredilmişti. Emre uymayıp kalp akçe ile ticaret yapanların subaşıya cerime ödemeleri gerekmektedir (İnalçık 2014, 469-470). Kalpazanın ortaya çıkarılmadığı ve suçun ispat edilemediği durumlarda kalp sikke taşımak yeterli delil sayılır ve üzerinde kalp sikke bulunanlar hapsedilirdi (MD 3, 851; MD 5, 1308). Kalpazanlar ortaya çıkarılırsa kalp akçe taşıyanlar herhangi bir yaptırımla karşılaşmaz

³⁸⁴ Kalpazanlık yaptığından şüphelenilenlerin evlerinin aranması Osmanlı toplumunda iftira suçunun ortaya çıkmasına zemin hazırlamakta; muhtelif sebeplerle birbirlerine hasım olanlar arasında suç isnadını kolaylaştırmaktaydı. Kalp para üretmek kadar, kalp para bulundurmanın ve taşımının da suç olduğunun farkında olanlar (MD 6, 940), hasımlarının evine kalp para yerleştirdikten sonra kalpazan olduğu iddiası ile mahkemeye gelerek onları suçlu duruma düşürme gayreti içerisindeydiler (MD 6, 993).

(MD 5, 475), kefile verilerek serbest bırakılırlardı (AŞS 5, 78). Ancak kalpazanlıkları sabit olanların kefile verilmesi merkezî idârenin tepkisini çekmekteydi. Payitahttan gönderilen emirler kalpazanlık yapanların mutlak cezalandırılması gerektiği vurgusuyla son bulurdu. 1565 yılında kalpazanlık yaptıkları sabit olan bir grup gayrimüslimi kefile vererek serbest bırakan Tatarpazarı kadısı payitahtın itibına maruz kalmıştı (MD 6, 1274). Tatarpazarı kadısının kalpazanları koruması askerî sınıf mensupları ile kalpazanlar arasındaki ilişkinin boyutları açısından önemlidir. Askerîler genellikle kalpazanların faaliyetlerine göz yummakta; kalpazanlık suçu mahkemeye yansiyacak kadar aleniyet kazansa bile bazı subaşılar ve voyvodalar cerime akçesi aldıktan sonra kalpazanları serbest bırakmaktaydılar (MD 6, 167, 288, 993). Öte yandan bazı sancak beylerinin dolaylı olarak kalpazanlara kol kanat germesi merkezî idârenin tepkisine yol açmaktaydı (MD 34, 301).

XVI. yüzyılın ikinci yarısında kalp sikke kesen gruplar arasında sarrafların ön safta yer aldığını defaatle vurgulamak gerekir (MD 6, 1133, 1135; MD 12, 1167; MD 34, 273; MŞS 8, 37)³⁸⁵. Kalpazanlık suçlarını işleyenler arasında sarraflardan sonra en kalabalık grubu çingene taifesi oluşturmaktaydı (MD 34, 656; MD 5, 208, 715; MD 39, s.167). Konar göçer gruplar olan çingeneler kalp sikkeyi basıp piyasaya sürdükten sonra başka diyara giderek izlerini kolaylıkla kaybettirebiliyorlardı. Bunun içindir ki bir yörede kalp sikkenin artmasıyla ilk suçlanan gruplar çingenelerdi.

Askerî sınıf mensupları arasında da kalp sikke kesenler bulunmaktaydı. 1568 yılında, Alaiye kazasının mazul kadısının evinde yapılan aramada kalp akçe ve kalp sikke üretiminde kullanılan aletler bulunmuş, kadı suçunu kabul etmişti. Merkezden gönderilen emirde kadının elinin kesilmesi isteniyordu (MD 7, 1393). Askerî sınıfa mensup kişilerin kalp sikke üretmeleri veya kullanmaları durumunda dirlikleri ellerinden alınırdı (Baykal 1988, 89-91). Kalp sikke kesenler arasında sipahi, yeniçeri gibi seyfiye silkine mensup olanlara ilaveten imam, müezzin gibi mahalle veya köydeki fasıkların tespitinden sorumlu kimseler bulunmaktaydı (Feridun Ahmed Bey 1849, 223-224; MD 34, 300; MD 5, 88; AŞS 9, 113). Kalpazanlık faaliyetleri salt erkekler tarafından yapılan yasadışı iş kolu değildi. Mustafa Selanikî kallaplık yapan

³⁸⁵ *Kalpazanlık olaylarındaki sarrafların mühim rolüne karşılık devlet sarraf sayısının artmamasına önem vermiş ve sarraflar üzerindeki denetimi sıklaştırmıştır (Dingeç 2007, 76).*

kadınların varlığından bahsetmektedir (Selânikî 1999, 273). Faroqhi, Ankara ve Bursa özelinde kallaplık yapan- en azından kallaplık yapan eşlerine yardımcı olan- kadınların bulunduğunu dava kayıtlarından tespit etmiştir (S. Faroqhi 1991, 288-289).

Kalpazanlık suçlarına takdir edilen en yaygın ceza kürek cezasıdır (MD 6, 136). Ancak kürek cezasının kalpazanları yaptıkları işten caydırmakta yetersiz kaldığı anlaşılıyor. Söz gelimi Kastamonu'da kalpazanlık yaptığı için kürek cezası verilen Murad, cezasını çektikten sonra Kastamonu'ya dönmüş ve kalpazanlık yapmaya devam etmişti (MD 10, 553). Kürek cezasını çekmek için Midilli adasına gönderilen Durali burada da kalpazanlık yapmaya devam etmişti (MD 7, 1085). Kalpazanlara sürgün cezası da verilebilmekteydi (Orhonlu 1970, 29-30). Kürek ve sürgün cezalarının caydırıcı olamadığı durumlarda kalpazanlara el kesme³⁸⁶ veya siyaset cezası gibi daha ağır cezaların verildiği de oluyordu (MD 7, 57, 2558; MD 34, 277; Heyd 1973, 265). Evliya Çelebi darphanede çalışan ve sikkeye hile karıştıranların ellerinin kesilerek darphane kapısı önüne bırakıldığını belirtir (Evliya Çelebi 2013, Kitap 1, 349). Hapis cezası ise faillerin suçlarının sabit olması durumunda asli cezanın verileceği İstanbul'a gönderilene kadar uygulanan geçici bir cezaydı (MD 6, 140, 1135). Bununla birlikte kalpazanlığı âdet edinen gayrimüslimlere uzun süreli hapis cezası verilebilmektedir (Heyd 1973, 197). Aynı dönemde Avrupa'da ise kalpazanlık yapanlar suda haşlanmak, ateşte yakılmak, halatla boğulmak, kalp paranın eritilerek boğazdan akıtılması suretiyle cezalandırılıyorlardı (Ruff 2011, 133-134; Roth 2017, 182-185).

Zamanın tanıkları, Osmanlı ülkesinde bulunan Avrupalı seyyahlar kalpazanlık suçlarının teşhir cezası ile de cezalandırılabilirdiğini kaydetmişlerdir. Schweigger kalpazanların, yalancı şahitler ve fahişelerle benzer şekilde, eşeğe ters bindirilmek ve başına boynuzlu bir başlık geçirilmek suretiyle cezalandırıldığını aktarır (Schweigger 2014, 204). Gerlach İstanbul'da bulunduğu sırada piyasaya kenarları kırılmış para sürdükleri gerekçesiyle ta'zir edilen Yahudilerin varlığından bahsetmektedir (Gerlach 2010, 197).

³⁸⁶ *Schacht kalpazanlar için uygulanan uzuv kesme cezasının I. Süleyman (1520-1566) tarafından getirilen bir cezalandırma şekli olduğunu belirtse de (Schacht 1986, 99-100), 1496'da kallaplık yapan birisinin kolu kesilmişti (Akdağ 2010, 639; T. Gökbilgin 1988, 104).*

Kalpazanlığın ortadan kaldırılması için uygulanan ağır cezalandırma yöntemlerine ilaveten gümüşün imparatorluk içerisinde dolaşımına sınırlamalar getirilir, madenlerden elde edilen gümüşün kalhane dışında ayrıştırılmasına izin verilmez, yeni sikke kestirdikten sonra eskilerinin kullanımı yasaklanırdı (Halil İnalıcık 2000, 5, 14; Sahillioğlu 2004, 11)³⁸⁷. Evliya Çelebi seyahatnamesinde, kalpazanlığın önüne geçilmesi için taşradaki darphanelerin kapatıldığını not ederken, İstanbul darphanesi dışında halis ayarlı akçe üreten darphane olmadığını belirtmiştir (Evliya Çelebi 2013, 1. Kitap, 349-350).

5. BORCU ÖDEMEME

XVI. yüzyıl Osmanlı dünyasında suç sayılabilecek eylemlerden bir diğeri borcu ödememektir. Borcunu ödemeyen kimseler toplumsal huzuru bozan ve toplumun hoş karşılamadığı sapma olarak nitelenebilecek davranışlardan birini işledikleri için sık sık kanun önünde hesap vermeye davet edilirdi. Osmanlı taşrasında adaletin tevzi merkezleri olan kadı mahkemelerinde tutulan defterlerde borcunu ödemediği için alacaklıları tarafından mahkemeye ihzar olunanların kayıtları oldukça geniş yer tutar. Zira, XVI. yüzyıl artan para kullanımının bir sonucu olarak Osmanlı toplumunda borç alıp verme ilişkisinin ve kredi ağlarının geliştiği bir dönemdir (Pamuk 2012, 81-82). Alınan borcun ödenmemesi bir suç olmaktan ziyade toplumun yapılmasını hoş karşılamadığı bir sapma olarak nitelendirilebilir. Öte yandan Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin borcunu ödemeyenin hapis edilebileceğine dair verdiği fetvaya istinaden borcu ödememenin bir suç olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır (Düzdağ 2009, 209). Teknik olarak karşılığında bir cezanın öngörüldüğü eylemler suç sayıldığına göre borcu ödememek bir suç olarak nitelendirilebilir.

Şer'iyye sicilleri alacak davaları açısından oldukça zengin belge koleksiyonlarıdır. Bu bölümde şer'iyye sicilleri içerisindeki alacak davaları içerisinde borçlunun borcunu inkâr ettiği örneklerin değerlendirilmede kullanıldığını

³⁸⁷ “*Ve yeni fels tevzi’ olunmalı oldukda eski felse yasak olı-gelmiştir. Gerekdir ki, siz dahi fels tevzi’ etdürmezden evvel muhkem tenbih ve yasak eyleyesiz ki, eski fels ile kimesne satu-bazar eylemeye* (Akgündüz 1993, 383).”

özellikle vurgulamak gerekmektedir. Şer'iyye sicillerinde ekseriyetle reâyâ arasında vukua gelen ödenmemiş borç davası örnekleri yer alırken, mühimme defterlerinde ise daha çok askerî sınıf üyelerinin Mirî'ye olan borçlarına dair kayıtlar bulunmaktadır.

Reâyâ verdiği borcu tahsîl edemezse Divan-ı Hümâyûna başvurma hakkına sahipti. Verdiği borcu tahsîl edemeyip der-saadetin yolunu tutanlar ekseriyetle muvaffak olurlar ve alacaklarını devlet zoruyla tahsîl ederlerdi. Örneğin 1559 senesine ait mühimme hükmüne göre; fevt olan Tarsus sancak beyinin Şah Huban Hatuna 820 altın borcu bulunmaktaydı. Şah Huban Hatun payitahta başvurarak, müteveffa sancak beyinin borcuna karşılık mallarına el konulmasını talep etmiş, bu talebi uygun görülmüştü (MD 3, 41). Bilhassa mirîye borcu olanlar olmak üzere, borçluların mallarına el konulması umumi bir uygulama idi (MD 75, 109). Sadrazam Rüstem Paşa'ya borcu olan Galata tacirlerinden Zorzo adlı zimmi vefat ettiğinde borcuna karşılık terekesine el konulmuştu (MD 3, 675). Gelişen kredi ağları sayesinde paralarını katlamak isteyen Osmanlı bürokratları bu dönemde başta Yahudi bankerler olmak üzere gayrimüslim tacirlere paralarını teslim ediyorlardı (Pamuk 2005, 77-78). Büyük ihtimalle Rüstem Paşa da parasını bu niyetle Zorzo adlı gayrimüslime teslim etmişti. Benzer şekilde Avusturya elçisi, Galata tacirlerinden bir zimmiye borç vermiş; borcu tahsîl edememişti (MD 34, 109).

Klasik dönemde bankerlik yaparak pek çok kişiye borç veren kimseler bulunmaktaydı. Ankara'da yaşanan bir olayda pek çok kimseye akçe ve altın olarak borç veren Mehmed ve Seydi paralarını alamadıkları için İstanbul'a başvurarak hüküm getirmişlerdi (AŞS 1, 196). Daha önce de belirtildiği gibi alacaklıların paralarını tahsîl edebilmek için payitahta başvurması sık kullanılan bir yöntemdi (AŞS 1, 204; AŞS 3, 164; MŞS 12, 168).

XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte artan asayişsiz ortam insanlar arasındaki güveni sarstığından karşılıklı güven esasına dayanan alacak-borç ilişkisi gerek askerî sınıf gerekse reâyâ arasında pek çok mağduriyetin yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönemde askerî sınıf üyeleri alacaklarını tahsîl etmekte hayli zorlanmaktaydılar. Söz gelimi, Musul Sancak beyi Hacı Şahkulu 20 bin altın emanet koyduğu İbrahim'den parasını alamayınca, müftüye başvurarak borçlunun hapsedilmesine dair bir fetva almıştı (MD 3, 859).

Askerî sınıf üyeleri bu dönemde reâyânın ödemesi gereken vergileri tahsîl etmekte oldukça zorlanmaktaydılar. Erbab-ı tımandan Sipahi Zülfikâr reâyâsı Pir Gayb'ın zimmetinde olan sekiz yıllık çift resmini alamadığı gibi Pir Gayb tarafından darp edilmişti (MD 6, 951). Mirî'ye yüklü miktarda borcu olanlar toprağını terk ederek uzak diyarlara göçüyor ve genellikle gruplar hâlinde hareket ediyorlardı (MD 7, 2403). Bilhassa çingeneler münferit hareket etmek yerine, toplu olarak hareket ederek Mirî'ye olan borçlarını ödemeyen taifeler arasında önde gelmekteydiler (MD 7, 1373). Diğer taraftan Mirî'ye borcu olan bazı devlet görevlileri, tıpkı reâyânın yaptığı gibi borcu ödemek yerine firâr etmeyi tercih ediyorlardı (MD 7, 2403; MD 7, 2160). Mirî'ye borcu olan sancak beyleri borçlarını ödemedikleri takdirde sancakları ellerinden alınarak başkasına verilirdi (MD 7, 1950).

Yukarıda belirtildiği üzere askerî sınıf üyelerine borcu olanlar kadı marifetiyle hapsedilirdi (MD 9, 175, 176). Ancak hapis cezası asli bir ceza olmaktan çok borçlunun gözünü korkutmak maksadıyla uygulanan bir cezalandırma şekliydi. Zira borcun tahsîl edilebilmesi için mahpuslar belirli bir süre hapsedildikten sonra kefillere verilerek serbest bırakılıyordu. Borcunu ödemesi için serbest bırakılanlar ise parayı toplayabilmek için halka zulmediyorlardı. Mesela İskenderiye'de Mirî'ye 160 bin akçe borcu bulunan Habib b. Kâtip Musa, hakkındaki şikâyetleri "*benim Mirî'ye borcum var bana kimse dokunamaz*" diyerek savuşturuyordu (MD 34, 472). Borçlunun hapsedilmesi ve borcunu ödeyebilmesi maksadıyla kefile verilerek serbest bırakılması reâyâ arasında görülen alacak borç ilişkilerinde de uygulanmaktaydı (AŞS 2, 231, AŞS 3, 145, AŞS 4, 2). Borcun ödenmesi maksadıyla uygulanan bir diğer yöntem göre borcu yüzünden hapsedilen ve daha sonra serbest bırakılan kişiler borçlarını ödemek maksadıyla nefislerini alacaklılarına kiraya verebiliyorlardı (KoŞS 1, 183; Bkz. Belge 14).

Borcun tahsîl edilmesi için uygulanan başka bir yöntem ise borcun, borçlunun kefillerinden alınmasıydı (MD 12, 417; AŞS 1, 56; AŞS 2, 204; AŞS 4, 10, 68; KoŞS 1, 162). Öte yandan borcu kefillerden tahsîl etmenin pek kolay olmadığını da belirtmek gerekmektedir. Ankara sicillerine yansıyan bir örnekte; bir alacak davasında Ankara mahkemesine çıkarılan Musa, borcunu ödemediği için suçlanan adam için "*malına kefil olmadım, nefisine kefil oldum*" diyerek borcu ödemeyi reddetmişti (AŞS 1, 107).

Klasik dönemde vakıflar verdikleri borçları almakta sıkıntı çekmekteydiler (AŞS 1, 75; AŞS 4, 197; KoŞS 1, 166). Vakıf malından borç alanlar borçlarını ödemeye gelince, reâyâyâ borç verdik, eşkıya ele geçirdi gibi bahaneler üreterek borçlarını ödemekten imtina ediyorlardı (MD 75, 268). Vakıflar genellikle onu on bir buçuk hesabıyla (%15), faizle borç vermekteydiler (AŞS 1, 183). Faizle borç vermek reâyâyâ arasında da görülen bir uygulamaydı. Bursa'da yaşayan Hacı Abdi, Gemlik'te papazlık yapan bir kimseden 5500 akçe anapara, 500 akçe de faiz olarak alacağı vardı (BŞS A-166, 39).

Borç davalarında en önemli problemlerden birisi alacaklının ve borçlunun şahidinin olmaması idi. Alacaklı borç isnadı ile mahkemeye geldiğinde borçlusunu ihzar ediyordu. Şahidin bulunmadığı durumlarda borçlu kolaylıkla borcunu inkâr edebiliyordu (AŞS 1, 47). Borçlu borcu ödediği iddiasında ise alacaklıdan yemin etmesini talep ediyordu (AŞS 1, 54; AŞS 5, 114). Alacaklının parasını talep etmede ısrarcı olması bir başka suçun ortaya çıkmasıyla, hasmı tarafından darp edilmesi ile sonuçlanabiliyordu (AŞS 7, 117a; BŞS A-121, 38b, KŞS 12, 126).

Bununla birlikte borç davalarının sulhla sonuçlandığı ve borcun bir kısmının ödendiği örneklere de rastlamak mümkündür (AŞS 2, 19; KoŞS 1, 115; KoŞS 1, 190). Borçlular aldıkları borç karşılığında alacaklıya bazı mallarını rehin koymaktaydılar (KoŞS 1, 115, KŞS 11, 10). Ayrıca diğer davalar sonucunda belirlenen sulh bedellerinin ödenmemesi önemli bir sorundu (AŞS 2, 28).

Celâlilerin en yoğun faaliyetleri arasında adam kaçırmak karşılığında fidye talep etmek bulunmaktaydı. Ekonomik olarak sıkıntıda olan halk Celâlilerin talep ettikleri meblağı ödeyebilmek için borç almak durumunda kalıyordu. Ankara'da yaşanan olayda oğlu Celâliler tarafından kaçırılan Fatıma Hatun yüz kuruş borç almak zorunda kalmıştı (AŞS 11, 10; Bkz. Belge 15).

Eğer ki ümeradan olanların hem devlete hem de reâyâdan olanlara borcu varsa önce reâyânın borcu ödenir sonra kalan kısım hazineye devredilirdi (MD 3, 657). Borcunu ödemeyenlere sürgün cezası verilebilmekteydi (MD 7, 2571).

6. TEFECİLİK

İslam kaynaklarında faiz kelimesinin karşılığı olarak kullanılan riba, borç verilmiş bir malın veya paranın herhangi bir karşılığı olmaksızın fazlasıyla geri alınması şeklinde ifade edilebilecek gayrimeşru kazanç yöntemidir (Özsoy 1995, 110; Schacht 1964, 730). Meşruiyeti insanlık tarihinin başlangıcından beridir tartışılan faiz, tarih boyunca devletler tarafından kontrol edilmiştir. Hammurabi Kanunlarından, Roma hukukuna varıncaya değin faiz üzerindeki devlet denetimi, faizin belli bir orana kadar meşru sayılması ile sağlanmıştır. Mesela, Hammurabi kanunlarında borç verilen toprak ürünlerinden %20, paradan %17 faiz alınması meşruydu (Çağatay 2006, 39). Antik Mısır'da faizin ana parayı aşması yasakken; Hint hukukunda sınıfsal bir ayırım gözetilerek asiller için faiz tümünden yasaklanmış, daha alt tabakadan insanlar içinse belirli oranlarda meşru kılınmıştı. Roma hukukundaki faiz uygulamasında ise %4 ila 12 arasında bir faizin alınabileceği yasal olarak kabul edilmişti. Seküler hukuk sistemlerindeki kontrollü serbestliğe karşılık hayatın tüm alanını düzenleyen yasalarla gelen ehl-i kitap dinlerde faizin tümünden yasaklandığı görülür. Yahudi hukukuna göre, Yahudiler arasında faizli işlemler kesinlikle yasak olmasına rağmen, Yahudi olmayanlarla faizle işlem yapılabilir. Hıristiyanlıkta ise Orta Çağ'a kadar mutlak bir şekilde yasak olan faizin, bu devirden sonra kademeli olarak bir serbestlik kazandığı görülmektedir (Özsoy 1995, 110-112; Çağatay 2006, 39).

Yahudi ve Hıristiyan hukuklarındaki faize karşı müsamahakâr anlayışın izlerine İslam hukukunda rastlanmaz. İslam hukukunun temel kaynakları olan Kur'an ve Sünnette faiz kesin bir dille yasaklanmıştır³⁸⁸. Ancak peygamberin vefatını izleyen yüzyıllar içerisinde faizin, ticari kaygılardan dolayı, çeşitli yollarla meşru kılınmaya çalışıldığı bilinmektedir. Hanefi ve Şafi ekollerinin müçtehidleri tarafından onaylanan³⁸⁹ ve muamele-i şer'iyye adı verilen yöntemler arasında en yaygını şudur:

³⁸⁸ Bakara Suresi'nin 275 ve 276. Ayetleri faizi haram kılmıştır (2:275-276): "Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu onların "Alışveriş de faiz gibidir" demelerinden dolayıdır. Oysa Allah, alışverişi helâl, faizi haram kılmıştır." "Allah faiz malını mahveder." (Kuran- ı Kerim Meali 2009, 46). Kur'an'da faizden bahsedilen diğer ayetler ise şunlardır Ali imran 3: 130, Rum 30:39. (Kuran- ı Kerim Meali 2009, 65, 407).

Öte yandan "Resûlullah Ribâyı, yiyene de yedirene de lanet etti" hadisi ile faiz Sünnette de yasaklanmıştır (Canan 1993, I. Cilt, 523).

³⁸⁹ Maliki ve Hanbeliler muamele-i şer'iyyenin her türlüüne cevaz vermezler (Bayındır 2007, 222-234; Schacht 1964, 733).

alacaklı borçlusuna 10 altın borç verir. Daha sonra defter, kalem gibi sıradan bir eşyasını 1 altın ederle bedeli bir sene sonra ödenmek şartıyla satar. Böylelikle verilen 10 altın borç, müddet sonunda 11 altın olmuş olur (Ekinci 2008, 170)³⁹⁰. Bu yöntem, Osmanlılar döneminde en çok uygulanan muamele-i şer'iyye yöntemi idi. Klasik dönem Osmanlı hukuk anlayışında muamele-i şer'iyye faizin dolaylı yoldan caiz kılınması olarak görülmemiş, muamelenin ve faizin birbirinden bağımsız kavramlar olduğu devrin şeyhülislamı tarafından izah edilmiştir. Örneğin, Şeyhülislam Ebussuud Efendi muamele-i şer'iyye ile ribanın aynı şey olmadığını şu fetvası ile beyan etmiştir (Okur 2005, 52):

İmam ve hatib olan Zeyd yirmi yıldan beri naib olduğundan gayri ribâhor olsa şer'an ne lazım olur? El-Cevab: Ta'zir ve azil olunub kılıverdiği namazlar iade olunur. Ribâhor olacak ribânın hükmü budur. Sair meâsî gibi değildir. Muamele akçesi yerse ribâ değildir³⁹¹.

Muamele-i şer'iyye uygulamasının caiz olabilmesi için devletin uygun gördüğü kâr oranına riayet edilmesi gerekmektedir, aksi hâlde ta'zir cezası gerektirir (Ekinci 2008, 171; Bayındır 2007, 230-231). II. Bayezid (1481-1512) devrinde muamele-i şer'iyye için uyulması gereken azami kârlılık oranı yıllık %20 olarak belirlenmiş, ribahorların denetimi muhtesiblere verilmişti³⁹². I. Selim (1512-1520) döneminden itibaren tefeciliğe atıfta bulunan hükümlere Umumi Ceza Kanunnâmelerinde yer verilmeye başlanmış, bu dönemde muamele haddi yıllık %10'a indirilmiştir³⁹³. Bu oran I. Süleyman Kanunnâmesinde ve III. Murad Kanunnâmesinde aynen yer almaktadır (Heyd 1973, 84; Akgündüz 1994, 115). I. Ahmed'e (1603-1617) ait olan bir adaletnâmede ribahorların %50'yi bulan oranlarla borç para verdiği, muamele-i şer'iyye haddinin %15'i geçmemesinin tembihlendiği görülmektedir

³⁹⁰ Bunlar arasında en başta gelen yöntemlerden biri, bir mülkü borç karşılığında vermek ve alacaklıya onu kullanması için müsaade etmektir. Bir diğeri, ikili bir satış usulüne dayanır. Birinden borç almak isteyen kimse, borç alacağı kişiye bir köle satar. Daha sonra sattığı köleyi parası atide ödenmek üzere ederinden fazlasına satın alır. Böylelikle faiz meşru kılınmış olur (Schacht 1986, 88). Diğer muamele-i şer'iyye yöntemleri için Bkz. (Bayındır 2007, 224-226).

³⁹¹ I. Süleyman Kanunnâmesinde muamele-i şer'iyye ve riba'nın farklı şeyler olduğunu bildiren bir madde bulunmaktadır: "ve şer'an mu'âmele edenleri onu onbirden ziyâde verdürmeyeler ve ribâyı dahi kat'â etdirmeyeler (Akgündüz 1992, 323)".

³⁹² "Ribâhorlar, onun on ikiden ziyâdeye vermeyeler. Verecek olurlarsa muhtesib gereği gibi haklarından gele (Akgündüz 1990, 295, 393)."

³⁹³ "Ve muamele-i şer'iyye idenün onun onbirden ziyâdeye itdirmeyeler ve şer'i muamele itmedin kat'a riba itdirmeyeler (Özdeğer 1987, 146)."

(İnalçık 2005, 164; Uluçay 1944, 212-213)³⁹⁴. Diğer taraftan şer’i hukuk sahasında ulemanın fıkha dayalı görüşlerini yansıtan fetva mecmualarında %15’e kadar olan faizli işlemlere cevaz verildiği görülür³⁹⁵. Bununla birlikte arşiv vesikalarında %20 faizle yapılan işlemlerin kayıtlarına rastlamak mümkündür. Örneğin 1568 senesinde Mısır müteferrikalarından olup vefat eden Mustafa, İstanbul kasapları para vakfından 384 bin akçe almış ve faizi ile birlikte 462.720 akçe (yaklaşık %20 faiz) müteveffanın zimmetinde kalmıştı (MD 7, 1948).

Netice itibarıyla Osmanlılar muamele-i şer’iyyeye cevaz vermiş; devletin belirlediği nispi kâr oranının (ortalama %10-15) üzerinde bir kârlılıkla borç verenleri ribahor (tefeci) olarak nitelendirmiştir. O hâlde Osmanlıların faize bakışını, devlet tarafından belirlenen şer’i haddin üzerinde yapılan işlemler ve şer’i had dâhilinde yapılan işlemler olarak ikiye ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi kanunnâmeler, adaletnâmeler ve fetvalar yoluyla yasaklanmış, ikinci ise para vakıflarının meşrulaştırılması yolu ile teşvik edilmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak resmî muamele haddinin üzerinde yapılan tefeciliğe ait belgelere çok ender rastlanır. Zira kadılar resmî muamele-i şer’iyyeye yapılmadan talep edilen alacak-borç işlemini sicile kaydetmekten imtina etmekteydi (Ekinci 2008, 171; Akdağ 2010, 540)³⁹⁶.

Kitapları Osmanlı medreselerinde okutulan El-Merginani’nin toplum tarafından onaylanmayan eylemler arasında saydığı tefecilik (Peirce 2005, 240), XVI. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı toplum ve devlet düzenindeki sarsıntı ile birlikte önemli bir sorun hâline geldi. Yalnızca savaş dönemlerinde alınan ve geçici bir vergi olan avâriz akçesinin yüzyılın sonlarına doğru düzenli bir vergi hâline dönüşmesi; reâyâ üzerindeki ekonomik yükün bir kat daha artması, yerel elitler öncülüğünde reâyânın avâriz vergisini ödeyebilmesi için para vakıfları ve avâriz sandıklarının kurulmasıyla neticelendi (İnalçık 1980, 316). Vakıa, bu gibi kurumların tesisıyla

³⁹⁴ Faizli işlemlerde müddet sene-i kamile denen 365 gün üzerinden hesaplanmaktaydı. Muamele-i şer’iyye işlemi kadı siciline kaydedilirken “tarih-i kitaptan bir yıl tamamına dek” veya “on iki ayda” ifadeleri kullanılırsa, riba müddeti 354 gün olarak kabul edilmekteydi (Akdağ 2010, 541).

³⁹⁵ Şeyhülislam Ebussuud Efendi’ye ait bir fetvada muamele-i şer’iyye oranının %15 olduğu vurgulanmıştır. Mesele: Zeyd onun on ikiye ve on üçe dahi ziyadeye mu’âmele eylese, fi zamâninâ emri sultânî ve Şeyhülislam Müftî’z-zaman Hazretlerinin fetvâ-yı şerifeleri onun on bir buçuktan ziyadeye verilmemek üzere tenbîh olunduktan sonra, işğâ etmeyüp ısrâr eylese, şer’an ne lâzım olur? El-Cevâb: Ta’zir-i şedid ve habs-i medîd lâzımdır (Akgündüz 1992, 49).

³⁹⁶ Buna karşılık muamele-i şer’iyyeye uygun olarak yapılan işlemler kadı siciline kaydedilirdi. Örneğin (AŞS 1, 6, 181, 183; AŞS 4, 275; MŞS 9, 132; BŞS A-166, 39).

halkın tefeciler elinde helak olmasının ve tefeciliğin yaygınlaşmasının önüne geçilmeye çalışıldıysa da (Akdağ 2010, 543); yaşanan ekonomik ve siyasi sorunlar yüzünden gelirleri azalan askerî sınıfa mensup bazı kişiler azalan gelirlerini telâfi etmek amacıyla reâyâyâya yüklendikçe tefecilik sıradan insanlar açısından önemli bir sorun olmayı sürdürdü. Gerek vergilerin gerekse sipahi, kadı, naib, yeniçeri gibi bazı askerîlerin halktan usulsüz olarak topladıkları cerimelerin nakit akçe ile ödenmesi, çeşitli ekonomik sorunlardan dolayı nakit para kıtlığının yaşandığı devirde reâyâyâyı tefecilere yönelmeye mecbur etti (Akdağ 1999, 61-64; İnalçık 2005, 144-146, 155-164; Uluçay 1944, 195)³⁹⁷. Muamele-i şer'iyeye haddinin çok üzerinde %40-%60 faizle reâyâyâyı borçlandıran tefeciler reâyânın mallarına el koymaktan ve onları kendi köleleri gibi her işlerine koşturmaktan geri durmamaktaydılar. Reâyâyâyı borçlandırma yöntemi ile kendisine bağlayan tefeciler terk edilmiş tımarlara yerleşerek büyük çiftliklerin ortaya çıkışında önemli rol oynadılar (İnalçık 2005, 164; Pamuk 2005, 123-125).

Ekonomik olarak getirisi yüksek olan tefecilik uğraşından pay kapma derdinde olan ya da akçenin değer kaybetmesi karşısında azalan gelirlerini telâfi etmek isteyen askerî sınıfa mensup bazı kişiler tefecilik yapmaktaydılar (MD 75, 391; Akdağ 1999, 63). 1565 senesinde Mora'da zuama ve tımar erbabından bazı kişiler reâyâyâyı %300 faizle borçlandırmıştı. Böylelikle 100 akçe olan ana para birkaç yıl içerisinde rahatlıkla 10'a katlanmış oluyor; borcunu ödemekte zorlanan reâyâyâ toprağını terk etmek durumunda kalıyordu (MD 5, 78). Verdikleri borcu tahsîl etmekte zorlanan ribahorlar borç karşılığında reâyânın mallarını zapt ediyorlardı (MD 34, 337). 1572 senesinde Eğriboz'da tefecilik yapanlar %50-60 faizle borç veriyorlar, borcunu ödeyemeyenlerin her yıl mahsullerine ve terekelerine el koyuyorlardı (MD 12, 1137).

Şeyhülislam Ebussuud Efendi bir fetvasında tefecilik yapanlara hapis cezasının verilmesi gerektiğini belirtse de (Bkz. Dipnot 395); arşiv vesikalarında, tefecilere verilen en yaygın cezanın payitahtta kasaplık yapmak olduğu görülmektedir. 1568 senesinde, Samakov'da ribahorluk yaparak 200-300 bin akçelik bir sermayeye sahip olan Üveys'e ve 1578 yılında, Üsküp'te %50-60 faizle ribahorluk yapan İbrahim'e payitahtta kasaplık yapma cezası verilmişti (MD 7, 1994; MD 34, 107). Tefecilere sürgün cezası ve müebbet kürek cezası gibi daha ağır cezaların verildiği de

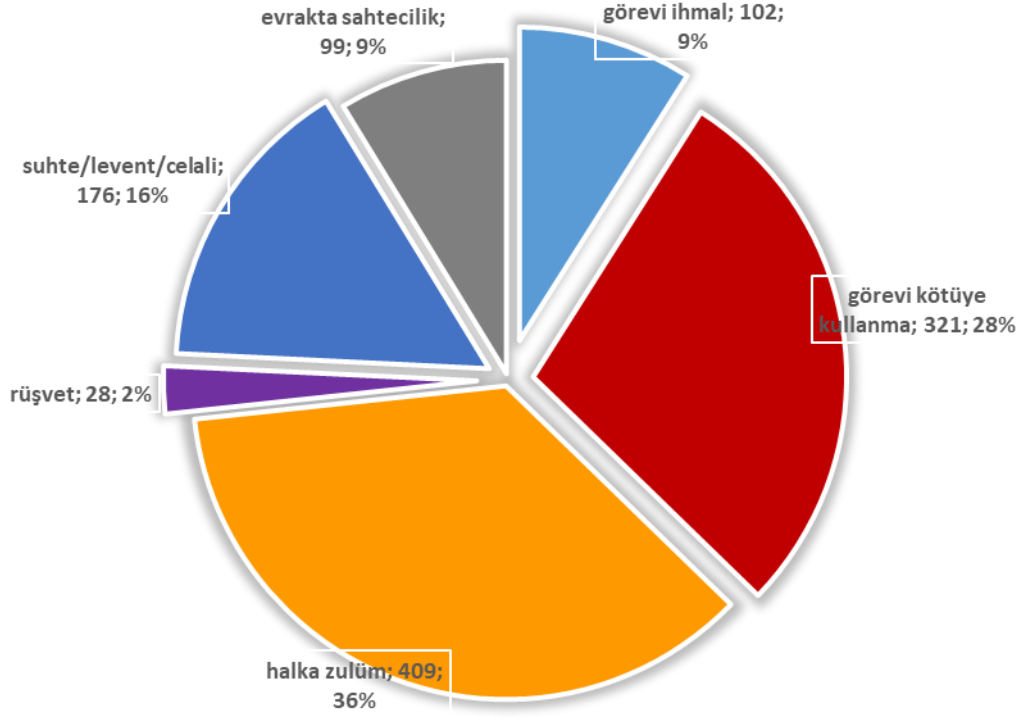
³⁹⁷ *Selânikî XVI. yüzyılın sonuna doğru tefeciliğin ziyadesiyle arttığından bahseder (Selânikî 1999, 600).*

görülmektedir (MD 7, 1542, 2580; Akgündüz 1996, 566-567; İncılık 2005, 164). Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin belirttiği hapis cezasının tefecilere verildiğine yönelik arşiv kayıtlarına da rastlamak mümkündür (MD 7, 974).

III. BÖLÜM: DEVLET DÜZENİNE ZARAR VEREN SUÇLAR

1554-1562 yılları arasında Habsburg elçilik heyeti ile birlikte Osmanlı payitahtında bulunan Busbecq, Osmanlıların büyük devlet olmasının nedenleri arasında idari yapıda görev alanların azim ve çalışkanlıklarının bir ürünü olarak buldukları mevki elde ettiklerini belirtmiş ve liyakatin önemine vurgu yapmıştır (Busbecq 2002, 61). XVI. asır ve XVII. asırda yaşamış Osmanlı münevverleri Busbecq'in görüşlerine benzer şekilde Osmanlı idari yapısında liyakate verilen önemin altını çizmişlerdir (Çakmakçioğlu 2008, 29-33). Kitab-ı Müstetab'ın anonim yazarı idari yapıdaki bozulmaların liyakate dayanan düzenin terkedilmesi ile III. Murad (1574-1595) saltanatı sırasında başladığını savunmuş olsa bile (Yücel 1988, 15-17), idari yapıdaki bozulmaların I. Süleyman (1520-1566) devrinin sonlarından itibaren - başka bir ifade ile XVI. yüzyılın ortalarından itibaren- başladığını gösteren emareler bulunmaktadır. Padişahlara sunduğu risalelerle tanınan Koçi Bey idari düzendeki bozulmanın III. Murad (1574-1595) devrinde başladığı kanaatine sahiptir; ancak o bozulmanın ilk emarelerinin I. Süleyman (1520-1566) devrinde görüldüğünü söylemiş, devlet erkanının padişahla yarışır vaziyette yüksek harcamalara imza attığını ve zamanla lüks yaşam tarzının finanse edilmesi sorunu ortaya çıkınca bazı memurların halka zulmetmeye, halkın elinde nesi var nesi yoksa almaya başladıklarını belirtmiştir (Çakmakçioğlu 2008, 43-54, 58-61, 82). Nitekim incelenen dönemde idari yapının bozulmasının emareleri arasında yer alan halka zulüm olayları devlet düzenini bozan suçların yaklaşık üçte birini oluşturmaktadır (Bkz. Grafik 21).

Muasır kaynaklardaki iddialara göre idari düzenin bozulmasının temel sebebi liyakat esasının bozulması ile devlet kadrolarının ehil olmayan kişilerin eline geçmesiydi (Yücel 1988, 15-17, 197-198). XVI. yüzyılın ortalarından itibaren sosyo-ekonomik yapıda meydana gelen bozulmaların liyakatsiz kişilerin devlet kadrolarında kolayca yükselmesine zemin hazırladığını da göz ardı etmemek gerekir.

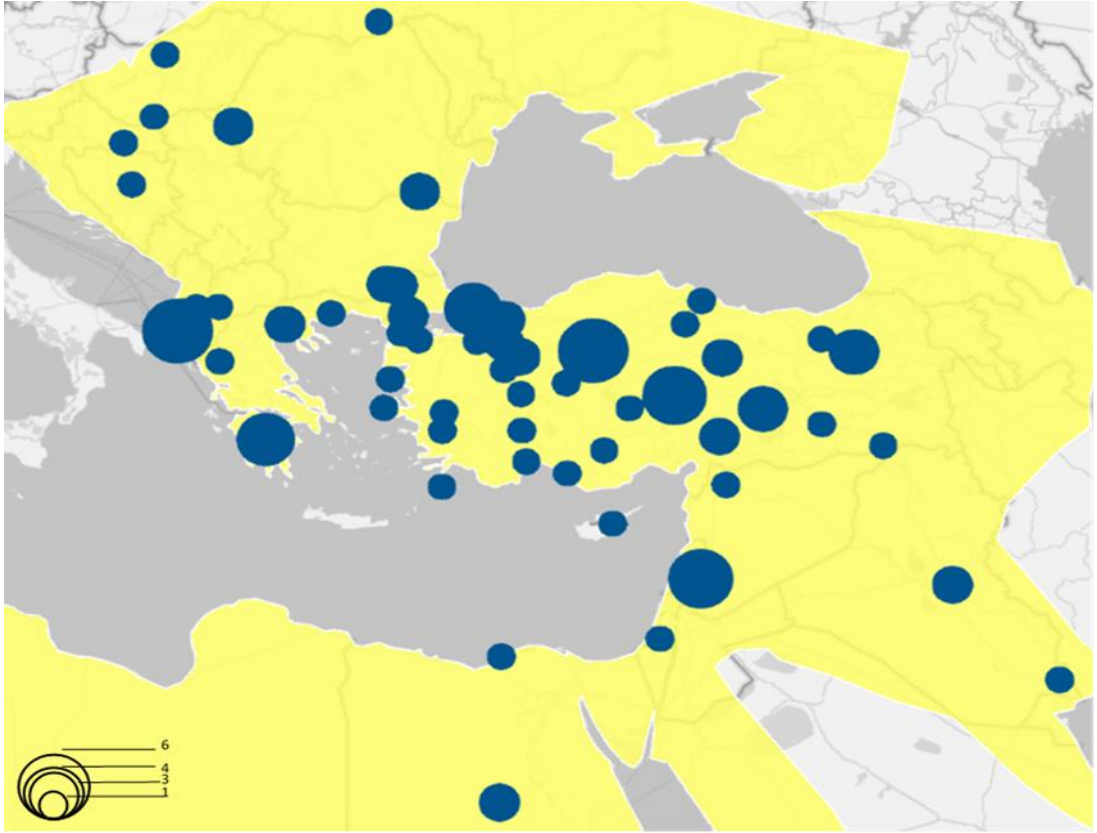
Grafik 21:Devlet Düzenine Zarar Veren Suçlar

Bu dönemde ardı ardına yapılan tağşişler neticesinde gelir kaybı yaşayan askerî sınıf mensuplarından bazı kişiler, kayıplarını telâfi etmek için gayrimeşru kazanç yollarına meyletmiştir. Yine bu dönemde doğu ve batıda süregiden nihayetsiz savaşlar ganimet umudu olmayan bazı yeniçeri ve tımarlı sipahilerin seferlere katılmayarak görevlerini ihmal etmelerine yol açmaktaydı. Bununla birlikte asayişî sağlamla görevli kimi memurlar açısından, asayişin devamından ziyade bozulması daha makbuldü. Zira kanunnâmeler ile belirlenen ve suçun zuhuru ile alınan cerime veya cürüm akçesi ehl-i örfün önemli gelir kalemleri arasında yer alıyordu. Askerî sınıf içerisindeki bazı kişiler zaman zaman bu hakkı suiistimal ederek, suç isnat etmek yoluyla köylüyü haraca kesmekteydiler. İlmiye silki içerisinde yer alan ve padişah adına adalet dağıtan kadılarından bazıları ise görev yerlerini terk etmek, görev yerlerine gitmemek, halktan usulsüz vergi toplamak gibi suçları işlerken padişahın adaletinin taşrada sarsılmasına neden olmaktaydılar.

Öte yandan Osmanlı ordusunun dönemsel olarak yararlandığı mevsimlik silahşorlar olarak nitelendirilebilecek leventler ve medreselerden mezun olduklarında askerî sınıfa dâhil olma umudu taşıyan suhtelerin gelecek kaygısı ile hareket edip Batı Anadolu'yu yakıp yıkması Osmanlı idari teşkilatındaki bozulmaların bir tezahürüdür.

1. GÖREVİ İHMAL

Arşiv vesikalarında suç olarak tanımlanan sefere gitmeme, görev yerini terk etme veya görev yerine gitmeme, verilen emri ve görevi yerine getirmeme görevi ihmal kapsamına giren suçları oluşturmaktadır. XVI. yüzyılın ikinci yarısı ve XVII. yüzyılın ilk on yılında Osmanlı Devleti'nin taşrada görevli olan askerîler üzerindeki denetim gücü, bilhassa önemli asayiş sorunlarının vukua geldiği Anadolu'da, zaafa uğramıştır (Bkz. Harita 11).

Harita 11: Görevi İhmal Suçlarının Coğrafyaya Göre Dağılımı

Askerîler açısından statükonun bozulmasına ve yeni düzene karşı duyulan hoşnutsuzlara karşı en kolay tepki vermenin yolu, devlet tarafından kendilerine tevdi edilen görevi aksatmak veyahut yerine getirmemektir. Dolayısıyla bazı askerî sınıf üyelerinin görevlerini ihmal etmelerini devlet düzenine karşı pasif direniş olarak yorumlamak mümkündür. Osmanlı kurmaylarının bitmek bilmeyen isteklerini protesto etmek isteyen tımarlı sipahiler arasındaki bazı kişilerin, 1593 yılında Serdar-ı Ekrem Koca Sinan Paşa'nın birliklerine katılmayı reddetmelerini bu minvalde değerlendirmek gerekir (Griswold 2011, 35)³⁹⁸.

Tağışlar sonucunda askerîlerin gelirlerinde yaşanan azalma, imparatorluğun doğu ve batı ucundaki uzak diyarlarda³⁹⁹ yapılan nihayetsiz ve ganimet getirmeyen savaşların masrafını sipahinin kendi cebinden karşılamak zorunda kalması, tımarlı sipahi sayısının artmasına paralel olarak tımar arazilerinin nüfuzlu kimselerin eline geçmesi⁴⁰⁰ veya sipahilerin yerini yeniçerilerin alması gibi idari düzende yaşanan sorunlar seyfiye sınıfının bazı üyelerinin görevlerini ihmal etmeleri için yeterli nedeni oluşturmaktaydı (Yücel 1988, 9; Ö. L. Barkan 1979, 301; İnalçık 2003, 52-54, 118). Tımar düzeninin bozulması ile birlikte ayak takımından kişilerin rüşvet karşılığı veya sahte belgelerle sipahi yapılması ve yeniçeri ocağına devşirme asıllı olmayanların alınması harp meydanlarında Osmanlı üstünlüğünün kaybedilmesine neden oldu. Tımar sistemine ve yeniçeri ocağına dühül eden vasıfsız kimseler sipahi ve yeniçeri olmanın nimetlerinden faydalanmakla birlikte asli görevleri olan harp meydanlarında maharetlerini sergilemeye sıra geldiğinde -yani sefer zamanlarında- orduya katılmaya istekli değillerdi (Yücel 1988, 15-26). Bu dönemde vasıfsız bir kimsenin sahte belgeler ile tımar sahibi olması çok da zor bir iş değildi. Nisan 1571 tarihli mühimme hükmüne göre aslen yörük olan Yamalı Mustafa, sahte belge ile tımar sahibi olmuştu; ancak, asli vazifesi olan seferlere katılma görevini yerine getirmemekteydi (MD 12, 603). Öte yandan ganimet getirmesi muhtemel olmayan ve hayli masraflı olan seferlere katılmaktansa tımarını boş bırakmak istemeyen bazı sipahilerin, memur oldukları

³⁹⁸ *Gelibolulu Mustafa Âli'ye göre bu olay Ferhad Paşa'nın Serdar tayin edildiği Boğdan Seferi esnasında vukua gelmiştir (Çerçi 2000, Cilt III, 662-663).*

³⁹⁹ *Askerîlerin seferlere katılmamasında uzaklığın yanı sıra mevsimsel şartların elverişsizliği de önemlidir (Orhonlu 1970, 51-52).*

⁴⁰⁰ *Koca Sinan Paşa telhislerinde mürde olan sipahilerin tımarlarına Harem-i Hümayûn kullarının konduğunu belirtmektedir (Sahillioğlu 2004, 33, 136-137).*

sefere gitmektense, yerlerine başkalarını gönderdikleri de vakidir (MD 5, 370, 404)⁴⁰¹. Muhafazaya kalmak, kimi sipahilerin getirisi düşük seferlere katılmamak için denedikleri yollardan bir diğeri idi. 1578'de, Amasya'da bir sipahi 4000 akçeden ziyade tımarı olmasına rağmen, tımarını 3000 akçe olarak muhafaza defterine kaydettirip sefere katılmamıştı⁴⁰².

Umumi Ceza Kanunnâmelerinin devrin sorunlarını konu edinen hükümler barındırdığı varsayımı doğru ise; sefere varmayan askerîlerin ilk kez II. Bayezid (1481-1512) devrinde mühim bir problem hâline geldiği görülecektir. Zira II. Mehmed'in Umumi Kanunnâmesi'nde sefer firârîlerini konu edinen herhangi bir hüküm bulunmamasına rağmen, onun halefleri tarafından yapılan kanunnâmelerde sefer firârîlerine ne gibi ceza ve yaptırımların uygulanacağına dair maddeler bulunmaktadır. Sefer firârîlerine yönelik hükümlerin ilk örnekleri II. Bayezid Kanunnâmesinde yer alır. Buna göre sefere memur olduğu hâlde gitmeyen sipahinin tımarı alınacak, sefere varmayan yaya ve müselleme ise burun, kulak veya sakalı kesilmek suretiyle teşhir edilecek⁴⁰³, eğer ki yaya ve müselleme sefere varmamayı adet edinmişse asılmak suretiyle siyaset edilecekti (Akgündüz 1990, 46, 65). Bu hükümler aşağı yukarı II. Bayezid'den (1481-1512) sonra tahta çıkan ve kanunnâme yapan padişahlar tarafından da benimsenmişti⁴⁰⁴. Sefere varmayan sipahinin tımarının elinden alınması I. Süleyman (1520-1566) devrine ait 1537 tarihli tımar tevcih fermanında da aynen yer almaktaydı. Fermanda belirtildiğine göre tımarı elinden alınan sipahiler tımar sisteminin arızalı noktalarını teşhis etmekte mahirdiler. Bu dönemde düzenlenen sahte evraklarla kolay bir şekilde tımar beratı almak mümkündü

⁴⁰¹ Ayn Ali tımarlı sipahilerin çoğunun seferlere katılmamasını şu sözlerle eleştirmekteydi: "Seferlerde ve hizmet mahallerinde on timâra bir adam görünmez. Lakin mahsul zamanında bir timâra on adam nizâ' eder (Akgündüz 1996, 66)".

⁴⁰² ...4800 akçe tımarı olan Hasan Demürkapu seferine varmayub tımarı mahlûl olmağın sefer-i mezbûrda bulunan Dârende Ali'ye virilüb lâkin mezkûr tımarı üç bin akçe üzere muhafaza defterine kayd itdirüb muhafazaya kaldım deyu nizâ' idüb tımarı 4000 olduğun ârz idüb ve mezkûr gelüb mukaddemâ sefer-i mezbûr fermân olundukda üç binden aşağı olanlar muhafazaya kalması için emîr vârid olub mezbûrun tımarı dört bin sekiz yüz akçe iken mücerred sefer-i mezbûra varmamak için tımarım üç bin akçedir deyu hile idüb hilaf-ı emîr muhafazaya kalub... (MD 54, 480).

⁴⁰³ Bostanzâde Yahya Efendi'ye göre seferden kaçan askerleri teşhirle cezalandırma ilk kez II. Murad (1421-1444/1446-1451) devrinde uygulanmıştır (Bostanzâde Yahya Efendi 2016, 48).

⁴⁰⁴ I. Selim'e ait (1512-1520) kanunnâmede sefere varmayan yaya ve müsellemin burun, kulak veya sakalının kesilmesi, sefere varmamayı adet edinmişse asılması emredilmektedir (Akgündüz 1991, 110). I. Süleyman'a (1520-1566) ve I. Ahmed'e (1603-1617) ait kanunnâmelerde benzer hükümlere yer verildiği görülür (Akgündüz 1992, 319, 390; Akgündüz 1993, 490; Akgündüz 1996, 521).

ve kimi mazul sipahiler düzenledikleri sahte belgelerle tımarlarını geri almanın yolunu 1537 gibi erken bir tarihte- belki de çok daha önceden- bulmuşlardı (Akgündüz 1993, 221). Kısacası, padişahların yaptıkları kanunlara istinaden, Osmanlı ordu düzenine ait sorunlar II. Bayezid (1481-1512) devrinden itibaren, tımar düzenindeki çarpıklıklar ve sahte belge üretme işi ise I. Süleyman (1520-1566) devrinden itibaren su yüzüne çıkmaya başlayan, daha sonraları devletin baş etmekte zorlanacağı önemli problemler olacaktır.

Sefere gitmeme hususunda üzerinde durulması gereken bir başka nokta ise bazı zaim ve sipahilerin yükümlü oldukları cebelü sayısınca askerî sefere götürmemeleridir. Bu konuda Defterdar Sarı Mehmed Paşa zaim ve sipahilerin bazısının kese kese altınları yemelerine rağmen sefer zamanlarında yanlarında götürmekle mükellef oldukları cebelüleri götürmekten kaçındıklarını bir anlamda sorumluluklarını yerine getirmediğini belirtir. Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın dikkat çektiği bir başka husus tımar tevcihindeki usulsüzlüklerdir. Ona göre bir sipahi köleleri veya asılsız isimler üzerine kestirdiği beratlarla beş-altı tımarı birden elinde tutabilmekteydi (Defterdar Sarı Mehmed Paşa 1969, 115, 119). Koçi Bey ise beylerbeylerinden padişah nedimlerine varıncaya değin bir takım zevatın 40-50 kadar tımarı ellerinde tuttuklarını, "*dünyayı düşman alsa, sefer nedir bilmezler*" diyerek seferlere iştirak etmediklerini belirtmektedir (Çakmakçioğlu 2008, 52).

Sefere memur olan ancak sefere gitmeyen seyfiye sınıfı mensupları hakkındaki ilk hacimli kayıtlar I. Süleyman (1520-1566) devrinin sonlarındaki Şehzade Selim ve Şehzade Bayezid arasındaki çekişmeye kadar varır. Şehzade Bayezid'e karşılık Selim'in tarafını tutan padişah, Anadolu'daki sipahilere Selim'in yanında Bayezid'e karşı savaşmaları için sefer emretmiş olsa da; Bayezid taraftarı tımarlı sipahiler, şehzadeler arasında Konya'da cereyan eden muharebeye ya katılmamış ya da Bayezid'in yanında muharebede yer almışlardı. Padişahın emrine rağmen Konya'daki muharebeye katılmayanlar ve Şehzade Selim'in yanında yer almayanlar merkezî idâre tarafından sefer firârîsi sayıldılar (MD 3, 532).

I. Süleyman (1520-1566) devrinin sonlarındaki şehzadeler arasındaki kavgada Selim'in yanında yer almayanlarla başlayan sefer firârîleri problemi doğuda ve batıda açılan seferlere katılmayan sipahilerle devam etti (MD 6, 1458, 1463, 1473). Sefer

firâîleri meselesi, başlangıçta Osmanlı ordu nizamını harp meydanında etkileyecek kadar önemi olmayan münferit birkaç olaydan mürekkepti. Daha sonraları Osmanlı ordusunun geri hizmetinde yer alan eşkincilerden, kapı kullarına, sipahilere ve hatta beylerbeylerine kadar ordu içerisindeki pek çok güruhtan bazı kişiler seferlere katılmamaya başladılar (Yücel 1988, 15-16)⁴⁰⁵. Örneğin geri hizmet kıtalarında görev alan yörük eşkincileri arasında Ejderhan ve 1571 senesindeki Kıbrıs Seferlerine katılmayanlar bulunuyordu (MD 9, 67-70; MD 12, 64)⁴⁰⁶. Seferlere katılmama sorunu 1596 Eğri Seferi'nde başka bir hâle büründü. Osmanlı ordusunun asli gücünü oluşturan yeniçerilerin ve tımarlı sipahilerin büyük oranda Eğri seferine iştirak etmemeleri Avusturya ordusuna karşı ağır bir yenilgi ile sonuçlanabilirdi, ancak bütün olumsuzluklara rağmen Osmanlılar savaşı kazanmasını bildiler. Kitab-ı Müstetab'ın ismi nâ-ma'lûm yazarının aktardığına göre 40 bin yeniçeriden yalnızca 10 bini Eğri Seferi'ne iştirak etmişti (Yücel 1988, 16). Yeniçerilerin %75'inin Eğri Seferi'ne iştirak etmemesini, tağşişler karşısında eriyen gelirlerini telâfi etmeyen hükûmete karşı tepki gösterme yolu olarak anlamlandırmak mümkündür. Öte yandan, Mustafa Naima harp meydanında yapılan yoklamada erbab-ı tımar ve kapıkulundan 30 bin askerin firâî olduğunu kaydetmektedir (Naima 1864, Cilt I, 170)⁴⁰⁷. Şurası açıktır ki, Haçova Savaşı ayrıcalıklarını kaybetme korkusu yaşayan toprağa bağlı askerîler için kırılma noktalarından birini oluşturmuş; içlerinde 4-5 binlik tımara sahip olanlardan, zeamet sahiplerine hatta rütbelilere varıncaya değin birçok askerinin mallarına ve topraklarına sefer firâîsi olduğu gerekçesiyle el konulmuştu⁴⁰⁸. Firâîlerin ellerinden dirliklerinin alınması ordu içi disiplini sağlama açısından olumluydu; ancak, ayrıcalıklarını kaybeden kalabalıklar Anadolu'ya geçerek merkezî hükûmete karşı tepkilerini

⁴⁰⁵ *Yemişçi Hasan Paşa bir telhisinde, Sivas Beylerbeyi Ahmed Paşa'nın Macar Seferi'ne memur olduğu hâlde türlü bahaneler öne sürerek katılmadığını, yanında külli levend ve eşkiya bulundurduğunu ve ehl-i fesad'dan olduğunu padişaha aktarmıştı (Orhonlu 1970, 49-50).*

⁴⁰⁶ *1571'deki Kıbrıs Seferi'ne memur edilen Selanik nevbetli eşkinci yürükleri toplam 46 neferden oluşurken, sefere katılanların sayısı yalnızca 12 idi. Başka bir ifade ile Selanik eşkinci yürüklerinin %74'ü sefere katılmamıştı (MD 12, 64).*

⁴⁰⁷ *Eğri Seferi'nde harp meydanında firâîlerin yoklama usulü ile tespiti gibi sıra dışı yöntemlere rağmen sefere gitmeyen askerilerin tespitinden alaybeyleri, sancak sipahileri ve çeribaşılıları sorumlu idi (MD 6, 1458, 1463, 1473). Sefere varmayan yaya ve müsellemlerin teftişinden kadı sorumlu idi (Akgündüz 1992, 319). Ayrıca Eğri Seferi ve Haçova Meydan Muharebesi hakkında ayrıntılı bilgi için savaşı bilfiil yaşayan Peçevi'nin tarihine bakılabilir (Peçevi 1866, Cilt II, 193-206).*

⁴⁰⁸ *Sefere katılmayan sipahinin tımarının alınacağı II. Bayezid ve I. Süleyman Kanunnâmesinde zikredilen bir cezalandırma biçimidir (Akgündüz 1990, 46; Akgündüz 1992, 371). Sefere katılmadıkları gerekçesi ile tımarları ellerinden alınan sipahiler hakkındaki belgeler için Bkz. MD 54, 442, 476; MD 75, 359. Öte yandan sefere katılmadığı gerekçesiyle tımarı elinden alınan sipahiler bu duruma rıza göstermiyorlar, topraklarında hak iddia etmeye devam ediyorlardı (MD 54, 508).*

gösterme niyetiyle Celâli oldular; halka zulmetmeye, asayîşi bozan tutum ve davranışlarda bulunmaya başladılar (Griswold 2011, 39-40; Solakzade 1880, 639).

Sefere katılmayan askerîlerin cezalandırılması yalnızca dirliklerinin ellerinden alınması ile sınırlı değildi. Sefere katılmayanın tüm malvarlığına el konulmaktaydı (MD 9, 69; MD 75, 359; Selânikî 1999, 648-649). Sefere katılmayan mülk tımar sahibi bir sipahinin tüm mal varlığına değil, tımarın bir senelik mahsulüne el konulurdu (Ö. L. Barkan 1979, 295-296). Ancak uygulamada bir seneden ziyade tımarın mahsulüne el konulabildiğini gösteren emareler bulunmaktadır. 1607 yılı Kayseri kadı sicilindeki bir hükümde seferi ihmal eden sipahilerin iki yıllık mahsullerini vermeleri şartı ile tımarlarını tutmaya devam edecekleri kayıtlıdır⁴⁰⁹. 1585 tarihli bir mühimme hükmünde ise Tebriz Seferi'ne memur olduğu hâlde katılmayan askerîlerin üçer yıllık mahsullerine el konulacağı belirtilmiştir (MD 59, 348). Hastalık gibi makbul mazereti olduğu hâlde sefere katılmayan sipahinin de bir yıllık mahsulüne el konurdu. Kemankeş Kara Mustafa Paşa'ya takdim edilen Kitabı Mesalih adlı eserde mazeretinden ötürü sefere katılmayanın tımarının elinden alınmaması yalnızca mahsulüne el konulması gerektiği belirtilmiştir (Yücel 1988, 110). Farklı bir uygulamaya göre ise kasten sefere varmayan sipahinin hem tımarı elinden alınır hem de bir yıldan ziyade mahsulü zapt edilirdi. 1571 yılında Rodos muhafazasına memur olduğu hâlde gitmeyen sipahilerin tımarlarının ellerinden alınmasına ilave olarak iki yıllık mahsullerinin mirî için zapt edilmesine karar verilmişti (MD 12, 779). Zapt edilen mahsul içerisinde yer alan reâyânın sipahiye ödediği yıllık vergiler tahsîl edilir, hububat rayiç narh üzerinden satılarak nakde çevrilir ve para payitahta gönderilirdi (T. Gökbilgin 1988, 110-112).

Dirliklere el koymak veya malları mirî için zapt etmek kati cezalandırma yöntemi değildi. Sefer firârîlerine verilen asli cezalar arasında kürek cezası (MD 9, 69, MD 6, 1223; MD 55, 39), hapis cezası (MD 34, 599; MD 6, 1463) ve siyaset (MD 12, 785) önemli yer tutmaktaydı. Kendisine sefer emr olunduğu hâlde sefere varmayan

⁴⁰⁹ “...Hasan Çavuş mukaddema eşkiya seferine memur olmağla seferi merkuma varmayıp seferi mezkura varmayanların zeamet ve tımarları verilip mirî için iki bedelleri alına deyi ferman olmağla...Hasan Çavuş ben dahi zeametimin bedelin verdim yedimde bedeli mezkuresi vardır bedelin verenlere yine zeamet ve tımarları mukarrer ola deyi emri şerif vardır nazar olunup...(KŞS 11, 39; Bkz. Belge 16).” Diğer taraftan 1585 tarihli bir mühimme hükmünde Tebriz Seferi'ne memur olduğu hâlde katılmayan askerîlerin üçer yıllık mahsullerine el konulacağı belirtilmiştir (MD 59, 348).

yeniçeriler sürgünle cezalandırılır, seferlere katılmamayı adet hâline getirenler ise evlerinin önünde asılmak suretiyle idam edilirdi (Çiftçi 2011, 47). Ayrıca memur olduğu hâlde sefere katılmayan ve zapt edilecek malı olmayan askerîlere biner akçe hesabıyla para cezası, asli ceza olarak da kürek cezası verilmekteydi (MD 12, 64). Kanunnâmelerden anlaşıldığı kadarıyla sefere varmama, XV. yüzyılın sonları ve XVI. yüzyılın başlarında, yaya ve müsellemler arasında yaygındı. II. Bayezid'in Umumi Kanunnâmesi sefere varmayan yaya ve müsellemler için ilk kez düzenleme getirmiştir. Buna göre sefer firâîleri sakal, burun ve kulakları kesilerek teşhir edilecekti (Akgündüz 1990, 65). I. Süleyman'ın (1520-1566) kanunlarına göre seferlere katılmayan veyahut kendilerine verilen görevi yerine getirmeyen yaya ve müsellemler taifesine sakalın kesilmesi usulü ile teşhir cezası verilebilmekteydi. Kanunnâmelerde takdir edilen cezaların uygulanıp uygulanmadığını görme fırsatı sunan mühimme defterlerine göre 1566 senesinde görevini ihmal eden sipahilerin burunlarından kıl geçirilmek suretiyle teşhir edilmesi emredilmişti (MD 5, 1716). Görevini ihmal eden yayalar sefere varmamışlarsa sakal kesme, burun delme veya kulak kesme cezalarıyla teşhir edilirdi. Birden fazla sefere gitmeyerek bu işi adet edinmişlerse asılmak suretiyle siyaset edilirdi (Akgündüz 1992, 319, 390; Akgündüz 1993, 490).

Devlet açısından seferlere katılmama görevi ihmal kapsamına giren ve karşılığında ceza gerektiren tek suç değildi. Sefer zamanı ordunun harp meydanını gitmesini fırsat bilen eşkıyaların eylemlerini önlemek maksadıyla tımarlı sipahilerin bir kısmı muhafaza ile görevlendirilir; bu görevlendirme sipahinin kendi eyaletinin muhafazasını (MD 59, 220, 279; MD 54, 481; MD 34, 145) veya kendi eyaleti dışında başka bir muhitin muhafazasını içerebilirdi (MD 3, 261, 485; MD 7, 1683). Tımarlı sipahiler başka bir yerde muhafazaya tayin olunduğlarında bu durumun sefere gitmekten farkı kalmamış oluyordu. Başka bir deyişle sipahi tıpkı sefere gitmiş gibi masraflarını kendi cebinden karşılamak durumunda kalıyordu. Ekonomik açıdan kayıpların arttığı bir dönemde bazı sipahiler seferlere iştirak etmekten nasıl kaçınıyorsa, muhafazaya tayin olduğunda da benzer şekilde görev yerine gitmemeyi tercih ediyordu. Bu duruma örnek teşkil edecek bir şekilde, 1571 senesinde Rodos muhafazasına tayin olunan Aydın Sancağı sipahileri görev yerlerine gitmemişlerdi (MD 12, 254, 779). Yine aynı sene Hac kafilesini muhafaza için görevlendirilen 200 yeniçeriden yirmiden fazlası ve 100 sipahinin ancak yarısı sorumlu oldukları görevi

yerine getirmişlerdi. Hac kafflesini koruma görevini yerine getirmeyenler sanki görevlerini yerine getirmiş gibi istihkaklarını almaya devam etmişlerdi. Payitahttan gönderilen emirde Şam sipahilerinden bazılarının memur oldukları seferlere katılmamalarına, üstelik Hac taifesini muhafaza görevini yerine getirmemelerine rağmen görevlerini yapıyormuş gibi kollanması eleştirilmiş ve memur oldukları görevi yerine getirmeyenlerin tımarının alınması emredilmiştir (MD 12, 918).

XVI. yüzyılın ikinci yarısında tevdi edilen görevi yapmama, görev yerini terk etme ve görev yerine gitmeme devlet tarafından tanımlanan diğer görevi ihmal etme suçları arasında yer alıyordu. 1559'da ve 1565'te ordu içerisinde geri hizmet görevlerini yürüten eşkinciler ve yörükler içerisindeki bazı kişiler memur oldukları su yolu hizmetini yerine getirmediikleri için kürek cezası ile cezalandırılmışlardı (MD 3, 50; MD 6, 1014). Ordu içerisinde istihkam birlikleri veya diğer bir deyişle geri hizmet kıtaları olarak hizmet veren yaya ve müsellemler, merkezî idâre tarafından yol, köprü yapımı gibi imar işlerinin yanı sıra madenlerin çıkarılması gibi işlerle görevlendirilebilirdi. Ancak yaya ve müsellemler arasında devletin emrettiği maden işini yapmakta ayak direyenler bulunmaktaydı. 1565'te Bilecik madenine memur edilen yaya ve müsellemler görevlerini yerine getirmediikleri için hapis cezası ile cezalandırılmışlardı (MD 6, 160, 1412). Benzer şekilde, gedik tasarruf eden ve kale muhafızlığı başta olmak üzere devletin kendilerine emrettiği hizmetleri yerine getirmek zorunda olan bazı sipahiler kendilerine buyrulan geri hizmetlerini yerine getirmemekteydiler (MD 9, 71). Bilhassa kalelerin muhafazasından sorumlu kimi görevliler ekonomik düzenin bozulması ile büyük bir gelir kaybına uğrayınca, gelirlerini telâfi etmek için hizmet yerlerini terk ederek bir taraftan ek iş yapmaya başladılar⁴¹⁰, diğer taraftan tıpkı görevlerini yapıyormuş gibi mevacib adı verilen maaşlarını almaya devam ettiler (Oğuzoğlu 1994, 481; MD 5, 81; MD 3, 66)⁴¹¹. Sık sık görev mahallini terk eden dizdarların kale muhafazası ve kale içerisindeki mahallelerin asayişini sağlama görevlerini ihmal etmeleri kaçınılmazdı (MD 3, 66;

⁴¹⁰ Kale muhafazasıyla görevli kimseler 7-8 ay görev yerlerine uğramıyorlardı (MD 34, 638).

⁴¹¹ Görevi ihmal suçlarında olay payitahtın dikkatini çekene kadar yerel idâreciler veya bölük ağaları görevlerini ihmal edenlere maaşlarını ödemeye devam ediyorlardı. Olayın payitahtın dikkatini çekmesi durumunda ise görevlini ihmal edenler hizmetten azlediliyorlardı. Örneğin Eğri Seferi'ne katılmayan yeniçeriler tıpkı sefere katılmış gibi ulufelerini almaya devam etmişlerdi. 1560 senesinde bazı ulufeciler, ulufelerini almış olmalarına rağmen memur oldukları hizmeti yerine getirmediikleri için kürek cezasına çarptırılmışlardı (MD 3, 784).

MD 10, 307; MD 12, 154). Kale muhafazasında görevli kimi topçuların görev mahallerini terk etmeleri Osmanlı topraklarının savunulmasında zaafa yol açmaktaydı. Kale muhafazasında görevli bulunan topçuların temel vazifesi düşmanın yaklaşmakta olduğunu top atışlarıyla duyurmaktı. 1570 senesinde Moton kalesinde görevli topçuların bir kısmı görev mahallerini terk ettikleri ve dolayısıyla düşmanın gelişini haber vermedikleri için kürek cezası ile cezalandırılmışlardı (MD 12, 346, 494). Memur oldukları görevi yerine getirmeyen kale muhafızlarına ve dizdarlara ekseriyetle verilen ceza gediklerinin ellerinden alınmasıydı (MD 6, 534; MD 34, 209, 314, 518, 573)⁴¹².

Klasik dönemde kaleler suçluların gözetim altında tutulduğu veya cezalandırıldığı hapisane veya zindanların bulunduğu yerlerdi. Zindanlarda mahpus bulunan suçluların gözetiminden sorumlu olan görevliler, genel olarak kalede düzeni sağlamakla görevli dizdarlardı (Oğuzoğlu 1994, 481). Ancak bazı dizdarlar menfaat karşılığı mücrimleri zindandan kaçırmaktaydılar. Örneğin 1564 yılında Kavala kalesi dizdarı kalede mahpus bulunan suçluların firârına yardım ettiği için görevinden azledilmiş, ayrıca firârın gerçekleştiği gece nöbetçi olanların gedikleri de ellerinden alınmıştı (MD 6, 534). Zindanların gözetiminden sorumlu olanların görev yerlerini terk etmeleri mahpusların firârı için uygun zamanı oluşturmaktaydı. 1606 senesinde Kayseri’de zindancı olan Hacı ve başka bir olayda Kapar (?) b. Abdullah nöbetçi oldukları gece görev yerini terk ettikleri için mahkumların firârına sebep olmuşlardı (KŞS 11, 46, 47; KŞS 12, 1). 1565 yılında Edirne kalesinde zindancı olan Hamza, mürted bir Yahudi’nin firârından sorumlu tutulduğu için hapis cezası ile cezalandırılmış ve eğer firârî Yahudi’nin bulunmasında ihmali olursa siyaset cezası ile cezalandırılacağı vurgulanmıştı⁴¹³. Ankara’da yaşanan olayda ise subaşı olan Duran ve Mustafa Çavuşlar siyaseti emredilen bir kişinin kaçmasına göz yumarak görevlerini

⁴¹² Görevini ihmal ettiği için gedikleri ellerinden alınanlar bu duruma rıza göstermiyorlar, gediklerinin başkalarına verilmesine mâni oluyorlardı (MD 6, 517).

⁴¹³ "...fetvâ-yı şerîfe mücebince habsolunan bir mürted Yehûdî oğlanın zindâncı olan Hamza zindândan itlâk idüp sü'âl olundukda; "Sâde-rüy olmağla mücrimler yanında komayup yanumda habsidüp ben uyurken su delüğinden firâr itmiş." diyü cevâb virüp görildükde âdem çıkmağa mümkün olmayup kendü halâs itdüğü mukarrer olduğın" bildürmişsin. İmdi; buyurdum ki: Hükm-i şerîfüm varıcak, mezkûr zindâncıya zikrolunan Yehûdî oğlanın elbette teklif idüp buldurasın. Eğer bulmak da ihmâl ü müsâhele iderse kendü siyâset olunur. Ana göre mukayyed olup mezkûr oğlanı buldurmayınca olmayasın ve bulduğu takdîrce dahı mezkûr zindâncıyı habsden itlâk itmeyüp ahvâlin yazup bildüresin (MD 6, 1411)." 1593 senesinde payitahtta Boğazkesen kalesinde 16 nefer harbi'nin firârı neticesinde ihmali görülen dizdar, kethüda ve nöbetçiler siyaset edilmişti (Selânikî 1999, 330).

ihmal etmişlerdi (AŞS 7, 138b). Firâr eden suçluların bulunmasında ihmali bulunan askerîlere siyasete varan ağır cezalar verilebiliyordu (MD 6, 1397).

Öte yandan suçun ortaya çıkışına zemin hazırlayan asayişin sekteye uğraması, ev basma ve cinayet olaylarının yaşanması durumunda sancak beyleri mesul tutulmaktaydı (MD 7, 2137, 2408, 2429; MD 5, 296). Aslına bakılırsa birinci ve ikinci bölümde ele alınan sosyo-ekonomik suçların ortaya çıkışında, taşrada görevli kimi askerîlerin görevlerini ihmal etmelerinin payı vardır. Başka bir deyişle, asayişin temininden sorumlu sancak beylerinin ve esnaf suçlarından tefeciliğin önlenmesine değin ekonomik düzenin kontrolünden sorumlu kadıların bazısının görevlerini ihmal etmelerinin bir neticesi olarak suç meydana gelmekteydi. Ayrıca kadılar piyasada dolaşan sikkenin rayicini kontrolden, karaborsacılığın ve kaçakçılığın önlenmesine varıncaya değin bir dizi mali sorumluluklara haizdi (Ortaylı 1994, 41-42; Schacht 1986, 193; Kazıcı 1998, 144; MD 3, 426; MD 7, 2115; MD 55, 377)⁴¹⁴. Bu dönemde bazı kadıların piyasayı denetleme görevlerini ihmal ettikleri söylenebilir. Bu kadılar piyasayı yeterince kontrol altında tutabilseler; kalp sikkeler piyasada dolaşmaz, kaçakçılar ve karaborsacılar faaliyet yürütecek alan bulamazlardı. Bazı kadıların görev yerlerini terk etmeleri, görevlendirildikleri kadılıklara geç gitmeleri veyahut hiç gitmemeleri suçluların rahat hareket etmelerine imkân tanıyordu (MD 3, 362; Sahillioğlu 2004, 68-69).

Bazı askerîlerin görev mahallerini terki veyahut görev yerlerine hiç gitmemesi Osmanlılar açısından önemli bir problemdi. Kadıların bazısının görev yerlerine geç gitmesi kadar, tahrir yapılırken köy köy dolaşması gereken tahrir eminlerinin köylere gitmeyip buldukları yerden tahrir kayıtlarını tahminen tutmaları Osmanlı toprak sistemini ve Osmanlı ekonomisini olumsuz etkileyen bir eylemdi⁴¹⁵.

İçki satışının yasak olduğu dönemlerde yasağın uygulanmasını sağlamakta, meyhaneleri teftiş etmekte ihmali bulunan kadılar ve asayişin bozulması ile suçun

⁴¹⁴ Kaçakçılık suçlarında ihmali bulunan görevlilere hapis cezası verilmekteydi (MD 10, 415).

⁴¹⁵ "...tahrîr olunmak emrolunup Zül'cevzân Beği Ivaz dâme izzühû emîn ve Seyyid Mehmed nâm kimesne kâtib ta'yîn olunup lâkin mezkûrlar karye be-karye gezmeyüp taşradan ber-vech-i tahmîn on beş kerre yüz bin akçaya yazup...(MD 7, 2480)".

ortaya çıkmasında ihmali bulunan askerîler görevlerinden azlediliyordu (MD 7, 1893, 2137, 2408, 2429; MD 5, 296).

Sancak beyi, kadı gibi taşra yönetiminde önemli sorumlulukları bulunan amirlerin görevlerini ihmal etmelerinin suçta neden olmasına ilaveten, nispeten daha az sorumluluğa haiz görevlilerin ihmalkârlıkları suçun ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktaydı. Kadı mahkemesi kayıtlarına göre, şehir hayatı içerisinde ekonominin kalbi konumunda bulunan çarşı ve pazarlarda meydana gelen hırsızlık olaylarının bazı aseslerin ihmali sonucunda ortaya çıktığı düşünülmekteydi (AŞS 2, 264, 267; AŞS 7, 72a, 98a).

İdareciler tarafından kendilerine tevdi edilen görevi yapmayanlara kürek cezası (MD 3, 1316; MD 6, 1024; MD 6, 396; MD 12, 154, 346), hapis (MD 6, 1412), sürgün (MD 10, 307) veya siyaset cezası verilebiliyordu (MD 34, 502).

2. GÖREVİ KÖTÜYE KULLANMA

Osmanlı padişahı adına nizamın ve adaletin temininden sorumlu görevliler içinden bazılarının Osmanlı Devleti'nin teşekkül ettiği ilk devirlerden itibaren görev ve sorumluluklarını kötüye kullanarak birtakım eylemlerde buldukları malumdur. Bazı askerîlerin kanunun kendilerine çizmiş olduğu yetki ve sorumluluk alanının dışına çıkarak reâyâya yüklenmesi veya ümeranın bazısının kanunda belirtilmemiş şekilde liyakatsiz kişileri makam ve mevkilere getirmeleri, Osmanlıların erken devirlerinden itibaren devlet idâre sisteminde görülen bir arıza idi. Kroniklerde ilk olarak I. Bayezid (1389-1402) devrinde bid'atın alıp yürüdüğü ve rüşvet dâhil pek çok usulsüzlüğün Osmanlı devlet ağını sardığı vurgulanır. Saltanatı esnasında kimi kadıların rüşvet ile iş görmelerine seyirci kalamayan I. Bayezid (1389-1402) memâlik-i Osmani dâhilindeki tüm kadıları Yenişehir'deki bir eve toplamış ve yakılmalarını emretmiş, zamanın ümerası bu durumu güç bela önleyebilmiştir (Lütfi Paşa 1923, 47; Oruç Bey 2009, 40-43; Öztürk 2000, 38-41).

Osmanlılarda askerîlerin yetki ve sorumlulukları ile reâyânın yükümlü olduğu vergiler Kanun-ı Osmanî adıyla bilinen temel bir kanunla belirlemiştir⁴¹⁶. Kanunnâmelere göre; reâyânın ödemekle yükümlü olduğu birtakım vergiler ehl-i örf hizmetleri karşılığında gelir olarak bağlanmıştı. Bu durum merkezî hazinenin yükünü hafifletirken, reâyâ ile ehl-i örfün sık sık karşı karşıya gelmesine zemin hazırlamaktaydı. Ehl-i örf içerisinde bazı kişiler, merkezî denetimin zayıflamasını fırsat bilerek, sosyo-ekonomik şartların ağırlığını öne sürerek reâyânın kendisine ödemesi gereken vergileri suiistimal eder, kanunda belirtilenin çok üzerinde miktarlarda vergi talep ederdi. XVI. yüzyılın ikinci yarısında askerî sınıfın kimi üyeleri kanunda belirtilen vergilerin dışında bir takım yeni vergiler ihdas ederek veya Osmanlı öncesi dönemden kalma yerel vergileri yeniden hortlatarak reâyâdan kanun dışı vergi topluyorlardı⁴¹⁷. Osmanlılar, bu gibi kanuna aykırı eylem ve davranışların tümünü bid'at olarak nitelendirmişlerdir (İnalçık 2005, 78-83; Akgündüz 1992, 399-401; MD 7, 1462; MD 5, 143).

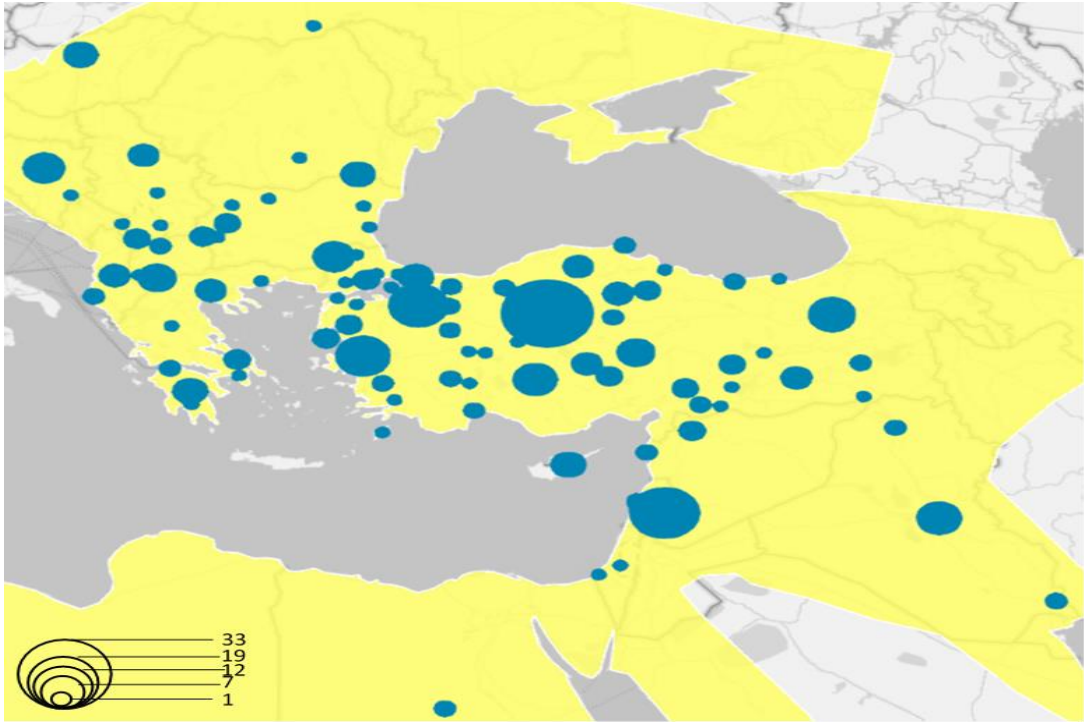
Klasik Çağın müellifleri devlet düzenindeki bozulmaların III. Murad (1574-1595) devrinde Kanun-ı Osmanî'ye riayet edilmemesi ile arttığı kanaatindeydi (Yücel 1988, 17; Çakmakçıoğlu 2008, 43-54). Kitab-ı Müstetab'ın yazarı "*Kânûn-ı Âl-i Osmân gözetilmek kande kaldı?*" diyerek askerîlerin kanuna riayet etmediklerini etkili bir şekilde özetlemiştir (Yücel 1988, 19).

XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren askerîlerin görev ve sorumluluklarının dışına taşan eylemlerinin ekonomik ve sosyal problemlerle ilintili olduğu açıktır. Zamanın ekonomik şartları içerisinde büyük oranda gelir kaybı yaşayan askerîler içinden bazı kişileri muhtelif yollarla gelirlerini telâfi etmeye çalışması reâyâ ile devleti karşı karşıya getiren sorunlar bütününe bir parçasını oluşturmaktaydı. Bu

⁴¹⁶ "*Kânûn-ı Âl-i Osman hikmet ile vaz' olunmuş bir çizi idi ve Kul ta'ifesi ve bunca memâlik ol kânûn ile mazbut idi* (Yücel 1988, 16)."

⁴¹⁷ *Askerîlerin usulsüz vergi toplamalarına dair ilk örnekler II. Bayezid (1481-1512) devrinde görülmektedir. Sancakbeyleri ve sipahiler kanunda belirtilen kurallar dâhilinde suçlulardan cerime adı verilen bir vergi almaktaydılar. Ancak siyaset cezasına çarptırılan zanlılardan cerime alınması kanunnâmeler ile men edilmişti. Buna rağmen Menteşe Livası Kanunnâmesinde geçen bir hüküm sancak beylerinin siyaseti emredilen suçlulardan da akçe aldıklarını ortaya koymaktadır. İlgili hüküm şöyledir: "ve uğruya ve kanluya ve sâir hırsuzlara bilhasebe 'il-merâtib siyâset edilmek, medâr-ı nizâm-ı memleket beğindir. Ammâ bir sebep ile şer'an ve örfen afovulursa bedel-i siyâset akçe almak kanuna muhaliftir; siyâset olunandan cürm almak yokdur. Amma afov olunduğu takdirce, cürm sâhib-i ra'iyetindir* (Akgündüz 1990, 259)."

dönemde, nüfusun yoğun olduğu, Orta ve Batı Anadolu ile Balkan coğrafyasında görevli bazı askerî sınıf üyelerinin olumsuz davranışları sık sık arşiv vesikalarına yansımaktaydı (Bkz. Harita 12). Anadolu ve Balkan Yarımadası'nda görevin kötüye kullanılması ile alakalı olarak arşiv vesikalarına intikal eden olaylar, çağdaş müelliflerin de işaret ettiği gibi merkezî hükûmetin taşradaki yönetici elitler üzerindeki denetim gücünün zayıfladığı anlamına gelmektedir (Çakmakçioğlu 2008, 53; Yücel 1988, 187).

Harita 12: Görevi Kötüye Kullanma Suçlarının Coğrafyaya Göre Dağılımı

Devlet adamlarının olumsuz davranışları nedeniyle devlet ile reâyânın karşı karşıya kaldığı durumlarda adaletin mutlak dağıtıcısı olan padişahlar yayınladıkları adaletnâmeler yoluyla haksızlıkların önünü alır ve iç huzuru yeniden tesis ederdi (İnalçık 2005, 78). Ne var ki, kanuna mugayir olanın ref edilmesi esasına dayanarak, Kanun-ı Osman'a ve Emr-i Hümâyûn'a riayet etme vurgusu taşıyan adaletnâmeler askerîler üzerinde beklenen etkiyi yapmaktan uzaktı. Zira padişahın imtiyazlı kulları olan askerîler içinden bazı kişilerin "hilaf-ı şer" ve kanun" eylemleri arşiv kayıtlarına fazlası ile yansımıştır. Devlet adamlarının görev sınırlarının dışına çıkan eylemleri arasında arşiv vesikalarına en çok yansıyanı vergi usulsüzlükleri ile halktan zorla toplanan ve salma adı verilen faaliyetlerdi. Mesela; Manisa'da sancak beyi ve subaşı

halktan kanunsuz bir şekilde akçe, arpa, buğday, tavuk gibi yiyecek maddeleri talep etmekteydiler (MŞS 11, 80). 1564 tarihli hükme göre, Pasin sancak beyi diyar-ı şarktan gelen tüccar taifesinden ve tacirlerin dâhil olduğu kervanlardan üçer dörder yüz altın aldığından ticaret durma noktasına gelmişti (MD 6, 233). Bazı Sancak beylerinin bu tarz eylemlerde bulunmasını, kapılarında besledikleri sekban ordularının iaşesini temin etme niyetiyle izah etmek mümkündür. Halktan mal toplayan askerîler mahkemeye çıkarıldıklarında eylemlerinin meşru olduğu vurgusu yapmakta, suçlularla mücadele ettiklerini iddia etmekteydiler⁴¹⁸.

Merkezî hükûmetin gözünden olayların seyrini görme imkânı tanıyan mühimme defterlerinde ve taşrada merkezî otoriteden uzak sıradan halkın neleri önemseyip neleri önemsemediğini görme imkânı sunan şer'iyeye sicillerinde yer alan kayıtlara istinaden kanuna aykırı eylemlerde bulunan memurların çoğunluğunu kadılar oluşturmaktaydı. Padişahın adaletinin taşradaki temsilcisi konumunda bulunan bazı kadıların kanunu hiçe sayan ve düzeni bozan davranışlarda bulunması, devlet adamlarının görevlerini kötüye kullanmaları noktasında düşündürücüdür. Vesikalara yansıyan örneklerde bu kadıların yaşadıkları ekonomik problemleri aşabilmek adına reâyâyâ yüklendikleri görülmektedir.

Kadıların mali sorumlulukları arasında olağanüstü bir vergi olan avârızın toplanması ve ordunun ihtiyacı olan malları temin etmek (nüzul ve sürsat) yer alıyordu (Ortaylı 2001, 41). Bu durum bazı kadıların usulsüz bir şekilde reâyâdan çeşitli malları toplamalarına zemin hazırlamıştır. 1605 senesinde payitahta yapılan şikâyetlere bakılırsa, Ergene kadısı kanuna ve nizama aykırı bir şekilde bir karyeden zorla para toplamış ve hububatlarına el koymuştu (MD 75, 218). Nüzul, aynî veya nakdî olarak toplanabilen bir vergi çeşidi idi. Avlonya kadısı usulsüz bir şekilde aynî olarak topladığı nüzulü Dubrovnik gemilerine satarak nakde çevirmişti (MD 12, 313). Nüzul akçesini toplamakla görevli kadılar arasından bazı kişiler sık sık görev tanımlarının

⁴¹⁸ “Emr-i Şerifte ferman olunandan ziyade neçün arpa ve saman alırsın deyi mezkûr Muslu Çelebiye suval olundukta alırım nihayet mertebe-i ziyadesin der-anbar eder... (KŞS 7, hüküm.113).”

dışında hareket ederek topladıklarını zimmetlerine geçirmekteydiler (MD 12, 109; MD 75, 98, 624; MD 7, 1198, 1229)⁴¹⁹.

Yalnızca ordunun ihtiyacı olan malları toplama esnasında yapılan usulsüzlükler değil; kadınların yetki ve sorumluluğunda olan avâriz vergisinin toplanması esnasında yaşanan pek çok usulsüzlük payitahta kadar aksetmiştir. Koca Sinan Paşa “*avâriz akçesi her sene salınır re’ayadan seksener akçe fermân olunurken, kuzât zulmen ikişer yüz akçe cem’ idüb anun dahi nısfın teslim eylemezler*” diyerek kimi kadınların avâriz hususunda yaptıkları usulsüzlüklere dikkat çekmiştir (Sahillioğlu 2004, 27-28)⁴²⁰. 1578 yılında Çirmen kadısı Hamza’nın avâriz vergisinin türevi olan kürekçi akçesinin⁴²¹ toplanmasında usulsüzlük yaptığına dair şikâyetler İstanbul’a kadar yansımıştı (MD 34, 261). Kürekçi akçesinin toplanması hususunda vukua gelen bir diğer şikâyet 1595 senesine aittir. Aksaray kadısı Mevlâna Kasım kürekçi akçesinin toplanması esnasında usulsüzlük yapmıştı. Kadı, Aksaray’da topladığı akçeleri hazineye teslim etmeyip Ankara’ya gelmiş ve işletmeleri için Yahudi sarraflara vermişti (AŞS 6, 71; Bkz. Belge 17)⁴²².

Avâriz türü bir diğer vergilendirme şekli olan orducu hizmeti, savaş zamanlarında ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere esnaftan aynî ya da nakdî olarak karşılanmaktaydı (Çelik 2007, 370-371). Nakdî olarak toplanması hâlinde esnaftan alınacak miktar, maddi duruma göre değişiklik arz edebilirdi. 1580 yıllı bir mühimme kaydında, Bursa’da hizmet veren çarşı esnafı payitahta adam göndererek Pazarbaşı Mehmed’in nakdî olarak toplanan orducu vergisini esnafın maddi durumuna göre toplamadığını, olması gerekenden fazla topladığını ve toplanan parayı zimmetine geçirdiğini iddia etmişti (MD 39, 217)⁴²³. Ekonomik açıdan kadınlar öyle zor

⁴¹⁹ *Zimmete mal geçirme suçları yalnızca nakdi mal üzerinden olmuyordu. Bağdat yeniçerileri ağası Hüseyin devlete ait tüfeklerin üzerindeki damgaları sildirerek şahsi işlerinde kullanıyordu (MD 12, 934). Devlet malını zimmetine geçirme vüzeraya kadar tüm bürokratik kadrolarda rastlanılan bir durumdu (MD 7, 2046).*

⁴²⁰ *Koca Sinan Paşa’nın belirttiğine göre avâriz akçesi toplama hususunda usulsüzlük yapan yüzden fazla kadı görevlerinden azledilmişlerdi (Sahillioğlu 2004, 47-49).*

⁴²¹ *Ayrıntılı bilgi için Bkz. (Sahillioğlu 1991b, 108-109).*

⁴²² *Kürekçi akçesi hususunda naiblerin de karıştığı yolsuzluk örneklerine rastlamak mümkündür (MD 6, 1107).*

⁴²³ *Avâriz akçesi toplama işi kadınlar açısından nerede ise ek kazanç kapısı gibiydi. 1571 senesinde avâriz akçesi toplamakla görevli Tirnova ve Niğbolu kadınları topladıkları paraları zimmetlerine geçirmişlerdi (MD 12, 935). Aynı yıl Ivraça kadısı üç bin haneden topladığı avâriz akçesinin yarısından*

durumdalardı ki, bazı kadılar avârizdan muaf karyelerden bile kanuna aykırı bir şekilde avâriz toplamaktan çekinmiyorlardı (MD 3, 938). Hatta kadıların toplamasına müsaade edilmeyen haraç ve ağnam vergisi gibi vergilerin toplanması sırasında kim kadıların görevli memurlarla anlaşarak halktan fazla para toplanmasına ve mallarının yağma edilmesine neden olduklarına işaret eden kayıtlar bulunmaktadır⁴²⁴. 1604 senesinde cizye toplamaya gelen sipahi ile birlikte hareket eden Arnavud Belgradı kadısı reâyânın mallarını zorla almış ve cizyeyi kanunda belirtilenden fazla toplamıştı (MD 75, 369)⁴²⁵.

Muhtelif vergilerin toplanmasında sorumlulukları bulunan kadılar verginin tespiti maksadıyla yapılan tahrir esnasında tahrir eminine yardımcı olmakla mükellefti. XVI. yüzyılda sancak beyleri ile birlikte kadıların tahrir eminliği yapabildikleri bilinmektedir (Öz 2010, 426). Bu dönemin ekonomik, sosyal ve idari şartları göz önüne alındığında; bazı kadılar tahrir eminliği yetkisini kötüye kullanarak şahsi menfaat sağlamaktan çekinmemiştir. 1571 senesinde Karesi ve Biga sancaklarından bazı sipahiler İstanbul'a gelerek mezkûr sancakların tahriri ile görevlendirilen Kütahya kadısının tahrirde usulsüzlük yaptığını, kendi adamlarına tımar kaydettiğini, beylerbeyinden habersiz tımar dağıttığını ve müstahak olmayanlara tımar verdiğini iddia etmişlerdi (MD 12, 347)⁴²⁶.

fazlasını zimmetine geçirmişti (MD 12, 995). Benzer şekilde 1584 yılında Niş kadısı topladığı avâriz akçesini zimmetine geçirmişti (MD 55, 115). 1568 tarihli mühimme hükmünde ise Basra kadısının Bey'tül-mal'dan, mirî maldan ve reâyâdan aldığını zimmetine geçirdiği kayıtlıdır. Aynı hükümde zimmetine mal geçirmekle suçlanan Basra kadısı, Basra Beylerbeyinin 30 bin altını zimmetine geçirdiğini iddia etmektedir (MD 7, 1490).

⁴²⁴ "Kazâ-i Ürgüb keferesinden cumhür-ı re'âyâ Südde-i Sa'âdetüm'e gelüp hâlen kâdîları olan Mevlânâ Bâlî için; "Harâca ve âdet-i ağnâm cem 'ine gelen kullar ile biriküp hâden bîrûn bizden celb-i mâl idüp zulm ü te'addîsinden âciz olduk." diyü şikâyet idüp... (MD 6, 511)."

⁴²⁵ Öte yandan merkezî hükûmet tarafından vergi toplamakla görevlendirilen isimler vergiyi topladıktan sonra parayı da alarak kayıplara karışıyorlardı. 1560 senesinde Amasya taraflarında vergi toplamakla görevlendirilen Hasan ve Şeyhi parayı alarak İran taraflarına kaçmışlardı (MD 3, 898). 1566 senesinde Köprülü ve Yenice Vardar'da ağnam vergisi toplayan Sipahi Yusuf parayı alarak kayıplara karışmıştı (MD 5, 1943).

⁴²⁶ Benzer şekilde Peçuy Beyi Muhammed kendi oğullarına ve yandaşlarına müstahak olmadıkları hâlde tımar dağıtmaktaydı (MD 12, 548). Erzurum Beylerbeyi ise mahlul gedikleri usulsüz bir şekilde dağıttığı gerekçesiyle payitahta şikâyet edilmişti (MD 3, 1543). Menvasya Kalesi dizdarı ise beratsız tımar tasarruf ediyordu (MD 7, 1477). Osmanlı tımar tevcih usulüne göre beylerbeyiler belli miktarlardaki tımarı uygun gördükleri kişilere verme salahiyetine sahiptiler. Tezkireli tımarlarda beylerbeyinin tayin ettiği sipahi 6 ay içerisinde payitahta giderek beratını almak mecburiyetinde idi. Tezkiresiz tımar denilen ve 3 bin ile 6 bin akçelik tımarları kapsayan usulde ise beylerbeyi payitahtın onayı olmadan tımar verme hakkına sahipti (Ö. L. Barkan 1979, 315). Bu hakkın XVI. yüzyılın ikinci yarısında kötüye

Kimi kadıların kanuna aykırı davranışlarının ardında yatan etmenlerden birisi; kendilerini ulvi bir amacı gerçekleştiren padişahın imtiyazlı kulları olarak görmek yerine, kadılık makamını ticari getirisi olan bir meslek olarak görmeleridir. Bilindiği üzere kadıların görev süreleri en fazla üç yıl, ortalama 1,5 sene ile sınırlı idi (Akman 2004, 40; Aydın 2012, 78; Arık 1997, 7). Muasır müelliflerin iddialarına göre, bu devirde kadılıklar -bir tür iltizamla- rüşvet karşılığında alınır satılır olduğundan, bazı kadılar görev süreleri müddetince ödedikleri parayı çıkarmak için her türlü gayrimeşru yola başvuruyorlardı (Yücel 1988, 23, 195-196; Lütfi Paşa 1923, 46)⁴²⁷. Kadıların başvurdukları yöntemler aslında kanunnâmelerle meşru kılınan hususlardı. Avâriz vergisini toplamak, ordunun ihtiyacı olan malları reâyâdan temin etmek veya mahkemeye başvurulardan çeşitli adlar altında harc almak kanunla belirtilmiş resmiyeti olan işlerdi. Ancak kimi kadılar kanunun verdiği yetkiyi kötüye kullanarak reâyâyâya zulmediyorlardı. I. Süleyman Kanunnâmesine göre kadıların alabilecekleri resimler arasında yer alan ölenin terekesinin taksimi sonucunda kadının hakkı olan ve binde 25 oranıyla alınan resm-i kısmet vergisi çoğu zaman suistimal ediliyordu⁴²⁸. Örneğin Rinse (?) kazası kadısı, resmiyette olanın çok üzerinde, binde 100 oranı ile resm-i kısmet alıyordu. Terme kadısı ise kısmet resmi alabilmek için kendisinden önceki kadı zamanında tevzi edilen terekeleri yeniden taksim ediyordu (MD 7, 1708; MD 34, 322). Kısmet resmi alma derdinde olan kimi kadılar, yetkilerinin dışında olmasına rağmen askerî sınıfın terekelerini taksim etmeye kalkışıyor; karye karye gezerek ölenleri tespit edip, vârislerin talebi olmamasına rağmen terekelerini taksim ediyor; bazı örneklere istinaden, terekenin yarısını resm-i kısmet olarak alıyor veya terekenin tamamına el koyuyordu (MD 5, 279; MD 9, 101; MD 12, 966; MD 39, 42). Bu kadılar, resm-i kısmet alma işini o kadar ciddiye alıyorlardı ki, kendileri gidemeleri yerlere naiblerini gönderiyorlardı (MD 9, 101).

kullanılması tumar düzeninin bozulmasında etkili rol oynamıştır. Ayn Ali bu hususu” şimdiki hâlde a’yan ve eşrâfin değil ednâ kimselerin hizmetkârları kapı kulu olub ibtidâ emrine i’tibâr kalmamıştır “diyerek eleştirmektedir (Akgündüz 1996, 65).

⁴²⁷ Hatta iltizam uygulamasının bir benzerini kendi kadılığı altında görev yapan naiblerin belirlenmesinde kullanan kadılar bulunmaktaydı (MD 5, 1685; EŞS 1199, 59a). Naiblerin iltizam uygulaması ile mahkemeyi günlük olarak mültezimlere verdiklerine dair örneklere de rastlamak mümkündür (MD 6, 1107).

⁴²⁸ Kadının alabileceği mahkeme harcları için Bkz (Akgündüz 1992, 330).

Bu dönemde, kimi kadıların veya mahkeme görevlilerinin kötüye kullandıkları yetkilerden bir diğeri hukuk alanındaydı. Kadıların bazıları, sıradan insanlara suç isnat ederek onları mahkemeye çıkmaya zorlayarak, davalıdan kanunla belirlenen mahkeme harclarını tahsîl etmeyi amaçlıyorlardı (MŞS 12, 79). Bazı aşırı örneklerde görüldüğü üzere davalar para karşılığında satılabiliyordu⁴²⁹. Tıpkı avârız vergisinin tahsîli veya resm-i kısmetin alınmasında olduğu gibi her şey kanuna uygun bir şekilde cereyan etmekteydi. Fakat bazı kadılar ve asayişin temininden sorumlu diğeri görevliler bu durumu suiistimal ederek, kanunda kendilerine tanınmış hakları kazanca dönüştürmekteydiler. Askerîlerin isteklerini çaresiz karşılamak zorunda olan reâyâ daha sonra payitahta şikâyette bulunsun da⁴³⁰ kendilerini töhmet altında bırakan görevlilere istediklerini vermek zorunda kalıyordu (MD 10, 263)⁴³¹. 1565 senesinde Manisa’da şarap içtiği gerekçesi ile cerime akçesi ödemek zorunda kalan Habib b. Memi, Zaim Yahya’nın cerime akçesinin dışında fazladan para aldığını mahkemede vurgulamıştı. Taşrada asayişini sağlamakla yükümlü kadı ve yardımcılarının kanuna aykırı davranışları doğrudan payitahta şikâyet edilebilirken, kadılar dışındaki askerîlerin yaptıkları usulsüzlükler karşısında reâyânın başvurabileceği birinci merci kadı mahkemesiydi. Olayın kadı mahkemesine intikal etmesi mağdurun verdiği parayı geri alması ile neticelenmişti (AŞS 2, 164). Manisa’da şarap içtiği için cerime akçesinden fazlasını Zaim’e vermek zorunda kalan Habib mahkemeye gelerek hakkını aramasını bilmiş ve kendisinden kanunsuz bir şekilde alınan parayı tahsîl etmiştir (MŞS 8, 26). Bunun gibi münferiden yaşanan olaylarda Osmanlı mahkemesi reâyânın haklarının muhafaza edildiği yerdirdi. Lakin kimi askerî sınıf üyelerinin söz birliği etmişçesine köylere varıp halkın mallarını ve parasını alması, hele hele bu işi kadıların veya sancak beylerinin yapması durumunda reâyânın önünde iki seçenek kalıyordu: Yetkililer hakkında payitahta şikâyette bulunmak veya toprağını terk etmek. Osmanlı padişahlarının zaman zaman yayınlamak durumunda kaldıkları adaletnâmelerden de anlaşıldığı kadarıyla sorumluları merkezî hükûmete şikâyet etmek suret-i katiyyede fayda vermiyordu. O hâlde reâyânın önünde Osmanlı Devleti’nin hiçbir zaman tasvip

⁴²⁹ “...ve nâyibler şer’î da’vâları oldukda ba’zından hilâf-ı şer’ akçaların alup hakkı icrâ eylemeyüp şer’-i şerîfe muhâlif te’addileri eyledüklerin...(MD 7, 717).”

⁴³⁰ Gerçi şikâyette bulunmak hiçbir fayda vermiyor, taşradaki memurlar bildikleri gibi hareket etmeye devam ediyorlardı. Çağdaş müellifler sık sık payitahtın askerîler üzerindeki kontrol gücünü kaybettiği vurgusunu yapmışlardır (Çakmakçioğlu 2008, 53; Yücel 1988, 187).

⁴³¹ Merkezî hükûmet tarafından gönderilen emirlerde reâyâdan usulsüz alınan paraların iade edilmesi ısrarla talep edilmekteydi (MD 75, 214).

etmediği tek bir kurtuluş yolu vardı; toprağını terk ederek çiftbozan olmak (MD 7, 1684, 2019; MD 55, 179; AŞS 2, 333; AŞS 3, 162).

Suç isnat ederek cerime akçesi toplama hususunda kadılar, subaşılar, yeniçeriler ön safta yer almakla birlikte bazı askerî sınıf üyelerinin yerel elitlerle iş birliği içerisinde oldukları açıktır (AŞS 2, 342; AŞS 6, 165; AŞS 9, 169; KŞS 12, 192).

Askerîlerden bazısının hukuk alanında yaptıkları bir diğer ihlal, bireysel suçlar işleyen faillerden, toplu hareket ederek asayiş bozan suhte, sekban ve levent gruplarına varıncaya değin yasadışı fiillerde bulunanların kanuna veya merkezî hükûmetin emirlerine karşı korunmasıydı (MD 3, 137; MD 7, 1276, 2083). I. Süleyman (1520-1566) devrinde vukua gelen bir olay merkezî hükûmetin taşradaki idârecileri kontrol etme noktasında ne gibi sıkıntılar yaşadığını da göstermektedir. Edirne’de yaşanan olaya göre, bir hatunun evini soyan hırsızların İstanbul’a gönderilmesi emredilince, Edirne kadısı faillerin öldüğü yönünde yalan beyanda bulunmuştu. Evi soyulan hatun tekrar payitahta giderek faillerin hayatta olduklarını ve Filibe taraflarında göründüklerini beyan etmişti⁴³². Merkezî hükûmetin gönderdiği emirlerin uygulanmaması hususunda; “*Evvelce bir diyara saltanat-ı âliyye tarafından bir mübarek emir gelse, ol diyarın köylerine ve kasabalarına velvele, küçüğüne ve büyüğüne korku ve heybet düşer, padişah fermanı gelmiş diye herkes kulak tutardı*” diyen Koçi Bey bu sözlerini III. Murad (1574-1595) devrinden sonrası için sarf etmiş olsa da (Çakmakçioğlu 2008, 53), Edirne kadısının tutumu, asıl bozulmanın I. Süleyman (1520-1566) devrinin sonlarında başladığına işaret etmektedir. Öte yandan suç gruplarının kollanmasına örnek olarak, asayişin bozulmasında önemli rolleri olan suhte gruplarının koruyucusu konumunda bulunan bazı kadılar suhtelerin işledikleri suçları sicile kaydetmiyorlardı (MD 7, 1223). Naib gibi mahkeme görevlileri açısından suçluların korunması sicilden kaydın silinmesi şeklinde de gerçekleşiyordu. Malta

⁴³² “*Mezbûre hâtûna virildi. Fî 11 Şevvâl sene 966*

Edirne kadısına hüküm ki:

Bundan akdem Hani nâm hâtûnun evine girüp espâb serika idenlerden Yevmci-oğlı Ali ve Çıkışmazoğlı Dervîş nâm kimesneleri gönderesin diyü hükm-i şerîfüm gönderilmiş idi. Fevt olup kilâb ekl eylediği istima’ olındı diyü arz eylemiş idün. Hâliyâ mezkûre hâtûn Südde-i sa ‘âdet’üme gelüp mezkûrlar için bi'l-fi'l hayâtda olup Filibe[de] görünmüşler diyü eyitdüğü ecilden buyurdum ki... (MD 3, 114).”

Seferi'ne giden Halil Çavuş'un evinde başı kesik bir ceset bulunduğunda mahkemede görevli naib olayı sicilden silmişti⁴³³.

Bu dönemde faillerin sancaklar arasında hareket etmesi bilhassa serbest tımarlara kaçmaları büyük bir asayiş sorunu yaratmaktaydı. Beylerbeyinden çavuşa varıncaya değin asayişin temininden sorumlu görevlilere verilen serbest tımarlar suç işleyenin takibi veya para cezalarının toplanması hususunda belirli muafiyetlere sahip yerlerdi (İnalçık 2012, 171). Bazı serbest tımar sahipleri kanunla tanınan muafiyetleri çoğu zaman suiistimal ederek suçluları kollamaktaydılar (MD 34, 36; MD 55, 358; MD 5, 1683). Payitahttan gönderilen emirlerde başka sancakta suç işleyip serbest tımara kaçan suçluların kollanmaması ve adalete tesliminin istenmesine rağmen; serbest tımara kaçan suçlular bir miktar hapsedildikten sonra cerime ödeyerek serbest kalıyorlardı (MD 3, 880; MD 7, 1388, 1754). Serbest kalan failler asayiş bozan davranışlarını sürdürdükleri için bu durum merkezî hükûmetin tepkisini çekiyordu (MD 6, 421). Payitahttan gönderilen emirlere bakılırsa serbest tımara kaçan suçlular sancak subaşısına teslim ediliyor, soruşturma toprak kadıları tarafından yapılıyordu (MD 7, 2556). Ancak bu dönem yalnızca serbest tımar sahiplerinin değil, ehl-i örfe mensup bazı kişilerin suçluları koruyup kolladığı bir dönem olma hüviyetine sahiptir (MD 12, 357; MD 6, 644, 1026, 1056). Bu dönemde sancak subaşılarının suçluları koruyup kolladığına, sipahilerin siyaset edilmesi gereken failleri serbest bıraktığına ve bu işi para karşılığında yaptıklarına dair kayıtlar bulunmaktadır (MD 7, 181, 2438; MD 5, 643; MD 6, 1075). Bilhassa siyaset, uzuv kesme ve kürek cezalarında failler, belli bir ücret karşılığında serbest kalıyorlardı (MD 3, 1016; MD 7, 1356, MD 12, 1032; MD 34, 256). Bazı askerîlerin zanlıları serbest bırakmaları zanlılar açısından gerçekleştirdikleri eylemlere meşruiyet kazandırmaktaydı. Bu yolla askerîlerin desteğini alan fasıklar eylemlerinin dozunu daha da artırıyorlardı⁴³⁴. Devlet, suçluları koruyup kollayan askerîleri en sert şekilde cezalandırmaktaydı. Sinop kalesinde habsolunan suhteleri serbest bırakan hisar eri suçluları serbest bıraktığı yerde ibret olması için siyaset edilmişti (MD 7, 1899). Ayrıca suçluları koruyanların dirlikleri alınmaktaydı (MD 7, 1202).

⁴³³ "...hânesinde başı yok meyyid bulunup sicil olunmuş iken mezbûr Hacı Aydın (?) nâ'ibler ittifakı ile sicilden mahv itdirdikleri... (MD 5, 1007)."

⁴³⁴ "... bu sebeb ile ehl-i fesâd tâifesi dahî ruhsat bulub ziyâde te'addî eyledüklerin... (MD 55, 297)."

Şehirlerde asayişî sağlamakla görevli memurlardan subaşîların sorumluluk alanı içerisinde; suçluları arayıp bulmak, kalpazanların takibi, meyhanelerin ve tütün içenlerin teftiş etmek yer alıyordu (İlgürel 2009, 447-448). Subaşîlar suçluların yakalanması karşılığında cerime akçesi adı verilen bir tür resim alma hakkına sahiptiler (Akgündüz 1992, 317). Merkezî otoritenin sarsıldığı, taşrada görevli memurların sık sık görev ve yetkilerini suistimal ettiği bir dönemde bazı subaşîların böyle bir tarz-ı hareketten uzak durdukları söylenemez. Suçluların takibi ve asayişin temininden sorumlu subaşîlardan bazıları cerime akçesi alabilmek için reâyâyâ suç isnat ederek görevlerini suistimal ediyorlardı (AŞS 1, 41; KoŞS 2, 60, 62; MŞS 11, 415; MD 5, 675). Ehl-i örf içerisinde yalnızca nakdi kazanç sağlama maksadıyla reâyâyâ suç isnat edenler bulunmuyordu. Askerîler arasında mahlul gediklerin ele geçirilmesi mücadelesi veya tımarını büyütme mücadelesinin bir ayağını da suç isnat etme oluşturuyordu. Birecik'te Dizdar olan İsa kendi oğullarına gedik açılın diye askerîlere suç isnat etmiş; Kethüda Hacı Davud'u "*bana zehirli yemek yedirdi*" diyerek sancak beyine şikâyet etmiş 60 altınını aldırması, Bölükbaşîlardan Hamza'nın beratı yoktur diyerek 100 altınını aldırması (MD 6, 660).

Görevi kötüye kullanma hususunda merkezî hükûmet tarafından görevlendirilip taşraya gönderilen Devşirme Eminlerinin de çeşitli usulsüzlüklere karıştıklarını belirtmek gerekmektedir. Ivranca kazasına devşirme cem'i için gelen görevli 5-10 yaşlarındaki çocukları devşirilecekler arasına katıyor, daha sonra para karşılığında kendi ailelerine geri satıyordu (MD 5, 791; Yücel 1988, 106). Zikredilmesi gereken bir diğer husus ise vakıf görevlilerinin vakıf malını zimmetlerine geçirmeleridir (MD 5, 1202, 1577; MD 39, 159; MD 6, 1078; MD 7, 1967). Vakıf mütevellilerinin vakfı bilerek zarara uğratması da yolsuzluk kapsamına girmektedir. I. Süleyman'ın (1520-1566) Şam'da yaptırdığı evkafa müteveli olan Monla Ağa, medrese binası inşasında vakfı zarara uğratmış çeşitli yolsuzluklar yapmıştı⁴³⁵.

⁴³⁵ "*Evkâf-ı mezbûreye sâbıkâ Mütevellî olan Monlâ Ağa fermân olunan medrese binâsı cüz'î akça ile itmâma irişmek mümkün iken sâbıkâ binâ olunan hân-ı sebîlün muhâsebesi virildükden sonra medrese binâsında olan defterinde; "Hân-ı sebîle küllî akça sarfîdüm." diyü yigirmi bir bin filoriden ziyâde altun harcidüp ve direklerin Yehûdîler makberesinden getürdüp defterde kıymet gösterüp ve Havrân vilâyetinden siyâh taşlar getürdüp kirâsınun ekserin vakf re'âyâsına çekdürüp defter[e] kirâ yazdurup ve sâyir mermerler ve gayri vâkı' oldukda kirâsınun ekserin re'âyâdan alup ve Beyrût'dan ve gayri yirlerden medrese için getürdüğü mermerlerün ekserin kendü alup cüz'î nesne sarfîdüp ve İmâret-i Âmire'nün haremi kapuları üzerinde köşkler lâzım değil iken bin filori mikdârı harc gösterüp ve*

Maaşlarını vakıflardan alan müderrisler içerisindeki bazı kişilerin de bu durumu suiistimal ederek, vâkıf'ın şart koştuğu miktarın çok üzerinde maaş alabildiği vakidir. Mesela Karaferye'de bulunan medresenin müderrisi, şart-ı vâkıfa göre 15 akçe yevmiye alması gerekirken, vakfin haberi vardır diyerek beratına 40 akçe yazdırmıştı (MD 34, 360). Görevliler bu yolsuzlukları yaparken o bölgede görevli kadı ve naiblerin yardımlarını almaktaydılar. Kadıların onaylaması gereken vakıf defterlerinde usulsüzlükler yapıyordu (MD 55, 334). Bazı kadıların bizzat vakıf malını zimmetlerine geçirdikleri de vakidir. 1568 senesinde Kudüs Kadısı vakıf mallarını kullanarak kendisine yeni bir ev inşa etmişti (MD 7, 2159).

Görevi kötüye kullanma kapsamına giren devlet malını zimmetine geçirme suçunda siyaset ve sürgün cezası (MD 75, 11; MD 7, 1487, 1559), devlet malını geri ödeyinceye kadar hapis cezası (MD 7, 1198) verilebilmekteydi. Ayrıca failin malları satılmak suretiyle mal-ı mirî tahsîl edilirdi (MD 12, 457). Usulsüz bir şekilde cerime akçesi toplayanlara (MD 6, 202) ve suçluları koruyana kürek cezası (MD 6, 611) verilmekteydi. Osmanlılar usulsüz vergi toplayan memurlara vücut bütünlüğünü bozacak bedeni cezalar da vermişlerdir. Örneğin, Orhan Gazi (1326-1359) vergi toplamada usulsüzlük yapan defterdarın elini kestirmiş, XVII. yüzyılın başlarında Osmanlı tahtında bulunan I. Ahmed (1603-1617) ise defterdarların parmaklarını kırdırmıştır (Bostanzâde Yahya Efendi 2016, 31- 32).

2.1.Evrakta Sahtecilik

Osmanlılar kuruluş yıllarından itibaren, devlet işlerinin kayda dökülerek saklanmasına büyük ehemmiyet vermiştir. Devlet işlerinin yazıya aktarılması ileride yaşanabilecek bir sorun karşısında devlet hafızasının somut hâle getirilmesini sağlamaktaydı⁴³⁶. Kayıt tutmak yalnızca devlet hafızasının taze kalmasını sağlamıyor;

medreseye mülhak kırk tabaka odalar ve kırk dükkân binâ idüp menfa'ate yaramayup ve vakfa bir habbe âyid olmayup ve murâd idindüğü üzre nâyiblere defterin imzâladup muhâsesin virmeden...(MD 7, 1643)."

⁴³⁶ *Karahisar-ı Şarki'de, çeşitli sebeplerle naiblik yapması istenmeyen Mustafa'nın ref'i için Emr-i Hümayûn talep edildiğinde, payitahttan gönderilen hükümde, emrin kadı siciline yazılarak Mustafa'ya naiblik yaptırılmaması buyruluyordu. Burada emrin sicile kaydedilmesinin gerekçesi daha sonra*

taşradaki sıradan insanın da ilerde yaşanabilecek sorunlar karşısında, hakkını kolayca alabilmesine imkânı tanıyordu. Dolayısıyla tutulan kayıtlar adaletin somutlaştırılmasına aracı olmakta ve reâyâ ile devlet arasındaki güven duygusunun tesisinde mühim rol oynamaktaydı. 1592 senesinde Ankara’da vukua gelen bir olay bu durumu özetlemektedir. Olaya göre Sipahi Ali Çavuş karyesinde ikamet eden Hasan ve Mustafa’dan ağnam vergisi talep ettiğinde, “*Biz bunun defterinde mukayyed değiliz. Bizden ne tarikle rüsum talep eder*” şeklinde cevap verdiklerinde, kadı deftere bakmış ve kararını beyana göre değil, kayda göre vermiş sipahinin haksız olduğuna hükmetmişti⁴³⁷.

Yazı bir anlamda merkezî hükûmetle taşradaki kullar arasında iletişim kurma yoluydu. Sıradan bir insan payitahta giderek davası için Emr-i Şerif aldığı anda, bu belge onun haklılığını meşru kılmış oluyordu. Devlet açısından ise; padişahın adaletinin tezahürü, devletin soyut varlığının somutlaştırılması ve devlet varlığının uzak diyarlarda bile reâyâyâya hissettirilmesi yine yazı ile sağlanmış oluyordu. Bu yüzden kayıtların titizlikle tutulması Osmanlı devlet sisteminin işleyişi bakımından mühim rol oynamaktaydı. Ancak XVI. yüzyılın ikinci yarısında resmî kayıtları tutan görevlilerin bazısının rüşvete bulaşması, makamların iltizamla alınır satılır olması sebebiyle evraklarda usulsüzlük yapılmaya başlanmıştır (Gelibolulu Mustafa Âlî 1997, 94-97). Bu usulsüzlük yalnızca görevliler eliyle yürütülmüyordu. Reâyâ sınıfından olanlar da eli kalem tutan birisine usulünce yazdırdıkları sahte belgelerle meselelerini halletmeye, imtiyazlı konuma yükselmeye veya kazanç sağlamaya çalışıyorlardı (MD 34, 160).

Sahte belgeler adli işlerin yürütülmesinden sorumlu naib gibi görevlilerin yanı sıra okuma yazma ve hazırlanacak belgenin yazım özelliklerini bilen kimseler tarafından hazırlanıyordu. Özellikle bazı naibler emri altında buldukları kadının

kadılık yapacakların da bu emirden haberdâr olmasını sağlamaktı. Böylelikle devletin hafızası diri tutuluyor ve devamlılık sağlanıyordu (MD 12, 613).

⁴³⁷ “*Karye-i Köçekler(?) Sipahisi olan Ali Çavuş meclis-i şer’de karye-i mezbure ahalisinden Hasan b. Kasım Halife ve Mustafa b. Erdoğan nam kimesneler mahzarlarında, mezburlar dahi karye-i mezburedendir. Rüsum-u (-) talep ederim deyicek mezburlardan suval olundukda biz bunun defterinde mukayyed değiliz. Bizden ne tarikle rüsum talep eder deyi cevap verdiklerinde, mezbur sipahinin yedinden olan defter-i hakani’ye nazar olundukda mezburan kimesneler ve babaları dahi mestur ve mukayyed olmayıp mezbur sipahi anlardan rüsum talep etmekten men’ olunup bi’t-talep kayd olundu (AŞS 3,54).*”

mührünü kazıyarak, imzasını taklit ederek belge hazırlamakta ve bu işten önemli paralar kazanmaktaydılar (MD 3, 1636, 1640; MD 6, 990, 1107). Belgenin altında kadının veya bir başka görevlinin mührü bulunacaksa, sahte mühürler yapılıyor (MD 6, 380; MD 55, 190); belgede şahitlere yer verilmesi gerekiyorsa bu ayrıntı atlanmıyor, sahte şahit listeleri hazırlanıyordu (MD 3, 326).

Bir kimsenin elinde sahte bir belgenin bulunması durumunda belgenin resmî evrakta karşılığı olup olmadığına bakılırdı (MD 3, 1118; MD 6, 1205). Sahte emir, o mahale daha önce gönderilen emirlerle karşılaştırılır, muhteva bakımından uyumlu olup olmadığı incelenirdi. Üzerinde imza ve mühür bulunan, kadı yazmış gibi düzenlenen evrakın doğruluğu kadının diğer evraklarda bulunan imza ve mührü ile karşılaştırılarak tespit edilirdi (MD 3, 326; MD 6, 990). Amacı farklı olan belgelerin yazılış şekilleri de farklılık arz ettiğinden, doğruluğundan şüphe edilen evraklar, hattın uygun olup olmadığına, silinip geri yazılan yerlerin bulunup bulunmadığına, belgede mühür, imza varsa gerçek olup olmadığına ve mürekkebe varıncaya değin titizlikle incelenirdi (MD 3, 1215, 1398, 836; MD 6, 990; Sahillioğlu 2004, 106-107, 211-212). Soruşturma mahallinde yapılır, evrakı kimin ve ne zaman yazdığı veya evrakın kimden alındığı araştırılırdı (MD 3, 326, 410, 836). Belgeleri yazanların evleri aranır, mühür, kâğıt gibi nesnelere suç delili sayılabilirdi (MD 3, 903). Belgeyi yazanın kalemiye sınıfından olup olmadığı ise yazının hattından anlaşılabilirdi (MD 6, 654). Daha sonra sahte evraklar ve mühürler bir kesenin içerisinde koyulur, İstanbul'a gönderilir ve soruşturma burada devam ederdi. Soruşturma bitene kadar fail hapsedilir, bittikten sonra payitahta gönderilirdi (MD 3, 1530; MD 6, 1229; MD 55, 168, 319).

Sahte belgenin Osmanlı toplumundaki temel fonksiyonu şahsi menfaat sağlamaya yönelikti. Bu dönemde; sosyo-ekonomik ayrıcalıklarını kaybetmek istemeyen bazı askerîler ve onların birinci dereceden akrabaları gayrimeşru yollara bile tevessül etmekten çekinmemişler (MD 3, 1014). Öte yandan, ehl-i örften bazı kişilerin baskısı ve zulmü, ekonomik şartların ağırlaşması ve asayişin bozulması gibi sorunların bir araya geldiği XVI. yüzyılın ikinci yarısında reâyâ sınıfına mensup olanlar, askerî sınıfa dâhil olarak kendilerini görece daha güvenli bir limana atma gayreti içerisindeydiler. Reâyâ açısından askerî sınıfa mensup olmak hem sosyal statü sahibi hem de vergiden muaf olmak anlamını taşıyordu. Bu yüzden reâyâ sisteminin açıklarını

kollayarak sahte evrak ve beyanlarla askerî zümre içerisine dâhil olma mücadelesi veriyordu. Vergi yükünden kurtulmak isteyenler bir şekilde elde ettikleri temessükle seyyid olduklarını iddia ediyorlardı (MD 75, 123). Askerî sınıfa yükselme yolunda uygulanan en bilindik yöntem sahte evraklarla tımar sahibi olabilmektir (MD 55, 189; MD 7, 1353; MD 12, 603). Bu yolda muvaffak olup sahte evrakla tımar sahibi olanlar yıllarca tımar tasarruf edebiliyordu. Belgenin sahteliği sipahinin vefatıyla tımar oğullarına kaldığında, beratın yenilenmesi gerektiğinden babanın tımar beratına bakılması iktiza ettiğinde anlaşılıyordu (MD 5, 530; MD 7, 1353; MD 55, 45). Tımar arazilerini ele geçirmenin bir başka yolu ise sahte evraklarla vakıf kurmaktır. I. Süleyman (1520-1566) devrinin sonlarında (1564) Karaman’da bir kimse sahte arz ve hüccetlerle tımar topraklarını tekke olarak üzerine kaydettirmişti⁴³⁸.

Askerîler arasındaki çekişmeden ve kadro kıtlığından kaynaklanan sorunlar sahte evrak işlerinin artmasında önemli bir role sahipti. Rekabetin bir tezahürü olarak sahte evrakla kadrolar el değiştiriyordu (MD 3, 836, 890; MD 6, 883; MD 12, 330). Bilhassa tımar tevcihinde, tımar terakkisinde ve tecdid-i tımar esnasında sahte belgeler kullanılmaktaydı (MD 6, 753; MD 12, 621, 928). 1565 tarihli mühimme hükmüne göre; tımar beratı kaybolduğu için beratını yenilemek isteyen Sipahi Ferhad, tımar tezkiresi ile İstanbul’a geldiğinde tezkirenin sahte olduğu anlaşılmıştı (MD 6, 1243)⁴³⁹.

Sipahi sınıfına mensup olanlar ayrıcalıklarını kaybetmeme derdindeydiler. Kanuna göre vefat eden sipahinin yetişkin iki oğluna ikişer bin akçelik tımar veriliyordu. Ancak müteveffa sipahinin oğullarının her ikisinin de sefere gidebilecek yaşta ve kuvvette olması gerekiyordu. Oğullardan birinin küçük olması durumunda yalnızca büyük olana iki bin akçelik tımar verilmekteydi. Bu durumun farkında olan müteveffa sipahinin yakınları küçük çocukların yerine sefere gidebilecek yeterliliğe

⁴³⁸ “...Vilâyet-i Karaman’da Hüsâm Abdullâh dimekle ma’rûf kimesne bir tekye ihdâs idüp kendüden vakıf-nâme yazup sımur ta’yîn idüp gice ile bir arabaya taş ve kömür yükledüp istediği yirlerde taş diküp ve altına kömür döküp vakıf-nâmenin içinde bu alâmetleri yazup zikrolunan yirler sipâhî ve hisâr-eri tîmârları olmağla mezbûrlar taleb eyledükde vakıf-nâmesin ve sâbıkda olan kâdîlar adına yazduğı müzevver hüccetlerin ibrâz idüp hasımların ta’cîz idüp ferâgat itdürüp ve Ebü’l-fazl mukaddemâ ol vilâyeti tahrîr iderken tîmâr sâhibleri mezbûrdan şekvâ itdüklerinde... (MD 6, 166).”

⁴³⁹ Küçük tımarların tevcihinde salahiyeti bulunan beylerbeyi tımara müstahak sipahinin eline tezkire verir, sipahi bu tezkire ile İstanbul’a gelerek tımar beratını alırdı (Ö. L. Barkan 1979, 315).

sahip başkalarını göndererek tımar beratını almak suretiyle tımar sisteminde usulsüzlük yapıyorlardı⁴⁴⁰.

Tartışmalı hususlarda haklılık belge ile ispatlandığından mahkeme evrakının da sahtesi hazırlanırdı. Reâyâ arasındaki anlaşmazlıklarda kimin haklı olduğu sicilde mahfuz kayıtlar üzerinden ispat edilirdi. Buna rağmen aleyhinde karar çıkanlar veyahut kadının verdiği kararı beğenmeyenler sahte hüccetler yazdırarak haklı çıkma çabası içerisindeydiler (MD 3, 974, 1530; KoŞS 2, 158). Dava sürecinde haklılığın ispatı yönünde kullanılan payitahttan alınacak emir veya müftüden getirilecek fetvanın sahtesini yapmak çok zor değildi (MD 3, 636). Haklı çıkmak o derece mühimdi ki; kimileri mahkemede haklılıklarını ispat etmek için payitahttan aldıkları emirlerin üzerinde oynama yapmaktan çekinmemişlerdir (MD 6, 1296). Reâyânın elinde sahte evrak bulunması hâlinde defterdeki aslına bakılarak karşılaştırma yapılırdı. Geçerli olan defterdeki kayıttı. Bu durumun farkında olanlar defterdeki kaydı yok etmeye veya değiştirmeye çalışırdı. Sahte evrak yazan görevliler, yazdıkları belge ile defterde bulunan kaydın tutarlı olması için defterdeki kaydı değiştirme veya defteri yok etme gayreti içerisindeydiler. 1584 senesinde; Kıbrıs'ta Ruznâmeci olan Halil Ruznâme defterini yanına alarak firâr etme niyeti içerisindeyken yakalanmış, defter incelendiğinde bazı sayfalarının yırtıldığı, uydurma kayıtların eklendiği görülmüştü (MD 55, 168). Aynı sene Şam Mahkemesi'nde kâtip olarak görev yapan Abdurrahman'ın sicile uydurma kayıtlar eklediği tespit edilmişti (MD 54, 359).

Bazı kimseler kadı mührünün taklidini yaparak ücreti mukabilinde reâyâyâ evrak dağıtıyorlardı (MD 6, 48). Evrak için mahkemeye harc ödemek zorunda kalacak reâyâ bu yolla daha az bir ücret karşılığında veyahut da bedavaya istediği belgeyi temin etme şansı buluyordu. Alacağı belge karşılığında harc ödemek istemeyen reâyâ ve halkın ihtiyacı olan evrakları daha cüzi bir ücret karşılığında hazırlayanlar sahte belge işinin bir meslek hâline dönüşmesine⁴⁴¹, belgelerin yüksek meblağlarda alınır satılır olmasına yol açmıştır (MD 7, 1957; MD 12, 330; MD 34, 160). Mesela Suluk

⁴⁴⁰ “...Erbâb-ı tîmârdan ba'zı müteveffâ sipâhîlerin oğulları kalkup babaları tîmârî talebine geldüklerinde görülip tîmâra müstehikk ise kanun üzre iki nefër oğlana ikişer bin akçalığı tevcîh olunup fe-emmâ iki nefër oğlu mestehikk olmayup biri müstehikk ise kanun üzre evvel müstehikk olan tevcîh olunup diğër oğlu sağîr sefer-i hümayûna iktidârî olmamağla istihkâk ü liyâkati olan âharlara tevcîh olunur ise ba'zı kimeseler sağîr yerine Südde-i Sa'âdetime âhar kimesne gönderüp...(MD 5, 348).”

⁴⁴¹ “... benüm san'atım emir yazmaktır...(MD 55, 255).”

Dizdarı olan Cafer hazırladığı sahte emirleri bin akçeye, Kâtip Hüseyin Çelebi ise üç yüz akçeye satıyordu (MD 55, 319; MD 5, 358). Tabi ki bu durum her zaman reâyânın lehine neticeler doğurmuyordu. Yaptığı sahte mühürle evrak hazırlayanlar, kadıların ağzından belge yazanlar bu evrakları kullanarak reâyânın mallarını ellerinden alabiliyordu (MD 6, 380; MD 6, 946; MD 55, 190).

Reâyâdan usulsüz para almak ve vergi toplamak gibi gayrimeşru işlere, sahte evraklarla meşruiyet kazandırılırdı (MD 3, 249). 1559 senesinde İranlı bir tacir Selanik'teki Yahudilerden hane başına birer akçe toplamak için Üsküp'te bir imama Hükm-i Şerif üslubunda sahte belge yazdırmıştı (MD 3, 471).

Nerede ise tüm devlet işlerini etkileyen bir sorun hâline gelen sahte evrak işi iltizam sistemini de olumsuz etkilemiştir (MD 3, 611, 890). I. Süleyman (1520-1566) devrinin sonlarında (1559) Rodos hisarlerinden Mehmed, Rodos Beyi adına yazdırdığı sahte arzla Rodos'taki has araziyi iltizam etmişti (MD 3, 611).

Bu dönemde önemli bir kazanç kapısı hâline gelen kaçakçılık ve karaborsa işinde sahte evrakların kullanıldığı daha önce belirtilmişti. Bir kez daha vurgulamak gerekirse; devletin Akdeniz sahillerinden Avrupa'ya olan kaçakçılığı önlemek amacıyla zahirenin emir kağıtları karşılığında gemilere yüklenmesini şart koşmuş olmasına rağmen kaçakçılar ve muhtekirler düzenledikleri sahte belgelerle topladıkları hububatı Avrupalı tüccara satmaya devam etmişti. Muhtekirler; bölgesel kıtlıkları bahane ederek, kadıların ağzından yazdıkları uydurma belgelerle başka diyarlarda yüklü miktarda hububatı toplamanın yolunu bulmuşlardı (MD 6, 810, 847; MD 55, 319).

Hangi maksatla yapılırsa yapılsın Osmanlılar sahte evrak yazanı ve bulunduranı en ağır şekilde cezalandırmışlardır. Sahte evrakın kime yazdırıldığının ve ne zaman alındığının ikrarı için faile işkence yapılabilirdi. I. Selim Kanunnâmesinde sahte evrak yazanın alınına damga vurulmak suretiyle teşhir edileceği, tezvîr hüküm veya hüccet yazmayı adet edinenin elinin kesileceği belirtilmiştir (Akgündüz 1991, 93)⁴⁴². Uygulamada ise failin suçunu itiraf etmesi hâlinde elinin kesildiği görülmektedir (MD 34, 184, 236). Elinde sahte hüküm bulunanlar soruşturma bitene

⁴⁴² Benzer hüküm I. Süleyman Kanunnâmesinde de aynen yer almaktadır (Heyd 1973, 83).

kadar hapsedilir, deliller İstanbul'a gönderilerek incelenirdi. Delillerin incelenmesinden sonra suçun sabit olduğuna hükmedilirse failer payitahta gönderilirdi (MD 6, 380, 753, 847; MD 55, 168). Anlaşıldığı kadarıyla hapis faili gözetim altında tutmak maksadı taşıyan bir ceza olup asıl cezalandırma kürek cezası veya siyaset cezası ile yapılıyordu. Evrakta sahtecilik yapanlara genellikle kürek cezası verilmekteydi (MD 3, 611, 1118, 1591; MD 6, 946; MD 7, 1479; MD 10, 380). Ayrıca nadiren de olsa faillere siyaset cezası veya sürgün cezası verilebilmekteydi (MD 3, 903, 1640; MD 12, 950; Sahillioğlu 2004, 79-81). Sahte evrak düzenleyene sürgün cezasının verilmesi zaman zaman tartışmalara neden olmuştur. XVI. yüzyılın sonlarında yaşanan bir olayda kazasker padişahın tuğrasını taklit ederek sahte evrak düzenleyen kimsenin Kıbrıs'a sürülmesini önerdiğinde, devrin şeyhülislamı bu karara karşı çıkmış ve padişahın kanununa göre sahte belge düzenleyene el kesme cezasının verilmesi gerektiğini belirtmişti (Heyd 1973, 183). Gerçekten de I. Selim'den (1512-1520) itibaren yapılan kanunnâmelerde sahte belge düzenleyene el kesme cezasının verilmesi emredilmiştir (Akgündüz 1991, 93). I. Süleyman ve I. Ahmed Kanunnâmelerinde ise sahte belge düzenlemeyi âdet edinen kimseye el kesme cezasının verilmesi, aksi durumda para cezasının verilmesi emredilmektedir (Heyd 1973, 83; Akgündüz 1996, 502). Buna rağmen el kesme cezası veya failin ellerinin kırılması nadiren uygulanmaktaydı (MD 6, 1048; Selânikî 1999, 227). Sahte evrakla yakalanan askerinin görevine son verilir dirliği elinden alınırdı (MD 5, 1779; Sahillioğlu 2004, 79-81).

2.2.Rüşvet

“Yaptırılmak istenen bir işte yasa dışı kolaylık ve çabukluk sağlanması için bir kimseye mal veya para olarak sağlanan çıkar (Akalin 2011, 1990)” şeklinde tanımlanan rüşvet, Eski Çağlardan bu yana varlığını sürdürmüş, çeşitli kültür ve dinlerde suç olarak kabul edilmiş bir olgudur⁴⁴³.

⁴⁴³ Ayrıntılı bilgi için Bkz. (Mumcu 2005, 22-82).

Kuruluş yıllarından itibaren, Osmanlı Devleti'nde nadiren de olsa rüşvetin varlığından bahsetmek mümkündür. Muhtelif kroniklerde kuruluş döneminde, devlet teşkilatı içerisinde, rüşvetin varlığına değinen pasajlar bulunmaktadır. Kroniklerdeki iddialara göre; Osmanlı Devleti'nde vukua gelen ilk rüşvet olayı Orhan Gazi (1281-1363) zamanında Bursa kadısı Çandarlı Kara Halil Paşa'nın askerî örgütün nüvesini oluşturan yaya teşkilatının kurulması sırasında rüşvet almasıdır (Mumcu 2005, 83). Daha sonraları rüşvetin padişah adına adalet dağıtan kadılar arasında yaygınlık kazandığı görülür. Yukarıda belirtildiği üzere, I. Bayezid (1389-1402) devrinde bazı kadıların gördükleri davalarda hükmü rüşvet karşılığı vermeleri padişahın tepkisini çekmiş ve kadıları bir eve toplayarak yakılmalarını emretmiştir (Lütfi Paşa 1923, 47; Oruç Bey 2009, 40-43; Öztürk 2000, 38-41).

Osmanlı devlet aygıtını bir ağ gibi saran rüşvetin vüzera arasında görülen ilk örneklerinden biri II. Mehmed (1451-1481) devrinde yaşanmıştır. İstanbul'un fethini müteakiben Sadrazam Çandarlı Halil Paşa'nın idam edilmesinde, Doğu Roma'dan rüşvet aldığı iddiası mühim rol oynamıştır (Hezarfen Hüseyin Efendi 1998, 186). Aşıkpaşazade'nin naklettiği bir anekdotta Çandarlı Halil Paşa'nın II. Murad (1421-1444/1446-1451) devrinde de rüşvet işine bulaştığını gösteren emareler bulunmaktadır (Mumcu 2005, 84).

I. Süleyman (1520-1566) devrinin sonlarında rüşvet münferit olayların ötesine taşıp devlet düzenini tehdit eden bir sorun hâline dönüşmüştür (Mumcu 2005, 84-85). Bu devirde yaşamış olan Fuzuli'nin "*Selam verdüm, rüşvet degüldür deyu almadılar*" sözü rüşvetin devlet ağını saran bir problem hâline geldiğini özetler niteliktedir (Karahan 1948, 250). Yine bu devirde Osmanlı ülkesinde bulunan Busbecq, rüşvetin yaygınlığı noktasında, İstanbul'a gitmeye niyetlenenin sınırı geçer geçmez kesenin ağzını açması ve ülkeyi terk edene kadar da kapatmaması gerektiğini vurgular (Busbecq 2002, 32). Rüşvet en düşük rütbeliden devleti idâre eden vezirlere kadar bütün kademeler arasında görülebilmektedir. Busbecq, Osmanlı-Avusturya arasındaki barış görüşmelerinin olumlu sonuçlanması için Sadrazam Rüstem Paşa'ya 5 bin duka rüşvet teklif ettiğini ve paşanın da kabul ettiğini aktarır (Busbecq 2002, 164)⁴⁴⁴.

⁴⁴⁴ Gelibolulu Mustafa Âlî ve Peçevi Rüstem Paşa'nın; rüşvete düşkün olduğu iddialarının asılsız olduğunu, ancak Anadolu, Mısır ve Şam vilayetlerinden 4-5 bin altın miktarı bir para aldığını

Zinkeisen, başta Rüstem Paşa olmak üzere, halefleri Ali Paşa ve Sokollu Mehmed Paşa'nın -bilhassa Avrupalı elçilerden- hediye adı altında aldıkları rüşvetlerle mühim bir servet sahibi olduklarını belirtir (Zinkeisen 2011, 63-77). Rüşvetin vüzerâ arasında yaygınlaşması sadrazamların padişahla yarışacak kadar mülk sahibi olmaları ile neticelenmedi; devlet düzenininin köklerini de sarstı. Rüstem Paşanın sadareti esnasında devlet kadrolarının rüşvet karşılığında alınır satılır olması Osmanlı idari sisteminin geri dönülemez bir şekilde suiistimal edilmesiyle sonuçlandı (Hammer 2008, 532)⁴⁴⁵.

XVI. yüzyılın ortalarından itibaren caize veya pişkeş adı verilen bu uygulamaya göre bir makama atanmayı bekleyen veya talep eden kimse, atamasını yapacak makama hediye vermek zorundaydı. Daha fazla pişkeş almak isteyen amirler bir yıl içerisinde 3-4 defa aynı kadroya atama yapardı. Pişkeş genellikle atamanın yapılmasından sonra verilirdi. Ancak sonraları bu uygulama istismar edilerek pişkeşin atama yapılmadan önce alınması usulü benimsenmiştir. Pişkeşin tayinden önce alınması hiç şüphesiz rüşvet anlamına gelmektedir (Karaca 2007, 294-296).

Selanikî, pişkeşle rüşvetin aynı şey olduğunu belirterek; tağşişler sonucunda gelirleri eriyen *erbab-ı seyf ve ashab-ı kalemin cadde-i insaftı* terk etmesini pişkeş karşılığında kadroların el değiştirmesine sebep olarak göstermektedir (Selânîkî 1999, 427). Bu dönemde en mühim kadrodan en sıradan mevkie kadar tüm kadrolar rüşvet verilerek alınabiliyordu. Sokollu Mehmed Paşa'nın sadareti esnasında (1564-1579) iyi bir beylerbeyliği elde etmenin bedeli 30-40 bin taler (aslanlı kuruş) arasında değişiyordu. Makam olarak Yeniçeri Ağası'nın altında bulunan Kapıcıbaşı, 50-200 duka arasında değişen bir meblağı Yeniçeri Ağası'na ödemek zorundaydı (Gerlach 2010, 105, 193-194, 725). Daha sonraki dönemlerde sadrazamlık ve defterdarlık gibi mühim mevkilerin bile rüşvetle alınır satılır olduğu görülmektedir. Örneğin 1595

belirtirler. Bu para şüphesiz caize veya pişkeş adıyla bilinen uygulamanın bir göstergesidir (Gelibolulu Mustafa Âli 2009, 359b; Peçevi 1866, Cilt I, 9). Peçevi, ayrıca Sokollu Mehmed Paşa'nın da rüşvet almadığını ancak hediye kabul ettiğini vurgulamaktadır (Peçevi 1866, Cilt I, 11). Mustafa Âli ve Peçevi'nin pişkeşin rüşvetten farklı olduğu iddiasına karşılık Selanikî, kadroların para karşılığı satılması noktasında pişkeşin rüşvetten farkı olmadığını iddia etmektedir (Selânîkî 1999, 427).

⁴⁴⁵ I. Süleyman'a (1520-1566) ulaştırılan bir ihbar mektubunda Eflak Voyvodası tayin edilen Mirçe'nin Rüstem Paşa'ya 1 milyon akçe rüşvet verdiği, Selanik Kadısı Bayram Çelebi'nin paşaya verdiği rüşvetler karşılığında defterdarlığa tayin edildiği, Bosna Beylerbeyi Ulama Paşa'nın rüşvet verdiği ve dahi İstanbul kadılığında Edirne'deki Sultan Bayezid Medresesi müderrisliğine tayin edilen ismi zikredilmeyen kadının paşaya 2 bin filori rüşvet vererek kendisini İstanbul'da başka bir vazifeye tayin ettirdiği iddia edilir (Gökbilgin 1956, 15-20, 33-38).

senesinde Koca Sinan Paşa, Ferhad Paşa'nın sadarettten azli ve kendisinin sadrazam olması için Şeyhülislam Bostanzade Efendi'den fetva almış ve bunun karşılığında 30 bin akçe rüşvet vermişti (İnalçık 2014, 21). 1597 senesinde veziriazam olan Hadım Hasan Paşa'nın bu makama atanabilmek için valide sultana rüşvet verdiği söylenir (Cezar 2013, 86-87). 1596 tarihinde İstanbul'da bulunan Venedik Balio'sunun aktardığına göre veziriazamlık için 80 bin altın, defterdarlık için 40-50 bin altın rüşvet vermek gerekiyordu (İnalçık 2004b, 114-115). Bu şekilde rüşvet zincirleme bir şekilde amirden memura inildikçe süreklilik arz ediyordu. Taşradaki amirler de kendilerine bağlı memurlardan rüşvet almaktaydılar (MD 7, 1066). Askeriler arasında kurulan rüşvet zincirine ilaveten, Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın da ifade ettiği üzere rüşvet reâyâyâ zulme zemin hazırlamaktaydı (Defterdar Sarı Mehmed Paşa 1969, 42-45). Rüşvetle makam sahibi olanlar ödedikleri paraları misli ile kazanca dönüştürmek için reâyânın mallarını almaktan, usulsüz vergi toplamaktan geri durmamaktaydılar. Örneğin 1594 yılında bir subaşı rüşvet alma işini haftalık toplanan bir aidata dönüştürmüş ve boza dükkânlarını görmezden gelme karşılığında düzenli bir şekilde rüşvet almıştı (Kate Fleet 2010, 116).

III. Murad (1574-1595) devrine gelindiğinde rüşvetin padişahlık makamına kadar sirayet ettiği görülür. Şemsi Paşa'nın bizzat Gelibolulu Mustafa Âlî'ye anlattığı olaya göre, Şemsi Paşa padişaha 40 bin akçe rüşvet verdiğini, bununla Kızıl Ahmedli'nin (İsfendiyaroğullarının) intikamını aldığını ve padişahın rüşvet almaktan geri duramayacağını, devletin de payidar olamayacağını söylemiştir (Çerçi 2000, Cilt II, 249-251).

Osmanlı ordusunu oluşturan kuvvetler içerisinde rüşvetin varlığı I. Süleyman (1520-1566) devrinin sonlarına kadar dayanmaktadır. Jorga, 1560'lı yıllarda reâyâdan olanların rüşvet vererek yeniçeri ocağına girebildiklerini nakletmektedir (Jorga 2009, 192)⁴⁴⁶. Sonraki dönem için, Selanikî acemi oğlanı devşirme hizmetinin yeniçeri ağaları tarafından rüşvet karşılığı satılmasının bir sonucu olarak devşirmeye giden bazı görevlilerin Yahudi, çingene ayırt etmeksizin önüne geleni devşirme defterine

⁴⁴⁶ *Kavanin-i Yeniçeriyan'a göre 25 akçe rüşvet vermek, yeniçeri ocağına girmek için kâfiydi. Rüşvet yeniçeri ocağında o kadar yaygındı ki müellif "imdi bu ocakda azîm nehy olunacak bid'at rüşvettir" demektedir (Akgündüz 1996, 251-252).*

kaydettiğini, böylelikle ocak nizamının bozulduğunu belirtir (Selânikî 1999, 220-221, 432). Bu dönemde rüşvetin tımar sistemi içerisinde de yer aldığı⁴⁴⁷. Gerlach'ın aktardığına göre, III. Murad'ın (1574-1595) tahta çıkışından sonra 1575 yılında yapılan tahrirde, tımarını elde tutmak isteyen tımarının büyüklüğüne göre rüşvet vermek zorundaydı. Örneğin 3 bin akçe tımara mutasarrıf olan bir sipahinin beratının yenilenmesi için yarısı kadar bir miktarı rüşvet olarak vermesi gerekiyordu (Gerlach 2010, 250). Kendi tımarını korumak için rüşvet vermek durumunda kalan sipahi zararını karşılamak için reâyâyâya yükleniyor ve reâyâdan rüşvet almaktan geri durmuyordu (MD 7, 871, 883). Sipahinin tımarını korumak maksadıyla verdiği rüşvet, reâyâdan aldığı rüşvete meşruiyet kazandırıyor. Böylelikle rüşvet çarkı devleti idâre eden üst düzey idârecilerden sıradan halk yığınlarına varıncaya kadar Osmanlı toplumunu saran önemli bir problem hâline gelmişti.

İstanbul'daki yöneticilerin istediği miktarı denkleştiremeyen veya rüşvet verecek parası olmayanlar kadrolarını kaybediyorlardı. Mazul duruma düşmek istemeyen taşradaki kimi memurlar reâyâyâya yüklenerek kanunsuz para toplamak, rüşvet almak gibi gayrimeşru yollara sapmakta beis görmüyorlardı (Gerlach 2010, 125; Yücel 1988, 196; MD 3, 1441; MD 6, 104; MD 55, 55; MD 7, 2040). Reâyânın bir kısmı, idâreciler elinden çıkan zulmün nihayete varması için rüşvet vermeyi çare olarak görüyordu (Mumcu 2005, 100). İster pişkeş ister rüşvet denilsin, merkezî idârenin uyguladığı bu politika XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte asayişin ortadan kalkması, reâyânın toprağını terk etmesi gibi sorunların ortaya çıkmasında mühim rol oynamıştır (MD 34, 47). Toprağını terk ederek çiftbozan olanlar rüşvet kapısını zorlayarak mansıb elde etme ve dolayısıyla askerî sınıfa dâhil olma gayreti içerisindeydiler. Toplum içerisindeki sıra dışı kesimlerin devlet içerisinde mevki elde etmesi bir taraftan liyakat düzeninin bozulmasına diğer taraftan vergi verecek reâyânın azalmasına sebebiyet veriyordu (Selânikî 1999, 88, 479).

Reâyânın haklarını askerî sınıf üyelerine ve diğer unsurlara karşı koruyacak adalet sisteminin yine aynı şekilde rüşvet çarkı içerisinde dâhil olması reâyâyâyı tümünden

⁴⁴⁷ Gelibolulu Mustafa Âlî bu dönemde tımarların liyakate göre verilmediğini para karşılığı satıldığını belirtmiştir (Çerçi 2000, Cilt II, 99). Bir başka eserinde ise "nakd-i irtişâ peydâ olalı kimsenün liyâkat ü istihkâkı sorulmaz oldı" diyerek rüşvetin liyakati ortadan kaldırdığını vurgulamıştır (Gelibolulu Mustafa Âlî 1997, 323).

çaresiz bırakmıştır. Selânikî'ye göre, Kazaskerlik makamından kadılık makamına varıncaya değin rüşvetsiz iş görülmemektedir. Kadılıklar rüşvet karşılığında alınıp satılmaktadır (Selânikî 1999, 827). Mazul duruma düşmek istemeyen kadılar rüşvet karşılığında aldıkları kadılıklarda yaptıkları harcamayı telâfi edebilmek için gayrimeşru kazanç yollarına da tevessül etmişlerdir. Bu dönemde kimi kadınların rüşvet karşılığında failleri serbest bıraktığına işaret eden kayıtlar bulunmaktadır. Söz gelimi, 1559 senesinde Bursa civarında yaşanan eşkıyalık olaylarında ele geçirilenler kadı huzuruna çıkarıldıklarında sicil ve hüccet hakkı adı altında verilen rüşvetlerle serbest kalmışlardı (MD 3, 196). Rüşvet davalarının gidişatında mühim rol oynuyordu. Defterdar Sarı Mehmed Paşa rüşvetin kadınlar arasında “*mahsul*” adıyla anıldığını ve ücreti mukabilinde haksızı haklı yapabildiklerini söyler (Defterdar Sarı Mehmed Paşa 1969, 46). Zaman içerisinde kadınlar arasında rüşvet o derece olağan hâle gelmiştir ki, Evliya Çelebi kadınların gelirlerinin biri rüşvet diğeri rüşvet harici olmak üzere iki kalemden oluştuğunu yazmıştır (İnalçık 2004b, 114).

İncelenen dönemde kimi kadınlar rüşvet karşılığında hakkı tayin etmekteydiler. Bu durumu izah edebilecek güzel bir örnek Nushatü's-Selâtin'de kayıtlıdır. Gelibolulu Mustafa Ali'nin aktardığı bir olaya göre; Arap Eyaletleri'nin birinde iki grup arasında bir kızın nikahının geçerli olup olmadığı tartışması mahkemeye intikal edince kadı 100 sikke altın rüşvet veren tarafı haklı bulmuş ve ellerine haklılıklarını belirten bir hüccet vermişti. Diğer taraf daha ziyade bir miktara güçlerinin yeteceğini belirterek kadıya 200 filori rüşvet verince bu kez onların haklı olduğunu gösteren hüccet vermişti (Gelibolulu Mustafa Âlî 2008, 112-113). Benzer örneklere arşiv vesikaları arasında rastlamak mümkündür. 1584 yılına ait bir mühimme kaydına göre Midilli Kadısı davaları rüşvet karşılığında görüyor, parayı kim fazla verirse o tarafı haklı çıkararak kararlar veriyordu⁴⁴⁸. Bazı mahkeme görevlileri reâyâdan belirli miktarda rüşveti almadıkça davaların görülmesine mâni oluyorlardı (MD 9, 100). 1584 senesinde Rodos mahkemesinde naib olarak görev yapan Musa, rüşvet almadan davaların

⁴⁴⁸ “...Midilli kazâsının ahâlîsi ârzu hâl sunub bi'l-fi'îl kâdıları Mevlânâ ehl ve kethüdâsı Ahmed ve ademi Beyzad için iki kimesne mahkemeye varub bir cânibe hükm itmeyüb yine yarın gelesiz deyu tenbîh idüb hasmının(.)ziyâde rüşvet virdiği ona hükm idüb ba'dehu cânib-i âharın ziyâde rüşvetin almağla hükmünü döndürüp geri ona hüküm iyelyüb... (MD 54, 329)”. 1609-1610 yıllarında Merzifon Kadısı rüşvet karşılığında dava görmekteydi (S. Faroqhi 1995, 50).

görülmesine müsaade etmiyordu⁴⁴⁹. Bir kadının veya naibin rüşvet alması durumunda reâyânın yapabileceği yegâne şey, payitahta toplu hâlde şikâyetle bulunmaktı (MD 54, 329; MD 75, 651). Rüşvet aldığı zahir olan mahkeme görevlileri görevlerinden ref edilirdi (MD 5, 1481; MD 6, 104; MD 7, 2087).

Davası görülen ve suçlu bulunduğu için cezaya çarptırılan failler için rüşvet çarkı yalnızca mahkeme de değil, cezanın uygulanacağı mahalde de dönmeye devam ediyordu. Hapis cezalarında, hapishanelerin bulunduğu kalelerde görevli bazı dizdarlara verilecek rüşvet karşılığında fail serbest kalabilirdi (MD 12, 931). Rüşvet karşılığında serbest kalma olaylarının ilk örneklerine I. Süleyman'ın (1520-1566) saltanatının ortalarında denk gelmek mümkündür. 1540 yılında İstanbul subaşısı Kara Hızır'ın rüşvet karşılığında suçluları serbest bıraktığı bilinmektedir (Kate Fleet 2010, 115). Mühimme kayıtlarına göre, 1571 senesinde Musul'da Sahabe-i Kiram'a hakaret ettiği gerekçesiyle suçlu bulunan ve kalede hapsedilen Hüseyin rüşvet vererek serbest kalmıştı (MD 12, 331).

XVI. yüzyılın ikinci yarısında rüşvet Osmanlı mali sistemi içerisine de sirayet etmişti. Gelibolulu Mustafa Âlî bu dönemde defterdarlar arasında rüşvetin yaygın olduğundan Halep ve Erzurum defterdarlarının rüşvet yediğinden bahsetmekteydi (Gelibolulu Mustafa Âlî 2008, 124-126).

Bu dönemde devlet görevlilerinin yanı sıra eşirrâ'dan bazı kişilerin de rüşvet olaylarına karıştıkları görülür. 1565 yılında Kastamonu'da Sevindik oğlu Ali rüşvet almadıkça reâyânın kızlarını evlendirmesine müsaade etmiyordu (MD 6, 989). Aynı yıl Beypazarı'nda bazı kimseler mahkemeye tayin edilen kadıları türlü yollarla etki altına alıp rüşvet karşılığında davaların satılmasına sebep oluyorlardı⁴⁵⁰.

⁴⁴⁹ “...Mûsâ nâm kimesnenin hakkında ahâli-i vilâyet gelüb mezbûr Mûsâ nâib her birimizin uhdesine umûr-u kazâya vâki' oldukda birer mikdâr akçemiz almayınca da 'vâmız isti'mâl itmeyüp âşkâre rüşvet aldığından ma'dâ... (MD 55, 157).”

⁴⁵⁰ “...Ahmed ve Hızır ve Abdülgaffâr bin Dede ve Mîrzâ nâm kimesneler dâyimâ kâdî mahkemesinden hâlî olmayup kâdîsı olan kimesneyi dahı beher-hâl kendülere tâbi'iderler. Tâbi'olmayan kâdîların niçesine hîle vü hud'a [ve] telbîs ü tezvîr idüp başına belâlar getürürler. Ol sebebden her gelen kâdî bunlara tâbi'olur. Bilâ-sebebu bu fakîrlerin cihetin alup gayriye virüp ve bir kimesnenün üzerine telbîs şâhid ile ba'zı nesne isbât idüp ve ba'zı kimesnelerin birbiriyle da 'vâsı olıcak beher-hâl birinden bu kimesneler rüşvet alup kâdî olan kimesneyi ol cânibe hükmitdürürler... (MD 6, 642).”

İslam hukukuna göre rüşvet suçunun cezası, Hz. Peygamberin hadislerine istinaden, ta'zirdir⁴⁵¹. Osmanlı Devleti'nde rüşvet aldıkları zahir olanlara genellikle sürgün (MD 7, 871, 2040) ve siyaset (Gerlach 2010, 237) cezaları verilmekteydi. Ancak rüşvet çarkının silsile hâlinde vezirlere kadar vardığından, taşrada rüşvet aldığı için reâyânın intizar ettiği idâreciler çoğu zaman vezirler tarafından kollanır herhangi bir cezaya muhatap olmazlardı. Bu durum rüşvet yiyenlerin cezasız kaldığı anlamına gelmez. Bu gibi durumlarda rüşvet yiyen idârecileri reâyâ kendi elleri ile cezalandırmaktaydı (Akdağ 1999, 121).

3. HALKA ZULÛM (ZULM VE TE'ADDÎ)

I. Süleyman (1520-1566) bir mecliste "*Alemin velinimeti kimdir?*" diye sormuş ve aldığı cevaplardan tatmin olmadığını belirterek alemin velinimetinin reâyâ olduğunu belirtmiştir. Çünkü reâyâ, verdiği vergilerle devlet hazinesinin dolmasına vesile olan sınıftır⁴⁵². Dolayısı ile reâyâyı zulümden korumak gerekir (Defterdar Sarı Mehmed Paşa 1969, 74-76; Naima 1864, Cilt I, 29; Arslantürk 1997, 70-71). Padişahların yayınladıkları adaletnâmelerde bu konu üzerinde titizlikle durulurken, reâyâyı zulmden korumak maksadıyla devletin sancak beyi ve kadı tayin ettiğinin altı

⁴⁵¹ Rüşvet mevzu, Kur'an'da II. Surenin 188. Ayetinde "*aranızda birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin. İnsanların mallarından bir kısmını bile bile günaha girerek yemek için onları hâkimlere (rüşvet olarak) vermeyin*" şeklinde izah edilmiştir (Kuran- ı Kerim Meali 2009, 28). Ancak bazı hukukçular bu ayette rüşvet kelimesinin zahiren geçmediği ve rüşvet suçunun işlenmesi hâlinde herhangi bir cezanın takdir edilmediği kanaatindedirler (Mumcu 2005, 182-187). Öte yandan Hz. Peygamberin rüşvet hakkında rivayet edilmiş hadisleri bulunmaktadır (Canan 1993, Cilt XIII, 441-442). İslam hukukçuları Hz. Peygamberin hadislerine istinaden rüşvet suçunun cezasını ta'zir olarak takdir etmişlerdir (Mumcu 2005, 183).

⁴⁵² Hazinenin dolması ile padişah asker besleyebilir, yeni yerler fethedebilir ve devletin daim olmasını sağlayabilir. Bu yaklaşım, Aristo'nun inşa ettiği ve İbn Haldun'dan itibaren İslam mütefekkirleri tarafından kabul gören daire-i adliye ifadesiyle formüle edilmiştir (İbn Haldun 2009, 206-207). Kınalızade Ali Çelebi bu konu hakkında şunları zikreder:

"*Adldür mücib-i salâh-ı cihân,
Cihân bir bâğdur, dîvârı devlet,
Devletün nâzımı şerî'atdır,
Şer'i'ate olamaz hiç hâris, illâ mülk,
Mülk zabt eylemez, illâ leşker,
Leşkeri cem' idemez, illâ mâl,
Mâli cem' eyleyen ra'ıyyetdür,
Ra'ıyyeti kul ider pâdişâh-ı 'âleme 'adl (Kınalızade Ali Çelebi 2014, 646)."*

çizilir⁴⁵³. Ne var ki, XVI. yüzyılı baştan başa kapsayan kanunlar ve adaletnâmelerde sancak beyi ve kadılar başta olmak üzere taşrada görevli bazı askerîlerin ihdas ettikleri bid'atlar ile reâyâyâya zulmettikleri görülmektedir. Bilindiği üzere Osmanlılar reâyânın ve askerîlerin yetki ve sorumluluklarını örfi hukuk yolu ile tertiplemişlerdi. Osmanlı hukukunun temelini oluşturan şer'i ve örfi hukukta yeri olmayan uygulamalar (hilâf-ı şer'i kanûn) bid'at tabiri ile tarif edilmiştir (MD 3, 220; MD 6, 1179). Örfi hukuka aykırı olarak idâreciler tarafından reâyâyâya dayatılan zorbalıkların tamamı zulüm kavramı içerisinde değerlendirilmiş bid'attır (Mumcu 2007b, 4-6; İnalçık 2005, 78-83; MD 3, 220).

Osmanlı padişahları kuruluş yıllarından itibaren halkın şikâyetlerini bizzat dinlemiş ve padişahın imtiyazlı kulları olan askerîlere karşı reâyânın hakkını korumak için kanunnâmeler vaz etmişlerdir⁴⁵⁴. Hatta I. Süleyman Kanunnâmesinin giriş kısmında;

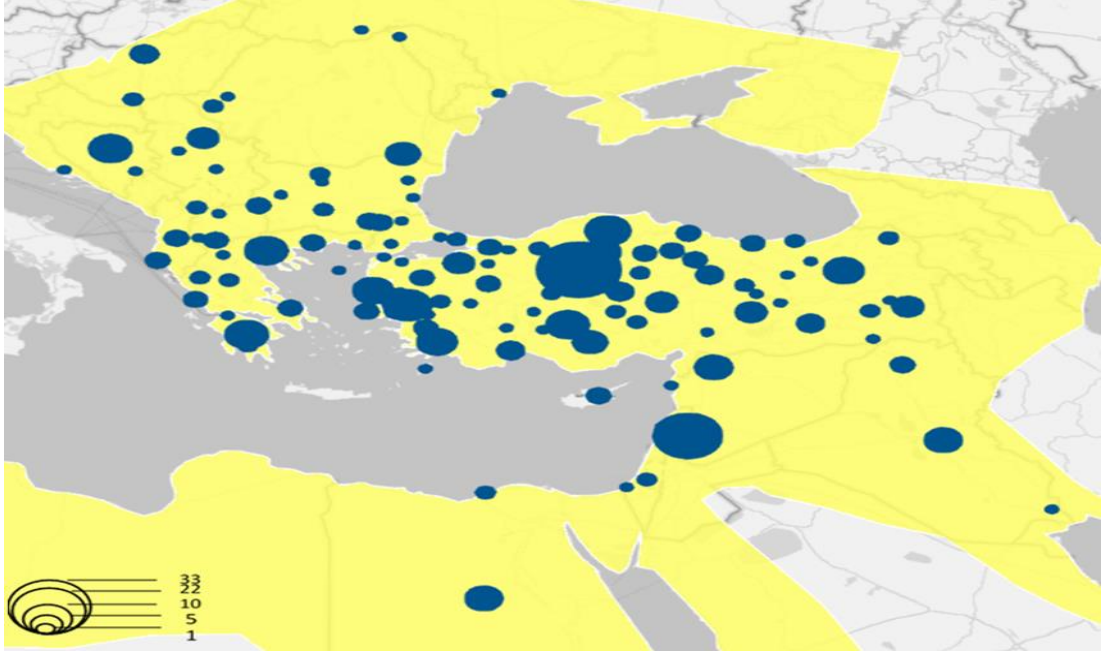
“ Merhûmân ve maiûfûrân atam ve dedem -Nevverallahu Te'âlâ merkadehümâ-nazar kılmuşlar ve görmüşler kim, zâlimler mazlumlara zulm kılub hadden tecâvüz edüb re'âyânın hâli mükedder olub ve ol sebebeden Kânûn-ı Osmânî vaz' etmişler imiş. Yine ben dahi buyurdum ki, beğlerbeğiler ve sancak beğiler ve çeribaşılar ve subaşılar ve sipahiler, bu Kânûn-ı Osmânî üzere re'âyâdan hukuk ve rûsum taleb edeler; ziyâde zulm ederler ise, itâb-ı elimime müstahak olurlar. Şöyle bileler, i'timâd kılalar (Akgündüz 1992, 296)”

⁴⁵³ III. Murad (1574-1595) devrine ait bir adaletnâme'ye göre sancak beyi ve kadı tayin etmenin amacı zalimlerin reâyâ üzerinden def olunması ve reâyâ ve berâyânın sıkıntı ve üzüntüden uzak olmasını sağlamaktır: “İmdi bir vilâyete sancak beği ve kâdî nasb olunmaktan murâd zalemenin re'âyâ üzerinden mündefi' olub eyyâm-ı adâlet-hümâyûnumda re'âyâ ve berâyâ âsûde-hal olmaktadır (Akgündüz 1994, 101).” 1609 tarihli I. Ahmed (1603-1617) dönemine ait adaletnâmede ise beylerbeyi ve ancak beylerinin görevleri şöyle tarif edilmiştir: “ vali oldukları vilâyetde emr-i ma'rûf ve nehy-i münker edüb hilâf-ı şer'-i şerîf ve mugâyir-i kanun-ı münîf bir ferde zulm ü te'addî etdirmeyüb zuhur eyleyen ehl-i fesâdı hüsn-i tedârikle ele getirüb muhtâc-ı arz ise habs ve arz eyleyüp değil ise şer'i gereği gibi hakkından gelüb memleket ve vilâyeti her vecihle hıfz u hurâset edüb ma'mûr u âbâdân eylemek içündür (Akgündüz 1996, 557).” Benzer ifadeler devrin müellifleri tarafından kaleme alınan eserlerde de kendisine yer bulmuştur. Ayrıntılı bilgi için Bkz. (Yücel 1988, 185).

⁴⁵⁴ Eski İran geleneğinin bir yansıması olarak hükümdarın muayyen günlerde halkın şikâyetlerini bizzat dinlemesi adet olmuş, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları ve Osmanlı Devleti de bu adeti uygulamışlardır. Osmanlı padişahlarından Orhan Gazi (1326-1359), II. Murad (1421-1451) ve I. Selim'in (1512-1520) reâyânın şikâyetlerini bizzat dinledikleri bilinmektedir (İnalçık 2005, 75-78). Reâyânın haklarını koruma yükümlülüğü hükümdara aittir. Hükümdar bu yükümlülüğü dava dinleyerek veya kanun vaz ederek yerine getirir. Devrin müellifleri “ra'îyyete zulm olsa pâdişah mes'ul olur” diyerek reâyânın huzur ve güvenliği söz konusu olduğunda tüm sorumluluğun hükümdara ait olduğunu belirtmişlerdir (Yücel 1988, 33).

buyrularak kanunnâmelerin yapılış gayesinin reâyânın haklarını askerîler karşısında korumak olduğu vurgulanmıştır. Kanunnâmelere rağmen, askerîlerin doğru yolu terk ederek reâyâyâ zulmetmeleri karşısında padişahlar yayınladıkları adaletnâmeler ile reâyânın sahip olduğu hakları askerî sınıf üyelerine defaatle hatırlatır ve idârecileri kanuna aykırı eylemlerde bulunmaktan (bid'at) menederdi (İnalçık 2005, 75).

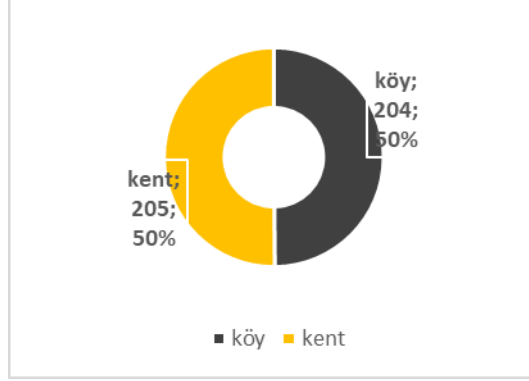
Klasik dönem padişahlarının yayınladıkları kanunnâmeler, sancak kanunnâmeleri ve adaletnâmelerin XVI. yüzyılın ikinci yarısında ve XVII. yüzyılın ilk on yılında kimi askerîler tarafından reâyâyâ uygulanan kötü muamele ve bid'atları bir türlü önleyemediğini iddia etmek yanlış olmayacaktır. Gerek mühimme defterlerine gerekse şer'iyye sicillerine intikal eden örneklere bakıldığında Anadolu ve Rumeli'nin neredeyse her tarafında reâyânın idârecilerin kötü muamele ve istismarından şikâyetçi olduğu görülmektedir (Bkz. Harita 13).

Harita 13: Halka Zulüm Suçlarının Coğrafyaya Göre Dağılımı

Tabi ki bu iddia arşiv belgelerine yansıyan örnekler üzerindedir. Askerîlerin zulümlerine rağmen köylünün şehre gelerek kadı mahkemesinde şikâyette bulunması veya daha uzak ihtimal olarak İstanbul'a giderek idâreciler hakkında intizar etmesi oldukça masraflı bir işti (Singer 2008, 138-140; S. Faroqhi 1995, 34). Yüzyılın genel şartları göz önüne alındığında köylünün ekonomik durumunun pek de iç açıcı olmadığı

varsayılırsa; şehre gitmek, kadıya şikâyetle bulunmak ve mahkeme harçlarını ödemeyi göze almak; köyünü basan idârecilerin buyurduğu parayı ve menkulü vermek zorunda kalan köylü için ikinci kez masrafa girmek demektir.

Grafik 22: Halka Zulüm Suçlarının Yerleşim Yerine Göre Dağılımı

Köylüler kendilerine zulmeden idârecileri şikâyet etmek yerine çoğu zaman toprağını terk etmek suretiyle kendisine yapılanlara karşı bir protesto şekli geliştirmişlerdi⁴⁵⁵. Bu açıdan arşiv vesikalarına yansıyan örneklerin mahkemeye ulaşmanın görece kolay olduğu bölgelerde yaşandığını varsaymak yanlış olmayacak; Grafik 22’de gösterilen verileri bu minvalde değerlendirmek yerinde olacaktır. Köylünün şehre gidip dava açacak maddi güce sahip olmaması ve köylerde yaşanan zulüm suçlarının arşive yansıyan örneklerden daha fazla olduğu varsayımı, askerîlerin neden köylüye zulmettiğini ve sipahilerin neden halka zulüm suçlarının bir numaralı faili olduğunu, köylünün neden toprağını terk etmek durumunda kaldığını açıklamaktadır.

Bazı askerîlerin daha II. Bayezid (1481-1512) devrinden itibaren seferlere katılmayarak devlete karşı bir davranış geliştirdikleri görevi ihmal başlığı altında anlatılmıştı (Akgündüz 1990, 46, 65). XVI. yüzyılla birlikte seyfiye sınıfı üyelerinin giderek artan oranda seferlere katılmamaya başlamasına ilaveten taşrada görevli memurların reâyâyı hedefe koyan eylemlere ağırlık verdikleri görülür. 1519 gibi erken

⁴⁵⁵ Nitekim 1540 tarihli Para Voyvodaları yasaknâmesinde “re’aya madem ki, zulm ve hayf görmeyip emin ve emân üzere olalar, kendü yurdun ve ocağın niçün terk ederler. Beher hal kaçub gitmeye bir sebep ve bâ’is vardır” denilerek askerîlerin yaptıkları zulümler neticesinde köylünün toprağını terk ettiği belirtilmektedir (Akgündüz 1993, 318). Öte yandan idârecilerin sıradan halka kötü davranması o dönem tüm Avrupa’yı etkileyen artık sıradanlaşmış vakalardandı. Avrupalı köylü de tıpkı Osmanlılardaki gibi toprağını terk ederek bu duruma tepki vermekteydi. Ayrıntılı bilgi için Bkz. (Ruff 2011, 72-85)

bir tarihte kaleme alınan Malatya ve Karaman Kanunnâmelerinde bazı sancak beyi ve subaşlarının çeşitli vergiler ihdas ederek reâyâyâya yüklendikleri belirtilerek bütün bunların bid'at olduğu ve padişahın emri ile ref edildiği vurgulanmaktadır (Akgündüz 1993, 267; Ö. L. Barkan 2001, 42-45). I. Süleyman devrinde (1520-1566) kaleme alınmış sancak kanunnâmeleri ve adaletnâmeler askerîlerin reâyâyâya yönelik menfi tutumlarını ve ihdas ettikleri bid'atları önlemeye yönelik hükümlerle doludur⁴⁵⁶. Bu dönemde zamanın müşahitlerinin yazdıkları, kanunnâmelerde vurgulanan durumu somutlaştırmaktadır. 1524 yılında Anadolu'yu gezen Celâlzâde bazı ehl-i örf ve kadılar tarafından reâyâyâya baskı yapıldığını ve mamur yerlerin harap hâle geldiğini gözlemlemiştir (Heyd 1973, 212). XVI. yüzyılın ilk yarısında bazı sancaklarda yaşanan münferit olayların XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte tüm imparatorluk coğrafyasını saran bir hal aldığı görülmektedir.

Askerî sınıf üyelerinin reâyâyâya kötü muamelede bulunması ve kanuna aykırı bir dizi bid'atın hayat bulmasının arkasında XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte yaşanan sosyo-ekonomik problemler ve idari düzendeki değişimlerin yattığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde devlet kadroları rüşvet veya pişkeş/caize ile alınıp satılabilmesinden ötürü taşrada görevli birçok idârecinin büyük miktarlarda borcu bulunmaktaydı. Çünkü kadrolara atanabilmek için payitahta görevli üst düzey yöneticilerin talep ettiği parayı ödemek zorundaydılar. Ayrıca ödediği yüksek meblağlar ile makam sahibi olanlar harcadıkları tutarı telâfi edebilmek için reâyâyâya yüklenmekteydi (Selânikî 1999, 479, 504, 511).

⁴⁵⁶ Örneğin 1530 tarihli Kemah Sancak Kanunnâmesine göre muhtesibler görev alanları dışında olan karyeleri gezerek reâyâdan zorla para toplamaktaydılar (Akgündüz 1992b, 562). 1540 tarihli Para Voyvodaları Yasaknâmesi'ne göre kadılar naiblikleri iltizamla sattıklarından naibler zararlarını çıkarmak için reâyâyâya yükleniyorlar, resm-i kısmet alabilmek için ölenlerin terekelerini zorla taksim ediyorlardı. Ayrıca naib ve voyvodalar kadı hükmü yokken reâyâyâya işkence ediyorlardı (Akgündüz 1993, 314, 316-317). 1544 tarihli Kayseri Sancak Kanunnâmesi'ne göre sipahiler reâyânın yerlerini zorla ellerinden almaktaydı (Akgündüz 1993, 57). 1542-1543 (H. 949) tarihli Bağdad Kanunnâmesi'ne göre sancak beyi, subaşı ve sipahiler reâyâyâyı zorla kendi işlerinde çalıştırmaktaydılar (Akgündüz 1992b, 186). 1545 tarihli Pojega Kanunnâmesi'ne göre şer'i ve örfi vergileri toplama hakkı bulunanlar icazet akçesi, resid akçesi, sancak beyleri kadılar ve voyvodalar otluk beha adıyla beşer onar akçe topluyorlar, reâyânın mallarını ellerinden alıyorlardı (Akgündüz 1992b, 332). 1559 tarihli Gerger ve Divriği Sancak Kanunnâmelerine göre, ne zaman Gerger'e bir emin veya subaşı tayin edilse selamlık akçesi adı altında reâyâdan para topluyor, Divriği Sancak Kanunnâmesine göre ise subaşlar zorla reâyânın yemlerini ve yemeklerini alıyorlardı (Akgündüz 1993, 249-250, 262). 1560 tarihli Semendire Adaletnâmesi'ne göre sancak beyi kanuna muhalif vergi topluyor (Akgündüz 1992b, 379), 1565 tarihli adaletnâme'ye göre ise subaşı, sipahi, voyvoda, naib ve kudretli kimseler reâyânın kızlarını zorla nikahlıyor, avretlerinden boşatıyorlardı (Akgündüz 1993, 25).

Failler	%	Failler	Sayı
Sipahi	79 (19,3)	Levent/Suhte	12 (%2,9)
Eşirrà sıfatıyla zikredilenler	59 (%14,4)	Emin/Beytülmal Emini	9 (%2,2)
Naib/Muhzır	49 (%12)	Dizdar	9 (%2,2)
Sancak beyi/Bey	43 (%10,5)	Vüzera	6 (%1,4)
Subaşı	25 (%6,1)	Alaybeyi	3 (%0,7)
Kadı	24 (%5,8)	Müteveli	2 (%0,5)
Voyvoda	19 (%4,6)	Ribahor	2 (%0,5)
Mültezim	17 (%4,1)	İşeri	1 (%0,3)
Kethüda	16 (%4)	Yayabaşı	1 (%0,3)
Yeniçeri	16 (%4)	Metropolit	1 (%0,3)
Çavuş	15 (%3,6)	Elçi	1 (%0,3)

Tablo 15: Zulm ve Te'addi Suçlarını İşleyen Failler

Vesikalara yansıyan örneklerde halka zulüm suçlarının faili (%19,3; Bkz. Tablo 15) ve köylünün birinci dereceden muhatabı olan tımarlı sipahiler, memur oldukları seferin masrafını kendi ceplerinden karşılamak zorundaydılar (İnalcık 2003, 52-54, 118). XVI. yüzyılın ikinci yarısında doğuda ve batıda yaşanan harplerin sonu gelmez ve ganimet getirmeyen bir yapıda olması sipahinin ekonomik açıdan zarar etmesine sebep olduğundan, kimi sipahilerin memur oldukları seferlerin masraflarını reâyânın üzerine yıktığı ve zorla para topladıkları, hatta bazı durumlarda reâyâdan para toplamak için sefere katılmakla görevli olmasalar bile seferleri bahane ettikleri görülmektedir (MD 55, 155; MD 75, 187). Gelirlerini belirli bir seviyede tutmak isteyen veya memur kılındığı bir seferin masraflarını çıkartmak isteyen sipahinin reâyânın malını ve parasını alırken kullandığı pek çok yöntemi vardı. Bu sipahiler yeni vergiler ihdas ederek, köylülere suç isnadı yoluyla cerime akçesi toplayarak, kendi tımarı dâhilinde bulunan veyahut bulunmayan köyleri basıp reâyânın mallarını alıp, çocuklarını ve kölelerini kaçırıp esir niyetine satarak, zorla eşlerinden boşatıp istedikleri kişilere nikahlayarak vergi vermekle yükümlü halka zulmetmekteydi (İnalcık 2003, 52-54, 118; MD 3, 868, 1080; MD 6, 528, 460, 540, 1165, 1348; MD 34, 564; AŞS 2, 347). Sipahiler elinden vukua gelen zulüm olaylarını önleyebilmenin ilk yolu olarak sipahiler görevlerinden azledilirlerdi (MD 6, 353)⁴⁵⁷. Bazı sipahilerin reâyâya yönelik menfî davranışlarını önlemenin nihai çözümü ise tımarlı sipahilerin yerine yasakçı namıyla yeniçerilerin istihdam edilmesinden geçiyordu (Yücel 1988, 9;

⁴⁵⁷ Halka zulmeden sipahinin tımarının alınması, sipahi ile devlet arasındaki bağı koparmaktan başka işe yaramıyordu. Tımarları alınan mazul sipahiler suç isnat ederek cerime akçesi almaya devam etmekteydiler (MD 75, 404).

Ö. L. Barkan 1979, 301). Ancak bu çözüm pek fayda vermemiş reâyâyâya zulüm açısından herhangi bir değişiklik yaşanmamıştır. Zira bu kez de bazı yeniçerilerin reâyâyâya türlü yollarla zulmettiği görülecektir (MD 10, 49; MD 55, 317; MD 75, 57; MD 5, 1238; AŞS 5, 348, 354)⁴⁵⁸.

Bununla birlikte ehl-i örf içerisinde bazı kişilerin kapılarında besledikleri sekbanların giderlerini karşılayabilmek için reâyâyâya yükledikleri bilinmektedir (Faroqhi 2004, 564; Akdağ 1999, 90-92). Örneğin 1559 yılına ait bir mühimme hükmüne göre Cessan sancak beyi reâyâdan zorla para topluyor, cerime adı altında akçelerini alıyor ve reâyâyâyı bütün işlerinde zorla istihdam ediyordu (MD 3, 212, 220)⁴⁵⁹. Bölgelere göre farklılık arz etmekle birlikte cerime akçesi değişen oranlarda subaşı, sipahi ve sancak beyinin hakkı idi. Serbest tımarlarda ise bu hak tamamı ile sipahiye aitti (Akgündüz 1992, 317; Uluçay 1944, 210). Fakat bazı sancak beyleri serbest tımarlardaki reâyânın ödemesi gereken cürm-i cinayat resmini yasak olmasına rağmen kendileri toplamaktaydılar (MD 7, 1954). Kimi sancak beyleri halka salmalar salarak zorla yağ, bal, koyun, tavuk ve odun topluyorlar, reâyânın kızlarını zorla nikâhlıyorlardı (MD 3, 1154; MD 6, 1099; MD 12, 888). Reâyâdan zorla para toplamak hususunda bazı sancak beyleri ile bölgenin ileri gelenleri birlikte hareket etmekteydiler (MD 3, 1625). Bu dönemde sipahi ve ümeradan bazı kişilerin bazı eşirrâ ile birlik olup köyleri basıp yağmalamak suretiyle reâyâyâya teaddi'de bulunmaları çok sık yaşanan olaylardandı (MD 3, 912; MD 75, 277; MŞS 12, 102, MŞS 11, 92; AŞS 2, 326, 335). Suhte ve levent birliklerinin faaliyetlerini önleme bahanesi sancak beylerine reâyâ üzerine varma imkânı veren bir bahane idi. Örneğin 1604 senesinde Hasankeyf Sancak Beyi, suhte ve leventlerle mücadele ettiği iddiası ile taşraya çıkmış, köyleri yağlamış, beraberindeki sekban birliklerinin reâyânın kızlarını tasarruf etmelerine göz yummuş, köylüyü sebepsiz yere katletmiş, kimilerini esir almış ve para karşılığında serbest bırakmıştı (MD 75, 423).

⁴⁵⁸ "...tahtı kazanıda olan karye halkı tarafından Mustafa ve Himmet ve Hızır ve Ömer nam kimesneler südde-i sadetime gelip hâlâ ol canibde yasaqçı olan yeniçeriler her hane başına akçe ve aylık salıp ziyade zulm ve teaddi eylediklerinde... (AŞS 5, 348)."

⁴⁵⁹ Reâyânın özgürlüğünü kısıtlamak, angarya iş yaptırmak, reâyânın ibadetine engel olmak zulüm olarak görülen diğer eylemlerdir (MD 3, 185, 918; MD 6, 1100; AŞS 7, 187b).

Sancak beyleri başta olmak üzere askerî sınıfa mensup olan bazı kişiler köylere salma salarak bal, yağ, hububat, küçükbaş hayvan gibi temel gıda maddelerini reâyâdan zorla tahsîl ediyorlardı. Hatta bu işi muayyen hâle getiren yöneticiler bulunmaktaydı. Mesela, Semendire Sancak beyinin voyvodaları her 3-4 ayda bir karyeleri dolaşarak “azıklık” adı altında küçükbaş hayvan ve hububat topluyorlardı (MD 12, 888)⁴⁶⁰. Ankara’da görevli voyvodalar köylere salma salarak gıda maddeleri topluyor, gah suç isnat ederek cerime adı altında gah bila sebep reâyânın parasını alıyordu (AŞS 7, 136a, 139a). Kimi sancak beylerinin veya diğer görevlilerin sık sık salgın salmaları reâyâdan olanların da bu durumu istismar etmelerine yol açmaktaydı. 1564 tarihli mühimme hükmüne göre İspir kazasında bazı zimmiler kadı marifeti veya beylerbeyi emri olmadan salma salmışlar ve bin altından ziyade mal, para ve yağ, bal, buğday gibi gıda maddeleri ile koyun toplamışlardı (MD 6, 210). 1571 senesinde Badracık kazasında reâyâdan bazı kimseler voyvodanın adamları olduklarını iddia ederek reâyânın parasını ve mallarını almışlardı (MD 12, 414). Ümeranın voyvoda, kethüda gibi memurlar vasıtasıyla reâyâdan topladığı cerime veya salmaların düzenli bir vergi hâline gelmesi reâyânın toprağını terk etmesi ile sonuçlanıyordu (MD 3, 622; MD 12, 133, 538; MD 34, 132; AŞS 2, 333).

Askerîler içerisindeki bazı kişiler genellikle meşru bir görevi suiistimal ederek reâyânın zor durumda kalmasına yol açıyorlardı. Vergi toplamak için görevlendirilen memurların görevlerini kötüye kullanarak reâyâdan ziyade miktarda vergi toplamaları bu duruma örnek teşkil etmektedir (MD 3, 116; MD 6, 1007, MD 7, 2019; MD 12, 553). Örneğin 1605 senesinde Kıbrıs Beylerbeyi olan Cafer Paşa, gayrimüslim reâyânın ödemesi gereken vergilerden olan cizyeyi kanunda belirtilenden fazla toplamıştı (MD 75, 214)⁴⁶¹. Mora’da reâyâdan hasıl olan öşrü toplamakla görevlendirilen Voyvoda Küçük Ahmed öşrü iki misli toplayıp ortadan kaybolmuştu (MD 7, 2579). 1600 senesinde Ankara’da görevli sipahiler şehrin etrafında yer alan üzüm bağlarından hasıl olan bağ resmini toplamanın yanı sıra kanunda bac-ı pazar,

⁴⁶⁰ 1516 tarihli Semendire Eflakileri Kanunnâmesi’nde Semendire’de voyvodaların çeşitli yöntemlerle reâyânın mallarını aldıkları görülmektedir. I. Selim (1512-1520) döneminden itibaren reâyâyâ zulmeden Semendire voyvodaları hakkında çeşitli düzenlemeler yapılmışsa da zulmü önlemek mümkün olmamıştır (Akgündüz 1991, 460).

⁴⁶¹ Hakkında halka zulmettikleri gerekçesi ile şikâyet bulunanlar arasında vezirler gibi üst rütbeli kimseler de bulunmaktaydı (MD 7, 2034, 2035). Mustafa Paşa, Mekke’de reâyânın rızası yokken zorla mallarını almış, suç isnat ederek cerime almıştı (MD 7, 2036, 2037, 2038, 2046).

pazar yerinde alınması gerekirken kanuna aykırı bir şekilde bac-ı pazar toplamaktaydılar (AŞS 7, 144a). Kürekçi akçesi toplamakla yükümlü kadınlar ve naibler arasındaki bazı kişilerin sık sık bu durumu suiistimal ederek reâyâdan yüksek miktarlarda para topladıklarından daha önce de bahsedilmişti (MD 6, 1131).

Devlete ait vergi gelirlerinin peşinen mültezimlere verilmesi anlamına gelen iltizam sistemi reâyâyâya yönelik menfi uygulamaların ortaya çıkmasına zemin hazırlayan bir etken hâline dönüşmüştür. Yüksek meblağlarla bir yörenin iltizamını alan bazı kişiler ödedikleri parayı misli ile çıkarabilmek için reâyâyâya zulmediyorlardı (MD 3, 557, 1549; MD 6, 101, 461, 1232; MD 12, 457). Eceli ile ölmüş kimseleri katledildi göstererek halka zulmetme, halktan cerime akçesi alma yalnızca kadınların veya asayişin temininden sorumlu görevlilerin işledikleri bir suç değildi. I. Süleyman Kanunnâmesine göre mahalle veya köy havalisinde maktul bulunması hâlinde, katil bulunamaz ise mahalle veya köy ahali si diyet ödemek zorundaydı (Akgündüz 1992, 299). Bu durumun farkında olan Halep'e bağlı Hubul nahiyesi mültezimlerinden Mansur, eceli ile ölmüş bir kimseyi mezardan çıkarıp kafasını kesmiş ve nahiyeye tabi Yakman adındaki köyün yakınlarına bırakarak, "*karyenüz kurbinde maktul bulundu*" diyerek köy ahalisinden diyet almıştı⁴⁶². Bu dönemde subaşılık gibi asayişin temininden sorumlu bir makamın iltizam ile alınır satılır olması neticesinde para vererek subaşılık makamını elde eden mültezimlerin yaptıkları ödemenin bedelini reâyâdan çıkardıkları görülmektedir (MD 6, 794, 935, 1275; MD 54, 330).

Askerîlerin menfi davranışları neticesinde çaresiz kalan reâyânın mahkemeye gidip hakkını aramasına imkân yoktu. Reâyânın hak arama çabası zaman zaman askerîler tarafından engellenmekte, şikâyetçi olanlar işkenceye maruz kalmakta, hatta bazı örneklerde görüldüğü üzere katledilmekteydi (MD 7, 2081; MD 12, 538; MD 34, 82, 564; MD 5, 390). Bu sebeple reâyâ kendilerine zulmeden idâreciler hakkında çoğu zaman hakkını aramaktan aciz kalmaktaydı. Görevinin başında bulunan, görev süresi dolmayan, idâreciler hakkında şikâyette bulunmak oldukça zordu. Zalemeden olan

⁴⁶² "*Haleb kazâsına tâbi 'Hubûl nâhiyesi halkı âdem gönderüp; 'Nâhiye-i mezbûreye tâbi 'Yakmân nâm karyeden İbrâhîm nâm kimesne hasta olup kendü evinde fevt olup karye-i mezbûre halkı müteveffâ-yı mezbûri defn itdüklerinden sonra Mansûr nâm mültezim meyyiti makbereden çıkarup basın kesüp karye-i mezbûre kurbinde bırağup ba 'dehû; 'Karyenüz kurbinde maktûl bulundu.' diyü ahâlî-i karyeye diyet salup hılâf-ı şer' akçaların alup ve bundan mâ-adâ fukarâyâ hılâf-ı şer' te 'addîsinün nihâyeti yokdur.. (MD 6, 571).*"

idârecinin görev süresi dolar dolmaz reâyâ yeni tayin edilen idârecinin kapısında soluğu alır, sabık yönetici hakkında şikâyetle bulunurdu. Örneğin 1565 yılına ait mühimme hükmüne göre; Sirem Sancağı beyi iken halka çeşitli zulümleri olan Bayram hakkındaki şikâyetler ancak bir başka sancağa tayin edildikten sonra ortaya çıkmıştı (MD 6, 1228). Bir başka olayda ise; 1605 senesinde Ergene kadısının huzuruna çıkan reâyâ, sabık Kadı Ahmed hakkında köylerine gelerek hububatlarını ve akçelerini zorla aldığı yönünde şikâyetle bulunmuştu (MD 75, 218). Buna rağmen reâyâyâ zulmettiği yönünde hakkında şikâyet bulunan veya kanaat oluşan kimseler gizliden veya açıktan teftiş edilmeden cezalandırılmazdı. Reâyâyâ zulmettiği iddiası ile hakkında şikâyet bulunanlar, şikâyetleri soruşturmak için görevlendirilen mehâyif müfettişlerine rüşvet vererek olayı örtbas etmenin yanı sıra verdikleri rüşvetin bedelini yine reâyâyâ ödeatabiliyorlardı⁴⁶³. Teftiş neticesinde suçu sabit olanlar devlet görevinden azledilirlerdi (MD 6, 650, 888, 1099; MD 7, 1829, 2262).

Osmanlı Kanunnâmelerinde reâyânın üzerinden zulmü defetme görevi kadılara verilmiştir⁴⁶⁴. Ancak buna rağmen adaletin gözeticisi konumunda bulunan kadılar içerisinde reâyâyâ yüklenenler bulunmaktaydı. Uzun mâzûliyet süreleri ve kadılıkların rüşvetle alınır satılır olması (Selânikî 1999, 827) yüzünden bir kadı kadılık elde ettiğinde zararını karşılama maksadıyla reâyâyâ yüklenmekteydi. Örneğin, 1564 yılında Trablus kadısı olan Abdulkadir emri altındaki naiblikleri iltizam ile satışı çıkardığı, resim alabilmek adına karye karye gezerek reâyâ arasındaki ihtilafı meseleleri hüccetine 1 altın tayin ederek zorla sicile kaydettiği, cebren halkın topraklarını aldığı ve avâriz adı altında usulsüz para topladığı için görevinden uzaklaştırılmıştı (MD 6, 224). Reâyâyâ zulmettiği gerekçesi ile görevinden azledilen kadılar, mazul duruma düştüklerinde de reâyâyâ karşı menfi davranışlarını sürdürmeye devam ediyorlardı (MD 75, 134). Ayrıca kimi kadılar kendi ceplerinden mirîye

⁴⁶³ “...kasaba-i Surhisar’da sâkin Kara Sinân nâm nâib vilâyet fukarasına ben sizin için mehâyif müfettişine külli akçe virdüm deyu fuzuli karye be karye gezüb fukaradan yüz seksen bin mikdârı akçe tevzi’ idüb... (MD 75, 156).”

⁴⁶⁴ 1516 tarihli Niğbolu Kanunnâmesi’nde: “ve eğer kadılar vilâyete zulm olduğun bilüb subaşılara veyahut tımar erenlerine veya sancakbeği ve voyvodalarına nisbet eyleyüp re’ayanın üzerinden zulmü def’ eylemeyeler ve def’ eylemeğe kâdir olmadığı vakit bâb-ı mu’âllâyâ arz eylemeyeler, azline ve redlerine sebeb ola (Akgündüz 1991, 417; Ö. L. Barkan 2001, 270).”

ödemek zorunda kaldıkları harcları reâyâdan tahsîl ederek zararlarını kapatma derdindeydiler⁴⁶⁵.

1525 tarihli Mısır Kanunnâmesine göre kadılar görev yerlerindeki naiblikleri iltizam ile satarak kazanç elde ediyorlardı (Akgündüz 1993, 134). İltizamla naiblik görevini alanlar da kadılara benzer şekilde davranarak makam için ödedikleri parayı reâyâdan çıkarabilmek için halka zulmediyorlardı (MD 5, 1685). Bazı naibler sık sık köyleri dolaşarak hiç kimse şikâyetçi değilken köylü arasındaki meseleleri sicile kaydederek hüccet hakkı adı altında reâyânın paralarını almaktaydılar (MD 10, 263, 276). Reâyâdan çeşitli adlarla alınan resimler çoğu zaman kanunda belirtilen miktarın çok üzerinde meblağlara ulaşabiliyordu. Örneğin 1596 tarihli Rumeli Eyaleti Adaletnâmesi'ne göre hüccet hakkı 26 akçe olması gerekirken, görevliler 300-400 akçe almaktaydılar (Akgündüz 1992, 330; Akgündüz 1994, 622-623). Reâyâyâ zulümde bulunan kadılar ve diğer mahkeme görevlileri görevlerinden uzaklaştırılırdı (MD 6, 903, 931, MD 7, 2578; MD 9, 50; MD 34, 313; MD 5, 1901; MŞS 12, 158; Bkz. Belge 18). Her ne kadar merkezî idâre reâyâyâ zulmü sabit olanın ref' edilmesini emretse de ümera ve â'yân içerisinde destek bulan failer görevlerine ve reâyâyâ zulmetmeye devam etmekteydiler (MD 7, 2073)⁴⁶⁶. Görevlerine devam etme şansı bulamayanlar ise suhte, levent bölüklerine katılarak reâyânın mallarını, çocuklarını zorla almaktan geri durmamaktaydılar (MD 5, 182; MD 75, 404).

Bazı voyvoda ve naiblerin zulüm suçları kapsamına giren reâyânın mallarını zorla alma, salgın salma ve diğer kanunsuz işleri yapmaları iki ihtimal çerçevesinde değerlendirilebilir. Öncelikli olarak taşrada görevli sancak beyi, kadı gibi amirler emirleri altındaki görevlileri denetleme ve kontrol etme hususunda sorun yaşamaktaydılar. Bir diğer ihtimal ise mezkûr görevlilerin amirlerinin izni ve bilgisi

⁴⁶⁵ "Rahova Kâdîliği re'âyâsı Südde-i Sa'âdetüm'e âdem gönderüp şöyle arzylediler ki: Bi'l-fi'l kâdîları Mevlânâ Süleymân için; "Bu sene kürekçi nâmıyla her hânedan yüz ellîşer akça alup kürekçi ile gitdükdün sonra yine gelüp; "Benüm kürekçi tesliminde küllî harcum gitmişdür." diyü tekrâr avâriz salup... (MD 12, 966)."

⁴⁶⁶ "...Sen ki Mendelic kâdîsısın, Dergâh-ı Mu'allâm'a mektûb gönderüp; Nâyib olan Abbâs on beş yıldan ziyâdedür ki, nâyib olup re'âyâyâ zulmi olup niyâbetden ref'iyçün hükm-i şerîf gelüp ref' olunup ümerâ ve ba'zı a'yân mu'in olmağla girü nâyib olup fukarâyâ zulm ü te'addî eylemekden hâlî olmaduğın... (MD 7, 1842)."

dâhilinde zikredilen menfi eylemleri gerçekleştirdikleri yönündedir⁴⁶⁷. Bilhassa reâyâyâ zulmettiği gerekçesiyle şikâyet edilen naiblerin ref' olunsalar bile bir şekilde mevkilerini korumaları bu ihtimali güçlendiren bir etkendir⁴⁶⁸. Her iki durum da devlet otoritesinde zafiyete ve dolayısı ile asayiş problemlerine yol açmaktaydı.

Suç isnat etme konusunda cerime akçesi alma hakkına sahip subaşılardan kadı, naib ve voyvoda gibi asayiş ve adaletin temininden sorumlu görevliler ile iş birliği yaptıkları görülmektedir. Bu ortaklıkta bazı kadılar insanlara suç isnadında bulunuyor, subaşılardan da cerimelerini alıyordu. Muhtemeldir ki toplanan cerime akçesini bu subaşı ve kadılar aralarında pay ediyorlardı (MD 6, 202).

Halka zulmedenler görevlerinden azledilmenin yanı sıra soruşturma bitene kadar hapis cezasına çarptırılırdı (MD 5, 80, 1983; MD 55, 33). Asli ceza olarak siyaset (MD 6, 101), kürek cezası (MD 6, 202, 210, 234, 636) ve sürgün gibi cezalar verilebilirdi (MD 6, 252, 614; MD 5, 32; MD 7, 62).

4. SUHTE-LEVENT BİRLİKLERİNİN YASA DIŞI FAALİYETLERİ

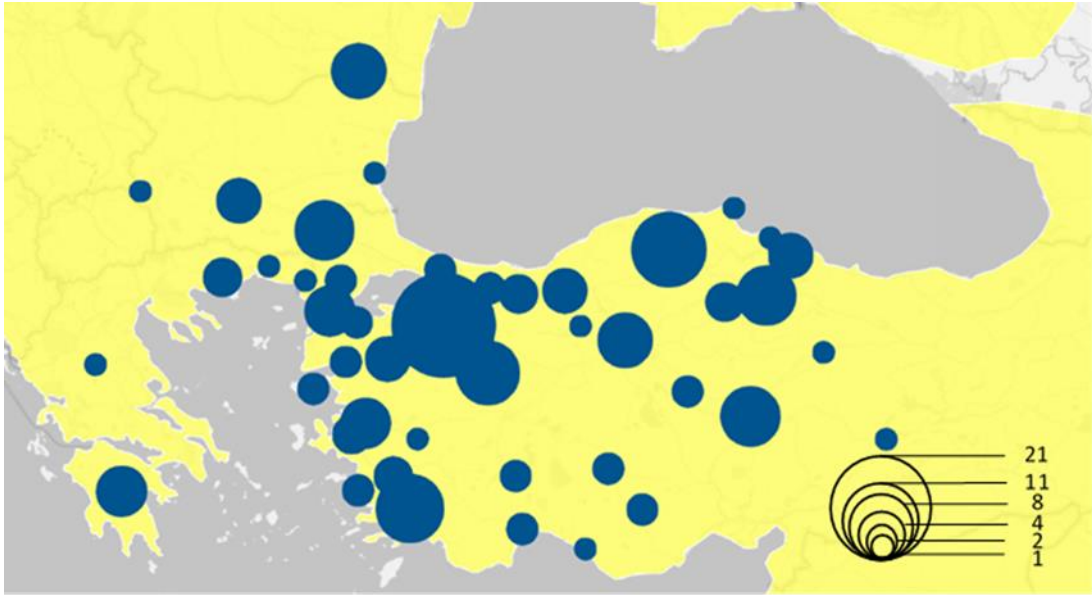
Suhte ve levent gruplarının varlığı toplumsal, ekonomik ve idari yapıda meydana gelen arızaların bir tezahürü olmasının yanı sıra XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren asayişin bozulmasının temel sebeplerindedir. Savaş dönemlerinde harp meydanında gösterdikleri yararlıklarla övgüye mazhar olan leventler, savaşı geçiren dönemde reâyâyâyı canından bezdiren eylem ve davranışların merkezinde yer almaktaydı. Öte yandan ehl-i şer'in sahip olduğu imkânların büyümesine kapılarak medreseleri dolduran ve devlet kadrolarına yerleşmeyi uman işsiz gençler (Akdağ

⁴⁶⁷ 1571'de Konya'da subaşı olan kimse köyleri dolaşarak beylerbeyi istedi diyerek reâyâdan arpa, saman, bulgur, tarhana, yağ ve bal gibi gıda maddelerini cebirle toplamaktaydı (KoŞS 2, 261).

⁴⁶⁸ Naibler reâyâyâyâ zulümlerinin üstünü örtmek için bağlı buldukları kadılara rüşvet vermekteydiler (MD 55, 189). "Sen ki Sancak Beyisin mektub gönderüp kasaba-i mezbûrede imâm ve hatib olan Abdülvehhâb için yirmi yıldan mütecâvizdir ki niyâbet idüp fukarâyâ envâ'-ı te'addî eyleyüp fukarâ mezkûrdan mütedaccirü'l-hâl oldukları ecilden iki defa niyâbetden ref' olunmağičün evâmîr-i şerîfe virilüp Kadılar himâyet eylemekle henüz ref' olmayup re'âyâyâyâ zulm ve te'addî eyledüğün bildirmişsin... (MD 39, s.193)."

1946, 31), devlet kadrolarındaki istihdam problemi karşısında Anadolu'yu yakıp yıkmaya başlamışlardı⁴⁶⁹.

Osmanlı coğrafyasında asayiş tehdit eden eylemlerin öznesi durumunda bulunan suhtelerin hareket alanı daha çok Orta ve Batı Anadolu'da medreselerin yoğun olarak bulunduğu yerleşimler iken⁴⁷⁰, leventlerin ise Rumeli bölgesinde⁴⁷¹ ve Ege Denizi'nin kıyıya yakın bölgelerinde etkili oldukları görülür (Akdağ 1999, 122-152, 160-162; Bkz. Harita 14).

Harita 14: Suhte ve Levent Birliklerinin Yoğun Olarak Eylemde Bulunduğu Alanlar

Bu dönemde 10 kişilik veya 2 bin kişilik ordu büyüklüğünde kalabalık gruplar hâlinde hareket eden suhteler (MD 55, 375; MD 75, 143), iaşelerini, medrese talebelerinin barınması için hizmet veren imarethanelerden karşılıyorlardı⁴⁷². Bir suhte

⁴⁶⁹Esasen suhtelerin asayiş bozan eylemlerinin ilki, Heyd'in neşrettiği I. Süleyman Kanunnâmesinde zikredildiği üzere, II. Bayezid (1481-1512) devrinde 1502 senesinde Bursa'da asesleri mecruh etmeleri olabilir. Ancak XVI. yüzyılın başında Bursa'da yaşanan bu örnekle, XVI. yüzyılın ikinci yarısında Orta ve Batı Anadolu'da yaşanan suhte isyanlarının benzer sebeplerden çıkıp çıkmadığı hakkında fikir yürütmek güçtür. "...ve Bursa'da bir nice suhteler şeyhiyle aseslerin üzerine gelüb bir nicesin mecruh edüb anı dahi padişah-ı alem penah salb itirdi (Heyd 1973, 68)."

⁴⁷⁰Mesela Bursa'da 1585 yılında 40-50 medrese vardı ve bu medreselerin her birinde kefil olmayan ve suhte namına gezinip reâyâya teaddi'de bulunan 40-50 kişilik gruplar bulunmaktaydı (MD 55, 254).

⁴⁷¹Asayiş sağlama adına Anadolu'da karışıklıklara neden olan leventlerin Rumeli'ye geçişlerini önlemeye yönelik yaptırımlar uygulansa da levent taifesi, donanma için hazırlanan kürekçi birlikleri arasına karışarak Rumeli'ye geçmenin yollarını bulmaktaydı (MD 3, 783).

⁴⁷²Bu arada imaretlerde kalan suhteler arasında tam bir birlik olduğu söylenemez. İmaretler sık sık suhteler arasında yaşanan kavgalara sahne olmaktaydı (MD 7, 1657). Muhtemelen kavga sebepleri

imarethaneye gelerek kendi istihkakı ile birlikte yoldaşları için de yemek alıyordu. İmarethanede görevli olanlar çoğu zaman suhtelerin bu hareketine karşı can korkusundan tepkisiz kalmaktaydılar (MD 3, 193; MŞS 11, 74). Zira karşı koyulması hâlinde suhteler kılıçlarına davranarak imarethanedeki görevlileri darp etmekten veya katletmekten çekinmiyorlardı (BŞS A-121, 42a).

Her ne kadar düzene tepki göstermek amaçlı eylemlerde bulunsalar da suhte birlikleri, mevcut düzenin kendilerine sunduğu imkânları kullanmaktan çekinmemektedirler. Medreseler, bir anlamda suhte eylemlerinin merkez üssü idi. Suhteler bağlı buldukları medreselerin civarında eylemler gerçekleştirmektedirler (Akdağ 1999, 72). Suhte eylemlerinin yoğunlaştığı zaman dilimleri bahar ve yaz aylarıydı, soğuk ve çetin geçen kış mevsimini medrese veya imaretlerde konaklayarak geçirirlerdi (MD 7, 1223). Asayiş bozan eylemlerine rağmen suhtelerin medrese, imarethane gibi mekânları mesken tutmuş olmaları, bu mekânlarda görevli olan üst düzey yöneticilerin suhtelere karşı müsamahakâr tutum ve davranışlarda bulduklarının göstergesidir (S. Faroqhi 1995, 52-53). Başta müderrisler olmak üzere ilmiye silki içerisinde yer alan kadı, naib gibi idârecilerin suhteleri koruyup kolladıklarına ve birlikte hareket ettiklerine (ya da en azından suhtelerden çekindikleri için onlarla birlikte hareket etmek zorunda kaldıklarına) dair arşiv vesikaları içerisinden pek çok örnek sunmak mümkündür (MD 6, 1301; MD 7, 1223; MD 34, 478; BŞS A-166, 58).

Suhte eylemlerinin esas amacı kendilerine yandaş toplama niyetiyle reâyânın çocuklarını zorla alı koymak veya reâyâdan para toplamaktı (Akdağ 1999, 169). Suhtelerin bu amaç doğrultusunda en sık işlediği suç haneye tecavüzdür. Haneye tecavüz veyahut vesikalarda geçtiği tabirle ev basmak suhtelere temelde amaçladıkları iki şeyi birden elde etme şansı sunuyordu. Ev basıp yağmalamak suretiyle maddi kazanç sağlıyor, reâyânın çocuklarını kaçıarak gruplarındaki üye sayısını artırmış oluyorlardı (MD 6, 1036; MD 3, 1074; AŞS 1, 209; BŞS A-121, 52a).

arasında her talebeye tahsis edilen günlük istihkakın belirli gruplar tarafından gasp edilmesi de yer alıyordu. Bazen suhteler arasında vukua gelen anlaşmazlıklar cinayetle sonuçlanabilirdi. 1559 senesine ait mühimme kaydına göre Akyazı kazasında yaşanan olayda Karacan-oğlu Cafer adındaki suhte bir başka suhteyi öldürmüştü (MD 3, 453).

Grup üyelerinin iaşesini temin amacıyla bazı suhtelerin reâyâdan usulsüz olarak para toplamaları veya salma salmaları sık yaşanan örneklerdi. 1608-1619 yılları arasında Anadolu'nun Celâliler eliyle nasıl tahrip edildiğini gözler önüne seren Polonyalı Simeon suhtelerin köyleri haraca bağladığını yazmıştı (Andreasyan 2013, 34). Merkezî idârenin üst üste gelen seferlerin masraflarını temin etmek amacıyla neredeyse olağan hâle getirdiği avâriz vergisi suhteler tarafından sık sık istismar edilmekteydi. Suhte birlikleri avâriz vergisi adı altında reâyâdan para toplamaktaydılar (MD 3, 157, 411). Buna mukabil cerr (toplama) veya nezir (adaklık) akçesinin yanı sıra Müslümanlardan zekât ve sadaka adı altında, Yahudi ve Hıristiyan tebaadan ise hamr akçesi adı altında para toplamaktan, köylere salma salmaktan ve askerîlerin evlerini basarak onları katletmekten çekinmemekteydiler (MD 3, 411, 452, 1074; MD 6, 1036, 1234; MD 7, 1241; MD 3, 904).

Bazı suhteler umumiyetle ekonomik durumu reâyâ sınıfına nispetle daha iyi olan askerî sınıf üyelerinin ve reâyâdan varlıklı kimselerin evlerini basmaktaydılar. Bilhassa sipahilerin sefer dönemlerinde yerlerini yurtlarını terk ederek harp meydanına koşması suhte grupları açısından elverişli bir ortam oluşturmaktaydı⁴⁷³. Sefer zamanlarını fırsata dönüştüren suhte grupları sipahilerin evlerini basarak evde bulunanlara zulmetmekteydiler (MD 3, 969; MD 6, 1360, MD 55, 290). Sipahi ve sancak beylerinin sefere gitmesi yalnızca kendi aileleri açısından bir tehlike oluşturmuyordu. Askerîn seferde olduğunu bilen suhteler daha kolay bir şekilde reâyâyı rencide etmeye başladıklarında, zulme karşı reâyânın tek çaresi surları olan şehirlere çekilmektir⁴⁷⁴. Suhte eylemlerinin hat safhaya ulaştığı dönemlerde sancak beylerinin sefer görev emirleri iptal edilerek muhafazaya kalmaları ve suhte belası ile mücadele etmeleri emredilmekteydi⁴⁷⁵. Ayrıca suhtelerin faaliyetlerini engellemek ve

⁴⁷³ *Askerîlerin seferde olması leventlerin de işine geliyordu. 1568 senesinde Menteşe sancağında faal olan Hüseyinkulu adındaki levent sancak beyinin seferde olmasını fırsat bilerek ilkbahardan kışa değin reâyânın mallarını yağmalamış, 15 kişiyi katletmişti (MD 7, 1296, 1297).*

⁴⁷⁴ "...re'âyânun mütemevvil olanları ve ehl [ü] iyâl[i] olanların ba'zıları âhar vilâyete gitmek ve ba'zı kal'alara girmek üzere iken sancakbeği vü sipâhiler sefer-i hümayûnuna girdüklerinde hisârsuz yirlerde karâr eylemek ve tüccâr ticâret itmek ve ümenâ tâyifesi mukâta'âdan mâl tahsîl itmek müyesser olmayup... (MD 7, 1277)."

⁴⁷⁵ "...Boli beği Mehmed Beğ'e hüküm ki: Livâ-i mezbûrda eşkiyâ ve sûhte tâifesi zuhûr idüb re'âyânun evlerin basub katl-i nefis itmekden hâli olmadıkları ecilden bu sene sefere gitmeyüb muhafazada olman emr idüb buyurdum ki (boş) vardukda sancağın zu'amâ ve erbâb-ı timarın alaybeğilerine koşub sefere gönderüb dahi sen bi'z-zât muhâfazaya me'mûr olan sipâhiler ile muhâfaza hizmetinde olub eşkiyâ ve sûhte tâifesinin fukarâyâ zulm ü te'addîlerini def' idüb hüsn-i tedbîr ile ele getirüb emân vormeyüb haklarından gelesin... (MD 59, 220)."

suhte belasından reâyâyı muhafaza etmek için düşük halli sipahilerin görevlendirilmesi, il erlerinden yararlanılması, her köyde gençlerden yiğitbaşı seçilmesi, sefer zamanlarında muhafazaya kalan sipahilerin il erleri ile birlik olarak suhtelere karşı mücadele etmeleri İstanbul'dan gönderilen emirlerde talep ediliyordu (MD 34, 308; MD 59, 18, 133, 279).

Suç işleyen suhteler yakalanacaklarını anladıkları anda başka bir sancağa geçerek ya da sancak sancak gezerek, özellikle serbest tımarlara kaçarak, cezadan kurtulmuş oluyorlardı (MD 34, 267, 268; MD 5, 177, 182, 185). Hatta bazılarının suhte olaylarının sık sık yaşandığı Yeşilirmak havzasından Edirne'ye kadar olan güzergâh boyunca çeşitli eylemlerde bulunarak hareket ettiklerini gösteren örnekler bulunmaktadır (Akdağ 1999, 156-162). 1565 yılına ait bir mühimme hükmüne göre; Kastamonu'da ev basma ve gasp suçlarını işleyen suhtelerin Edirne'de oldukları haberi üzerine yakalanmaları için İstanbul'dan emir gönderilmişti ⁴⁷⁶.

Suhtelerin bu kadar kolay bir şekilde sancaklar arasında hareket etmeleri şehirlerarası yolların da güvenliğini tehlikeye düşürüyordu. Nitekim suhte ve levent birliklerinin eylem alanları arasında şehirleri birbirine bağlayan önemli yollar ve geçitlerin de bulunduğunu hususiyetle zikretmek gerekmektedir. Suhte ve levent birlikleri önemli güzergahlar üzerindeki geçitleri tutarak yolcuların ve özellikle de tüccarın mallarını yağma ediyorlardı (MD 3, 453). Hatta bazı örneklerde suhte ve leventlerin birlikte hareket ederek şehirlerarası yollarda gelip geçenin mallarını yağmaladıkları görülmektedir (MD 3, 485, 487).

Osmanlı Devleti'nde levent tabiri çiftbozan reâyâyı, korsanları, bir kişinin etrafında toplanmaya hazır kimseleri, eşkıyalık edenleri nitelemek için kullanılmıştır. Ayrıca dönemin müelliflerinin, beylerbeyi veya sancak beylerinin kapılarında besledikleri sekban bölüklerini nitelemek için de levent tabirini kullandıkları görülmektedir (Cezar 2013, 12, 17-18, 24). Arşiv vesikalarının işaret ettiği üzere

⁴⁷⁶ "...Hâliyâ vilâyet-i Kastamonı'dan Siyâmî ve Kuloğlu dimekle ma 'rûf sûhte ve Oruç ve Deli Hamza ve Resûl nâm sûhteler dokuz nefer yoldaşıyla ehl-i fesâd olup niçe kimesnelerün evlerin basup ve niçe kimeselerin min-vechin malların alup ve esbabların gâret idüp ele gelmeleri lâzım kimesneler olup hâliyâ Edirne'de oldukları istimâ olunmağın hüsn-i tedbîr ü tedâriük ile ele getürüp kayd u bend ile yarar âdemelere koşup Südde-i sa'âdetime gönderilmesin emr idüp... (MD 5, 184)."

sekban bölüklerinin kimi zaman yol kesip, köyleri basmak suretiyle reâyânın malını yağmalaması ve canına kastetmesi (AŞS 11, 136; KoŞS 1, 216, 218) veya suhtelerin işledikleri suçları konu edinen vesikalarda suhtelerin levent tabiri ile nitelenmeleri⁴⁷⁷ göz önünde bulundurulduğunda; levent kelimesinin genel manada asayişi bozan ve reâyânın toprağını terk etmesine varacak derece olumsuz sonuçları olan eylemlerde bulunan kimseleri nitelemek için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca tımarını veya ulufesini kaybeden, mevcut düzenden memnun olmayan bazı sipahi ve yeniçerilerin yaptıkları eylemler neticesinde levent olarak nitelendirildiklerini eklemek gerekmektedir (MD 75, 143; MD 3, 451; MD 7, 1771). Leventlerin asayişi bozan bir etken olarak tarih sahnesine çıkışı I. Selim (1512-1520) döneminde olmalıdır. Zira seleflerinin aksine I. Selim'in (1512-1520) tertip ettiği Umumi Ceza Kanunnâmesinde ilk kez leventlerin asayişi bozan faaliyetlerini hedef alan bir maddeye yer verilmiştir. İlgili maddeden leventlerin kadınlara ve oğlanlara yönelik menfi hareketlerde bulunduğu ve hamamdan çıkanları rahatsız ettikleri anlaşılmaktadır⁴⁷⁸.

Bu dönemde suhteler ile ilmiye sınıfı arasındaki ilişkinin bir benzeri levent taifesinden olanlar ile ehl-i örf mensupları arasında mevcuttu. Bilhassa vergi toplamakla görevli memurlar ve sipahiler ile kurulan iş birliği neticesinde leventler reâyânın zorla parasını ve mallarını almaktaydılar (MD 3, 116; MD 7, 1771, 1804). Bir Levent birliğinin asker sayısı beş yüzü geçebiliyordu. Leventler köyleri ve evleri basıyor köylünün evlerini yakıyor, kızlarına tecavüz ediyor, erkek çocuklarını kaçırıyor, daha sonra fidye karşılığında kaçırdıkları çocukları ailelerine geri veriyorlardı (MD 75, 229; MD 3, 294, 348; EŞS 1204, 34b). Asayişi bozan eylemlerinin yanı sıra leventler, toplumun benimsediği genel ahlaka mugayir eylemlerin de odağı durumundaydılar⁴⁷⁹. Kaçırdıkları kadınları veya çocukların ırzına

⁴⁷⁷ "...sûhte adına ba'zı levendler...(MD 3, 452), ...Sûhte sûretinde yüz elli dahı ziyâde levend cem' olup...(MD 6, 1036), ...her medresede yigirmi-otuz nefer levend sûhteler gelüp kışlayup...(MD 7, 1223)."

⁴⁷⁸ "Ve avret oğlan olub su olduğu yerden levent tâifesini men' edeler ki, varmayalar. Eğer varırlarsa ta'zir edüb iki ağaca bir akçe cürm alına. Ve kadı hamam önünde hengâme edüb oturmayalar ve makbere ve yol üstünde bevl etmeyeler. Ba'det-tenbih eslemeyüb edenin hakkından geleler (Akgündüz 1991, 94)."

⁴⁷⁹ Bu dönemde suhtelerin de ahlaka aykırı eylemlerde buldukları görülmektedir. Örneğin suhtelerin fuhuş ve zina suçlarını işlediğini gösteren vesikalara rastlamak mümkündür (BŞS A-121, 6a, 10a, 47b).

geçme ve zorla nikâh kıyma suçlarını bu kategoride değerlendirmek mümkündür (MD 3, 451, 1291).

Bazı suhelerin bilhassa sipahilere karşı yürüttükleri ev basma, gasp, darp suçlarının benzerlerini leventler ilmiye sınıfı mensuplarına karşı sergilemekteydiler. 1564 senesinde bir grup levent Edremit'te bir naibi katletmişler ve mallarını yağmalamışlardı (MD 6, 154).

Bu dönemde leventlerin yalnızca karada değil, denizde de etkili oldukları ve tıpkı korsanlar gibi hareket ederek Osmanlı kıyılarını basıp yağma hareketinde buldukları görülmektedir. 30 kişiyi bulan gruplar hâlinde hareket eden deniz leventleri, hırsızlık, ev basma ve zina kasdına evlere girme gibi suçları işlemekteydiler (MD 3, 444, 1274; MD 6, 181). Ege Denizi'nin doğu kıyılarında kayıklar ile faaliyette bulunan deniz leventleri ise sahil şeridinde yer alan yerleşimlere baskınlar düzenleyerek halkın mallarını yağmalıyorlardı (MD 3, 274, 275; MD 75, 38, 188, 189, 527). 1560 yılında 6 parçalık küçük bir donanmaya sahip olan leventler Livadiye kazasına bağlı Lonkor karyesini basarak 196 kişiyi esir almışlardı. Karye ahalisi esirlerin bazılarını fidye ödeyerek leventlerin elinden kurtarmış olsa da 70 civarında esirin leventler tarafından civar kasabalarda köle olarak satılmasına mâni olamamışlardı. Daha sonra olayın payitahta intikal etmesinin ardından leventlerden esir alınması yasaklanmış, leventlerden alınan esirlerin serbest bırakılması emredilmiş, yasağa uymayıp leventlerle esir ticareti yapanların ağır şekilde cezalandırılacağı belirtilmiştir (MD 3, 1601). Tıpkı kara leventlerinde olduğu gibi deniz leventlerinin önemli gelir kaynaklarından biri kaçırdıkları kişiler için fidye almaktı. Örneğin 1559 senesinde Gelibolu'daki Ece adası nahiyesinde bulunan tuzlayı basan leventler, tuzla eminini esir almış, 5 bin akçe karşılığında serbest bırakmışlardı (MD 3, 269, 311). Denizci leventlerin bir diğer gelir kaynağını ise seyrüsefer hâlinde bulunan gemilere saldırmak ve yağmalamak oluşturmaktaydı (MD 3, 901, 1520).

Neredeyse tam teçhizatlı bir ordu gibi ok, yay, kılıç, kalkan, tüfek vb. savaş aletlerini kullanan suhte ve levent birliklerinin faaliyetlerini önlemeye yönelik olarak suhte ve leventlerin silah taşımaları yasaklanmış, tüm suhte ve leventlerin kefile bağlanması şartı getirilmiştir (MD 3, 904, 969, 1304, 1620; MŞS 11, 80; MD 7, 1291;

MD 5, 1821)⁴⁸⁰. Ev basma, darp, gasp ve cinayet gibi suçları işleyen suhte ve leventlere genellikle siyaset cezası verilmekteydi (MD 3, 1114, 1288, 1291; MD 6, 181). Yargılama sonucunda yaptığı eylemlerin sonucu siyaset veya kısas cezasını gerektirmeyenler kürek cezası ile cezalandırılıyordu (MD 7, 2163; MD 9, 94; MD 34, 540). Suhtelere yardım ve yataklık edenlere ise sürgün cezası verilebilmekteydi (MD 55, 113).

⁴⁸⁰ Suhtelere genellikle müderrisler kefil olmaktadır (BŞS A-121, 51a).

IV. BÖLÜM: CEZALANDIRMA YÖNTEMLERİ

Suç olgusunun varlığı ile birlikte ortaya çıkan ceza kavramının sınırları, tarih boyunca gerek dinler, gerekse insanoğlunun icat ettiği sosyal yapılar tarafından tayin edilmiştir. Tarih boyunca varlığını koruyan ceza kavramı, tarih içerisindeki serüveni boyunca pek çok değişikliğe uğramıştır. Devlet sistemlerinin tam anlamıyla inkişaf etmediği insanlığın ilk devirlerinde failin vücut yapısına ve bütünlüğüne yönelik cezaların ağırlıklı olarak uygulandığı görülür. İnsanların topluluk hâlinde yaşamayı benimsemeleri ve devlet sistemlerinin tekamülü ile birlikte para cezası, diyet gibi müeyyideler bedeni cezaların yerini almaya başlamıştır (Bardakoğlu 1993, 470).

Sanayi devrimi öncesi Batı hukukunda cezanın temel fonksiyonu bir taraftan faili cezalandırmak diğer taraftan topluma ders vermek, toplumun ibret almasını sağlayarak suçun işlenişini en aza indirmektir (Foucault 1992, 3-19). Cezanın topluma ibret olması ve caydırıcılık ilkesi İslam ceza hukukunda da yer alan temel kaidelerdendir (H. Karaman 2008, 185). Osmanlıların ceza hukuku uygulamalarına bakıldığında topluma ibret olacak cezaların verilmesi esasının benimsendiği gerek vesikalardan gerek fetvalardan ve gerekse üst düzey devlet adamlarının yazışmalarından anlaşılmaktadır⁴⁸¹.

Örfi hukukla birlikte Osmanlı hukukunun diğer ayağını oluşturan şer'î hukuka göre ceza caydırıcı nitelikte olmalı, suçun bir daha işlenmesine engel olmalı, verilen zarar telâfi edebilmelidir. Zararın telâfisi failin telef olması anlamına gelmemelidir. Faile verilecek ceza; suç ile dengeli olmalı, aynı suçu işleyen herkes için aynı ceza

⁴⁸¹ Örneğin Şeyhülislam Abdürrahim Efendi (şeyhülislamlığı 1715-1716 yılları arasındadır) hazine-i âmire'yi soymaya kalkışan hırsıza "gayre ibret için" siyaset cezasının verilmesi gerektiğini belirtmiştir (M. A. Aydın 1993, 480; Heyd 1973, 197). Derviş Mehmed Paşa (1606), I. Ahmed'e (1603-1617) yazdığı bir telhiste kalpazanlara aleme ibret için siyaset cezası verilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Orhonlu 1970, 125). Öte yandan mühimme defterlerinde işlenen suçlara takdir edilen cezalar belirtildikten sonra "...sâ'irlerine mücib-i ibret vâkı' ola (MD 3, 110); ...gayrularına ibret için hakkından gelüp (MD 3, 193)." İfadeleriyle cezanın ders verici nitelikte olmasına vurgu yapıldığı görülmektedir.

öngörülmesi ve hukuki dayanağına sahip olmalıdır (Ekinci 2008, 337-338; H. Karaman 2008, 185; Akbulut 2003, 179-181).

İslam hukukunda cezalandırma yetkisi devlete ait bir hak olarak telakki edilir. Cezalandırmanın devletin hâkimiyeti ile bağlantısı bulunduğundan İslam'ın ilk devirlerinde temel cezaların, devlet başkanı veya bölge valisi ile olağanüstü yetkilere sahip mahkemeler tarafından uygulandığı görülür (Bardakoğlu 1993, 472-473; Akbulut 2003, 169). Osmanlı Devleti'nde ise hassaten siyaset cezasının padişah ve onun vekili sayılan sadrazam tarafından verilebildiği malumdur. Ancak uygulamada diğer yüksek görevliler de siyaset cezası verebiliyorlardı. Suçun tespiti, başka bir deyişle yargılama kadılar tarafından yapılır; cezaların infazı ehl-i örf tarafından gerçekleştirilirdi (M. A. Aydın 1993, 480). Suç isnadının ardından, soruşturma ve dava süreçleri kadının başında bulunduğu mahkeme tarafından yapılır, cezalar kadı tarafından tayin edilirdi⁴⁸². Ancak vesikalardan anlaşıldığı kadarıyla kadı kararını verdikten sonra payitahtın görüşünü alır, cezanın infazı payitahttan gelecek cevaba göre uygulanır, cevap gelene kadar fail hapiste tutulurdu⁴⁸³. Payitahttan gönderilen cevapta çoğunlukla şer'le lazım geleni icra etme ibaresi yer almaktaydı⁴⁸⁴. Bu ifadenin, İslam hukukunun esaslarından olan uygulanacak cezanın hukuki dayanağının olması prensibine atıfta bulunduğu, kanunnâmelerde veya şeriatta işlenen suça karşılık olarak takdir edilen cezaya gönderme yaptığı anlamına gelebilir. Öte yandan ifadenin muğlak olması kesin hüküm bildirmemesi cezanın uygulanışında ehl-i örfle takdir yetkisi bırakılmaktaydı. Cezanın kesinleşmesinden sonra cezayı uygulayacak olan ehl-i örf (sancak beyi ve beylerbeyi adına subaşı ve voyvoda, padişah adına ise yasakçı ve mübaşir cezaları uygulayabilir), kadıdan suçun hukuken sabit olduğuna dair hüccet-i şer'iyeye denilen bir belge almak zorundaydı (M. A. Aydın 1993, 480-481; Heyd 1973, 255, 266). Buna karşın failin suçlu olup olmadığının tespit yetkisi kadının salâhiyetindeydi. Kadıların suçluları cezalandırma yetkisi bulunmamaktaydı. Suçluları

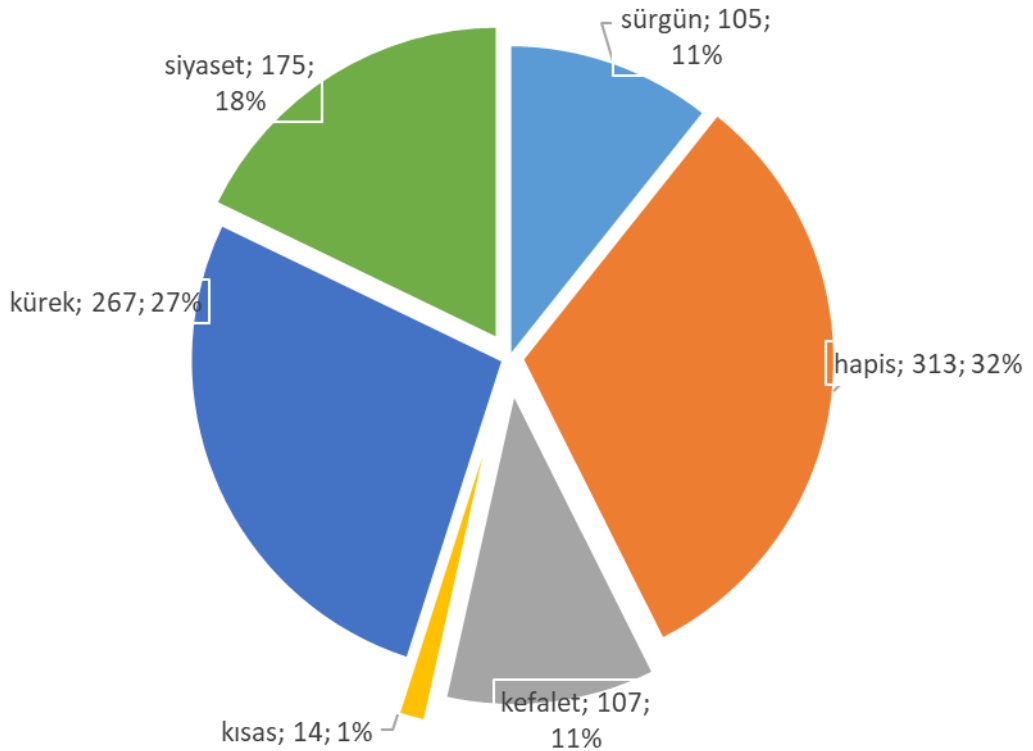
⁴⁸² Ayrıntılı bilgi için Bkz. (Demir 2010, 77-219; Akman 2004, 101-118).

⁴⁸³ "...Südde-i sa'âdet'üme arz idüp kendüyi habsden ulâk itmeyüp sonra emrüm ne vechile sâdir olursa anunla amel eylesin... (MD 3, 212); ... kendüsün habs idüp... üzerine ne makûle fesâdlar sâbit olduğun mufassal defter idüp bile gönderesin. Sonra emrüm ne vechile sâdir olursa anunla amel idesin (MD 3, 249)."

⁴⁸⁴ "...şer'ile lâzım geleni icrâ itdürüp... (MD 3, 17); ...şer'ile lâzım geleni ba'de's-sübût mahallinde icrâ itdürüp... (MD 3, 127)."

cezalandırma yetkisi ehl-i örf verilmişti⁴⁸⁵. Kısacası ehl-i örf kadının hükmü olmadan suçluları cezalandıramaz, kadı ise ehl-i örfün kudreti ve kuvveti olmadan suçluları adaletin huzuruna çıkaramaz ve hüküm veremezdi (Ergenç 2012b, 71). Taşradaki idâreciler arasında yetkinin paylaşılması ile reâyânın haksız yere cezalandırılmasını önlemek, reâyâyı bazı askerîlerden gelebilecek fenalıklardan yani zulmden korumak ve kimi idârecilerin görevlerini kötüye kullanmasını engellemek amaçlanmıştır.

Kadı mahkemesinde alınan kararların temyizi Divan-ı Hümâyûn'da yapılmaktaydı (Demir 2010, 84; Akman 2004, 36; Mumcu 2007c, 67-89). Ayrıca kalpazanlık, sahte evrak düzenleme veya bulundurma, yalancı şahitlik ve ehl-i örf karşı işlenen suçların yargılama mercii Divan-ı Hümâyûn'du (Akman 2004, 119-124; Demir 2010, 36).

Grafik 23: Arşiv Vesikalarına Yansıyan Cezalar

⁴⁸⁵ Ehl-i örf cezanın tatbiki hususunda payitahttan görüş almaktaydı. 1565 senesinde Akkirman sancağında vukua gelen cinayet olayları sonrasında sancak beyi suçunu itiraf edenlere kısas uygulanıp uygulanmayacağını kesinleştirmek için payitahtın görüşünü almıştı (MD 6, 625).

Şu ana kadar ele alınan suçlar sosyo-ekonomik yapıdaki ve devletin işleyişindeki arızaları yansıtan birer ayna olarak tefekkür edilebilir. Buna karşılık ceza toplumsal yapıda ve devlet yapısında meydana gelen problemlere karşı devletin, otoritesini korumak ve gücünü göstermek adına tepki verme biçimidir (Kate Fleet 2010, 112). Başka bir deyişle suç egemen güce yapılan bir meydan okuma ise, ceza egemen gücün meydan okumaya verdiği cevaptır (Roth 2017, 176-177). Bu amaçla Osmanlılar bir taraftan fasıkların eylemlerini baskılayacak, öte taraftan toplumun kalabalık kesimlerinin ibret almasını sağlayacak ceza yöntemleri kullanarak düzeni korumuşlardır. Düzenin korunmasını sağlayan cezalandırma yöntemleri Osmanlı politikalarına göre şekil almaktaydı. Osmanlılar donanmada kürekçiye ihtiyaç hasıl olduğu zamanlarda kürek cezalarına ağırlık vererek, bir anlamda pragmatik davranarak, ceza hukukunu devletin ihtiyaçlarına hizmet eden bir enstrüman olarak telakki etmişlerdir (Aydın 2012, 72-73; Heyd 1983, 651). Arşiv vesikalarına yansıyan örnekler ışığında Osmanlı Devleti'nde en sık uygulanan cezalar hapis, kürek, sürgün, siyaset ve kısastır (Bkz. Grafik 23). Suçu önleme amacıyla uygulanan kefaletin arşiv vesikalarında sık sık vurgulandığı görülür. Arşiv vesikalarına yansımaya da Osmanlı Devleti'nde uygulanan cezaların önemli bir kısmını para cezaları oluşturmaktaydı. Vesikalara yansımayan ancak kanunnâmelerde işaret edilen teşhir cezaları yine büyük bir öneme haizdi.

Osmanlılarda uygulanan ceza yöntemleri en hafifinden en ağırına göre şöyle sıralanabilir: kefalet, tahkir ve teşhir, hapis, sürgün, kısas cezaları (kat'-ı uzuv), kürek cezası ve siyaset. Bu sıralamaya göre kefile verilen zanlılar suç işlemek kaydı ile sıradan hayatlarına devam etme özgürlüğüne sahiptirler. Zanlının toplum huzurunda aşağılanması ve teşhir edilmesi ise onur kırıcı bir cezalandırma yöntemi olduğundan; zanlı, artık toplum vicdanında damgalanmış bir kişidir, cezadan sonraki hayatına eskisi gibi devam edemez. Hapis ve sürgün zanlının hürriyetini bağlayıcı bir cezadır. Sürgün hapisten daha ağır bir cezalandırma yöntemi olmalıdır. Zira Osmanlı toplumunun statik yapısında mahalle halkının ortak bir yaşamı paylaşması dışarıdan gelen kişilerin toplum tarafından dışlanmasına yol açacaktır. Kürek cezasının bünyesinde barındırdığı ağır şartlar onu uzuv kesme cezalarından daha ağır bir ceza yapmaktadır. En ağır ceza ise hayatın son bulması anlamına gelen siyasettir.

1. SUÇU ÖNLEME VE SUÇLUYU KONTROL ETME YÖNTEMİ OLARAK KEFALET SİSTEMİ

Bir İslam hukuku uygulaması olan kefalet veya kefillik temel olarak El-Kefâle bi'l-mâl yani mala kefalet ve El-Kefâle bi'n-nefs, şahsa kefalet olmak üzere ikiye ayrılır⁴⁸⁶. Mala kefalet biri üzerindeki borcu üstlenmek; şahsa kefalet ise sanığın, infazını bekleyen mahkûmun, hapisten firâr etme ihtimali bulunan veya firâr eden hükümlünün istenildiğinde hazır bulunmasını sağlamak şeklinde tanımlanabilir (Apaydın 2002, 169; Akman 2004, 56; Heyd 1973, 238; MD 3, 113, 934, 1483).

Osmanlı hukukunda hem mala kefaletin (AŞS 3, 145; AŞS 4, 2, 42) hem de nefse kefaletin uygulandığı görülür (AŞS 4, 65). Osmanlılar nefse kefaleti genel olarak asayiş temin maksadıyla kullanmışlardır⁴⁸⁷. Kadı huzurunda gerçekleştirilen kefalet uygulamasına göre mahalle veya köyün erkekleri silsile hâlinde birbirlerine kefil olurlar, daha sonra köyün veya mahallenin imamı mahallede oturan herkesin nefesine kefil olurdu (KŞS 12, 18). Bununla birlikte, yalnızca erkeklerin nefesine kefil olunmazdı. Mahalle ahâlisinin gayriahlaki davranışlarda bulunduğu ve erkeklerle müsâhabesi olduğu gerekçesiyle şikâyet ettikleri kadınlara, akrabaları kefil olmaktadır

⁴⁸⁶ Kefaletin İslam hukukundaki yeri ve niteliği hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. (Apaydın 2002, 168-177).

⁴⁸⁷ Öte yandan Osmanlılar nefse kefaleti cizye ve avârız gibi vergilerin toplanmasında da uygulamışlardır. Özellikle avârız-ı divâniyyenin toplanmasında şahısların değil, yerleşim birimlerinin baz alınması ve bu verginin 3-15 haneden oluşan avârız hanesi (İnalcık 1 avârız hanesinin 3-15 haneden, Tabakoğlu ve Saydam ise 3-10 haneden oluştuğu iddiasındadır) adı verilen birim üzerinden toplanması kefalet sisteminin uygulanmasını zaruri kılmıştır. Bu sistemde toprağını terk eden köylünün payına düşen miktarı aynı avârız hanesinde kayıtlı olan diğer şahıslar karşılamak zorunda olduğundan şahısların toprağa bağlı kalmaları mühimdi. Avârız vergisinin toplanmasında uygulanan bu yöntemin köylüyü toprağa bağlı tutmak gibi bir faydası olsa da birkaç köylünün toprağını terk ederek çiftbozan olması, diğerlerini de toprağını terk etmeye zorlamaktaydı. Zira toprağını terk edenin payına düşen miktarı geride kalanlar ödediğinden, toprağını terk etmeyen köylünün vergi yükü misliyle artmış olurdu. Buna mukabil toprağı terk etmek o kadar kolay değildi. Bir yerde ikamet edebilmek için o yerin ahâlisinin kefil olması zorunlu olduğundan, hiç kimse başka diyardan gelen, tanımadığı kişilere kefil olarak sorumluluk almazdı. Dahası bir yerde asayiş bozan bir olay yaşandığında ilk olarak kefil olmayanlar veya o yerleşim birimine yeni yerleşenler hedef tahtasına oturtulurdu (İnalcık 1980, 313-317; Saydam 1997, 8-9; Tabakoğlu 2003, 188-189; MŞS 12, 213; Altınay 2000, 247-249; MD 12, 1097). Kefili olmayanlar şehirden sürgün edilirdi (MD 5, 1821). Ancak yine de kefalet sisteminin, geride kalan köylünün vergi yükünü artırması yüzünden, çiftbozan olaylarının yaşanmasında küçük de olsa payının olduğunu belirtmek gerekmektedir.

(MD 6, 497). Ayrıca kefilin erkek olacağı yönünde bir şart olmamakla birlikte kadınların da kefilliği kabul edilmekteydi (AŞS 1, 137; KŞS 12, 76). Kefalet uygulaması Müslüman reâyâyâya has değildi; gayrimüslimlerin de benzer şekilde silsile hâlinde birbirlerine kefil olması zorunlu idi. Şehirlerde kefilsiz kimsenin kalmamasına dikkat edilirdi. Asayiş bozan herhangi bir olayın yaşanması durumunda devletin muhatabı kefillerdi. Birbirine kefil olan mahalleli karşılıklı olarak eylemlerini denetlemek mecburiyetindeydi. Mahallede cereyan eden herhangi bir suçta, mahalle camisinin imamı, müezzini ve mahalle ahalisi kadı huzuruna çıkarılır ve mahallelerinde ikamet eden fasıkları bildirmeleri istenirdi (Feridun Ahmed Bey 1849, 223-224; Ergenç 2012a, 79-81; Saydam 1997, 5; MD 10, 127; MD 5, 1821; AŞS 2, 24, 27; BŞS A-121, 37a; BŞS A-166, 85, 64). Kefil olmak, kefil olunan kişinin devlet karşısındaki yükümlülüklerini üstlenmek anlamına geldiğinden; mahalle ahalisi gayriahlaki filleri yüzünden kötü bir nama sahip kimselere kefil olmak istemezlerdi⁴⁸⁸. Dolayısıyla gerek fasık olsun gerekse doğru yol üzerine olanlar olsun, aynı mahallede ikamet edenler, birbirlerini devamlı kontrol altında tutarak ortak bir yaşamı paylaşmak durumundaydılar (Kate Fleet 2010, 122)⁴⁸⁹.

Kefalet sistemi han, bekâr odaları, vakıflara ait mekânlar ve imaretlerde geçici olarak ikamet edenleri de kapsamaktaydı. Bu mekânlarda kalanlara buraları işletmekle sorumlu görevliler kefil olmak zorundaydılar (Saydam 1997, 8; Altınay 2000, 247-249). Bu dönemde asayiş bozan gruplar arasında en önde yer alan ve imaretlerde konaklayan suhtelerin faaliyetlerini engelleme amacıyla kefilsiz suhtenin

⁴⁸⁸ 1565 senesinde hırsızlık yaptıkları gerekçesi ile Yenipazar kadısının huzuruna çıkarılan Ahmet ve Memi kardeşler hakkında mahallelinin görüşü sorulduğunda "Mezbûr Ahmed ile Memi ehl-i fesâddur; bunların havfından gice ile mescide varamazuz. Bunların erkeklerine ve dişilerine kefil olmazuz" demişlerdi (MD 6, 1250).

⁴⁸⁹ Hatta bu kontrol mahalleye taşınmadan önceki hayatı da kapsamaktaydı. Bilhassa fuhuş ve zina suçlarını işlediği için mahalleye sürgün gelenler hakkında mahalle ahalisinin bilgi sahibi olduğunu gösteren emareler vardır. 1575 senesinde Manisa mahkemesine gelen Mehmed, mahkemeye ihzar olunan Nasuh'un tecavüz kasdı ile evine girdiğini ve mahalle ahalisinin olaya şahit olduğunu belirttiğinde; Manisa zaîmi, Mehmed ve eşi Halime'nin mahalle ahalisinden soruşturulmasını istemiş; mahalle ahalisi Halime'nin fahişe olduğunu ve bu yüzden daha önce ikamet ettiği mahallelerden ihraç edildiğini belirtmişlerdi. "...mezbûr Nasuh Halime nam hatunuma fi'il-i şen'i kasdına evime girip mezbûru, hatunumla evim içinde Müslümanlar ile tuttum. Şer'le mucibin talep ederim dedikde... Ba'de mezbûre Halime Hatun'un (-) hâli sakine olduğu mahalle-i mezbûre ahalisinden zaim-i vakt talebiyle teftiş ve tefahhus olundukda Sefer Şah ve Usta Ali ve Mehmed ve Emrullah ve Mustafa ve gayrileri mahfil-i kazada mezbûre Halime Hatun muvacehesinde takrir-i kelam edip mezbûre hatun fahişelik ile meşhure(dir). Sair mahallelerden red olunmuş yaramaz hatundur dedikleri dalaletleri zaim-i mezbûr talebiyle kayd olundu (MŞS 11, 4)."

kalmamasına önem verildiği görülmektedir (MD 7, 1291). Öte yandan gerek devlete ait yol, köprü inşaatlarında çalışanlar olsun gerekse özel sektör denilebilecek alanlarda çalışanlar olsun kefile bağlanmak zorundaydı (Saydam 1997, 5-6). Bir mahalde asayişin bozulması, fesadın artması hâlinde kabahat kefil olmayanlarda aranırdı. Bilhassa hırsızlık suçlarının artması ile ırgat tairesi arasında bir bağlantının bulunduğu vesikalarda vurgulanmakta, bir mahalde çalışan tüm ırgatların kefile bağlanması şart koşulmaktaydı⁴⁹⁰. Bütün uyarılara rağmen kefilsiz ırgat çalıştırılması hâlinde sorumluluk işverene aitti (MD 6, 655).

Kadı huzurunda gerçekleştirilen kefillik sicile kaydedilir, bu işlem için 32 akçe resim alınırdı. Bu miktarın 4'te biri kadının hakkı olmak üzere geri kalanı muayyen miktarlarda mahkeme görevlileri arasında pay edilirdi (Heyd 1973, 239). Kadı ve diğer mahkeme görevlileri açısından mühim bir gelir kaynağı olduğu anlaşılan kefil yazma işinin zaman zaman suiistimal edildiğini gösteren emareler bulunmaktadır. 1568 senesinde Gelibolu kadısına gönderilen bir hükümde kendi hâlinde olan insanların kefile verilmekle tehdit edilmemesi emredilmişti (MD 7, 2179). I. Ahmed'in 1609 tarihli Adaletnâmesi'nde ise kadı ve naiblerin karye karye gezerek suç isnat ettikleri insanları ücreti mukabilinde kefile verdikleri belirtilmektedir (İnalçık 2005, 164).

Osmanlılar, suçu önleme yöntemi olarak herkesin birbirine kefil olmasını zorunlu kıldıkları gibi, hakkında suç isnadı bulunan (müttehem) veya daha önceden suç isnâd edilen (sabıkan müttehem) kişilerin kefillerinin olmasına önem vermiştir (Özdeğer 1987, 159; Akman 2004, 57). İslam Hukukuna göre hakkında suç isnâd edilen kişinin suçu işlediğine dair kesin delil (beyyine) bulunamadığı takdirde fail kefile verilerek serbest bırakılır. Müttehem'in serbest bırakılmasındaki asıl amaç, müddeiye iddiasını ispat edecek delilleri bulması için fırsat ve zaman vermektir (Apaydın 2002, 173)⁴⁹¹. Örneğin 1584 yılında Ankara mahkemesine intikal eden bir

⁴⁹⁰ "...Vize beğine ve livâ-i mezbûre kâdîlarına hüküm ki: Livâ-i mezbûrun hirsuz u harâmisi ve sâyir ehl-i fesâd ü şenâ'ati eksük olmayup tettebbu' olundukda ekseriyâ ırgad tâyifesinden olup kefilsüz olmağla muttasıl vilâyete ve ebnâ-i sebîle zarar u hüsrân irişdürmekden hâlî olmadukları ecilden taht-ı hükümetinizde olan ırgad tâyifesi yoklanup görölüp eğer Dergâh-ı Mu'allâm kullarından ve eğer yeniçeri vü zü'amâ vü erbâb-ı tîmâr ve re'âyâ tâyifesinden her kimde ise kefilsüz ırgad kalmayup cümlesi kefillenmesin emridüp... (MD 6, 253)."

⁴⁹¹ Zira İslam hukukunda iddiayı ispat yükümlülüğü müddeiye aittir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. (Ekinci 2008, 385-389).

bıçakla yaralama olayında suç isnâd edilen kişi suçu inkâr yoluna gitmişti. Müddei bir şahidini mahkemede dinletmiş, kadı bir şahid daha getirmesini iddia sahibinden istemiş, müddei şahit getirene kadar müttehem kefile verilmişti⁴⁹². İddia sahibi iddiasını ispat edene kadar failin hapsedilmesini de mahkemeden talep edebilirdi. 1592 senesinde Ankara mahkemesine yansıyan bir başka yaralama olayında, müddei üç gün içerisinde şahit getireceği iddiasıyla zanlının hapsedilmesini istemiş, ancak belirlenen süre zarfında iddiasını ispat edecek şahitleri getirememişti. Böyle bir durumda zanlı tedbiren kefile verilerek serbest bırakılmaktaydı⁴⁹³. Ayrıca işlediği suçtan ötürü cezası kesinleşmediği için tedbiren hapse konulmuş olan failer mahpusta rahatsızlanmaları hâlinde kefile verilerek serbest bırakılırdı (MD 6, 1312).

Kanunnâmeler firâr etme ihtimali bulunan kişiler, nefesine kimsenin kefil olmadığı kimseler ve azılı suçluların hapsedilebileceğine cevaz vermiştir. Aksi takdirde kefil olan kişinin hapsedilmesine gerek görülmezdi (Özdeğer 1987, 159; Akgündüz 1992, 318). Hapsi gerektirecek bir eylemde bulunmamış olanlar ve hakkında suç isnadı bulunmayanlar kefile verilirdi (MD 7, 1987, 2122)⁴⁹⁴. Ayrıca isnâd edilen suça dair delil bulunamaması hâlinde fail hapsedilmez, hapiste ise serbest bırakılarak kefile verilirdi (MD 7, 2175). 1607 senesinde bir yeniçeriye katlettiği gerekçesi ile hapsedilen Mustafa b. Ali, hakkında yeterli delil bulunamadığından kefile verilerek serbest bırakılmıştı (AŞS 11, 18).

Bir suçu ispat edecek yeterli beyyine yoksa, şikâyetçi olunan kişi kefile verilirdi. Sultan b. Halil Fakı adındaki kadın kendisini taciz ettiği gerekçesi ile Ali'yi dava etmiş, ancak iddiasını ispat edecek yeterli delili ortaya koyamamış, Ali'nin kefile

⁴⁹² “Budur ki Minnet nam kimesne Arslan b. İlhanın oğlu beni bıçağla urdu deyi dava edip ba'de'l-inkâr bir şahidi istima' olunup bir şahid dahi talep olundukda kefil talep olundukda merkum Arslan oğluna kefil olup kayd olundu (AŞS 1, 140).”

⁴⁹³ “Budur ki karye-i Susuzdan(?) Mahmud b. Ali Yazıcı nam kimesne yine karye-i mezbûreden Hasan b. İlyas nam kimesneyi sen Ayşe nam bir kızımı merkum Hasan tabanca ile urup ol-dahi o darptan fevt oldu diye habs etdirip şahide üç gün mehil alıp getiremediği ecilden hâlâ kaymakam-ı mir olan Sinan Çavuş tarafından, Hasan Çavuş marifetiyle merkum Hasan'ın biraderi olan Hüseyin nefesine kefil olup Hüseyin mutalebede meclis-i şer'e ihzar edesin dedikte bi't-talep kayd olundu. Hurrîre fî evasıt-ı Muharrem'ül-Haram sene ihda ve elf (AŞS 3, 209).”

⁴⁹⁴ Mağdur veyahut mağdur yakınlarının şikâyetçi olmamaları durumunda, hapsedilen failer kefile verilerek serbest bırakılırdı. “Yazıldı. (Mükerrerdir.) Samakov kadısına hüküm ki: Menteşoğlu Ahmed nâm kimesne kâtildir deyü anda mahbûs iş maktûlun vârisleri anunla hukûkumuz yokdur deyü haber verdükleri ecilden utlâk olunmasın emr edüp buyurdum ki, Mezkûru yarar kefillere verüp emrim üzre habsden utlâk eylesin (MD 5, 893).”

verilmesine razı olmuştu (AŞS 4, 226). Benzer bir durum hırsızlık suçlarında da geçerliydi. Özellikle ev soygunlarında hırsızlık yaptığından şüphelenilen kişiler kefile verilirdi. Ya da müddei bir kimseyi hırsız olduğu iddiası ile töhmet altında bırakıp iddiasını ispat edemezse müttehem kefile verilirdi (AŞS 4, 65, 66; AŞS 5, 216; KoŞS 1, 69). Hırsızlık iddiası ile hapsedilenlere mahalle ahalisi iyiliklerine şahitlik ederse kefile verilip serbest bırakılırdı (MD 39, 157).

Cinayet ve darp gibi şiddet içeren suçlarda da failin kefile verildiği görülmektedir. Cinayet suçlarında asıl faile siyasete varan ağır cezalar verilebilirken, failin suç ortaklarının suça iştirak ettiğine dair kesin delil veya itiraf yoksa, kendileri daha önceden suç isnat edilen kimseler değilse kefile verilirlerdi (MD 6, 629). Darp suçlarına gelince, birbirleri ile kavga ettikleri için hapsedilen iki sipahi, hapisten tahliye edildiklerinde tekrardan asayiş bozacak bir eylemde bulunmamaları için kefile verilmişti (MD 6, 617). 1568 senesinde Basra seferinden dönen bir yeniçeriyi oğluna darp ettiren Çerkeş kazasının mazul kadısı kefile verilmişti (MD 7, 2122). Örneklerden de açıkça görüldüğü üzere askerî sınıf üyeleri kefalet uygulamasından muaf değillerdi. Asayiş bozan askerî sınıf üyeleri için de kefalet sistemi uygulanmaktaydı.

Sosyal hayatı olumsuz etkileyen suçlara ilaveten devlet düzenini ve ekonomik hayatı olumsuz etkileyen evrak sahteciliği ve kalpazanlık gibi suçlarda failerin kefile verilebildiği anlaşılmaktadır. Sahte hüküm ibraz eden kişiler kefile verilir, sahte hüküm payitahta gönderilirdi (MD 6, 1205, 1229). Elinde kalp akçe bulunan ancak elindeki parayı bir başkasından aldığını ispat edenler kefile verilirdi (AŞS 5, 78). Kalpazanlık suçlarında kadınların inisiyatif alarak faileri kefile vererek serbest bırakması, merkezî hükûmetin tepkisini çekmekteydi (MD 6, 1274).

Mahkeme tarafından suçlu bulunan veya mahkemeye çağrılan bir kişinin kayıp olması hâlinde kefilinden bulması talep edilirdi. I. Selim Kanunnâmesine göre kefil, yedi kadılık bölgesinde faili aramak zorundaydı. I. Süleyman Kanunnâmesinde bu şart biraz daha zorlaştırılmış ve kefilin yedi kadılık bölgesinden faili bulamadığına dair temessük getirmediği halas olamayacağı vurgulanmıştır (Özdeğer 1987, 146; Akgündüz 1992, 304). Faili bulması için kefile 20 ila 30 gün mühlet verilirdi. Kefil aramaya başlamadan önce kendi nefisini de iki ya da üç kefile vermek zorundaydı

(Heyd 1973, 239)⁴⁹⁵. Zira kefil bir yerleşim yerini terk ediyordu ve uygulamaya göre kefil olmayan hiç kimse yerleşim yerini terk edemezdi (Saydam 1997, 5). Yine I. Selim Kanunnâmesinde failin bulunamaması hâlinde kefil olan ile failin oğlu, kardeşi, yakın akrabaları, ikamet ettiği köy veya mahallenin ahalisi sorumlu tutulmaktaydı (Özdeğer 1987, 159). Fail bulunamazsa mezkûr şahıslar faile yüklenen diyet, para cezası, tazminat gibi maddi cezaları ve hapis, kürek cezası gibi bedeni yıpratıcı cezaları karşılamak zorundaydı (Heyd 1973, 239; İpşirli 1982, 223; MD 6, 552, 613). 1560 tarihli bir mühimme kaydında belirtildiği üzere hapisten firâr eden Turhal dizdarını bulma görevi kefillere verilmiş; mezkuru bulamamaları hâlinde dizdara takdir edilen siyaset cezasının kefillere uygulanacağı vurgulanmıştı⁴⁹⁶. Şayet kefil erbab-ı tımardan olup faili bulamazsa tımarını kaybedebilirdi (MD 6, 79). Eğer kefil aramaları sonucunda faili bulursa onu subaşıya teslim eder ve kadıdan, faili bulma görevini yerine getirdiğini gösteren bir vesika alırdı (Heyd 1973, 239-240).

I. Selim Kanunnâmesinde kayıp olan faili bulup mahkemeye getirme görevi oğul, kardeş veya diğer akrabalara yüklenmiş bir sorumluluktur (Özdeğer 1987, 159). Osmanlı mahkemesine yansıyan örneklerde kefillerin ekseriyetle birinci dereceden akrabalarından oluştuğu görülmektedir. Şer'iyeye sicillerinde babanın veya annenin evladına (AŞS 1, 140; AŞS 4, 65; AŞS 5, 216; KŞS 12, 76, 208), kardeşin kardeşe (AŞS 1, 89, 137, AŞS 3, 209) kefil olduğu örneklerle sıkça rastlanır. Kadınların kefil olmasına mâni olacak herhangi bir engel bulunmamaktadır. Örneğin, Ankara sicillerine yansıyan bir örnekte borcunu ödeyemediği için habsolunan Fazlullah b. Yusuf'un nefesine kız kardeşi Nazlı b. Yusuf kefil olmuştu (AŞS 2, 231). Kefalet ilişkisinin bir başka örneğini köle sahipleri ile köleler arasında görmek mümkündür. Kendisine suç isnat olunan kölelere ekseriyetle sahipleri kefil olmaktadır (AŞS 1, 128, 149; EŞS 1199, 25a).

⁴⁹⁵ Ankara'da hırsızlık yapan Pir Gazi ortadan kaybolduğunda, kefil mahkemeye ihzar olunarak faili bulması için 20 günlük mühlet verilmişti: "...mezbur Aydoğmuşun karındaşı mezbur Pir Gazi'yi yirmi güne dek meclis-i şer'e merhum Cüneyd'e teslim edesin... (AŞS 3, 103)."

⁴⁹⁶ "...mezkûr kefil olanlara her ne tarikle olursa teklif idüp buldurup şöyle ki bulmayalar, ana olacak siyâset anlara olmak mukarrerdür...(MD 3, 934)." Firâr edenin bulunamaması durumunda yetkililerin siyaset edileceğine dair 1516 tarihli Bosna Kanunnâmesi'nde bir hüküm bulunmaktadır: "... kaçuran amil veya voyvoda kaçurduğu hırsuz bulalar, bulmazlarsa yerine salb olunalar (Akgündüz 1991, 377)."

Nefsine kefil bulamayan kişiler kürek cezasına varıncaya değin ağır cezalara çarptırılmaktaydı (MD 3, 1404). Kefil bulmadığı için küreğe çarptırılanlar için ceza mühleti on yılları bulabiliyordu. 1565 senesinde ticaret niyetiyle Mora'dan İstanbul'a giden Bortodor adındaki zimmi kefil olmadığı gerekçesiyle Hayrabolu voyvodası tarafından küreğe verilmiş, 13 yıl kürek çektikten sonra serbest bırakılmıştı (MD 6, 988).

2. HAPİS CEZASI

Hukuk dilinde “*sanık veya suçluyu belirli bir mekânda cebren alıkoyarak şahsi hürriyetini kısıtlamak*” şeklinde tarif edilen hapis cezası, insanlığın ilk çağlarından beri uygulanmaktadır (Bardakoğlu 1997, 54)⁴⁹⁷. İslam'ın ilk devirlerinde, Hz. Peygamber döneminde, borcunu ödemeyen veya diğer suçlardan sanık olanların mescidde veya dehliz gibi kapalı mekânlarda hapsedildiği yönünde rivayetler bulunsa da ilk hapisane Hz. Ömer zamanında yaptırılmıştır (Ekinci 2008, 340; Bardakoğlu 1997, 55)⁴⁹⁸.

İslam hukukuna göre hapis cezası ihtiyaten hapis ve asli ceza olarak ikiye ayrılmaktadır. Borcunu ödememiş kişinin borcu ödeyene kadar hapsedilmesi, sanığın suçu sabit oluncaya kadar hapsedilmesi ihtiyati hapis cezasına örnek olarak gösterilebilir. Asli ceza olarak hapis cezası ta'zir kapsamına giren suçlara verilen

⁴⁹⁷ *Hapis cezası Mezopotamya uygarlıklarından beridir bilinen bir cezadır. Babilcede hapisane kelimesinin var olması hapis cezasının Babiller tarafından bilinen bir cezalandırma yöntemi olduğuna ispat teşkil etmektedir. Asurlular Anadolu'daki ticaret kolonilerinde bilhassa kaçakçılık suçlarını işleyenleri hapisle cezalandırırlardı. Hititlerde suçluların takibatıyla görevli bir teşkilat yoktu. Bunun yerine mağdur veya mağdur yakınları soruşturmayı kendileri yürütür, sanığı yakalar ve mahkeme zamanına dek kendi evinde hapsederdi. Dolayısıyla Hititlerde hemen her evde hapisane olarak kullanılan bölümler bulunmaktaydı (Riemsneider 1991, 341-351). İlk devirlerde cezalandırılacak mahkûmun infazına kadar alınılan yer olarak kullanılan hapisanelerin modern anlamda asli cezanın uygulandığı yerler hâline dönüşmesi XVI. yüzyıla dayanır. Bu dönemde modern hapisanelerin ilk örneklerine Avrupa'da rastlanılmaktadır (Spierenburg 2007, 12-26; Roth 2010, 12, 16; Loon 2014, 19, 36-37; Foucault 1992, 150-151).*

⁴⁹⁸ *İslam'ın ilk hapisanesinin Hz. Ebubekir zamanında yaptırıldığını iddia eden araştırmacılar da bulunmaktadır (Ekinci 2008, 340).*

cezadır (Yakut 2011, 36-37; Peters 2005, 34-35)⁴⁹⁹. Hangi suçlar için hapis cezasının uygulanacağı kanun koyucunun ve kadının takdirine bırakılmıştır (Bardakoğlu 1997, 56). Osmanlı Devleti'nde hapis cezası kuruluş yıllarından itibaren biliniyor ve zaman zaman uygulanıyor olsa da⁵⁰⁰ hangi suçların hapisle cezalandırılacağına dair ilk hükümlere, I. Selim'in Ceza Kanunnâmesinde yer verildiği görülmektedir. I. Selim (1508-1520) ve I. Süleyman (1520-1566) tarafından yapılan kanunnâmelerle göre taciz, ana babanın evladı tarafından darp edilmesi gibi suçlarda hapis cezası verilmelidir (Akgündüz 1991, 89-91; Heyd 1973, 61, 72). Mezkûr kanunnâmelerde hapis cezasının ekseriyle para cezası ile birlikte uygulanması istenmiş, hapis cezası verme yetkisi kadının takdirine bırakılmıştır⁵⁰¹.

XVI. yüzyılın ikinci yarısı ve XVII. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nde uygulanan hapis cezası asli ceza olmaktan çok, ihtiyaten uygulanan bir cezaydı. Borçlunun borcunu ödememesi durumunda veya kadının takdir ettiği ceza payitaht tarafından onaylanıncaya kadar geçen sürede fail hapsedilirdi (Zarinebaf 2010, 169; Heyd 1973, 301)⁵⁰². Örneğin, 1559 senesinde reâyâyâ zulmettiği gerekçesiyle hakkında şikâyet bulunan Cessan Sancak beyi hakkında İstanbul'dan gönderilen emirde, verilecek ceza payitaht tarafından onaylanıncaya kadar mezkurun hapsedilmesi emrediliyordu. Halka zulmeden yöneticilerin hapsedilmesindeki temel amaçlar, soruşturmanın salâhiyetini sağlamak (çünkü yönetici, nüfuzunu kullanarak soruşturmanın adil bir şekilde yürütülmesine mâni olabilirdi); hakkına tecavüz edilen kimselerin mahkemeye ihzar edilerek, suçlu bulunan idâreciden haklarını bi't-tamam almalarını sağlamak ve ne gibi bir ceza verileceği hususunda payitahttan gelecek görüşü bekleyene kadar faili hapiste tutmaktı⁵⁰³. Aynı sene İznik'te, Samanlı

⁴⁹⁹ Şeyhülislam İbn Kemal uzun süreli hapis cezasının bir ta'zir cezası olduğunu belirtmiştir: "...haps-i medîd dahi ta'zirdir (İnanır 2011, 153)."

⁵⁰⁰ Ayrıntılı bilgi için Bkz. (Öztürk 2014, 68-86).

⁵⁰¹ "Eğer balığ oğlan atasın ya anasın darp etse, ba'de't-ta'zir habs edüp yüz akçe alına (Akgündüz 1991, 91; Heyd 1973, 72)." Hapis yetkisinin kadıya bırakılması hususunda "kadı maslahat gördüğü yerde hapis dahi ede (Akgündüz 1991, 89; Heyd 1973, 61)." Hükmü bulunmaktadır.

⁵⁰² Bilhassa Sipahiler ne suç işlerse işlesinler önce hapsedilirlerdi. Sipahiler hakkında verilecek cezanın belirlenmesinde Emr-i Şerif mühim rol oynuyor, Emr-i Şerif yoksa sipahiler cezalandırılmıyordu. "Şer'le haklarından gelinmek için Emr-i Şerif olmayınca mukayyed olunmaz (MD 6, 721)." Reâyâ sınıfından olanlar için ise genellikle "şer'le lazım geleni yerine koyasız" kaydı düşülürdü (MD 6, 241, 242, 647).

⁵⁰³ "...mezkûr bi'l-fi'l yanunda ise habs idüp, değil ise bir tarikle getürdüp habs idüp dahi bir vekil nasb idüp sancağına gönderüp eğer kendüden ve eğer âdemlerinden her kim gelüp da'vâ-yı hakk eylerse

İskelesinde işlenen bir cinayette olayın açıklığa kavuşturulması ve payitahttan gelecek emre göre asıl cezalandırmanın yapılacağı ana kadar failerin hapsedilmesi emredilmişti⁵⁰⁴. Hapsi emredilen suçlulara, daha sonra payitahttan gelen emir mucibince, siyasete varan ağır cezalar verilebilmekteydi. Mesela 1565 yılında bir kadını katlettiği için habsolunan voyvoda hakkında siyaset cezası verilmişti⁵⁰⁵.

Kanunnâmelere göre kadı marifeti olmadan kimse hapsedilemezdi (Akgündüz, 1991, 94). Hapis cezasını kadınlar uygulayabildiği gibi ehl-i örf de uygulayabilirdi. Öte yandan, ehl-i örf'e böylesi bir yetkinin verilmesi zaman zaman suiistimallerin yaşanmasına yol açmaktaydı. Bu dönemde ehl-i örf'ten bazı kimseler, suçu olmayan insanları zorla hapsediyor ve paralarını alıyordu (Heyd 1973, 302).

Suç	%	Suç	%
Cinayet	15	İçki içme	2
Gasp	13	Borcu ödememe	2
Halka Zulüm	11	Cinsel içerikli Suçlar	2
Hırsızlık	9	Görevi İhmal	2
Darp	6	İrtidat	2
Görevi Kötüye Kullanma	6	İftira	2
Ev basma	6	Yolsuzluk	1
Evrakta Sahtecilik	5	Hakaret	1
Kaçakçılık	4	Tefecilik	1
Dolandırıcılık	4	Karaborsa	0,5
Suhte	3	Rüşvet	0,5
Kalpazanlık	2		

Tablo 16: Hapis Cezasının Suçlara Göre Dağılımı

Vesikalara yansıdığı kadarıyla hırsızlıktan, kalpazanlığa, görevi ihmalden irtidat suçlarına varıncaya değin nerede ise incelenen tüm suç türlerinde hapis

toprak kadısı ma'rifeti ile bir def'a şer'ile fasl olunmuş olmayup on beş yıl terk olunmayan kazıyyelerin ber-müceb-i şer'-i kavim onat vechile hakk üzre husamâ muvâcehesinde teftiş eyleyüp dahı eğer kendüde ve eğer âdemlerinde her kimün şer'ile hakkı sâbit olursa, sâbit olan hakların ashâb-ı hukûka alvirüp dahı ne mikdâr kimesnenün hakkı sâbit olup alvirildükde ve kendünün ve âdemlerinün üzerlerinde ne mikdâr nesne sâbit olup ve ne makûle mâdde sâbit olduğın mufassal defter idüp südde-i sa'âdet'üme arz idüp kendüyi habsden ıtlâk itmeyüp sonra emrüm ne vechile sâdir olursa anunla amel eylesesin (MD 3, 212)."

⁵⁰⁴ "...zıkr olınan kimesneleri ve sa'ir bile olanları ihzâr eyleyüp onat vechile şer'ile hakk üzre dikkat ü ihtimâm ile teftiş eyleyüp göresiz. Müşârün-ileyh'ün âdemin mezkûrlardan ve gayrıdan her kim katl itmiş ise zuhûra getirüp dahı habs idüp arz idesiz; sonra emrüm ne vechile olursa anunla amel eylesesiz (MD 3, 313)."

⁵⁰⁵ "...Bundan akdem kâdî katlidüp Blagay (?) Kal'ası'nda mahbûs olan voyvodayı ve ikrâr iden hudmetkârın siyâset idesin...(MD 6, 774)."

cezasının uygulandığı görülmektedir. Örneğin hapis cezası verilen faillerin %15'i cinayet işlemiş, %9'u hırsızlık yapmıştır (Bkz. Tablo 16)⁵⁰⁶.

Hangi suçlara hapis cezası verildiğini kısaca özetlemek gerekirse, kısas cezasının uygulanmasının mümkün olmadığı, maktul yakınlarının faili affetmesi gibi durumlarda fail serbest bırakılmaz hapsedilirdi (MD 6, 1450; Bardakoğlu 1997, 59). Kısasa müstahak olana verilen hapis cezası asli ceza olmalıdır. Bununla birlikte cinayet suçlarında verilen hapis cezasının genellikle asli cezanın uygulanacağı ana kadar ihtiyaten uygulanan bir ceza olduğu anlaşılmaktadır (MD 75, 425; MD 34, 113, 277). Aynı durum gasp, darp suçları için de geçerlidir (MD 3, 927; MD 6, 1089). Darp edilen mağdurun aldığı yaralardan dolayı ölmesi durumunda, faile kısas ve siyasete varan ağır cezalar verilebilmektedir (MD 7, 12, 1240).

Hırsızlık yapanlara (MD 3, 1418; MD 6, 30, 177, 186, 296; EdŞS 15, 71a; KoŞS 2, 31), haneye tecavüz edenlere (MD 6, 249, 1062, 1081, 1089), asılsız ithamda bulunarak iftira edenlere (MD 3, 1438; MD 6, 471, 557), dinî vecibelerini yerine getirmeyenlere (MD 7, 2131), Hz. Peygambere ve Hulefâ-i Râşidîn'e hakaret edenlere (MD 3, 1468; MD 6, 1435; MD 7, 2205), mürtedlere (MD 12, 996; MD 5, 1195), içki satışının yasak olduğu dönemlerde şehirlere gizlice içki sokanlara (MD 6, 691), Müslümanlara şarap satan gayrimüslimlere (MD 7, 1691), kalpazanlara ve elinde kalp akçe bulunanlara (MD 6, 1225; MD 5, 1308), Osmanlı sahillerinden tereke çeken Avrupalı gemicilere ve onlara yardım eden Osmanlı uyruklulara (MD 3, 420, 561, 967; MD 6, 8, 125, 568), sahte hüküm yazanlara ve elinde sahte hüküm bulunanlara (MD 6, 380, 753; MD 5, 530), sefere gitmeyen ve halka zulmeden askerîlere (MD 34, 599; MD 3, 1258, 1336; MD 6, 208), suç işleyen suhtelere ve suhtelere yardım-yataklık edenlere (MD 3, 1371; MD 6, 1062; MD 7, 1200) verilen cezalar arasında hapis cezası da yer almaktaydı. Borcunu ödemeyenler bir müddet habsolunduktan sonra borcunu ödemesi için kefile verilerek serbest bırakılırdı (AŞS 2, 231; AŞS 4, 2, 110). Öte

⁵⁰⁶ XVIII. Yüzyılın başlarında kalebendlik yani bir nevi hapis cezası verilenlerin %81'i kamu düzenine karşı suç işlediği için, %6,5'i cinayet işlediği, %3'ü urza tecavüz suçunu işlediği, %2,3'ü sahte evrak düzenlediği için bu cezayı almıştır (Erim 1984, 84).

yandan falcılar ve yangın çıkartan kundakçılara hapis cezasının verildiği görülmektedir (MD 3, 1301; MD 6, 105; MD 7, 1581).

Hapis cezasının müddeti hakkında kanunnâmeler suskundur. Ancak Ebussuud Efendi hapsin müddeti konusunda kadının sorumlu olduğunu ve suçun ağırlığına göre sürenin değişebileceğini belirtmiştir (Düzdağ 2009, 209; Heyd 1973, 302)⁵⁰⁷. Arşiv vesikalarından tespit edilebildiğine göre Osmanlı'da uygulanan hapis cezasının müddeti 2 ay ile 4 yılı bulabiliyordu (MD 6, 712, 847, 1083; MD 7, 2583). Buna karşın XVI. yüzyılın başlarında devlete olan borçlarını ödemeyen mültezimlere 4 yıl ila 22 yıl arasında değişen hapis cezalarının verildiği malumdur (Kâldy-Nagy 1969, 50). Yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da bulunan Hans Dernschwam ise 9 yıldır hapis yatan bir mahkûmdan bahsetmektedir (Şen 2007, 12-13). Uzun süreli hapis cezalarına pek sıcak bakmayan İslam hukukçuları, istisnai durumlarda müebbed hapse cevaz vermişlerdir. Örneğin suç işlemeyi alışkanlık hâline getirenlere, kalpazanlara, bid'at propagandası yapan ve devamlı surette halkı taciz eden kimselere müebbeden hapis cezası verilebilir (Bardakoğlu 1997, 60-61). Osmanlı ceza uygulamasında toplumsal düzeni bozan ve fesad çıkaranlara, zaniyelere, ilmiye silkine mensup katillere müebbed hapis cezası verilebildiği görülmektedir (Ortaylı 2006, 68; Heyd 1973, 302)⁵⁰⁸.

Hapis cezasının müddeti açısından tövbe önemli bir role sahipti. Failin tövbe etmesi durumunda hapis cezası son bulurdu (Heyd 1973, 302; Peters 2005, 35). 1565 senesinde Malatya'da yaşanan olayda fisk u fücur üzere oldukları için 6 ay miktarı hapsedilen bir grup, tövbe ettikleri için kefile verilerek serbest bırakılmıştı⁵⁰⁹. Kanunla belirlenen hudutlara aykırı bir şekilde uygunsuz fiiller işledikleri için toplumdan tecrit edilen ve hürriyetleri ellerinden alınan faillerin tövbe etmesi yani bir anlamda ıslah olmaları hapis cezasının temel amacını teşkil etmektedir (Bardakoğlu 1997, 56). Bu

⁵⁰⁷ *Bununla birlikte İslam hukukçuları failin tövbe edinceye kadar hapsedilebileceği kanaatinde dirler (Bardakoğlu 1997, 60; Peters 2005, 35).*

⁵⁰⁸ "...şirret ü şekâvete mübâşeret eyledükleri zâhir olmağın elegetirilüp mü'ebbed habsolunmuşlardır... (MD 12, 635)."

⁵⁰⁹ "...tâyife-i mezbûre beş-altı ay mikdârı habsolundukdan sonra tefahhus olundukda ahâlî-i vilâyetden cem'-ı kesîr müslimânlar mahzarında tâyife-i mezbûre istiğfâr u tevbe idüp ve âlât-ı lehv ü sâzlarından ferâgat üzre oldukların arzitedüğünüz ecilden buyurdum ki: Hükm-i şerîfüm varıcak göresiz; tâyife-i mezbûreye karışmayup sol şartla ki, tevbelerinde sâbit-kadem olalar, kefillerin alup utlâk eylesiz (MD 6, 1221)."

noktada, Ankara kadı sicillerine intikal eden bir dava kaydı hapis cezasının ıslah edici niteliğini izah eder vaziyettedir. 1592 senesinde, hırsızlık yaptığı gerekçesiyle Ankara mahkemesine ihzar olunan Hüseyin hakkında kefil talep edildiğinde, babası “*ben kefil olmazım akli başına gelsin deyi bir mikdar habs olunsun*” diyerek oğlu Hüseyin’e kefil olmayı reddetmiş, Hüseyin zindana gönderilmişti (AŞS 4, 66; Bkz. Dipnot 195).

Hapis cezası verilen suçlular şehirlerdeki kalelerde veya kulelerde cezalarını çekerlerdi (MD 3, 1228, 1301). Payitaht İstanbul’da Yedikule Zindanı, Galata Kulesi, Rumeli Hisarı, İstanbul surları üzerinde bulunan Yağkapanı kapısının içindeki zindan, çeşitli suçlara bulaşan askerîlerin bilhassa da yeniçerilerin hapsedildiği Baba Cafer zindanı hapishane olarak kullanılan mekânlardı (Zarinebaf 2010, 110, 169-170; Evliya Çelebi 2013, Cilt I, 1. Kitap, 254; Erım 1984, 85; Busbecq 2002, 45; Selânikî 1999, 197, 225, 332).

İslam hukukuna göre, mahkumlar cinsiyete ve işledikleri suçun muhteviyatına göre farklı kısımlara konulmalıdır (Bardakoğlu 1997, 61). XVI. yüzyılın ikinci yarısında hırsızlık yapan, şarap içen ve yaramazlıkla meşhur kadınlara hapis cezası verildiğine göre, Osmanlılarda kadınlar için tahsis edilmiş hapishaneler, en azından hapishane içerisinde kadınlar ayrılmış bölümler olmalıdır (MD 12, 812; MD 55, 352; BŞS A-121, 29b). Nitekim İstanbul’daki Baba Cafer Zindanında hırsızlık yapan, zina eden kadınlar için ayrılmış bir bölüm bulunmaktaydı (A. Özcan 1991b, 366). 1591-1596 yılları arasında bir elçilik heyeti ile birlikte İstanbul’a gelen ve Osmanlı-Avusturya savaşının patlak vermesi üzerine hapse atılan Friedrich Seidel, kaldığı hapishanenin üç bölümden oluştuğunu anlatır. Birinci bölümde belli bir işte uzmanlaşmış zanaatkârlar ve ustalar kalırlar (yazar burada askerîleri kastediyor olabilir), ikinci bölümde herhangi bir vasfı bulunmayan mahkumlar tutulur, üçüncü bölüm ise hasta olan mahkumların tedavisi amacıyla hastane olarak düzenlenmiştir (Seidel 2010, 45-46).

Mahkumların günlük iaşesi için devlet herhangi bir ödenek ayırmaz, suçluların yeme-içme gibi temel ihtiyaçları hapishanenin bulunduğu yerdeki halkın sadaka ve adak adı altında yaptıkları yardımlarla sağlanırdı (A. Özcan 1991b, 366; Şen 2007, 12). Seidel’in aktardığına göre mahkumlara günde iki tayın ekme ve bir testi su

verilmektedir (Seidel 2010, 41)⁵¹⁰. Mahkumlar yalnızca oturmanın ve yatmanın mümkün olabildiği küçük hücrelere konur ve firâr etme ihtimaline karşılık zincire vurulabilirlerdi. Akşam vakitleri firârî olup olmadığının tespiti için sayım yapılırdı (Seidel 2010, 41-48). Görevliler tarafından mahkumlara işkence edilmesi olağandı. Nitekim Evliya Çelebi, hapse atılan hırsızlara kumaş yutturulmak suretiyle işkence edildiğini aktarmaktadır (Evliya Çelebi 2013, Kitap 1, 224). İşkencenin şiddetine dayanamayıp vefat eden mahkumların yakınları kadı huzuruna çıkarak hapiste görev yapan memurlardan şikâyetçi olmaktadır (BŞS A-178, 210a; Bkz. Belge 19). Ayrıca zahiren siyaset cezası uygulanmasının toplum nezdinde infial yaratacağı mahkumlar için hufyeten siyaset cezası uygulanabilirdi. 1568 tarihinde Şam'da mahpus olan Nasrallah'ın zehir içirilerek veya başka bir yöntemle eceli ile öldüğü izlenimi verilerek ortadan kaldırılması hakkında emir yazılmıştı⁵¹¹.

Mahkumların hapisten çıkabilmeleri meşru ve gayrimeşru yollarla mümkündür. Meşru yöntemlerin birincisi kefil bulmaktır. Nefsine kefil olacak kimseler bulunduğu vakit fail hapisten çıkabilirdi (MD 3, 682). Yangın gibi doğal afetlerin vukua gelmesi durumunda mahkumlar geçici olarak salınabilirdi⁵¹². Ayrıca mahkûm işlediği suçtan tövbe ederse veya hapisanede hasta olmuş ise kefile verilerek serbest bırakılırdı (MD 6, 1312; MŞS 11, 262; MD 6, 1221). XVI. yüzyılın ikinci yarısında muhtelif sebeplerle Osmanlı ülkesinde bulunan Avrupalılar seyahatnâmelerinde, İstanbul'daki bir hapisanede hastane olarak hizmet veren bir bölüm olduğunu ve hasta olan mahkûmların orada tedavi gördüğünü aktarmaktadırlar (Seidel 2010, 46; Lubenau

⁵¹⁰ Ancak bu öğünün olağan bir şekilde tüm mahkumlara verilen bir öğün olup olmadığı şüphelidir. Aynı dönemde Avrupa'da mahkumlara su ve ekmek verilmesi, fiziksel bir ceza yöntemi idi (Spiereburg 2007, 16). Osmanlılarda da benzer bir yöntemin olup olmadığını mühimme kayıtlarından veyahut kadı sicillerinden teyit edebilmek, en azından XVI. yüzyılın ikinci yarısı ve XVII. yüzyılın ilk on yılı için, mümkün gözükmemektedir. Öte yandan Osmanlı hapisanelerinde tutulan mahkumların olağan tayınları hakkında kesin hükme varacak veriler elde edilemese de; XVII. yüzyılın ikinci yarısında Amsterdam'daki mahkumlara et ve balık gibi protein açısından zengin tayınlar verilmekteydi. Spiereburg bu durum için hapiste yatan bir kişinin dışarıda gezen hür bir insana göre daha iyi şartlara sahip olduğunu söylemektedir (Spiereburg 2007, 178-179).

⁵¹¹ “Şam muhâfazasında olan Karaman beğlerbegisine hüküm ki: Anda mahbûs olup arz itdüğün Nasrullâh nâm Arab'un ahsen vechile izâlesi lâzım olmağın buyurdum ki: Vardukda, mezbûrun izâlesi şerbet ile mi olur, bi'l-cümle eceliyle ölmek hâletin işrâb idüp vech ü münâsib görüldüğü üzere nâ-bûd idüp ba'dehû vukû'ı üzere yazup bildüresin (MD 7, 1766).”

⁵¹² “...İstanbul mahbesinde habs olunmuş iken hâlâ vâkı' olan ihrâkda itlak olunmağın mezbûr[ı] ele getürmek için girü müşârün-ileyh çavuşum irsâl olunmuşdur (MD 39, 306).”

2012, 262-263)⁵¹³. Müstakil hapisaneler dışında, kalelerde mahkûm edilen failer için düzenlenmiş hastaneler bulunmadığından, hastalanan suçlular kefile verilerek serbest bırakılırdı. Hapisten çıkmanın gayrimeşru yolu ise görevlilere rüşvet vermektir (MD 10, 489; MD 12, 931). 1560 senesinde Bursa’da ev bastığı ve cinayet işlediği için habsolunan Ali, görevliye rüşvet vererek serbest kalmıştı⁵¹⁴. Hapishaneden kurtulmaya yarayan bir diğer gayrimeşru yöntem firârdı (KŞS 12, 19). 1560 senesinde falcılık yaptığı gerekçesi ile Kastamonu kalesine habsolunan Remmal (kum falcısı) Mehmed bazı suçlularla birlikte ip sarkıtıp kaleden inip, firâr etmişti⁵¹⁵. 1584 yılında kadının mührünün taklidini yapıp sahte belge düzenlediği için Milat kalesine hapsedilen Hasan, akrabalarının yardımı ile firâr etmişti⁵¹⁶. 1592 senesinde ise kalpazanlık yaptıkları için Amasya kalesinde hapsedilen bir grup zanlı zindan duvarını delerek firâr etmeyi başarmıştı (Hüseyin Hüsameddin 1927, 339). Cemaatle kılınması gereken Bayram namazı gibi namazlarda failin hapishaneden çıkmasına izin verilebilirdi. Ancak bu durum suçluların firâr etmesi için uygun zamanı oluşturmaktaydı. 1565 yılında bir kadını katlettiği için habsolunan ve hakkında asli ceza olarak siyaset cezası verilen voyvoda, bayram namazını fırsat bilerek firâr etmişti⁵¹⁷. Zindana konulanların toplu hâlde firâr ettikleri örneklere de rastlamak mümkündür. Örneğin 1500 senesinde Edirne Zindanında mahpus bulunanlar topluca firâr etmiş, zindandaki görevlilerden firârdaki ihmali bulunan yirmi üç kişi suçlu bulunmuş ve siyaseten katledilmişlerdi (Oruç Bey 2009, 169). Zindanların bulunduğu hisarların çevresine kazılan hendekler firârların önlenmesinde ve firârîlerin yakalanmasında etkili olmaktadır. Temmuz 1564’te Ankara’da zindan duvarını delerek firâr eden mahkûmlar hisarı çevreleyen hendeğe düşerek yakayı ele

⁵¹³ Aynı dönemde Avrupa’daki hapisanelerde de hastane bulunmakta; ciddi rahatsızlığı olan suçlular tahliye edilmekteydi (Spierenburg 2007, 189).

⁵¹⁴ “...Ali dahi habs olundukda zikr olan âmil altunun ve bir bârgîrin alup utlâk itdüğün bildürmişsin... (MD 3, 896).”

⁵¹⁵ “...kal’a-i Kastamoni’de habs olunmuş iken ba’zı mücrimler ile bendlerin bozup urgan ile bedenlerden inüp gaybet itmeğün... (MD 3, 1301).”

⁵¹⁶ “...kal’ada mahbûs iken bir tarikle habsden firâr idüb kal’a erenlerinden su’al olundukda akrabasından Lütfî ve Mehmed ve Yusuf nam kimesneler kal’a dibine gice ile urgan ve at getirüb mezbûra urganı atub kendüyi aşağıya sarkıdub inüb ata binüb firâr etmiş... (MD 55, 163).”

⁵¹⁷ “...mezkûr voyvodayı kal’a-i mezbûre dizdârı neferleriyle bayram namâzın kulmağa taşra alup gidüp firâr itdürüp ve firâr itdürdüklerine mukırr olup hıdmetkârına ber-mûcebe-i emr siyâset olunduğün bildürmişsin... (MD 6, 774).”

vermişlerdi (Ergenç 2012b, 43). Hapisten kaçanlar yakalanmaları hâlinde küreğe konulurlardı (İpşirli 1982, 233).

3. SÜRGÜN CEZASI

Hürriyeti engelleyen bir diğer ceza olan ve suçlunun bir yerden başka bir yere gönderilmesi ve orada yaşamaya mecbur edilmesi (Yakut 2011, 38) olarak tanımlanabilecek sürgün ilk çağlardan itibaren çeşitli kültürler tarafından benimsenmiş bir cezalandırma yöntemidir. Bir ceza olarak sürgünün Hammurabi Kanunlarında yer aldığı, ilkçağ Mezopotamya, Anadolu uygarlıklarında ve İslamiyet öncesi Türk devletlerinde uygulandığı, Batı Roma ve Doğu Roma hukukunda yerinin olduğu bilinmektedir (A.Bauman 2004, 29-30, 52; Türcan 2010, 164; Daşcıoğlu 2007, 20-24; Arık 1995, 33-36). Sürgünün bir cezalandırma metodu olarak Avrupa'da yaygınlaşması Amerika ve Afrika kıtasının sömürgeleştirildiği kolonyal döneme rast gelse de Avrupalı devletler XV. ve XVI. yüzyıllarda sürgün cezasının yabancıları değil, XV. yüzyıl Almanya'sında uygulanan bir cezalandırma yöntemi olan sürgünün (Coy 2008, 1), kolonize edilen topraklara nüfus sağlama amacıyla kullanılması -belki de ilk kez- Portekizliler eliyle olmuştur. Portekiz'den çok sonraları, XVII. yüzyılın başlarında, İngiltere'nin ele geçirdiği deniz aşırı sömürgelere suç işleyenleri göndermeye başladığı ve hatta XVIII. yüzyılda sürgünün İngiltere'de hâkim cezalandırma yöntemi olduğu malumdur⁵¹⁸. Benzer şekilde Sibiryayı kolonize eden Rusya, İngiltere ile hemen hemen aynı tarihlerde (1710 senesinde) sürgünü bir şeneltme yöntemi olarak benimsemiştir⁵¹⁹. Sömürgecilik yarışında Avrupalı muadillerinden geri kalmayan Fransa'da ise sürgünün bir ceza yöntemi olarak XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren Fransız ceza hukukunda yer aldığı görülmektedir (Daşcıoğlu 2007, 25-28). Sömürgeciliğin doğuşu ile birlikte Batı hukukunda hâkim

⁵¹⁸ I. James (1603-1625) döneminden itibaren İngiltere'de suçluların Amerika'ya sürgün edildiği görülmektedir. XVIII. yüzyılda sürgün cezası artık yaygın uygulanan bir cezadır. Örneğin, 1718-1776 arasında yaklaşık 30 bin suçlu Amerika'ya sürgün edilmişti (Roth 2010, 51). Daha sonraları ise suçluların Avustralya'ya sürgün edildiği görülür (Heyd 1973, 304).

⁵¹⁹ Esasında Rusya'da sürgünün bir cezalandırma yöntemi olarak kullanılması daha eskilere dayanır. Kollmann'a göre XVI. yüzyılın ortalarında hırsızlık yapanlara sürgün cezası verilebilmekteydi ve bu ceza manastırlara sürgün etme şeklinde uygulanmaktaydı (Kollmann 2012, 213, 243, 307).

cezalandırma yöntemlerinden biri hâline gelen sürgün cezası, toplumun sorunlu parçalarını oluşturan insanları toplumdan tecrit ederek, kamu huzurunu tesis etme amacıyla kullanılmıştır. Erken modern dönem Avrupa'sında suç ve ceza konusunu inceleyen Roth'un da belirttiği üzere sürgün cezası toplumun kusurlarından arınmasına aracılık eden bir enstrümandır (Roth 2010, 51).

Batı Avrupa'da sömürgeciliğin yaygınlık kazanması ile birlikte hukukta yer edinmeye başlayan sürgün cezası, İslamiyet'in nüzulü ile birlikte ortaya çıkan İslam hukukunda başından beri yer almaktadır. Sürgün cezası Kur'an hükümleri ve Hz. Peygamberin sünneti ile sabittir. Kur'an'da, 5. Surenin 33. Ayetinde yol kesme ve eşkıyalık suçlarına sürgün cezasının verileceği belirtilmiştir⁵²⁰. Hz. Peygamberin hadislerine göre zina edene sürgün cezası verilebilir (Peters 2005, 34). Yol kesme ve zinanın dışında, karaborsacılık yapana, sahte evrak düzenleyene, ırza tecavüz edene, hakarete bulunanlara İslam hukukuna göre sürgün cezası verilebilir (Yakut 2011, 38-39; Bozkurt 2010, 166-167).

Sürgün cezası, kuruluş yıllarından itibaren belli başlı üç farklı amaç doğrultusunda kullanılmıştır. Bunlardan birincisi yeni fethedilen toprakları şeneltme maksadıyla aşiretlerin veya köylülerin bir yerden alınarak yeni fethedilen topraklara yerleştirilmesidir⁵²¹. Bir diğeri gözden düşen üst düzey bürokratların İstanbul'dan sürülmeleridir. 1539-1541 yılları arasında I. Süleyman'ın (1520-1566) sadrazamlığını yapan Lütfi Paşa'nın sadareten azledilerek, Dimetoka'ya sürgüne gönderilmesi, Eğri Seferi'nden sonra Cigalazede Sinan Paşa'nın sadareten azledilerek Akşehir'e sürülmesi, 1585 ve 1603 senelerinde İstanbul Rum Patriklerinin görevlerinden azledilerek Rodos'a sürülmeleri gibi örnekler bu duruma örnek teşkil etmektedir (Gelibolulu Mustafa Âlî 2009, 358b; Hasan Beyzade Ahmed Paşa 2004, 770; MD 55,

⁵²⁰ "Allah'a ve Resûlüne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri yahut asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut o yerden sürülmeleridir (Kuran- ı Kerim Meali 2009, 112)."

⁵²¹ Bu çalışmanın konusuna dâhil olmayan iskân politikası çerçevesinde sürgünler hakkında ayrıntılı malumat için Barkan'ın şu makalelerine bakılabilir: (Ö. L. Barkan 1952, 56-78; Ö. L. Barkan 1955b, 209-237). Ayrıca sürgünler hakkında yakın zamanda yapılan bir çalışmada iskân politikası çerçevesinde sürgünlere etraflıca değinilmiştir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. (Daşcıoğlu 2007, 47-86).

271; MD 75, 6)⁵²². Üçüncü ve sonuncusu ise ceza hukuku alanında olup, sürgünün belli başlı suçlar için takdir edilen bir cezalandırma yöntemi olmasıdır.

Örfi hukuk sahasında sürgün cezasına ait ilk hükümler II. Bayezid (1481-1512) dönemine ait kanunnâmelerde yer almaktadır. II. Bayezid'in Umumi Kanunnâmesinde sürgün kızlarının sürgün edilenlerle evlenebileceği, sürgün edilenlere iş verilmemesi gibi hükümler yer alırken, Akkirman Kanunnâmesinde sürgün edilenin geride bıraktığı mallara el konulabileceği belirtilmektedir (Akgündüz 1990, 68-69, 372). I. Selim (1512-1520) ve onun halefi I. Süleyman (1520-1566) dönemlerinde yapılan ceza kanunnâmelerinde hırsızların, zina veyahut fuhuş yapan kadınların mahalleden veya karyeden sürülmesini düzenleyen bir madde bulunmaktadır. Hırsızlık, fuhuş ve zina gibi suçların işlenmesi durumunda failer öncelikle ikamet ettikleri mahalleden sürülerek bir başka mahallede ikamete zorlanırdı. Eğer ki sürgün gidilen mahallenin ahalisi suçlunun ikameti hakkında şikâyetçi olursa veyahut failer yaramazlıklarına devam ederse bu kez şehirden sürülürlerdi (Akgündüz 1991, 106; Heyd 1973, 92). Bununla birlikte mezkûr kanunnâmede kundakçıların teftişinde kusuru bulunan pasbanların, cüzzamlıların ve çingene taifesinin şehirlerden sürülmesine dair hükümlere yer verilmiştir (Heyd 1973, 81-82).

Sürgün cezası verilen kişi hakkında Emr-i Şerif olmadan ceza tatbik edilemezdi. Sürgün cezasının son bulması yine Emr-i Şerif ile mümkündü. Serbest bırakılmasına dair Emr-i Şerif gelmedikçe suçlular sürgün yerinden ayrılamazdı (MD 6, 955; MD 10, 480). Sürgün cezası verilen kişiler, ilgili memurların gözetiminde sürgün edildikleri yere götürüldükten sonra ehl-i örfe teslim edilir⁵²³ ve fail hakkındaki sürgün fermanı kadı siciline kaydedilirdi. Faili sürgün yerine teslim eden memurlar

⁵²² 1585 senesinde görevinden azledilerek sürgüne gönderilen patrik II. Pachomius olmalıdır. 1603 senesinde azledilerek sürgüne gönderilen patrik ise II. Neophytus'tur (mühimme kaydında geçtiği üzere Neofitos, MD 75, 6). II. Neophytus 1607 yılında affedilerek tekrardan patriklik makamına atanmıştır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. (List of Ecumenical Patriarchs of Constantinople 2017).

⁵²³ "...ma'rûfe Fâtuma nâm hâtûn habs olunmak için Rodos'a gönderilüp sancağı beğine teslim olunmaların emr idüp buyurdum ki... (MD 3, 1170-1171)."

görevlerini yerine getirdiklerine dair kadı ve/veya sancak beyinden temessük alırlar, temessükü payitahta götürürlerdi (MD 12, 1046, 1160; MD 34, 431)⁵²⁴.

Failin ikamet edeceği evin temininden kadı sorumludur (M. Ç. Uluçay 1951, 534). Sürgün edilenler gittikleri yerde bir evde ikamet edip yaşamlarına devam edebildikleri gibi sürgün edildikleri yerde hapse de konulabilirlerdi⁵²⁵. Bu noktada takdir yetkisi padişaha aittir.

Sürgün cezasının müddeti konusunda, araştırmanın zaman aralığı dâhilinde bulunun arşiv vesikalarında herhangi bir bilgiye rastlamak mümkün değilse de⁵²⁶, sürgünden kurtulabilmenin çeşitli yolları vardı. Sürgün edilen bir kişi işlediği suçtan tövbe ederse sürgünden kurtulabilirdi. Bundan başka sürgünün sürgün edildiği yerin havasından dolayı rahatsız olması gibi sıhhi sebepler, sürgünün ailesi ile ayrı kalmasından kaynaklanan ailevi sebepler sürgün cezasından kurtulmayı sağlayabilmekteydi (M. Ç. Uluçay 1951, 537-545; Daşcıoğlu 2007, 184-193). Sürgün edilenin affedilmesi için sürgün edildiği yerin kadısının veya sancak beyinin iyiliğine şahadet etmesi yeterliydi. Örneğin 1565 senesinde köy halkının şikâyeti ile Rodos'a sürgün edilen Naib ve Hatip Hayreddin'in iyiliğine Rodos kadısı şahadet edince mezkûr şahıs affedilmişti⁵²⁷. 1572 senesinde Diyarbakır beylerbeyi İstanbul'a mektup yazarak, Diyarbakır'a sürülen Seyyid Muhammed'in suçsuz olduğu ve ailesinden ayrı kaldığı gerekçesi ile affedilmesini istemiş ve payitahttan gönderilen Emr-i Şerifle mezkûr affedilmişti (MD 12, 1152)⁵²⁸.

⁵²⁴ "...Rodos'a iletüp teslim i[t]düğüne temessük alup Südde-i Sa'âdetüm'e gönderesin... (MD 6, 1436)."; "...Rodos'a sürüp teslim olduğuna temessük alasin ki...(MD 7, 1487)."

⁵²⁵ Bkz. Dîpnot 523.

⁵²⁶ İslam hukukunda zina suçuna verilen sürgün cezasının mühleti 1 yıldır, eşkıyalık suçuna verilen sürgün cezasında ise herhangi bir mühlet bulunmayıp fail tövbe edinceye kadar ceza sürer (Türkan 2010, 165).

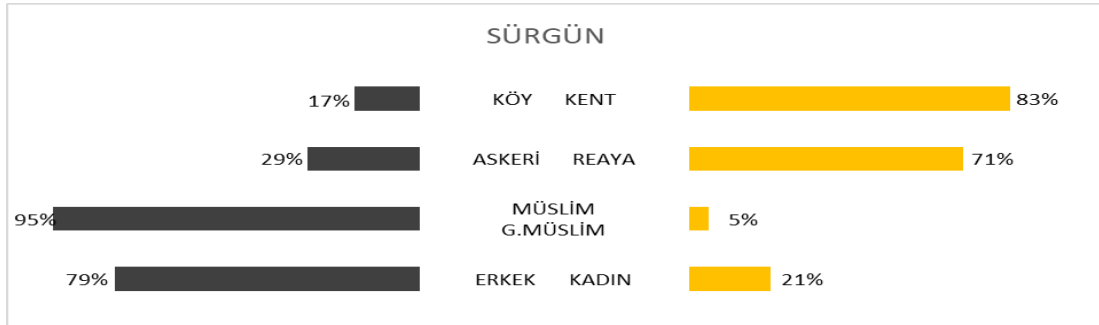
⁵²⁷ "Rodos beğine hüküm ki: Lala Hüseyin dâme ulüvvühü mektûb gönderüp Hamîdili'ne tâbi 'Eğirdür kazâsından Kandos nâm karyede hatîb olan Hayreddin için; "Üzerine cürm sâbit olmadın Rodos'a gönderilmişdür." diyü bildürüp ve Rodos kâdîsi dahı mektûb gönderüp mezbûr Hayreddin için; "Sâlih u mütedeyyin kimesnedür. Bir ferdün şekvâsi ve üzerinde hakkı yokdur. Ehl-i garaz söziyle olmuşdur." diyü arzidüp ıtlâk olunmasın recâ itdikleri ecilden şöyle ki; kendü hâlinde olmayup şirret ü şekâvetinden müslimânlar şekvâ ideler, girü Rodos'a gönderilmek üzere ıtlâk olunmasın emridüp buyurdum ki: Mezbûrı şart-ı mezkûr üzere ıtlâk eylesesin (MD 6, 1039)." Hayreddin ile ilgili bir diğer belgede ise kendisinin naib olduğu belirtilmiştir (MD 6, 955).

⁵²⁸ Toplu sürgünlerde geçerli olmak üzere ekonomik gerekçeler de sürgünün affında önemli rol oynamaktadır. Kıbrıs'ın fethinin ardından adayı şenlendirmek amacıyla Safed'deki Yahudilerin Kıbrıs'a sürülmesi emredilince, Safed kadısı huzuruna çıkan Yahudiler sürgün haberi geleli beri

Sürgünlerin kaçmamasını sağlamak kadının sorumluluğundadır. Sürgün edilen kişiler ailelerini getirip getirmeme konusunda genellikle serbest bırakılmışlardır (M. Ç. Uluçay 1951, 533-534). Ancak suçlunun sürgünden firâr etme ihtimalini önleme amacıyla suçlu ailesi ile birlikte sürgün edilebilirdi⁵²⁹. Faillerin eski ikamet yerlerine geri dönmelerini engellemek amacıyla uygulanan bir diğer yöntem; failin, tüm emlak ve eşyasını zorla sattırarak o yerle alakasını tamamen kesmek (MD 6, 614; MD 7, 2571; KŞS 12, 199)⁵³⁰. Bu açıdan sürgün cezası zanlıyı maddi yönden de cezalandıran bir cezalandırma biçimidir. Anlaşıldığı kadarıyla, sürgün cezasında henüz suç işlememiş toplumsal yığınlara ibret olacak bir ders vermeyi amaçlamak yerine; mağduru korumak, toplumsal huzuru tesis etmek esastı (Yakut 2011, 39).

Suç	%	Suç	%
Zina/Fuhuş	31,2	Tefecilik	3
Halka zulüm	19,3	Darp	3
Görevi kötüye kullanma	6	Evrakta Sahtecilik	3
Dolandırıcılık	6	Görevi ihmal	1,5
Hakaret	6	Ev basma	1,5
Kaçakçılık	4,5	Gasp	1,5
Yolsuzluk	4,5	Suhte/leventlerin işlediği suçlar	1,5
İftira	3	Rüşvet	1,5
Borcu ödememe	3		

Tablo 17: Sürgün Cezasının Suçlara Göre Dağılımı

Grafik 24: Sürgün Cezalarının Kimliklere ve Yerleşim Yerine Göre Dağılımı (Yüzde Olarak)

ticaretle uğraşanların işlerini bıraktıkları ve hem devlet hazinesinin hem de kendilerinin zarara uğradıklarını belirterek sürgünden affolunmalarını istemişler ve bu istekleri kabul edilmişti (MD 34, 581).

⁵²⁹ "...mezbûrın ol yerden alâkasın kesüp, ehl ü 'ıyâliyle Rodos'a gönderesin...(MD 9, 160)"; "...mezbûrın ol yerden alâkasın kat' idüp, ehl ü 'ıyâliyle Rodos'a gönderesin... (MD 9, 185)."

⁵³⁰ "...cebr ile evlerin bey' itdirüp kendülerin şehrden sürüp... (MD 5, 281)."

XVI. yüzyılın ikinci yarısı ve XVII. yüzyılın ilk on yılında vesikalara yansıyan örneklere göre yaklaşık her on suçtan biri sürgün cezası ile cezalandırılmıştır (Bkz. Grafik 23)⁵³¹. Geçici olarak hapis cezası verilen suçlulara asli ceza olarak sürgün cezası verilebilirdi (MD 7, 1911; MD 55, 113). İncelenen dönemde sürgün cezalarının ekseriyetle zina veya fuhuş suçunu işleyenlere verildiği görülmektedir (%31; Bkz. Tablo 17). Her 5 sürgün cezasından 1'i zina ve fuhuş suçlarını işledikleri veya gayriahlaki davranışlarda buldukları için kadı huzuruna çıkartılan kadınlara verilmekteydi (Bkz. Grafik 24).

Sürgün cezası temel olarak mahalleden sürgün ve şehirden sürgün olmak üzere ikiye ayrılabilir. Zina ve fuhuş gibi cinsel içerikli suçlarda sürgün cezası daha çok mahalleden ihraç şeklinde uygulanmaktaydı. Kadı mahkemesine gelen mahalle ahalisi tutum ve davranışlarından hoşlanmadığı, evine yabancı aldığı ve bazı örneklerde de suçüstü yaparak yaramazlığını ifşa ettiği kadınların mahallelerinden ihraç olunmasını talep etmekteydiler⁵³². Mahalleden ihracı talep olunan kişi hakkında hemen sürgün cezası verilmez, fail önce uyarılırdı⁵³³. Ancak çoğu zaman kadı, mahallelinin ihraç talebini yerinde bularak zanlının mahalleden çıkartılmasına karar verirdi (BŞS A-178, 126a; MŞS 8, 79; MŞS 11, 154). Mahalleden ihracına hükm olunan zanlı eğer evli ise ailesiyle birlikte mahalleyi terke zorlanır ve eğer gayrimenkulü varsa satıp mahalleyi terk etmesi için 2 ila 10 gün mühlet verilirdi (MŞS 11, 154; KŞS 12, 199; Tok 2005, 167). Sürülen kişiler olayın üzerinden belli bir müddet geçtikten sonra bir yolunu bularak mahalleye geri dönmekteydiler. Mahallede ikamet edenler böyle bir olayın vukua gelmesi hâlinde faillerin mahalleden tekrardan çıkarılması için mahkemeye

⁵³¹ XVI. asır Almanya'sında sürgün cezası verilme oranı %28'dir (Coy 2008, 89).

⁵³² "...mahallemize sonradan gelmişdir mahkemeye bir nice defa şekvaya gelmiş idik ve bu gün hamza beyin bir devecisini dahi bunun evinde avreti ile dutuldu...(AŞS I, 94)"; "...Emine b. (boş bırakılmış) nam avreti yaramazdır daima nâ-mahrem ile musahebat ve mülaibededir ve kendisi dahi gammaz(dır) her müslimana varıp su başıya hilaf-ı va'ki gammaz eder ve bi-vech rencide ederler mahallemizden red olunmasın murad ederiz dediklerinde...(AŞS I, 104)."; "...Ayşe b. Gani nam hatun mahzarında mezbûre ehli fesaddır evine nâ-mahrem kimesneler getirdi mahalle mezbûrdan reddin talep ederiz deyi takrir-i meram edip...(BŞS A-178, 126a)."

⁵³³ "...mezbûr Mahbube daima fisk u fesaddan hâli olmayup nâ-mahremlere fahişe avretleri peyd edip pezevenklik etmekden hâli değildir. Mahallemizden ihraç olunmasın talep ederiz dediklerinde mahalleden ihracına tenbih olunup talebiyle kayd olundu (BŞS A-121, 62b)."

gidiyorlardı⁵³⁴. Zanlıların eski ikamet yerlerine dönmemesi için başvurulan son çare onları şehirden sürmekti⁵³⁵.

Haklarında şehirden sürülme cezası verilenlere bakıldığında reâyâyâ zulmeden veyahut görevini kötüye kullanan ve ihmal eden idâreciler ile buldukları muhitte reâyâyâ rahat yüzü göstermeyen kimselerin ağırlıkta olduğu görülür. İçlerinde mültezim, sipahi, voyvoda, dizdar, naib gibi idârecilerle; ağa ve hacı unvanına sahip kimselerin ve hatta saraçların, reislerin bulunduğu bu güruhu varlıklı insanların oluşturduğu varsayılırsa, Osmanlıların şehirden sürgün etme cezalarını genellikle idârecilere ve buldukları bölgede bilinip tanınan nüfuzlu kimselere verdikleri anlaşılır⁵³⁶. Varlıklı olmak ve/veya unvan sahibi olmak o yörenin nüfuzlu kimseleri arasında yer almak anlamına geliyorsa böylesi kimselerin sürgün edilmesiyle eşirânın nüfuzunun kırılması dolayısıyla mağdurların ve reâyânın korunması amaçlanıyordu. Örneğin, 1578 tarihinde Üsküp'e bağlı Kırçova nahiyesinden bir grup İstanbul'a gelerek Zaim Şahruh hakkında şikâyetçi olduklarında, Şahruh'un Budin'e sürülmesi ve kendisine Budin'de zeamet tahsis edilmesi emredilmişti⁵³⁷. Budin'e sürülse bile kendisine zeamet tahsis edilecek Şahruh'un pek kaybı olmayacaktır. Bu noktadan hareketle reâyâyâ zulm ve teaddide bulunan bir askerînin sürgün edilmesinde gözetilen temel faydanın, işlediği suçtan ötürü askerîyi cezalandırmaktan ziyade, reâyânın mağduriyetinin giderilmesi olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Sürgün cezalarının ekseriyetle hangi suçlara verildiği meselesine tekrar dönülecek olursa, cinsel içerikli suçlardan sonra en çok sürgün cezası verilen suçların

⁵³⁴ "...mahalleden red olunmasın talep edip kibel-i şer'den men' ü def olunup biz dahi (-) red olunmuş idi. Ba'de zamanın yine gelip evvel eve girmişler bir gün mahallemizde kan olur yine fesaddan hâli değildir biz dahi (-) eylesin bunun dahi red ve nefy olunmasın rica ederiz (AŞS 1, 112)."

⁵³⁵ "...zıkr olunan avratların cebr ile evlerin bey' itdirüp kendülerin şehirden sürüp... (MD 5, 281)."

⁵³⁶ Mültezime ait örnek için Bkz. (MD 12, 457), Sipahi (MD 7, 1542; MD 9, 52); Voyvoda (MD 6, 123, MD 7, 1487), Dizdar (MD 10, 307; MD 7, 1581), Naib (MD 6, 955; MD 12, 1062); Ağa unvanına sahip olanlar için Bkz. (MD MD 3, 985; MD 7, 1542), Hacı unvanına sahip olanlar için (MD 3, 352; MD 34, 631), Reis unvanına sahip olanlar için Bkz. (MD 9, 160, 185).

⁵³⁷ "Vezîr Mustafa Paşa'ya Hükküm ki; Üsküb Sancağı'nda Kırçova nâhiyesinde sâkin olan Şâhruh için fukarâyâ zulm ü te'addisi vardır deyu ba'zı kimesneler rikâb-ı hümayûna ruk'alar sunup şekvâ eyledükleri ecilden ol diyârdan ulûfesi kat' olunup hâlâ dergâh-ı mu'allâm çavuşlarından Mustafa zide kadrühu'ya koşulup vilâyet-i Budun'a sürgün olmuştur. Buyurdum ki; Vardukda mezbûrî bir münâsib olan mahalde mütemekkin etdirüp ve ne günde varup vâsıl olup ve ne vechile tedârük olunduğun yazup bildiresin. Mezbûra düşenden müstehakk olduğu bedeli bir ze'âmet dahi tevcîh idüp yedine viresin (MD 34, 629)."

halka zulüm suçları olduğu görülecektir (%19; Bkz. Tablo 17). Reâyâyâ zulmeden sipahi, dizdar, naib gibi askerî sınıf mensuplarına (MD 9, 52; MD 7, 2514; AŞS 2, 145; Bkz. Grafik 24), görevini ihmal eden ve zimmetine mal geçiren askerilere (MD 10, 307; MD 7, 1559; MD 5, 1487), ev basma, darp ve gasp suçlarını işleyenlere (MD 34, 452, 520; MD 7, 857; MD 7, 62), tefecilik yapanlara (MD 7, 1542, 2580)⁵³⁸, Avrupalı tacirlerle kaçakçılık yapanlara ve memnu meta kapsamında olan atları Avrupalılara satanlara (MD 12, 275; MD 5, 1419), sahte evrak düzenleme ve bulundurma suçlarını işleyenlere (MD 12, 950; MD 55, 381), borçlarını ödemeyenlere (MD 7, 2571), reâyâyâ zulmü olan ve rüşvet yiyenlere (MD 7, 871, 2040), Emr-i Şerife itaat etmeyen ve İstanbul'dan gönderilen emirlerin uygulanmasına mani olan kişilere (MD 12, 1062; MD 55, 55), hakaret ve iftirada bulunanlara (MD 9, 163; MD 34, 206; MD 7, 308) sürgün cezası verilebiliyordu⁵³⁹. Aynı dönemde Almanya'da hakaret suçunu işleyenlere müebbed sürgün cezası verilmekteydi (Coy 2008, 109)⁵⁴⁰. XVI. yüzyılın ikinci yarısı ve XVII. yüzyılın ilk on yılı için konuşmak gerekirse Osmanlılarda müebbed sürgün cezası verildiğini gösteren bir emare bulunmamaktadır.

Yer	%	Yer	%
Rodos	51,6	Eğriboz	1,7
Kıbrıs	23,3	Sakız	1,7
Budin	8,3	İznikmid	1,7
Cezayir	6,7	Mısır	1,7
Diyarbakır	3,3		

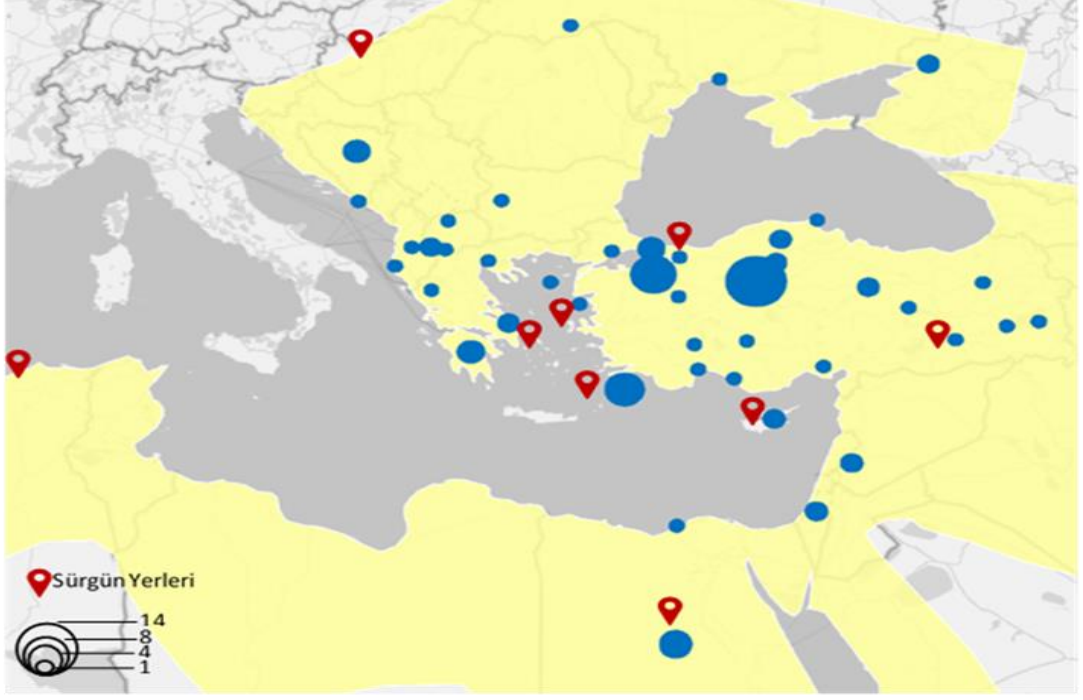
Tablo 18: Sürgün Yerleri

İncelenen dönemde, sürgün cezasının imparatorluğun her köşesinde, bilhassa şehirlerde, verildiği görülür (Bkz. Harita 15; Grafik 24, Köylerde %17, Şehirlerde %83). Sürgün cezasıyla ağırlıklı olarak şehirlerdeki düzeni ve asayişini sağlamanın amaçlandığı düşünülebilir. Buna karşın, Osmanlıların sürgün yeri olarak kullandıkları yerler sınırlı olup başlıca sürgün yerleri Rodos ve Kıbrıs adalarıydı (Rodos %51,7; Kıbrıs %23,3; Bkz. Tablo 18).

⁵³⁸ Tefecilik yapanlar ikamet yerlerinden sürgün edilerek İstanbul'da kasaplık yapmaya zorlanırlardı (MD 34, 107).

⁵³⁹ XVIII. yüzyılın başlarında kalpazanlık, sahte evrak düzenleme, yalancı şahitlik, cinayet, darp, fuhuş, ırza tecavüz, iftira, hakaret, hırsızlık gibi suçlara sürgün cezası verilebiliyordu (Erim 1984, 83).

⁵⁴⁰ Ayrıca Almanya'da sürgün cezası verilen suçlar şunlardı: fuhuş, zina, tecavüz, yalan şahadet, şarap içme, tefecilik, hırsızlık (Coy 2008, 39, 45, 83, 90-92).

Harita 15: Sürgün Cezası Verilen Yerler ve Sürgün Yerleri

Kolonizasyon döneminde İngilizlerin Amerika kıtasını bir sürgün yeri olarak kullanmaları gibi (Roth 2010, 51), Osmanlılar da Rodos ve Kıbrıs gibi deniz üzerinde birer açık hava hapishanesi olarak tahayyül edilebilecek adaları sürgün yeri olarak kullanmışlardır. Sürgün cezası verilenlere ek olarak kürek mahkumlarının gönderildikleri yerler arasında başta gelen Rodos Adası bu dönemde zanlıların tecrit edildiği, askerîden reâyâyâya neredeyse her kesimden suçluların toplandığı bir kamp hüviyetindedir⁵⁴¹. Kıbrıs'ın fethinden sonra adayı şenlendirmek amacıyla yapılan sürgünlerin yanı sıra (Daşcıoğlu 2007, 38-39) muhtelif suçları işleyen fasıkların cezalandırılması için adaya sürüldüğü görülmektedir. Suçlulara sürgün cezası verilirken gözetilen kriterlerden birisi mümkün olduğunca uzak diyarın ve failin kolaylıkla eski ikamet yerine dönemeyeceği yerin seçilmesiydi. Bu nedenle Rodos ve Kıbrıs adaları dışında ekseriyetle Rumeli canibinde bulunanların Anadolu taraflarına, Anadolu taraflarında bulunanların da Rumeli'ye sürüldükleri görülmektedir (MD 7, 62; MD 5, 156). Bu doğrultuda Anadolu'da Diyarbakır, Rumeli'de ise Budin en önemli sürgün yeridir (MD 7, 2040; MD 10, 343; MD 34, 629). Ne kadar uzak diyarlara sürülürlerse sürülünler failerin kaçarak ikamet yerlerine dönmeyi

⁵⁴¹ Selânikî'nin aktardığına göre müderris Nihali Çelebi uygunsuz sözler sarf ettiği için Rodos'a sürülmüştü (Selânikî 1999, 390-391).

başardıkları örneklere rastlamak mümkündür. Daha önce İzmir'den Rodos'a sürülen Gelincik İbrahim 1559 senesinde Rodos'tan firâr ederek İzmir'e ulaşmayı başarmıştı (MD 3, 356).

4. KÜREK CEZASI

XVI. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nde en fazla uygulanan cezalandırma yöntemi olan kürek cezası ne örf-i hukukun ana kaynağı olan kanunnâmelerde ne de şer'i hukukta tanımlanmış bir ceza çeşididir (%27; Bkz. Grafik 23; Heyd 1973, 304)⁵⁴². Kürek cezası, Antik çağlardan beri uygulana gelen yol yapımı, maden işçiliği gibi kuvvet gerektiren işlerde suçluların zorla çalıştırılması usulünün devamı niteliğinde olup; Orta Çağ'ın sonlarına doğru Akdeniz'de ortaya çıkmış bir cezalandırma yöntemidir (Pike 1983, 3; Sellin 1965, 278-279; Loon 2014, 41-45). Sellin, suçlulardan kürekçi olarak yararlanma fikrinin Fransızlar tarafından ortaya atıldığını ve kürek cezasının XV. yüzyılın ilk yarısında ilk kez Fransızlar tarafından uygulandığını belirtmektedir (Sellin 1965, 279)⁵⁴³. XVI. yüzyıla gelindiğinde İspanya, Hollanda, Fransa, Venedik, Belçika gibi Avrupa'nın denizci milletlerinin yanı sıra Avusturya'nın donanmalarında kürek mahkûmu suçluları kullandıkları görülür (Langbein 2006, 30; Sellin 1965, 279; Pike 1983, 4; Akman 2004, 133; Kılınç 2015, 536-537; Erim 2002, 179).

Bu dönemde dünya deniz ticaretinin önemli bir merkezî konumunda bulunan Akdeniz'in topoğrafyasına en uygun gemi çeşidi olan kadırgaların seyrüseferi için çok miktarda kürekçiye ihtiyaç duyulmaktaydı (Langbein 2006, 30). Akdeniz dünyasında kürekçi temini genel olarak gönüllüler, savaş esirleri ve Kuzey Afrika kıyılarının yağmalanmasıyla esir alınan Müslümanlar yoluyla sağlanıyordu (Langbein 2006, 30; Pike 1983, 9). Zikredilen üç grup arasında en önemli mikdarı ücreti mukabili kürek

⁵⁴² Buna mukabil kürek cezasının bir ta'zir cezası olduğunu ve dolayısıyla şer'i bir dayanağı bulunduğunu iddia eden görüşlerin yanı sıra örfi hukuk sahasında tanımlanmış bir ceza olduğunu iddia eden muhtelif görüşler bulunmaktadır (Aydın 2012, 208; Kılınç 2015, 536-539).

⁵⁴³ Farklı bir görüşe göre ise kürek cezası ilk olarak XVI. yüzyılın başlarında Venedikliler tarafından uygulanmıştır (Bostan 2003, 213).

çeken gönüllüler oluşturuyordu. Ne var ki, XVI. yüzyıl Akdeniz dünyasını kasıp kavuran fiyat devrimi donanmalarda ücreti mukabili kürek çeken gönüllülerin ücretlerinde astronomik artışlara yol açtı⁵⁴⁴. Fiyat devrimi donanmalarda istihdam edilecek kürekçilerin temininde farklı yöntemlerin uygulanmasını zaruri kıldığında; Akdeniz'e hâkim olma iddiasında bulunan Osmanlı karşısında daha fazla kadırgaya ve kürekçiye ihtiyaç duyan Avrupalılar hapis cezasından idama varıncaya değin çeşitli cezalara çarptırılmış mahkumları donanmada kürek çekmeye zorladılar (Langbein 2006, 30; Pike 1983, 4).

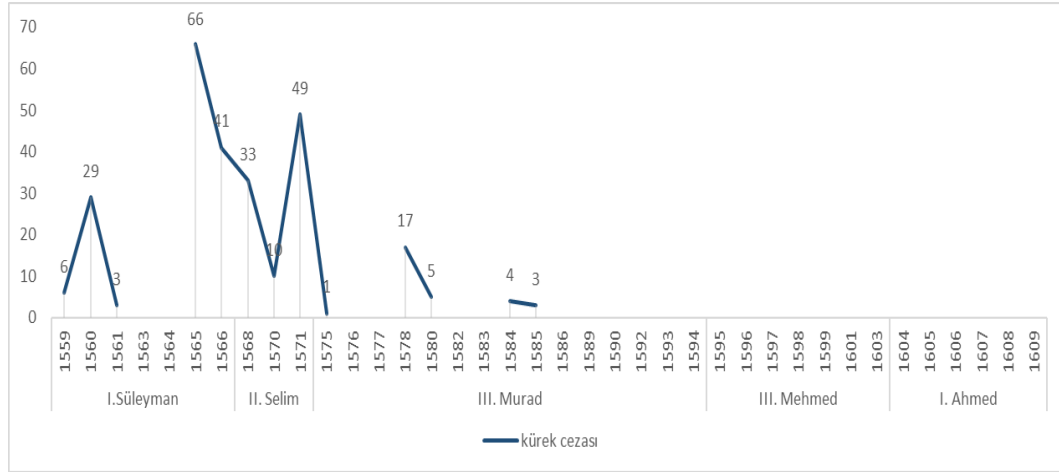
Akdeniz'in doğu sahillerini elinde bulunduran Osmanlılara bakıldığında ise; Orhan Gazi (1326-1359) devrinden itibaren gelişme kaydeden Osmanlı donanması, II. Mehmed (1451-1481) devrinde Ege ve Karadeniz'de etkin rol oynayan bir kuvvet hâline gelmiş, I. Süleyman (1520-1566) devrinde ise altın çağını yaşamıştır (İpşirli 1982, 203-205). Akdeniz'in yanı sıra Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'nda da etkin bir güç olma iddiasında bulunan Osmanlılar XVI. yüzyılda bu iddialarını gerçekleştirecek güçlü bir donanmayı kurmayı başardılar. Bu donanmayı seyir hâlinde tutabilmek için çok fazla kürekçiye ihtiyaç duyan Osmanlı Devleti, kürekçi ihtiyacını muhtelif kaynaklardan temin etmiştir. Birincisi her 20 haneden 1 kürekçi hesabıyla avârız vergisi olarak kürekçi toplanması, ikincisi Osmanlı'nın çağdaşı Avrupalı devletlerde olduğu gibi savaş esirlerinin kürekçi olarak kullanılması⁵⁴⁵, üçüncüsü çeşitli esnaf gruplarının kürekçi yazılması, dördüncüsü gönüllülerin donanmaya katılması, sonuncusu ise suçlular gibi toplumun marjinal kesimini oluşturanların kürek cezasına çarptırılmasıdır (İpşirli 1982, 205-207; Erım 2002, 179)⁵⁴⁶. Kürek cezasının Osmanlı Devleti'nde ne zaman uygulanmaya başladığı ve nasıl bir gelişim kaydettiği henüz muğlak olmakla birlikte, suçluların kürekçi olarak kullanılmasıyla ilgili en eski tarihli ferman I. Süleyman (1520-1566) devrinin sonlarına doğru, 1550'li yıllara tekabül

⁵⁴⁴ Örneğin 1538'de gönüllü kürekçilerin aylık ücretleri 1 dukaydı. 1571'de (İnebahtı Deniz Savaşı'nın olduğu yıl) kürekçi aylıkları 33 sene öncesine göre 8 kat artmıştı (Pike 1983, 4).

⁵⁴⁵ "Boğdan içine gelen Aleksandra nâm müfsid muhârebesinde ele gelen Kazaklar eğer sipâhî elindedir ve eğer Macar ve Boğdan ve Eflâklü elindedir katl olunmayup cem' olunup der-zencîr olup küreğe konmak için Südde-i Sa'âdetime gönderilmek emr idüp buyurdum ki (MD 34, 43)."

⁵⁴⁶ "...kürekçileri yitişmez ise taht-ı kazânda yaramazlık ile meşhûr olup fesâd ü şenâ'atleri şer'le sâbit olup müseccel olanları hüsn-i tedârikle elegetürüp gemilere koyup anlar dahı kifâyet eylemez ise re'âyâdan sekizer yüz akçaya kürekçiler tutup alâ-eyyi-hâlin gemileri donadup mu'accelen irsâl ü îsâl eylesin... (MD 12, 318)."

etmektedir (İpşirli 1982, 206-207; Erim 2002, 179). Aynı devirde kürek cezası verilen mücrimler kayıt altına alınmıştır⁵⁴⁷. Bu bir anlamda kürek cezasının I. Süleyman (1520-1566) devrinin sonlarında müesseseseleşmiş olduğunun göstergesidir.

Grafik 25: Kürek Cezasının Yıllara Göre Dağılımı

Donanmada kürekçiye ihtiyaç duyulduğu zamanlarda kürek cezalarına ağırlık veren Osmanlılar, ceza hukukunu devletin ihtiyaçlarına hizmet eden bir enstrüman olarak telakki etmişlerdir (Aydın 2012, 72-73; Heyd 1983, 651). Araştırmaya konu olan mühimme defterlerinde tespit edilen kürek cezaları ile XVI. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı donanmasının sefere çıktığı tarihler arasında bir münasebet bulunmaktadır. XVI. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı donanması 1559, 1560, 1565-1574, 1579, 1584 yıllarında sefere çıkmıştır⁵⁴⁸. Mühimme defterlerinde yer alan kürek

⁵⁴⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Kâmil Kepeci tasnifinde yer alan 677 numaralı defter kürek mahkumları ile ilgili olup Mehmet İpşirli tarafından neşredilmiştir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. (İpşirli 1982, 203-248)

⁵⁴⁸ XVI. yüzyılın ikinci yarısındaki Osmanlı donanmasının sefere çıktığı yıllar şöyledir: 1559 senesinde Avlonya Seferi (Danişmend 2011, 444), 1560 senesinde Akdeniz ve Malta Seferi, Cerbe Zaferi (Danişmend 2011, 450-452), 1565 senesinde Malta Seferi (Danişmend 2011, 465-472, 474-479), 1566 Sakız Adasının fethi (Danişmend 2011, 479-480), 1567-1568 senesinde Yemen meselesinde donanma ile Yemen'e asker gönderilmesi (Danişmend 2011, 528-536), 1569 senesinde Yemen'e deniz yoluyla asker gönderilmesi, Sumatra Seferi, Aden'in fethi (Danişmend 2011, 537-541), 1569 senesinde Astarhan Seferi (Danişmend 2011, 541-549), 1570 senesinde Kıbrıs Seferi (Danişmend 2011, 550-564), 1571 senesinde Akdeniz Seferi ve İnebahtı Deniz Savaşı (Danişmend 2011, 566-582), 1572 senesinde Akdeniz Seferi (Danişmend 2011, 585-587), 1573 senesinde Pulya Seferi (Danişmend 2011, 589), 1574 senesinde Tunus Seferi (Danişmend 2011, 590-591, 592), 1579 senesinde Hazar Denizi'nde donanma kurulması ve Kılıç Ali Paşa'nın Karadeniz Seferi (Danişmend 2011b, 57, 59-60), 1584 senesinde Kırım Hanı Mehmed Giray'ın (1577-1584) izalesi ve yerine İslam Giray'ın (1584-1588) donanma ile Kırım'a gönderilerek tahta geçirilmesi, Kırım'da yaşanan han değişikliğinden dolayı çıkan isyanı bastırmak için Kırım'a donanma gönderilmesi (Danişmend 2011b, 101-102, 110). Osmanlı kronolojisi hakkında temel kaynak olma durumunu hâlen koruyan Danişmend'in Osmanlı kronolojisinde, bu tarihlerden

cezalarının neredeyse (1570 yılı hariç) donanmanın sefere çıktığı tarihlerle aynı olduğu Grafik 25'ten görülebilmektedir. Kürek cezalarının yıllara göre dağılımı ve donanmanın sefer zamanlarının çakışması, Osmanlıların ceza hukukunu siyasi amaçlara uygun olarak kullandıklarını ispatlar niteliktedir.

Kürek cezasını başlatan ve bitiren şey padişahın hükmüydü. Mücrimlerin küreğe konulmaları veya serbest bırakılmaları için Emr-i Şerif gerekmekteydi (MD 39, 244; MD 3, 630, 1256; MD 5, 1454; MD 55, 199). Hakkında kürek cezası verilen mücrimlerin gönderilecekleri yer Emr-i Şerifle belirlenir, faillerin isimleri ve işledikleri suçların kaydedildiği sicil sureti payitahta gönderilerek kürek mahkumlarının kaydının tutulduğu mücrim defterine isim ve işledikleri suçlar kaydedilirdi⁵⁴⁹. Failin İstanbul haricinde bir yerde kürek cezasını çekmesi emredilse bile, failin ismi ve işlediği suç İstanbul'daki mücrim defterine mutlaka kaydedilirdi (MD 10, 542). Ayrıca her kadılık bölgesinde müstakil tanzim edilmiş mücrimlerin kayıtlarının tutulduğu defterler vardı⁵⁵⁰. Zanlılar hakkında ilerde çıkabilecek sorunları önleme amacı taşıyan Mücrim Defteri uygulaması kürek cezasının kurumsallaştığının ispatıdır.

Osmanlı Devleti'nde kürek cezası verme yetkisi doğrudan padişaha ait olup, cezanın tespiti Divan-ı Hümâyûn'da kazaskerler tarafından yapılmaktaydı (İpşirli 1982, 208). XVI. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı literatüründe “küreğe müstahak olma” teriminin kapsamı donanmanın kürekçi ihtiyacına göre daralıp genişleyebilmekteydi. Başka bir deyişle kürek cezası uygulamasında gözetilen standart bir yöntem yoktu. Zamanın ruhuna göre şekillenen politikalara ve devletin

başka XVI. yüzyılın ikinci yarısı ve XVII. yüzyılın ilk on yılında gerçekleşmiş bir deniz seferi bulunmamaktadır.

⁵⁴⁹ “...küreğe koyalar ve sicillerinin bir sûretin dahı yazup südde-i sa'âdetüme gönderesin ki, mücrim defterine kayd olına... (MD 9, 86).”

⁵⁵⁰ Günahsız olarak kadırgalarda kürek çekmek zorunda kalan Yusuf b. İsmail'in suçunun ne olduğuna dair payitahttaki mücrim defterine bakıldığında herhangi bir kayıt bulunamamış ve kadılık bölgesinde araştırma yapılması istenmişti. Kadılık bölgesinde yapılan araştırmaya payitahta gönderilen mücrimlerin kaydının tutulduğu deftere bakılarak başlanırdı: “...hâliyâ mektûb gönderüp bundan akdemhük-m-i şerifüm vârid olup Yusuf b. İsmâ'il nâm kimesne mücrimdür diyü Burusa ases-başı Südde-i sa'âdetüme getirüp küreğe konulmuşdı. Hâliyâ vâlidesi, bî-günâhdur diyü arz eylemeğin, mukaddemâ ne cerîme isnâd olunmuşdur diyü yirinden görüp vukû'ı üzre arz idesin diyü fermân olunmağın, mezkûrun ahvâli teccessüs olındukda, mücrim irsâl olunan ases-başı elinde bulunan mücrim defterinde... (MD 3, 1576).”

ihtiyaçlarına göre cezalandırma yöntemleri farklılık arz ediyordu. Osmanlılar bilhassa Doğu Akdeniz’de hâkimiyet kurma amacı gütmeye başladıklarında kanunnâmelerde olmamasına rağmen kürek cezasını bir cezalandırma yöntemi olarak benimsediler. Bu dönemde donanmadaki kürekçi ihtiyacı, cezalandırılmak için hapisanelerde sırasını bekleyen faillerin kaderini tayin ediyordu. İstanbul’dan gönderilen emirlerde kimi zaman siyaset, kısas ve kat-ı uzva müstahak olanlara gereken cezaların mutlaka uygulanması siyaset, kısas ve kat-ı uzuv dışında ceza almış mücrimlerin küreğe konulması istenirken⁵⁵¹; kimi zaman da siyaset ve kat-ı uzuv cezası verilenler de dâhil olmak üzere mücrimlerin küreğe konulması istenmekteydi. 1568 tarihli bir mühimme hükmünden uzuv kesme cezası verilen mücrimlerin cezalarının küreğe dönüşebildiği anlaşılmaktadır⁵⁵². I. Süleyman’ın (1520-1566) saltanatının sonlarında, siyasetine hükmolunan mücrimlerden bazılarının cezası küreğe dönüştürülmekteydi. Örneğin, 1564 ve 1565 senelerinde, Üsküp Beyine gönderilen emirlerde siyaset cezası verilen faillerden birkaçının siyaset edilmesi, birkaçının da küreğe konulması buyrulmuştu⁵⁵³. Üsküp Beyi emre uyararak gücü kuvveti yerinde ve zinde olan mücrimleri küreğe konmak için payitahtta göndermiş, geri kalanlar hakkında siyaset cezasını uygulamış olmalıdır. 1572 tarihli bir mühimme hükmünde ise siyasete müstahak olan tüm mücrimlerin telef edilmeyip küreğe konulması buyrulmuştu⁵⁵⁴. Kürekçi ihtiyacının hat safhaya ulaştığı dönemlerde bütün suçlular küreğe konulabilmekteydi⁵⁵⁵. Yine 1564

⁵⁵¹ “...şer’le siyâsete müstehik olanı mahallinde siyâset idüp siyâsete müstehik olmayanı Dergâh-ı Mu’allâm’a gönderesiz ki küreğe konula (MD 6, 1056)”, “...salb veyâ kat’-ı uzva müstehik olmayup re’âyâ vü berâyâyâ ve âyende vü revendeye zulm ü te’addîsi olup fesâd üzre olanları habsidüp müsârun-ileyhe teslim eylesesiz ki, mukayyed ü mahbûs küreğe konulmağičün sûret-i sicilleri ile Südde-i Sa’âdetüm’e göndere (MD 7, 2438)”. “...kısas lâzım gelmeyen ehl-i fesâd ü şenâ’at habsden itlâk olunmayup sâbit olan fesâdlarının sûret-i sicilleriyle ehl-i fesâdı mukayyed yarar âdemlere koşup gönderesin ki küreğe konula (MD 34, 30).”

⁵⁵² “Kısâsa müstehik olmayup kat’-ı uzva ve te’dîb ü hapse müstehik olanları ve memlekete muzırr olup re’âyânun tefrikasına sebep olan zalemeyi dahı habsidüp her kâdîlikdan kaç nefer ise isimleriyle defter eyleyüp ve kendüleri der-zencîr idüp küreğe komak için İstanbul’a gönderesiz (MD 7, 2682).”

⁵⁵³ “...fesâd ü şenâ’atlerine göre siyâsete müstehik olanlardan birkaç neferin siyâset idüp bir kaçın küreğe konmak için Südde-i Sa’âdetüm’e gönderesiz... (MD 6, 197)”, “...siyâsete müstahik olanlardan birkaç neferin siyâset idüp birkaçın küreğe konmak için Dergâh-ı mu’allâma gönderesin (MD 5, 620).”

⁵⁵⁴ “...salb u siyasete müstahak olanları ve sayir mücrimleri telef etmeyüp küreğe koyup... (MD 10, 134).”

⁵⁵⁵ “...yanında ne mikdar mücrim varsa Tersane-i Amire’ye göndermek emr idüb... (MD 55, 24, 30).”

senesinde, Malta Seferi öncesinde, sürgün cezası verilen bir kimsenin cezası küreğe dönüştürülmüştü⁵⁵⁶.

Bir suçlunun küreğe konulması için aranan temel şart suçunun sabit olmasıydı⁵⁵⁷. Ancak yine de görevlilerin ihmalkârlığından veyahut art niyetlerinden ötürü suçu sabit olmayan kişiler yıllarca kadırgalarda kürek çekmek zorunda kalıyordu. Mücrimlerin müstakil bir deftere isimleri ve suçları ile kaydedilmeleri bunun gibi durumlarda işe yaramaktaydı. Kadırgalarda kürek çekmekle cezalandırılan ancak suçsuz olduğunu iddia eden bir kimsenin suçunun sabit olup olmadığının tespiti için mücrim defterinde kaydının olup olmadığına bakılırdı. Mücrim defterinde kaydı bulunmayanlar hakkında bağlı bulunduğu kadılıktan gerekli tetkikin yapılarak şahsın suçlu olup olmadığını gösterir evrakların İstanbul'a gönderilmesi istenirdi⁵⁵⁸.

1578 tarihli mühimme hükmüne göre Hasan Reis adındaki deniz levendinin yüksek ihtimalle kürekçi yapmak için kaçırdığı Turgut adındaki emred oğlan levend gemisinde yakalanınca, levend taifesinden bir mücrim olduğu düşünülerek küreğe konulmuş ve 12 yıl boyunca kürek çekmek zorunda kalmıştı⁵⁵⁹. Turgut'un hikayesi suçu sabit olmayanların şöyle ya da böyle küreğe konulabildiklerini ispatlar niteliktedir ve emred oğlanların küreğe konulabilmesi gibi dikkat çeken başka bir

⁵⁵⁶ "...muhsana hâtûnlara; "Zinâ eyledüm." diyü iftirâ ider. Şehirden sürilmesi lâzimdür ve bundan sâbık Muhyiddîn Kâdî zamânında ba'zı fesâdâtı zâhir olmağın, şehirden sürilmeğe hükmolunup sicill olunmuşdur." diyü şevkâ itdüklerinde sicill-i mahfûza nazar olunup didükleri gibi bulunup yaramazlığı ma'lûmun olduğın" bildürmişsin. Buyurdum ki: Göresin; kazıyye arzitedüğün gibi olup yaramazlığı şer'le sâbit olup fesâdı müseccel olmuş ise sûret-i sicilli ile mezbûrı yarar âdemlere koşup Südde-i Sa'âdetüm'e gönderesin ki küreğe konıla (MD 6, 537)."

⁵⁵⁷ "...Mezbûrı tutup sâbit ü zâhir olan fesâdların sicill-i sûretleriyle yarar âdemlere koşup mahrûse-i mezbûreye gönderesin [ki] küreğe konmak için Galata emînine teslim idüp... (MD 5, 1890)"; "...Arzolunan husûslar mezkûrun üzerine şer'le sâbit olursa sûret-i sicilli ile yarar âdemlere koşup küreğe gönderesin (MD 6, 596)."

⁵⁵⁸ "...Yûsuf b. İsmâ'îl nâm kimesne bundan akdem mücrimdür diyü sene 966 Cemâziye'l- evvel'inün yigirminci gününden Burusa ases-başısı Südde-i sa'âdet'üme getirüp küreğe konılmışdı. Hâliyâ vâlidesi gelüp cürmi yokdur, bî-günâhdur diyü arz-ı hâl idüp mücrim defteri yoklandukda mezkûrun ne cürm için gönderildiği mukayyed bulunmamağın buyurdum ki: Varıcak, mezbûr, mukaddemâ ele gelüp Südde-i sa'âdet'üme gönderildükde ne cürm isnâd olup gönderilmişdür? Cürmi nedür? Üzerine bi-hasebi's-şer'nesne sâbit olmuş midur, nicedür? Yirinden görüp sûretin sıhhati üzre ihrâc idüp mühürleyüp atebe-i ulyâma gönderesin... (MD 3, 1535)."

⁵⁵⁹ "...Eşler nâm karyeden Turgud bin Hamza nâm emred oğlanı kendü hâlinde iken Hasan Reis nâm levend çeküp alup gidüp ol esnada levend fırkatesinde bulunmağla levend taifesindendir deyü tutulup mücrim nâmına küreğe konulup ol zamândan berü on iki yıl mikdârı zamândır bî-günâh kürek çeker deyü Müslümanlar şehâdet etdiklerin arz itdüğü ecilden mezkûr Turgud kürekden itlâk olunup... (MD 34, 264)."

ayrıntıyı daha barındırır. Emred kelimesi sakalı çıkmamış yani ergenlik çağına varmamış erkek çocuklarını nitelemek için kullanıldığına ve Ebu Hanife'ye göre erkek çocuğunun ergenliğe girmesinde kabul edilen vasatı yaş 15, azami yaş 18 olduğuna göre, Turgut küçük yaştan beri kürek çekmek zorunda kalmıştır denilebilir (Şemseddin Sami 1900, 166; Üçok 1946a, 128; H. Karaman 2008, 275). Aynı dönemde İspanya'da (1566 senesinde) küreğe konulma yaşı en az 17 olarak kabul edilmekteydi (Pike 1983, 8). Yine aynı dönem Osmanlı dünyasında, asayişi bozan suhtelerin hemen hemen aynı yaşlarda küreğe konulduğu görülmektedir⁵⁶⁰. Bununla beraber, çok yaşlı olanlar veya herhangi bir engeli bulunanlar küreğe konulmazlardı (MD 7, 2682; İpşirli 1982, 210).

Yer	%	Yer	%
İstanbul	82,99	İskenderiye	0,53
Anadolu	4,26	Midilli	0,53
Rodos	3,72	Mora	0,53
Kavala	1,60	Beyrut	0,53
Kıbrıs	1,60	Trablus	0,53
Basra	1,06	İzmir	0,53
Avlonya	0,53	Sakız	0,53
Kefe	0,53		

Tablo 19: Kürek Mahkumlarının Gönderildikleri Yerler

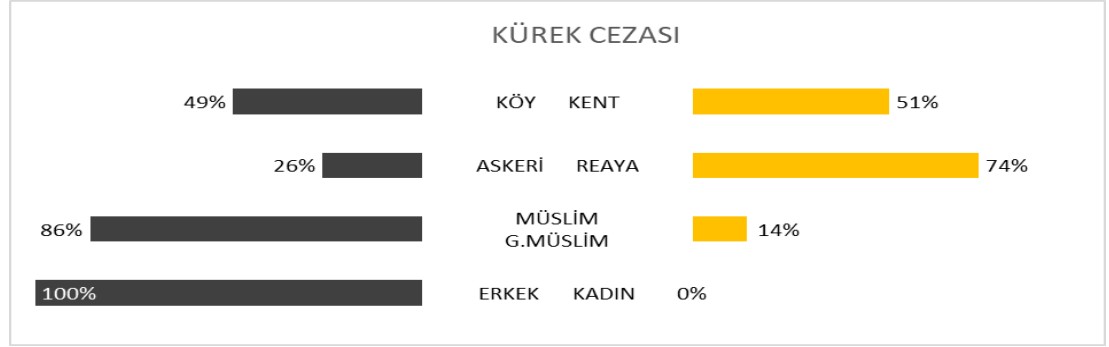
Kürek cezası verilen mücrimlerin yaklaşık %83'ü İstanbul'a gönderilmekte, donanmanın sefere çıkacağı zamana kadar Tersane-i Amire'deki hapisaneyeye konmaktaydı (Bkz. Tablo 19). Osmanlı denizlerinde seyrüsefer hâlinde bulunan gemilerde kürekçiye acil ihtiyaç varsa, mücrimler payitahta gönderilmek yerine doğrudan kadirgalara gönderilirdi⁵⁶¹. 1566 senesinde Basra Körfezinde bulunan kadirgalarda kürekçiye ihtiyaç olunca Bağdat, Diyarbakır ve Halep gibi civar eyaletlere hükümler gönderilerek mücrimlerin küreğe konulmaları için Basra'ya gönderilmesi emredilmişti⁵⁶².

⁵⁶⁰ "...kazâ-i mezbûrda tahsil üzre olmayup dâimâ kendü hevâsında gezüp ve şürb ü hamr iden eşkiyâ suhte tâifesinde ele getirüp kayd u bend ile yarar âdemlere koşup dahî Dergâh-ı Mu'allâma gönderesin ki küreğe koşula... (MD 34, 278)."

⁵⁶¹ "...Mehemmed küçük nâm kimesne hirsuz yatağı ve ehl-i fesâd-u şenâ'at olduğu müseccel olup kal'a-i mezbûre müstahfizlarından ve sair re'aya mezbûrdan aciz kaldıkların i'lâm eylediğin ecilden mezbûri küreğe emr idüp buyurdum ki: Donanma-i hümâyûnum vardıkta emrim üzre mezbûri küreğe viresin (MD 6, 1489)."

⁵⁶² "...Göresin anun gibi ba'zı mühim ehl-i fesâd u şenâ'atın bi-hasebü's-şer' siyâsete müstahak olmayup, amma ba'zı, harâmî yâhut(?) mücrim olmuş mahremler varsa yarar âdemler ile gönderüp müşarunileyhe teslim eylesin ki, küreğe koşup istihdam eyleye. Bu bâbda Diyarbekir ve Halep Beylerbeyilerine hüküm gönderilmiştir (MD 5, 825).” Ayrıca Bkz. (MD 5, 826).

Anadolu ve Rumeli'nin hemen hemen her yerinde kürek cezasının verildiği görülmektedir (Bkz. Harita 16).

Grafik 26: Kürek Cezasının Kimliklere Göre Dağılımı (Yüzde Olarak)

Bu dönemde kürek cezası yalnızca Müslümanlara uygulanan bir ceza değildi. İncelenen mühimme defterlerinde küreğe koşulan mücrimlerin %14'ünün; İpşirli tarafından neşredilen kürek defterindeki mücrimlerin ise %22'sinin gayrimüslim olduğu tespit edilmiştir (Bkz. Grafik 26; İpşirli 1982, 214-248). Bu dönemde haklarında siyasete varan ağır cezalar verilen gayrimüslimler cezadan kurtulabilmek için Müslüman olmaktadır. Bir gayrimüslimin Müslüman olması hâlinde cezasında tenzilata gidilerek siyaset yerine kürek cezası verilebiliyordu (İpşirli 1982, 215, 246). Müslümanlara içki satan gayrimüslimlere, şehre gizlice şarap getiren Müslümanlara, içkinin yasaklandığı dönemlerde şarap içmek ve bulundurmamak suç sayıldığından, evinde şarap bulunduranlara kürek cezası verilebilmekteydi (İpşirli 1982, 229; MD 6, 630, 691, 1310; MD 12, 1063).

Suç	%	Suç	%
Halka zulüm	10,6	Kaçakçılık	3,6
Hırsızlık	10,1	Yalancı şahitlik	3,6
Darp	8,5	İftira	2,8
Gasp	8,1	İçki içme	2,8
Görevi ihmal	7,7	Kalpazanlık	2,4
Cinayet	6,5	Dolandırıcılık	1,2
Suhte	6,5	Borcu ödememe	1,2
Cinsel içerikli Suçlar	6,0	Yolsuzluk	0,8
Ev basma	5,6	Dinden dönme	0,8
Görevi kötüye kullanma	5,2	Hakaret	0,4
Evrakta Sahtecilik	5,2	Tefecilik	0,4

Tablo 20: Kürek Cezasının Suçlara Göre Dağılımı

XVI. yüzyılın ikinci yarısında kürek cezası ağırlıklı olarak halka zulmeden idârecilere (MD 3, 1287; MD 6, 234) ve hırsızlık, yankesicilik suçlarını işleyenlere verilmekteydi (MD 3, 708; MD 6, 98; İpşirli 1982, 219-220). Küreğe konulan her 10 mücrimden biri halka zulüm veya hırsızlık suçlarından birini işlemişti (Bkz. Tablo 20). Bunun yanı sıra resmî görevlileri ve askerîleri darp edenlerin (MD 5, 22; MD 3, 660; İpşirli 1982, 229), adam kaçırma suçunu işleyenlerin (MD 12, 870, 879, 1072), babasını veya eşini öldürenlerin, kulağa civa koyup afyon içirmek suretiyle ölüme sebep olanların (MD 7, 178; İpşirli 1982, 240, 243), ev basma yalancı şahitlik, iftira, irtidat, kumar oynamak, dolandırıcılık ve hakaret gibi sosyal hayatı olumsuz etkileyen suçları işleyenlerin küreğe konulabildiği görülmektedir (MD 12, 736, MD 3, 915; MD 6, 346, 537, 613, 938, 1070; MD 7, 2555; MD 9, 129; İpşirli 1982, 227, 235, 242, 244). Ayrıca eşinin fuhuş yapmasına rıza gösteren kocaya ve tecavüzcülere kürek cezası verilebilirdi (İpşirli 1982, 231, 235; MD 5, 1720, 1890; MD 3, 168; MD 9, 94).

Ekonomik hayatı olumsuz etkileyen tefecilik, borcu ödememe, kalpazanlık, kaçakçılık gibi suçlara kürek cezası verilebilmekteydi (MD 6, 136, 572, 893, 951, 1191; MD 10, 456, 553).

Hem sosyal düzenin bozulmasına hem de idârecilerin kötü davranışlarından ötürü köylünün yerini yurdunu terk etmesiyle vergi gelirlerinin azalmasına, dolayısıyla da devlet düzeninin bozulmasına neden olan halka zulüm suçları genellikle kürek cezası ile cezalandırılmaktaydı. Sefere memur oldukları hâlde görevlerini ihmal eden askerîlere diğerlerine ibret olması için kürek cezası verilebilmekteydi⁵⁶⁵. Görevi kötüye kullanma, yolsuzluk, sahte evrak düzenleme ve bulundurma suçlarını işleyenler küreğe konulabilmekteydi (MD 3, 611, 636; MD 6, 202, 891, 1131; MD 7, 1469, 1479). Öte yandan asayiş bozan eylemlerde bulunan suhte ve leventler kürekle cezalandırılılabiliyordu (MD 3, 1304, 1522). Muhtelif sebeplerle yerini yurdunu terk ederek çiftbozan olan ve asayiş bozan eylemlerde bulunan gurbet taifesinin

⁵⁶⁵ “...bir dahı sefer-i pâdişâhî vâkı’ olduk da ihrâcları mümkün olmayup sâ’irlerine mûcib-i ‘ibret olunmağičün vâkı’ olan sefere gelmeyen eşkincileri küreğe koşulmak bâbında...(MD 39, 58).”

köylerinde yeniden meskûn olmasını sağlamaya çalışan devlet, köylerine dönmemekte direnen çiftbozanları küreğe koymaktaydı⁵⁶⁶.

Kürek cezası verilenler, Tersane-i Amire'ye veyahut diğer büyük inşaatlara kereste ve taş gibi temel inşaat malzemelerinin naklinde kullanılan taş gemilerine veyahut donanmadaki kadirga gibi daha büyük vasıtalara konulmaktaydılar (Bostan 2003, 91; MD 3, 448; MD 6, 572, 988; MD 12, 129). Altı ayı aşkın bir süre Osmanlı gemilerinde kürek çekmek zorunda kalan Seidel;

“Taş ve kireç yüklü, üstelik bazen arkasına oda boyunda salları bağlı taş kadirgalarını denizlerden aşımak kadar korkunç bir işkencenin olabileceğini düşünemiyorum... Bir Armata veya Rodos kadirgasındaki forsalar, taş kadirgalarındakilerle kıyaslandığında cennete yaşıyor gibidirler”

diyerek taş gemilerinde kürek çekmenin ne kadar zor bir uğraş olduğunu vurgulamıştır (Seidel 2010, 49). Kürek mahkumlarının çalışma şartları gayet ağırdı. Kürek çekeceği sıraya oturtulan mahkûm, kaçma ihtimaline karşı, ayaklarından zincirlenir; bazı zamanlar gece gündüz ara vermeksizin kürek çekmeye zorlanırdı. Örneğin önce bir taş gemisinde sonra da kadirgada kürek çekmek zorunda kalan Seidel bir keresinde iki gün iki gece aralıksız kürek çekmek zorunda kaldığını ve uyumamaları için mütemadiyen kırbaçlandıklarını aktarmaktadır (Seidel 2010, 49). 1591-1596 yılları arasında Osmanlı ülkesinde bulunan Seidel'e göre nispeten erken bir tarihte (1587-1589) Osmanlı topraklarına ayak basan Lubenau, taş gemilerinde kürek çekenlerin gemide olmaktansa ölmeyi yeğlediklerini belirtmekte, taş gemilerinde yelken bulunmadığından kürekçilerin fasılasız kürek çekmek zorunda kaldıklarını ve devamlı işkence altında olduklarını vurgulamaktadır. Ona göre Osmanlılar en büyük kötülükleri temenni ettikleri kimseleri taş gemilerine koyarak cezalandırmaktaydılar. Öte yandan Lubenau Osmanlı kadirgalarında seyahat etme şansı bulmuştur. Lubenau, yolculuğu müddetince kadirgada kürek çeken kimsenin kırbaçlanmadığını, kürek çekenlere iyi davranıldığını belirtmektedir. Hatta Osmanlıları, Akdeniz'de gemi yüzdüren İspanyollar ve diğer Hıristiyan milletlerle kıyaslayarak Türklerin kürekçilere

⁵⁶⁶ “...mahall-i mezbûrdan firâr idenler her kande firâr itmişlerse anun gibileri girü yirli yirlerine getürdüp temekkün ü tavattun itdüresin; gelmeyüp inâd idenleri yazup arzeyeleyesin ki, küreğe konular (MD 12, 85).”

daha iyi davrandığını vurgulamaktadır (Lubenau 2012, 272, 275, 550-551). Buradan hareketle suçları daha ağır olan mücrimlerin taş gemilerine konulduğu söylenebilir.

Hapis cezası verilenlerin aksine küreğe koşulanların iâşesi devlet tarafından karşılanmaktaydı. Zamanın tanıkları Osmanlı donanmasında kürek çekenlere yalnızca peksimet veya ekmeğe ilaveten birer desti su verildiğini belirtmektedirler (Seidel 2010, 49; Lubenau 2012, 272; Heberer 2010, 125-126). Osmanlı donanması hakkında detaylı bir çalışma yapmış olan Bostan'a göre ise; mücrimlere günlük 200 dirhem (yaklaşık 640 gr) peksimetin yanı sıra buğday, mercimek, bakla, nohut, tuz ve sirke veriliyordu. Mücrimlerin giyim kuşam ihtiyaçlarını karşılamaları için yılda 7 zira Boğdan kebesi, bir bütün aba, don ve gömlek için 14 zira bez verilmekteydi. Yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarının temini dışında her mücrime aylık 21 akçe nafaka tahsis edilmişti (Bostan 2003, 219-220, 250). Aynı dönemde İspanyol gemilerindeki kürekçilere günlük olarak 26 ons (yaklaşık 737 gr) peksimet veya galeta, sebze ve pirinçle hazırlanmış 6 ons (yaklaşık 170 gr) yahni, yıl içerisinde 8 kez et içeren bir tür yahni verilirdi. XVI. yüzyılda nüfus artışına paralel olarak halkın iâşesi büyük bir sorun olmaya başlayınca kürekçilere et yerine fasulye verilmeye başlanmıştır. İçecek olarak da su ve kürekçilerin çok fazla efor sarf etmeleri gereken durumlarda ödül olarak şarap verilirdi. Ayrıca tıpkı Osmanlı donanmasında olduğu gibi her kürekçinin giyim istihkakı bulunmaktaydı (Pike 1983, 21).

Kürek cezasının mühleti konusunda mühimme kayıtlarından kesin bir sonuca varmak mümkün gözükme de kürek cezasının süresi 12-13 veya 20 yılı bulabilmekte ve hatta müebbede varan süreleri kapsamaktaydı⁵⁶⁷. Heyd'e göre kürek cezasının mühleti 5 ila 10 yıl arasında değişmekteydi (Heyd 1973, 306). Peters kürek cezasının ortalama 8 yıl olduğunu belirtmektedir (Peters 2005, 99). İpşirli'nin neşrettiği kürek defterinde en az 10 ay en fazla 7 yıl 9 ay ceza verildiği görülmektedir (İpşirli 1982,

⁵⁶⁷ *Bir levend gemisinde yakalanıp mücrim olduğu düşünülerek küreğe konulan Turgut adındaki emred oğlan 12 yıl boyunca kadırgalarda kürek çekmişti (MD 34, 264, 265). Bir başka örneğe göre ise kefilik olmadığı için taş gemisine kürekçi konulan Bortodor adındaki gayrimüslim 13 yıl kürek çekmişti (MD 6, 988). Mayıs 1566 tarihli mühimme hükmüne göre ise haramilik yaptıkları ve ellerinde esbap bulunduğu için Mehmed, Mustafa ve Hasan nam kimseler müebbed küreğe konulmuşlardı (MD5, 1533). Öte yandan aynı dönemde savaş esirleri arasında da 13 yılı bulan sürelerde kürek çekmek zorunda kalanlar bulunmaktaydı (Gerlach 2010, 175). Ayrıca Heyd 20 yıl kürek çeken bir mahkûmdan bahsetmektedir (Heyd 1973, 306).*

213). Bostan'a göre ise XVII. yüzyılda kürek cezasının mühleti 6 ay ile müebbed arasında değişmekteydi (Bostan 2003, 218)⁵⁶⁸. XVIII. yüzyılda hırsızlık yapanlara 5 ay ile birkaç yıl arasında değişen miktarlarda kürek cezası verilmekteydi. Aynı dönemde tecavüz suçunu işleyenler 1-2 ay, cinayet işleyenler birkaç ayla 1 yıl, tartıda hile yapan esnaf birkaç ay küreğe konurdu (Zarinebaf 2010, 165). Anlaşıldığı kadarıyla XVIII. yüzyılda kürek cezalarının mühletinde önemli bir azalış meydana gelmiştir. XVI. yüzyılda 12-13 yıl gibi uzun süreleri bulan kürek cezası, XVIII. yüzyıla gelindiğinde birkaç ayla sınırlandırılmıştır. Erim, XVIII. yüzyılda kürek cezalarının %80'inin 1 yıl içerisinde son bulduğunu belirtmektedir. Kürek cezasının süresinin azalmasında yelkenli gemilerin donanma içerisindeki ağırlığının zaman içerisinde artması etkili olmuştur (Erim 2002, 180-181). Benzer durum XVIII. yüzyıl Avrupa donanmaları için de geçerli olup, yelkenli gemilerin yaygınlaşması ile kürek cezaları azalmaya başlamıştır (Langbein 2006, 32).

XVI. yüzyıla tekrar dönülecek olursa, Osmanlı Devleti gibi Akdeniz'de gemi yüzdüren Venedik'te kürek cezasının süresi 18 ay ile 12 yıl arasında değişmekteydi (Bostan 2003, 219). İspanya'da cezanın mühleti 4 ila 6 yıl arasında değişmekle birlikte 2 yıldan az ceza verilmezdi. Çünkü iyi bir kürekçinin yetişme süresi en az bir yıldır, 1 yılda ondan verim alınması planlandığından ceza 2 yılı bulmaktaydı. Ayrıca İspanyol donanmasında 10 yılı aşan kürek cezaları verilmemekteydi (Pike 1983, 7).

Hatırlanacağı üzere hapis cezası verilen mücrimler hapistede hastalanmaları hâlinde kefile verilerek serbest bırakılmaktaydı. Kürek cezası verilen mahkumlar ise hastalanmaları hâlinde serbest bırakılmazlar, şayet gemide iseler karaya çıkarılarak hapse konurlardı. Yalnız donanmanın açık denizde olması durumunda hastalık yüzünden ölen forsaların cesetleri denize atılırdı (Heberer 2010, 138). Ancak kürek mahkumlarının hapsedilmeleri firâr etmeleri için uygun zamanı oluşturmaktaydı⁵⁶⁹. 1566 senesinde Çulhaoğlu'nun 6 kez, 1578 tarihli mühimme hükmüne göre eşkıyadan

⁵⁶⁸ Ancak Seidel, bir kişiye bıçak çektiği için üç ay müddetince kadırgalarda kürek çeken bir suçludan bahsetmektedir (Seidel 2010, 51). O hâlde kürek cezası 3 ay gibi kısa süreleri de kapsamaktaydı.

⁵⁶⁹ “Dârende Yorgi nâm zimmî gelüp nefs-i İzmir'de kefare kethudâsı olup sene-i sâbıkada donanma-yı hümâyûnum ol cânibe vardukda, kapudanum kürekde olan mücrimlerden on üç nefer kimesneyi marîz olmağın kendüye timar itmek için teslim olunup mezbûrlar ifâkat bulup habs olunmuşlar iken bir gice mahbesi bozup gaybet itdüklerinde müşârün-ileyh avdet idüp gelüp zikr olunan mücrimleri taleb idüp gaybet itmiş bulunmagın kendüye bulmak teklîf idüp ...(MD 3, 113).”

olan Eminoğlu Mustafa'nın 4 kez kürekten firâr ettiği göz önünde bulundurulursa, kürekten firâr etmek mücrimler açısından zor bir uğraş sayılmazdı (MD 5, 636; MD 34, 480).

Aynı dönemde Avrupa'da kürek çekerken rahatsızlanan mücrimlerin iyileşmesi için hiçbir çaba sarf edilmez, hastalanan kürekçiler daha ölmeden veya henüz can çekişirken denize atılırdı (Lubenau 2012, 275). Avrupa'daki uygulamaya nazaran Osmanlıların hastalanan kürekçileri hapsetmeleri gayet insancıl bir yaklaşımdır. Öte yandan küreğe mahkûm edilip de hasta olmalarından dolayı cezalarını çekecekleri yere gidemeyenler iyileşince gitmek zorundaydılar⁵⁷⁰.

Kürek cezasını dolduran veyahut affedilen failer başı boş bırakılmaz, kefile verilerek salınırlardı (MD 5, 528, 1317). Cezasını çeken mahkûmlar serbest bırakıldığında yerleri kürek cezası verilen başka mücrimler tarafından dolduruluyordu⁵⁷¹. 1560 tarihli mühimme hükmünde belirtildiğine göre mücrimlerin konulduğu gemiler, yukarıda zikredilen yollarla temin edilen kürekçilerin istihdam edildikleri gemilerden müstakildi. Başka bir deyişle mücrimler, gönüllüler ve savaş esirleri ayrı ayrı gemilerde istihdam ediliyordu. 7 Nisan 1560 tarihli, Biga sancak beyine gönderilen hükümde mücrimlerin ayrı gemilere konulduğu belirtilse de⁵⁷²; bir esir olarak Osmanlı kadırgalarında kürek çeken Seidel mücrimlerle esirlerin aynı gemiye konulduğunu ifade etmektedir (Seidel 2010, 51).

5. SİYASETEN KATL VE İNFAZ YÖNTEMLERİ

Lügatte politika, memleket idâresi anlamına gelen siyaset, hükümdar ve onun temsilcileri tarafından tevzi edilen, kadılar tarafından uygulanan ancak şer'i hukuka

⁵⁷⁰ "...gönderdiğün defterde mastûr olan Abbâs ve Kara Memi âmili marîz olmağla anda kaldığı senün cânibünden arzolunmağın buyurdum ki: Zikrolunan iki nefer marîz ifâkat bulduğu gibi Bâb-ı Sa'âdetüm'e gönderüp...(MD 6, 603)."

⁵⁷¹ "...mezkûr Turgud kürekden itlâk olunup yerine Menteşe sancağında ele getirilüp küreğe virilecek mücrimlerden bir mücrim virilmesin emr idüp...(MD 34, 264)."

⁵⁷² "...Midillü Sancağı Beği Mustafa dâme izzuhû Südde-i sa'âdet'üme âdem gönderüp yanında kalan mücrim gemisinün mücrimleri noksân üzre olduğın i'lâm itmeğın küreğe müstahıkk olan mücrimlerden gönderilmesin emr idüp buyurdum ki...(MD 3, 923)."

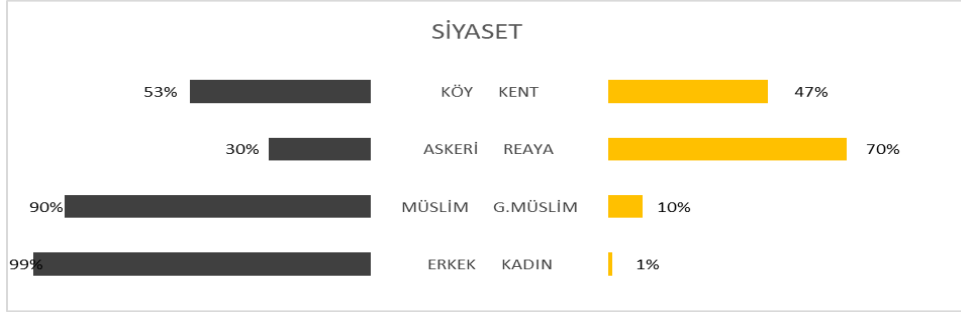
uymayan idari adalet olarak tabir edilmiştir (Devellioğlu 2010, 1119; Schacht 1986, 64). Osmanlılarda siyaseten katl veyahut siyaset padişahın genel manada sürgün dâhil bir dizi cezayı verebilme yetkisini, teknik olarak ise ölüm cezası verebilme yetkisini tanımlamak için kullanılmıştır (Mumcu 2007a, XX; Heyd 1973, 259-260). İslam hukukunda Emevi devrinden itibaren kendisine yer edinen ve Abbasi devrinde kurumsallaşan siyaset cezası, Türk devlet geleneğinde hükümdarın tabii bir hakkı olarak telakki edilmiştir (Schacht 1986, 64; Mumcu 2007a, 3-20; Heyd 1973, 192).

Schacht'ın idari adalet olarak tabir ettiği siyaset, Osmanlı döneminde şer'i hukuku tamamlamanın ötesine geçerek onun yerini alma derecesine yaklaşmıştır (Schacht 1986, 99). Nitekim Osmanlı uleması tarafından verilen bazı fetva örneklerinde, şer'i hukuka göre daha hafif bir cezaya çarptırılması gereken suçlulara padişahın idam cezası verebilmesine cevaz verildiği görülmektedir. Buradaki temel kıstas suçlunun suç işlemeyi adet hâline getirip getirmediğidir. Şayet fail, suç işlemekten geri durmuyorsa, nizam-ı memleket ve halkı korumak için cezası idamı gerektirmeyecek bir suç işlemiş olsa bile padişahın emri ile siyaset edilirdi (Heyd 1983, 646-647).

Teoride siyaset cezası padişah veya onun mutlak temsilcisi sadrazam tarafından verilebilirdi. Ancak pratikte diğer yüksek mevkideki görevliler de siyaset cezası verebiliyordu (Heyd 1973, 192; M. A. Aydın 1993, 480)⁵⁷³. Siyaseten katl kuruluş devrinden itibaren hem askerî sınıf üyelerine hem de reâyâdan olanlara tatbik edilmiş bir cezalandırma biçimiydi. Görevi ihmal ve görevi kötüye kullanmadan başlayarak padişahı tahrik etmeye varıncaya değin bir dizi sebep askerî sınıf üyelerinin siyaseten katline yol açabilirken; isyan, cinayet, ev basma, halka zulüm, hırsızlık, fuhuş, kalpazanlık, sahtekârlık gibi suçlar reâyâdan olanlara siyaseten katl cezasının verilmesine neden olabilmekteydi (Mumcu 2007a, 44-45, 74-88, 115-119)⁵⁷⁴.

⁵⁷³ "...şer'le üzerlerine fesâd ü şenâ'atleri sâbit ü zâhir olanlardan bi-hasebi'ş-şer' siyâsete müstehakk olup muhtâc-ı arz olmayanları şer'le lâzım geleni mahallinde icrâ idüp yirine koyup ehl-i fesâda ruhsat virmeyesin... (MD 7, 2324)."

⁵⁷⁴ İslam hukukuna göre haksız yere adam öldürmek, yol kesmek, sihirbazlık yapmak, zina etmek, dinden dönmek (irtidat), mazeretsiz namazı terk etmek idam cezası gerektirir (Schacht 1977, 445-446). 1487 tarihli Hüdevendigâr Livası Kanunnâmesi'ne göre haramilik eden, cinayet işleyen, hırsızlık yapana nizam-ı memleket için siyaset cezasının verilebileceği belirtilmiştir (Ö. L. Barkan 2001, 5).

Grafik 27: Siyaset Cezasının Kimliklere Göre Dağılımı (Yüzde Olarak)

Suç	%	Suç	%
Cinayet	27,83	Darp	3,83
Gasp	11,48	Görevi ihmal	2,19
Ev basma	9,84	İçki içme	1,64
Suhte/Levent/Harami	9,29	Kaçakçılık	1,64
Hırsızlık	6,56	Kalpazanlık	1,64
Görevi kötüye kullanma	6,01	Yolsuzluk	1,64
Halka zulüm	4,92	Borcu ödememe	0,55
Cinsel içerikli suçlar	4,92	Dolandırıcılık	0,55
Hakaret	4,92	Dinden dönme	0,55

Tablo 21: Siyaset Cezalarının Suçlara Göre Dağılımı

Belgelere itikal eden örneklerle istinaden, siyaset cezalarının ağırlıklı olarak reâyâdan olanlara ve Müslimlere verildiği anlaşılmaktadır (Bkz. Grafik27). Arşiv kayıtlarına yansıyan örneklerde genellikle ev basma, cinayet ve gasp suçlarını işleyenlerin siyaset ile cezalandırıldıkları görülmektedir (Bkz Tablo 21). Asayişin bozulduğu, can güvenliğinin yanı sıra mülk güvenliğinin sekteye uğradığı bir dönemde suhte, levent gruplarının başrolünde olduğu suçlar arasında yer alan ev basma suçu genellikle cinayet, darp ve gasp ile birlikte işlenmekteydi (MD 3, 107, 444, 464; MD 5, 210; MD 7, 1371, 1906). Cinayet işleyenlere ekseriyetle siyaset cezası verilmekteydi (MD 6, 216; MD 7, 1510, 1548, 2031; MD 12, 620)⁵⁷⁵. Askerîlerin işini yapamayacak derecede kalıcı hasar bırakan darp suçlarında fail siyaset edilirdi⁵⁷⁶. Mağdur aldığı darbelerden dolayı ölürse darp eden faile siyaset cezası verilirdi (MD 7, 1240, 1703; MD 9, 155). Yol kesip haramilik yapanlar, hırsızlar ve onlara yardım

⁵⁷⁵ "...mücrimlerin katl-i nefis idenlere eğer er ve eğer avretdür; siyâset olunup... (MD 7, 1383)."

⁵⁷⁶ "...beşlü tâyifesinden Dîvâne Kurd nâm kimesne Dergâh-ı Mu'allâm yeniçerilerinden Hamza'nun kılıç ile elini çalup mecrûh idüp üzerine şer'le sâbit ü sicill olduğın bildürdüğü kâdî-askerüm cânibinden Pâye-i Serîr-i Ma'delet-masîrüm'e arz olunmağın mezbûr Dîvâne Kurd'a siyâset emridüp buyurdum ki: Mezbûr Dîvâne Kurd'a siyâset idüp emrüm yirine varduğın bidüresin (MD 7, 1470)."

edenlere siyaset cezası verilebilmekteydi (MD 5, 271; MD 6, 736, 1241; MD7, 1510, 1774).

İçki tüketimi ile asayişin bozulması arasında paralel bir bağ bulunduğundan bu dönemde şarabın üretim ve tüketimine yasaklamalar getirilmiş, yasağa uymayıp içki içenlere ve Müslümanlara şarap satan gayrimüslimlere siyaset cezası verilmişti (MD 6, 251, 1343; Selânikî 1999, 601)⁵⁷⁷. Toplumsal hayatı olumsuz etkileyen suçlar arasında yer alan ırza tecavüz en ağır şekilde cezalandırılıyor, failer siyaseten katlediliyordu (MD 3, 1291; MD 7, 225, 447, 1132, 1956). Bununla birlikte Selânikî bir fahişe ile birlikte zina yapan Yahudi'nin asıldığını, kadının ise bir çuvala konularak denize atıldığını yazmıştı (Selânikî 1999, 715).

İster Müslim isterse gayrimüslim olsun başta Peygamberler olmak üzere, sahabeye veya kanuna hakaret edenler hakkında siyaset cezası verilebiliyordu (MD 7, 2263; MD 9, 84; MD 10, 76, 280; MD 12, 365, 523). Bu konuda devlet oldukça hassastı, Osmanlı uyruğundan olmayan ve muhtelif sebeplerle Osmanlı ülkesinde bulunan kimselerin sahabenin büyüklerine hakareti en ağır şekilde cezalandırılıyordu⁵⁷⁸. Osmanlılar, ehl-i sünnet mezheplerin tasvip etmediği görüşleri benimseyenleri mürted olarak yaftalamışlardır. Mürted olmak dinî açıdan öteki olmak kadar siyasi açıdan vatana ihanet etmiş olmak anlamına da gelmekteydi. Bilhassa Safevilerin benimsedikleri görüşleri Anadolu'da yaymaya çalışanlar Osmanlılar açısından vatana ihanet etmiş sayılıyor ve ortadan kaldırılmaları için tüm yollar deneniyordu⁵⁷⁹.

Kalpazanlık, kaçakçılık ve borcu ödememe (zimmetinde mal-ı mirî olanlar) gibi ekonomik hayatı olumsuz etkileyen suçları işleyenlere (MD 7, 57, 1988, 2558;

⁵⁷⁷ III. Mehmed'e (1595-1603) ait şarabın yasaklanmasına dair Hatt-ı Hümayûn'da "min ba'd hamr satana ve içene her kim olursa olsun siyaset olunsun" denilmektedir (Orhonlu 1970, 27).

⁵⁷⁸ "...Ahâlî-i Tebrîz'den Seyyid Şükrullâh için; "Van'a geldükde bâzâr içinde ashâb-ı kibâra sebbitdi." diyü talebe-i ilmden nice kimesneler şehâdet itdüği sicill olup Yukaru tarafdan gelmeğin katle cür'et olmayup Kal'a-i Van'da habsolundu." diyü bildürmissin. İmdi; mezbûra siyâset emridüp buyurdum ki...(MD 7, 1409)."

⁵⁷⁹ "...yukaru Cânib'den Âsitâne-i Sa'âdetüm'e gelen ilçie icâzet-i hümayûnum virilüp ol câniblere teveccüh eyleyüp vardukda ba'zı melâhîde nüzür ü sadakât cem' idüp varup müşârun-ileyhe teslim eyledükleri istimâ' olunmağın isimleri ve resimleri ile yazılıp defter olunup defterün sûreti ihrâc olunup aynı ile sana gönderildi. Buyurdum ki: Vusûl buldukda, bu husûsı kimesneye işâ eylemeyüp gönderilen defterde mastûr olan müfsidlerî huftyeten tettebbu' eyleyüp dahı tedârükle elegetürüp kuttâ'-ı tarîk u hirsuz nâmına gereği gibi haklarından gelüp cezâların viresin... (MD 7, 1894)."

MD 10, 178; MD 75, 11; Selânikî 1999, 273), görevini ihmal eden veyahut kötüye kullanan idârecilere siyaset cezası verilebilmekteydi. Kendilerine sefer emrolunduğu hâlde sefere gitmeyen, yoklamada bulunmayan askerîlere siyaset cezası verilebilirdi (MD 12, 785). Birer hapisane olarak kullanılan kalelerde mahpusların firâr etmesi durumunda, kalede görevli dizdar, kethüda, nöbetçiler ve subaşılar firârdan sorumlu tutulurlar ve ihmalleri olduğu gerekçesiyle siyaseten katledilebilirlerdi (MD 5, 657, 1444; MD 6, 1397, 1411; MD 7, 1899; Selânikî 1999, 330). Devlet düzenini sarsan bir başka suç olan sahte evrak bulundurma ve sahte evrak düzenleme siyaset cezası ile cezalandırılabilirdi (MD 55, 168). Sahte evrak düzenleyenler dar ağcında asılmak suretiyle infaz edilecekse yazdıkları müzevver hükümler boyunlarına asılarak teşhir edilirdi (Selânikî 1999, 227, 795). Reâyâyâ zulmeden idârecilere siyasete varan cezalar verilebilirdi (MD 6, 101). Suhte ve leventlerin asayişi bozan ev, basma, gasp, darp, cinayet gibi eylemleri genellikle siyaset ile cezalandırılıyordu (MD 3, 904; MD 6, 494, 1036).

5.1. İnfaz Yöntemleri

İslam hukukunda failin taşlanarak öldürülmesini gerektiren (recm) zina suçu haricinde, idam cezası verilen suçlarda, infaz kılıçla boynun vurulması veyahut da asmak suretiyle gerçekleştirilir. Hz. Peygamber devrinde infaz kılıçla gerçekleştirilmiştir. Hz. Ebu Bekir'in hilafeti devrinde dinden dönenlerin ve bozguncuların yakılarak infaz edilmesi usulü benimsenmiş ise de bu uygulama daha sonraları kaldırılmış, mürtedler için de kılıçla boynun vurulması usulü infaz yöntemi olarak kabul görmüştür (Mumcu 2007a, 101-102). İslamiyet öncesi ve Orta Çağ Türk Devletlerinde idam cezasının infazında kılıçla ve asarak öldürmeye ilaveten suda boğma, ortadan ikiye bölme, çarımha germe, tahtaya çivileme, deri yüzme, diri diri gömme, yırtıcı hayvanlara parçalatma, kaynar suda haşlama, ateşte yakma, aç bırakma, kazığa oturtma gibi yöntemler uygulanıyordu (Kanat 2010, 43-59; Arık 1995, 36; İbrahim 2010, 20, 24, 32). Benzer cezalandırma yöntemleri Moğol hukukunda da yer almaktaydı (Mumcu 2007a, 102). Türk-Moğol infaz yöntemleri arasında zikredilen kazığa oturtma, deri yüzme, kuyuya atma, ikiye bölme ve ateşte yakma gibi yöntemler

Osmanlılar tarafından da benimsenmiş ve uygulanmıştır (Heyd 1973, 262-264; Peters 2005, 101-102; Blount 1671, 68; Bassano 2011, 109; Peçevi 1866, Cilt I, 491; Selânikî 1999, 80; MD 5, 351; MD 7, 226).

Askerîlere verilen siyaset cezasının infazında genellikle ferman şartı aranır. Padişahın üst düzey bir bürokrata kara kaftan giydirmesi onun hakkında idam kararı verdiği alametidir. Vüzera ve sair yüksek bürokratların infazı -ekseriyetle- Türk devlet geleneğinin bir gereği olarak boğularak gerçekleştirilmekteydi⁵⁸⁰. Bununla birlikte üst düzey bürokratların kanı akıtılarak infaz edildiği örneklere rastlamak mümkündür. Gedik Ahmed Paşa'nın II. Bayezid (1481-1512) devrinde, Hemdem Paşa, Yunus Paşa ve Dukakinoğlu Ahmed Paşanın I. Selim (1512-1520) devrinde, Piri Reis'in I. Süleyman (1520-1566) devrinde infazları bu duruma örnek teşkil etmektedir (Mumcu 2007a, 99-114; Peçevi 1866, Cilt I, 351-352). Siyaseti emredilen askerîlerin infazı gelenekselleşmiş bir tören havasında gerçekleştirilirdi. Divan günü Topkapı Sarayı'nın bahçesindeki Divan meydanında, "*siyaset çeşmesi*"nin yanında, elleri arkadan bağlanan mahkûm dizleri üstünde bir müddet oturtulur ve memurlar tarafından tahkir edilirdi. Kasr-ı Adil'in penceresinin açılması padişahın infazı izlediği ve emrin yerine getirilmesini dilediği anlamına gelir, mahkûmun kılıçla boynu vurulurdu (Selânikî 1999, 840; İpşirli 1993, 271). Askerîlerin siyasetleri açıktan yapılacağı gibi gizli bir şekilde de yapılabilirdi⁵⁸¹.

İnfaz, ister boğmak suretiyle isterse kan akıtmak suretiyle gerçekleştirilsin, ölünün başı vücudundan ayrılır ya "*ibret taşı*"na konularak ya da Bab-ı Hümâyûn'un önüne atılarak üç gün boyunca teşhir edilirdi (Koçu 1971, 31; Mumcu 2007a, 107-108; Kate Fleet 2010, 111).

Reâyâyaya verilen siyaset cezalarında ise asma ve kafa kesme usulleri tercih edilmekteydi. Ceza, ister Divan-ı Hümâyûn'da isterse Divan-ı Hümâyûn dışında diğer idâreciler tarafından verilmiş olsun, subaşı tarafından infaz edilirdi. Aslında subaşılar infazın gözlemcisi idiler ve infazı gerçekleştirme sorumluluğu cellatlara aitti (Mumcu

⁵⁸⁰ Bu dönemde Avrupa'da yüksek rütbeli memurlar kılıçla boynları vurulmak suretiyle infaz edilirdi (Roth 2017, 188).

⁵⁸¹ "...İmdi bu makûle fesâd üzre olanların alâniyeten haklarından gelinmek münâsib olmayup hufyeten tedâriük olunmak lâzım olmağın... (MD 34, 502)."

2007a, 122). Cellatlığın bir kurum olarak ortaya çıkışı kesin olarak bilinmese de XV. yüzyıldan sonra zanlıların infazı için cellatların kullanıldığı bilinmektedir. Bostancıbaşı ve Çavuşbaşı'nın emri altında çalışan cellatların⁵⁸² esas teşkilatları sarayda olmakla birlikte taşrada da cellatlar bulunmaktaydı (İpşirli 1993, 270). İnfazı gerçekleştiren cellat cesedin sahibi sayılırdı. Maktulün yakınları ancak celladın belirlediği meblağı ödemek şartıyla cesedi satın alabilirdi. Bununla birlikte maktulün kıyafetleri de cellatlara ait olup bitpazarında satılmak suretiyle nakde çevrilir ve malları da müsadere olunurdu (Mumcu 2007a, 109, 128, 143; Selânikî 1999, 302-304, 840).

Reâyâ sınıfından olanların infazı halka açık yapılır hem infaz esnasında hem de infazın ardından mahkûm teşhir edilirdi. İnfazın ardından mahkûmun Müslüman olup olmadığı kesilen başının konumlandırıldığı yerden anlaşılırdı. Şayet kesilen baş kollarının altına konularak teşhir edilirse mahkûmun Müslüman olduğu, bacak arasına konularak teşhir edilirse de gayrimüslim olduğu manasına gelirdi (Mumcu 2007a, 123). Siyaset cezaları ekseriyetle suçun işlendiği mahalde infaz edilirdi (MD 3, 444, 1012, 1618; MD 6, 83, 1074; MD 7, 1862). Bu durum infazın, suçun işlendiği sancakta gerçekleştirilmesi şeklinde anlaşılabilir gibi suçun işlendiği olay mahallinde uygulanması şeklinde de anlaşılabilir. Gerek kanunnâmelerde gerekse arşiv vesikalarında geçen “*günah sadır olduğu yerde siyaset edesin*” emri infazın suçun işlendiği olay mahallinde yapıldığını göstermektedir (MD 12, 944; Ö. L. Barkan 2001, 207). Nitekim hırsızlık yapanların infazı girdiği meskenin veya dükkânın kapısı önünde gerçekleştirilirdi (Koçu 1971, 31). 1584 tarihli bir fermanla Bursa’da, kervansaray ve vakıflara ait dükkânların önünde infaz gerçekleştirilmesi yasaklanmıştır. Yasağın sebebi müşterilerin olumsuz etkilendikleri ve dükkânların gelirlerinin düşmesi olarak gösterilmiştir (Heyd 1973, 268).

Bu dönemde bazı görevlilerin başka sancaklara giderek oradaki suçluların infazına karışmaları, siyaseti emredilen mücrimleri kendi sancaklarına götürmeleri sık

⁵⁸² *Bazen Bostancıbaşı'nın infazı bizzat gerçekleştirdiği olurdu. 1596 yılında bir imamın kızını taciz eden sabık yeniçerinin cezası Bostancıbaşı Ferhad Ağa tarafından bizzat tatbik edilmişti (Selânikî 1999, 622). IV. Murad'ın (1623-1640) Bostancıbaşılardan Duçe Mehmed'in de infaz edilecek kimselerin infazını bizzat gerçekleştirdiği bilinmektedir (Mumcu 2007a, 103).*

görülen olaylardandı. Siyasetin suçun işlendiği sancakta yapılması zorunluluğu görevini kötüye kullanan ehl-i örfe karşı alınmış bir tedbirdir. Zira bu dönemde gelirleri eriyen ehl-i örf mensupları başka sancaklardaki siyasete karışmakta ve bedel-i siyaset adı altında mahkumların akçelerini alarak serbest bırakmaktaydılar⁵⁸³. İnfazın suçun işlendiği mahalde yapılmasına dair gerek I. Süleyman Kanunnâmesinde gerekse muhtelif kanunnâmelerde hükümler bulunmasına rağmen⁵⁸⁴, infaz her zaman suçun işlendiği yerde uygulanmazdı. Örneğin Payitahtta siyaset cezaları Eminönü'ndeki Balıkpazarında siyasetgâh adı verilen mekânda icra edilebilirdi (Selânikî 1999, 291; Koçu 1971, 32).

Osmanlı Devleti'nde uygulanan infaz yöntemlerine dair resmî vesikalarda ve zamanın müşahitlerinin kaleme aldıkları eserlerde konuyu etraflıca irdelenecek örnekler bulunmaktadır. XVI. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı topraklarında seyahat eden Avrupalılar eserlerinde ağırlıklı olarak sıra dışı infaz yöntemlerine yer vermişlerdir. Arşiv vesikalarında yer alan siyaset cezalarına göre infaz ekseriyetle mahkûmun dar ağacında asılması suretiyle uygulanmaktaydı (MD 7, 1862; MD 12, 441, 785). Bazı aşırı örneklerde asayıştan sorumlu görevlilerin asarak infaz eylemini gerçekleştirdikten sonra failerin cesetlerini nişangâh olarak kullandıkları görülmektedir. Evliya Çelebi'nin aktardığına göre Okmeydanı hududunda kol gezen yeniçeriler yakaladıkları zanlıları ağaca asmak suretiyle infazı gerçekleştirdikten sonra cesetlerini nişangâh olarak kullanıyorlardı (Evliya Çelebi 2013, Cilt I, Kitap 1, 51).

⁵⁸³ “...Semendire beği âdemlerine dahı tenbih eylesesin ki, bu bahâne ile serbest tîmârlarun bâd-ı hevâsına ve cürm ü cinâyeti[n]e bi'l-cümle serbest resmine dahlitmeyüp ancak hükm-i kâdî lâhık olduktan sonra salb ü siyâsete müstehkik olanı mahallinde serbest tîmâr zâbitları ma'rifetiyle şer'le lâzım geleni icrâ idüp; "Siyâset bizümdür." diyü mücrimi hârice iletmeyüp ve "bedel-i siyâset" diyü akçaların almayalar (MD 7, 1862)”; “....sancakbegleri dahı sübaşılarnun ahvâline mukayyed olmayup sancaklarında anun gibi fesâd ü şenâ'at üzre olup hırsuzı ve harâmî[yi] tutup hakkından gelmek uhdesine lâzım iken igmâz-ı ayn idüp ve tutulan hırsuzların dahı akçaların alup halâs idüp siyâset itmedükleri ecilden...(MD 12, 441).”

⁵⁸⁴ I. Süleyman Kanunnâmesinde “günah olduğu yerde siyaset ettireler” hükmü bulunmaktadır (Heyd 1973, 80). Barkan tarafından neşredilen muhtelif kanunnâmelerde ise benzeri hükümlerin yer aldığı görülmektedir (Ö. L. Barkan 2001, 61, 104, 264, 268, 286)..

Her ne kadar serseri ve belalı kimseler için kullanılan ipten kazıktan kurtulmuş şeklinde bir deyim bulunsa da haklarında idam cezası verilen kimselerin infazdan kurtulmaları hiç de kolay değildi. Selânikî'nin aktardığına göre 1592 senesinde Matbah-ı Amire'de cinayet işleyen bir aşçının salb olunması emredildiğinde infaz uygulanmış; ancak, ilmeğin tam boğazına oturmaması ve çok kısa bir süre asılı kaldıktan sonra arkadaşları tarafından ipin kesilerek failin kurtarılması sadece infazı geciktirmişti. Arkadaşlarının çabaları ile ipten kurtulan aşçı infazdan kurtulamamış, boynu vurularak infaz edilmişti (Selânikî 1999, 283-284).

Resim 3: Dibekte Dövme Cezası

(<https://www.rijksmuseum.nl/en/collection/RP-P-1896-A-19368-376>; erişildi: 28.08.2016)

Ayrıca bu dönemde kaleme alınan devletin resmî yazışmalarında kazığa oturma, ateşte yakarak öldürme ve dibekte dövme birer cezalandırma yöntemi olarak zikredilmektedir. Taşrada görevli askerîlerin reâyâyaya yönelik olumsuz davranışlarına yönelik yaptırımlar içeren 1595 tarihli adaletnâmede, halka zulmeden askerîleri çeşitli sebeplerle payitahta bildirmeyen kadıların dibekte dövülerek cezalandırılacaklarından bahsedilir⁵⁸⁵. Benzeri bir örneğin I. Bayezid devrinde (1389-1402) zikredilmesi

⁵⁸⁵ "...ve siz ki kadılersiz bu makule bunlar Vüzera voyvodalarıdır ve Beylerbeyinin subaşuları ve Umena ve Ummaldir deyü vuku'u üzere arz u ilam eylemekden ictinab eylesüz ecdad-ı izamum ruhuçün kuzat dibekde döğülüb helak olub... (İnalçık 2005, 139-140; M. Ç. Uluçay 1944, 166)."

(Evlîya Çelebi 2013, Cilt I, 1. Kitap, 415), halka zulmeden veyahut zulme ortak olan kadıların dibekte dövülmek suretiyle siyaset edilmelerinin gelenekselleşmiş bir cezalandırma yöntemi olduğunu akla getirmektedir⁵⁸⁶. Dibekte dövme cezası örfî ve şer'î hukuka tam anlamıyla vakıf olup da suç işlemekten geri durmayan kimselere uygulanmaktaydı. Kanunu ve günah kavramını çok iyi bildikleri hâlde suç işlemekten geri durmayan din adamlarının kafaları Topkapı Sarayı'nın bahçesinde bulunan dibekte dövülerek macun hâline getirilirdi (Heyd 1973, 263; Bardakçı 2002).

Babillerden ve Eski Mısır'dan beridir bilinen bir cezalandırma yöntemi olan ve II. Mehmed devrinden itibaren Osmanlı ceza sistemi içerisinde yer alan kazığa oturtmayı Osmanlılar muhtemelen Kazıklı Voyvoda olarak bilinen Vlad Tepeş'ten (Vlad Dracul) öğrendiler (Reid 2000, 440; Roth 2010, 5; Loon 2014, 19, 54; Bardakçı 2003; Impalement, en.wikipedia.org)⁵⁸⁷. Merkezî idârenin taşraya gönderdiği siyasetnâmelerde bir cezalandırma yöntemi olarak kazığa oturmadan bahsedildiği görülür. 1528 tarihli Novaberde Kadısına gönderilen siyasetnâmede hırsızların ve haramilerden kiminin salb edilmesi kiminin kazığa oturtulması emredilmişti (Akgündüz 1993, 684). Mühimme kayıtlarında varlığına rastlanan bir cezalandırma biçimi olan kazığa oturtma umumiyetle halka zulmeden, yok kesen, ev basan, eşkıyalık yapan kimselere uygulanıyordu (MD 12, 441; Gerlach 2010, 303; Naima 1864, Cilt II, 352-353)⁵⁸⁸. 1565 tarihli mühimme hükmünde halka zulmeden, namazı terk eden, Ramazan ayında şarap içen, kanuna uymayan, fetva ve Emr-i Şerife hakaret eden Hüseyin'in kazığa vurularak siyaset olunması emr olunmuştu⁵⁸⁹. Zamanın tanıklarının

⁵⁸⁶ Ortaylı *adaletnâmede kadılara yönelik bu tehdidin Cengiz yasasından geçtiği ve sadece anane olarak varlığını sürdürdüğü, pratikte uygulanmadığı kanaatindedir* (Ortaylı 2001, 70).

⁵⁸⁷ Kazıklı Voyvodanın cezalandırma yöntemi Osmanlılar kadar Rusları da etkilemiş görünmektedir. *Kazığa oturtma Rusya'da daha çok vatana ihanet edenler için kullanılmıştır* (Kollmann 2012, 310, 314, 327).

⁵⁸⁸ 1587-1589 yılları arasında Osmanlı ülkesinde bulunan Lubenau'nun Karamürsel'den İznik'e doğru seyahat ettiği sırada yol boyunca kazığa geçirilmiş eşkıyalara rastlamasına bakılırsa, kazığa oturtma siyasetnâmelerde suçlulara korku salmak için zikredilen bir ceza olmanın çok ötesinde fiilen uygulanan bir cezalandırma yöntemi idi (Lubenau 2012, 509).

⁵⁸⁹ "Midüllü ve Molova kadılarına hüküm ki:

Sen ki Midüllü kadısının sentünle [boşluk] teftişinde me'mûr olan Edremid kadısı ile Südde-i Sa'âdetime mektûb ve kazâyâ defteri gönderüp Basdırık (?) oğlu Hüseyin'in me'mûr olduğun üzere ahvâlin teftiş idüp Molova kazasına tâbi' on üç pâre karye gelüp mezkûr Hüseyin zimmetinde kırk binden ziyâde hukûk-ı nâs olup andan mâ'adâ Midüllü kazasına tâbi' (?) şer'an zimmetinde yüz elli üç bin yedi yüz doksan yedi akça hukuk-ı nâs sâbit olup ve şer'an sâbit olmayup takrîr-i re'âyâ ile iki yüz on beş bin altı yüz dört akça olduğu ve Midüllü ve Molova'da ahvâli istihsâr olundukda a'yân-ı vilâyet Hüseyin için; zâlimdir, şer'-i şerîfe mutî' değildir. Niçe kimesnelerin da'vâsı olup hükm-i şerif ve fetvâ-yı münîf

aktardıklarına göre ise İslam dinine hakaret eden ve Müslüman bir kadınla münasebette bulunan Hristiyanlara, casusluk yapanlara kazığa vurma cezası verildi (Thévenot 1978, 165-166; Gerlach 2010, 108, 585; Schweigger 2014, 204).

Resim 4: Kazığa Vurma

(<http://lcdn.listelist.com/listeliststatic/2015/10/kaziga-oturtma-listelist.png>: erişildi 10.05.2017)

Kazığa vurulacak kimse ölümüne neden olacak kazığı kendi omzunda taşımak zorundadır. Mahkûmun elleri arkadan bağlanır, bilek kalınlığında sert ağaçtan yapılmış kazık kuyuksokumu hizasından organlara zarar vermeyecek şekilde çakılır; göğüs, omuz veya kafadan kazığın ucu çıkana kadar bu işleme devam edilirdi. Daha sonra kazık yere dik bir şekilde sabitlenirdi. Kazığa vurma cezasındaki maksat zanlının canını hızlı bir şekilde almaktan çok yavaş ve acılı bir sonla zanlıya yaptıklarının bedelini ödetmek ve gelip geçenlere de ibret olmasını sağlamaktı (Thévenot 2011, Part I, Book II, 259; Blount 1671, 68-69; Bassano 2011, 107-109; Koçu 1971, 33).

getirdüklerinde fetvâ-yı münîf ve hükm-i şerîfe galiz şetm idüp ve târikü's-salâtdır ve Ramazan günlerinde ekl ve şûrb-i hamr itmişdir didüklerinde i 'lâm itdüğünüz ecilden hukuk-ı nâs alınup ba 'dehû siyâset olunmasın emr idüp... emrim üzere mahall-i hâdiseden kazuğa urdurup siyâset idüp emr-i şerîfim yerine varduğın yazup bildüresin... (MD 5, 351)."

Mühimme defterlerinde izine rastlanan bir diğer cezalandırma yöntemi ateşte yakarak öldürmedir. Babillerden beridir çeşitli uygarlıklarda uygulanmış (Roth 2010, 5; A.Bauman 2004, 18, 31; R. Yılmaz 2004, 28, 51, 53, 89-91) ateşte yakarak öldürme Osmanlı kaynaklarında örneklerine az rastlanan bir cezalandırma biçimidir. 1567 tarihli mühimme hükmünde Şehzade Selim ve Şehzade Bayezid arasında Konya’da yaşanan muharebede Şehzade Bayezid saflarında yer alan, savaştan sonra Beypazarına gelerek haramilik yapan, dinen küfrü gerektirecek sözler sarf ettiği için katline fetva verilen Ergayip’in ateşte yakılması emredilmiştir⁵⁹⁰. Osmanlıların tarihleri boyunca uyguladıkları ateşte yakma cezasının genellikle mülhitlere uygulandığı (Ocak 2003, 133, 241) göz önünde bulundurulursa Ergayip’in küfre varan görüşleri yüzünden infaz edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim II. Mehmed’in ilk padişahlığı sırasında (1444-1446) vukua gelen ateşte yakma olayı dinden çıkmış bir grup addedilen Hurufilere uygulanmıştı (Ocak 2003, 132-133; Hoca Sadettin Efendi 1979, 54-55; Gelibolulu Mustafa Âlî 2009, 67b-68a). XVI. ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı ülkesinde bulunan Avrupalı gözlemciler de ateşte yakılmanın dinden dönenlere uygulanan bir ceza olduğunu kaydetmişlerdir (Dernschwam 1992, 103 154; Thévenot 1978, 165). Ayrıca Schweigger’e göre gayrimüslim biri İslam’a hakaret ederse ateşte yakılarak veya taşlanarak cezalandırılırdı (Schweigger 2014, 205).

Aynı dönemde Avrupa’da ve doğu toplumlarında dinden çıktığı varsayılan kimseler Osmanlılardakine benzer şekilde ateşte yakılmak suretiyle katledilirdi (Ocak 2003, 245; Scott 1959, 108)⁵⁹¹. Kalpazanlar, kundakçılar, cadılar ve zehirciler diri diri yakılmak suretiyle cezalandırılırdı (Ruff 2011, 121). Bununla birlikte Yeni Çağ’ın başlarında Fransa’da tecavüz ve hırsızlık suçlarını işleyenlere ateşte yakılarak infaz edilmekteydi (Scott 1959, 217).

Osmanlı Devleti’nde uygulanan bir diğer infaz yöntemi And’ın Osmanlı cezalandırma sistemine Moğollardan geçtiğini iddia ettiği çengele asma idi (And 1969,

⁵⁹⁰ “...Ergâyib nâm kimesne Sultân Bâyezîdlü olup; "Konya Muhârebese'nden sonra gelüp Beğbâzârı'na tâbi' bir derbend içinde hâlî mevzı'da yir itmîşdür. Harâmîlik ider; fesâdınun nihâyeti yokdur." diyü müslimânlar haber virüp elegetürilüp ahvâli tefahhus olundukda; "Yaramazdur. Didüklerinden eşeddür ve hem kendüsinden kelime-i küfr sâdır olmışdür. Elegirmeyüp hakkında icrâ-yı şer' olunmamışdür. Katlolunmasına fetvâ-yı şerif vardur." diyü fetvâ-yı şerif ve sâbîkâ olan sicilli îrâd idüp...mezbûri ihrâk bi'n-nâr idüp emrüm yirine varduğın yazup arzeyeleyesin (MD 7, 226).”

⁵⁹¹ Roma İmparatorluğu’nda ise devlete karşı isyan eden ve yeni din öğretilerini yaymaya çalışanlar ve zina eden kişiler birbirine bağlanmış şekilde ateşte yakılarak infaz edilirdi (A.Bauman 2004, 67-68).

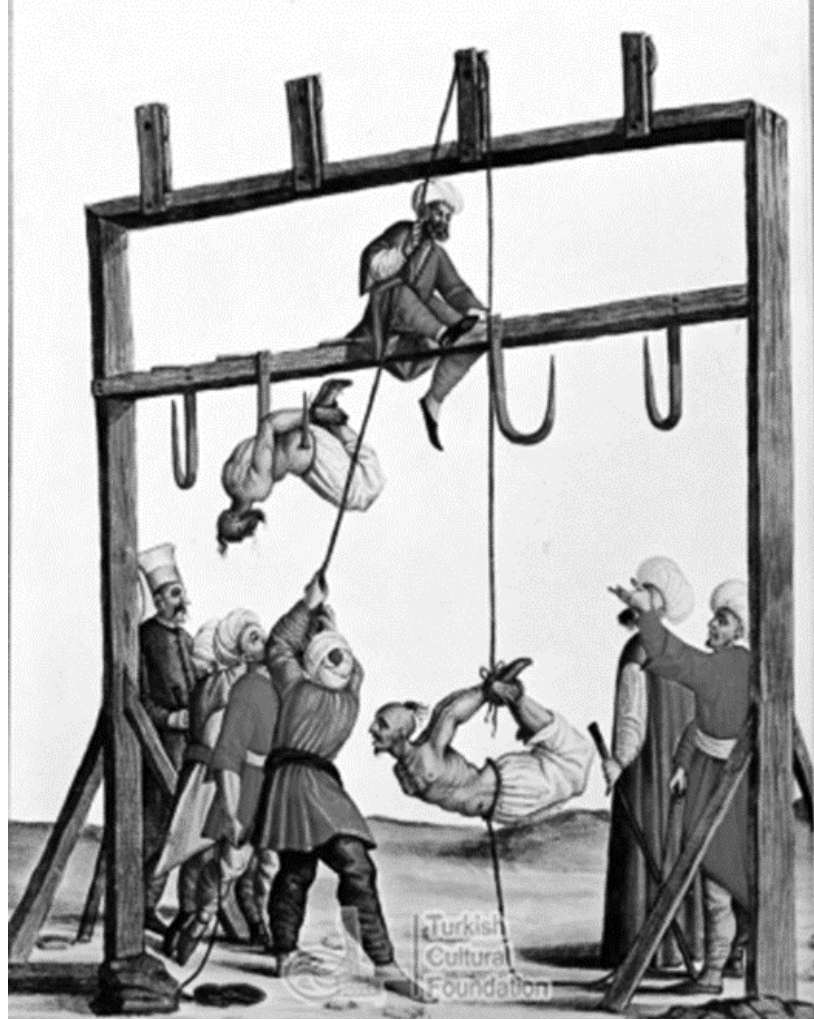
30-31). Çengelle cezalandırma farklı bir yöntemle Roma İmparatorluğu'nda da uygulanmıştır. Buna göre çengele geçirilen suçlular sürüklenerek sokaklarda teşhir edilirdi (Scott 1959, 141). Öyle anlaşılıyor ki para cezaları Osmanlıların Doğu Roma'dan devraldıkları (Heyd 1983, 639) tek cezalandırma biçimi olmayıp, çengele asma cezasının ortaya çıkışında Roma hukuku etkili olmuş olabilir.

Arşiv vesikalarında izine rastlanmayan bu infaz şekli bilhassa seyyahların ve müverrihlerin anlatılarında kendisine yer bulmuştur. Müverrihlerin kaydettikleri çengele asma cezalarının genellikle görevini ihmal eden, devlete karşı başkaldıran isyancılara ve Osmanlı aleyhine casusluk yapanlara verildiği görülmektedir (Naima 1864, Cilt II, 419; Naima 1864, Cilt III, 266, 301; Selânikî 1999, 291). 1598 senesinde II. Selim'in (1566-1574) oğlu olduğunu iddia eden ve tahta çıkma iddiasıyla halkı kıskırtan bir kimsenin başı kesilmiş ve cesedi halka ibret olması için çengele asılmıştı (Naima 1864, Cilt I, 220). Çengele asma cezası verilen kimseler eşeğe bindirilerek sokaklarda teşhir edildikten sonra çengele asılırlardı. Evvelce Habeş Beylerbeyi iken Anadolu teftişine memur edildikten sonra Anadolu'da reâyâyâ zulmeden ve asilerden olan Hüseyin Paşa bu şekilde infaz edilmişti (Naima 1864, Cilt I, 232-233; Selânikî 1999, 846-847).

Çeşitli vesilelerle Osmanlı ülkesinde bulunan Avrupalıların aktardıklarına göre katillerin, hırsızların, eşkıyalık yapanların, hakkında siyaset kararı verilen zanlilerin, dinden dönenlerin infazı çengele asılarak gerçekleştiriliyordu (Schweiggen 2014, 203-204; Gerlach 2010, 121, 508, 727; Heberer 2010, 212-213).

Payitahtta verilen siyaset cezaları Eminönü'ndeki Balıkpazarında siyasetgâh adı verilen mekânda uygulanmaktaydı. Burada çengele asma cezalarının uygulandığı bir çengel bulunurdu (Selânikî 1999, 291; Koçu 1971, 32). Cezanın infaz edildiği alet, kalın kalaslardan yapılmış yüksekçe bir iskelenin üzerinde sıra sıra dizilmiş çengeller ve bir makaradan mürekkepti. Cezanın infazında başlıca iki yöntem uygulanmaktaydı. Naima ve Selânikî'nin aktardığına göre çengele asma cezası zanlının kılıçla infazından sonra vücudunun çengele asılarak ve aleme ibret olması için teşhir edilmesi şeklinde uygulanıyordu (Naima 1864, Cilt I, 225-226; Selânikî 1999, 780, 840). Çengele asma cezasının uygulanışında gözetilen diğer yöntemde ise elleri arkadan bağlanan mahkûm makara sistemi ile yukarı çekildikten sonra ani bir şekilde makaranın ipi boşaltılır ve

zanlı çengelin üzerine düşmüş olurdu. Çengel hayati organlara denk gelirse zanlı şanslı sayılabilirdi, zira hemen can verirdi. Çengelin hayati organları ıskalaması durumunda ise zanlı günlerce çengelde asılı kalırdı (Bkz. Resim 5; Koçu 1971, 32; Thévenot 1978, 165; And 1969, 31).

Resim 5: Çengele Asma Codex Vindobonensis 8626
(http://warfare.net.au.net/Ottoman/Album/Codex_Vindobonensis-Punishment.htm: erişildi: 13 Ocak 2016)

Tıpkı çengele asarak cezalandırmada olduğu gibi arşiv vesikalarında varlığından bahsedilmeyen ancak muasır kaynaklarda izine rastlanan mahkûmun derisini yüzerek öldürme bu dönemde ender uygulanan bir cezalandırma biçimi idi. Kökenleri Asurlular ve Antik Çin'e kadar giden deri yüzerek cezalandırma (Scott 1959, 216-217; Flaying, en.wikipedia.com), Osmanlılara Türk-Moğol geleneğinden

geçmiş olmalıdır⁵⁹². Nitekim Hurufiliği savunan fikirleri yüzünden ünlü Şair Nesimi'nin derisinin yüzdürülmesi, Anadolu Selçukluları devrinde XIII. yüzyılda Baba İlyas-ı Horasani'nin halifelerinden Aynu'd-Devle Dede'nin isyan ettiği için derisinin yüzdürülmesi (Ocak 2003, 68; İnalçık 2003, 210), Timur'un devlete isyan edenlerin derisini yüzdürüp samanla doldurtması (Kanat 2010, 81) deri yüzmenin Türk devlet geleneğinde bulunduğu kanıtı sayılabilir.

Resim 6: Deri Yüzme Cezası

([https://orthodoxwiki.org/Theodore_\(Nestorovi%C4%87\)_of_Vr%C5%A1ac](https://orthodoxwiki.org/Theodore_(Nestorovi%C4%87)_of_Vr%C5%A1ac); erişildi 30.05.2017)

Deri yüzme cezası Osmanlılarda genellikle isyan çıkaranlara, hırsız ve haramilere verilmekteydi. Örneğin 1594'teki Temeşvar isyanına önderlik eden Temeşvar Ortodoks Piskoposu Teodor'un derisi yüzülmüştü (Selânikî 1999, 378-379; Judah 1997, 45). Evliya Çelebi'nin aktardığına göre Mısır'da isyan edip köyleri yağmalayanlar derileri yüzülerek cezalandırılırdı (Evliya Çelebi 2013, Cilt II, Kitap 10, 204). Ayrıca görevlerini kötüye kullanan kadıların infazında deri yüzme yöntemi kullanılmaktaydı. Tarihçi Theodore Spandoune'ın aktardığına göre II. Mehmed (1451-

⁵⁹² İran hukukunda deri yüzme cezası tıpkı Osmanlı Devleti'ndeki gibi uygulanıyor, zanlının derisi yüzüldükten sonra içerisine saman doldurularak teşhir ediliyordu (R. Yılmaz 2004, 132). Bu ceza türü muhtemelen İlhanlılar vasıtasıyla Osmanlı Devleti'ne intikal etmiştir.

1481) rüşvet alan Bursa kadısını İstanbul'a getirtmiş ve derisini yüzdürmüştü (Spandounes 1997, 54)⁵⁹³. Öte yandan harp esnasında esir düşen Müslümanlara işkencede bulunan ecnebi komutanlar derileri yüzülerek cezalandırılırdı. Kıbrıs'ın fethi sırasında Müslüman esirlere işkence eden Famagusta kumandanı Marx Antoni Bragadin'in derisi yüzdürülerek içine saman doldurulmuştu⁵⁹⁴.

XVII. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı topraklarında bulunan Henry Blount Mısır'da iken komşusunun evini kundaklayan bir kişinin derisinin yüzülmesine şahit olmuştur. Bu olaya göre mahkûmun derisi canlı canlı yüzüldükten sonra içine saman doldurulup bir eşeğin sırtına bağlanarak sokaklarda gezdirilmek suretiyle teşhir edilmiştir. Açıkça görüldüğü üzere mahkûmu derisini yüzerek cezalandırma, bir taraftan zanlıya yaptıklarının bedelini fazlasıyla ödetmeyi hedeflerken, diğer taraftan henüz suç işlememiş kalabalıklara bir uyarıyı, toplumun gereken dersi almasını amaçlıyordu (Blount 1671, 68).

Müelliflerin ve Batılı seyyahların eserlerinde zikrettikleri, ancak arşiv vesikalarında rastlanmayan, bir diğer cezalandırma biçimi çarmıha germe idi. Eski çağlardan beridir gerek batı gerekse doğu toplumlarında bilinen ve uygulanan bu cezalandırma biçimi Türk ananesinin bir devamı olarak Osmanlı Devleti'nde mevcudiyetini sürdürmüştür (Kanat 2010, 43-59; Roth 2017, 84; Scott 1959, 153-154). Bu cezalandırma biçiminde mahkûm kolları ve ayakları açık bir biçimde çapraz bir çarmıha mihlandıktan sonra omuz başları ve kaba etleri bıçakla oyularak buralara birer mum dikilir. Mahkûm bu vaziyette bir devenin sırtına bindirilerek sokaklarda teşhir edilir, eğer ki çarmıhta ölmezse akşamüzeri asılmak suretiyle idam edilirdi (Koçu 1971, 32-33; Naima 1864, Cilt III, 142). Hans Dernschwam 1554'te taş gemisinden firâr eden bir kişinin Galata'da çarmıha gerildiğini ancak ölmediğini akşama doğru idam edildiğini yazmıştır (Dernschwam 1992, 99). Naima tarihinde anlatıldığına göre devlete karşı ayaklanan Abaza Mehmed Paşa'nın iki adamı 1627

⁵⁹³ Ortaylı kadılara siyaset cezasının uygulanmadığını belirtmektedir. Ona göre, I. Süleyman'ın (1520-1566) menzil parasını çalan Kızıl Yenicesi kadısını astırması veya IV. Murad'ın (1623-1640) yollar temizlenmediği için İznik kadısını astırması istisnai bir durum oluşturmaktadır (Ortaylı 2001, 70).

⁵⁹⁴ Peçevi ve Selânikî bu olayı isim vermeden anlatmaktadır (Peçevi 1866, Cilt I, 491; Selânikî 1999, 80). 1573-1576 yılları arasında Osmanlı mülkünde bulunan Gerlach ise derisi yüzülenin Bragadin olduğunu ve derisinin İstanbul'a getirilerek Tersane-i Amire'de saklandığını belirtmiştir (Gerlach 2010, 90).

senesinde İstanbul'da yakalandığında çarmıha gerilerek teşhir edildikten sonra akşamüzeri idam edilmişlerdi (Naima 1864, Cilt II, 419).

Osmanlıların ender uyguladıkları ve muasır kaynaklara yansıyan diğer cezalandırma biçimleri, kuyuya veya denize atma, çuvala koyarak asma, vahşi hayvanlara atma, topa koyarak havaya uçurma idi. Osmanlı öncesi Sırp kanunlarında yer alan ve Osmanlı maden kanunnâmelerinde zikredilen kuyuya atma, sahtekârlığı ortaya çıkan mültezimlere ve madende çalışan diğer görevlilere uygulanan bir cezalandırma biçimiydi (Heyd 1973, 263). Denize atma⁵⁹⁵ ve çuvala koyup asma bilhassa fuhuş yapan kadınlara uygulanan infaz biçimleriydi (Selânikî 1999, 597, 715; Heberer 2010, 212-213; Mumcu 2007a, 119, 122; Zarinebaf 2010, 158)⁵⁹⁶. İşlediği suçtan ötürü idamına karar verilen yeniçeriler boğulduktan sonra cesetleri denize atılırdı. Savaş zamanında suç işleyen ordu mensuplarının boyunları vurulmaktaydı (Mumcu 2007a, 106; Hezarfen Hüseyin Efendi 1998, 153). Bostancıbaşı Ferhad Ağa tarafından uygulanan topla havaya uçurma cezası, bir imamın kızını taciz eden ulufesi kesilmiş eski bir yeniçeriye tatbik edilmişti (Selânikî 1999, 622).

Osmanlı'nın çağdaşı Avrupa devletlerinde Osmanlılardakine benzer veya daha ağır cezalandırma yöntemleri benimsenmiştir. Avrupa hukukunun temellerini oluşturan Roma hukukunda cezalar toplumsal sınıflara göre tayin edilmişti. Toplumun üst tabakasında yer alanlar sürgün gibi daha insani cezalara muhatap olurken, toplumun alt tabakası ve Roma vatandaşı olmayanlar için çarmıha germek, diri diri yakmak ve vahşi hayvanlara yem etmek gibi cezalandırma yöntemleri uygulanmaktaydı. Erken modern dönemde Avrupa'da ise karın deşme, kaynatarak öldürme, asma, organların kesilmesi, bağırsakların sökülmesi, dörde bölme, kızgın demirle dağlama, kemik kırma çarkında öldürme, hadım etme, kafa kesme, dörde bölme, deri yüzme gibi cezalandırma yöntemleri uygulanıyordu (Roth 2017, 79-91, 139, 173-189; Scott 1959, 216).

⁵⁹⁵ Roma İmparatorluğu'nda fail vahşi bir hayvanla çuvala konularak denize atılırdı (Roth 2010, 16; A.Bauman 2004, 30). Benzer uygulama erken modern dönemde Almanya'da devam ettirilmiştir. Ayrıca bu dönemde Almanya'da suda boğma çoğunlukla kadınlara uygulanan bir cezalandırma yöntemi idi (Roth 2017, 189).

⁵⁹⁶ Zindan kapısı ve Eminönü'nden çuvala koyulup denize atılan kadınlar çoğu zaman sandalcılar tarafından kurtarılmaktaydılar (Kate Fleet 2010, 112).

6. KISAS CEZASI VE VÜCUT BÜTÜNLÜĞÜNE YÖNELİK CEZALAR (KAT'-I UZUV)

Cana can, göze göz, dişe diş şeklinde formüle edilen ve Kur'an hükümleriyle emredilen⁵⁹⁷ kısas cezası suçlunun işlediği fiile denk bir ceza veya aynı ile cezalandırılmasıdır (Dağcı 2002, 488; Akbulut 2003, 170). Adam öldürme ve müessir fiiller (yaralama, zarar verme, darp) kısas cezası gerektirir. Kısas gerektiren suçlarda suçu işleyen ya kısasa tabi tutulur ya da suçtan zarar gören kişinin ailesine diyet ödemek zorunda kalır (Aydın 2012, 197-202; Dağcı 2002, 489; Akbulut 2003, 171). Kısas cezalarında failin yaralama şeklinin aynısı kendisine uygulanır, hangi organa zarar verilmişse failin de o organına kısas uygulanır. Kısasın uygulanmasında yalnızca kılıç kullanılır (Üçok 1946b, 373). Bilerek ve isteyerek yaralama suçlarında mağdur isterse, kısası kendisi uygulayabilir, ancak Osmanlı uygulamasında kısas cezasını umumiyetle ehl-i örfün uyguladığı görülür (Akbulut 2003, 171; Heyd 1973, 267). El, ayak, burun, kulak, göz, diş ve baş yaralanmaları için kısas yapılabilir. Bunun dışındaki organların yaralanması durumunda kısas uygulanmaz; diyet ödenir (Ekinci 2008, 358). Kısas cezasının verilebilmesi için fail ile mağdur arasında hür olma ve cinsiyet bakımından denk olma gibi kriterler göz önünde bulundurulur. Yaralama suçlarında kısas cezasının verilebilmesi için suçun kasıtlı olarak işlenmiş olması gerekmektedir. Kastın olmaması kısas cezasını kaldıran bir etkidir (Akbulut 2003, 171). Öte yandan kısası gerektiren unsurların yokluğunda ta'ziren kürek cezası, kalebendlik ve para cezaları da verilebilmektedir (Aydın 2012, 207).

Kısas suçlarının Osmanlı uygulamasında II. Mehmed, II. Bayezid, I. Selim ve I. Süleyman kanunnâmelerinde cinayet ve darp suçlarında kısas cezasının verilebileceği, kısasın gerekmediği hâllerde ise para cezası verilmesi gerektiğini belirten maddelere yer verilmiştir⁵⁹⁸. Ayrıca 1493 tarihli Aydın-eli Siyasetnâmesinde

⁵⁹⁷ II. surenin 178-179., IV. surenin 92., V. surenin 45., VI. surenin 151. XVII. surenin 33. ve XXV. surenin 68. ayetleri kısas hakkındaki başlıca hükümleri ihtiva etmektedir (Üçok 1946b, 370).

⁵⁹⁸ II. Mehmed Kanunnâmesindeki ilgili hükümler için Bkz. (Akgündüz 2006, 349-350); II. Bayezid Kanunnâmesindeki ilgili hükümler için Bkz. (Akgündüz 1990, 41); I. Selim Kanunnâmesindeki hükümler için Bkz. (Özdeğer 1987, 142-143); II. Süleyman Kanunnâmesindeki ilgili hükümler için Bkz. (Heyd

ve I. Selim'in (1512-1520) oğlu I. Süleyman'a (1520-1566) gönderdiği Manisa Siyasetnâmesinde adam öldürene kısas uygulanacağına hüküm bulunmaktadır (Akgündüz 1990, 170; Karal 1942, 42). Failin ölüm cezasına çarptırılması noktasında Osmanlılar siyaset ile kısas kavramlarını birbirlerinin yerine kullanmışlardır (Heyd 1973, 267).

Osmanlı Devleti'nde failin kısasen katledilmesi cinayet suçunu işleyenlere verilen bir cezaydı (MD 6, 625, 793, 1450; MD 9, 155). Cinayet işleyen gayrimüslimlere de kısas cezası verilebilmekteydi (MD 7, 12). Askerilere yönelik işlenen cinayet suçlarında fail en ağır şekilde cezalandırılırdı. Örneğin Sokollu Mehmed Paşa'yı öldüren kişi dört parçaya ayrılarak kısas edilmişti (Hasan Beyzade Ahmed Paşa 2004, 279; Solakzade 1880, 601-602)⁵⁹⁹.

Cinayet suçları haricinde uygulanan kısas cezaları temel olarak failin canına dokunmamakta, vücut bütünlüğüne zarar vermeyi amaçlamaktadır. Suçluların vücut bütünlüğüne zarar veren cezalar Babillerden beridir biliniyor ve uygulanıyordu (Roth 2010, 6). Antik Mısır'da failerin vücut bütünlüğünü bozan organ kesme cezaları kulak burun gibi yüzdeki organları hedef almaktaydı. Buradaki amaç failin çalışmasını engelleyecek el, ayak gibi organların kesilmemesiydi (Roth 2017, 55). Vücut bütünlüğünü hedef alan cezalar söz konusu olduğunda İslam hukuku hırsızlık suçlarına el kesme, eşkıyalık suçlarına ise el ve ayakların çaprazlama kesilmesi cezalarını takdir etmektedir (Bardakoğlu 1993, 474).

Vücut bütünlüğüne yönelik kısas cezaları failin elinin kesilmesi, hadım edilmesi, burnunun veya kulağının kesilmesi şeklinde uygulanmaktaydı. Göz, diş çıkaranlara kısas cezası ve hırsızlık yapanlara suçun unsurlarının tamam olması durumunda el kesme cezası II. Mehmed Kanunnâmesinden itibaren yapılan kanunnâmelerde yer almaktaydı (Akgündüz 2006, 349-350). Diğer el kesme cezaları II. Bayezid (1481-1512) devrinden itibaren bıçak ile adam yaralamayı adet edinenlere (Akgündüz 1990, 44, 170), I. Selim (1512-1520) devrinden itibaren sahte hüküm yazanlara verilmekteydi (Akgündüz 1991, 93). Hadım etme cezalarının ilk kez II.

1973, 69). Öte yandan benzer hükümler Alaiüddeve Kanunnâmesinde (Ö. L. Barkan 2001, 121) ve H.932, H.966 tarihli Bozok Kanunnâmelerinde de yer almaktadır (Akgündüz 1993, 228, 242).

⁵⁹⁹ Avrupa'da dörde bölerek öldürme uzun zaman uygulanmıştır (Scott 1959, 212-215).

Bayezid Kanunnâmesinde zikredildiği görülür. Kanunnâmeye göre adam kaçıma suçunu işleyenler hadım edilmekteydi (Akgündüz 1990, 42, 169). I. Süleyman (1520-1566) ve I. Ahmed'in (1603-1617) yaptığı kanunnâmelerde kız kaçırana yardım edenin de hadım edilmesine yönelik bir hükme yer verilerek adam kaçıma suçunun kapsamı genişletilmişti (Akgündüz 1992b, 57; Akgündüz 1996, 494). Burun, kulak gibi organların kesilmesi II. Mehmed (1451-1481) devrinden beridir çeşitli suçlar için uygulanmaktaydı. Bu dönemde yapılan Kızılcatuzla Yasaknâmesine göre tuzla yasağına uymayan kimselerin burunlarının yarılması emredilmiştir (Halil İnalçık 2000, 31). II. Bayezid Kanunnâmesinde ve daha sonra yapılan kanunnâmelerde fuhuşa aracılık edenlere burun kesme⁶⁰⁰, sefere katılmayan yaya ve müsellemlere burun veya kulak kesme cezası takdir edilmiştir (Akgündüz 1990, 65, 169; Heyd 1973, 71, 265). I. Süleyman Kanunnâmesinde fuhuşa aracılık eden kadınların burnunun kesilmesi, 1565 tarihli Rumeli Eyaletnâmesinde ise sefere varmayanların burnunun veya kulağının kesilmesi emredilmiştir (Heyd 1973, 71; Akgündüz 1993, 490). İşlediği suçtan ötürü burnu ya da kulağı kesilen fail bu suçun izlerini yaşamının geri kalanında taşımak zorundaydı. Bu bağlamda sefer firâîlerine fuhuşa aracılık edenlerle aynı cezaların verilmesi, sefer firâîleri açısından ölene kadar izini taşıyacakları aşağılayıcı bir durumdu.

El kesme cezasının ilk örneklerine Osmanlıların kuruluş yıllarında rastlanılmaktadır. Bu ceza Orhan Gazi (1326-1359) devrinden itibaren uygulanmaktaydı. Orhan Gazi (1326-1359) vergi toplamada usulsüzlük yapan defterdarın elini kestirmiştir (Bostanzâde Yahya Efendi 2016, 31). Yaklaşık 250 yıl sonra tahta çıkan I. Ahmed (1603-1617) ise usulsüz vergi toplayan defterdarların parmaklarını kırdırmıştır (Bostanzâde Yahya Efendi 2016, 32). El kesme cezasına dair vesikalara yansıyan örneklerde ise hırsızlık suçlarını işleyenlere gerek görülmesi hâlinde bu cezanın tatbik edildiği anlaşılmaktadır (MD 5, 1628). Vesikalara yansıyan örneklere istinaden kalpazanlara ve sahte hüküm yazanlara da el kesme cezaları verilebilmekteydi (MD 7, 1393; MD 34, 184, 236, 277).

⁶⁰⁰ *Fuhuşa aracılık edene burun kesme cezası Alaüddeyle Kanununda da yer almaktadır (Ö. L. Barkan 2001, 121).*

Bozok Kanunnâmesinde vücut bütünlüğünü bozacak cezalar arasında müfteriler için dil kesme cezasından da bahsedilmiştir (Ö. L. Barkan 2001, 127). Osmanlı padişahları tarafından kaleme alınan kanunnâmelerde dil kesme gibi bir cezaya rastlanılmamasına rağmen arşiv kayıtlarında böyle bir cezanın var olduğu görülmektedir. Mart 1570 tarihli mühimme hükmünde kanuna ve idârecilere hakaret eden subaşının dilinin kesilmesi emredilmiştir⁶⁰¹.

Kanunnâmelerde zikredilen hadım etme cezalarına mühimme defterlerinde ve şer'iyeye sicillerinde rastlanılmamıştır. Buna karşılık zamanın müşahitleri tecavüz suçunu işleyen failerin hadım edildiklerini aktaran anekdotlar kaleme almışlardır (Lubenau 2012, 148, 332).

Hadım etme, el, kulak, burun, dil ve dudakların kesilmesi Orta Çağ Türk devletlerinde de muhtelif suçlar için uygulanmıştır (İbrahim 2010, 31; Kanat 2010, 42, 72; Arık 1995, 37-38). Tıpkı Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi, Osmanlıların çağdaşı Avrupalı devletlerin ceza hukukunda da vücut bütünlüğünü bozan cezaların yer aldığı görülür. Örneğin hırsızlık, dolandırıcılık ve şiddet içeren suçlarda el kesme cezası, iftira, alışverişte eksik tartma suçlarında kulak veya el kesme, dine hakaret ve yalancı şahitlik suçlarında failin dilini delme, suçun tekrarı hâlinde ise failin dilini kesme veya kökünden koparma, Almanya'da küçük hırsızlıklar ve cinsel suçlara bulaşmış kadınlara kulak kesme cezaları verilmekteydi (Ruff 2011, 118; Scott 1959, 210),

Son olarak vurgulamak gerekir ki failin idamı halkın nazarında anlık bir ikazı içermekteydi. Vücut bütünlüğünü bozan kulak, burun kesme cezaları ise hem devletin aykırı saydığı insanların kolayca tespitine yarıyor, hem de burnu ya da kulağı kesilmiş

⁶⁰¹ "Ağlasun kâdisına hüküm ki: Haliyâ nâibin sûret-i sicill gönderüp kazâ-i mezbûra tâbi' karye-i Ramazân'dan İbrâhîm Dede bin Hacı Hamza'nın sancakbegi, sübaşısı üzerine cerîme-i sâbit olmadan cerîme diyü akçesin alup, zulm itdüği husûs için hükmi-şerîf irâd idüp, zikr olunan hükmi-şerîfün mefhûmün bâzârdan nidâ itdüğünizde, sancak begi sübaşısı olan Ferhad, münâdiyi habs idüp, muhkem azâb idüp, sonra yazanın ve getürenin ve nidâ itdürenin ve nidâ idenin, ağzına avretine şetm-i galiz itdüği şer'le sâbit olduğun bildürmeğün buyurdum ki: Sen göresin. Husûs-ı mezbûr bir def'a şer'le fasl olunmayup ve on beş yıl mürûr itmiş da'vâ değil ise, Hakk üzre ber-mûceb-i şer'-i şerîf teftîş idüp göresin. Fi'l-vâkı'arz olduğü üzre bi-hasebi şer'-i şerîf, sicill-i mezbûrın mazmûnı sâbit ve zâhir oldukdan sonra mezbûr Ferhad'ın dilin kesesin ve emr-i şerîfün yerin bulduğun yazup bidüresin (MD 9, 197)."

birinin toplum içerisinde yaşantısına devam etmesi toplum için sürekli bir ikaz anlamına geliyordu (Roth 2017, 120).

7. PARA CEZALARI

Osmanlı kanunnâmelerinde egemen cezalandırma yöntemi olarak yer alan para cezaları Antik Çağlardan beridir çeşitli devletler tarafından uygulanmıştır. İnsanlığın ilk devirlerinden itibaren öldürme veya kısas etme gibi hayatı ortadan kaldıran veya yaşam kalitesini bozan cezalar zaman içerisinde yerlerini daha insancıl cezalara bırakmıştır. Cezalandırma yöntemlerinin değişim serüveni toplumsal gelişmişlikle paralel seyretmiştir. Roth'un deyişi ile toplumlar geliştikçe fiziksel cezalardan maddi cezalar ve hapis cezasına doğru bir eğilim sergilerler (Roth 2017, 19). Mumcu ise *“Osmanlı Devleti'nde İslam hukukunca kabul edilmiş vücut cezaları bile sistematik bir şekilde para cezalarına dönüşerek modern anlayışa uygun bir adım atılmıştır”* diyerek benzer bir görüşü dile getirmektedir (Mumcu 2007a, 103).

Yakut'un, müsadere, tazminat, suçlunun malının telef edilmesi (itlaf), malın kullanımının başkalaştırılması (tağyir), mali mahrumiyet şeklinde sınıflandırdığı maddi cezalar (Yakut 2011, 40-46), başka bir deyişle para cezaları çağlar boyunca çeşitli devletler tarafından bir cezalandırma yöntemi olarak kabul edilmiştir. Antik Yunan, Roma (Roth 2010, 12; A.Bauman 2004, 11, 44) ve dahi Eski Türk hukukunda (Arık 1995, 21, 23, 49-50) yeri olan para cezalarının İslam hukukundaki yeri tartışmalıdır. Fakihlerin ekseri devletin para cezası alamayacağı görüşündedir. Bir istisna olarak Hanefi fikhinin önde gelen isimlerinden Ebu Yusuf'un para cezalarına cevaz verdiği bilinmektedir. Ebu Yusuf'un bu görüşü Osmanlılar tarafından benimsenmiş (Heyd 1973, 194, 280-281; Peters 2005, 33) ve temelde para cezalarına dayanan bir ceza sistemi inşa edilmiştir.

Para cezalarının Osmanlıların icadı olmadığı kesin olmakla birlikte, Osmanlıların bu ceza yöntemini nereden aldıkları konusunda kesin bir yargıda bulunmak güçtür. Bir taraftan İslamiyet öncesi Türk devletlerinden, Osmanlıların selefi sayılabilecek Selçuklulara, kendilerinden sonra Ortadoğu'da kurulmuş devletleri

her açıdan etkileyen Moğollara ve Osmanlıların çağdaşı sayılabilecek Memlûklere kadar bir dizi devlette para cezalarının varlığı malumdur (Arık 1995, 21, 23, 49-50; İbrahim 2010, 19; Heyd 1973, 282). Diğer taraftan Osmanlıların uyguladığı para cezaları köken olarak Sırp ve Doğu Roma kanunlarından alınmış olabilir (Heyd 1983, 639). Bazı araştırmacılar Osmanlı maden kanunlarında para cezalarını belirtmek için kullanılan *udav* veya *udava* teriminin, Osmanlı hâkimiyeti öncesinde Sırlar ve Hırvatlar tarafından para cezalarını nitelemek için kullanıldığı noktasından hareketle Osmanlılarda uygulanan para cezalarının Sırp kanunlarından intikal etmiş olabileceği görüşündedirler (Heyd 1973, 276, 285). Bir kısım araştırmacılar ise dayak cezası ile birleştirilmiş para cezalarının Doğu Roma'dan alındığı iddiasındadırlar (Metin M. Coşgel 2013 (Winter), 356-357). Bilindiği gibi II. Mehmed'den (1451-1481) itibaren yapılagelmiş kanunnâmelerde hem dayakla birleştirilmiş para cezalarına hem de yalın bir şekilde para cezalarına yer verilmiştir⁶⁰². Örnek vermek gerekirse I. Süleyman Kanunnâmesinde zina eden kişilere yalnızca para cezaları verilmişken, zoofili veya taciz suçlarında *ağaç başına 1 akçe alına* denilerek dayak ve para cezalarının birlikte uygulanması emredilmiştir (Heyd 1973, 56, 61, 63).

Hukuki açıdan Osmanlılarda para cezalarının varlık sebebi suçluları ne olursa olsun cezasız bırakmamaktadır. Suçların artışı ve suçu ispat etmenin zorlaşması Osmanlıları para cezalarını uygulamaya yöneltmiştir (Heyd 1973, 283). Klasik dönemde yapılan ceza kanunnâmelerinde bu anlayışın izlerini görmek mümkündür. Zina suçları için konuşmak gerekirse evli ve Müslüman olan faillerin zina yaptığı ispat edilirse siyasetle cezalandırılmaları aksi durumda ise para cezası ile cezalandırılmaları emredilmiştir (Akgündüz 1991, 88-89).

Heyd'e göre Osmanlıların uyguladığı para cezalarının üç önemli karakteristik özelliği bulunmaktadır. Birincisi para cezalarının ta'ziren dayak cezası ile birlikte uygulanması, ikincisi yaralama derecesine göre para cezasının miktarının değişmesidir. Örneğin I. Süleyman Kanunnâmesinde göz çıkarma için zengin 200, orta

⁶⁰² Para ve dayak cezaları Bozok Kanunnâmesinde ve Alaüddeve Kanunnâmesinde de yer alır. Ancak bu iki ceza birlikte uygulanmaz, birbirinin yerine uygulanır. Örnek vermek gerekirse Alaüddeve Kanunnâmesinde yer alan "ve suci içen ayıldıktan sonra seksen akçe alına veya seksen ağaç uralar" maddesi para cezaları ile dayak cezalarının birbirinin yerine uygulanabildiğini göstermektedir. Benzer hükümler Bozok Kanunnâmesinde de yer alır (Ö. L. Barkan 2001, 123, 127). Benzer uygulama Selçuklular ve Timurlularda da bulunmaktaydı (Kanat 2010, 31).

halli 100, fakir 50 akçe ödemek durumundayken, adam öldüren bir kişi zenginse 400, orta halli ise 200, fakir ise 100 akçe ödemek zorundadır (Heyd 1973, 66, 69, 285, 286). Üçüncüsü ve belkide en önemli olanı ise para cezalarının failin zengin, orta halli, fakir (ala, evsat, edna) olup olmadığına yani maddi durumuna göre alınmasıdır (Heyd 1973, 283).

Klasik dönemde yapılan kanunnâmelerde zengin olmanın kıstası kişinin bin akçeye gücünün yetmesidir. Altı yüz akçeye gücü yeten orta halli, dört yüz akçeye gücü yeten fakir kabul edilmiştir (Akgündüz 2006, 347-350). II. Mehmed (1451-1481) tarafından yapılan bu sınıflandırma halefleri tarafından yapılan kanunnâmelerde aynen korunmuştur. Halil İnalçık Bursa özelinde terekeler üzerine yaptığı araştırmada nüfusun %75'inin bin akçenin üzerinde bir mal varlığına sahip olduğunu göstermiştir. İnalçık'ın araştırmasına göre 10 bin akçe ve ziyadesine gücü yetenler zengin (%15,9), bin akçe ile 10 bin akçe arasında bir varlığa sahip olanlar orta sınıf (%58,4), bin akçe ve daha aşağısına sahip olanlar (%25,7) ise fakir kabul edilmiştir (İnalçık 1996, 191-192). Kanunnâmelere göre gayrimüslimler müslümanların ödediği para cezalarının yarısını öderler. Yani bin akçeye gücü yeten evli bir müslüman zina yaptığı için 300 akçe ödeyecek, bin akçeye gücü yeten evli bir gayrimüslim ise zina yapması hâlinde 150 akçe ödeyecektir (Heyd 1973, 56, 63). Bir Yahudi kaynağına göre XVI. yüzyılın sonunda 40 bin ve daha fazla akçesi olan Yahudi zengin, 5 bin akçe ve daha aşağısına sahip olan Yahudi fakir sayılmıştır. Bu durumda para cezalarının ağır suçlarda bile hafif kaldığı anlaşılmaktadır (Heyd 1973, 283-284). Daha açık bir ifade ile para cezaları kişiyi suçtan alıkoyacak caydırıcılıktan uzaktır. Acaba bu noktada para cezalarının başka bir amaç doğrultusunda ceza kanunnâmelerine konduğu iddia edilebilir mi? I. Bayezid (1389-1402) devrinde kadılar gelirlerinin az olmasından ötürü rüşvet almaya başladıklarında, padişah kadılara gelir olması için terekenin taksimi neticesinde alınan resm-i kısmet vergisini ihdas etmişti (Öztürk 2000, 38-41; Oruç Bey 2009, 40-42). Demek ki Osmanlılar idârecilere gelir kapısı yaratmak maksadıyla yeni vergiler icat edebiliyorlardı. Güçlü bir merkezî devlet için zengin bir hazinenin gerekliliğine inanan II. Mehmed (1451-1481) olabildiğince merkeziyetçi bir programla gelirlerin payitahta akmasını sağlarken (Barkey 2015, 30), bir yandan da taşrada görevlendirdiği kullarına yeni gelir kapıları açmak için işlenen suçlardan para cezası alınmasını sağlamış olabilir. Para cezaları umumiyetle merkezî hazineye

gitmiyor, askerilere gelir yazılıyordu (Heyd 1983, 649). Askerilerin gelirleri azaldığında padişahlar kanunnâmelerinde, karşılığında para cezası gerektiren yeni suçlar ihdas etmişlerdir. I. Selim'in (1512-1520) yaptığı kanunnâmede kasten namazı terk edenlere dayakla birlikte para cezasının verileceği belirtilmiştir (Akgündüz 1991, 93). Gelibolulu Mustafa Âlî'nin aktardığına göre kimsenin mahkemeye gelmemesinden şikâyetçi olan ve dolayısı ile hüccet akçesi alamadığından ötürü geliri olmayan Haslar Kadısı teftişe çıkararak namaz kılmayanları tespit etmiş ve onlardan cerime almıştı (Çerçi 2000, Cilt II, 149). Padişahların namazı terk etmeyi bir suç olarak tanımlayarak Ceza Kanunnâmelerine koymaları, kadılar için yasal bir gelir kaynağını oluşturuyordu. Bu notada Ceza kanunnamelerinin, aslında reâyâ için Ceza Kanunnâmesi, taşrada görevli askeriler içinse Vergi Kanunnâmesi anlamını taşıdığı iddia edilebilir.

Para cezaları suç işleyen askerilerden de alınıyor muydu? II. Mehmed'in Teşkilat Kanunnâmesinde askerilerden de üç bin akçeye varan miktarlarda para cezalarının alınabileceği belirtilmişse de daha sonra bu uygulamadan vazgeçildiği kanunnâmelerden anlaşılmaktadır. Mesela I. Süleyman Kanunnâmesinde *“ve dahi kaza ve tedris ve tevliyet ve nezaret ve meşihat ve hitabet ve imamet ve sair anların gibi menasıbdan ve cihetden şunlar ki berat-ı padişahiyle tasarruf ideler ta'zir lazım olursa etmiyeler (heman bir dahi böyle itme deyü kadı 'unfla söylemek ol makulelere ta'zirdir)* denilmiştir. III. Murad devri Musul livası kanununda *“Erbab-ı tumardan ve ehalî-i beratdan cerîme alınmak hilâf-ı kanundur. Anların cerîmeleri te'dib ve gûsmâldır”* denilerek ehl-i beratın para cezalarından muaf olduğu vurgulanmıştır (Akgündüz 2006, 328; Heyd 1973, 91, 284, 289; Ö. L. Barkan 2001, 180). Kısacası para cezaları reâyâdan alınır.

Para cezalarının miktarı failin Müslim ya da gayrimüslim, hür ya da köle olup olmadığına göre değişiklik arz etmekteydi. Gayrimüslimlerden, Müslümanların ödediğinin yarısı kadar, kölelerden ise hürün ödediğinin yarısı kadar para cezası alınırdı. Bilhassa zina suçlarında evli ya da bekâr olmak ödenecek para cezasının miktarını belirlemede bir diğer önemli kriterdi (Akgündüz 1990, 40-41, 424). Kanunnâmelerde gerek para cezaları gerekse para cezaları ile birlikte dayak cezaları yer almıştır. Zina, önemli yaralanmalara yol açan darp suçları, cinayet, sığır, at

hububat hırsızlıkları para cezası gerektiren suçlardır. II. Mehmed devrinde tayin edilen para cezası miktarları hemen hemen aynı oranlarda daha sonra yapılan ceza kanunnâmelerinde de yer almıştır (Bkz. Tablo 22)⁶⁰³.

Kanunnâmeler	Suçlar					
	Cinsel İçerikli Suçlar	Darp	Cinayet	Hırsızlık	Hakaret	Adam kaçıрма
II. Mehmed	30-300	10-200	50-400	15-200	40	
II. Bayezid	15-300	13-200	50-200	10-200		
I. Selim	30-400	10-200	50-400	10-200		
I. Süleyman	15-300(400)	10-200	50-400	10-200		100
III. Murad	40-400	10-200				
I. Ahmed	30-400	10-200	50-400	10-200		

Tablo 22: Kanunnâmelerde Yer Alan Yalın Para Cezaları (Değerler Akçe Cinsindedir)

Ağaç başına 1 akçe	Ağaç başına 2 akçe	2 ağaca 1 akçe	3 ağaca 1 akçe
Pezevenklik Taciz Genezlik edene Livata Zoofili Yoluna varıp darp etme Taşla yaralama Ecnebi avret dövse Gasp Koyun/kuzu/kovan hırsızlığı Akrabalar arası hırsızlık Yancuk-destar hırsızlığı Kalpazanlık	Cariye veya Boşandığı kadınla Cima etse	Cariye taciz etse Zina isnadı Yoluna varanla kavga edene Kadınlar birbiri ile dövüşse içki içme Müslüman şarap yapıp satsa Tavuk/kaz/ördek hırsızlığı Balta-bıçak hırsızlığı Hakaret (ta'zir kapsamındaysa) Na-meşru kelimat Namazı terk Oruç tutmama Suhte kadın ve oğlan olan yere varsa	İçki meclisinde otursa Hakaret (had kapsamındaysa)

Tablo 23: I. Süleyman Kanunnâmesinde Dayak+ Para Cezası Verilen Suçlar

⁶⁰³ Tablo 22 ve 23'ün hazırlanmasında Akgündüz tarafından neşredilen kanunnâmeler, Heyd'in neşrettiği I. Süleyman Kanunnâmesi baz alınmıştır.

Tablo 23'te görüleceği üzere para cezalarının genel olarak ta'ziren dayak cezası ile birlikte uygulandığı görülecektir. Tablo 23'teki veriler I. Süleyman Kanunnâmesine aittir. Ancak II. Mehmed (1451-1481) devrinden itibaren yapılan kanunnâmelerde benzer suçlara benzer cezalar takdir edilmiştir.

Resim 7: Kadın ve Erkeğe Dayak Cezası Uygulanması (http://warfare.meximas.com/Ottoman/Album/Codex_Vindobonensis-Punishment.htm/ erişildi Ocak 2015)

Dayak mahkemedede kadının huzurunda, sadrazamın sarayında veya divanda atılır. İslam hukukuna göre erkeklerin iç çamaşırları haricindeki tüm elbiseleri çıkarılır. Kafa ve yüz hariç olmak üzere vücudun her yerine vurulur. Yüz darbeden ellisi bir günde kalan ellisi ertesi gün vurulmalıdır. Kadınların kıyafetleri çıkarılmaz ama kürk gibi darbeyi emen kıyafetler giymesine de izin verilmez (Üçok 1946a, 135;

Avcı 2004, 205). Dayak cezasının Osmanlı uygulaması biraz farklılık arz eder. Genellikle suçlu sırt üstü yere yatırılır ayakları içi ucundan ip geçen bir odunla sabitlenerek yukarı kaldırılır. Bir parmak kalınlığındaki esnek bir değnekle ayak tabanına vurmak suretiyle dayak cezası uygulanır, kadınların kaba etlerine vurulmak suretiyle ceza tatbik edilir (Heyd 1973, 272-274; Resim 7). Evliya Çelebi subaşlarının kırbaç taşıdığını falaka değneği taşımadığını yazmıştır. Bu durum dayağın yani falakanın kırbaçla da uygulandığı anlamına gelebilir. Hanefilere göre dayak cezasının adedi 39, 75 veya 79'u geçemez. Ancak Ebu Yusuf 100 veya daha fazla sopa vurulmasına cevaz vermiştir (Evliya Çelebi 2013, Cilt I, Kitap 1, 51; Heyd 1973, 272-273). Avrupalı seyyahların belirttiği üzere Osmanlılarda uygulanan dayak cezasının miktarı 100, 200, 300 sopayı bulabilmekte zaman zaman dayak cezası kırbaçla uygulanabilmekteydi (Lubenau 2012, 288; Gerlach 2010, 178, 646; Dernschwam 1992, 98). Gerlach bir Müslüman çocuğu Hıristiyan yapmak isteyen Rum'a 200 sopa vurulduğunu belirtiyor (Gerlach 2010, 646). Gerlach'ın verdiği bu sayı doğru ise Müslümanlara 400 sopa vurulabildiği sonucu çıkmaktadır. Heyd'in belirttiği üzere bu kadar şiddetli dayak cezalarından sonra insanlar yürüyemez hâle geliyor ve hatta ölenler bile oluyordu (Heyd 1973, 274).

Para cezaları dayak cezası haricinde diğer cezalarla birleştirilemez. Siyaset, kısas ve teşhir cezalarında para cezası alınmaz (Heyd 1973, 278; Halil İncalcık 2000, 29). Cinayet veya darp gibi diyet gerektiren suçlarda fail diyet ödemeyi kabul etmişse ayrıyeten askerîlere de o suça takdir edilen para cezasını ödemek zorundadır. Padişahın nihai kararı gelinceye kadar hapsedilen faile diğer cezalar verilemeyeceği gibi para cezası da verilemez. Para cezasını fail ödeyebileceği gibi sadaka niyetine teberruan üçüncü bir kişi de ödeyebilir (Heyd 1973, 205, 248, 279, 289). Faillerden alınan para cezaları sipahi ve sancak beyi arasında paylaşılır (Akgündüz 1992, 317; Uluçay 1944, 210). Para cezaları genel olarak ehli örf tarafından toplanıyordu ama ibadetlerini aksatanların tespiti ve cezalandırılması kadı tarafından yapılıyor, para cezasını kadı alıyordu (Heyd 1973, 295). Yukarıda bahsedildiği üzere Haslar Kadısı kanunlar çerçevesinde ibadetini aksatanlardan cerime akçesi almıştı (Çerçi 2000, Cilt II, 149). Öte yandan imparatorluğun çoğu yerinde para cezaları vergileri toplamakla görevli memurlar tarafından toplanıyordu (Heyd 1973, 295). Bazı yörelerde hazineye ödenen 6 akçelik sabit bir vergi şeklinde uygulanan para cezaları, XVII. yüzyılın ikinci

yarısında ve XVIII. yüzyılın ilk yarısında kaldırılmıştır (Heyd 1973, 153, 279-280). Bununla birlikte Menekşe, para cezalarının nadir de olsa XVIII. yüzyılda da devam ettiğini iddia etmektedir (Menekşe 1998, 139). İncelenen dönem içerisinde para cezalarının Avrupa devletlerinde de uygulandığı tespit edilmiştir (Roth 2017, 138-139; Kollmann 2012, 206).

8. TEŞHİR VE TAHKİR CEZALARI

Genel olarak Asya toplumlarında benimsenen teşhir cezası ölümden daha beter bir aşağılama anlamına gelmektedir. Suçlu açısından mutlak bir aşağılanma anlamına gelen teşhir cezası toplum içerisindeki potansiyel suçlulara karşı devletin bir uyarısıdır (Roth 2017, 17, 56). Faili toplum nezdinde küçük düşürmeyi sağlayarak suçun kötülüğünü halka öğretmeyi içerir.

Hz. Ömer'in yalancı şahitlik yapan bir kimsenin yüzünü siyaha boyatarak bineğe ters bindirip sokaklarda gezdirmesi, kadim uygarlıklardan beri bilinen teşhir cezasının İslam toplumundaki ilk örneklerinden biridir (Yakut 2011, 49). Bazı araştırmacılar, Osmanlıların fuhuş yapanları eşeğe bindirerek teşhir etme cezasını Doğu Roma'dan aldıkları kanaatindedirler (Sarıyannis 2008, 41). Ancak suçluyu eşeğin üzerine bindirerek teşhir etme modern öncesi toplumlarda genel kabul görmüş bir cezalandırma biçimiydi. Yukarıda belirtildiği üzere aynı cezalandırma biçimini Hz. Ömer de uygulamıştır (Yakut 2011, 49). Orta Çağ Türk devletlerinde teşhir cezaları eşeğe bindirilmek ve yanında zil çalmak suretiyle uygulanıyordu. Ayrıca eşeğin üzerine çıplak bir şekilde bindirmek veya eşeğin kuyruğuna bağlayarak teşhir etmek uygulanan diğer yöntemlerdi (Kanat 2010, 33-34, 161).

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında sakal kesme gibi tahkir cezaları uygulanmamaktaydı. Failin toplum huzurunda tahkir edilmesini amaçlayan cezalar zaman içerisinde kabul görmüştür (Öztürk 2014, 112-113). Bu durum Osmanlı ceza hukukunun zaman içerisinde tekâmül ettiğini göstermektedir.

Osmanlıların ilk tatbik ettiği tahkir cezalarından biri sakal yolmadır. Bu ceza fetret devrinden (1402-1413) beri bilinmektedir (Öztürk 2014, 112-113). Önceleri, II. Mehmed'in (1451-1481) yaptığı kanunlarda bolca zikredilen failin sakalını keserek teşhir etme kaçakçılara ve tuz yasaklarına uymayanlara veriliyordu. II. Mehmed (1451-1481) devri kanunlarında yalnızca sakal kesme, burun yarma⁶⁰⁴ ve burnundan kıl geçirme⁶⁰⁵ olmak üzere üç farklı tahkir cezası yer alırken, haleflerinin yaptığı kanunnâmelerde teşhir ve tahkir cezalarının çeşitlendiği görülür (Halil İnalçık 2000, 29, 31, 61-63, 75).

II. Bayezid Kanunnâmesinde ve daha sonra yapılan kanunnâmelerde zorla nikah kıyanlara ve seferlere gitmeyen askerlere sakal kesme cezasının verilmeye başlandığı görülmektedir. Aslına bakılırsa seferden firâr eden askerîler meselesinde II. Bayezid Kanunnâmesi üç farklı cezanın verilebileceğini belirtmiştir. Sakal, burun veya kulak kesme. Burun veya kulak kesme cezaları yalnızca sefere gitmeyenlere değil, fuhşa aracılık edenlere de verilmekteydi. Bu cezalar tatbik edildikten sonra fail mutlaka teşhir edilmeliydi (Akgündüz 1990, 42-43, 65, 170; Ö. L. Barkan 2001, 121)⁶⁰⁶.

Kanunnâmelerde zikredilen diğer teşhir cezaları ise şunlardı: alnın damgılanması veya dağlanması, zanlının koluna bıçak, ok veya kulağına ok sokularak şehirde dolaştırılması, zanlının yüzüne kara sürülmesi, eşeğe ters bindirilerek teşhir edilmesi. Alnın dağlanması veya damgılanması toplum içerisinde suçlu olan ile olmayanın birbirinden ayrılmasını sağlamakla birlikte zanlının daha sonra tekrar suç işleme ihtimaline karşı alınmış bir önlemdi. Alnının ortasında damga olan bir kimsenin toplumun dışına itileceği düşünülürse bu ceza oldukça caydırıcı olmalıydı. I. Süleyman Kanunnâmesine göre fuhşa aracılık edenlerin, yalancı şahitlerin,

⁶⁰⁴ Bu ceza Doğu Roma hukukunda da yer almaktadır (Kollmann 2012, 265).

⁶⁰⁵ Bu cezaya benzer olarak, Orta Çağ Türk devletlerinde burnu delindikten sonra burnuna ip geçirilen zanlı sokaklarda teşhir edilirdi (Kanat 2010, 34). Öte yandan I. Süleyman Kanunnâmesinde böyle bir cezalandırma metodundan bahsedilmese de burundan kıl geçirme 1566 tarihli bir mühimme hükmüne göre görevini ihmal eden askerilere uygulanıyordu (MD 5, 1716).

⁶⁰⁶ Sefere gitmeyen askerîlerin cezalandırılması Osmanlı Devleti'nde ilk muntazam Teşkilat ve Ceza Kanunnâmesini yapan II. Mehmed'den (1451-1481) öncedir. Bostanzâde Yahya Efendi'ye göre seferden kaçan askerleri teşhirlenme cezalandırma ilk kez II. Murad (1421-1444/1446-1451) devrinde uygulanmıştır (Bostanzâde Yahya Efendi 2016, 48). Neşri tarihine göre seferden kaçan askerler kadın elbisesi giydirilerek teşhir edilirdi (Öztürk 2014, 112-113).

sahtekârların ve sahte belge düzenleyenlerin alını dağlanır veya damgalanırdı (Heyd 1973, 71, 76, 83; Heyd 1983, 645). Kanunnâmelerde uygulanması istenen teşhir cezaları ismen geçmektedir. Buna karşın seyyahların kaleme aldığı eserler teşhir cezalarının nasıl uygulandığı hakkında detaylı bilgiler barındırmaktadır. Kanuni devrinde İstanbul'da olan bir seyyaha göre faile alının damgalanması cezası verilmişse alını üç ayrı yerden dağlanırdı (Carım 1964, 98). Gerlach damgalanmanın alını ve yanaklara yapıldığını belirtmektedir (Gerlach 2010, 96, 372)⁶⁰⁷.

Zanlının koluna ok veya bıçak sokma, bıçakla veya okla yaralama suçlarında uygulanan bir ceza yöntemi idi. Koluna bıçak veya ok saplanan zanlılar şehirde gezdirilerek teşhir edilirdi (Heyd 1973, 69). Zanlının yüzüne kara sürülmesi fuhşa aracılık edenlere ve yalancı şahitlere verilmekteydi. Ancak bu ceza Osmanlıların yaptıkları kanunnâmelerde değil, Bozok ve Alaüddeve Kanunnâmelerinde yer almaktadır (Ö. L. Barkan 2001, 121, 123, 125, 127). Ancak Gerlach yalancı şahitlerin eşeğe bindirilip teşhir edildikten sonra yüzlerine kara çalındığını belirtmektedir (Gerlach 2010, 96, 372). Heyd ise fahişelerin yüzlerine kara çalınarak teşhir edildiğini aktarmıştır (Heyd 1973, 300-301).

Osmanlılar hırsızlık suçlarında ve çevre temizliğinin ihlal suçlarında da teşhir cezası uygulamışlardır. I. Süleyman'ın (1520-1566) yaptığı kanunnâmede tavuk veya ördek çalan hırsızların teşhirle cezalandırılacağı belirtilmiştir. Buna göre hırsızlar, boyunlarına çaldıkları tavuk veya ördek takılarak teşhir edilmeliydi (Heyd 1973, 73). Beslediği hayvanın ölmesi durumunda leşini veya başını kesip sokağa atanlar teşhir edilirdi. Sokağa hayvan leşi atılması durumunda hayvanın başı, atanın boynuna takılır ve şehirde gezdirilerek teşhir edilirdi (Akgündüz 1993, 542).

⁶⁰⁷ *Faillerin damgalanarak teşhir edilmesi aynı dönemde Avrupa'da yoğun olarak kullanılan bir cezalandırma çeşidiydi. İngiltere'de dolandırıcıların ve serserilerin sol avuç içine serseri, düzenbaz anlamında rogue kelimesinin baş harfi olan R, hırsızların sol avuç içine hırsız anlamında theft kelimesinin baş harfi olan T, katillerin sol avuç içine ise katil anlamında manslaughter kelimesinin baş harfi olan M damgası basılıyordu. Dükkân hırsızlarının göz altı dağlanırdı. Tanrıya küfredenin dili kızgın demirle delinir, yalancı şahitlerin alını yalancı şahit anlamına gelen perjury kelimesinin baş harfi olan P ile dağlanırdı. Böylelikle toplumdaki suçlu ile suçsuz insanlar birbirinden ayrılmış oluyordu. Damga sayesinde suçlu insanları tanımak kolaylaşıyordu (Scott 1959, 163-164). Antik Çin'de de suçlunun kolay tanınabilmesi için yüzüne dövme yapılırdı (Roth 2017, 58). Suçluların alınının dağlanması yöntemi Hunlarda da uygulanmıştır (Arık 1995, 39).*

Osmanlı Devleti'nde uygulanan en yaygın teşhir cezası eşeğe bindirerek sokaklarda gezdirmektir⁶⁰⁸. Kanunnâmelerde fuhuşa aracılık edenlere ve zorla nikah kıyanlara verilebileceği belirtilse de (Heyd 1973, 60, 71, 76, 84) bu teşhir metodu daha geniş bir yelpazede çeşitli suçlar için kullanılmaktaydı. Örneğin II. Mehmed (1451-1481) devrinden beri, belki de daha öncesinde de, zina edenlerin eşeğe ters bindirilerek teşhir edildikleri bilinmektedir (Spandounes 1997, 130-131). Zina edenlerin yanı sıra fahişeler, yalancı şahitler, içki içenler ve kalpazanlar eşeğe ters bindirilerek teşhir edilirdi (Gerlach 2010, 96, 372; Dernschwam 1992, 119-120; Evliya Çelebi 2013, Cilt I, 1. Kitap, 413; Schweigger 2014, 204; Bassano 2011, 128). Bu cezalandırma usulünde eşeğe ters bindirilerek kafalarına hayvan işkembesi geçirilen failler, hayvanın kuyruğunu tutmuş şekilde gezdirilirdi. Bazen bir görevli suçlunun suçunu ahaliye bağırarak duyurur, ahali failin suratına çamur atarak onu tahkir ederdi (Heyd 1973, 300-301; Dernschwam 1992, 104, 109)⁶⁰⁹.

İncelenen dönemde teşhir cezaları esnafın işlediği mesleki suçlarda ağırlıklı olarak uygulanmaktaydı. Seyyahların aktardıklarına göre dirhemden çalanların boynuna dört köşesinde birer çingirak bulunan tahta parçası geçirilir, suçlu şehirde dolaştırılırken suçunu da haykırmak durumunda kalırdı (Fresne-Canaye 2009, 68). 1587-1589 yılları arasında Osmanlı ülkesinde bulunan Lubenau ise Osmanlı'da korunan müşteri haklarını överken, hileli, eksik ve pahalı mal satan esnafın suçu küçükse boynuna köşelerinde ürettiği hileli malın asılı olduğu bir tahta parçasının geçirildiğini, suçu büyük ise eşeğe ters bindirilerek boynuna koyun bağırsakları asıldığını anlatır (Lubenau 2012, 332-333). Narhta belirtilen ücretlerin fazlasına satış yapan esnaf burnundan ip geçirilmiş hâlde sokaklarda teşhir edilirdi. Gerlach, Yahudi bir kumaş satıcısının mallarını pahalıya sattığı için burnuna ip geçirilerek ve eline pahalı sattığı kumaş parçaları verilerek sokaklarda gezdirildiğini aktarmaktadır (Gerlach 2010, 373).

⁶⁰⁸ XVI. yüzyılda eşeğe ters bindirerek teşhir etme İspanya'da da uygulanmaktaydı (Flynn 1995, 30).

⁶⁰⁹ Avrupa'da teşhir Pazar yerinde boyundurukla yapılırdı. Boyunduruk ayakta duran suçlunun kafasını ve kollarını kilitleyerek onu savunmasız bırakırdı. Kalabalık teşhir edilen suçluya taş veya çöp fırlatabilirdi (Ruff 2011, 119; Kollmann 2012, 211, 216). Roma İmparatorluğunda infazın teşhirinde fail sokaklarda gezdirilmez, trampetle halk meydana çağrılarak büyük bir kalabalık oluşturulurdu (A.Bauman 2004, 18).

Suçluların infazdan önce veya sonra ibret için sokaklarda gezdirilmesi yahut belli bir yerde teşhir edilmesi Osmanlı Devleti'nde adetti (İpşirli 1993, 271). Esasında Osmanlıların uyguladıkları teşhir cezaları üç ana başlık altında toplanabilir. Birincisi asli cezadan önce uygulanan teşhir cezalarıdır. Örneğin çengele asma cezası verilen kimseler eşeğe bindirilerek sokaklarda teşhir edildikten sonra çengele asılırlardı. Evvelce Habeş Beylerbeyi iken Anadolu teftişine memur edildikten sonra Anadolu'da reâyâyâya zulmeden ve asilerden olan Hüseyin Paşa bu şekilde infaz edilmişti (Naima 1864, Cilt I, 232-233; Selânikî 1999, 846-847)⁶¹⁰. Teşhir cezasının hemen hemen tüm infazlardan önce uygulanması infaz esnasında failin gösterebileceği cesareti ve halk üzerinde oluşturabilecek olumlu etkiyi kırmaya yöneliktir. İkincisi kazığa vurma veya çengele asma gibi cezaların aslında birer teşhir cezası olmasıdır, yani asli cezanın infazı sırasında uygulanan teşhir cezalarıdır. Üçüncüsü ise infazdan sonra uygulanan teşhir cezalarıdır. Örneğin sarayda gerçekleştirilen infazlar sonrasında kesilen baş ibret taşına konularak ya da Bab-ı Hümâyûn'un önüne atılarak belirli bir müddet teşhir edilirdi (Koçu 1971, 31; Mumcu 2007a, 107-108; Kate Fleet 2010, 111).

⁶¹⁰ Orta Çağ Türk devletlerinde ölüm cezasına çarptırılmış kişilere infazdan önce onur kırıcı cezalar tatbik edilebiliyordu (Kanat 2010, 33).

SONUÇ

XVI. yüzyılın ikinci yarısı ve XVII. yüzyılın başları Osmanlı toplumunda asayiş problemlerinin görüldüğü ve devlet tarafından gerek kanunnameler gerekse adaletnâmeler yoluyla bu problemlere çözüm arandığı bir dönemdir. Aslına bakılırsa bu durum Osmanlılara münhasır değildi. Aynı dönemde Avrupalı devletler de benzer asayiş problemleri ve suçla mücadele etmek zorunda kalmışlardı. Osmanlı Devleti de dahil olmak üzere tüm Akdeniz dünyasını ve Avrupa'yı etkileyen asayiş olaylarının nüfus artışı, göç ve istihdam azlığı gibi bir dizi sorundan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Sebepler benzer gözükmeyle birlikte Osmanlı dünyasında işlenen suçların oranı aynı dönemde Avrupa'da işlenen suçlara nispetle düşüktür.

Osmanlılarda nüfus dağılımının ve ekonomik imkânların yoğunlaştığı Rumeli ve Batı Anadolu suçun yoğun olarak görüldüğü bölgeleri oluşturmaktaydı. Bu dönemde suçların önemli bir kısmının -nüfus artışına paralel olarak- gençler tarafından işlendiği görülmektedir. Şehirlerdeki bekar odalarına doluşan gençlerin, medreseye yazılıp umduğunu bulamadığı için silah kuşanan kimi suhtelerin veya leventlerin eylemleri bu tezi doğrulamaktadır. Bekar odaları içki içme suçlarının sıklıkla işlendiği mekânlardı. Kahvehanelerin olmadığı dönemde üç-beş arkadaşın bir araya gelerek bekar odalarında veyahut evlerde şarap içmesi o dönemin eğlence kültürünün bir parçasını oluşturmaktaydı. Ancak bu eğlence anlayışının gasp, darp, cinayet gibi suçların ortaya çıkmasında payının bulunmasından ötürü şarap üretimi ve tüketimine zaman zaman yasaklamalar getirilmiştir.

Kadı mahkemesi sorunların kanunlarla tanımlanmış çözüm yeri olmasına rağmen insanlar sorunlarını kendi aralarında çözmeyi tercih etmekteydiler. Osmanlı toplumu mahalle/köy ekseninde kapalı küçük gruplardan oluştuğu için mahalle veya köyde meydana gelen bir anlaşmazlık öncelikle grup içinde çözülmeye çalışılır, bunda başarı sağlanamazsa olay kadı mahkemesine aksettirilirdi. Burada kadı mahkemesinin fonksiyonu hâkimlik olduğu kadar hakemlikti. İddiasını şahitlerle destekleyen tarafın haklı olduğunu veyahut şahit bulamayan tarafın haksız olduğunu ilan edip olayı deftere

kaydetmekti. Osmanlı kadısı ceza yağdıran bir karakter olmaktan çok, tarafları uzlaştırıcı bir tavır takınarak sorunları çözmeye yönelik ılımlı bir porte çizmektedir. Sicillerde yer alan çoğu davanın sulh ile sonuçlanması kadının, davacı ve davalı arasında uzlaştırıcı rolü üstlendiğini göstermektedir.

Sorunlar uzlaşmayla çözülebileceği gibi şiddet yoluyla da çözüme varılabildi. Osmanlı mahkemesine yansıyan pek çok örnek insanların, şiddeti sorun çözen bir araç olarak gördüklerini göstermektedir. Özellikle akrabalar veya komşularla yaşanan tartışmalar darp veya cinayetle sonuçlanabiliyordu. Darp, gasp ve cinayet gibi şiddet içeren suçları yalnızca bu eksenle izah etmek pek sıhhatli sonuçlar doğurmayacaktır. Bu suçların ortaya çıkış amaçlarından biri de mağdurun sahip olduğu malları ele geçirebilmektir.

Cinayet davaları genellikle tarafların sulhu ile neticeleniyor ve fail maktulün yakınlarına diyet ödüyordu. Buna karşın katillere siyasete varabilen cezalar da verilebilmekteydi. Asayiş ve vergi düzeninin devamlılığını sağlamak için herkesin birbirini yakından tanımak ve kontrol etmek zorunda olduğu bir toplum düzeninde faili meçhul cinayetlerin yaşanmış olması da dikkat çekicidir.

Kendi halinde yaşayan bir köylünün evi yasadışı çeteler veyahut eşirradan kişiler tarafından basılabilir eşyaları yağmalanabilir, kendisine işkence edilebilirdi. Köylülerin bu dönemde çok çeşitli sıkıntılarla yüzleşmek zorunda kaldıkları malumdur. Asayiş açısından köylünün durumuna bakıldığında, köylüler can ve mallarının kaygısını yaşamaktaydılar. Mahrem hayatın merkezi konumunda olan evlerin bu dönemde güvenilir mekânlar olduğunu söylemek, en azından taşrada yaşayanlar açısından, zordur. Ev hırsızlıkları bu dönemde yaygındı. Şehirlerde yaşanan hırsızlık olaylarında evlerin ve dükkânların hedef alındığı yükte hafif pahada ağır eşyaların çalındığı, köylük yerlerde yaşanan örneklerde ise evlerin yakınında istiflenen veya tarladaki hububatın ve çeşitli hayvanların çalındığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde bit pazarlarının çalıntı malın elden çıkarılmasında önemli rol oynadığı anlaşılmaktadır.

Bu dönemde Osmanlı kentlerinde görülen önemli bir problem fuhuştu. Şehir şehir gezen çingeneler ve toprağını terk ettiği halde hiçbir yerde tutunamadığı için

çeşitli suçları işlemeye yönelen gurbet taifesinden bazı kimseler fuhuş suçunun artmasında önemli rol oynamaktaydılar. Bilhassa bekar odalarında kalanlar ve gençler fahişelerin müşterilerini oluşturuyordu. Çingeneleler, köleleler fuhuş yapan kadınlar arasındaydı. Kocası tarafından boşanan veya kimsesi olmayan kadınlar açlık korkusuyla fuhuş yapmak zorunda kalıyorlardı. Zina ise daha gizli kapaklı işlenen suçtu. Yasak aşk yaşayan çiftleleri tespit etmek, bu suçtu ispat etmenin özel şartlar taşınması nedeniyle, kimi zaman mümkün değildi. Mahalle ahalisi bu türden vakaların yaşanması durumunda failleri aralarında barındırmak istemezlerdi. Tecavüz, fuhuş ve zinaya nispetle daha yaygındı ve bu suçtan genellikle kadınlarla çocuklar mağdur olmaktadır. Adli vakalar dikkate alındığında Osmanlı dünyasında kadın ve çocuk olmanın çeşitli zorlukları bulunmaktaydı. Yetişkin bir erkek kadar kendilerini koruyamayacak güçte olan kadınlar ve çocuklar saldırıya açık durumdaydılar.

Bir diğere toplumsal çatışma alanı ise kişilik haklarına saldırı olarak nitelenebilecek hakaret ve iftiraydı. Özellikle köyden kente göçenlelerle yerleşik şehirliler arasındaki kültürel çatışma hakarete ve iftiraya yol açmıştır.

Akçenin değerinde yaşanan düşüşleler esnafı gayrimeşru kazanç yollarına itti. Ekmeğin ağırlığından çalan bir fırıncı akçenin değerinde yapılan devalüasyona karşı yaptığı eylemin muhtemelen meşru olduğunu düşünmekteydi. İncelenen dönemde yaşanan tağşişleler kalpazanlık suçlarının ortaya çıkmasının temel sebebidir. Bu dönemde piyasada dolaşan çeşitli ağırlık ve büyüklükteki paraların kalpazanların işini kolaylaştırdığını belirtmek gerekmektedir.

Ekonomik hayatı olumsuz etkileyen suçlar arasında yer verilen karaborsanın artmasında ise sefer dönemleleri ve iklimsel problemler ile köylü toprağını terk ettiğı için üretimde meydana gelen daralma etkili rol oynamaktaydı. Özellikle Avrupalı gemicilerin Osmanlı iskelelerine gelerek halkın elindeki hububata devletin belirlediğı narhın çok üzerinde fiyatlar vermesi kimi askerîlelerin dikkatini çekmiştir. Bu dönemde piyasadandan hububat toplayan karaborsacılık yapan askerîleler bu suçların yaklaşık üçte birini işlemekteydiler.

Coğrafi olarak doğu ile batı arasında bir köprü konumunda bulunan Osmanlı Devleti hem doğuda hem de batıda kaçakçılara karşı mücadele vermek zorunda

kalmıştır. Bu dönemde İran'dan ve Venedik'ten gelen tacirlerin Bursa, Ankara gibi ticaret şehirlerinde alım satım yaptıkları malumdur. Doğu ve batı ile yaşanan yasal ticarete paralel olarak varlığını sürdüren yasadışı ticaretin yani kaçakçılığın önü alınamamıştır.

Bazı askerîlerin suçların üçte birini işlemeleri Osmanlı idari sisteminin sıkıntılı bir dönemden geçtiğini göstermektedir. Osmanlı merkezî idâresinin hükmü payitahttan uzaklaştıkça etkisini yitirmeye başlıyordu. Merkezden imparatorluğun sınır boylarına doğru gittikçe askerîler açıkça kanuna -bir anlamda padişahın otoritesine- meydana okumakta daha çok suç işlemekteydiler. Padişahın ordunun başında sefere gitmesi sefer güzergahındaki sancaklarda görevli idârecilerin bizzat padişah tarafından denetlenmesini sağlıyordu. II. Selim (1566-1574) ve haleflerinin ordunun başında sefere gitmemeyi tercih etmesi, merkezden uzak sancaklarda görevli olan kimi askerîlerin kanun dışına taşan eylemlerinin artışına yol açtı.

Sefere memur olduğu halde varmayan veyahut görevini aksatan idarecilerin bu dönemde önemli bir sorun haline geldiği ve devletin caydırıcı cezalar vererek bu sorunun önüne geçmeye çalıştığı görülmektedir.

Merkezî idârenin taşraya atadığı memurlara muayyen bir maaş bağlamayarak görev yerlerindeki bazı gelir kalemlerini maaş olarak askerîlere tahsis etmesi veya avâriz, sürsat ve nüzul gibi vergilerin toplama görevlerini vermesi suiistimallere yol açmış taşrada görevli kimi askerîler bu yetkiyi kötüye kullanarak reâyâyâ zulmetmişlerdir.

Osmanlıların benimsediği cezalandırma yöntemlerine bakıldığında çok farklı kaynaklardan beslenildiği görülecektir. Bir kere Osmanlı Devleti bir İslam devletidir. Dolayısıyla cezalandırma yöntemlerinde İslami gelenek ağır basmaktadır. Buna ilaveten Osmanlıların Orta Asya Türk geleneğinden gelen cezalandırma yöntemlerini ve Doğu Roma kaynaklı cezalandırma yöntemlerini de benimseyip uyguladıkları görülmektedir.

Modern öncesi dönemde olduğu gibi Osmanlılarda da cezalandırmanın asıl amacı insanların ibret almasını sağlamaktır. Bu bakımdan failin cezalandırılması kadar

toplumun cezadan ders çıkarması önem taşımaktaydı. Bu nedenle cezalar halka açık meydanlarda yerine getirilirdi. İnsanların saygınlıkları ile statü kazandığı bir toplumda teşhir cezaları büyük önem taşımaktaydı. Halk önünde aşılınmak ve toplum nazarında damgalanmak saygınlığın önemli olduğu bir toplumda ağır bir cezalandırma yöntemi idi. En ağır cezalandırma yöntemi kazığa vurmaktan, çengele asmaya, dibekte dövmeden, çuvala konularak denize atılmaya varıncaya değin çeşitli yöntemlerle failin hayatına son vermeyi amaçlayan siyasetti. Genellikle cinsel içerikli suçlar için verilen sürgün cezaları reâyâyı ve toplum ahlakını korumak için verilmekteydi. Osmanlıların klasik dönemde uyguladıkları hapis cezası ise büyük oranda asli cezadan önce verilen bir tedbir cezası niteliğindedir.

En bariz örneğini kürek cezası uygulamasında görmenin mümkün olduğu üzere Osmanlı Devleti, ceza sistemini dönemin şartlarına uygun olarak kullandı. İslam hukukunda yeri olmayan ve XVI. yüzyıla kadar uygulanmayan kürek cezası, Akdeniz’de icat edilir edilmez Osmanlılar tarafından benimsendi ve uzun yıllar kullanıldı. Bilhassa deniz seferlerinin olduğu dönemlerde siyasete mahkûm edilenlerin bile cezaları kürek cezasına çevrildi. Yüksek ihtimalle Osmanlıların Doğu Roma’dan aldıkları para cezalarının ise reâyânın maddi gücü ile kıyaslandığında caydırıcı olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir.

KAYNAKLAR

1. ARŞİV KAYNAKLARI

1.1. Yayınlanmış Mühimme Defterleri

3 Numaralı Mühimme Defteri (966–968/1558–1560), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri Dizisi I, Ankara 1993.

5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565–1566), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri Dizisi II, Ankara 1994.

6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri Dizisi III, Ankara 1995.

7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567–1569), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri Dizisi V, Ankara 1998.

12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570–1572), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri Dizisi IV, Ankara 1996.

Paşazade, Orhan. 9 Numaralı Mühimme Defteri (977-978/1569-1570), Yüksek Lisans Tezi (Marmara Üniversitesi), İstanbul 2006.

Kaygusuz, Zülfiye. 10 Numaralı Mühimme Defteri'nin (1-178) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (978-979/1570-1572, Yüksek Lisans Tezi (Atatürk Üniversitesi), Erzurum 2006.

Çakır, İbrahim Ethem. 10 Numaralı Mühimme Defteri'nin (s.179-356) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (978-979/1571-1572), Yüksek Lisans Tezi (Atatürk Üniversitesi), Erzurum 2006.

Eren, Yunus. 34 Numaralı ve H.986/1578 Tarihli Mühimme Defteri (s.1-164) İnceleme-Metin (986/1578), Yüksek Lisans Tezi (Marmara Üniversitesi), İstanbul 2011.

Nacak, Süleyman. 34 Numaralı Mühimme Defteri (H. 986/M. 1578) Transkripti ve Değerlendirmesi (164-326 sayfalar arası) (986/1578), Yüksek Lisans Tezi (Marmara Üniversitesi), İstanbul 2011.

Akçelik, Erhan. 39 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (987/1579-1580), Yüksek Lisans Tezi (Atatürk Üniversitesi), Erzurum 2013.

Yazıcı, Murat. *39 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (s. 119-240 (987-988/1579-1580))*, Yüksek Lisans Tezi (Atatürk Üniversitesi), Erzurum 2013.

Karababa, Meltem. *50 Numaralı Mühimme Defteri (991-993/1583-1585) Değerlendirme-Transkripsiyon (s. 1-80)-Dizin (991-993/1583-1585)*, Yüksek Lisans Tezi (Marmara Üniversitesi), İstanbul 2004.

Çukuryurt, Alime. *50 Numaralı Mühimme Defteri (993/ 1585) Değerlendirme-Transkripsiyon (s.84-166) (993/ 1585)*, Yüksek Lisans Tezi (Marmara Üniversitesi), İstanbul 2005.

Yazıcı, Fatime. *54 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (1-154) (992/1584)*, Yüksek Lisans Tezi (Atatürk Üniversitesi), Erzurum 2010.

Sevilmiş, Özgür. *54 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (153-220) (992/1584)*, Yüksek Lisans Tezi (Atatürk Üniversitesi), Erzurum 2012.

Günay, Musa. *55 Numaralı Mühimme Defteri (992-993/1584-1585)*, Yüksek Lisans Tezi (On Dokuz Mayıs Üniversitesi), Samsun, 1996.

Yüce, Oğuzhan. *59 Numaralı Mühimme Defterinin Özetli Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (993/1585)*, Yüksek Lisans Tezi (Atatürk Üniversitesi), Erzurum 2007.

Demir, Selçuk. *75 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (s. 1-171) (1011-1013/1603-1604)*, Yüksek Lisans Tezi (Atatürk Üniversitesi), Erzurum 2008.

Keleş, Adem. *75 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 172-331) (1013/1604-1605)*, Yüksek Lisans Tezi (Atatürk Üniversitesi), Erzurum 2011.

1.2.Şer'iyye Sicilleri

Ankara Şer'iyye Sicilleri: 1 numaralı sicil (991-992/1583-1584), 2 numaralı sicil (997-998/1588-1589), 3 numaralı sicil (1000-1001/1592-1593), 4 numaralı sicil (1001/1593), 5 numaralı sicil (1002/1594), 6 numaralı sicil (1007-1008/1599), 7 numaralı sicil (1007-1009/1599-1600), 9 numaralı sicil (1013-1014/1604-1605), 11 numaralı sicil (1016-1017/1607-1608).

Bursa Şer'iyye Sicilleri: A 116 numaralı sicil (987-/1579-1581), A 121 numaralı sicil (990-993/1582-1585), A 125 numaralı sicil (991/1583), A 127 numaralı sicil (991-993/1583-1585), A 166 numaralı sicil (970-971/1563), A 178 numaralı sicil (976-977/1569).

Edremit Şer'iyeye Sicilleri: 1179 numaralı sicil (968-994/1561-1586), 1199 numaralı sicil (983/1575), 1203 numaralı sicil (985-986/1578), 1204 numaralı sicil (985-991/1577-1583), 1213 numaralı sicil (999-1000/1591-1592).

Edirne Şer'iyeye Sicilleri: 7 numaralı sicil (970-971/1563-1564), 8 numaralı sicil (972-973/1564-1566), 10 numaralı sicil (974-979/1566-1571), 13 numaralı sicil (985/1577), 15 numaralı sicil (986-988/1578-1580), 17 numaralı sicil (989-994/1581-1586), 18 numaralı sicil (1005-1007/1597-1599), 20 numaralı sicil (1011-1013/1602-1605), 21 numaralı sicil (1015-1017/1607-1608).

Kayseri Şer'iyeye Sicilleri: 7 numaralı sicil (994-997/1586-1589), 8 numaralı sicil (1001/1593), 9 numaralı sicil (1006-1007/1598-1599), 10 numaralı sicil (1013/1605), 11 numaralı sicil (1014-1015/1605-1607), 12 numaralı sicil (1015-1018/1606-1609).

Konya Şer'iyeye Sicilleri: 1 numaralı sicil (970-1019/1563-1610), 2 numaralı sicil (978-990/1570-1582).

Manisa Şer'iyeye Sicilleri: 8 numaralı sicil (973-974/1566-1567), 9 numaralı sicil (984-985/1576-1577), 11 numaralı sicil (983-999/1575-1590), 12 numaralı sicil (986-1005/1578-1597), 13 numaralı sicil (1007-1017/1599-1608).

2. ANSİKLOPEDİ MADDELERİ

Ahıskalı, Recep. «Muhzır.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt XXXI. İstanbul: İsam Yayınları, 2006. 85-86.

Apaydın, H. Yunus. «Kefalet.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt XXV. Ankara: İsam Yayınları, 2002. 168-177.

Atar, Fahrettin. «Fetva.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt XII. Ankara: İsam Yayınları, 1995. 486-496.

Atar, Fahrettin. «Sulh.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt XXXVII. Ankara: İsam Yayınları, 2009. 481-485.

Aydın, Mehmet Akif. «Gasp.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt XIII. Ankara: İsam Yayınları, 1996. 387-392.

Aydın, Mehmet Akif. «Osmanlı Ceza Hukuku.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt VII. İstanbul: İsam Yayınları, 1993. 478-482.

- Bardakoğlu, Ali. «Ceza.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt VII. İstanbul: İsam Yayınları, 1993. 470-478.
- Bardakoğlu, Ali. «Diyet.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt IX. İstanbul: İsam Yayınları, 1994. 473-479.
- Bardakoğlu, Ali. «Had.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt XIV. İstanbul: İsam Yayınları, 1996. 547-551.
- Bardakoğlu, Ali. «Hapis.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt XVI. İstanbul: İsam Yayınları, 1997. 54-64.
- Bardakoğlu, Ali. «Hırsızlık.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt XVII. Ankara: İsam Yayınları, 1998. 384-396.
- Bardakoğlu, Ali. «Kasâme.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt XXIV. İstanbul: İsam Yayınları, 2001. 528-530.
- Barkan, Ömer Lütfi. «Timar.» *MEB İslam Ansiklopedisi*. Cilt XII/1. İstanbul: MEB Yayınları, 1979. 286-333.
- Başıoğlu, Tuncay. «Ta'zir.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt XL. İstanbul: İsam Yayınları, 2011. 198-202.
- Beydilli, Kemal. «Osmanlı Devleti'nde İmamlık.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt XXII. Ankara: İsam Yayınları, 2000. 181-186.
- Boynukalın, Mehmet. «Suç.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt XXXVII. İstanbul: İsam Yayınları, 2009. 453-457.
- Bozkurt, Nebi. «Fuhuş- İslam Dönemi.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt XIII. İstanbul: İsam Yayınları, 1996. 211-214.
- Bozkurt, Nebi. «Sürgün-Tarih.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt XXXVIII. İstanbul: İsam Yayınları, 2010. 166-167.
- Çağrıcı, Mustafa. «Adalet.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt I. İstanbul: İsam Yayınları, 1988. 341-343.
- Çelik, Şenol. «Orducu.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt XXXIII. İstanbul: İsam Yayınları, 2007. 370-373.
- Çiçek, Kemal. «I. Ahmed.» *Osmanlı Ansiklopedisi (Yeni Türkiye Yayınları) XII (1999a)*: 137-140.
- Çiçek, Kemal. «II. Selim.» *Osmanlı Ansiklopedisi XII (1999b)*: 125-127.

- Çiçek, Kemal. «III. Mehmed.» *Osmanlı Ansiklopedisi XII* (1999c): 132-136.
- Çiçek, Kemal. «III. Murad.» *Osmanlı Ansiklopedisi XII* (1999d): 128-131.
- Çiçek, Kemal. «Kanuni Sultan Süleyman.» *Osmanlı Ansiklopedisi XII* (1999e): 82-124.
- Dağcı, Şamil. «Kıyas.» *Dinayet İslam Ansiklopedisi*. Cilt XXV. Ankara: İsam Yayınları, 2002. 488-495.
- Esen, Hüseyin. «Zina.» *Dinayet İslam Ansiklopedisi*. Cilt XLIV. İstanbul: İsam Yayınları, 2013. 440-444.
- Eş-şâzeli, Hasan Ali. «Cinayet.» *Dinayet İslam Ansiklopedisi*. Cilt VIII. İstanbul: İsam Yayınları, 1993. 14-15.
- İlgürel, Mücteba. «Celali İsyancıları.» *Dinayet İslam Ansiklopedisi*. Cilt VII. İstanbul: İsam Yayınları, 1993. 252-257.
- İlgürel, Mücteba. «Levent.» *Dinayet İslam Ansiklopedisi*. Cilt XXVII. Ankara: İsam Yayınları, 2003. 149-151.
- İlgürel, Mücteba. «Subaşı.» *Dinayet İslam Ansiklopedisi*. Cilt XXXVII. İstanbul: İsam Yayınları, 2009. 447-448.
- İnalcık, Halil. «Kanunname.» *Dinayet İslam Ansiklopedisi*. Cilt XXIV. Ankara: İsam Yayınları, 2001. 333-337.
- İnalcık, Halil. «Osmanlı Tarihi Kronolojisi.» *Osmanlı Ansiklopedisi*. Cilt I. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999. 118-132.
- İnalcık, Halil. «Timar.» *Dinayet İslam Ansiklopedisi*. Cilt XLI. Ankara: İsam Yayınları, 2012. 168-173.
- İpşirli, Mehmet. «Cellat.» *Dinayet İslam Ansiklopedisi*. Cilt VII. İstanbul: İsam Yayınları, 1993. 270-271.
- İpşirli, Mehmet. «Osmanlılarda Naiblik.» *Dinayet İslam Ansiklopedisi*. Cilt XXXII. İstanbul: İsam Yayınları, 2006. 312-313.
- Kallek, Cengiz. «Hisbe.» *Dinayet İslam Ansiklopedisi*. Cilt XVIII. Ankara: İsam Yayınları, 1998. 133-143.
- Kallek, Cengiz. «İhtikâr.» *Dinayet İslam Ansiklopedisi*. Cilt XXI. İstanbul: İsam Yayınları, 2000. 560-565.

- Karaca, Filiz. «Pişkeş.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt XXXIV. İstanbul: İsam Yayınları, 2007. 294-296.
- Karaman, Hayrettin. «Adalet: Fıkıh.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt I. İstanbul: İsam Yayınları, 1988. 343-344.
- Kaya, Süleyman. «Sak-Osmanlılarda.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt XXXV. Ankara: İsam Yayınları, 2008. 586-587.
- Kazıcı, Ziya. «Hisbe (Osmanlı Devleti'nde).» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt XVIII. Ankara: İsam Yayınları, 1998. 143-145.
- Köprülü, Orhan F. «Çavuş.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt VIII. Ankara: İsam, 1993. 236-238.
- Kütükoğlu, Mübahat S. «Narh (Osmanlılarda).» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt XXXII. Ankara: İsam Yayınları, 2006. 390-391.
- Mumcu, Ahmet. «Divan-ı Hümayun.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt IX. Ankara: İsam Yayınları, 1994. 430-432.
- Oğuzoğlu, Yusuf. «Dizdar.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt IX. İstanbul: İsam Yayınları, 1994. 480-481.
- Öz, Mehmet. «Tahrir.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt XXXIX. İstanbul: İsam Yayınları, 2010. 425-429.
- Özcan, Abdülkadir. «Asesbaşı.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt III. Ankara: İsam Yayınları, 1991. 464.
- Özcan, Abdülkadir. «Baba Cafer Zindanı.» Cilt IV. İstanbul: İsam Yayınları, 1991b. 366-367.
- Özsoy, İsmail. «Faiz.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt XII. İstanbul: İsam Yayınları, 1995. 110-126.
- Sahillioğlu, Halil. «Akçe.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt II. İstanbul: İsam Yayınları, 1989. 224-227.
- Sahillioğlu, Halil. «Askerî.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt III. İstanbul: İsam Yayınları, 1991. 488-489.
- Sahillioğlu, Halil. «Avârız.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt IV. Ankara: İsam Yayınları, 1991b. 108-109.
- Sahillioğlu, Halil. «Darphâne.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt VIII. İstanbul: İsam Yayınları, 1993. 501-505.

- Schacht, Joseph. «Katil.» *MEB İslam Ansiklopedisi*. Cilt VI. İstanbul: MEB Yayınları, 1977. 442-447.
- Schacht, Joseph. «Riba.» *MEB İslam Ansiklopedisi*. Cilt IX. İstanbul: MEB Yayınları, 1964. 730-734.
- Tümer, Günay. «Fuhuş-İslam Öncesi Dönem.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt XIII. İstanbul: İsam Yayınları, 1996. 209-211.
- Türcan, Talip. «Sürgün.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt XXXVIII. İstanbul: İsam Yayınları, 2010. 164-166.
- Yavuz, Yusuf Şevki. «Fâsık.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt XII. Ankara: İsam Yayınları, 1995. 202-205.

3. BAŞVURU ESERLERİ

- Akalın, Şükrü Halûk, dü. *Türkçe Sözlük*. 11.baskı. Ankra: TDK Yayınları, 2011.
- Canan, İbrahim. *Kütüb-i Sitte*. İstanbul, 1993.
- Danişmend, İsmail Hami. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. 2.baskı. Cilt II. İstanbul, 2011.
- Danişmend, İsmail Hami. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. 2.baskı. Cilt III. İstanbul, 2011b.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. 26. baskı. Ankara: Aydın Kitapevi, 2010.
- Kuran- ı Kerim Meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2009.
- Şemseddin Sami. *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul, 1900.

4. SEYAHATNAMELER

- Andreasyan, Hrand Der. *Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi (1608-1619)*. İstanbul: Everest Yayınları, 2013.
- Bassano, Luigi. *Kanuni Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat*. Çeviren Selma Cangı. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2011.
- Blount, Henry. *A Voyage into the Levant*. 8. Edition. London, 1671.
- Busbecq, Ogler Ghislain De. *Türk Mektupları*. Çeviren Hatice Özkan. İstanbul: Ark Yayınları, 2002.

- Carım, Fuat. *Kanunî Devrinde İstanbul*. İstanbul, 1964.
- Danişmend, İsmail Hami. *Garb Menbalarına Göre Eski Türk Seciyye ve Ahlakı*. 3.baskı. İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası, 1982.
- Dernschwam, Hans. *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*. Çeviren Yaşar Önen. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.
- Evlîya Çelebi. *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*. Çeviren: Yücel Dağlı Seyit Ali Kahraman. Cilt 1. II cilt. İstanbul: Yky, 2013.
- Fresne-Canaye, Philippe du. *Fresne-Canaye Seyahatnamesi (1573)*. Çeviren Teoman Tunçdoğan. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2009.
- Gerlach, Stephan. *Türkiye Günlüğü (1573-1578)*. 2. baskı. Editör: Kemal Beydilli. Çeviren Türkis Noyan. II cilt. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010.
- Heberer, Brettenli Michael. *Osmanlı'da Bir Köle Brettenli Michael Heberer'in Anıları 1585-1588*. 2.baskı. Çeviren Türkis Noyan. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010.
- Lubenau, Reinhold. *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi (1585-1588)*. Çeviren Türkis Noyan. Cilt I. II cilt. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012.
- Montagu, Lady. *Doğu Mektupları*. Çeviren Murat Aykaç Erginöz. İstanbul: Özgü Yayınları-Ark kitapları, 2004.
- Schweigger, Salomon. *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*. 2. baskı. Çeviren Türkis Noyan. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014.
- Seidel, Friedrich. *Sultanın Zindanında Osmanlı İmparatorluğu'na Gönderilen Bir Elçilik Heyetinin İbret Verici Öyküsü (1591-1596)*. Çeviren Türkis Noyan. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010.
- Spandounes, Theodore. *On the Origin of the Ottoman Emperors*. Düzenleyen: Donald M. Nicol. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- Thévenot, Jean. *1655-1656'da Türkiye*. Çeviren Nuray Yıldız. İstanbul, 1978.
- Thévenot, Jean. «The travels of Monsieur de Thevenot into the Levant in three parts, viz. into I. Turkey, II. Persia, III. the East-Indies.» 2011.
<https://quod.lib.umich.edu/e/eebo2/A64495.0001.001/1:11.1.79?rgn=div3;submit=Go;subview=detail;type=simple;view=fulltext;q1=Malefactor> (erişildi: Mayıs 15, 2017).
- Thévenot, Jean. *Thévenot Seyahatnamesi*. Editör: Stefanos Yerasimos. Çeviren Ali Berktaş. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2009.

Üçel-Aybet, Gülgün. *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*.
2.baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

5. YAYINLANMIŞ KANUNNAMELER, ADALETNAMELER, SİYASETNAMELER VE FETVALAR

Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*. Cilt II. İstanbul: Fey Vakfı
Yayınları, 1990.

Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*. Cilt III. İstanbul: Fey Vakfı
Yayınları, 1991.

Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*. Cilt IV. İstanbul: OSAV Yayınları,
1992.

Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*. Cilt VIII. İstanbul: OSAV
Yayınları, 1994.

Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*. Cilt IX. İstanbul: OSAV Yayınları,
1996.

Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*. Cilt V. İstanbul: OSAV Yayınları,
1992b.

Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*. Cilt VII. İstanbul: OSAV Yayınları,
1994b.

Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Kanunnâmeleri Ve Hukukî Tahlilleri*. 2. Baskı. Cilt I. İstanbul: OSAV
yayınları, 2006.

Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Kanunnâmerleri ve Hukukî Tahlilleri*. Cilt VI. İstanbul: OSAV Yayınları,
1993.

Barkan, Ömer Lûtfî. *XV ve XVI'ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî
Esasları: Kanunlar Tıpkıbasım*). 2.baskı. Yayına Hazırlayan: Hüseyin Özdeğer. İstanbul: İ.Ü
Yayınları, 2001.

Barkan, Ömer Lûtfî. «Türkiye'de Sultanların Teşriî Sıfat ve Salahiyetleri ve Kanunnameler.» *İ.Ü.
Hukuk Fakültesi Mecmuası* XII, no. 2-3 (1946): 713-733.

- Çatalcalı Ali Efendi. «Fetava-yi Ali Efendi.» tarihsiz.
<http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015079128644> (erişildi: Kasım 12, 2014).
- Demirtaş, H. Necati. *Açıklamalı Osmanlı Fetvaları Fetava-yı Ali Efendi*. Cilt I ve II. İstanbul: Kubbeatlı Neşriyat, 2014.
- Demirtaş, H. Necati. *Fetvâları ile Şeyhülislâm Ebüssu'ûd Efendi*. İstanbul: Akıl Fikir Yayınları, 2016.
- Düzdağ, Ertuğrul. *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları*. 6. baskı. İstanbul: Gonca Yayınevi, 2009.
- İnalcık, Halil, Robert Anhegger. *Kanunname-i Sultani Ber mucub-i 'Örf-i Osmani*. 2. baskı. Ankara: TTK yayınları, 2000.
- Heyd, Uriel. *Studies In Ottoman Criminal Law*. London: Oxford Press, 1973.
- İnalcık, Halil. «Adaletnameler.» *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet* içinde, yazar Halil İnalcık, 73-190. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2005.
- İnanır, Ahmet. *Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat*. İstanbul: Osav Yayınları, 2011.
- Karal, Enver Ziya. «Yavuz Sultan Selim'in Oğlu Şehzade Süleyman'a Manisa Sancağını İdare Etmesi İçin Gönderdiği Siyasetnâme.» *Belleten* (TTK Yayınları) VI, no. 21-22 (1942): 37-44.
- Özdeğer, Hüseyin. «I. Sultan Selim Kanunnamesi ve Tahlili.» *Türk İktisad Tarihi Yıllığı* (İ.Ü. Yayınları), no. 1 (1987): 129-175.
- Yücel, Yaşar, Selami Pulaha. «I.Selim (1512-1520) Kanunnamesi ve XVI. Yüzyılın İkinci Yarısının Kimi Kanunları.» *Belgeler* XII, no. 16 (1987): 9-100.

6. KRONİKLER, YAZMA ESERLER, MUASIR KAYNAKLAR

- Altınay, Ahmet Refik. *Kadınlar Saltanatı*. 2. baskı. Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005.
- Altınay, Ahmet Refik. *Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı*. 2. baskı. Çeviren: Abdullah Soysal. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.
- Bostanzâde Yahya Efendi. *Duru Tarih- Tarih-i Sâf/ Tuhfetü'l-Ahbab*. Çeviren Necdet Sakaoğlu. İstanbul: Alfa Yayınları, 2016.
- Çakmakçıoğlu, Seda, dü. *Koçi Bey Risaleleri*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2008.

- Çerçi, Faris. *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Kühü'l-Ahbâr'ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri*. III cilt. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2000.
- Defterdar Sarı Mehmed Paşa. *Nesayihu'l-Vüzerâ Ve'l-Ümerâ veya Kitab-ı Güldeste*. Çeviren: Hüseyin Ragıp Uğural. Ankara: TTK Yayınları, 1969.
- Feridun Ahmed Bey. *Münşeatü's-Selatin*. Cilt II. İstanbul, 1849.
- Gelibolulu Mustafa Âlî. *Kühü'l-Ahbâr IV. Rükûn (Tıpkıbasım)*. Ankara: TTK Yayınları, 2009.
- Gelibolulu Mustafa Âlî. «Mehasinü'l-Edeb.» 1842. <http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015079130632>.
- Gelibolulu Mustafa Âlî. *Mevâ'idü'n-Nefais Fî-Kavâ'idü'l-Mecâlis*. Çeviren: Mehmet Şeker. Ankara: TTK Yayınları, 1997.
- Gelibolulu Mustafa Âlî. *Nâsihatu's-Selâtin*. Çeviren: Kasım Ertuş. İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, 2008.
- Hasan Beyzade Ahmed Paşa. *Hasan Bey-Zâde Tarihi*. Çeviren: Şevki Nezihi Aykut. Cilt II. Ankara: TTK Yayınları, 2004.
- Hezarfen Hüseyin Efendi. *Telhîsü'l-Beyân Fî-Kavânîn-i Âl-i Osmân*. Çeviren: Sevim İlgürel. Ankara: TTK Yayınları, 1998.
- Hoca Sadettin Efendi. *Tacü't-Tevârih*. Çeviren İsmail Parmaksızoğlu. Cilt V. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.
- Hüseyin Hüsameddin. *Amasya Tarihi*. Cilt III. İstanbul, 1927.
- İbn Haldun. *Mukaddime*. 6.baskı. Çeviren: Süleyman Uludağ. Cilt I. II cilt. İstanbul: Dergah Yayınları, 2009.
- Kâtip Çelebi. *Takvîmü't-Tevârih (Tıpkıbasım)*. Ankara: TTK Yayınları, 2009.
- Kınalı-zade Ali Çelebi. *Ahlâk-ı Alâ'î*. Çeviren: Fahri Unan. Ankara: TTK Yayınları, 2014.
- Lütfi Paşa. *Tevârih-i Âli Osman*. İstanbul, 1923.
- Mustafa Nuri Paşa. *Netâyicü'l-Vukû'at I-IV (Tıpkıbasım)*. Düzenleyen: Yılmaz Kurt. Ankara: TTK Yayınları, 2014.
- Naima, Mustafa Efendi. *Tarih-i Naima*. Cilt I. İstanbul, 1864.
- Orhonlu, Cengiz. *Osmanlı Tarihine Aid Belgeler Telhisler (1597-1607)*. İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1970.

Oruç Bey. *Osmanlı Tarihi (1288-1502)*. Çeviren Necdet Öztürk. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2009.

Öztürk, Necdet, çev. *Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512)*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2000.

Peçevi, İbrahim. *Tarih-i Peçevi*. Cilt I ve II. İstanbul, 1866.

Sahillioğlu, Halil. *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*. İstanbul: IRCICA, 2004.

Selânikî, Mustafa Efendi. *Tarih-i Selaniki*. Çeviren: Mehmet İpşirli. Cilt I. ve II. Ankara: TTK Yayınları, 1999.

Silahdar Mehmed Ağa. *Silahdar Tarihi*. Cilt I. İstanbul, 1928.

Solakzade, Mehmed Hemdemi Çelebi. *Tarih-i Solakzade*. İstanbul, 1880.

7. ARAŞTIRMA-İNCELEME

A.Bauman, Richard. *Crime and Punishment in Ancient Rome (e-library edition)*. Routledge Publishing, 2004.

Gökçen, Ahmet, Murat Balcı. «Dolandırıcılık Suçu (5237 s.h TCK. m. 157-159).» *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* XIV, no. 1-2 (2008): 1-55.

Akbulut, İlhan. «İslam hukukunda Suçlar ve Cezalar.» *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* Cilt. LII, no. 1 (2003): 167-181.

Akdağ, Mustafa. «Celali Fetreti.» *Ankara Üniversitesi Dil, Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* Cilt. XVI, no. 1 (1958): 53-107.

Akdağ, Mustafa. «Celali İsyanlarından Büyük Kaçgunluk 1603-1606.» *Ankara Üniversitesi Dil-Tarih, Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi* (A.Ü. Yayınları) II, no. 2 (1964): 1-49.

Akdağ, Mustafa. «Celali İsyanlarının Başlaması.» *Ankara Üniversitesi Dil, Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* Cilt. IV, no. 1 (1946): 23-50.

- Akdağ, Mustafa. *Türk Halkının Dirlik Düzenlik Kavgası Celali İsyanları*. Ankara: barış yayınları, 1999.
- Akdağ, Mustafa. «Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti I.» *Belleten XIII*, no. 51 (1949): 497-568.
- Akdağ, Mustafa. «Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti II.» *Belleten XIV*, no. 55 (1950): 319-411.
- Akdağ, Mustafa. *Türkiye'nin İktisadi ve İctimaî Tarihi*. Cilt II. İstanbul: Yap ve Kredi Yayınları, 2010.
- Akdağ, Mustafa. «Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu.» *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi Cilt.V*, no. 3 (1947): 291-313.
- Akman, Mehmet. *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması*. İstanbul : Eren Yayınları, 2004.
- And, Metin. «XVI. Yüzyılda Osmanlı'da Cezalar.» *Hayat Tarih Mecmuası I*, no. 3 (1969): 29-33.
- Arık, Feda Şamil. «Eski Türk Ceza Hukukuna Dair Notlar I. Suçlar ve Cezalar.» *AÜ. Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi XVII*, no. 28 (1995): 1-50.
- Arık, Feda Şamil. «Osmanlı'da Kadılık Müessesesi.» *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM) (A.Ü Yayınları)*, no. 8 (1997): 1-71.
- Arıkan, Zeki. «Osmanlı İmparatorluğu'nda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta).» *Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, 1991: 279-303.
- Arslantürk, Zeki. *Naîma'ya Göre XVII. Yüzyıl Osmanlı Toplum Yapısı*. İstanbul: Ayışığı Kitapları, 1997.
- Avcı, Mustafa. *Osmanlı Hukukunda Suç ve Ceza*. İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2004.
- Aydın, H. Veli. «İstanbul tütün Gümrüğü ve İlk Esham Uygulaması.» *Özer Ergenç'e Armağan içinde*, Editör: Ümit Ekin, 79-96. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013.
- Aydın, Mehmet Akif. *Türk Hukuk Tarihi*. 9. baskı. İstanbul: Beta Yayınevi, 2012.
- Baba, Yasemin. «Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Hırsızlık Suçunun Hüküm ve Sonuçları.» *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası LXXI*, no. 1 (2013): 79-106.

- Bal, Hüseyin. *Suç Sosyolojisi*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2013.
- Baldwin, James E. «Prostitution, Islamic Law and Ottoman Societies.» *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, no. 55 (2012): 117-152.
- Bardakçı, Murat. «İdam Kalkınca Kaybolacak Eski 'Güzel' Teamüllerimiz.» 2 Haziran 2002.
<http://www.hurriyet.com.tr/idam-kalkinca-kaybolacak-eski-guzel-teamullerimiz-75904>
(erişildi: Mayıs 27, 2017).
- Bardakçı, Murat. «İşte Yasaklar Tarihimiz.» 27 Mart 2014.
<http://www.haberturk.com/polemik/haber/932118-iste-yasaklar-tarihimiz> (erişildi: Ocak 15, 2015).
- Bardakçı, Murat. «Kazığa Oturtmak Öyle Kolay Değildir, Çok Maharet İster.» 14 Eylül 2003.
<http://www.hurriyet.com.tr/kaziga-oturtmak-oyle-kolay-degildir-cok-maharet-ister-171070>
(erişildi: Mayıs 28, 2017).
- Barkan, Ömer Lütfi. «Osmanlı İmparatorluğu Bütçelerine Dair Notlar.» *İ.Ü. İktisad Fakültesi Mecmuası* XVII, no. 1-4 (1955): 193-224.
- Barkan, Ömer Lütfi. «Osmanlı İmparatorluğu Teşkilat ve Müesseselerinin Şer'iliği Meselesi.» *İ.Ü. Hukuk Fakültesi Mecmuası* XI, no. 3-4 (1945): 203-224.
- Barkan, Ömer Lütfi. «Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler.» *İ.Ü. İktisad Fakültesi Mecmuası* XV, no. 1-4 (1955b): 209-237.
- Barkan, Ömer Lütfi. «Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler.» *İ.Ü. İktisad Fakültesi Mecmuası* XIII, no. 1-4 (1952): 56-78.
- Barkan, Ömer Lütfi. «The Price Revolution of the Sixteenth Century: A Turning Point in the Economic History of the Near East.» Translate: Justin McCarthy. *International Journal of Middle East Studies* VI, no. 1 (1975): 3-28.
- Barkan, Ömer Lütfi. «XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri.» *Belleten* (TTK Yayınları) XXXIV, no. 136 (1970): 557-607.

- Barkey, Karen. *Eşkîyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*. 2.baskı. Çeviren Zeynep Altok. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015.
- Bayındır, Abdülaziz. *Ticaret ve Faiz*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2007.
- Baykal, Bekir Sıtkı. «Osmanlı İmparatorluğu'nda XVII. Ve XVIII. Yüzyıllar Boyunca Para Düzeni İle İlgili Belgeler.» *Belgeler* (TTK Yayınları) XIII, no. 17 (1988): 87-116.
- Behar, Cem. *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu*. Cilt II. Ankara: Türkiye İstatistik Enstitüsü Yayınları, 1996.
- Bilgehan Pamuk. «XVII. Asır Başlarında Erzurum ve Havalisinde Eşkîyalık Hareketleri.» Editör: Osman Köse. *Osmanlı'dan Günümüze Eşkîyalık ve Terör*, 2009: 49-64.
- Bostan, İdris. *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*. 2. baskı. Ankara: TTK Yayınları, 2003.
- Braudel, Fernand. *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*. Çeviren Mehmet Ali Kılıçbay. Cilt II. II cilt. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1990.
- Braudel, Fernand. *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I*. Cilt I. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1989.
- Burke, Peter. *Tarih ve Toplumsal Kuram*. Çeviren Mete Tunçay. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011.
- Canter, David. «Psikoloji ve Suça İlişkin Süreç.» *Suç Psikolojisi* içinde, yazan David Canter, çeviren Ali Dönmez vd., 17-47. İstanbul: İmge Kitabevi, 2011.
- Cezar, Mustafa. *Osmanlı Tarihinde Levendler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013.
- Coy, Jason P. *Strangers and Misfits Banishment, Social Control, and Authority in Early Modern Germany*. Leiden-Boston: Brill Publishing, 2008.
- Çağatay, Neşet. «İslam Hukukunun Ana Hatları ve Osmanlıların Bunun Bazı Kurallarını Değişik Uygulamaları.» *Belleten* (TTK Yayınları) LI, no. 200 (1987): 625-636.

- Çağatay, Neşet. «Osmanlı İmparatorluğunda Riba- Faiz Konusu Para Vakıfları ve Bankacılık.»
Vakıflar Dergisi (Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları), no. 9 (2006): 39-57.
- Çetin, Cemal. «Anadolu'da Kapıya Katran Sürme Vakaları: Konya Şer'iyeye Sicilleri Işığında Hukuki,
Kültürel ve Toplumsal Boyutları (1645-1750).» *Turkish Studies IX*, no. 1 (2014): 133-156.
- Çiftçi, Cafer. «Osmanlı Taşrasında Yeniçerilerin Varlığı ve Askerlik Dışı Faaliyetleri.» *Ankara
Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, no. 27
(2011): 27-59.
- Daşcıoğlu, Kemal. *İşkân, Suç ve Ceza Osmanlı'da Sürgün*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2007.
- Deal, Roger A. «Violent Crime in Hamidian Istanbul 1876-1909.» The University of Utah
Unpublished Phd Thesis, 2006.
- Demir, Abdullah. *Medeni Yargılama Hukuku Osmanlı Mahkemesi*. İstanbul: Yitik Hazine Yayınları,
2010.
- Demirtaş, Mehmet. *Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza İstanbul Örneği (H. 1100-1200/M. 1688-1786)*.
Ankara: Birleşik Yayınevi, 2010.
- Dingeç, Emine. «Osmanlı Devleti'nde Kalpazanlık Faaliyetleri 1560-1600.» *Akademik Araştırmalar
Dergisi*, no. 32 (2007): 73-96.
- Divitçioğlu, Sencer. «"Oyun Teorisi" Bağlamında Celali İsyanları (1596-1611).» *Cogito (Osmanlılar
Özel Sayısı)* (Yapı Kredi Yayınları), no. 19 (1999): 137-145.
- Doğan, Hasan. «İslam Hukukunda İftira Suçu ve Cezası.» Doktora Tezi (Ankara Üniversitesi),
Ankara, 2008.
- Dolu, Osman. *Suç Teorileri*. 4. baskı. Ankara: Seçkin Yayınları, 2012.
- Düzbakar, Ömer. «İslam Ceza Hukukunda Rüşvet ve Bursa Şer'iyeye Sicillerine Yansıyan Örnekler.»
Journal of New World Science Academy III, no. 3 (2008b): 532-550.

- Düzbakar, Ömer. «İslam-Osmanlı Ceza Hukukunda Hırsızlık Suçu: 16.-18. Yüzyıllarda Bursa Şer'iyye Sicillerine Yansıyan Örnekler.» *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, no. 2 (Ağustos) (2008a): 79-105.
- Ekinci, Ekrem Buğra. *Osmanlı Hukuku, Adalet ve Mülk*. İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2008.
- Ercan, Yavuz. «Osmanlı Devleti'nde Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi).» *Osmanlı Ansiklopedisi IV* (1999): 197-207.
- Erdoğan, Selma Nilgün. *Sexual Life in Ottoman Society*. İstanbul: Dönence Yayınları, 2013.
- Ergenç, Özer. *Şehir, Toplum, Devlet Osmanlı Tarihi Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012a.
- Ergenç, Özer. *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012b.
- Ergenç, Özer. *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*. Ankara: TTK Yayınları, 2006.
- Ergut, Ferdan. *Modern Devlet ve Polis Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Toplumsal Denetimin Diyalektiği*. 2.baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Erim, Neşe. «18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürek Cezası.» *IXth International Congress of Economic and Social History of Turkey*. Dubrovnik: TTK Yayınları, 2002. 179-188.
- Erim, Neşe. «Osmanlı İmparatorluğunda Kalebendlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme.» *Osmanlı Araştırmaları-The Journal of Ottoman Studies* (İsam Yayınları), no. 4 (1984): 79-88.
- Erkek, Mehmet Salih. «17. Yüzyılda Mardin Kadı Mahkemesine Yansıyan Küfür Davaları.» *Acta Turcica*, no. 2/1 (2009): 52-60.
- Erkek, Mehmet Salih. «Osmanlı Mardin'inde Cinayet Vakaları ve Cinayet Soruşturmaları Hakkında Bir Değerlendirme.» *Belleten* (TTK Yayınları) LXXVII, no. 279 (2013): 637-652.
- Eroğlu, Özgür. «17. Yüzyılın Son Çeyreğinde Konya Şer'iyye Sicillerine Göre Konya'da İşlenen Adi Suçlar.» Yüksek Lisans Tezi (Gazi Üniversitesi), Ankara, 2006.

- Ertürk, Volkan. «XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Vize Sancağında Eşkıyalık Faaliyetleri (1553-1574).» *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, no. 12 (2012): 97-107.
- Erünsal, İsmail E. «XV- XVI. Asır Osmanlı Zendeke ve İlhad Tarihine Bir Katkı.» *Osmanlı Araştırmaları- The Journal of Ottoman Studies* (İsam Yayınları) XXIV (2004): 127-157.
- Eser, Uğur. «Osmanlı İmparatorluğu Bütçeleri: Bir İnceleme.» *Ekonomik Yaklaşım* III, no. 7 (1982): 169-194.
- Faroqhi, Suraiya. «16. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyaset ve Sosyo-Ekonomik Değişim.» *Kanuni ve Çağı Yeniçağda Osmanlı Dünyası* içinde, yazar Christine Woodhead
Metin Kunt, çeviren Sermet Yalçın, 92-114. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002.
- Faroqhi, Suraiya. «Bursa'da Cinayet: Bir Cui Bono Vakası.» *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-20. Yüzyıllar* içinde, Editör: Noémy Lévy Alexandre Toumarkine, çeviren Arzu Balcı, 68-79.
İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- Faroqhi, Suraiya. *Coping with the State- Political Conflict and Crime In the Ottoman Empire 1550-1720*. İstanbul: The Isis Press, 1995.
- Faroqhi, Suraiya. «Counterfeiting in Ankara.» *Turkish Studies Association Bulletin* (Indiana University Press) XV, no. 2 (September) (1991): 281-292.
- Faroqhi, Suraiya. «Çorumdan Görüldüğü Şekliyle 16. Yüzyıl Sonu Bunalımı.» *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak* içinde, çeviren Özgür Türesay Gül Çağalı Güven, 315-340.
İstanbul: Yky Yayınları, 2003.
- Faroqhi, Suraiya. *Krizler ve Değişim*. Cilt II, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* içinde, Editör: Donald Quataert, Halil İncılık, 543-757. İstanbul: Eren Yayınları, 2004a.
- Faroqhi, Suraiya. *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*. Çeviren Emine Sonnur Özcan. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2006.
- Faroqhi, Suraiya. *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*. 4.baskı. Çeviren Neyyir Kalaycıoğlu. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004b.

Finkel, Caroline. *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı (Osmanlı İmparatorluğu'nun öyküsü 1300-1923)*. Çeviren Zülal Kılıç. İstanbul: Timaş Yayınları, 2007.

«Flaying.» *en.wikipedia.com*. tarih yok.

<https://en.0wikipedia.org/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvRmxheWluZyNIaXN0b3JpY2Fs> (erişildi: mayıs 11, 2017).

Fleet, Kate. «Ottoman Grain Exports from Western Anatolia at the End of the Fourteenth Century.» *Journal of the Economic and Social History of the Orient* XL, no. 3 (1997): 283-293.

Flynn, Maureen. «Blasphemy and the Play of Anger in Sixteenth-Century Spain.» *Past & Present*, no. 149 (1995): 29-56.

Foucault, Michel. *Hapisanenin Doğuşu*. Çeviren Mehmet Ali Kılıçbay. İstanbul: İmge Yayınevi, 1992.

Gaskill, Malcolm. *Crime and Mentalities In Early Modern England*. Cambridge University Press, 2003.

Gelir, Burcu. «1680-1700 Tarihleri Arasında Ayntab (Gaziantep) Şhrinde Asayiş Problemleri ve İslam-Osmanlı Ceza Hukuku Uygulamaları.» Yüksek lisans Tezi (Selçuk Üniversitesi), Konya, 2006.

Genç, Serdar. «XVIII. Yüzyılda Karesi Sancağı'nda Hububat Kaçakçılığı.» *UÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 7 (2004): 49-60.

Gerber, Haim. *State, Society, And Law in Islam Ottoman Law in Comparative Perspective*. New York: State University of New York Press, 1994.

Goodwin, Louise. «Ev Soygunları (Hırsızlıkları).» *Suç Psikolojisi* içinde, yazar David Canter, çeviren Ali Dönmez vd., 141-168. İstanbul: İmge Kitabevi, 2011.

Gökbilgin, M. Tayyib. «Rüstem Paşa ve Hakkındaki İthamlar.» *Tarih Dergisi* VIII, no. 11-12 (1956): 11-50.

- Gökbilgin, Tayyib. «Kanuni Sultan Süleyman Devri Müesseseler ve Teşkilâtına Işık Tutan Bursa Şer'iyeh Sicillerinden Örnekler.» *Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan* içinde, 91-112. Ankara: TTK Yayınları, 1988.
- Grammont, Jean Louis Bacqué. «1527 Anadolu İsyanı Hakkında Yayınlanmamış Bir Rapor.» *Belleten* (TTK Yayınları) LI, no. 199 (1987): 107-117.
- Grehan, James. «The Mysterious Power of Words: Language, Law, and Culture in Ottoman Damascus (17th-18th Centuries).» *Journal of Social History* (Oxford University Press) XXXVII, no. 4 (2004): 991-1015.
- Griswold, William J. *Anadolu'da Büyük İsyân*. Çeviren Ülkün Tansel. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2011.
- Gül, Abdülkadir. «Osmanlı Taşrasında Suç ve Suçlular (1919 Ocak Ayı Erzincan Sancağı Örneği).» *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* XVII, no. 1-2 (2013): 1-29.
- Gülcan, Esra. «Dolandırıcılık Suçu.» Yüksek Lisans Tezi (Çankaya Üniversitesi), Ankara, 2014.
- Güvel, Enver Alper. *Suç ve Ceza Ekonomisi*. Ankara: Roma Yayınları, 2004.
- Halenko, Oleksander. «Wine Production, Marketing and Consumption in The Ottoman Crimea (1520-1542).» *Journal of Economic and Social History of the Orient* (Brill Publishing) 47, no. 4 (2004): 507-547.
- Hammer, Joseph Von. *Osmanlı Tarihi*. Edtör: Abdülkadir Karahan. Çeviren Mehmet Ata. İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.
- Heyd, Uriel. «Eski Osmanlı Ceza Hukukunda Kanun ve Şeriat.» Çeviren: Selahaddin Eroğlu. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Cilt. XXVI (1983): 633-652.
- Hür, Ayşe. «Salgınlar ve Karantina İsyânları.» 8 kasım 2009. <http://arsiv.taraf.com.tr/yazilar/ayse-hur/salginlar-ve-karantina-isyanlari/8373/> (erişildi: Haziran 30, 2015).

Ibrahim, Mahmood. «Crime and Punishment in Mamluk Damascus.» *The Journal of Ottoman Studies* (İsam Publishing), no. 36 (2010): 13-33.

İçli, Tülin Gülşen. *Türkiye'de Suçlular*. 3. baskı. Ankara, 1993.

«Impalement.» *Wikipedia.com*. tarih yok.

<https://en.0wikipedia.org/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvSW1wYWxlbWVudA> (erişildi: 05 27, 2017).

İnalcık, Halil. *Devlet, Toprak ve Köylü*. Cilt I, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi* içinde, yazar Halil İnalcık. İstanbul: Eren Yayınları, 2004.

İnalcık, Halil. *Devlet-i Aliyye I*. 16.baskı. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2009.

İnalcık, Halil. *Devlet-i Aliyye II*. Cilt II. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2014.

İnalcık, Halil. *Devlet-i Aliyye III*. Cilt III. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2015c.

İnalcık, Halil. *Doğu Batı Makaleler II*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2008.

İnalcık, Halil. *Has-Bağçede Ays u Tarab Nedimler Şâîrler Mutrîbler*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

İnalcık, Halil. «Kazasker Ruznamçe Defterlerine Göre Kadılık.» *Adâlet Kitabı* içinde, yazar Selim Aslantaş, Halil İnalcık Bülent Arı, 133-155. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2015b.

İnalcık, Halil. «Military and Fiscal Transformation In The Ottoman Empire 1600-1700.» *Archivum Ottomanicum*, no. 6 (1980): 283-337.

İnalcık, Halil. «Osmanlı Hukuku'na giriş; Örfi-Sultani Hukuk ve Fatih'in Kanunları.» *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi XIII*, no. 2 (1958): 102-126.

İnalcık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*. 3.baskı. Çeviren Ruşen Sezer. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.

İnalcık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*. 2. baskı. İstanbul: Eren Yayınları, 1996.

- İnalçık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I*. Cilt I. II cilt. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004b.
- Ioannou, Maria. «Aile İçi Şiddet.» *Suç Psikolojisi* içinde, yazar David Canter, çeviren Ali Dönmez vd., 169-198. İstanbul: İmge Kitabevi, 2011b.
- İpşirli, Mehmet. «XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası ile İlgili Hükümler.» *Tarih Enstitüsü Dergisi (Tayyib Gökbilgin Hatıra Sayısı)* (İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Matbaası), no. 12 (1982): 203-248.
- Jennings, Ronald C. «Limitations of the Judicial Powers of Kadi in 17th Century Ottoman Kayseri.» *Studia Islamica*, no. 50 (1979): 151-184.
- Jorga, Nicolae. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. Çeviren Nilüfer Epçeli. Cilt III. V cilt. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2009.
- Judah, Tim. *The Serbs History, Myth and The Destruction of Yugoslavia*. Yale University Press, 1997.
- Jütte, Robert. *Erken Modern Avrupa'da Yoksulluk ve Sapkınlık*. Çeviren Bengü Kurtege Sefer. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Kafadar, Cemal. «Yeniçeri Nizamının Bozulması Üzerine.» *Kim Var imiş Biz Burada Yoğ İken* içinde, 29-37. İstanbul: Metis Yayınları, 2009.
- Kâldy-Nagy, Gy. «XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Merkezî Yönetimin Başlıca Sorunları.» *Ankara Üniversitesi Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, no. 12 (1969): 49-55.
- Kanat, Cüneyt. *Ortaçağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza*. İstanbul: Küre Yayınları, 2010.
- Karademir, Zafer. *İmparatorluğun Açlıkla İmtihanı Osmanlı Toplumunda Kıtıklar (1560-1660)*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014.
- Karahan, Abdülkadir. «Fuzûlî'nin Mektupları.» *İ.Ü Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* II, no. 3-4 (1948): 245-266.

- Karaman, Hayreddin. *Anahatlarıyla İslam Hukuku*. 13. baskı. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008.
- Karaman, Hayrettin. *İslam'da Kadın ve Aile*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006.
- Kate Fleet, Ebru Boyar. *A Social History of Ottoman Istanbul*. New York: Cambridge University Press, 2010.
- Kenanoğlu, M. Macit. *Osmanlı Millet Sistemi Mit ve Gerçek*. 2. baskı. İstanbul: Klasik Yayınları, 2007.
- Kia, Mehrdad. *Daily Life in Ottoman Empire*. Greenwood Press, 2011.
- Kılıç, Orhan. «XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Kalpazanlık Faaliyetleri.» *Osmanlı Ansiklopedisi*. Cilt III. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999. 180-187.
- Kılınç, Ahmet. «Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde Uygulanan Kürek Cezasının Hukuki Tahlili.» *Bellekten* (TTK Yayınları) LXXIX, no. 285 (2015): 531-557.
- Koç, Yunus. «16. Yüzyılda Tarımda Yatırım Maliyeti Sorunu ya da " Resm-i Tapu " ve Öküz Fiyatlarında Dair Bazı Gözlemler.» *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, no. 17 (güz) (2012): 139-148.
- Koç, Yunus. «XVI. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İmparatorluğu'nda Suhte Olayları.» *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, no. 18 (2013): 147-159.
- Koçu, Reşad Ekrem. *Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri*. 4.baskı. İstanbul: Doğan Kitap, 2015.
- Koçu, Reşad Ekrem. *Tarihimizde Garip Vakalar*. 3. Baskı. İstanbul: Varlık Yayınevi, 1971.
- Kollmann, Nancy Shields. *Crime and Punishment in Early Modern Russia*. Cambridge University Press, 2012.
- Konan, Belkıs. «Osmanlı Hukukunda Tecavüz Suçu.» *AÜ. Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi Dergisi (OTAM)*, no. 29 (2011): 149-172.

- Köse, Osman. «XVIII. Yüzyıl Sonları Rus ve Avusturya Savaşları Esnasında Osmanlı Devletinde Bir Uygulama: İstanbul'da İçki ve Fuhuş Yasağı.» *Turkish Studies* II, no. 1 (2007 Kış): 105-123.
- Kumrular, Özlem. *The Ottoman World, Europe and The Mediterranean*. İstanbul: The Isis Press, 2012.
- Küçük, Cevdet. «Osmanlı Devleti'nde "Millet Sistemi".» *Osmanlı Ansiklopedisi* IV (1999): 208-216.
- Kütükoğlu, Mübahar S. *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983.
- Langbein, John H. *Torture and the Law of Proof Europe and England in the Ancien Régime*. University of California Press, 2006.
- Leila Erder, Suraiya Faroqhi. «Population Rise and Fall in Anatolia 1550-1620.» *Middle Eastern Studies* XV, no. 3 (1979): 322-345.
- Lemire, Beverly. «The Theft of Clothes and Popular Consumerism in Early Modern England.» *Journal of Social History* (Oxford University Press) XXIV, no. 2 (1990 (winter)): 255-276.
- «List of Ecumenical Patriarchs of Constantinople.»
<https://en.0wikipedia.org/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvTGltZdF9vZl9FY3VtZW5pY2FsX1BhdHJpYXJjaHNfb2ZfQ29uc3RhbnRpbm9wbGU>. 2017.
(erişildi: 4 15, 2017).
- Loon, A. J. van. «Law And Order in Ancient Egypt The Development of Criminal Justice From The Pharaonic New Kingdom Until The Roman Dominate.» MA Thesis (Leiden University), Leiden, 2014.
- Lowry, Heath W. *Trabzon Şehrinin İslamlaşması ve Türkleşmesi*. 4. baskı (gözden geçirilmiş yeni basım). Çeviren Demet ve Heath Lowry. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2010.
- M.Belin. *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Tarihi*. Çeviren Oğuz Ceylan. Ankara: Gündoğan Yayınları, 1999.

- Maria Ioannou, Shannon Vettor. «Suça İlişkin Toplumsal Açıklamalar.» *Suç Psikolojisi* içinde, yazar David Canter, çeviren Ali Dönmez vd., 81-112. İstanbul: İmge Kitabevi, 2011a.
- Martin, Natalia Wentik. «Cana Kıyma ve Zincirleme Cana Kıyma.» *Suç Psikolojisi* içinde, yazar David Canter, çeviren Ali Dönmez vd., 229-257. İstanbul: İmge Kitabevi, 2011.
- Mathee, Rudi. «Alcohol in Islamic Middle East: Ambivalence and Ambiguity.» *Past and Present Society* (Oxford University Press), no. 222 (9) (2014): 100-125.
- Ménage, V. L. «Seven Ottoman Documents from the Reign of Mehmed II.» *Documents From Islamic Chanceries*, 1965: 81-118.
- Menekşe, Ömer. «Osmanlı'da Zina Cezası Olarak Recm.» *Marife*, no. 2 (2003): 7-18.
- Menekşe, Ömer. «XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Hırsızlık Suçu ve Cezası.» Doktora Tezi (Marmara Üniversitesi), İstanbul, 1998.
- Coşgel, Metin M., Boğaç Ergene, Haggay Etkes, Thomas J. Miceli. «Crime and Punishment in Ottoman Times: Corruption and Fines.» *Journal of Interdisciplinary History* XLIII, no. 3 (2013 (Winter)): 353-376.
- Mikhail, Alan. «The Heart's Desire: Gender, Urban Space and the Ottoman Coffee House.» *Ottoman Tulips, Ottoman Coffee Leisure and Lifestyle in the Eighteenth Century* içinde, yazar Dana Sadji, 133-170. New York: Tauris Academic Studies, 2007.
- Mullins, Sam. «Suç Grupları ve Suç Ağları.» *Suç Psikolojisi* içinde, yazar David Canter, çeviren Ali Dönmez vd., 259-280. İstanbul: İmge Kitabevi, 2011.
- Mumcu, Ahmet. *Divan-ı Hümayun*. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2007c.
- Mumcu, Ahmet. *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl*. 3. baskı. Ankara: Phoenix Yayınları, 2007a.
- Mumcu, Ahmet. *Osmanlı Hukukunda Zulüm Kavramı*. Ankara: Phoenix Yayınları, 2007b.
- Mumcu, Ahmet. *Tarih İçindeki Genel Gelişimiyle Birlikte Osmanlı Devleti'nde Rüşvet*. 3. baskı. İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2005.

- Mutaf, Abdulmecit. «Teorik ve Pratik Olarak Osmanlı'da Recm Cezası: Bazı Batı Anadolu Şehirlerindeki Uygulamalar.» *Turkish Studies* III, no. 4 (2008): 573-597.
- Nahya, Z. Nilüfer. «İmgeler ve Ötekileştirme: Cadılar, Yerliler, Avrupalılar.» *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi* I, no. 1 (2011): 27-38.
- Newman, Freya. «İrza Geçme.» *Suç Psikolojisi* içinde, yazar David Canter, çeviren Ali Dönmez vd., 199-227. İstanbul: İmge Kitabevi, 2011.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15-17. Yüzyıllar)*. 3. baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.
- Ogan, jonathan S. «Kurban (Mağdur).» *Suç Psikolojisi* içinde, yazar David Canter, çeviren Ali Dönmez vd., 447-466. İstanbul: İmge Kitabevi, 2011.
- Oktik, Nurgün. «Sosyal Sapma ve Suçun Sosyolojisine Kuramsal Yaklaşımlar.» *Suçun Sosyolojisi Cezanın Felsefesi* içinde, Editör: Özgür Sarı Güncel Önkal, 3-45. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2013.
- Okur, Kaşif Hamdi. «Para Vakıfları Bağlamında Osmanlı Hukuk Düzeni ve Ebussuud Efendinin Hukuk Anlayışı Üzerine Bazı Değerlendirmeler.» *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* IV, no. 7-8 (2005): 33-58.
- Ortaylı, İlber. *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*. Ankara: Turhan Kitabevi, 1994.
- Ortaylı, İlber. «Osmanlı Devleti'nde Kadı.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt XXIV. İstanbul: İsam Yayınları, 2001. 69-73.
- Ortaylı, İlber. «Osmanlı Kadısı-Tarihi Temeli ve Yargı Görevi.» *AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* XXX (1975): 117-128.
- Ortaylı, İlber. *Osmanlı Toplumunda Aile*. 7. baskı. İstanbul: Pan Kitap, 2006.

- Ortaylı, İlber. «The Ottoman Millet System and It's Social Dimensions.» *Ottoman Studies* (Bilgi Üniversitesi Yayınları), 2007: 15-22.
- Osmanağaoğlu, Cihan. «Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Zina Suçu ve Cezası.» *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* LXVI, no. 1 (2008): 109-178.
- Öz, Mehmet. «Modernleşme Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkıyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri.» Editör: Osman Köse. *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, 2009: 35-42.
- Özcan, Nisa. «Dolandırıcılık Suçu.» Yüksek Lisans Tezi (Çankaya Üniversitesi), Ankara, 2012.
- Özçalık, Sevil. «Ötekileşme ve İşlevleri.» 2008.
<http://www.kulturelcozulcugundem.com/images/otekilesme%20ve%20islevleri.pdf> (erişildi: 04 28, 2015).
- Özçelik, Selahittin. «Osmanlı İç Hukukunda Zorunlu Bir Tehir (Mürted Maddesi).» *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)* (A.Ü. Yayınları), no. 11 (2000): 347-438.
- Öztel, Muharrem. «Osmanlı İdaresi'nin İhtikâra Bakışı ve İhtikâr Suçunun Cezası.» *International Journal of Social Science* V, no. 6 (2012): 397-420.
- Öztürk, Necdet. *14.-15. Asır Osmanlı Kültür Tarihi Devlet Düzeni Sosyal Hayat*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2014.
- Pamuk, Şevket. *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*. 4. baskı. Çeviren Gökhan Aksay. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2013.
- Pamuk, Şevket. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*. 5. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012.
- Pamuk, Şevket. «Osmanlılarda Para ve Enflasyon.» *Cogito* (Yapı Kredi Kültür Sanat), no. 19 (1999): 179-188.
- Pamuk, Şevket. *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi (1500-1914)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

- Pamuk, Şevket, Kıvanç Karaman. «Osmanlı Bütçeleri ve Mali Yapının Evrimi: Avrupa Devletleriyle Bir Karşılaştırma 1500-1914.» *Toplumsal Tarih*, no. 191 (2010): 26-33.
- Peirce, Leslie. *Ahlak Oyunları, 1540-1541 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005.
- Peirce, Leslie. «İnsan Kaçırmanın Namuslu ve Namussuz Hâlleri: Osmanlı Dünyasında Hükümdarlar, Eşkiyalar ve Kahramanlar.» *Kebikeç Dergisi*, no. 34 (2014): 41-60.
- Peters, Rudolph. *Crime and Punishment in Islamic Law*. New York: Cambridge University Press, 2005.
- Pike, Ruth. *Penal Servitude in Early Modern Spain*. University of Wisconsin Press, 1983.
- Rafeq, Abdul-Karim. «Public Morality in the 18th Century ottoman Damascus.» *Revue du Monde Musulman et Méditerranée* 55–56, 1990: 180-196.
- Reid, James J. *Crisis of Ottoman Empire Prelude to Collapse 1839-1878*. Stuttgart, 2000.
- Riemshneider, Kaspar K. «Eski Anadolu'da Hapishane ve Ceza.» Çeviren: Turgut Yiğit. *Ankara Üniversitesi Dil, Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi* XV, no. 26 (1991): 341-351.
- Roth, Mitchel P. *Crime and Punishment A History of the Criminal Justice System*. 2nd Edition. Belmont: Wadsworth Publishing, 2010.
- Roth, Mitchel P. *Göze Göz Suç ve Cezanın Küresel Tarihi*. Çeviren Barışhan Erdoğan. İstanbul: Can Yayınları, 2017.
- Ruff, Julius R. *Erken Modern Avrupa'da Şiddet (1500-1800)*. Çeviren Didem Türkoğlu. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Sancar, Selin H. «The Security of Women in The Ottoman Empire.» MA thesis (McGill University), Montreal, 1999.

- Sarı, Arif. «Mühimme Defterlerine Göre Osmanlı Devleti'nde Görülen Toplumsal Suçlar ve Alınan Tedbirler.» Yüksek Lisans Tezi (Gazi Üniversitesi), Ankara, 2009.
- Sarı, Özgür. «Suç ve Kent.» *Suçun Sosyolojisi Cezanın Felsefesi Temel Kavramlar ve Tartışmalar* içinde, Editör: Özgür Sarı Günel Önkal, 183-196. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2013.
- Sarıyannis, Marinos. «Law and Morality in Ottoman Society: The Case Of Narcotic Substances.» *The Ottoman Empire, The Balkans, The Greek Lands; Toward A Social and Economic History* içinde, düzenleyen: Phokion Kotzageorgis ve diğerleri Elias Kolovos, 307-321. İstanbul: Isis Press, 2007.
- Sarıyannis, Marinos. «Prostitution in Ottoman Istanbul, Late Sixteenth- Early Eighteenth Century.» *Turcica*, no. 40 (2008): 37-65.
- Saydam, Abdullah. «Osmanlılarda Kefâlet Usulü.» *Tarih ve Toplum XXVIII*, no. 164 (1997): 4-12.
- Schacht, Joseph. *İslâm Hukukuna Giriş*. Çeviren Abdülkadir Şener Mehmet Dağ. Ankara: A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1986.
- Scott, George Ryley. *The History of Torture Throughout The Ages*. London: Luxor Press, 1959.
- Sellin, Thorsten. «Penal Servitude: Origin and Survival.» *Proceedings of the American Philosophical Society* CIX, no. 5 (1965): 277-281.
- Sert, Özlem. «Rodoscuk Kentinde Yasak Aşklar (1546-1549): Şer'iye Sicillerinden Zina Metinlerini Okumak.» *Suraiya Faroqhi'ye Armağan Osmanlı'nın Peşinde Bir Yaşam* içinde, Editör: Onur Yıldırım, 327-371. Ankara: İmge Kitabevi, 2008.
- Sili, Ayşegül. «Suçun Kavramsal Analizi: Felsefi, Sosyolojik ve Antropolojik Bir Bakış.» *Suçun Sosyolojisi Cezanın Felsefesi* içinde, Editör: Özgür Sarı Günel Önkal, 231-246. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2013.
- Singer, Amy. *Kadılar, Kullar, Kudüslü Köylüler*. Çeviren Sema Bulutsuz. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2008.

- Spiereburg, Pieter. *The Prison Experience Disciplinary Institutions and Their Inmates in Early Modern Europe*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2007.
- Sümer, Faruk. *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*. 2.baskı. Ankara: TTK Yayınları, 1999.
- Şen, Ömer. *Osmanlı'da Mahkûm Olmak Avrupalılaşıma Sürecinde Hapishaneler*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2007.
- Şimşek, Eyyub. «Şer'iyye Sicillerine Göre 18. Yüzyılın Başlarında Trabzon'da Yaralama ve Cinayet Vakaları.» *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, no. 15 (2013): 9-26.
- Şişman, Cengiz. «Osmanlı "Millet"lerinin Girift İlişkileri: 17. Yüzyıl Hasköy Şer'iyye Sicillerinde Kaydedilen Bir Cinayet Öyküsü.» *Osmanlı Araştırmaları- The Journal of Ottoman Studies* (İsam Yayınları), no. 20 (2000): 385-399.
- Tabakoğlu, Ahmet. *Türk İktisat Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2003.
- Tamdoğan, Işık. «Atı Alan Üsküdar'ı Geçti ya da 18 Yüzyılda Üsküdar'da Şiddet ve Hareketlilik İlişkisi.» *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza 18-20. Yüzyıllar* içinde, Editör: Alexandre Toumarkine Noémi Lévy, 80-95. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- Tamdoğan, Işık. «Sulh and the 18th Century Ottoman Courts of Üsküdar and Adana.» *Islamic Law and Society*, no. 15 (2008): 55-83.
- Taş, Ülkü Kuru. «Dolandırıcılık Suçu.» Yüksek Lisans Tezi (Dicle Üniversitesi), Diyarbakır, 2006.
- Tekgül, Nil. «Modernite Öncesi Osmanlı Toplumunda "Mahremiyet" Halkaları.» *Özer Ergenç'e Armağan* içinde, 411-432. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013.
- Tekin, Oğuz. «Osmanlı İmparatorluğu'nda Para.» *Osmanlı Ansiklopedisi*. Cilt III. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999. 169-179.
- Tezcan, Baki. «The Ottoman Monetary Crisis of 1585 Revised.» *Journal of the Economic and Social History of the Orient* LII, no. 3 (2009): 460-504.

- Tok, Özen. «Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Şehrindeki Mahalleden İhraç Kararlarında Mahalle Ahalisinin Rolü (XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Kayseri Örneği.» *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 18 (2005): 155-173.
- Tok, Özen. «Kayseri Kadı Sicillerindeki Yaralama ve Ölüm Vakalarıyla İlgili Keşif Raporları (1650-1660).» *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, no. 22 (2007): 327-347.
- Toprak, Zafer. «Osmanlı'nın Son Döneminde İstanbul Sokaklarında Marjinaler: Hırsızlar, Dolandırıcılar, Yankesiciler.» *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, no. 38 (2008): 275-279.
- Toumarkine, Alexandre. «Fransa'da Suç ve Cezaevleri İle İlgili Tarihyazımı Üzerine Birkaç Değerlendirme (18. Yüzyıl sonu- 20. Yüzyıl).» *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-20. Yüzyıllar* içinde, yazar Alexandre Toumarkine, Editör: Alexandre Toumarkine Noémy Lévy, çeviren Esra Atuk Pınar Dost, 33-45. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- Tucker, Judith E. *In the House of the Law Gender and Islamic Law in Ottoman Syria and Palestine*. London: University of California Press, 1998.
- Tunçel, Ahu. «Hukuk, Siyaset ve Şiddet İlişkisinde Adaletin Olanacağı.» *Suçun Sosyolojisi Cezanın Felsefesi Temel Kavramlar ve Tartışmalar* içinde, Editör: Özgür Sarı Güncel Önkal, 247-266. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2013.
- Türkdoğan, Orhan. «Sosyal Hareketler Olarak Celali Ayaklanmaları.» *Belleten* (TTK Yayınları) LX, no. 228 (1996): 421-442.
- Türkdoğan, Orhan. *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013.
- Uluçay, M. Çağatay. *XVII. Asırda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*. İstanbul, 1944.
- Uluçay, M. Çağtay. «Sürgünler, Yeni ve Yakın Çağlarda Manisa'ya Sürülenler.» *Belleten* (TTK Yayınları) XV, no. 60 (1951): 507-592.
- Unan, Fahri. «Kânûnî Devri Şehzâde Mücâdeleleri ve Bunun Osmanlı Siyâsî ve Sosyal Târîhi Bakımından Önemi.» *Türk Yurdu* X, no. 35 (1990): 9-16.

- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*. 5.Baskı. Cilt III. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*. Cilt II. Ankara: TTK Yayınları, 2011.
- Üçok, Coşkun. «Osmanlı Kanunnamelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler I.» *AÜ. Hukuk Fakültesi Dergisi* III, no. 1 (1946a): 125-146.
- Üçok, Coşkun. «Osmanlı Kanunnamelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler II.» *AÜ. Hukuk Fakültesi Dergisi* III, no. 2 (1946b): 365-383.
- Üçok, Coşkun. «Osmanlı Kanunnamelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler III.» *AÜ. Hukuk Fakültesi Dergisi* IV, no. 1 (1947): 48-73.
- Ünal, Mehmet Ali. «Devlet İçi iktidar Mücadelesinin Bir unsuru Olarak Eşkıyalık ve Ayrılıkçı Hareketler.» Editör: Osman Köse. *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, 2009: 27-33.
- Veinstein, Gilles. *Büyüklüğü İçinde İmparatorluk (XVI. Yüzyıl)*. Cilt I, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* içinde, yazar Robert Mantran, çeviren Server Tanilli, 189-267. İstanbul: Alkım Yayınevi, 2007.
- Wallerstein, Immanuel. *Modern Dünya Sistemi*. 4.baskı. Çeviren Latif Boyacı. Cilt I. III cilt. İstanbul: Yarn Yayınları, 2012.
- Wells, Jess. *Kadın Gözüyle Batı Avrupa'da Fahşeliğin Tarihi*. 2. baskı. Çeviren Nesrin Arman. İstanbul: Pencere Yayınları, 1997.
- Whipple, Edwin P. «The Swearing Habit.» *The North American Review* (University of Northern Iowa Press) CXL, no. 343 (1885): 536-550.
- White, Sam. *The Climate of Rebellion in The Early Modern Ottoman Empire*. New York: Cambridge University Press, 2011.
- Woodward, Nicholas. «Horse-stealing in Wales, 1730-1830.» *The Agricultural History Review* LVII, no. 1 (2009): 70-108.

- Yağcı, Zübeyde Güneş. «Osmanlı Taşrasında Kadınlara Yönelik Cinsel Suçlarda Adalet Arama Geleneği.» *Kadın Araştırmaları Dergisi* VI, no. 2 (2005): 51-81.
- Yakut, Esra. *Osmanlı Hukukunda Tazir Cezaları*. Ankara, 2011.
- Yakut, Esra. «Tanzimat Döneminden Önce Osmanlı Hukuku'nda Evlilik Dışı İlişkilere Verilen Cezalar.» *Kebikeç*, no. 31 (2011b): 261-274.
- Yazıcı, Muhammed. «XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu'da Kamu Düzeni ve Subaşılık Kurumu.» Doktora Tezi (Ankara Üniversitesi), Ankara, 2009.
- Yıldırım, Adem. «Mağdur Haklarına Yönelik Kurumsal Yapılar (Sulh ve Uzlaştırma).» *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, no. 23 (2014): 251-270.
- Yılmaz, Fikret. «Boş Vaktiniz Var mı? Veya 16. Yüzyılda Anadolu'da Şarap, Eğlence ve Suç.» *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, no. 1 (2005): 11-49.
- Yılmaz, Fikret. «XVI. Yüzyılda Osmanlı'da Mahremiyetin Sınırlarına Dair.» *Toplum ve Bilim*, no. 83 (2000): 92-110.
- Yılmaz, Fikret. «Zina ve Fuhuş Arasında Kalanlar Fahişe, Subaşıya Karşı.» *Toplumsal Tarih*, no. 220 (2010): 22-31.
- Yılmaz, Reha. *Hukuk ve Devletin Medeniyetler Macerası (Hukuk ve Devlet Tarihi Ders Notları)*. Bakü: Qafqaz Üniversitesi Yayınları, 2004.
- Yurdaydın, Hüseyin G. *Düşünce ve Bilim Tarihi (1300-1600)*. Cilt II, *Türkiye Tarihi* içinde, yazar Sina Akşin, 207-271. İstanbul: Cem Yayınevi, 2009.
- Yücel, Yaşar. *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar Kitâb-ı Müstetâb/ Kitabu Mesâlihi'l Müslimîn ve Menâfi'i'l Mü'minîn/ Hırzu'l-Mülûk*. Ankara: TTK Yayınları, 1988.
- Zarinebaf, Fariba. *Crime and Punishment in Istanbul 1700-1800*. London: University of California Press, 2010.

Ze'evi, Dror. «Changes in legal-sexual discourses: sex crimes in Ottoman empire.» *Continuity and Change* (Cambridge University Press) XVI, no. 2 (2001): 219-242.

Ze'evi, Dror. *Producing Desire: Changing Sexual Discourse in the Ottoman Middle East, 1500–1900*. London: University of California Press, 2006.

Zinkeisen, Johann Wilhelm. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. Cilt III. VII cilt. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2011.

DİZİN

1

1487 tarihli Hüdavendigâr Livası Kanunnâmesi, 352
1493 tarihli Aydın-eli Siyasetnâmesi, 369
1516 tarihli Bosna Kanunnâmesi, 320
1516 tarihli Niğbolu Kanunnâmesi, 302
1516 tarihli Semendire Eflakileri Kanunnâmesi, 299
1525 Mısır Kanunnâmesi, 15, 222, 302
1530 tarihli Kemah Sancak Kanunnâmesi, 296
1537 tarihli tımar tevcih fermanı, 261
1540 tarihli Para Voyvodaları yasaknâmesi, 296
1540 tarihli Para Voyvodaları Yasaknâmesi, 296
1542-1543 (H. 949) tarihli Bağdad Kanunnâmesi,
297
1544 tarihli Kayseri Sancak Kanunnâmesi, 296
1545 tarihli Pojega Kanunnâmesi, 297
1553 tarihli Trabzon Sancağı Kanunnâmesi, 214
1559 tarihli Gerger ve Divriği Sancak
Kanunnâmeleri, 297
1560 tarihli Semendire Adaletnâmesi, 297
1565 tarihli adaletnâme, 297
1596 tarihli Rumeli Eyaleti Adaletnâmesi, 303
1609 tarihli Adaletnâme, 317

A

â'yân, 82, 130, 211, 303
â'yân ve eşrâf, 82
Abaza Mehmed Paşa, 367
Abbasiler, 15, 168, 352
Abdülhamid II, 134
Acem Seferi, 122
acemi oğlanı, 73, 84, 85, 93, 115, 121, 137, 201,
220
adaletnâme, 78, 80, 293, 296
adaletnâmeler, 254, 271, 276, 294, 299
adam kaçırma, 77, 78, 81, 83, 84, 85, 136, 137,
347, 370, 376
adam öldürme, 13, 139, 141, 142, 158, 368
Adriyatik sahilleri, 51
afyon, 59, 74, 147, 347
afyon şurubu, 74
afyonlu kahve, 74
ağnam vergisi, 273, 274, 280
Ahlak-ı Alâî, 10
Ahmed I, 41, 63, 78, 79, 80, 85, 92, 110, 124, 141,
165, 199, 234, 253, 261, 280, 286, 293, 311, 317,
370, 376, 396
Ahyolu, 218

akçe, 15, 20, 21, 23, 25, 31, 33, 34, 35, 38, 41, 46,
59, 60, 63, 68, 70, 71, 79, 84, 85, 86, 88, 91, 93,
99, 100, 105, 106, 109, 110, 111, 140, 146, 148,
154, 155, 161, 178, 179, 180, 192, 194, 198, 199,
208, 211, 212, 213, 214, 221, 225, 230, 231, 232,
233, 234, 236, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245,
246, 248, 249, 250, 251, 254, 255, 261, 265, 270,
271, 273, 279, 285, 288, 289, 297, 298, 302, 303,
309, 310, 317, 319, 322, 324, 349, 373, 374, 376
Akdeniz, 22, 26, 30, 44, 46, 62, 112, 218, 222, 224,
225, 226, 227, 228, 234, 235, 236, 285, 338, 339,
340, 342, 348, 350, 407
Akdeniz dünyası, 44
Akkirman Kanunnâmesi, 331
Aksaray, 201, 273
Akşehir, 330
Alaiye, 246
alat-ı harb, 97
Alaüddeve Kanunnâmesi, 133, 141, 161, 165, 369,
373
alın dağlama, 2, 162, 173, 381
Ali Paşa, 287, 340
alkol, 64
Almanya, 329, 334
altı bölük sipahileri, 93
Amasya, 261, 274
Amasya darphanesi, 238
amil, 238, 320
Anadolu, 2, 3, 5, 7, 18, 25, 26, 28, 29, 31, 36, 37,
39, 40, 46, 48, 49, 51, 53, 54, 65, 114, 126, 199,
200, 201, 221, 226, 233, 236, 239, 244, 259, 262,
263, 270, 287, 294, 297, 304, 306, 321, 329, 337,
346, 354, 363, 365, 383, 400, 408, 412, 418, 420,
422, 425
Anadolu Selçukluları, 294, 365
Anadolu ve Rumeli kazaskerleri, 18
Ankara, xiii, 7, 8, 33, 34, 49, 51, 66, 69, 71, 72, 74,
76, 86, 87, 88, 100, 101, 103, 104, 105, 106, 113,
115, 117, 119, 121, 124, 125, 126, 128, 129, 132,
135, 137, 138, 144, 147, 157, 173, 175, 185, 186,
189, 193, 194, 196, 209, 211, 212, 213, 237, 240,
246, 249, 250, 251, 267, 273, 280, 300, 318, 320,
326, 328, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400,
402, 403, 404, 405, 407, 408, 409, 410, 412, 413,
414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423,
424, 425
Ankona, 228
Annales Okulu, 2
Antep, 3, 10
Antik Çin, 364, 381
Antik Mısır, 252
Arap şerbeti, 75
Ardahan, 84
Aristo, 293
arpalık, 36
asayiş, 3, 11, 23, 27, 28, 29, 30, 38, 40, 41, 42, 43,
46, 47, 48, 49, 53, 57, 61, 64, 72, 76, 79, 80, 81,
92, 102, 115, 134, 137, 146, 154, 155, 157, 158,
163, 168, 174, 188, 217, 258, 259, 264, 268, 276,
277, 278, 282, 290, 301, 303, 304, 306, 308, 309,
315, 316, 317, 319, 336, 344, 347, 354, 355
asayişsizlik, 9, 40, 41, 46

- ases, 20, 115
- asesbaşı, 19
- asesiye, 20
- ashab-ı kibar, 186
- ashab-ı kiram, 185
- askerî, 4, 8, 14, 15, 18, 25, 28, 32, 36, 39, 40, 41,
43, 47, 51, 53, 62, 64, 66, 75, 80, 81, 82, 83, 85,
86, 87, 89, 94, 114, 119, 120, 121, 132, 134, 136,
137, 150, 151, 152, 156, 158, 171, 174, 181, 183,
187, 188, 191, 192, 199, 208, 209, 219, 220, 221,
225, 228, 233, 235, 240, 246, 249, 250, 255, 258,
259, 260, 262, 270, 275, 276, 282, 286, 290, 294,
297, 299, 306, 319, 336, 352, 398
- askeri mühimmat, 32
- askerî sınıf, 8, 15, 36, 40, 53, 62, 64, 76, 80, 82, 85,
86, 87, 89, 94, 114, 119, 120, 121, 134, 136, 150,
152, 156, 171, 174, 181, 187, 188, 208, 209, 219,
221, 225, 228, 233, 235, 240, 246, 249, 250, 255,
258, 260, 270, 276, 290, 294, 306, 319, 336, 352
- askerîler, 25, 30, 36, 41, 45, 48, 53, 71, 76, 80, 81,
83, 86, 88, 105, 114, 119, 127, 131, 134, 135,
149, 168, 171, 172, 174, 175, 181, 188, 192, 219,
246, 259, 260, 263, 268, 269, 271, 276, 277, 278,
282, 294, 295, 296, 301, 307, 353, 356, 375, 380
- aslanlı kuruş, 288
- Astarhan Seferi, 43, 340
- Asurlular, 321, 364
- Aşıkpaşazade, 287
- ateşli silahlar, 37
- ateşte yakarak öldürme, 359, 361
- ateşte yakma, 247, 355, 362
- avâriz, 35, 37, 39, 192, 254, 272, 273, 275, 302,
306, 315, 339
- avâriz akçesi, 254, 273
- avâriz hanesi, 315
- avâriz sandıkları, 254
- avâriz vergileri, 35, 37
- avâriz vergisi, 254, 272, 273, 275
- avâriz-ı divâniye, 39
- Avlonya, 138, 227, 272, 340, 344
- Avlonya Seferi, 227, 340
- Avrupa, 22, 31, 32, 38, 47, 55, 62, 73, 111, 127,
128, 131, 141, 142, 156, 160, 163, 166, 176, 178,
195, 196, 212, 223, 224, 226, 227, 228, 229, 230,
232, 236, 244, 247, 285, 296, 321, 327, 328, 329,
330, 338, 350, 351, 356, 362, 367, 369, 379, 381,
382, 414, 420, 424
- Avrupalı tüccar, 31, 101, 224, 231
- Avusturya, 10, 21, 28, 46, 47, 51, 168, 208, 249,
263, 287, 326, 338, 416
- ayak teri, 19
- ayaklı meyhaneler, 70
- Aydın, 265, 395, 399, 405
- Ayn Ali, 261, 274
- Aynu'd-Devle Dede, 365
- azıklık, 299

B

- Baba İlyas-ı Horasanî, 365
- Baba Zünnûn, 25
- Bab-ı Hümâyûn, 356

Babiller, 321, 360, 361, 369

bac vergisi, 71

bac-ı pazar, 300

Bağdat, 33, 272, 344

bakır, 32, 189, 210, 230, 231, 232, 238, 240, 242

Balat, 118, 147

Balıkesir, 49, 51, 82, 166

Balio, 223

Balkan Yarımadası, 270

Balkanlar, 5, 200

barut, 31, 230

Basra, 33, 231, 273, 319, 344

Bassano, 69, 114, 129, 170, 182, 196, 199, 356, 361, 382, 399

başibozuk gruplar, 134

Batı Anadolu, 31, 48, 49, 51, 226, 237, 244

Bayezid I, 223, 269, 286, 359, 374

Bayezid II, 9, 13, 38, 59, 60, 77, 78, 79, 85, 91, 92, 110, 124, 133, 140, 162, 209, 234, 253, 261, 263, 265, 270, 296, 304, 331, 356, 368, 369, 370, 376, 380

Bayezid-Selim çekişmesi, 38

bedel-i siyaset, 358

Bedesten, 125

bekâr odaları, 48, 72, 73, 170

Belçika, 338

Belgrad, 62, 84, 93, 130, 228, 237, 238, 239, 243

berâyâ, 36

Bergama, 227

beylerbeyi, 20, 48, 274, 283, 293, 300, 303, 308, 312, 332

beylerbeylik, 36

bezirgân, 216

bezzazistan, 128, 232

bıçak sokulup gezdirilme, 2

bid'at, 269, 270, 293, 297

Biga, 274, 351

Bilad-ı Hamse Mevleviyeti, 18

Bilecik, 266

bitpazarı, 103, 128, 137, 357

Boğdan, 193, 202, 260, 339, 349

Bolu, 188

Borlu, 188

Bosna Beylerbeyi Ulama Paşa, 288

Bosna Sancağı Kanunnâmesi, 228

Bostancıbaşı Duçe Mehmed, 357

Bostancıbaşı Ferhad Ağa, 357, 367

Bostanzâde Yahya Efendi, 261, 380, 402

boza, 59, 70, 74, 289

bozahane, 63

Bozok Kanunnâmesi, 60, 111, 141, 162, 180, 194, 371, 373

Bozok Sancağı, 60

Bozok Sancağı Kanunnâmesi, 60

Budin, 130, 200, 228, 335, 336, 337

Budun, 98, 335

Burdur, 119

Bursa, xiii, 3, 7, 8, 18, 33, 34, 49, 51, 70, 72, 74, 75, 87, 99, 102, 103, 104, 105, 113, 115, 125, 135, 138, 144, 147, 166, 172, 173, 177, 183, 187, 195, 209, 211, 212, 213, 214, 218, 223, 231, 233, 237,

243, 246, 251, 273, 286, 290, 304, 328, 357, 366,
374, 394, 408, 409, 410, 412
burun ve kulak kesme, 162, 173
Busbecq, 10, 61, 196, 257, 287, 326, 399
bütçe açıkları, 33, 34
Büveyhoğulları, 168
Büyük Celâli İsyanları, 26
büyük hırsızlık (es-sarikatü'l kübrâ), 108
Büyük Kaçgunluk, 46, 80, 404
Büyük Selçuklular, 294

C

Cafer Paşa, 300
caize, 287, 288, 297
Canaye, 10, 63, 93, 215, 382, 400
cebelü, 262
cedid akçe, 239
Celâli, 4, 8, 10, 22, 25, 46, 47, 75, 76, 80, 112, 113,
150, 170, 217, 251, 264
Celâli Fetreti, 46, 80
Celâli İsyanları, 4, 23, 25
Celâliiler, 8, 21, 75, 142, 251, 306
Celâlzâde, 297
cellat, 159, 356, 357
Cengiz yasası, 14, 359
Cerbe Adasına düzenlenen sefer, 42
Cerbe Zaferi, 340
cerime, 37, 145, 178, 180, 192, 194, 214, 215, 245,
255, 258, 270, 276, 278, 280, 298, 299, 300, 301,
303, 375, 378

cerime akçesi, 37, 145, 192, 246, 276, 278, 280,
298, 299, 301, 303, 378
cerr, 306
cerre çıkma, 29
ceza, 1, 2, 3, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 15, 17, 18, 21, 60,
67, 68, 73, 77, 78, 83, 89, 99, 106, 107, 108, 109,
119, 130, 133, 140, 142, 143, 145, 156, 159, 160,
161, 166, 171, 176, 177, 178, 179, 180, 185, 187,
188, 189, 190, 201, 202, 206, 210, 222, 233,
234, 235, 247, 250, 253, 261, 265, 267, 285, 304,
311, 312, 314, 321, 322, 324, 325, 327, 328, 329,
331, 332, 334, 338, 340, 342, 346, 349, 350, 360,
362, 363, 365, 368, 370, 371, 372, 373, 374, 376,
378, 379, 380, 381, 418, 420, 421, 423
Cigalazede Sinan Paşa, 330
cima lafzı ile hakaret, 180, 184
cinayet, 37, 48, 49, 57, 75, 76, 132, 134, 137, 139,
141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 150, 151,
152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 268, 310,
313, 319, 323, 324, 328, 336, 346, 350, 352, 353,
355, 358, 368, 369, 375, 376, 378, 397, 409, 410,
422
cinsel içerikli suçlar, 53, 161
cizye, 274, 315
cülus bahşişi, 93
cürm-i cinayat resmi, 37, 299
cürüm akçesi, 68, 71, 258
Çaldıran Savaşı, 84

Çandarlı Halil Paşa, 287
Çandarlı Kara Halil Paşa, 286
Çankırı, 203
çaprazlama el ve ayakların kesilmesi, 77
çarmiha germe, 59, 355, 366
Çatalca, 68
Çatalcalı Ali Efendi, 59, 179, 183, 195
çavuş, 19, 88, 264
çengele asma, 172, 362, 363, 383
çiftbozan, 28, 29, 47, 48, 80, 88, 89, 217, 276, 290,
308, 315, 347
çiftlikler, 48, 49, 225, 255
çingene taifesi, 129
çingeneler, 53, 113, 119, 129, 133, 156, 162, 169,
246, 250, 289, 331
Çirmen, 157, 273
Çorlu, 121, 124
Çorum, 127, 186
çuvala koyarak asma, 367

D

daire-i adliye, 293
Damat Halil Paşa, 93
darp, 13, 30, 57, 58, 74, 75, 89, 91, 92, 93, 94, 95,
96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 106, 107,
111, 132, 133, 134, 137, 138, 139, 144, 147, 156,
184, 185, 194, 197, 202, 238, 250, 251, 305, 309,
310, 319, 322, 324, 336, 347, 353, 355, 368, 375,
376, 378
darphane, 234, 237, 238, 239, 243, 247, 248
darphaneler, 33, 34, 206, 234, 236, 237, 238, 248
davacı, 16, 17, 19, 100, 117, 168, 296
davali, 17
dayak cezası, 13, 107, 131, 160, 203, 373, 376, 378
Defterdar Sarı Mehmed Paşa, 207, 262, 289, 291,
293, 403
demir, 157, 231
Denizli, 154
Dergâh-ı Ali Çavuşları, 105
Dergâh-ı Mu'allâm yeniçerileri, 145, 353
dergâh-ı mu'alla, 235
deri yüzme, 355, 365, 368
Derviş Mehmed Paşa, 234, 311
devalüasyon, 34, 35, 41
Develi, 103
devlete isyan, 12, 365
devşirme, 30, 260, 279, 289
dibekte dövme, 359
Dimetoka, 330
dinden dönme, 12, 57, 202
diri diri gömme, 355
Divan meydanı, 356
Divan-ı Hümayûn, 5, 6, 18, 66, 199, 249, 313, 356,
398, 417
Diyarbakır, 225, 332, 336, 337, 344, 422
diyet, 13, 90, 100, 106, 139, 140, 141, 142, 143,
154, 159, 301, 311, 320, 368, 378
Doğu Akdeniz, 46, 223, 224, 234
Doğu Anadolu, 51, 236, 244
Doğu Karadeniz, 232

Doğu Roma, 13, 14, 287, 329, 363, 373, 379, 380,
391, 392

Doğu Roma hukuk sistemi, 13

dolandırıcılık, 57, 190, 191, 193, 194, 347, 371

Du Loir, 142

Dubrovnik, 272, 409

Dukakin, 228

Dukakinoğlu Ahmed Paşa, 356

Dulkadirli Beyliği, 60

Durkheim, 1, 5

düzenli vergi, 39

E

ebna-i sipahiyan, 137

Ebu Hanife, 59, 77, 160, 194, 344

Ebu Yusuf, 77, 160, 372, 378

Ebussuud, 16, 186

Ebussuud Efendi, 27, 74, 148, 152, 165, 166, 174,

179, 186, 198, 248, 253, 254, 255, 325, 402

Edirne, xiii, 7, 8, 18, 27, 30, 33, 49, 51, 65, 70, 71,

82, 85, 89, 135, 144, 147, 172, 193, 194, 209,

213, 222, 223, 237, 241, 242, 267, 277, 288, 307,

308, 328, 395

Edremit, xiii, 7, 8, 31, 51, 69, 168, 169, 184, 213,

226, 233, 309, 395

Edremitli Yahudiler, 69

Eflak Voyvodası, 288

Ege, 31, 32, 48, 49, 51, 65, 135, 218, 224, 226, 304,

309, 339, 345

Ege Bölgesi, 51

Ege sahillerinde kaçakçılık, 31

Eğri Seferi, 263, 330

Eğriboz, 255

ehl-i örf, 16, 38, 39, 41, 76, 258, 270, 282, 297, 298,

309, 312, 313, 323, 358, 368

Ehl-i Sünnet fıkıhçıları, 217

ehl-i şer', 304

ehli vukuf, 17, 146

Ejderhan Seferi, 152, 263

ekmek, 48, 79, 210, 211, 212, 327

el kesme, 12, 109

el kesme cezası, 108, 109, 111, 126, 130, 131, 190,

286, 369, 371

el-kefâle bi'l-mâl, 315

el-kefâle bi'n-nefs, 315

El-Merginani, 1, 254

Emevi, 15, 352

emr, 7, 14, 17, 101, 122, 131, 153, 156, 193, 254,

264, 271, 281, 293, 307, 308, 318, 322, 328, 331,

332, 336, 339, 341, 342, 344, 345, 351, 355, 360,

371

Emr-i Hümâyûn, 271

Emr-i Şerif, 101, 193, 281, 322, 331, 341, 345

enflasyon, 23, 34, 205

erbab-ı ihtikâr, 218

Ergene, 117, 272, 301, 417

Erzurum, 39, 81, 122, 201, 225, 231, 237, 238, 274,

292, 393, 394, 407

Esad Paşa, 173

Eski Mısır, 360

Eski Yunan Hukuku, 141

esrar, 74
eşeğin üzerine ters bindirme, 2
eşirrâ, 292, 299
eşkinci, 263, 266
eşrâf, 86, 94, 119, 211, 274
ev basma, 57, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138,
268, 308, 309, 336, 347, 352, 353
Evlîya Çelebi, 70, 72, 111, 115, 116, 118, 168, 220,
247, 248, 291, 326, 327, 358, 365, 378, 382, 400
Eyüp, 18

F

faili meçhul cinayet, 140, 141, 146, 153, 154
Faili meçhul hırsızlık, 117
faiz, 251, 252, 253, 254
falaka cezası, 77
fasık, 1, 182, 316
fasıklar, 2, 6, 278
Fatmiler, 168
Fatih devri, 14
Fatih Sultan Mehmed, 14
fels, 248
Ferhad Paşa, 93, 260, 288
Feridun Ahmed Bey, 10
fetva, 9, 12, 14, 17, 59, 78, 79, 90, 133, 142, 162,
174, 179, 180, 182, 190, 195, 199, 249, 254, 288,
352, 360, 362
fisk, 1, 61, 66, 325, 334
fisk u fesad, 1
fisk u fücur, 1, 61, 66, 325

fidye, 82, 85, 251, 309, 310
fiil-i kabih, 176
Filiba, 18, 42, 63, 237, 277
filori, 36, 101, 130, 232, 244, 279, 288, 291
fiyat artışı, 31
Fransa, 2, 131, 329, 338, 362, 423
Friedrich Seidel, 10, 107, 326
fuhuş, 3, 4, 24, 27, 30, 57, 160, 161, 162, 163, 164,
165, 166, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 176, 309,
316, 331, 334, 336, 347, 352, 367, 379
Fuzuli, 287

G

Galata, 18, 63, 249, 326, 343, 366
Ganem Pazarı, 125
gasıp, 82, 83, 87, 101
gasp, 12, 38, 48, 53, 57, 75, 77, 79, 80, 81, 83, 85,
86, 87, 88, 89, 100, 102, 111, 114, 132, 133, 134,
137, 149, 150, 190, 218, 305, 308, 309, 310, 324,
336, 353, 355
gece naibleri, 19
Gedik Ahmed Paşa, 356
Gedikli meyhaneler, 70
Gelibolu, 137, 233, 310, 317
Gelibolulu Mustafa Âlî, 1, 7, 9, 10, 34, 36, 39, 61,
62, 70, 74, 113, 134, 199, 219, 221, 235, 244,
260, 287, 289, 292, 330, 362, 375, 403
Gelincik Çarşısı, 125
Gemlik, 251

Gerlach, 67, 93, 115, 123, 129, 168, 172, 177, 182,
186, 194, 196, 200, 202, 216, 247, 289, 290, 360,
363, 366, 378, 381, 382, 400
Girit, 226
göç, 4, 22, 26, 27, 31, 42, 48, 53, 89, 111, 113, 133,
144, 164
Gördös, 150
görev yerine gitmeme, 259, 266
görev yerini terk etme, 259, 266
görevi ihmal, 13, 259, 265, 266, 296
görevi kötüye kullanma, 13, 189, 279, 280, 333,
346, 347, 353
Göynük, 82
gurbet taifesi, 29, 48, 49, 53, 89, 113, 133, 156,
170, 191, 347
gümüş, 32, 33, 34, 35, 90, 119, 128, 139, 230, 231,
232, 233, 234, 236, 237, 239, 240, 241, 242, 243
Gümüştane, 237
Güzelhisar, 227

H

Habsburg elçilik heyeti, 257
Hac emiri Hüseyin Bey, 102
Hacı Bayram Veli, 72
Haçova Savaşı, 263
Haçova Seferi, 88
had, 3, 12, 13, 17, 34, 59, 100, 108, 109, 121, 159,
160, 178, 180, 188, 198, 254, 376, 396
Had suçları, 12
hadım cezası, 78, 133

hadım etme, 78, 85, 133, 178, 367, 369, 371
Hadım Hasan Paşa, 288
hakaret, 1, 2, 57, 58, 105, 169, 178, 179, 181, 182,
183, 184, 185, 187, 202, 210, 292, 323, 324, 333,
336, 346, 347, 353, 354, 360, 362, 371, 376
halatla boğmak, 247
Halep, 18, 33, 225, 232, 292, 301, 344
halis akçe, 243
halis ayarlı akçe, 248
hammadde, 23, 27, 32, 48, 228, 230, 237, 238
Hammurabi Kanunları, 252, 329
hamr, 58, 59, 60, 61, 63, 69, 86, 306, 344, 354, 360
hamr akçesi, 86, 306
hamr mukataası, 63
Hanbeli, 109, 161, 190, 217, 218, 252
Hanefi, 77, 108, 109, 121, 160, 194, 198, 199, 217,
252, 372, 378
haneye tecavüz, 132, 324
Hans Dernschwam, 325, 366
hapis, 13, 20, 76, 78, 84, 85, 86, 89, 99, 107, 109,
110, 131, 133, 139, 145, 159, 160, 166, 172, 173,
176, 177, 178, 185, 187, 189, 194, 202, 216, 222,
233, 247, 248, 250, 255, 264, 266, 267, 268, 269,
280, 285, 304, 314, 320, 321, 322, 324, 325, 326,
334, 339, 350, 372
harbîler, 101
Haremeyn Mevleviyeti, 18
Harem-i Hümayûn kulları, 260
Hariciler, 109
Hasan Beyzade Ahmed Paşa, 9, 43, 159, 170, 172,
199, 330, 369, 403

Hasan Beyzade Tarihi, 9, 16

Hasankeyf, 299

Haydar Paşa, 224

Hazine-i Amire, 122

Heberer, 10, 111, 127, 131, 142, 166, 172, 349, 363, 367, 400

Hemdem Paşa, 356

Hezarfen Hüseyin Efendi, 208, 367, 403

Hıristiyanlar, 61

Hıristiyanlık, 160, 200, 252

hırsızlık, 1, 3, 4, 12, 27, 49, 57, 58, 104, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 144, 180, 189, 190, 192, 269, 309, 311, 316, 317, 319, 320, 323, 324, 326, 329, 331, 336, 346, 347, 350, 352, 353, 357, 362, 369, 370, 376, 381, 396, 405, 409, 417

Hırzu'l-Mülûk, 31, 36, 192, 225

Hicaz, 102

Hindistan, 32, 33, 231

Hint hukuku, 252

Hint Okyanusu, 339

hisbe kurumu, 207

Hititler, 321

Hollanda, 73, 338

homoseksüel münasebet, 161

hububat, 31, 33, 109, 122, 125, 126, 223, 224, 225, 228, 231, 232, 264, 299, 376

hububat fiyatları, 31

hububat kaçakçılığı, 31, 126

hukuk tarihi, 2

Hulefâ-i Râşidîn, 185, 202, 324

Hunlar, 381

Hurufiler, 362

Hurufilik, 200, 365

hüccet, 39, 159, 195, 285, 290, 291, 303, 312, 375

hüccet hakkı, 290, 303

Hükm-i Şerif, 285

Hürrem Sultan, 84

Hüseyin Hüsameddin, 238

Hüseyin Paşa, 363, 383

Hz. Ali, 190

Hz. Ebu Bekir, 59, 321, 355

Hz. İbrahim, 130

Hz. İsa, 186, 199, 200

Hz. İshak, 130

Hz. Meryem, 186

Hz. Muhammed, 186, 199

Hz. Osman, 109

Hz. Ömer, 59, 109, 139, 160, 321, 379

Hz. Peygamber, 12, 14, 58, 89, 109, 139, 140, 160, 180, 185, 198, 202, 207, 216, 292, 321, 330, 355

Hz. Peygamberin sünneti, 12, 109, 140, 160, 180, 330

Hz. Üzeyir, 68

|

I. Ahmed, 280

I. Ahmed Kanunnâmesi, 78, 92, 141, 165

I. James, 329

*I. Selim Kanunnâmesi, 16, 60, 78, 91, 110, 140, 154,
178, 179, 195, 198, 212, 285, 320*

I. Süleyman Kanunnâmesi, 83

*II. Bayezid Kanunnâmesi, 13, 59, 77, 78, 79, 92,
133, 140, 261, 370, 380*

II. Mehmed Kanunnâmesi, 59, 78, 79, 91, 140

III. Murad Kanunnâmesi, 92, 141, 253

ırgat taifesi, 113

ırgatlar, 133

Istabl-ı Amire, 122

Ivraca, 273

i

iaşe sıkıntısı, 218, 223

İbn Haldun, 293

İbn Kayyim, 190

İbn Kudâme, 208, 218

İbn Teymiye, 207

ibret taşı, 356, 383

ibret-i âlem, 134

icazet akçesi, 297

icma, 12

ictihad, 58

İçel, 83

*içki içme, 1, 27, 53, 57, 58, 59, 60, 62, 64, 65, 69,
71, 73, 76, 323, 346, 353, 376*

içki yasağı, 61, 63

*idam, 12, 13, 59, 77, 107, 109, 110, 131, 172, 198,
199, 200, 202, 216, 234, 265, 287, 352, 355, 356,
358, 366, 406*

idam cezası, 107, 110, 131, 198, 352, 355, 358

*iftira, 1, 57, 150, 152, 179, 180, 181, 187, 188, 189,
190, 245, 324, 336, 347, 371*

ihracı yasak mallar, 223, 230

ihdikâr, 216, 217, 218, 219, 397, 419

ihhisab, 206, 207, 210

ihhisab kanunnâmesi, 206

İhtisab Kanunu, 213

*ikrar, 17, 67, 88, 106, 119, 129, 130, 137, 148, 149,
154, 157, 158, 160, 169, 189, 195*

il erleri, 21, 29, 43, 307

ilhad, 199

İlhanlılar, 14, 168, 365

ilmiye sınıfı, 121, 136, 309

ilmiye silki, 39, 258, 306

iltizam, 238, 275, 285, 300, 302

imam, 24, 117, 129, 164, 315, 316

İmam Malik, 207

İmam Muhammed, 77, 160, 194

İmam Yusuf, 194

imarethane, 306

İnebahtı, 43, 67, 339, 340

İnebahtı Deniz Savaşı, 339, 340

İnebahtı Savaşı, 43

İnebolu, 87, 345

İnecik, 153

İnegöl, 84

*İngiltere, 101, 131, 142, 181, 187, 190, 195, 216,
234, 329, 381*

insan kaçırma, 78, 79, 82, 83, 84

ipek ve baharat yolu, 32

İpsala, 130

İran, 21, 28, 32, 33, 34, 38, 40, 46, 47, 51, 81, 87,
122, 189, 199, 200, 208, 231, 232, 243, 274, 294,
365

İranlı halifeler, 232

İranlı tüccar, 231

irtidat, 12, 198, 199, 200, 201, 202, 323, 324, 347,
352

İsfendiyaroğulları, 289

İsferlik, 237

İskenderiye, 84, 220, 226, 227, 232, 250, 344

İslam, 15, 25, 59, 61, 199, 201, 202, 312, 321

İslam Ceza Hukuku, 6

İslam hukuku, 1, 12, 16, 19, 54, 58, 77, 89, 91, 100,
102, 106, 107, 108, 109, 133, 139, 140, 141, 142,
143, 145, 156, 159, 160, 161, 163, 166, 172, 178,
180, 187, 190, 198, 201, 252, 292, 312, 315, 318,
321, 326, 330, 332, 352, 355, 369, 408

İslam Hukuku, 404

İslamiyet öncesi Türk hukuk anlayışı, 14

İspanya, 338, 344, 350, 382

İspir, 300

İstanbul, 3, 4, 10, 15, 27, 31, 33, 49, 51, 61, 62, 63,
64, 67, 69, 70, 71, 72, 81, 82, 87, 88, 93, 102,
111, 113, 115, 121, 123, 125, 127, 129, 130, 131,
133, 138, 140, 143, 144, 146, 151, 163, 168, 171,
172, 173, 177, 185, 193, 195, 196, 199, 200, 201,
202, 208, 209, 212, 213, 214, 218, 219, 220, 221,
222, 223, 228, 233, 237, 241, 242, 247, 248, 249,
254, 273, 274, 277, 282, 283, 285, 287, 288, 290,
292, 295, 307, 308, 321, 322, 325, 326, 327, 328,
330, 332, 336, 341, 342, 343, 344, 345, 366, 367,
381, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401,
402, 403, 404, 405, 407, 408, 409, 410, 411, 412,
413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422,
423, 424, 425, 426

işkence, 110, 130, 138, 158, 241, 285, 296, 327,
348, 366

işret, 62, 67, 72, 76

işret meclisi, 62, 72, 73, 76

İtalyan tacirler, 223

İzmir, 18, 70, 136, 218, 226, 229, 338, 344, 350

İzmit, 49, 173

İznik, 128, 218, 323, 360, 366

K

kaçakçılar, 228, 229, 233, 268, 285

kaçakçılık, 31, 32, 42, 48, 189, 205, 206, 222, 225,
226, 227, 228, 230, 232, 236, 243, 268, 285, 321,
336, 347, 354

kadı, 5, 6, 8, 16, 17, 18, 19, 20, 24, 29, 39, 44, 59,
60, 62, 64, 66, 73, 74, 81, 87, 88, 110, 118, 120,
121, 136, 137, 141, 151, 165, 166, 168, 179, 185,
188, 192, 206, 207, 210, 217, 225, 227, 232, 235,
238, 241, 246, 248, 250, 254, 255, 258, 263, 264,
268, 269, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 279, 280,
281, 282, 284, 285, 286, 287, 290, 291, 293, 295,
296, 297, 300, 301, 302, 303, 304, 306, 309, 312,
316, 317, 318, 319, 322, 323, 326, 327, 331, 332,
334, 345, 351, 359, 365, 374, 375, 378

kadı defteri, 5

kadıasker, 62

Kafkasya, 232

kahvehane, 63

kalebendlik, 7, 13, 173, 222, 324, 368, 409

kalemiye sınıfı, 282

kalemiye silki, 39

Kalender Çelebi, 25

kalhane, 248

kalp akçe, 234, 239, 241, 245

kalp metalleri, 33

kalp para, 33, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 245, 247

kalp paranın eritilerek boğazdan akıtılması, 247

kalpazanlar, 19, 33, 206, 234, 235, 238, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 278, 362, 382

kalpazanlık, 3, 13, 34, 205, 206, 234, 236, 239, 241, 244, 247, 313, 319, 328, 336, 347, 352

kanun, 1, 15, 18, 20, 38, 269, 270, 271, 375, 412

Kanun-ı Osman, 269, 270, 271

Kanuni, 33, 38, 41, 61, 381, 397, 399, 410, 412

Kanuni devri, 33

kanunnâme, 9, 14, 15, 78, 83, 85, 91, 92, 94, 99, 109, 110, 120, 124, 130, 140, 141, 152, 161, 162, 165, 166, 207, 254, 258, 261, 265, 270, 294, 325, 352, 369, 375, 376, 380, 402

kanunnâmeler, 9, 11, 15, 78, 83, 158, 180, 294

kapalı, 70, 219

kapıkulları, 37, 39, 43

kapıya katran sürme, 165

kara hırsız, 111

kara kaftan giydirmesi, 356

karaborsa, 126, 205, 206, 208, 216, 217, 218, 219, 221, 222, 233, 244, 285, 323, 330

Karaman, 77, 85, 101, 159, 172, 180, 283, 296, 312, 327, 398, 415, 420

Karesi, 274, 411

kasâme, 141

Kasr-ı Adil, 356

Kastamonu, 196, 197, 202, 237, 247, 292, 308, 328

kasten adam öldürme, 139, 140

kat-ı uzuv, 109, 342

kat-ı uzuv cezası, 109, 342

kat-ı yed, 16, 131

Kavala, 267, 344, 345

Kavanin-i Yeniçeriyân, 209, 289

kaynar suda haşlama, 355

Kayseri, xiii, 7, 8, 51, 73, 75, 81, 84, 103, 113, 116, 125, 126, 129, 135, 137, 144, 147, 151, 183, 196, 197, 201, 212, 264, 267, 296, 395, 403, 414, 423

kazasker, 16

kazaskerlik, 290

kazf, 12, 159, 179, 180, 188

kazığa oturma, 359

kazığa oturtma, 355, 360

kazığa vurma, 177, 361, 383

Kazıklı Voyvoda, 360

kefalet, 123, 316, 320, 395

kefalet sistemi, 24, 85, 319

Kefe, 202, 218, 231, 237, 344

kefil, 85, 116, 117, 123, 131, 132, 153, 169, 172, 202, 227, 245, 246, 250, 310, 314, 315, 316, 317,

318, 319, 320, 321, 324, 325, 326, 327, 328, 350,
351
Kemankeş Kara Mustafa Paşa, 264
Kerek, 188
kervansaray, 110, 129, 158, 357
keşif, 17, 97, 146
kethüda, 84, 94, 119, 149, 155, 279, 297
Kıbrıs, 43, 80, 173, 189, 193, 202, 233, 263, 284,
286, 300, 332, 336, 340, 344, 366
Kıbrıs'ın fethi, 43, 80, 366
Kılıç Ali Paşa, 340
kılıç erbabı, 36
kılıçla boynun vurulması, 355
kılıçla ikiye bölme, 108
kımız, 75
Kınalı-zade Ali Çelebi, 1, 24, 181, 403
Kırım Hanı, 43, 340
kırkık akçe, 242, 245
kıyas, 3, 7, 12, 13, 17, 89, 90, 91, 100, 107, 110,
139, 140, 141, 142, 156, 158, 159, 310, 313, 314,
324, 342, 368, 369, 372, 378
kıyas cezası, 13, 140
Kıyas suçları, 13
kıtlık, 42, 46, 61, 109, 112, 127, 208, 220, 223
kıtlıklar, 42
kıyas, 12
kızıl akçe, 245
Kızılcatuzla Yasaknâmesi, 370
Kızildeniz, 339
Kitab-ı Müstetab, 27, 36, 37, 192, 257, 263, 270
Klis, 201
Koca Sinan Paşa, 9, 63, 125, 209, 212, 223, 260,
273
Koçi Bey, 25, 28, 36, 188, 207, 235, 238, 257, 262,
277, 402
Konya, xiii, 3, 7, 8, 38, 40, 51, 69, 74, 103, 107, 119,
138, 144, 146, 148, 157, 183, 189, 213, 237, 262,
303, 361, 362, 395, 408, 409, 411
korucu, 38
koyun resmi, 38
köftehorluk, 171
köftehorluk cürmü, 161
Köprülü, 274, 398
Kratova, 237
Kubbealtı vezirleri, 224
Kudüs, 18, 68, 101, 226, 280, 421
Kur'an, 12, 13, 58, 89, 108, 109, 140, 180, 199, 202,
216, 252, 292, 330, 368
kuraklık, 208, 217, 223, 224
kurşun, 238
kurumlar tarihi, 2, 3
Kuzey Afrika, 338
küçük hırsızlık (es-sarikatü's-suğrâ), 108
Kühü'l-Ahbar, 9
Küre, 189, 414
kürek cezası, 7, 10, 13, 76, 77, 86, 89, 107, 117,
127, 131, 139, 158, 161, 171, 173, 177, 187, 188,
189, 194, 195, 197, 201, 203, 247, 255, 264, 266,
269, 280, 285, 304, 310, 314, 320, 321, 329, 338,
339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348,
349, 350, 351, 368

kürekçi, 88, 138, 273, 302, 304, 338, 339, 341, 343,
345, 349

kürekçi akçesi, 273, 300

Kütahya, 82, 83, 100, 274

L

Lala Mehmed Paşa, 93

Lale Devri, 4, 123, 131, 143, 172

levent, 4, 11, 21, 28, 29, 30, 38, 41, 46, 49, 67, 76,
80, 82, 83, 86, 94, 113, 133, 134, 136, 150, 155,
162, 170, 277, 299, 303, 304, 305, 307, 308, 309,
310, 343, 353, 397

levent birlikleri, 41, 134, 136, 308

leventler, 4, 41, 54, 76, 82, 86, 97, 136, 304, 307,
308, 309, 310, 355

Limni, 65, 173

Limni Adası, 65

liyakat, 257, 269, 290

lonca, 27, 32

Londra, 168

Lubenau, 10, 63, 67, 93, 123, 172, 177, 178, 186,
215, 328, 348, 349, 360, 378, 382, 400

Lütü Paşa, 330

M

Macar Seferi, 263

madrabaz, 31, 216, 218, 221, 225

madrabazlar, 206, 218, 219, 222

madrabazlık, 209, 219, 220

Madrid, 142, 163

Mağuş akçe, 35

mahalleden ihraç, 73, 165, 334

Mahrec Mevleviyeti, 18

mala kefalet, 315

Malaga, 44

Malatya, 296, 325

Malatya ve Karaman Kanunnâmeleri, 296

malikâne, 88

Maliki, 77, 108, 109, 160, 217, 252

Malta kuşatması, 41, 79

Malta Seferi, 42, 277, 340, 343

Manastır, 68, 99, 185

Manisa, xiii, 7, 8, 15, 51, 74, 75, 76, 87, 100, 102,
115, 119, 124, 140, 169, 170, 174, 175, 176, 189,
237, 271, 276, 316, 345, 369, 395, 402, 423

Mardin, 144

marjinal gruplar, 132

marjinaler, 2, 143

Marmara, 48, 49, 51, 65, 202, 393, 394, 404, 417

Marx Antoni Bragadin, 366

Maveraünnehir, 220

Medine, 18, 46, 102

medrese, 21, 25, 29, 49, 88, 113, 279, 304, 305,
306, 344

medrese talebeleri, 29

mehayif müfettişleri, 302

Mehmed II, xxv, 9, 14, 59, 60, 68, 78, 79, 91, 92,
109, 127, 140, 161, 178, 211, 222, 231, 233, 234,
235, 238, 240, 241, 261, 287, 339, 360, 362, 366,
368, 369, 373, 374, 375, 376, 380, 382

Mehmed III, 36, 61, 63, 64, 80, 81, 354, 397

Mekke, 18, 46, 102, 300

Melikşah, 14

Memlûkler, 15, 59, 168, 373

memnu meta, 31, 223, 230, 232, 336

Menteşe, 270, 307, 351

Menteşe Livası Kanunnâmesi, 270

meskene tecavüz, 13

mevacib, 266

Mevâ'idü'n-Nefais Fî-Kavâ'idü'l-Mecâlis, 10, 403

Mevleviyet payeli merkezler, 18

meyhane, 61, 63, 64, 67, 68, 70, 71, 72, 158, 170, 268, 278

meyhane yasağı, 71

meyhanelerin kapatılması, 64, 71, 72

meyhanelerin yasaklanması, 71

Mısır, 10, 15, 18, 102, 146, 168, 218, 222, 226, 227, 236, 252, 254, 287, 302, 336, 360, 365, 366, 369

Midilli, 226, 247, 291, 344, 345

mir liva, 146

mistik Yahudizm, 200

Moğol hukuku, 355

Moğollar, 362, 373

Molla Kabız, 199

Mora, 49, 65, 101, 226, 229, 255, 300, 321, 344, 345

Mora yarımadası, 49, 65

Moton, 267

muamele-i şer'iyye, 252, 253, 254

Mudanya, 221

muhafazaya kalmak, 261

muhsan, 159, 160, 161, 166

muhtekir, 216, 217, 222, 285

muhtesib, 207, 210, 217, 253, 296

muhzır, 19

Murad I, 14

Murad II, 18, 261, 287, 294, 380

Murad III, 34, 36, 37, 46, 48, 62, 79, 80, 92, 93, 110, 141, 142, 172, 199, 215, 225, 235, 253, 257, 270, 277, 289, 293, 375, 376, 397

Murad IV, 28, 357, 366

Musakkal akçe, 243

Mustafa Âlî, 75, 113, 118, 220, 235, 244, 287

Mustafa Naima Efendi, 24, 263

Mustafa Paşa, 264, 300, 335

Musul, 71, 249, 292, 375

Mutezile, 1

Mutezile âlimleri, 1

müderis, 29, 121, 337

müebbet hapis, 109, 159, 166, 325

müebbet kürek cezası, 131, 166, 222, 255

müezzin, 24, 94, 115, 117, 316

mühimme defterleri, 5, 7, 9, 17, 44, 197, 211

mülhid, 189

mülhidlik, 189

mültezim, 63, 72, 87, 242, 301, 335

Münşeatu's-Selatin, 10, 27

mürted, 198, 199, 201, 267, 354

müsadere, 13, 217, 222, 233, 234, 357, 372

müsellem, 75, 261, 265

mütevelli, 19, 121, 279

N

naib, 19, 39, 40, 73, 83, 94, 146, 192, 221, 253,
255, 277, 281, 291, 296, 303, 306, 332, 335, 336

nâ-meşru kelimât, 178, 179

narh, 19, 31, 69, 205, 207, 208, 212, 218, 224, 236,
244, 264

nasri, 236

nâ-şayeste kelimât, 178

Neophytus II, 331

Neretva, 148

nezir akçesi, 306

Niğbolu, 273, 302

nisap miktarı, 108

Niş, 273

nizam-ı âlem, 14

Novaberde, 237, 239, 360

Nushatü's-Selâtîn, 291

nüzul, 272

nüzul ve sürsat, 272

O

olağanüstü vergiler, 39

orducu hizmeti, 273

Orhan Gazi, 18, 280, 286, 294, 339, 370

Orta Asya Türk Devletleri, 14

Orta Çağ İmparatorlukları, 47

ortadan ikiye bölme, 355

Osman Gazi, 14, 18

Osman III, 175

Osmanlı hububatı, 31, 32

Osmanlı toprak düzeni, 47

Osmanlı-Safevi çekişmesi, 25

Osmanlı-Venedik Savaşı, 224

Ö

örf, 14, 16, 125, 130, 153, 155, 270, 279, 312, 313,
323, 338, 378

örfi hukuk, 11, 14, 293, 338

örf-i ma'rûf, 130

örfi mahkemeler, 14

Örfi ve Şer'i hukuk, 24

örgütlü suç, 21

öşür, 20

P

Pachomius II, 331

para cezaları, 12, 13, 109, 111, 141, 161, 162, 314,
362, 368, 372, 373, 374, 375, 378

para cezası, 13, 60, 77, 79, 86, 90, 99, 110, 126,
140, 141, 161, 162, 171, 176, 180, 198, 265, 311,
320, 322, 368, 372, 373, 375, 378

para hacmi, 33

para kullanımı, 33, 206, 235, 236, 248

para vakıfları, 254

pare, 244

pasban, 103, 104

Pasin, 271

paşmaklık, 36

Pazar bacı, 14

Peçevi, 9, 61, 62, 84, 134, 170, 172, 263, 287, 356,
366, 404
Peçevi İbrahim Efendi, 9
Peçuy, 98, 228, 274
Pertev Paşa, 93
Piri Reis, 356
pişkeş, 287, 288, 290, 297
Piyale Paşa, 93
Polonyalı Simeon, 10, 70, 86, 126, 163, 306, 399
Portekiz, 329
Priştine, 138
Pulya Seferi, 340

R

Raki, 74
Raşit Halifeler, 202
reâyâ, 15, 18, 23, 25, 35, 36, 39, 40, 42, 51, 53, 54,
64, 66, 81, 83, 87, 88, 89, 114, 127, 131, 134,
137, 158, 172, 181, 187, 188, 189, 192, 196, 197,
208, 209, 220, 221, 224, 225, 229, 243, 249, 250,
251, 254, 255, 269, 270, 272, 273, 275, 276, 279,
280, 281, 282, 284, 289, 290, 291, 293, 294, 296,
297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 306, 316,
322, 335, 336, 337, 352, 353, 359, 363, 375, 383
Reâyâ sınıfı, 30
reçm, 160, 162, 166, 169, 355
resid akçesi, 297
resm-i kismet, 275, 296, 374
riba, 252, 253, 254
ribahor, 254, 255

ridde, 198, 199, 200, 201
Rodos, 7, 177, 187, 232, 264, 265, 285, 291, 330,
331, 332, 333, 336, 337, 338, 344, 348
Rodoscuk, 227, 421
Roma hukuku, 252
Roma İmparatorluğu, 165, 234, 362, 367
Rudnik, 71
ruhban sınıfı, 71
Rumeli, 18, 48, 49, 53, 54, 153, 166, 197, 199, 221,
229, 233, 237, 244, 294, 303, 304, 326, 337, 346,
370
Rumeli Beylerbeyi, 153
Rumeli Beylerbeyliği, 197
Rumeli Kazaskeri, 199
Rumeli Kazaskeri Beyazi-zade Ahmed Efendi, 166
Rusya, 131, 329, 360
Ruznâme, 18, 284
Rüstem Paşa, 122, 224, 249, 287, 288, 411
rüşvet, 3, 23, 25, 36, 63, 71, 115, 168, 223, 260,
269, 275, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 297,
302, 303, 323, 328, 333, 336, 366, 374, 408, 417

S

Sadrazam Koca Sinan Paşa, 63, 71, 202, 208, 209,
212, 260, 273, 288, 404
Safevi, 25, 65, 85, 199, 232, 244
Safevi halifeleri, 232
Safeviler, 25, 26, 85, 199, 354
sahabe, 89
Sahabe-i Kiram, 179, 292

sahib-i ayar, 238, 239

sahte belge, 39, 190, 192, 194, 229, 260, 262, 281, 284, 285, 286, 328, 381

sahte evrak, 13, 190, 191, 282, 283, 284, 285, 313, 324, 330, 336, 347, 355

sahte evrak tanzimi, 13

sahte evraklar, 39, 282

sahte para basma, 235

sakal kesme, 2, 78

Sakız, 42, 173, 226, 336, 340, 344, 345

Sakız Adası'nın fethi, 42

salb, 304, 320, 342, 358, 360

salhane, 210

Samako, 157

Samakov, 148, 149, 157, 255

Samsun, 218

sancak beyi, 20, 41, 48, 78, 98, 102, 138, 150, 151, 188, 226, 227, 246, 250, 268, 270, 271, 274, 276, 293, 296, 297, 299, 303, 307, 308, 312, 313

sapma, 1, 25, 30, 181, 248

sarhoş, 12, 58, 64, 74

savaş aletleri, 228, 231

Schweigger, 178, 196, 247, 361, 362, 363, 382, 400

sebb, 178, 185

sefere gitmeme, 259

Segedin, 228

sekban, 21, 28, 29, 37, 38, 272, 277, 298, 299, 308

sekban bölükleri, 21, 29, 38

selamlık akçesi, 297

Selanik, 18, 65, 71, 211, 214, 237, 263, 285, 288, 345

Selanikî, 9, 23, 121, 246, 255, 287, 288, 289

Selanikî Mustafa Efendi, 9, 121

Selçuklu, 14, 15

Selçuklular, 373

selem tariki, 220

Selim I, 16, 34, 60, 78, 91, 92, 110, 124, 133, 140, 153, 161, 162, 178, 190, 195, 198, 206, 212, 235, 253, 261, 285, 294, 299, 308, 319, 320, 322, 331, 356, 368, 369, 370, 375, 376

Selim II, 34, 42, 62, 79, 93, 229, 238, 240, 245, 363, 396, 403

Selim III, 168

Semendire, 60, 84, 297, 299, 358

Semendire Sancağı kanunnâmesi, 60

seyfiye sınıfı, 114, 121, 122, 135, 142, 150, 151, 175, 260, 262, 296

seyyid, 88, 103, 282

Sırp ve Doğu Roma kanunları, 373

Sibirya, 329

sikke tashihi, 239

simkeş, 243

Sinop, 278

sipahi, 26, 28, 35, 38, 39, 46, 47, 69, 78, 82, 83, 84, 87, 88, 92, 93, 94, 97, 98, 102, 114, 120, 121, 122, 127, 131, 136, 150, 151, 152, 155, 158, 172, 185, 187, 188, 189, 191, 192, 209, 225, 246, 250, 255, 260, 262, 265, 274, 281, 283, 290, 297, 298, 299, 308, 319, 335, 336, 378

sipahi-kapıkulu çekişmesi, 38

sipahiler, 29, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 46, 48, 51, 82, 83, 86, 87, 88, 93, 95, 98, 110, 122, 136,

137, 150, 151, 152, 155, 156, 209, 219, 220, 221,
225, 258, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 270,
274, 278, 294, 296, 298, 300, 306, 307, 309, 322

sirkat, 108, 109

Siroz, 102

Sivas, *i*, 189, 225, 263

siyasal tarih, 2, 5

siyaset, 13, 63, 67, 68, 76, 81, 86, 89, 107, 111,
130, 131, 134, 139, 156, 158, 161, 162, 172, 173,
174, 177, 185, 186, 187, 189, 194, 198, 202, 203,
222, 228, 232, 234, 247, 261, 264, 267, 269, 270,
278, 280, 285, 292, 304, 310, 311, 312, 314, 320,
323, 327, 328, 342, 346, 351, 352, 353, 354, 355,
356, 357, 358, 359, 360, 363, 366, 369, 373, 378,
423

siyaset cezası, 76, 111, 156, 173, 186, 198, 203,
222, 247, 267, 269, 285, 310, 311, 312, 323, 327,
328, 342, 352, 353, 354, 355

siyaset çeşmesi, 356

siyaseten katl, 228, 352

siyasetgâh, 358, 363

Sofya, 98

sokağa çıkma yasağı, 85, 104, 125, 153

Sokollu Mehmed Paşa, 287, 288

sopa atma, 13

soygun, 12, 48, 77, 108

sövmek, 178

Srebrinica, 237

stokçuluk, 31, 42, 216

subaşı, 6, 19, 20, 66, 68, 71, 72, 73, 74, 76, 82, 94,
96, 99, 104, 114, 115, 118, 119, 122, 128, 137,
146, 149, 155, 158, 168, 183, 188, 192, 225, 233,
241, 246, 267, 276, 278, 279, 289, 294, 297, 299,
303, 304, 312, 355, 356, 378, 397

Suç, 1, 2, 3, 4, 5, 9, 11, 20, 22, 40, 41, 53, 54, 57,
85, 116, 151, 276, 303, 307, 311, 312, 323, 333,
346, 353, 396, 405, 406, 407, 408, 410, 411, 412,
414, 417, 418, 420, 421, 422, 423, 425

Suçluluk, 2

suda boğma, 355, 367

suda haşlamak, 247

Sudan, 236

suhte, 4, 22, 30, 40, 41, 42, 46, 54, 80, 82, 83, 86,
97, 105, 133, 134, 136, 150, 155, 162, 170, 174,
277, 299, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310,
344, 347, 353

suhte ayaklanmaları, 41

Suhte Olayları, 415

suhte ve levent grupları, 4

suhteler, 29, 41, 53, 79, 82, 113, 136, 142, 304,
305, 306, 307, 309

sulh, 12, 100, 131, 145, 148, 159, 251, 395, 422,
425

sulh bedeli, 131, 145, 148

Sultan Bayezid Han Hamamı, 93

Sultan İbrahim, 28

Sumatra Seferi, 340

Süleyman I, 9, 16, 24, 33, 34, 37, 38, 40, 42, 60, 61,
64, 78, 79, 83, 84, 85, 92, 99, 110, 116, 122, 124,
133, 141, 152, 161, 162, 165, 179, 180, 191, 195,
196, 198, 207, 212, 213, 215, 224, 226, 229, 230,
235, 236, 238, 241, 247, 253, 257, 261, 262, 263,

265, 275, 277, 279, 283, 285, 286, 287, 288, 289,
292, 293, 296, 301, 304, 319, 322, 330, 331, 339,
342, 356, 358, 366, 368, 370, 373, 374, 375, 376,
380, 381
sürgün, 12, 13, 59, 77, 86, 89, 107, 160, 166, 173,
176, 177, 178, 187, 189, 194, 197, 216, 222, 233,
247, 251, 255, 269, 280, 285, 292, 304, 310, 314,
315, 316, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336,
343, 352, 367

Ş

Şafi, 77, 108, 109, 121, 160, 217, 252

Şah İsmail, 84

şahi, 236, 244

şahit, 17, 19, 67, 99, 116, 117, 128, 145, 146, 159,
177, 183, 195, 196, 197, 281, 316, 318, 366, 380,
381

şahsa kefalet, 315

Şair Nesimi, 365

Şam, 18, 33, 153, 173, 266, 279, 284, 287, 327

şarap, 12, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68,
69, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 163, 170, 229, 233,
276, 324, 326, 336, 346, 349, 354, 360, 376

şarap içme, 12, 66, 72, 75, 336

Şehzade Bayezid, 38, 40, 41, 54, 79, 88, 134, 262,
361

Şehzade çekişmesi, 40

şehzade kavgası, 37

Şehzade Mustafa, 38

Şehzade Selim, 36, 38, 40, 41, 88, 134, 262, 361

şehzadeler arasındaki çekişme, 38

Şeker Hoca Mescidi, 177

Şemsi Paşa, 289

şer'î müselles, 75

şer'î emirler, 11

şer'î hukuk, 11, 13, 254

şer'î mahkemeler, 14

şer'iyeye mahkemeleri, 15, 16

şer'iyeye sicili, 5

şer'iyeye sicilleri, 5, 6, 7, 8, 15, 66, 67, 102, 103, 126,
128, 184, 187, 211, 241, 248, 272, 371

şeriat, 11, 13, 14, 120

şetm, 100, 104, 105, 178, 183, 184, 185, 186, 360,
371

şetm-i galiz, 100, 178, 185

Şeyh Bedreddin, 202

Şeyh Celâl, 25

Şeyh Kadızade Efendi, 64

Şeyhü'l-İslam Çatalcalı Ali Efendi, 9

Şeyhü'l-İslam Ebussuud Efendi, 9

Şeyhü'l-İslam İbn Kemal Efendi, 9

şeyhülislam, 9

Şeyhülislam Abdürrahim Efendi, 311

Şeyhülislam Bostanzade Efendi, 288

Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi, 186

Şeyhülislam İbn Kemal, 179, 185, 186, 195, 199,
202, 322, 402

Şeyhülislam Pir Mehmed, 14

şıra, 68, 200

şiddet, 4, 58, 77, 89, 92, 93, 101, 102, 106, 132,
144, 148, 152, 155, 181, 182, 190, 319, 371

Şii, 25, 26, 109

Şuhudu'l- udul, 16

T

ta'zir, 3, 12, 13, 59, 60, 77, 78, 79, 91, 99, 108, 109,
110, 133, 140, 161, 178, 179, 180, 183, 184, 185,
188, 190, 194, 195, 198, 199, 215, 216, 233, 247,
253, 292, 309, 322, 338, 375

ta'zir cezası, 12, 60, 77, 78, 79, 91, 99, 108, 133,
140, 161, 178, 179, 180, 183, 184, 190, 194, 198,
199, 216, 253, 322, 338

ta'ziren para cezaları, 140

ta'zir-i şedit, 133

taciz, 161, 174, 175, 176, 319, 322, 325, 357, 367,
373, 376

tağşiş, 21, 34, 35, 41, 46, 208, 239, 240, 242

tağşişler, 21, 23, 25, 30, 35, 40, 41, 192, 205, 206,
208, 240, 258, 260, 263, 288

tahrir, 15, 51, 118, 184, 268, 274

tahrir defteri, 15, 51

tahtaya çivileme, 355

Tarih-i Peçevi, 9, 404

Tarih-i Selânikî, 9

Tarsus, 249

tashih, 239, 240

Tatarpazarı, 246

Tebriz Seferi, 264

tecavüz, 3, 57, 76, 86, 132, 133, 134, 135, 136, 138,
149, 152, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 173, 174,

175, 176, 177, 178, 189, 306, 309, 316, 322, 324,
330, 336, 350, 354, 362, 371, 415

tecdid, 184, 187, 239, 240, 283

tecdid-i tımar, 283

tefeci, 254

tefeciler, 48, 255

tefecilik, 1, 42, 48, 205, 206, 253, 254, 255, 268,
336, 347

teftiş, 6, 20, 24, 27, 87, 88, 97, 104, 116, 117, 157,
168, 185, 189, 207, 210, 227, 241, 268, 278, 302,
316

Tekirdağ, 123, 173, 214, 221

telhis, 9

Temeşvar, 151, 228, 365

Temeşvar Ortodoks Piskoposu Teodor, 365

temyiz mahkemesi, 18

Tersane-i Amire, 342, 344, 348

teşhir, 13, 76, 110, 162, 166, 167, 173, 176, 191,
194, 195, 197, 215, 222, 247, 261, 265, 285, 314,
355, 356, 357, 362, 363, 365, 366, 378, 379, 380,
381, 382, 383

Tezkireli tımar, 274

Tezkiresiz tımar, 274

tımar, 36, 37, 39, 84, 150, 152, 191, 192, 245, 255,
260, 261, 262, 263, 264, 274, 278, 282, 283, 289,
302

tımar beratı, 39, 191, 192, 261, 283

tımar erbabı, 35

tımar ve zeamet erbabı, 36

tımarlı sipahi, 47

tımarlı sipahiler, 37, 38, 43, 48, 93, 265, 298

timarlılar, 35
Tırhala, 18, 200, 227
Tirnova, 273
ticaret tariki ile yaşamlarını idame ettirenler, 120
Timur, 365
Timurlular, 373
Timurtaş Paşa, 14
Tokat, 237, 238
topa koyarak havaya uçurma, 367
Topkapı Sarayı, 356, 360
Trablus, 302, 344
Trabzon, 65, 183, 214, 232, 416, 422
Tunus Seferi, 340
Tursun Beğ, 14
Türk buğday boom'u, 224
Türk devlet geleneği, 352, 356
Türk-İslam Devletleri, 13
Türk-Moğol infaz yöntemleri, 355
tütün, 63, 64, 278, 405

U

udav, 373
udava, 373
Ulema sınıfı, 36
ulu'l-emr, 13
ulufe, 35
ulufeliler, 35
Uzun Çarşı, 104, 115, 125
uzuv kesme, 247, 278, 314, 342

Ü

ücret-i kadem, 19
ümera, 19, 28, 35, 39, 303
ümera sınıfı, 39
Ürgüp, 102, 194
Üsküdar, 87, 158, 422
Üsküp, 85, 237, 239, 255, 285, 335, 342
Üsküp Kanunnâmesi, 85

V

vahşi hayvanlara atma, 367
Vakıf, 29, 130, 251, 279
Varna, 218, 221
Venedik, 62, 163, 223, 224, 225, 226, 229, 288, 338, 350
Venedikli tacirler, 31, 32, 224
verilen emri ve görevi yerine getirmeme, 259
Vidin Sancak beyi Mesih Bey, 84
Vlad Tepes, 360
voyvoda, 86, 94, 118, 122, 137, 148, 149, 155, 202, 225, 297, 300, 303, 312, 320, 323, 328, 335, 360
Vulçitrin, 215, 237
Vulçitrin Kanunnâmesi, 215
vurgunculuk, 216, 217
vüzera, 31, 93, 224, 225, 287
vüzera hasları, 31

Y

Yahudi, 34, 61, 62, 68, 69, 86, 121, 149, 160, 166,
172, 182, 183, 186, 216, 233, 240, 242, 247, 249,
252, 267, 273, 289, 306, 332, 354, 374, 382

Yahudi hukuku, 252

Yahudi sarraflar, 34, 240, 242

yalancı şahitlik, 2, 13, 57, 194, 195, 196, 197, 313,
336, 346, 347, 371, 379

yankesici, 111, 118, 128, 131

yankesicilik, 2, 30, 123, 128, 129, 347

yasakçı, 38, 147, 298, 312

yasaknâme, 206, 222, 234

Yasef Nassi, 62

Yavuz Sultan Selim, 49, 402

Yazıcızade Ali, 75

Yemen, 43

yemin, 17, 67, 99, 116, 141, 194, 251

Yemişçi Hasan Paşa, 263

Yenice Vardar, 220, 274

yeniçeri, 36, 37, 46, 51, 73, 75, 88, 93, 94, 95, 97,
101, 106, 114, 115, 118, 119, 120, 121, 122, 136,
137, 147, 148, 149, 151, 155, 175, 177, 187, 192,
201, 209, 212, 219, 220, 224, 225, 229, 246, 255,
258, 260, 282, 288, 289, 297, 317, 405, 414

Yeniçeri Ağası, 224

Yeniçeri İsyamları, 46

Yeniçeri ocağı, 36, 201

Yeniçeri ocağındaki bozulma, 36

yeniçeriler, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 73, 75, 81, 82, 92,
93, 98, 106, 122, 136, 137, 150, 155, 156, 170,

209, 214, 220, 260, 263, 264, 266, 276, 298, 308,
326, 358, 367

Yenipazar, 121, 316

Yenişehir, 18, 237, 269

yevmlü, 88

Yıldırım Bayezid, 223

yırtıcı hayvanlara parçalatma, 355

yol kesme, 12, 48, 143, 150, 330

yolsuzluk, 273, 279, 347

yörük, 155, 156, 260, 263

Yunan yarımadası, 51

Yunus Paşa, 356

yüze kara çalma, 162, 173, 194, 380, 381

Z

zahire, 31, 32, 209, 217, 218, 220, 221, 224, 225,
227, 231, 232

Zaim, 20, 119, 151, 169, 241, 276, 335

zekât, 86, 306

zekât ve sadaka kisvesi altında haraç toplamak,
136

Zigetvar seferi, 80

Zigetvar Seferi, 41, 42, 93, 208

zina, 1, 2, 12, 17, 57, 78, 141, 142, 159, 160, 161,
162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 170, 171, 172,
173, 176, 179, 180, 187, 188, 309, 316, 326, 330,
331, 332, 333, 334, 336, 352, 354, 355, 362, 373,
374, 375, 376, 382, 397, 417, 419, 421, 425

zina iftirası, 12, 159, 165, 179, 180, 187, 188

zoofili, 161, 373

zorla nikâh kıyma, 78, 82, 309

zulüm, 3, 25, 257, 294, 295, 296, 298, 299, 303,

323, 333, 336, 346, 347, 352, 353, 417

züyuf akçe, 35, 93

EKLER

بالتعريف لواء قديمية مسلمي اولاد علم بيلك عبد الله... اوده بنو سعاده المظلمة...
الله قان و سلمه و ديمر طمان تمام كچه و بوج و لاجه...
ومهربان نام عورت كچه او طوخين قوتان نام ديمي اونن...
كتور و ب سوال اونم من طلب ايدرم ديمر كين مزوره...
انن واردم فكر اوننه كسنة كرايله بله او نوردم...
اقرار واعتراف ايدكن و مذکور قومي نام قومي...
و ادرم الحمة واردم انكر حليمه ايجر لرايش...
اقرار واعتراف ايدكن مذکور قومي اريتون...
ديو اقرار واعتراف ايدكن مذکور ان قميتر مسلمي...
او نور و ب تراز ايجم مزبور ان ديمر كين و مزوره...
موم ليه بيك طلبم كسنة اولندم و رخ اتا رنج الم نور

Belge 1: Kayseri'de İçki Meclisinde Yakalanan İnehan'ın Mahkeme Kaydı (KŞS 11, 72)

و بتو چورون لوده كه خيلير سطره و كان اعونجه...
ریدلارنق مد كدر خيلير لوس قان اچك و يوسورل...
ليبله اچك و يولور ادره كه بوجينه...
دور ماه ان مال طلبم...
وساق طلبم...
دور ماه ان مال طلبم...
وساق طلبم...
دور ماه ان مال طلبم...
وساق طلبم...

Belge 2: Seferden Dönüşü Şarap İçerek Kutlayan Manisalıların Mahkeme Kaydı (MŞS 8, 78).

Suçlar	Şer'i hukuktaki ceza	Osmanlılara gelinceye kadar Türk devletlerinde ceza	Osmanlı örfi hukukundaki ceza	Osmanlı uygulamasında ceza
İçki içme	Ta'zir (80 sopa dayak)	Kat-1 uzuv, siyaset	Para cezası	Siyaset veya kürek cezası (bir başka suçla işlenmesi durumunda), teşhir
Adam kaçırma	Ta'zir	Para cezası, diyet	İğdiş edilme, sakal kesme, dayak	Hapis, kürek cezası, sürgün, siyaset
Gasp	Ta'zir	Siyaset	Para cezası	Hapis, kürek cezası, sürgün, siyaset
Darp	Kıyas veya diyet	Diyet	Para cezası, teşhir	Diyet, hapıs, kürek cezası, sürgün, siyaset
Hırsızlık	Kat-1 uzuv	Dayak cezası, çalınan malın 10 katı kadar para cezası, hapıs, kat-1 uzuv, teşhir	Kat-1 uzuv, para cezası, teşhir	Hırsızlığı adet edinmişse müebbed hapıs, kat-1 uzuv, kürek cezası, siyaset
Ev basma	Ta'zir	Dayak cezası	İğdiş edilme	Hapis, kürek cezası, siyaset
Cinayet	Kıyas veya diyet	Diyet, hapıs	Para cezası, diyet	Diyet, müebbed hapıs, kürek cezası, kıyas, siyaset
Zina	Evli ise recm, bekâr ise 100 sopa dayak ve sürgün	Dayak cezası, para cezası, angarya cezaları, siyaset	Evli ise recm, bekâr ise para cezası	Recm (evli ise), teşhir, zina eden erkeğe müebbed kürek, zina eden kadına müebbed hapıs
Fuhuş	Ta'ziren hapıs	-	Aracıya teşhir cezası	Sürgün, kalebendlik, siyaset, aracıya teşhir cezası, kürek cezası
Tecavüz	Saldırgan evli ise recm, bekâr ise dayak ve sürgün	Siyaset	Saldırganın iğdiş edilmesi	Hapis, iğdiş edilme, kürek cezası, siyaset
Hakaret	Ta'zir	Diyet, sürgün, kat-1 uzuv (dinî değerlere hakaret)	Ta'zir, siyaset (mukaddesata hakaret), kat-1 uzuv (dil kesme)	Hapis, sürgün (ulemaya hakaret edilirse), siyaset (dinî değerlere yönelik hakaret edilirse), kürek cezası
İftira	Ta'zir, zina iftirasında 80 sopa dayak	Hapis	Had (zina iftirasında), ta'zir	Hapis, sürgün, kürek cezası
Dolandırıcılık	Ta'zir veya kat-1 uzuv	-	-	Hapis, kürek cezası
Yalan şahadet	Teşhir, hapıs	Hapis, kat-1 uzuv	Teşhir	Teşhir, kürek cezası, sürgün
İrtidat	Siyaset (erkek ise), hapıs (kadın ise)	Para cezası (inanca saygısızlık)	Para cezası (ibadetlerin terk edilmesi hâlinde), siyaset (dinden dönme hâlinde)	Siyaset (dinden dönme suçunda), kürek cezası (dinden dönme suçunda)

Suçlar	Şer'i hukuktaki ceza	Osmanlılara gelinceye kadar Türk devletlerinde ceza	Osmanlı örfi hukukundaki ceza	Uygulamada ceza
Esnaf suçları	Ta'zir	Siyaset, teşhir	Teşhir	Teşhir
Karaborsa	Ta'zir		Teşhir, siyaset	Kürek cezası, sürgün, kalebendlik
Kaçakçılık	Ta'zir		Teşhir	Müsadere, hapis, sürgün, teşhir, kürek cezası
Kalpazanlık	Ta'zir	Sürgün, kat-1 uzuv, siyaset	Siyaset, müsadere	Kürek cezası, sürgün, kat-1 uzuv, siyaset
Borcu ödememe	Ta'zir	Faizi ile birlikte ödeme	Hapis	Hapis, sürgün
Tefecilik	Ta'zir		Kanunnamelerde takdir edilen ceza yok	Kasaplık yapma cezası, kürek cezası (müebbed verilebilir), sürgün, hapis

Suçlar	Şer'i hukuktaki ceza	Osmanlılara gelinceye kadar Türk devletlerinde ceza	Osmanlı örfi hukukundaki ceza	Uygulamada ceza
Görevi ihmal	Ta'zir	Sürgün, siyaset	Teşhir, siyaset	Müsadere, para cezası, kürek cezası, hapis, siyaset, sürgün, teşhir
Görevi kötüye kullanma	Ta'zir		Görevden azil	Siyaset, sürgün, müsadere, kürek cezası, kat-1 uzuv
Evrakta sahtecilik	Ta'zir	-	Teşhir, kat-1 uzuv	Hapis, sürgün, siyaset, kürek cezası, kat-1 uzuv
Rüşvet	Ta'zir	-		Sürgün, siyaset
Halka zulüm	Ta'zir	Siyaset		Siyaset, sürgün, kürek cezası

Tablo 24: Suçlara Karşı Verilen Cezaların Çeşitli Hukuklar ve Osmanlılardaki Uygulaması Açısından Karşılaştırılması

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Ahmet ERDOĞAN
Uyruğu : TC
Doğum Tarihi ve Yeri : 28/03/1983-SİVAS-MERKEZ
e-posta : ahmeterdogan24@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ FEN- EDEBİYAT FAKÜLTESİ TARİH BÖLÜMÜ	2005
Yüksek Lisans	SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM DALI/YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI	2008

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2008-	YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ	Öğretim Görevlisi

YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dilin Adı KPDS () ÜDS (63,75) TOEFL () YÖKDİL (77,50)